FRIDERICI HOFFMANNI ... MEDICINAE RATIONALIS SYSTEMATICÆ...

Friedrich Hoffmann

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

FRIDERICI HOFFMANNI MEDICINÆ RATIONALIS SYSTEMATICÆ

TOMUS SECUNDUS.

Quo Philoſophia corporis humani morboſi ex accuratis obſervationibus ſolidiſque anatomicis & mechanico-phyſicis principiis methodo plane demonſtrativa per certa theoremata ac ſcholia traditur,

E T

Vera Pathologiæ fundamenta, nec non præſervatio ab omnis generis morbis clare exponuntur in uſum docentium & diſcentium.

VENETIIS, MDCCXXXVII.
EX TYPOGRAPHIA BALLEONIANA.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRÆFATIO.

LECTORI

ÆQUO ET VERI STUDIOSO

FRIDERICUS HOFFMANNUS.

ALterum jam Tibi, veritatis medicæ cupide Lector, rationalis medicinę ſyſtematicæ tomum exhibeo, qui præcipua doctrinæ de morbis capita & fundamenta, neque minus partem artis noſtræ præſtantiſſimam, ſed haud ſatis, meo quidem judicio, adhuc excultam, nec penſi habitam complectitur. Hæc illa eſt, quæ genuinas ægritudinum, quibus ſubinde genus humanum infeſtari, & e vita pręmature tolli ſolet, origines, ſeu primas cauſas, clare & liquido evolvit, quæ omnium earum rerum, quę ullo modo conſervationem corporis noſtri lędunt, vires ac poteſtates dilucide exponit, quę denique ſimplicem et planam viam ad ſanam et longam vitam perveniendi monſtrat. Duplex eſſe officium medici, alterum hominem a doloribus, a morbis ac matura morte vindicare, alterum ęgritudines, quibus corpus affligitur, jam pręſentes arte depulſare, nemini ignotum eſt. Quanto autem facilius, quanto etiam magis in poteſtate medici ſitum eſt, morborum, a quibus hi initia ducunt, cauſis occurrere, & integritatem corporis tueri: tanto difficilius ac incertius eſt, morbos, quibus jam premitur, vel penitus oppreſſum eſt corpus, feliciter expugnare. Quamvis vero omnium conſenſu nihil dulcius, exoptatius & pręſtabilius his in terris homini contingere poſſit, quam ęqualis & proſpera ſine dolore animi & corporis valetudo; tamen haud ſatis intellectus humani miſeriam & imbecillitatem hoc in genere demirari licet, quod adeo parum de vita & valetudine tuenda homines curioſi ac ſoliciti ſunt, ut potius firmiter ſibi perſuadeant, inevitabili cujuſdam neceſſitatis fato longam vel brevem, adverſam vel ſecundam valetudinem deberi, neque a ratione & ſcientia, vel ab hominis voluntate & arbitrio eam dependere. Quo factum etiam eſt, ut nec medici ſatis digne hanc medicinę partem hactenus tentaverint, neque vera ſanitatis conſervandę pręſidia morborumque natales recte & perquiſitius indagaverint, tantummodo operoſi in multis arcanis & magnificę famę remediis & compoſitionibus ad omnis generis morbos propulſandos conquirendis: etſi neminem fugiat, quam iners & circumciſa ſit tum in rebellibus chronicis tum acutis paſſionibus perſanandis poteſtas medici, quoniam id pręſtare magis naturę, quam artis beneficium eſt. Ego, ut ingenue fatear, de arte noſtra ſic ſtatuo, hanc ipſam diverſis rationibus agitari poſſe, dum alii morborum curationibus tantum intenti ſunt & unice in exercitio artis verſantur, alii vero in univerſale totius ſcientię & omnium eorum, quę ad hoc perficiendum pertinent, ſtudium incumbunt. Nam qui

tantum ſe occupatum habet, in curatione morborum, is utique theoria rationali & hanc ſpectantibus ſubſidiis, anatomes, phyſices, chymię & mechanices ſcientiis & demonſtrandi methodo facile carere poteſt, quemadmodum etiam veteres has ſcientias ignoraſſe novimus. Siquidem ad artis exercitium ſufficit morborum genium, corporum differentias, & naturæ, quæ ſola & optima ſubinde acutorum morborum medicatrix eſt, ductus noſſe, & remediis non validioribus, ſed mitioribus eam adjuvare. At vero præter hæc multa alia in eo, qui veri & ſolidi medici nomen tueri vult, deſidero, quæ non tam facile & celeriter obtineri poſſunt. Nimirum is non ſolo uſu & experientia, quæ pro tot morborum & corporum diverſitate mire variat & fallit, contentus eſt, ſed ex ægrotantium hiſtoriis & accuratis obſervationibus, magna diligentia & limatiori judicio conſcriptis & inter ſe collatis, artis certitudinem quærit. Hæ enim ſunt quaſi veritatum medicarum claves, quæ intimos & arcanos naturę receſſus, motus atque effectus recludunt. Ex his veras morborum origines ac primordia, generationem, differentem indolem & effectum, præſervandi ac medendi leges & vias, juvantium & nocentium vires, & dextrum de morborum eventu judicium petere licet. His etiam falſæ theoriæ, pugnantes hypotheſes, opiniones, fictiones atque errores in rebus medicis optime diſcutiuntur. Ut autem ejuſmodi obſervationes ad uſum recte transferre poſſit, opus utique eſt, ut accommodis ſcientiæ medicæ inſtructus ſit præſidiis. Nam ſicut ſine phyſices, chymiæ & mechanices ſcientia nullo modo veram vitę, ſanitatis, mortis, morborum eorumq; generationis cognitionem conſequetur, nec rerum ſalubrium ac nocentium facultates & vires cognoſcet, ita nec hiſtorias ęgrotantium reſolvere omneſque partes digne excutere, eorumq; quę facta ſunt & fieri debent, cauſas dare & enucleare & apta remedia invenire poterit. Prętcrea a medico, qui omnes ſuas partes recte implere vult, etiam id requiro, ut lęſiones externarum partium, & quemadmodum eæ reparandę ſint, probe dignoſcere ſciat, & quibus mediis & operationibus eę removendę ſint, intelligat, ex quo artis chirurgicę eminentia ac neceſſitas demum innoteſcit. Denique innumera ſunt in rerum natura, quę hominis valetudinem variis modis & mutare & vitiare poſſunt, tam ex alimentorum ac elementorum, quam medicamentorum & rerum venenatarum claſſe; pręcipue ex tam multiplici cœli varietate, aliarumq; rerum fortuito incidentium copia, quorum ſingulorum ingenium, facultates & vires, ſi quis caſus incidit, ut idoneum judicium proferre poſſit, perſpectas habere debet. His itaque fulturis totum doctrinę medicæ corpus ſuperſtructum eſſe videmus. Quę quanquam ita ſe habere omnes facile judicent, dolendum tamen eſt, paucos admodum ad eum eruditionis medicę gradum pervenire, & quod præcipuum rei momentum eſt, paucos ſcriptores laboribus ſuis eo eſſe anniſos, ut doctrinę medicę, prę ſertim quæ de morbis agit, veritates in facilem & perſpicuum ordinem digererent. Quanta enim librorum proſtat ſilva, qui terminis obſcuris & nullum liquidum ſenſum fundentibus referti ſunt, ubi nullę veritatum connexiones nullique demonſtrationum nervi conſpiciuntur. Ego itaque pro mediocritate virium, quas divina clementia conceſſit, ſemper omni ſtudio anniſus ſum, divinam hanc ſcientiam in ſyſte-

ma.

Digitized by Google

mæ perſpicuum redigere, & veritates apta connexione in ſcientiæ & demonſtrationis formam diſponere, jam ſenio vicinus & maturiori judicio & longiori uſu inſtructus, laboravi. Cujus rei gratia & præſens opus excudi, de cujus inſtituto pauca tantum admonere viſum eſt. Videlicet hoc ipſum rationalis pathologiæ & praxeos medicæ fundamentum complecti exiſtimo, quare etiam a pathologia ſpeciali & clinica praxi, quæ bono cum Deo ordine ſequetur, hunc tomum ſecernere & ſeorſim edere conſtitui, ut a veritatum medicarum ſtudioſis non ſemel, ſed iterum iterumque attente legatur & relegatur, quia hujus partis cognitio clariſſimam lucem tomo tertio, hunc alterum excipienti fœnerat, ita ut morborum ibi enarratæ hiſtoriæ facilius explicari inque uſum converti poſſint. Maxime omnium vero id operam dedi, ut demonſtrarem, quomodo morbi in corpore humano pullulent & generentur & quibus firmis & ſtatutis legibus motus, qui morbos inferunt, & naturam deſtruunt, vel eam conſervant & a morbis liberant, ſint ſubjecti, ut qui in ſalutem, vel perniciem tendunt eo melius poſſint diſtingui. Deinde clarius & prolixius omnium rerum inſalubrium, venenorum, ac validiorum, & quæ in exitium prona ſunt medicamentorum naturam & vires expoſui, ut majori etiam ſtudio medentes ab iis remediorum generibus, quæ morborum cauſas augere & mortem dare vel accelerare poſſunt, ſibi cavere diſcant. Tum etiam morborum origines ex planis & ſimpliciſſimis principiis, nimirum ingeſtorum & excernendorum vitio ac defectu luculenter explicavi. Nam quemadmodum homo proſpera & integra ſanitate fruitur, ſi æqualem proportionem invicem ingeſta & excreta habent: ita ex diminutis vel deficientibus vacuationibus morborum origines naſci, eoſque, niſi illæ reſtituantur, in actum produci, experientiæ eſt certiſſimæ. Ecquis vero ignorat, quam anxie adhuc nobiliſſima ingenia in morborum cauſis inveniendis ſe fatigaverint, quum pro ſua quiſque hypotheſi & fictione proprias, peculiares, ſæpiuſque altius accerſitas adduxerit, manifeſtas & quæ in ſenſus incurrunt, repudiando. Præterea clarius in hoc opere docui, morborum fomites & mineras in inteſtinorum canale potiſſimum ex variis confluentibus ſuccis per diuturnam moram concipi, ibique fixam ſedem habere ac domicilium. Tandem etiam demonſtravi, acutas paſſiones & motus in morbis, ut ſunt febres, ſpaſmi, dolores, anxietates, convulſiones, motricium partium eſſe affectus, & perniciales morborum cauſas primario in has, quæ mutuum inter ſe conſenſum fovent & inſuper motuum ac ſenſuum inſtrumenta ſunt, vim & operationem ſuam exercere. Explanavi quoque ulterius, ex ſanguinis tardiori motu plethoram & cacochymiam, chronicarum maxime ægritudinum ampliſſimas cauſas, deducendas eſſe. Ultimo his cognitis & expoſitis pauca præcepta & regulas adjeci, quæ facilem a morbis ſe præſervandi viam oſtendunt. Sicut enim in omnibus huc uſque a me productis laboribus, ita & in hoc tomo maxime laboravi, ut partem illam medicinæ præſtantiſſimam, quæ præſervandi corpora a morbis rationem docet, ſtabilirem & in ſolidæ ſcientiæ formam reducerem. Quæ omnia ut in convenientia capita, rationem & ordinem redigerem, non mediocri labore & meditatione opus fuit, quia nemo præi-

Digitized by Google

vit, cujus veſtigia ſequi potuiſſem. Quam vero arduum ac difficile ſit, doctrinam, in qua quædam quaſi eſt vaſtitas, & quæ caret connexione, in ordinem redigere, id ii optime intelligunt, qui in ejuſmodi rebus ingenium exercere ſolent. Dixi itaque in priori tomo, me mathematicis familiari demonſtrandi methodo uſum fuiſſe & impoſterum uti velle, cujus ratio neutiquam in eo conſiſtit, ut propoſitis doctrinis definitiones, axiomata, theoremata, corollaria, poſtulata, obſervationes, problemata præſcribat, ſicut cujuſdam nuper ineptiſſimum fuit judicium, ſed ut veritates faciles, ſimplices & perſpicuas adducat, easque probe invicem connectat, diſponat, ordinet, & ex notis ignota deducat. Neque ego hic, ut in ceteris omnibus meis laboribus, ſervili animo aliorum doctrinas velut oracula ſine ulla meditatione vel ratione cœco impetu ſequutus, vel ullius auctoritate mea veri contemplatione facili abduci paſſus ſum, ſed libero ſemper uſus judicio ſententiarum & rationum momenta libravi, & ſecundum obſervationes practicas, ceu ad Lydium lapidem, modeſte examinavi & ita demum quid veri, falſi vel ficti viſum fuerit, & quæ in morborum curatione uſum habeant, vel non, expoſui. Quam unam novi ſolam & optimam eſſe veri inveſtigandi rationem, quam homines aliorum tantum æmuli, nec ad obſervandum, nec ad meditandum nati, plane ignorant. Neque vero eſt, ut diffitear, me & hic & alibi interdum ab opinionibus, quas olim fovi, receſſiſſe, quod ad eruditi candorem & veri inveſtigationem in rebus difficillimis & nunquam ad ſolidam rationem & perſpicuum ordinem redactis utique pertinere mihi videtur. Ut adeo nihili prorſus habenda ſit inficeta illa ab ingrato & virulento animo profecta crebrioris in ſcriptis meis mutationis accuſatio. Deinde aliud eſt mutare vel potius perficere opiniones, quæ diſputari poſſunt & exigui uſus in arte ſunt: aliud eſt fluctuare ſemper in veritatibus, quæ magni uſus ſunt. Uti enim pertinaciter opinionibus de falſitate convictis tanquam ſaxo adhærere turpe eſt: ita priora relinquere, & meliora amplecti, proxime ad honeſtatem & candorem accedit. Neque hic mea jactare unquam volui, conſcius meæ mihi tenuitatis; ſperare tamen auſim, meam hanc qualemcumque diligentiam & operam veritatis medicæ æſtimatoribus & viris ad judicandum aptis non ingratam fore, quum & hæc plura adhuc in aliorum ſcriptis pathologicis deſiderentur. Ceterum ſi quis unquam, ego certe præter veritatis curam ac ſtudium æquitatis & moderationis in judicando maxime æſtimavi laudem, & nunquam ferendum in republica litteraria, præſertim chriſtiana, turpem quorundam morem puto, qui, quamvis non meliora ſciant proponere, aliorum tamen dicta & facta acri & mordaci ſtilo perſtringere, eorumque famam ac merita lancinare & arrodere non erubeſcunt. Ego vero nec unquam ejuſmodi ineptiſſimorum hominum voculas moror, ſed plane nihili habeo, & potius acquieſco & quaſi triumphare mihi videor in præclaris tot illuſtrium virorum judiciis, qui verum a falſo, perſpicuum ab oſcuro, utilitatem ab inani ſpeculatione, & evidentes uſuique aptas cauſas ab abditis & remotis, quæ nullius uſus ſunt, diſcernere conſueverunt. His candide Lector, bene vale, ſique Deus vitam & vires ſuppeditat, ceteros noſtros labores, uſui publico unice deſtinatos, propediem expecta.

PRO-

Digitized by Google

PROLEGOMENA
DE VERÆ

Pathologiæ natura , ejus fundamentis , obſervationum medicarum uſu & hypotheſium noxa .

Digitized by Google

Digitized by Google

C A P. I.

DE

VERA PATHOLOGIÆ MEDICÆ NATURA, DEFINITIONE AC FUNDAMENTIS.

§. I.

Sicuti phyſiologia veras vitæ & ſanitatis cauſas tradit & motuum, qui conſervant corpus noſtrum, indolem atque uſum explicat; Hygieine vero præcepta circa rerum non naturalium uſum, quibus motus vitales in vigore ſervantur, exhibet: ita pathologia genuinas mortis & morborum cauſas & effectus ex ordine illorum motuum perverſo exponit. Therapia vero monſtrat, quibus auxiliis inordinati motus a corporis œconomia averti tollique debeant.

Scholion.

Ex quo animadvertimus, medicinæ partes arcto ſe cohærere nexu, ut unam ſine altera plene exacteque intelligere nemo poſſit. Attamen ſcientiam corporis humani vivi & ſani ceterarum medicinæ partium quaſi matrem, & fundamentum eſſe merito dixeris. Ex medicinæ vero tam amica, & neceſſaria partium connexione artis noſtræ certitudo, & demonſtratio, quæ convenienti nexu & ordine rerum fit, ſatis abundeque conſpicitur.

§. II.

Vera pathologia eſt doctrina, quæ ex integris morborum hiſtoriis eorum origines generationem, progreſſum, peculiarem genium, neque minus ſymptomatum atque eventuum rationes, ex motuum natura & legibus, quæ in œconomia corporis noſtri obſervantur, convenienti nexu & ordine tradit, explicat & maximis in praxi medica utilitatibus accommodat.

§. III.

Ex hac definitione reali facile pathologiæ veræ & fictitiæ differentia intelligitur: nam illa ex plenis & accurate conſcriptis obſervationibus & principiis anatomicis & motuum doctrinæ perſpicuis ſuas deductiones & concluſiones in praxi utiliſſimas format: altera vero æque vulgaris quam ſuperficiaria ſingularibus dumtaxat experimentis, minus plenis obſervationibus & dubiis opinionibus atque hypotheſibus nititur, unde nihil ſolidum vel vera laude dignum in uſum artis noſtræ redundat.

Scholion.

Quemadmodum ſcientia ab opinione, ita pathologia vera ab hypothetica diſtat: Hanc differentiam præclare innuit *Hippocrates*, libelli, qui *Lex* inſcribitur, §. 3. *duo ſunt ſcientia & opinio; quarum altera quidem ſcire facit, altera vero ignorare*. Eumdem in ſenſum graviter ſcribit *libro de decenti ornatu*, §. 4. *opinio in medi-*

cina

cina maxime in crimen vertitur eam adhibentibus. His vero, qui ea in ſe uſi ſunt, perniciem adfert.

§. IV.

Duo ſunt veræ pathologiæ fundamenta: unum pleniſſima omnium & ſingulorum morborum hiſtoria, quæ ex compluribus obſervatis & annotatis circumſtantiis naſcitur: alterum eſt exquiſitior corporis noſtri ſtructuræ motuum omniumque earum rerum, quæ illius ſtatum mutare poſſunt, ſcientia.

Scholion.

Veritas duplicis generis eſt, alia enim *veritas facti* dicitur, quæ res contingentes & factas cum omnibus circumſtantiis ſub debito nexu, ordine, tempore deſcribit: altera eſt *demonſtrativa* ſive *rationalis*, quæ ex principiis jam claris & cognitis phenomenorum & effectuum cauſas, modum & fines inquirit & utiliſſima theoremata vel axiomata format, quorum recto uſu ex notis ignota porro invenit. Et quemadmodum illa maxime memoriæ & attentæ diligentiæ; ita hæc intellectus potiſſimum ſoboles eſt. Utraque ad veram pathologiam conſtituendam neceſſaria eſt. Veritas enim, quæ integram morbi quoad omnes circumſtantias, ortum, progreſſum, hiſtoriam atque exitum deſcribit, baſis eſt rectæ ratiocinationis in medico.

§. V.

Accuratiores morborum hiſtoriæ & obſervationes primum & præcipuum pathologiæ & therapiæ conſtituunt fundamentum.

Scholion.

Ex pluribus enim & accuratioribus obſervationibus demum vera experientia, quæ medicinæ anima eſt, quæque ornat & perficit medicum, enaſcitur. Illa vero pathologia atque therapia manca & trunca eſt, quæ ex obſervationum fide non eſt deducta. Neque dubium eſt, quin ad progreſſum artis noſtræ augendum potiores partes obſervationes, quam ratiocinia ſibi vindicent; quia plura circa corporis humani naturam quotidie fiunt, quorum vera ratio & adæquata cauſa difficilis & abſtruſæ cognitionis manet. Ego quidem ſic ſentio, medicos, ſi ad altiorem dignitatis gradum artem ſuam provehere velint, imitari debere eximios noſtri temporis aſtronomos, qui obſervationibus, quas hinc inde circa ſiderum motum obſervandum inſtituerunt, inter ſe probe collatis id effecerunt, ut eorum curſum & ſitum vel centum annis prædicere poſſint. Ego ſpe alor firmiſſima, fore, ſi medici diligenter omnia, quæ circa morborum generationem, decurſum & curationes contingere ſolent, annotent & obſervata invicem conferant ac cum publico communicent, ut ars noſtra ſummam certitudinem, non ſolum in predicendis & avertendis morbis, ſed & iiſdem dextre ſanandis, totoque eorum decurſu prædicendo, perveniat.

§. VI.

Medicas obſervationes, ut utilitatem exoptatam inde percipere debemus, oportet plenas ac integras eſſe nulliſque circumſtantiis, alicujus momenti deſtitutas.

Scholion.

Sicuti juris periti, quando de jure reſpondere ac ſententiam ferre debent, integram, ut loqui ſolent, facti ſpeciem cum neceſſariis ſuis circumſtantiis requirunt: ita etiam medici nonniſi ex completis morborum hiſtoriis quippiam firmi vel ſolidi elicere aut concludere poſſunt. Sæpe enim in unica circumſtantia multum momenti ſitum eſt. Operam itaque dare debemus, ut plenas & perfectas obſervationes undiquaque conquiramus; quarum revera numero ſatis exiguæ in medicorum tot monumentis nobis relictæ ſunt. De pleriſque certe, quas apud veteres non minus, quam apud recentiores videas, jure dixeris eas obſervationes, quales in verum ſalutaris artis incrementum ſcribi oportebat.

§. VII.

Ad integram morbi cujuſvis hiſtoriam

Digitized by Google

riam requiritur, ut exquiſitam individui cum illo morbo conflictati notitiam lectori ſuppeditet.

Scholion.

Primum & præcipuum in medendo illud mihi videtur, ut medicus, quando corporis alicujus ſanandi curam ſuſcipit, exactam eorum habeat notitiam, quæ in ipſo illo homine peculiaria deprehenduntur. Idque ſcitu maxime eſt neceſſarium, quia morbus idem & eadem cauſa, quæ ipſum facit, pro differenti corporum conditione, mirum diſſidentia ſymptomata atque effectus producunt. Quemadmodum enim idem alimentum, idem medicamentum, idemque venenum longe alios diverſiſſimoſque effectus & operationes pro differenti corporum indole edit: ita etiam morbificæ cauſæ ejuſdem indolis plane multis modis diverſam morbi faciem, ratione ſymptomatum, ratione periculi & ſalutis in diverſis ſubjectis exhibent. Alta enim mente repoſitam ſemper omnibus optavi hanc præſtantiſſimi uſus regulam philoſophicam; non dari abſolutas agendi vires in corporibus, ſed omnes eſſe conditionatas & relativas, atque mirifice, pro diverſa corporum, in quæ agunt, & quæ illas recipiunt, conditione mutari atque modificari. Ad interiorem vero corporis ægrotantis naturam cognoſcendam non ſatis eſt ætatem, ſexum, ſtructuram partium, temperamentum, vires, hæreditariam ad morbos diſpoſitionem, vitæque genus, mores animi & conſuetudines conſiderare, verum etiam ſcire oportet, in quo ſtatu omnis generis excretiones poſitæ ſint vel fuerint, quo forſan morbo antea laboraverit æger, an perfecte is curatus ſit, an imbecillitatem partium & diſpoſitionem ad alios morbos forſan reliquerit & qua ratione fuerit finitus & ſolutus. Juvat etiam inquirere qualis ſit ſanguinis ſtatus, num is nimium abundet aut valde impurus ſit, qualis diſpoſitio viſcerum & generis nervoſi conſtitutio, robuſta an imbecillis fuerit, quæ omnia & ſingula judicio medici probe ſubacta in morbis tam cognoſcendis & dijudicandis, quam ſanandis egregium lumen afferunt, ad dijudicandam autem hiſtoriam ab alio conſignatam omnino requiruntur.

§. VIII.

Quæ veram utilitatem adferre debent medicorum obſervationes, eas morbi genus, ejuſque genium, origines, progreſſum, & varias ad eorum generationem concurrentes cauſas accurate deſcribere oportet.

Scholion.

Perſpecta ægrotantis corporis natura, præcipua cura eſſe debet medici, ut morbi genus, genium & cauſas perſcrutetur. Quiſque enim morbus peculiarem & quaſi propriam indolem, qua incedit, habet, dum non modo certos typos, tempora, periodos ac ordines in acceſſione & incremento ſervat, certis etiam modis & per certas vias atque excretiones ſolvitur; ſed & plane ſpeciali ratione in turbandis & pervertendis motibus & actionibus ſecundum naturam, ſive ſymptomatibus efficiendis, ſinguli procedunt, ex quibus omnibus probe collatis morbus recte cognoſcitur & ab aliis quoque diſtinguitur. Denique ex erratis in diæta & uſu rerum, quibus quotidie ad corporis conſervationem indigemus, commiſſis, primordia & morborum origines probe cognoſcere juvat, quod certe ad præſervationem a morbis ampliſſimum uſum habet. Maxime omnium vero morborum cauſæ proximæ indagandæ erunt, quibus inventis curationem inventam eſſe conſtans & philoſophorum & medicorum perpetuaque fuit ſententia. Nam ſi quis, effato *Hippocratis Libr. de flatibus* §. 3. *cauſas corporis affecti probe cognoverit, is quoque potens eſt ea adferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria.*

§. IX.

Medicorum obſervationes, quæ ad faciliorem & tutiorem ſanandi rationem facere debent, remediorum, quæ adhibita fuerunt, operationes contineant.

Scholion.

Auſim dicere ex illis rebus, quæ ad au-

Digitized by Google

augendam medicinæ utilitatem & dignitatem faciunt, nihil aptius eſſe, quam ſi quis exquiſitæ remediorum, quæ adhibentur, vires & operationes noſſe allaboret. Hæ enim multum pro diverſitate corporum, naturarum, morborum & temporum differunt. Gaudet enim & quodvis & maxime potens remedium peculiari agendi & operandi facultate, quæ medico utique ex aſſe cognita eſſe debet. Is enim demum veri medici nomen tueri mihi videtur, qui ſelecta præparare ſcit remedia, eorumque vires & in agendo proprietates in tot diverſiſſimis caſibus probe perſpectas cognitaſque habet. Ex quo conſequitur, ut iis etiam poſtea recte & cum judicio uti poſſit. Quodvis enim medicamentum tam promtum eſt ad nocendum, quam ad adjuvandum pro eo nempe, ut quis illo utitur. Mirifice igitur *Hippocrates* medicamentorum facultates, quas habent, medicorum memoriæ commendat, cum ait *in Libr. de decenti ornatu* §. 8. *firma memoria teneto, medicamenta & ſimplices facultates & deſcriptas* (intelligo per obſervationes) *ſi modo tales exiſtant. Sint & in memoria tibi morborum curationes & harum modi, quotupliciter & quomodo in ſingulis ſe ſe habeant. Hoc enim principium eſt in medicina medium & finis.*

§. X.

Ad completam cujuſque morbi hiſtoriam adornandam ſectio cadaverum morbis defunctorum maxime pertinet.

Scholion.

Non facile aptius ad morborum & mortis cauſas revelandas medium ſectione & inſpectione ſolertiori cadaverum, quæ iiſdem morbis extincta ſunt, invenitur. Quamquam enim non omnia, quæ in diſſectis cadaveribus obſervantur, ſemper primæ & proximæ morborum cauſæ habenda ſunt, ſed ſæpius effectus tantum cauſarum atque ipſius mortis: nihilominus non raro accidit, ut hac ratione genuinæ inſolitorum ſubinde morborum atque ſymptomatum cauſæ manifeſtæ fiant. Noti mihi ſunt plures caſus, ubi tum in ipſis morbis, tum in eorum cauſis cognoſcendis non incelebres etiam medici hallucinati ſunt, maxime alienas proferendo, cum poſtea facta ſectione polypoſæ in corde vel vaſis majoribus concretiones, abſceſſus meſenterii, calculi in veſicula fellea vel veſica urinaria, rupta ſanguinis vel lymphatica vaſa, ingentes glandularum tumores, putrida viſcera, uterus diſruptus in conſpectum venerunt, de quibus nihil plane antea cogitatum fuit. Quare diſſectiones utique cadaverum frequentiores & ſolertiores medicis anatomes peritis majorem in modum commendandæ ſunt, eo quod vera cauſarum morbi cognitio & prudens remediorum ad eas auferendas applicatio duo quaſi poli ſunt, circa quos tota praxis medica vertitur.

§. XI.

Ex medicorum plenioribus obſervatis complura eaque maxime utilia in perfectionem & certitudinem artis noſtræ redundant.

Scholion:

Neque enim alia via vel methodus ſuppetit, qua morbos a ſe invicem probe diſtinguere eorumque cauſas, multum quoque diſſidentes, cognoſcere poſſumus, quam per multiplices & recte inſtitutas obſervationes. Ad prudentem etiam prognoſin, ſive ad judicium de morborum eventu formandum, quæ doctrina mirifice ornat & perficit medicum, ejuſque exiſtimationem auget, certior & melior, quam per obſervationes, nulla via invenienda eſt. Quam infinitæ circa morborum prognoſin regulæ in Hippocratis aliorumque veterum monumentis proſtant, quæ tamen maxima ex parte fallaces ſunt, tantum abeſt, ut pro univerſalibus ſententiis & aphoriſmis veris haberi poſſint. Idque accidit maxime ob eam rationem, quia non ex integris morborum hiſtoriis, ſed ex earum fragmentis tantum & quibuſdam non omnibus & ſingulis circumſtantiis, depromtæ ſunt. Igitur, longe perfectior & hæc doctrina de prognoſi ſperanda nobis erit, modo ex multiplici obſervatione & accuratiori conſideratione circumſtantiarum prognoſticas regulas de-

Digitized by Google

demum elicere incipiamus. Neque dici ſatis poteſt, quam utilia corollaria in uſum futurum, ratione methodi medendi, ratione adplicationis remediorum, & in cognoſcendo, quænam ex horum genere noceant vel proſint, hauriri queant. Medico enim nunquam deſiſtendum eſt ab obſervationibus, et experimentis, neq; ulla, licet etiam minoris momenti videantur, negligenda ſunt. Ego certe non facile caſum quendam medicum prætermitto, quia vix ullus incidit, ex quo non quippiam adhuc addiſcere poſſim, cum ad minimum, quod jam inventum et cognitum fuit, exinde confirmetur.

§. XII.

Obſervationes medicæ itemque hiſtoriæ morborum accurate conſcriptæ, ad diſſidentes medicorum hypotheſes, opiniones & controverſias etiam in praxi decidendas aptiſſimæ ſunt.

Scholion.

Si ulla, certe medica diſciplina innumeris opinionum figmentis, ſectis et controverſiis immerſa eſt. Ex harum verum diſſidentium opinionum labyrintho noſmet extricandi non ego meliorem novi modum, quam ſi earum adplicationem ad medicas obſervationes, quæ genuinum ac immutabilem naturæ ordinem et proceſſum in vitæ, ſanitatis ac morborum negotio complectuntur, urgeamus; tum enim facile earum ſterilitas apparebit, eo quod tam paucis phænomenis et circumſtantiis explicandis congruant aut ſufficiant. Quot diverſiſſimę medicorum in praxi medica circa remediorum valentium et heroicorum uſum e. g. venæ ſectionis, fonticulorum, veſicatoriorum, purgantium, opiatorum, chinæ chinæ, ſalium volatilium, martialium, ſunt ſententiæ? dum quidam in certis morbis ſanandis illa in cœlum quaſi efferunt, alii eadem in iiſdem morbis penitus deprimunt et damnant: et ſinguli tamen, ut adſertiones ſuas confirment, ad experientiæ aſylum confugiunt. Hic certe non proclivior emergendi ex hiſce difficultatibus patet via, quam ſi obſervationes cum cura et diligentia conſcriptas de illis morbis, in quibus damnum vel ſalutem hæc medicamenta attulerunt, conſulamus: tunc facile apparebit, pro differenti circumſtantiarum ratione in eodem morbo remedia hæc inſignem opem vel etiam damnum attuliſſe, adeoque in ſe non eſſe nociva, ſed in medicos culpam eſſe refundendam qui iis non recte uſi fuerint.

§. XIII.

Alterum veræ pathologiæ & therapiæ fundamentum eſt ſcientia corporis humani anatomica & mechanices, quę in eo celebratur.

Scholion.

Corpus noſtrum machina eſt, ſummo DEI artificio et ſapientiſſimo ordine conſtructa, ut motus ſtructuræ convenientes edat; quorum naturam et leges exquiſite noſſe oportet medicum. Hi enim ſunt, qui vitam ſive conſervationem corporis noſtri corruptibilis tuentur: hi ſunt, qui omnes ejus actiones ſecundum ordinem et divinum præſcriptum moderantur, id eſt, ſanitatem præſtant; hi quoque perverſi vel deſtructi morbos, imo ipſam mortem efficiunt. Hæc motuum ſcientia adprime utilis eſt medico, quia ex horum natura omnia ea, quæ circa corpus contingunt, atque tum in corpore morboſo, tum in morborum hiſtoriis continentur, apte explicari debent. Et hoc eſt, quod medicorum recentiores urgent, omnia ex mechanicis rationibus deducenda ac derivanda eſſe, cum veteres dumtaxat materiæ variis qualitatibus et temperiebus inhæſerint, omiſſo motu, qui tamen præcipuum eſt mechanices principium. Ex quo intelligitur, quantum utilitatis in rem medicam ex interiori rerum mechanicarum et phyſicarum notitia, quæ etiam ipſam phyſiologiam corporis noſtri comprehendit, profluat.

§. XIV.

Quicumque anatomes peritus eſt & mechanicam corporis noſtri bene callet, is utique aptiſſimus erit ad multas difficiles & alias abſtruſas res,

Digitized by Google

quæ in nobis fiunt & contingunt, explicandas.

Scholion.

Facile damus et concedimus, mechanicam corporis humani longe ſuperiorem eſſe illi, quæ ab arte humana proficiſcitur. In quantum enim divina ars ab humana diſtat, in tantum etiam ſcientia ejus mechanices, quæ in animantibus reperitur, præcellentior eſt illi, quæ in vulgus nota eſt. Opera itaque ſedulo adhibenda eſt, ut in mechaniſmi, qui in œconomia corporis noſtri obſervatur, rationes, modos et leges, quoad humani intellectus imbecillitas patitur, penetremus: plura enim adhuc ſunt, quæ in nobis mechanice peraguntur & captum noſtrum longe exſuperant. Quis enim dubitabit, illas etiam actiones, quæ ab anima proficiſci dicuntur, mechaniſmo, utut ſubtiliori, cerebris in acceptis eſſe referendas, præſertim cum videamus, mores, cupiditates, vitia ac virtutes, prudentiam quoque & inſaniam hominis a ſanguinis conditione & mechaniſmo, qui per diætam & medicamenta varie immutari poteſt, dependere, utut eorum explicatio, quomodo fiant, adhuc paulo ſit cognitu difficilior.

§. XV.

Cum res corporeæ, quibus continuo ad vitam & ſanitatem tuendam & reſtituendam utimur, magnam potentiam habeant corpus immutandi, deſtruendi & morboſas adflictiones inferendi: tantarum mutationum cauſas inquirere ſolius phyſici & mechanici eſt.

Scholion.

Quam inſignis utilitatis in explicandis rebus medicis ſit veritatum phyſicarum ſtudium, liquido ex dictis conſtat, id quod etiam jam olim optimi & antiquiſſimi medicorum, in quibus merito habendus eſt *Hippocrates*, agnoverunt. Teſtes ſunt ejus libri phyſici, quos *de humana natura, de corde, de locis in homine, de flatibus, de diætis, aeris, aquarum & locorum natura* nobis reliquit, quibus maxime adſtruere contendit, ex diæta & aeræ non tantum varii generis naſci morbos, ſed & mentem humanam inde ſapientiorem & ſtolidiorem reddi. Quo magis mirandum eſt, dari hodieque quoſdam, qui veræ phyſices ſtudium in rebus medicis parum utilitatis habere adfirmant, ducti potiſſimum hac ratione, quod ex animi affectionibus perverſis varias morboſas motiones naſci videant. Id quod uti non negamus, ita tamen nobis comprehendere non licet, quare omnes motus & actiones animæ principio adſcribi debeant. Ecquis enim eſt, qui cauſarum morbificarum, medicamentorum vel venenorum operationes plane peculiares & diverſas, quas ſingula edunt, inde explicare conetur?

§. XVI.

Cum duo ſint veræ & rationalis pathologiæ fundamenta; nimirum obſervatio ſedula, & ſcientia mechanices naturalis, ſponte & per ſe fluit, veteres & qui hiſce fundamentis caruerunt, nihil ſolidi in arte noſtra tradidiſſe.

Scholion.

Equidem veterum ſolertiam in eo dilaudandam eſſe cenſeo, quod plura, quæ ad morborum indolem, genium, progreſſum & eventum pertinent, annotaverint. Quia tamen corporis humani plena & exacta ſtructura, quæ anatome indagatur, neque minus ſolida mechanices & rerum naturalium ſcientia caruerunt; præterea obſervationes paucas, breves & minus completas nobis exhibent: non mirum eſt, eos, pro veris cauſis ſterilia maxima ex parte nomina venditaſſe veraſque vitæ, mortis & morborum cauſas & medendi etiam rationes aptas ignoraſſe. Quare ex eorum ſcriptis tantum ea, quę ad hiſtoriam morborum pertinent, depromi & hauriri poſſunt. Nam morbi ſemper & conſtanter, uti nunc, ita etiam olim, ſuam peculiarem habent naturam & ordinem ſervant immutabilem, adeoque & veterum obſervationes, modo plurimas haberemus, eandem utilitatem habent quam recentiores.

§. XVII.

Noſtrum ſeculum quamquam præſtan-

Digitized by Google

ſtantiſſimis in re anatomica, phyſica, botanica, chymica & mechanica inventis ſplendeſcit, mirandum tamen eſt, quare in vera pathologia adſtruenda tam exiguus progreſſus adhuc factus fuerit.

Scholion.

Hujus rei multæ dari poſſunt cauſæ, quarum una eſt, quod plures ex recentioribus tam negligentes ſint in obſervationibus practicis accuratioribus adornandis: altera eſt, quod inventa illa præſtantiſſima phyſica ad hiſtorias morborum & obſervationes vel plane non, vel non ſatis recte adplicent & referant. Ut ſanguinis tantummodo circulum attingam, quis divino plane illo invento ad pathologiam & therapiam ſcientifice tractandam ſatis recte uſus fuit; videas enim quotidie repeti falſas concluſiones ex diu repudiatis veterum principiis pullulantes, ſed ſanguinis circulo directe contrarias. Tertia ratio, & potiſſima eſt, quod plures fictis principiis & hypotheſibus nimium in doctrinis ſuis inhæreant, & a novis condendis, iiſque antiquitatis conſenſu ſubinde incruſtandis non deſiſtant. Pauci medicorum, ut in aliis etiam diſciplinis ſuo ſenſu & judicio utuntur & uti ſciunt, ſed aliorum, quos fallere & falli non putant, potius dogmata ſervili animo ſequuntur & adorant, iiſque tamquam ad ſaxum adhærent, & quod maximum eſt, has opiniones ſuas obtorto quaſi collo ad morborum hiſtorias, plerumque non ſufficientes & recte inſtructas, detorquent. Atque hæc potiſſimum ſunt illa impedimenta, quæ progreſſum artis noſtræ huc uſque valde retardarunt.

CAP. II.

De hypotheſium medicarum in arte noſtra damno.

§. I.

Veritatibus & certitudini in medicina nihil magis contrariatur, quam hypotheſium, opinionum & ſectarum copia.

Scholion

Multum veritates & fictiones, quæ fœcundæ variarum opinionum & hypotheſium genitrices ſunt, inter ſe differunt. Nam veritas eſt una, ſimplex & ſuccincta atque intellectu facilis; opiniones vero ſunt variæ & multiplices multumque diſſidentes & captu ſæpe difficiles, incertæ, dubiæ, quæ cum veritate, quæ una eſt, conſiſtere nequeunt. Deinde veritas eſt intellectus puri, ſinceri ſoboles: opiniones vero & hypotheſes ex imaginationis efficacia profluunt; tandem omnes veritates ſunt frugiferæ ad explicationem, demonſtrationem & inventionem aliarum rerum incognitarum utiliſſimæ, opiniones vero magis errorum & gravium diſſidiorum matres exiſtunt.

§. II.

Hypotheſes ſunt principia quædam ficta, quæ nonnullis phænomenis explicandis inſerviunt, minime vero cum omnibus quadrant atque conveniunt.

Scholion.

Si non ficta, ſed vera principia eſſent hypotheſes, omnibus quadrarent phænomenis explicandis & nulli errores vel perverſæ explicationes inde profluerent. Cæterum non in totum omnes damnamus hypotheſes, quia plerumque quaſdam veritates continent, utut non ſint univerſales.

§. III.

Illa ars, quæ ſanitatem & longam vitam mortalibus promittit, dolores ac morbos propulſat & ob præſtantiſſimum uſum plane divina eſt, merito ab omnibus incertis opinionibus, fictionibus & hypotheſibus libera & immunis eſſe debet.

Scholion.

Pudet & piget dicere, ſed tamen veriſſimum eſt, infinitas fere eſſe inter medicos diſſenſiones, quæ non tantum in eorum ſcriptis, ſed maxime, ubi ad lectum

ctum ægrotantium concurrunt, advertuntur, cum rariſſime inter eos de morbi, quo quis laborat, genere, cauſis, multo minus de medendi methodo & remediis præſcribendis conveniat, ut potius ſubinde ſibi adverſentur. Quid frequentius evenit, quam quod unus alterum erroris & damni illati in curatione arguat atque criminetur, quæ omnia ex eo proveniunt, quod non illorum judicia et facta firmis nervis, demonſtrationibus et veritatibus nitantur, ſed ex variis ingenii commentis et luſibus errantis phantaſiæ proveniant. Neque enim facile diſcordiæ in diſciplinis, ubi veritates manifeſtæ ſunt et regnant, ut ſunt mathematicæ, reperiuntur, ſed in iis, ubi veritas nondum inventa et opinionum eſt multitudo atque varietas, apparent. Ea eſt natura veritatum, ut, quia ex intellectu puro profluunt, alterius etiam mentem convincant et quaſi ad ad ſenſum pertrahant; opiniones vero, quia potentiæ fictricis fœtus ſunt, in mente humana nonniſi dubia pariunt et relinquunt, atque ab iis, quibus major vis imaginativa, quam judicii eſt, facile arripiuntur et pro veriſſimis habentur. Variæ itaque hypotheſes in medicina non modo diſcordiam inter medicos, ſed maxime ægrotantibus perniciem adferunt, et artis noſtræ dignitati multum detrahunt, ita, ut etiam apud vulgus male audiat; quod ſuo tempore jam indicavit *Hippocrates*, dum Libro *de victu acutorum* §. 4. *ait: calumniam incurrit tota ars apud vulgus adeo magnam, ut neque omnino medicinam eſſe putent. Nam in acutis morbis in tantum inter ſe differunt artifices, ut quæ alter exhibet, optima eſſe putans, ea alter jam mala exiſtimet: & fere ob id artem vaticinationi ſimilem eſſe dixerint*. Igitur vehementer optandum et laborandum eſt, ut ſalutifera noſtra ars tandem a pernicioſis hypotheſibus purgetur, ita futurum ſperamus, ut graves illæ contradictiones, contentiones, odia, ſimultates, quæ inter medicos hodienum vigent, finem tandem habeant in maximum ægrotantium commodum atque ſalutem.

§. IV.

Hypotheſes medicorum optime in tria genera diſpeſci poſſe videntur, quorum primum ad eam cauſam ſive principium pertinet, quod omnes in univerſo corpore actiones efficiat, moderetur ac dirigat: alterum ad morborum cauſas ſpectat; tertium in differenti medendi morbis methodo & remediorum facultatibus poſitum eſt.

Scholion.

Ipſas hypotheſes medicorum non unius ejuſdemque eſſe notæ, ſed alias aliis eſſe præſtantiores, vel ex eo colligitur, quod medicorum opiniones ſæpius verſentur circa eas res, quæ plane nec ſenſu, nec intellectu comprehendi poſſunt et quorum exiſtentia prorſus non concipi poteſt. Quædam vero opiniones utique et ſenſui et intellectui non adverſantur, ſed iis, quibus adhibentur, explicandis vel deducendis minus ſufficiunt.

§. V.

Pejoris notæ hypotheſes fovent illi, qui nonniſi mera nomina pro cauſis univerſalibus vitæ, ſanitatis, morborum, ſanationis & omnium, quæ fiunt in corpore, conſtituunt, eo quod nec ullum in theoria vel praxi habeant uſum.

Scholion.

Hiſce merito ſunt annumerandi veteres, quibus ſtructura corporis noſtri et ex ea provenientes motus penitus fuerunt incognita et quos porro corporum vires et poteſtates, ex mutua eorum reactione potiſſimum reſultantes, latuerunt; hinc neque vitæ, aut ſanitatis aut morborum cauſas veras intellexerunt, ſed pro hiſce mera nomina nihil ſignificantia in medio poſuerunt, cujus generis ſunt innatum calidum, humidum radicale, ſpiritus inſitus et influus, natura ſapiens, anima conſilii, rationis et intentionis particeps, principium agens, quod ſenſu et motu interiori gaudeat, neque ab aliis externis motum accipiat, principium omnia movens ac dirigens et ſapienter adminiſtrans, ſpiritus vitalis certis facul-

facultatibus inſtructus. Quorſum etiam ſpectant recentiorum nonnullorum commenta, uti *Helmontii* archæus, duum viratus et occultum vitæ regimen, anima ſenſitiva in ventriculi orificio ſiniſtro, flammula vitalis, phoſphorus cordis et cerebri: quæ perverſæ medicinæ principia ex male intellecta in phyſicis doctrina de corporum natura, proprietatibus et motu, cum illa pure paſſiva, omnis actionis et motionis expertia habeantur, profluxerunt. Deinde, motus, certa proportione, ordine, tempore ad certos etiam fines collineantes et contingentes in corpore humano, qui ſapientiſſimæ ſtructuræ et actionis ſolidorum in fluida et fluidorum in ſolida inacceptis ferendi erant, interiori cuidam cum ratione agenti principio adſcribebant, cujus tamen exiſtentiam nec ullo ſolido, quod non infirmari poſſit, argumento adſtruere poſſunt. At vero numquam, quod inſtar regulæ tenendum eſt, ad cauſas plane abſtruſæ cognitionis et non intelligibiles perveniendum eſt, ſi explicationes manifeſtæ per cauſas plane perſpicuas adfuerint. Quas quidem ſi non ſtatim ſenſu et ratione comprehendimus, præſtat ſaltem agnoſcere effectus et de cauſis, quæ non latent, tacere, quam talia adducere, quæ nec concipi, nec explicari, nec applicari rebus medicis ullo modo poſſunt et omni uſu deſtituuntur.

§. VI.

Ad inanes quoque & valde noxias hypotheſes referenda eſt illa doctrina, quæ omnium morborum cauſas vel ex quatuor humorum intemperie, ut *Galenus* & ejus aſſeclæ, Galenici, vel ex acido, viſcido & bile, ut *Sylvius*, vel ex acido & viſcido, ut *Bontekoe*, vel ex potentiis multiplicibus ſalinis, fermentis morbificis, ut plures ex recentioribus, deducere in ſyſtematibus ſuis allaborarunt.

Schollion:

Utut omnibus hiſce cauſis magna inſit potentia motus ſecundum naturam pervertendi, minus tamen ſufficiunt ad omnes cauſarum morbificarum claſſes conſtituendas. Veras enim et proximas, quæ morbos efficiunt, et quæ in motuum turbato ordine conſiſtunt, non attingunt, neque cur certis ætatibus proprii ſint morbi, aut quare vehementes animi turbationes, aut venena in perfecte ſanis etiam corporibus graviſſimas afflictiones celerrime inferant, ex hiſce explicari poteſt.

§. VII.

Neque eorum hypotheſes, qui omnes morbos ex ſalina, acri vel ſcorbutica humorum intemperie aut diſcraſia deductos volunt, examen ſuſtinent.

Schollion.

Utique magna eſt ſalium, uti videmus in cauſticis, potentia in corporis noſtri ſolidas partes, eas lancinando, irritando, corrodendo: ſed tamen longe adhuc aliæ cauſæ ſunt, quæ morbos et diſpoſitionem ad eos inferunt. Ecquis enim eſt, qui apte ex iis morbos ex humorum et ſanguinis redundantia eorumque circa viſcera ſtagnatione provenientes explicare conabitur; multo minus hæreditariorum morborum et qui certis ætatibus proprii, quorum ingens eſt numerus et vehementia, origines et cauſæ ex inde repeti poterunt: item, quare ii, qui intemperatiſſime vivunt, non ſtatim ægrotent.

§. VIII.

Neque ex ſola ſanguinis & humorum nimia redundantia eorumque excretionibus ſuppreſſis omnium effectuum cauſæ apte deduci poſſunt.

Schollion.

Eam abundantiam ſanguinis, quæ liberæ ejus circulationi obicem ponit, multarum earumque chronicarum maxime paſſionum primam ſubinde et præcipuam originem præbere, omni caret dubio. Teſtes ſunt ſolemnes illæ menſium in feminis et hemorrhoidum in viris impeditæ, ſuppreſſæ vel repente cohibitæ excretiones. Sed tamen hoc principio univerſali poſito, quomodo vel unde eos, qui a ſanguinis defectu oriuntur, atque ea corpora, quæ a morbo acuto vel chro-

nico jam convaluerunt vel nimias hæmorragias paſſa ſunt & valde infirmos infeſtant, deducere velint morbos, ego quidem ſatis non perſpicio. Atque etiam morbos, epidemice graſſantes, quorum ingens numerus eſt, & qui aeris vitio ejuſque ſubitæ mutationi ac tempeſtatum præternaturali conſtitutioni debentur, ex hac hypotheſi derivare longe erit difficillimum. Sunt etiam præter ſanguinis conſuetas excretiones ſuppreſſas aliæ, quæ per alvum, per inſenſibilem tranſpirationem, per expectorationem fiunt, ejuſdem indolis, ut graves ad morbos progignendos cauſas ſubminiſtrent. Plethora quidem & hujus effectus, ſtagnatio, œconomiæ corporis noſtri infenſiſſima primam ſubinde originem chronicis maxime morbis præbent atque ad hos avertendos plethoræ ſolutio mirum quantum valet; ſed tamen, quia ex plethora fiunt ſtagnationes, ſtaſes, infarctus, obſtructiones, indurationes, corruptiones atque exulcerationes viſcerum, unde cachexiæ, hydropis ſpecies, lentæque & hecticæ febres oriuntur, ubi hæc jam acciderunt, non amplius ad primam cauſam, ſed potius ad effectus, qui eam ſequuntur, in curando reſpiciendum erit.

§. IX.

Neque illa doctrina in univerſum valet & firma eſt, qua ſtatuitur vitam & conſervationem corporis noſtri corruptibilis a ſolis excretionibus recte peractis ducendam eſſe.

Scholion.

Sine excretionibus nec ſanitatem, nec vitam diu conſiſtere poſſe tam certum eſt, ut nihil indigeat probatione. Hæc tamen non omne punctum ad vitam & ſanitatem tuendam abſolvunt, niſi enim in eorum locum, quæ quotidie excernuntur, novi, iique idonei & benigni ſucci ex ingeſtis ſuccederent, actum certe mox etiam eſſet de noſtra vita & ſanitate. Quare medicus in ſanitatis negotio conſervando tum ad excretiones, tum ad ea, quæ ingeruntur, congrua vel incongrua, non modo reſpicere, ſed & morborum originem inde repetere debet.

§. X.

Minime quoque in eorum opiniones ſalva veritate deſcendere poſſumus, qui adſerunt, morborum cauſas materiales eſſe dumtaxat occaſionales & naturam prudentem morbos in bonum finem, ut eas corpore ejiciat, inſtituere.

Scholion.

Ut ejuſmodi agens corporis noſtri medullis inhæreret, quod ex longinquo & morali quadam æſtimatione pernicioſas cauſas pervideret & ad eas ejiciendas variis motibus ſecretoriis, reſolutoriis, excretoriis ſe ſemper armaret, optandum certe foret. Qua vero ratione cum tam ſapiente agente concilianda ſint ea phœnomena, quod videlicet ad leves cauſas v. g. flatuum in ventriculo vel inteſtino incarcerationem, vermes nervoſas partes lancinantes, nervi punctionem ab aculeo veſpe, vel inſtrumento acuto, aut cuſpides arſenici ventriculi tunicis inhærentes vehementiſſimos motus, qui vitam quoque deſtruunt, excitet, ego quidem non video. Multo minus ad ſapientiam referendum eſſe puto, quod ad cauſas febrium corpore eliminandas tantas ſpaſticas ſtricturas in excretoriis & extremis partibus excitat, quibus ſanguinis motus non invertitur tantum, ſed verſus interiora vergit, quæ omnia remorantur expulſionem, præſertim cum longe commodior et tutior modus eſſet emunctoria reſerandi et cordis atque arteriarum motus ad propulſionem intendendi, et excitandi. Neque ego video, cur tantum occaſionales morborum cauſas ſtatuere velimus, cum eæ ſatis potentes in ſe et ſua natura ſint ad motus, qui fiunt in machina noſtra, ordinatos turbandum, pervertendum, deſtruendum. Id quod in exceſſivo aeris calore, frigore, humiditate, alimentis valde potentibus, et omnis generis venenis ſatis cognitu planum atque perſpicuum ſit. Quis iſtis rebus nocentem potentiam, quam nonniſi motu exerere poſſunt turbativo et deſtructorio, denegare auſit?

Digitized by Google

§. XI.

Ad hypotheſes quoque referendum eſſe puto, quod natura ſive anima rationis, conſilii, intentionis & ſcientiæ interioris particeps, medicinæ & omnium motuum, qui vitam tuentur, & morbos curant, principium conſtituatur.

Scholion.

Quemadmodum enim ſine anima intelligente non modo in microcoſmo, ſed & in vegetabilibus & animantibus ordinatiſſimi ad certum finem directi fiunt motus, ita cur corpori noſtro perfectiſſime conſtructo hos motus, ex potentia materiæ minus paſſive ſed active fluentes, denegare velimus, nulla veriſimilis adeſt cauſa. Non ſolam eſſe machinam corpus noſtrum, ſed ei altioris indolis principium junctum eſſe, quod influxum & potentiam in certos partium motus, exſerat nec ullus negare poterit, qui conſiderat, ad ſolum arbitrium moveri artus, ad perverſas cogitationes, & fluidorum & ſolidorum motum turbari, ſed inde tamen minime eliciendum erit, omnes motus, qui conſpiciuntur in corpore humano inde dependere, eo quod anima, licet vehementiſſime velit, nec motum cordis & arteriarum aut motum periſtalticum ductuum impedire vel intendere poſſit. Ecquis præterea non novit, & mentis ſapientiam ejuſque inclinationes & mores a ſolidorum & fluidorum motu, quem miris modis res corporeæ immutant, multum dependere? Quare mentis commercium mutuum cum corpore omnino ſtatuendum eſt, quia hujus ratione habita pluribus difficultatibus enodandis & phænomenorum rationibus explicandis ſufficere poſſumus.

§. XII.

Tertium genus hypotheſium ad remediorum vires & curandi modum pertinet & inter has primum locum ea tenet communis fere opinio, qua medicina quædam univerſalis ſtatuitur.

Scholion.

Fuerunt complures & adhuc ſunt inprimis ex chymicorum choro, qui medicinam omnium morborum curationi accommodatam venditant, quam potiſſimum ex auro præparandam eſſe adfirmant quod peculiariter principium corporis noſtri movens roboret atque confortet. Si effectus pollicitationibus reſponderet, etiam ſi rationes ſolidæ (quæ ignorari poſſent) non adferrentur, haud inutilis utique foret eorum labor. Quia vero illi deficiunt, iis, qui vires remediorum a viribus naturæ probe interſtinguere callent, non immerito de ejuſmodi medicina plane dubitandum eſt. Ego quidem ſemper hac in ſententia fui, ejuſmodi medicinas univerſales venditatas plane eſſe innocentes & validis ad agendum viribus carere atque hac ratione in quocunque morbo ſine damno porrigi poſſe. Nuſpiam enim memini tale remedium in univerſa rerum natura mihi occurrere, quod, ſi potens ſit in agendo, non etiam noceat, ſi perverſe quis utatur. Deinde ut omnes rerum corporearum vires non ſunt abſolutæ, ſed ſemper conditionales & relativæ: ita etiam de viribus remediorum ſtatuendum eſſe exiſtimo, quorum effectus tantummodo ad certos reſpectus ſe extendit, ſecundum quos variant etiam illorum vires, id eſt, nocere vel prodeſſe poſſunt. Præterea ſi quis conſideret, motus, qui proxime morbos efficiunt, non unius ejuſdemque eſſe generis; eoſdemque in quibuſdam valde auctos, & intenſos, in aliis nimis remiſſos & deficientes, in ceteris inæquales, inverſos, ab externis partibus ad interiora vergentes deprehendi: non difficile erit judicare, ab uno remedio hos motus præternaturales, tam multis modis inverſos, in ordinem reſtitui non poſſe. Illud vero maximum eſt, quod tantæ cauſarum, quæ motus inordinatos efficiunt, multitudini, quæ mox quantitate mox defectu aut differenti temperie vel ſumma activitate delinquunt, unum remedium ſufficere neutiquam poſſit.

§. XIII.

Idem judicium eſto de remediis in certis morbis ſpecificis, quorum nomine plura habentur & venditantur.

Scholion.

Perverſa admodum opinio eſt, dari medicamenta certis morbis ſanandis ſpecifice accommodata, quæ vel ſola eos tollant vel minimum cum fructu applicari poſſint. Ita vulgus ſentit, ita ſibi plurimi medicorum perſuadent; quare ſi ſemel vel iterum fauſtum a medicamento laudato in curatione morbi effectum obſervent, ſtatim ſi ſimilis morbus incidit, ad idem præſcribendum parati ſunt; ſed ſæpius eppido infelici ſucceſſu. Ita cortex chinæ ſpecificum antifebrile, mercuriale medicamentum adverſus luem Gallicam, lac antiphthiſicum, atque antipodagricum, martialia, item acidula contra malum hypocondriacum caſtoreum aut hyſtericum, ipecacuanha antidyſentericum, lumbrici terreſtres antepilepticum, alcmella & bareira brava antinephriticum, ſanguis aſininus antimaniacum habentur maximique æſtimantur, quibus eximiam, quam ferre poſſunt, dictis in morbis non detrahimus, ſi recte quis iis utatur, laudem: ſed id ſaltem urgemus, non indiſtincte, nullo habito individuorum vel cauſarum reſpectu, eſſe adhibenda talia, multo minus hæc ſola dictis morbis curandis ſufficere. Interea tamen nullus modus vel finis eſt conquirendi & aucupandi arcana & adverſus morbos ſpecifica, cum tamen nulla in rerum natura dentur vel exiſtant, ſed arcanum medicorum in ſcientia & prudentia quæri, & inveniri debeat.

§. XIV.

Dari unam eamdemque morbis ejuſdem generis medendi methodum præconcepta quoque opinio eſt.

Scholion.

Illi medici, qui in curando morbo v.g. quartana, colica, menſium ſuppreſſione, epilepſia chronica, aſthmate eadem methodo, qua antea feliciter uſi fuerunt, incedere ſemper ſolent, mirum quantum falluntur; quandoquidem ejuſdem morbi diverſæ exiſtunt cauſę & ſubjectorum, quę morbo adfliguntur, natura longe multumque differt. Quia vero is rectam medendi viam ſequitur, qui inter cauſam morbi & remediorum vires proportionem invenire, & quæ in vitio eſt, materiam corrigere & debito tempore excernere novit: palam eſt, non eodem modo & ratione id præſtari poſſe. Quare prudenter *Celſus Lib. III. Cap. II.* monet, non omnibus ægris eadem auxilia convenire & *Sydenhamius in praxi ſua* teſtatur, eandem methodum, qua quis olim feliciter in tollendis v.g. febribus epidemicis uſus eſt, alio tempore nocere & ęgrotantes e medio tollere. Quiſque enim morbus & quodvis individuum peculiarem medendi & tractandi rationem deſiderat; hinc morbi eorumque hiſtoriæ probe prius ſunt indagandæ ac ponderandæ, ut ex omnium circumſtantiarum ratione medicus ſolido judicio inſtructus methodum ſeu viam tractandi inveniat. Specialiſſima enim medendi methodus nonniſi in judicio medici verſatur, & quo quis attentior & acutior in judicando eſt, eo melior medicus haberi habet.

§. XV.

Autocratia naturæ non nimis in medendo eſt extendenda.

Scholion.

Naturas morborum eſſe medicatrices, non modo ab *Hippocrate* ſapienter dictum, ſed & ab omnibus *Græcis* medicis ſemper repetitum eſt. Quid per naturam hic indigitaverint, non ſatis eſt perſpicuum, utpote diverſiſſima hujus nominis ſignificatio in veterum monumentis reperitur. Id vero in facto veriſſimum eſt, quod multi ægrotantes a morbis maxime acutis convaleſcant ſine accedente medici arte. Hæc conſideratio quoſdam induxit, ut principium corpori noſtro inexiſtere putarent, quod ſciat, quomodo, quo tempore & in quantum, per quas vias etiam agere, movere & morbi cauſam expellere debeat, quam viam & methodum ſequi, imitari, & rectos conatus adjuvare debere medicum ſtatuerunt. Ut ut vero negandum non ſit, motus in corpore noſtro, a quacumque etiam cauſa proveniant, ſive materiali ſive immateriali, ſæpius proportionem, ordinem & tempus ſervare, ſi a cauſa morbifica excitati fuerunt, & eo etiam collineare, ut ipſam cauſam, a qua proficiſcuntur, e corpore auferant: attamen non id ſemper contingit, ſed multi morbi,

bi, & motûs morboſi, non certe ſalubres, ſed plane pernicioſi dicendi ſunt, quos, quam primum fieri poteſt, ſedare debet medicus; quemadmodum id maxime conſpicitur in illis motibus ac excretionibus, quæ a materia acri, cauſtica vel læſione nervoſarum partium a vermibus, a calculo, a ſtagnatione ſanguinis in cerebro, a virulento morborum miaſmate, vel veneno adſumto excitantur. Deinceps in tollendis affectionibus chronicis, uti videmus in malo hypochondriaco, hyſterico, omnes illi ſpaſtici motus inanes ſunt, nec tollendæ cauſæ quicquam inſerviunt, ſed maximam potius perniciem adferunt. Sunt etiam plures ex chronicis, in quibus natura parum vel nihil juvat, ſed ſola ars curationem præſtare debet, ut videmus in morbo Gallico, in affectu ſcorbutico, cachectico. Succumbit quoque penitus natura adſumto veneno narcotico vel cauſtico, niſi remedia artis accedant: idem fit in cholerico affectu, inque paſſione iliaca ex hernia, colica ſic dicta convulſiva atque epilepſia chronica. Eſt itaque autocratia naturæ recte prius explicanda, & poſtea ad negotium praxeos adplicanda.

§. XVI.

Ex falſis medicorum hypotheſibus ac præconceptis opinionibus pathologicis plures iique pernicioſi admodum errores in praxin medicam redundant.

Scholion:

Poſſem id adſertum innumeris confirmare exemplis, ſi inſtituti ratio maxime expoſceret; perpauca tamen attigiſſe ſuffecerit. Plures adhuc ſunt medici, qui ſummum illud venæ ſectionis remedium in pleriſque morbis reformidant vel plane non admittere volunt, ex prava hypotheſi huc adducti, quia ſanguinem optimum eſſe vitæ theſaurum, nec abundantia eum peccare poſſe credunt. Quidam emeticorum uſum vel penitus e foro medico eliminare ſtudent, quia ſecundum eorum hypotheſin plurimi morbi, tam acuti, quam chronici, ex plethora vel ſanguinis excretionibus conſuetis ſuppreſſis oriuntur, cum ad hunc ſcopum nihil efficere queant vomitoria. Nonnulli in morbis chronicis, quos ab exſuperante acido & viſcido omnes deducere amant, nihil niſi talia remedia, quæ acidum abſorbent & contemperant, uti ſunt martialia, alcalina terrea, præſcribenda eſſe autumant. Cortex chinæ præſtantiſſimum & fere infallibile in intermittentibus antipyreticon creditur, non alia de cauſa, quam quia ſecundum eorum opinionem fermentum febrile prima in regione oberrans immutare & corrigere creditur. Opiata & omnia ſopientia, imo ipſa caſtorina & vaporoſa, nonnullis ob id exitioſa ſunt viſa, quia ad plethoræ ſolutionem & ſanguinis excretiones juvandas adeo nihil faciunt, ut potius eas impediant. Quidam ex recentioribus etiam venæ ſectionis uſum in febribus, tam acutis, quam intermittentibus, damnant, eo ducti hac hypotheſi, quod natura in febribus non excretioni, ſed conſumtioni abundantis ſanguinis intenta ſit. Quicumque vero acidum in morbis peccans rarius vel plane non admittunt, ii remedia alcalina, lixivioſa, ſalia volatilia rarius propinanda eſſe arbitrantur.

§. XVII.

Ex tot tamque vexatis & dubiis opinionibus atque hypotheſibus, quæ ſalutari noſtræ arti plus exitii, quam utilitatis adferunt, ut medicus emergat, omni modo annitatur.

Scholion.

Uti omnis ſectaria doctrina, utpote a veritatis ſimplicitate aliena, maxime evitanda eſt: ita multo magis id fieri debet in diſciplina medica, quia variæ opiniones, fœcundæ errorum genitrices, non, ut in aliis diſciplinis, tantummodo in mente ſubſiſtunt, ſed ad artem, quæ morbos ſanare & mortem propulſare debet, tranſeunt, ubi in magnam ſubinde cedunt perniciem.

§. XVIII.

Non propior aut certior ex tanta opinionum difficultate & multitudine, quæ premit artem noſtram, emergendi via invenitur, quam de omnibus prudenter dubitare, neque

totum ſe illis mancipare, ſed omnia dogmata ad obſervationes practicas tanquam ad lydium lapidem examinare ac diſpicere, num uſum in iis reſolvendis & in praxi habeant. Deinde, cum medicina ſit ſumma philoſophia, medicus nihil in ejus doctrina, niſi quod clariſſime cognitum ac demonſtratum fuit, admittere & ſingulares veritates in ordinem, rationem, connexionem contrahere & ex jam notis ignotas detegere debet.

Scholion.

Optandum vehementer foret, ut in accademiis, ubi prima veritatum fundamenta poni debent, nonniſi optimis præceptis & pura, nulliſque opinionibus vel erroribus contaminata doctrina animi tironum imbuerentur, quia, teſte *Quintiliano*, ea, quæ rudibus annis didicimus, pertinaciſſime hærent, neque facile ex memoria excidunt: ſed hoc rarius evenire teſtatur experientia, quia plures ex iis, qui artem profitentur, ſibi dedecori ducunt, ab iis, quæ olim parum conſiderate foverunt, ſententiis recedere, eaſque vel emendare vel prorſus rejicere. Mihi ſemper hic mos fuit, quem perpetuo etiam aliis commendare ſoleo, in nullius verba magiſtri jurare, ſed de omnibus prudenter dubitare, aliorumque dogmata expendere, atque ad obſervationes practicas tamquam ad cynoſuram, quem uſum habeant, examinare, meliora retinere eaque poſtea in certum nexum & ordinem redigere. In quo labore omnes eruditos, qui veritates utiliſſimas, quæ divini quid habent, amant, vitam ſuam tranſigere & conſeneſcere debere ego quidem exiſtimo. Denique omnibus, qui præcepta artis noſtræ aliis tradere volunt, hujus rei exercitationem commendare ſoleo. Certiſſimum enim eſt, eum, qui ſola lectione aut auditu artem medendi comprehendit, non poſſe aliter eam tradere, quam aliena dicta aut ſcripta ſequendo aut illa referendo inſtar convallium echus, quæ alienas dumtaxat voces, aut ſonitus refert. Sapienter ***Hippocrates* Libr. de Præceptionibus num. 10.** inanem futuram ejus exſpectationem adſerit, qui in multifida dogmatum hujuſce diſciplinæ lectione citra exercitationis conſtantiam veri rectique cognitionem habere ſperat.

CAP. III.

De veritatibus pathologiæ fundamentalibus ex phyſiologia repetendis.

§. I.

Sicuti omnis ſcientia & demonſtratio veritates quaſdam jam notas & cognitas, ceu principia, ex quibus aliæ incognitæ, convenienti ordine, ratione & nexu deteguntur, ſupponit: ita etiam in doctrina de morbis ſcientifice tractanda certæ & jam demonſtratæ veritates ceu principia & poſtulata ſupponenda ſunt.

Scholion.

Veritates, quæ demonſtrationibus in pathologia ſerviunt, maxima parte ex corporis humani ſani ſive phyſiologia depromendæ ſunt. Sicut enim rectum eſt norma obliqui: ita ſtatus corporis vivi & ſani turbati & perverſi ſive morboſi index erit.

§. II.

Vera vitæ definitio, quod ea ſit ſanguinis & humorum in circulum abiens motus, a ſolidorum contractione & relaxatione proficiſcens, quo corpus a præſentanea corruptione vindicatur, eſt ex primis & præcipuis veritatibus, quæ pathologiæ ſolidæ ſtabiliendæ ſubſternenda eſt.

Scholion.

Uti in mathematicis & philoſophicis veræ rerum definitiones ſunt optima demonſtrandi principia: ita, quæ naturam, geneſin & ipſam formalem vitæ & efficientem cauſam complectitur, permultum nobis in demonſtrationibus pathologicis ſerviet; cum primum & præ-

cipuum

Digitized by Google

cipuum medici muniis ſit, vitam tueri & triſtiſſimam mortem propulſare; quonam vero modo cum ratione id præſtare velit, ſi cauſæ, quæ vitam efficiunt, fuerint incognitæ, ego quidem non ſatis comprehendo.

§. III.

Genuina ſanitatis definitio, quod ſit integritas actionum, quę ab ęquabili & libera ſolidorum contractione & relaxatione ſanguiniſque circulari motu, quem juſto ordine ſecretiones & excretiones ſequuntur, provenit, in præcipuis pathologię fundamentis eſt.

Scholion.

Plena & exquiſita motuum naturæ, qui certo ordine & legibus conſtant & ſanitati patrocinantur, notitia ad motuum, qui morbos efficiunt, cognitionem ſcitu admodum eſt neceſſaria. Liber ſanguinis circulus is eſt, qui ſine ullo impedimento per tubulos apertos ab interioribus verſus exteriora fertur; æquabilis vero is dicitur, qui nec nimis celer aut tardus eſt, ſed qui juſtam in gradu, ſucceſſu, ordine & tempore ſervat proportionem. Hi motus ejuſmodi ſunt indolis, ut omnes functiones, vitales nempe, naturales & animales ſecundum naturæ leges & ordinem adminiſtrent.

§. IV.

Motus, qui in œconomia corporis noſtri celebrantur, duplicis ſunt generis: vel enim ad ſolidas vel ad fluidas partes pertinent.

§. V.

Qui in ſolidis peraguntur, ſimpliciſſimę ſunt indolis; nam tantum contractione & relaxatione reciproca, quas Gręci ſyſtoles & diaſtoles nomine efferunt, continentur; qui duo motus omnem fluidorum impulſum, progreſſionem, circuitum, ſecretiones & excretiones efficiunt.

§. VI.

Hę duę ſimplices motuum ſpecies mirabilium in corpore humano effectuum unicę ſunt cauſę: ratione partium vero quodammodo inter ſe differunt & propria etiam nomina obtinent. In corde & arteriis pulſum efficiunt, in ventriculo, inteſtinis & omnis generis ductibus excretoriis v.g. biliariis, urinoſis motum periſtalticum exhibent, in fibris motricibus, tonum, robur, reſiſtentiam & potentiam elaſticam exerunt, in nervoſis undulatorium quendam motum producunt.

§. VII.

Fluidorum motus identidem duplicis ſunt generis: vel enim ſunt progreſſivi, dum e loco in locum feruntur, inteſtini, ubi partes fluidorum continuo ſitum ſuum mutant & motu vorticoſo agitantur, & hi ſunt illi, qui calorem & fluiditatem efficiunt.

§. VIII.

Ex progreſſivis primus & princeps, a quo reliqui & inteſtini dependent, eſt ſanguinis circulus.

Scholion.

Motus ſecretorii, quibus utiles ſucci a ſanguinis maſſa in uſum ſecernuntur & excretorii, quorum ope ſuperflui & pernitioſi foras ejiciuntur, maxime ſanguinis, ſequuntur circularem motum, adeo, ut quo citatior & liberior ſanguinis ad organa ſecretoria & excretoria ſit adpulſus, hoc copioſiores & celeriores ſecretiones & excretiones fiant, contrarium accidit, ſi contrario modo res ſeſe habeat. Duę quoque ſunt motuum inteſtinorum ſpecies, quę a ſanguinis progreſſivo motu reguntur. Primus eſt, qui calorem efficit, alter qui fluiditatem humoribus conciliat, & intime ſolidas partes cum liquidis miſcet; nam a fortiori & continua cordis & arteriarum contractione ſanguis premitur ad látera arteriarum, ejuſque partes ſulphureæ inteſtina, & attritiva agitatione incaleſcentes univerſo corpori calorem fœnerant. Ab eadem ſolidorum contra-

Digitized by Google

ctione & interiori partium agitatione fit, ut ſolidæ ſanguinis partes cum fluidis intime miſceantur, quo eo melius minutiſſimas vaſorum anguſtias pertranſire poſſint. Sunt præterea duo inteſtini humorum motus, qui vero a ſanguinis motu progreſſivo non pendent, ſed potius quadam quiete ſive lentiori ſanguinis curſu producuntur. Atque hi ſunt motus fermentationis & tranſmutationis: ille maxime in primis viis conſpicitur & alimentorum texturam reſolvendo ſpirituaſcentiam vel etiam aceſcentiam relinquit; hic vero, cujus beneficio unus humor alterius figuram, diſpoſitionem pororum & partium facile induit, tranſmutatorius nobis vocatur, qui chyli tranſmutationem in ſanguinem, ſeri ſulphurei in bilem, chyli in lac adjuvat, inque ſtatu morboſo, dum bonus humor in naturam pernitioſi ſtagnantis tranſit, ſæpius occurrit. Nam uti parum fermenti panifici ingentem farinæ maſſam in ſui ſimilem naturam convertit, & parum aceti, vino adfuſum, id acidum reddit: ita etiam humores corporis noſtri, præſertim cum moram quamdam trahunt, vi quadam tranſmutatoria præditi ſunt.

§. IX.

Cor & arterię omniſque generis ſolida movent & actuant fluida, eorumque curſum gubernant; cum autem motum ſuum non a ſe ſuaq; natura habeant, neceſſe eſt, ut motuum, qui in illis vigent, cauſę quędam exiſtant.

Scholion.

Veteres omnium, qui in animantibus conſpiciuntur, motuum cauſam ab anima, quæ interiori motu gaudeat & primum movens ſit, deducebant, ſed quia ſub hoc nomine nulla res concipi, neque cujus naturæ ſit, intelligi poteſt, utique cauſa hæc allegata principii, ut Logici loquuntur, petitionem involvit. Etenim ex eo, quod ad certas cogitationes, impreſſiones, vel noſtrum arbitrium motus quidam in partibus ſolidis fiant, minime ſequitur, ut omnes motus qui vitam maxime & ſanitatem ſuſtinent, inde derivari debeant. Solidioris enim phyſicæ & medicæ doctrinæ Viris non amplius ignotum eſt vel eſſe debet, omnia corpora vim activam motricem ſibi inſitam habere, eorumque unum in alterum agere & diverſos effectus producere: ideoque ineptiſſimam illam veterum eſſe ſententiam, qui ſtatuerunt, corpora omnia eſſe paſſivæ indolis, quæ ab alio agente ſine anima eſſent actuanda, a corporis natura diſtinctiſſima.

§. X.

Cor & omnes partes motrices ſolidę motum, robur, tonum & vim contractilem ac elaſticam a fluidis tenuiſſimis, quę in cerebro, nervis atque ipſo in ſanguine ſunt, mutuantur.

Scholion.

Hoc theorema, quia in rationali ſtatus morboſi explicatione magni uſus eſt, firmis quibuſdam argumentis ſtabiliendum eſt. Primo nempe indubia conſtat obſervatione, nullum organum, utut rationes texturæ ſalvum, integrum atque illæſum ſit, ad motum quicumque etiam fuerit, edendum eſſe idoneum, ſi nervi ad illud tendentes vel etiam arterioſa vaſa ligentur aut præſcindantur, luculento teſtimonio, cauſam motus ab hiſce fluidis dependere. Deinde perquam notatu dignum eſt illud experimentum, ſæpius a nobis obſervatum, quod cor ex piſce recenter exemtum & longo adhuc tempore pulſans aquæ calidæ immiſſum, omni motu privetur, qui eodem corde in aquam frigidam injecto mox reviviſcit. Quo ipſo planiſſime patet, materialem eſſe quamdam cauſam motus in corde exiſtentem, quia calidum & frigidum ingentem ei inducit mutationem. Neque minus illud memorabile eſt, expreſſo ex vaſis coronariis inciſis ſanguine ſtatim ceſſare pulſationes: Veri itaque ſimillimum eſt, non modo fluidum per nervos, ſed & ſanguinem per minima arteriolarum ad organa motuum & fibras motrices atque membranas muſculoſas adductum eas non tam nutrire, quam ſyſtalticum motum, & vim contractivam illis concilia-

ciliare. Atque hinc eſt, quod nimia ſanguinis amiſſio ſolidorum robur, tonum ac vim motricem infringat, corporis autem vires valde attritæ a boni & largioris ſanguinis proventu argumentum capiant.

§. XI.

Sanguinis temperati defecatiſſima & ſubtiliſſima etheria atque elaſtica portio eſt illud principium corporis noſtri agens & movens, cujus origo & generatio ab aeris & alimentorum puriori & ſubtiliori parte potiſſimum arceſſenda eſt.

Scholion.

Sicuti enim ſtupendi in rerum natura a fluidis mobiliſſimæ indolis v. g. æthere, aere effectus proveniunt: ita nihil dubii eſt, quin tenuiores aereo æthereæ & ſulphureæ ſanguinis & lymphæ partes maximam motus excitandi in animantium corporibus habeant potentiam: præſertim cum continuo animadvertamus ab alimentis & medicamentis ſubtilioris indolis, neque minus ab aere puriori robur & vires corporis manifeſto augeri; ab alimentis vero incongruis & aere impuriori eas decreſcere. Rectiſſime itaque in ſanguine theſaurus vitæ & virium quærendus eſt, in quo vitalem veteres ſpiritum collocarunt. *Hippocrates 1. de Corde* §. 8. pura & illuſtri ſubſtantia ex ſanguinis diſcretione natam mentem hominis nutriri aſſeverabat: fortaſſe ob hanc rationem, quia animadvertebat, ſapientiam hominis a bono & temperato ſanguine plurimum foveri.

§. XII.

Aeris ad ſuſtentandam animantium vitam inevitabilis eſt neceſſitas, tum propter ejus vim elaſticam & gravitatem, qua pollet, tum etiam propter ſimpliciſſimum & agiliſſimum ętheris elementum, quod pro anima & ſpiritu quidam habent, cujus vehiculum aer eſt.

Scholion.

Quare non temere prodidit *Hippocrates Libr. de flatibus* §. 4. *aerem in omnibus, quæ corpori accidunt, maximum eſſe & auctorem & dominum, cujus potentiam diligenter perſpicere oportet*. Item §. 6. *mortalibus vitæ & morborum ægrotis aerem eſſe auctorem* & ob eum inquinamentis plenum, quibus humana natura offenditur, homines ægrotare, non minus vere, quam ſapienter, idem graviſſimus auctor innuit. Cui enim ignotum eſt, aeris mutationes parere morbos epidemios ſimplices & peſtilentes & qui in certa anni tempora incidunt. Ex quo recte colligitur, majorem in aere eſſe vim ad immutandum corporis habitum, quam in diæta, ſiquidem aer reſpiratione non modo intra pulmones recipitur, atque exterius corpus noſtrum ambit, ſed & alimentis intermixtus ad ipſum ſanguinem tranſit. In pulmonibus elaſtica vi magis aucta & etiam gravitate ſua circulantem per eos ſanguinem urget, propellit, promovet & torpidum jam ac motui ineptum ad cordis fontem vivida circumpulſione perducit. Externe vero gravitate ſua elaſticam ejus & expanſivam vim in ſanguine in æquilibrio quaſi ſervat, intra humores vero contentus ejus elater virtute ſua expanſiva ſolidorum motus excitat, adeo ut mirandum non ſit, pro diverſo aeris ſtatu & animi & corporis robur vel augeri vel imminui. Sique veterum imprimiſque *Hippocratis* monumenta conſulamus, clare patet, aerem ſive potius ætherem pro anima illos habuiſſe: quorſum ſpectant loca *L. I. de diæt.* §. 8. *animam hominis augeri, ſapientiſſimam eſſe, quæ ignis & aquæ habeat temperamentum, & libr. de ſanitate tuenda. Calore continetur anima, qua vivimus* it. Sanguis animum vitiat & *L. VI. Epidem: hominum anima ſemper producitur, id eſt, vegetatur uſque ad mortem.*

§. XIII.

Ad impulſum ſanguinis ejuſq; motum in convenienti ęquabilitate conſervandum ſolidarum partium, quę motus inſtrumenta ſunt, ſtructura non parum contribuit.

Scholion.

Partes corporis noſtri ſolidas ex meris fibris & filamentis contextas eſſe, non igno-

igno-

Digitized by Google

ignotum eſt. Multum itaque refert ſcire, quænam ſit harum fibrarum in conſtituendis ſolidis ſtructura, an ex fibris tenſioribus, tenerioribus, ſolidioribus & compactioribus, aut flaccidis, rudioribus quoque & denſioribus contextæ ſint, ſiquidem illis major vis reſiſtendi & premendi, his vero minor & debilior ineſt. Neque ignorare oportet, an corpus capacioribus & paucioribus: vel copioſioribus & anguſtioribus vaſis donatum ſit: nam ex ſolidorum varia textura & ſtructura illam temperamentorum & motus ſanguinis diverſam rationem maxima parte petendam eſſe, ego quidem arbitror. Et quia varia fibrarum ratione ætatis, ſexus & nativitatis eſt diſpoſitio, mirandum non eſt, certas ætates & ſexum quoque ſuos peculiares ferre morbos & nonnullos eſſe hæreditarios.

§. XIV.

Perpetuis naturæ microcoſmicæ legibus ſancitum eſt, ut ad motuum vitalium juſtam adminiſtrationem moderata & proportionem ſervans ſanguinis & humorum quantitas & temperies requirantur.

Scholion.

Ut tunicæ vaſorum, in quibus fluida circumvehuntur, libere & convenienter tum contrahantur, tum expandantur, humores nec in exceſſu, nec in defectu peccare debent. Copioſior enim eorum moles ac reniſus vaſorum elaterem & potentiam ſyſtalticam non mediocriter deprimit, unde tardior enaſcitur progreſſus, qui deinceps ad ſtagnationes & corruptiones plurimum confert. Quodſi vero deficiunt humores, expanſio vaſorum fit inſufficiens, neque etiam ad minima & capillaria vaſa tunicarum, quibus ea inveſtiuntur, quæque eorum ſyſtalticum motum adjuvant, pertingere ac continuari poteſt; quare non mirum videri debet, ſi pulſus cordis & arteriarum fiat debilior atque robur univerſo corpori decedat.

§. XV.

Legibus naturæ & hoc continetur, ut ſanguis vitalibus motibus rite proſequendi aptus ex partibus, quæ ejus eſſentiam conſtituunt, probe ſit mixtus.

Scholion.

Elementa, ex quibus vitalis ille purpurei coloris ſuccus conflatur, debentur partim principio oleoſo, ſulphureo, partim terreo & aqueo, horum vero perfecta mixtio ac unio in eo conſiſtit, ut tres fere partes liquidi aquei ad unam ſolidi neceſſario requirantur, quemadmodum id apparet in ſanguine hominis ſani, ſi lento calore ejuſdem evaporatio inſtituatur. Proportio vero principii terrei & ſulphurei exacte determinari nequit, eo quod pro diverſitate alimentorum & motus progreſſivi ac inteſtini ſanguinis illa ipſa admodum variet. Fluidum autem ſolido hanc ob rationem prævalere debet, quo tenuiſſimos mæandros atque canales, ex quibus machina noſtra, quæ tota hydraulica eſt, conſtat, libere permeare poſſit.

§. XVI.

Eadem lex naturæ præcipit, ut partes ſolidæ ſulphureæ, terreæ & mucidæ aqueis fluidis intime ſint intermixtæ.

Scholion.

Niſi enim ſolida cum fluidis intimam inirent ſocietatem, facile fluida a ſolidis ſecederent, & minimi partium tubuli neceſſario obſtruerentur. Quo minus itaque hæc contingerent, provido naturæ conſilio multorum viſcerum, maxime pulmonum & lienis fabrica ferme tota ex canaliculis minimis eſt conſtructa, hunc præcipue in finem, ut preſſione ac impulſu per vaſculorum myriades tranſeuntis ſanguinis partes ſolidæ in minimos globulos diſcerptæ eo melius cum interlabentibus fluidis per vaſa circumferrentur: unde patet quoque ratio, quare textura ſanguinis ex horum viſcerum obſtructione vitiata plurimorum morborum generationi velificetur.

§. XVII.

Ordo & lex naturæ noſtræ microcoſmicæ poſtulat, ut temperatus, id eſt, ab omnibus ſalino ſulphureis mucidis excrementitiis partibus liber & de-

depuratus ſanguis ad actiones, quæ in corpore humano fiunt, decenter præſtandas eſſe debeat.

Scholion.

Qui de cauſa tam copioſa excretoria organa & emunctoria, quæ varii generis inutiles, & effœtas ſordes continue educunt, in animantium corporibus a provida natura conſtituta reperies; quo plus enim excrementitiis ſordibus inquinatus eſt ſanguis, eo ſanitati minus patrocinatur, quin etiam morborum & mortis cauſa fit, unde excretiones ad vitam & ſanitatem tuendam valde ſunt neceſſariæ.

§. XVIII.

Vitales illi progreſſivi & inteſtini ſanguinis motus ejus ſunt naturæ, ut optimi ſanguinis & temperati craſin tandem reſolvant, cumque intemperatum & vitæ continuandæ inutilem reddant; opus hinc eſt, ut continuo inutiles & excrementitiæ partes ſecretæ foras protrudantur, novæ vero & temperatæ in earum vicem ſurrogentur.

Scholion.

Quibus cognitis jam clariſſime intelligitur, cur homo ſine alimentis & ſine excretionibus non diu vivere & robuſtus ac validus permanere poſſit: calor enim, qui nonniſi inteſtinus partium ſanguinis motus a progreſſivo oriundus eſt, continuo in temperatam humorum craſin agit, quam in excrementa ſalino ſulphurea, mucida, corruptibilia diſſolvit, ut perpetuo novorum & benignorum ſuccorum acceſſu opus ſit. Continuis itaque ingeſtionibus atque egeſtionibus corpus noſtrum corruptibile conſervatur, adeo ut perpetui humores in illud influant & rurſus ex eo affluant. Quare ſapienter more ſuo *Hippocrates* ad ſanitatem hominis, & ut corpus recte ſe ſe habeat *Lib. de inſomniis* §. 12. requirit, ut omnes circuitus & exhibitiones ciborum ac ſecretiones integræ ſint. Preſſius autem & ſpecialius idem graviſſimus auctor ſanitatis naturam per convenientes ingeſtiones *&* egeſtiones *Lib. IV.* §. 16. deſcribit & ſenſus hic eſt: *per ingeſta humor ad corpus venit & in eo manet, ſi poſtridie vero alius ad ipſum accedit, tum prior caliditate diffuſus & tenuis factus a recenti expellitur & tempore graveolens factus una cum ſtercore & urina exit copia ipſe ſibi inæqualis & conſimilis & æquilibris, etiamſi pars quædam ſit, quæ maneat in corpore, tamen tertia die, ſi novus influit humor, rurſus ſecedere debet, atque hoc modo, ſcribit, ſanitas contingere ſolet; Et in eodem* §. *addit: humor in corpore manens robur exhibet, & porro addit: ſi humor pluribus, quam tribus diebus in corpore permaneat, aut alius multus implens accedat venis caleſcentibus ac ſtantibus majus aut minus malum facit.*

§. XIX.

Denique etiam a natura conſtitutum eſt, ſi ſanitas conſtare debeat, excretiones in homine, qui non amplius creſcit, pondere ſint æquales ingeſtionibus.

Scholion.

Quæ veritas ampliſſimi in pathologicis uſus experimento ſtatico commode confirmatur: nam ſi corpus exacta lance quoad ejus pondus & ſimul etiam ea, quæ trium dierum ſpatio ex liquidis & ſolidis ingerit, examinantur, tunc in ſano & laboribus dedito quinquaginta facile libras æquabunt; ſi poſtea rurſus pondus corporis indagetur, ejus vel minimum acceſſiſſe deprehendemus; ſi aliud evenit, plura incommoda ſequentur. Ex quo clare intelligitur, tantum in ſano ſtatu decedere, quantum acceſſit. Multum itaque refert ad morbos præcavendos, & ſanitatem hominis indagandam, diligentius ingeſta et excreta ſpectare, num proportionem inter ſe habuerit: nam ſi eam non ſervant, certe morborum primordia non procul erunt. Atque revera totius diætetices cardo in eo vertitur, ut excretiones ingeſtis bene reſpondeant.

§. XX.

Per inſenſibilem tranſpirationem quæ fit excretio, ſecundum *Sanctorii* calculum aliis, quæ excernuntur, multum prævalet, unde ex hac ſuppreſſa vel cohibita ſanitas multum patitur detrimenti.

Sche-

Scholion.

Quare non minus vere quam perite *Lib. I. de diæta §.3. Hippocrates: ſi inventa fuerit ciborum menſura & laborum ad unamquamque naturam numerus, ita ut exceſſus neque ſupra neque infra modum fiat, inventa ſane exacte fuerit hominibus ſanitas:* ratio quoque in promtu eſt, namque labor & exercitatio corporis egregie ſanguinis circulum adeoque excretionem per tranſpirationem auget & promovet.

§. XXI.

Quoniam alimentorum feculentiæ a ſolutione atque extractione reſiduæ una cum ſucco ſuperfluo bilioſo & copioſo muco per alvinas vias, vigore motus periſtaltici, continuo ejici debent, patent hinc luculentiſſime, nihil ad ſanitatis tutelam æque neceſſarium eſſe ac illum motum in ſua proportione & æquabilitate conſervare, ab hoc enim læſo gravia mala in corpus humanum redundant.

Scholion.

Dici vix poteſt, quantum commodi juſta alvi ſucceſſio, quæ a debita conſtrictione & expanſione motus periſtaltici, quem etiam vermicularem adpellitant, unice proficiſcitur ad valetudinem tuendam & morbos a corpore propulſandos, adferat. Accedit, quod hujus motus integritas ad alimentorum ſolutionem, pleniorem extractionem & ad ſucci chyloſi ingreſſum ac motum per venas lacteas multum contribuat. Qua de cauſa optimam ſalutis ſuæ curam gerunt ii, qui in earum rerum, quæ ullo modo hunc ipſum motum conſervandi vel labefactandi aut penitus deſtruendi facultate pollent, exactam notitiam pervenire allaborant.

§. XXII.

Cum homo fere ordinario plus ingerat, quam excernat, deinceps quoque ſtructura unius corporis præ altera ad generandam ſuccorum abundantiam pronior & accommodatior ſit, ac demum parum nonnulli corpus ſuum laboribus vel alia motionis ſpecie exerceant, hinc plerumque plus ſanguinis progignitur, quam ad corpus nutriendum vel motus vitales æquabiles conſervandos eſt neceſſarium; uti & contingere videmus potiſſimum in fœminis & in viris ſanguinei temperamenti & ſpongioſi corporis habitus. Quare ſummo cum fructu motu quodam præternaturali ſpaſmodico ſuperflui humores cum ſanguine etiam optimæ notæ certis temporum periodis in fœminis per menſes & in quibuſdam viris per hæmorrhoides evacuantur.

§. XXIII.

Verbis vix poteſt efferri, quam ſalubres ſint ejuſmodi excretiones ſanguineæ, unde etiam petenda eſt ratio, quare ab iis turbatis vel ex vehementi quaſi cauſa cohibitis tanta morborum in corpore ſeges proveniat, qua de re infra fuſius agendum erit.

§. XXIV.

Cum vitæ & ſanitatis ratio maxime in eo verſetur, ut in machinam noſtri corporis mere hydraulicam & vaſculoſam humores continuo adfluere, inque orbem & circulum ferri & effluere quoque debeant, ſequitur omnino, ut ii non modo fluxiles, ſed & viæ atque tenuiſſimi meatus, ex quibus maxime ſecretionibus & excretionibus dicata colatoria conſtant, patentes atque aperti eſſe debeant.

Scholion.

Ex quo clariſſime intelligitur, quam noxia & ſanitati adverſa ſit ſanguinis & humorum craſſities atque tenacitas, qua minima vaſa, ex quibus pleraque viſcera conſtant, facile obſtruuntur. Plurimarum autem chronicarum paſſionum fundamentum in viſcerum obſtructione, quæ promte in ſcirrheſcentiam vel etiam corruptionem abire ſolet, poſitum eſſe, nemo medicorum facile in dubium vocabit.

§. XXV.

Fundamentum itaque conſervationis corporis noſtri corruptibiliſſimi

in

in perpetuo affluxu ſuccorum benigna temperie gaudentium & effluxu ſive excretione intemperatorum atque inutilium ſitum cum ſit, iis utique utendum eſt, quæ ad convenientes ingeſtiones & excretiones faciunt.

Scholion.

Præſtat id maxime conveniens ſex rerum a Galeno dictarum non naturalium uſus, quarum uſui recto & perverſo tum ſanitatem & conſervationem vitæ, tum morbos & mortem debemus; quarum nonnullæ, ut alimenta, quies animi & corporis, itemque ſomnus ad generationem & retentionem ſuccorum corpori noſtro utilium conferunt, quædam vero, ut corporis exercitatio ac motus, item vigilia ad inutilium excretionem faciunt. Aer vero & animi affectiones ejus ſunt indolis, ut pro differenti ſtatu ſolidas maxime partes afficiant, quibus varios motus imprimunt.

§. XXVI.

Cum rerum non naturalium ad vitam & ſanitatem tuendam tam inevitabilis ſit neceſſitas & mors quoque ac morbi inde ſuam ducant originem, plurimum utique refert, ut ex iis, quę noxia ſint & morbis progignendis idonea, probe intelligat medicus, eaque a ſalutaribus diſcernat.

Scholion.

Quo magis patet, quam utile medico ſit aeris, aquarum, alimentorum, locorum & vivendi generis naturam, vires, & proprietates exquiſite noſſe & quomodo ad ſanitatem vel etiam generationem morborum contribuant, qua in re illuſtri exemplo nobis præivit Hippocrates, qui non ſine cura & ſolertia libros mere phyſicos de diæta, de aere, aquis & locis, de alimento, humidorum uſu, de flatibus conſcriptos poſteritati reliquit; ſed hæc omnia & ſingula, quod ad morborum generationem & quomodo concurrant, fuſiori infra doctrina ſub divino favore perſequemur.

§. XXVII.

Præcipuum quoque ex fundamentis pathologicis illud eſt quod corpus noſtrum ſit artificioſiſſime conſtructa machina, cujus omnes partes tam ſolidæ, quam fluidæ, uti in machinis fieri ſolet, arctiſſime inter ſe connexæ ſint & cohæreant, ut ſolidæ in fluidas & fluidæ in ſolidas agant, & omnes læſiones ac vitia, ſive in ſolidis ſive in fluidis hæreant, invicem conſpirent & omnes motus mox in conſenſum rapiant.

Scholion.

Quomodo fluidarum ratione temperiei & motus læſiones in ſolidas muſculoſas & nervoſas mox tranſeant & harum motus vitioſi fluidas in temperie, mixtione & craſi ſua turbent: qua ratione porro gravior quædam partis nervoſæ læſio univerſum nervorum & membranarum genus in conſenſum rapiat & inde etiam rurſus fluida alterentur, hæc probe cognoſcere debet is, qui in pathologicis variorum & ſæpe inſolitorum ſymptomatum rationes & cauſas explicare conatur. Legi hanc in rem meretur noſtra Differt. de conſenſu partium præcipuo pathologiæ & praxeos medicæ fundamento.

§. XXVIII.

Mira eſt conſenſio & communicatio partium nervoſarum cum univerſo fere corpore.

Scholion.

Hujus afferti veritas facile patet: ſi quis conſideret, a læſione nervi, vel tendinis, v. g. ſub infelici venæ ſectione, vel a veſpæ aculeo, aut a violenta preſſione & vellicatione nervoſarum tunicarum a vermibus, a flatibus, febres, deliria, lipothymias, epilepſiam, convulſiones provenire.

§. XXIX.

Longe vero maxima eſt conſenſio ventriculi & inteſtinorum cum aliis partibus nervoſis & univerſo fere corpore.

Scholion.

Hanc conſenſionem inter alia clariſſime monſtrat congeries graviſſimorum ſymptomatum, quæ venenum, quod ventriculi tunicas arrodit, ſubſequitur:

quæ

Digitized by Google

quæ ſunt partium extremarum frigus cum ſudore algido, urinæ difficultas, ſyncope, convulſiones, tormina atrocia, præcordiorum ſummæ anxietates, ſpirandi anguſtia, epilepſia, paralyſes, inflammatio faucium & deglutiendi difficultas, inquietudo, & id genus plura. Atque etiam mirifico illo ventriculi cum corpore conſenſu adductus eſt *Helmontius*, ut ſedem animæ ſenſitivæ in ventriculo collocaverit.

§. XXX.

Maxima operationum animalium fluidique cerebri & nervorum cum actionibus vitalibus viget conſenſio ac mutua communicatio.

Scholion.

Ita in vulneribus capitis a duræ matris punctura vel irritatione vomitus aut motus convulſivi, item febres oriuntur: ſanguinis in baſi cerebri extravaſatio tandem motum cordis & arteriarum tollit. In membris, quæ paralyſi tacta ſunt, robur, tonus, ſenſatio & nutritio minuitur, ſanguiniſque circulus cum pulſu lentior ac debilior evadit. Ad vehementes animi perturbationes v. g. iram, cor validiſſime palpitat & contrahitur, ut ſanguis, perinde ac in febre, per vaſa cum impetu feratur. Terror externas partes conſtringit, ſanguinem circa præcordia ſiſtit, pulſu parvo, debili & inæquali reddito. Anxiæ diuturnæque curæ & meditationes profundiores, tonum & motum periſtalticum ventriculi & inteſtinorum in vertendo, digeſtionem & egeſtionem alvinam valde turbant. Perverſa quoque phantaſiæ actio alienum viſceribus imprimit motum. Ita ad aſpectum rei ingratæ nauſea oritur vel vomitio concitatur; ad viſum pulchræ puellæ copioſe ſanguis & fluidum nerveum ad genitalia influit: a variis impreſſionibus fœtus in utero conformationem vitiari, inter omnes conſtat. Quod naribus ſuſceptus ſuaveolus vapor in vehementes convulſiones abdominis viſcera adigat, eaſque graveolens rurſus ſupprimat, notiſſimum eſt. Ex quibus ſatis elucet, quanta ſit conſenſio cerebri, & nervorum cum ſolidis & fluidis corporis noſtri partibus.

PHI-

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI MORBOSI

SIVE

PATHOLOGIÆ GENERALIS

PARS I.

De mortis, morborum & motuum morboſorum natura; legibus in producendis morbis ac ſymptomatibus & cauſis morborum.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAP. I.
DE
MORTIS NATURA ET CAUSIS.

§. I.

QUemadmodum vita conſervationem corporis animati inque corruptionem proni denotat, a motu interno ſolidorum & fluidorum, præſertim circuli ſanguinis beneficio pendentem: ita mors eſt plenaria deſtructio circuli ſanguinis & motuum in ſolidis & fluidis peragendorum ceſſatio, corporis corruptionem putredinoſam poſt ſe trahens.

Scholion.

Egregie et mechanice *Hippocrates Lib. IV. de morbis* §. 11. vitæ et mortis cauſas explicat his verbis: *Donec vivit homo, venæ apertæ ſunt & ſuſcipiunt & dimittunt humorem. Ubi vero mortuus fuerit, clauduntur & extenuantur.* Quas veteres nobis reliquerunt definitiones mortis, quod ſit diſceſſio animæ a corpore, vel ceſſans animæ in corpus operatio aut deſtructio vinculi, quod calido innato cum humido radicali intercedit, aut ſecundum *Galenum* virium corporis noſtri plenarius lapſus aut deſtructio facultatum ob deficientem a corde innati caloris influxum: eas non ſatis perfectas et adæquatas eſſe, perſpicacior quiſque facili intelligit negotio. Illa enim ignorantiæ vocabula, ut anima, calidum innatum et humidum radicale, quæ pro cauſis allegare veteribus placuit, realem et ſufficientem mortis conceptum, ex quo aliquid demonſtrari poſſit, intellectui, haud ſane offerunt, quod realis definitionis proprium eſſe debet. Attamen illæ veterum aberrationes jure meritoque excuſandæ ſunt, quia pulcherrimum illud circuli ſanguinis inventum eos prorſus latuit, quo cognito ſcimus nos utique, quod ſublato ſanguinis ad partem vel univerſum corpus influxu liberoque refluxu prorſus intercluſo, non modo ejus functiones penitus eſſent, ſed et in præſentaneam corruptionem atque putredinem prolabatur.

§. II.

Plenaria ſyſtoles & diaſtoles, quæ in corde & arteriis viget, exſtinctione, & toni ac roboris fibrarum omnimoda remiſſione, ſanguinis motum & progreſſum non modo deficere, ſed & in momento cogitationes, ſenſum, calorem, vires & robur, item reſpirationem artuumque motus perire, certæ indubiæque experientiæ teſtimoniis quotidianis edocemur.

Scholion.

Neque vero ſyncope, quæ dumtaxat ceſſatio motus cordis et ſanguinis momentanea eſt, in qua etiam cogitationes, ſenſationes, vires et motiones ad tempus pereunt, cum morte, quæ eſt deſtructio motuum omnimoda, ut non revocari amplius queant, confundenda eſt. Quare ſibi maxime caveant medici, ne fortiori ſyncope correptos pro mortuis habeant, cujus rei infelix olim exemplum edidit inſtaurator ille anatomicæ diſciplinæ, *Veſalius*, qui ad mulierem hyſtericam, quæ mortua credebatur, diſſecandam acceſſitus, adeo ſe negligenter geſſit ut novaculam in corpus adi-

geret ; verum illa motu & clamore ſe vivam mox oſtendebat ; quæ res optimum virum inviſum ac deteſtabilem reddidit, & in calamitates acerbas conjecit.

§. III.

Non deſunt indicia, quibus vera mors ab ejus imagine, nempe ſyncope, diſcernitur.

Scholion.

Interdum paulo difficilius eſt mortuos a vehementiori ſyncope correptis diſtinguere, quia tam lenis ſæpenumero aeris alternus motus, cordis quoque agitatio & ſanguis curſus tam ſubtilis eſt, ut vix ac ne vix quidem in ſenſu incurrat ; ſunt tamen certi mortis indices omnium membrorum frigiditas & corporis gravitas, ſique ad forte ſternutatorium naribus admotum nulla ſenſatio conſpiciatur, neque in cordis regione aut in collo, ubi carotides ſitæ ſunt, vel minima quædam motio obſervetur, aut in ſpeculo ori admota nulla macula obſervetur. In certiſſimis autem mortis ſignis incipiens corruptio habenda eſt.

§. IV.

Mortis ratio formalis & adæquata non unice in corruptione vel putredine quærenda eſt ; hæc tamen ſæpius tanquam cauſa proxima, potiſſimum vero tanquam effectus mortis præſto fuiſſe deprehenditur.

Scholion.

Illud quidem certiſſimum eſt, corpus vel partem ejus mortuam eſſe, quæ putredine tacta eſt, utpote quæ prorſus mixtionem & ſtructuram deſtruit : at vero haud quaquam ſequitur, corpus non eſſe mortuum, ubi putredo non deprehenditur. Hujus adſerti veritatem quotidiana confirmant exempla eorum, qui violenta morte ex transfoſſa nobiliori parte, ut corde vel vaſe majori aut cerebri parte inferiori, aut intenſiſſimo frigore moriuntur. Putredo enim non proxima ratione ab extinctione motuum machinæ noſtræ dependet, ſed eſt potius diuturnioris quietis, nec non atmoſphæræ calidæ humidæque in corpus multa humiditate perfuſum agentis productum.

§. V.

Proxima cum mortis cauſa in plenaria cordis & ſanguinis quiete conſiſtat, ſequitur ſane, ut omnia ea inferendæ morti ſufficiant, quæ ſyſtolen atque diaſtolen cordis, ſanguiniſque circularem motum ex toto auferre valent.

§. VI.

Genuinas mortis cauſas quicumque paulo altius a motus cordis & circuli ſanguinis cauſis derivant, hi recte ſane agunt. Nam quo poſito ponitur vita, hoc ſublato eadem etiam tollitur.

§. VII.

Ad machinam cordis movendam ſanguinis per vaſa & fluidi tenuiſſimi per nervos, itemque aeris in pulmones ingreſſus requiritur : quare ſtatuendum eſt, quicquid ſanguinis ad cordis ventriculos & fluidi per nervos ad ejus fibroſam elaſticam compagem affluxum cohibet, & aeris uſum intercipit, id inter certiſſimæ mortis cauſas referendum eſſe.

Scholion.

Ex phyſiologicis repetendum eſt, nervis omnibus, qui ad cor abeunt, præciſis ejus motum tolli, & diaſtolen cordis, a ſanguine adfluente factam, eſſe ſyſtoles & ſyſtolen rurſus diaſtoles cauſam ſive cor movere ſanguinem & a ſanguine quoque moveri. Notandum quoque hic eſt, miram eſſe in corde fibrarum fabricam, quæ vi ſua elaſtica preſſionem ſanguinis mirum in modum adjuvare valent.

§. VIII.

Vehementior apoplexia, quæ a ſanguine extravaſato ex plexu choroideo in ventriculos cerebri irrumpente naſcitur, nec non fractura vertebrarum colli, præſentiſſimæ mor-

tis

Digitized by Google

tis cauſæ ſunt, quia fluidi ex cerebro vel ſpinali medulla per nervos ad cor & viſcera liber influxus intercipitur.

§. IX.

Sanguinis ex venis immodica effuſio, polypoſum concretum oſtium vaſis in corde claudens, aeriſque interceptio mortem præſentiſſime inferunt.

Scholion.

Patet jam ratio, quare vaſorum majorum inſignia vulnera, item ſuffocatio in aquis, ſtrangulatio & aer, ob contentas in eo tenuiſſimas ſulphuris & carbonum exhalationes, expanſiva virtute ſua orbatus, celerrime homines necandi facultatem habeant.

§. X.

Si cordis ſubſtantia, præſertim ad cavitates penetrante vulnere læſa ſit, celerrime mortem inferri neceſſe eſt.

Scholion.

Id non tantum eam ob cauſam evenit, quod ſanguis effluat, ſed quod etiam machina illa motoria, cujus beneficio fit impetus & compreſſio, non amplius integra, ſed deſtructa ſit.

§. XI.

Venena penetrantioris cauſticæ indolis, & morſus ac ictus animantium non alia ratione celerrime perimunt, quam quod omne genus membranarum & nervoſarum partium graviter convellendo, univerſum æquilibrium motus ſolidorum & fluidorum invertunt & cordis quoque & ſanguinis curſum liberum ſufflaminant, atque in ventriculo ſtaſes ſphaceloſas & inflammatorias producunt.

§. XII.

Alia tenui ſulphure vaporoſo narcotico necant, quo fluidum in membranis & nervis mobiliſſimum contaminando cordis & aliorum ſolidorum ſyſtolen & robur auferunt.

§. XIII.

Præter violentas has mortis cauſas ſunt adhuc aliæ naturales, quæ mortem in morbis inferunt, inquirendæ; & inter has atonia nimia partium ſolidarum, ex qua ſtagnatio, quies humorum plenaria & putredo naſcuntur, principem ſibi locum vindicat.

§. XIV.

In corporibus morbo extinctis ordinario extravaſationes ſanguinis vel ſeri corrupti in thorace, in capite & abdomine: vel viſcera putrida, ſphaceloſa & fœtida deprehendimus.

Scholion.

Notatu perquam digna eſt obſervatio, quod violenta morte peremti ſine ullo fœtoris & putredinis ſenſu diſſecentur: quos vero morbi vehementia oppreſſit, in iis ſemper fere in diſſectione inſignis fœtor, putredo atque corruptio ſe ſe offerunt.

§. XV.

Mortis, ſive violenta ſive naturalis ea fuerit, cauſæ ſemper in diſſecto cadavere reperiuntur.

Scholion.

Legenda hac de re eſt noſtra *diſſertatio de generatione mortis in morbis*, in qua plurima attulimus exempla & obſervationes cadaverum certis morbis defunctorum & diſſectorum, & oſtendimus, vel extravaſationem humorum vel corruptionem aut polypoſas concretiones fuiſſe repertas. Cavendum tamen maxime eſt, ne cauſas mortis pro morborum cauſis habeamus ac venditemus, quod plures facere adſolent medici, qui adſtantes fallere volunt, proponendo, morbum ob tantam vehementiam læſionis, quæ cernitur, non potuiſſe ſanationem recipere. Mors enim utique non fit ſine cauſis evidentibus & manifeſtis, ſed hæ non ſtatim cauſa morborum, ſed potius harum effectus ſunt. Id vero in quæſtionem venit, annon cauſæ, quæ morbum intulerunt, tolli adeoque morbus ſanari cauſæque mortis illæ, quas ſecantes deprehendunt, averti prohiberique potuiſſent?

Digitized by Google

§. VI.

Porro mortis ex morbis cauſa familiaris admodum eſt putredo viſceris vel partis intra corpus progenita, quę celerrime ex inflammatoriis ſtaſibus in acutis, ex ſanguinis vero & humorum ſtagnationibus in chronicis producitur.

Scholion.

In hujus adſerti teſtimonium allegamus anatomen eorum, qui morbo ſive acuto ſive chronico interierunt; quæ licet inſtituatur paucis a morte horis, tamen fœtidiſſima intus corruptio ſubinde offenditur. Vel enim viſcera, ut ventriculus & inteſtina, ex parte aliqua; aut omentum lien, hepar, uterus ſphacelo correpta cum ſummo fœtore ſunt, vel aqua aut pus fœdi odoris in cavitatibus ſtagnat, aut apoſtemata, quæ pus continent, hinc inde deprehenduntur: aut in capite ſanguis vel humor extravaſatus putrefactus cernitur. Ex quo conficitur, putredinem viſceris internam eſſe frequentiſſimam mortis cauſam: & putredinem quoque univerſi corporis mortem inſequi: quo magis mirari licet præcipitem quorumdam adſertionem, quod ſphacelus ſit res rariſſima, adeout ex centum mille hominibus vix unus eo intereat: quum potius dicendum ſit, ex centum mille vix unum dari, qui morbo pereat, ubi non ſphacelosa cujuſdam partis internæ corruptio cum fœtore oſtendatur.

§. XVII.

Putredo vitæ eſt inimiciſſima, quia non modo omnes vires, quibus moventur ſolida & fluida, aufert, ſed & ſtructuram atque mixtionem corporis penitus diſſolvit.

Scholion.

Putredinis ea eſt indoles, ut celerrime ſe ſe diffundat & vicinas partes in ſimilem corruptionem conjiciat: deinde, ut vires brevi tempore omnes proſternat, id quod conſpicimus in iis, qui ex cancro exulcerato laborant, aut ſphacelo in parte quadam externa corripiuntur.

§. XVIII.

Putredo vires & tandem quoque vitam adimit, quia fœtore ſuo corruptivo puriſſimam illam ſanguinis & fluidi nervei ſubſtantiam, quæ robur, tonum, motum cordi, fibris elaſticis & reliquis ſolidis partibus conciliat, inficit atque depravat.

Scholion.

Repetendum erit, quod ſupra tetigimus, fluidum, quod in cerebro ſeparatur ex ſanguinis ſubtiliſſima parte ſulphurea, aereoætherea, motum maxime facere atque gubernare in corde & aliis ſolidis partibus exiſtentem.

§. XIX.

Omnis itaque morbus, qui corpus brevi tempore in putredinem conjicit, vires & vitam facile deſtruit, & ob id ſumme malignus habetur.

Scholion.

Hujus rei teſtes ſunt febres peſtilentiales, petechiales & aliæ epidemicæ & exanthematicæ malignæ, quæ plerumque ex miaſmate, quod ad celerrimam corpus diſponit putredinem, naſcuntur. Si vero lentius procedit corruptio putrida, & magis in lympha, quam ſanguine reſidet, ut in ſcorbuto, lue venerea: tametſi non vitam ſtatim auferat, tamen laſſitudinem ſummam relinquit; quin imo ex præſenti virium proſtratione malignitas & periculum morborum ſemper æſtimari debent.

§. XX.

Putredo mortifera in morbis ex ſtaſi & quiete ſanguinis omnimoda, ſive ejus circulo penitus ſublato, prognaſcitur.

Scholion.

Quamdiu ſanguis per vaſa circumfertur, nullus fœtor vel putredo obſervatur: ſimulac autem firmiter conſiſtit & motus progreſſivi expers ſit, protinus mors partium ſive ſphaceloſa corporis corruptio producitur. Recte itaque *Hippocrates Lib. II. de morbis* §. 8. *a motu & calore ſanguinis vitam, ab ejus vero congelaſcentia & quiete mortem dilucide explanat.*

Ita-

§. XXI.

Itaque princeps & præcipua medentium intentio eſſe debet, ut in morbis omnem ſtaſin & majorem ac plenariam quietem ſanguinis avertant, ne mors inde ſequatur: quod fit, ſi virium conſervatio maxima medentis cura atque clientela ſit.

Scholion.

Patet hinc ampliſſimus analepticorum, & quæ moderate ſanguinem & tranſpirationem movent, in acutis et malignis morbis uſus, et quam noxia ſint ea, quæ motus ſiſtunt atque vires infringunt, cujus generis ſunt purgantia, ſanguinis miſſiones, perturbationes animorum omniaque anodyna et opiata, quibus nihil in hiſce morbis pernicioſius eſt, quia horum uſu triſtiſſimam mortem acceleratam fuiſſe, triſtiſſimis aliquot exemplis edocti ſumus.

§. XXII.

Mors, quæ morbos ſequitur, vel ex nimia virium defectione vel ex ſpaſmo præcedente producitur.

Scholion.

In febribus continuis exceſſivus calor, aſſiduæ vigiliæ, diuturna cibi abſtinentia, miaſma malignum ſanguini admixtum benignorum ſuccorum ipſiuſque ſanguinis nativam craſin penitus deſtruendo, omnes vires, quibus ſolidorum et fluidorum motus conſervatur, adimunt, unde incidit ſanguis in hac vel illa parte; præſertim in cerebro vel etiam pulmonibus aut abdominis aliquo viſcere, ventriculo vel inteſtino quieſcere, putreſcere, atque cordis et arteriarum ſyſtolen tollere. Innumera afferre poſſem exempla, ubi ægri morbis acutis valde debilitati, paulo longius in erecto ſitu exiſtente ſubitam et inopinatam mortem ſibi accerſiverunt: ſiquidem in hoc ſitu difficilis eſt ſanguinis a corde propulſio, quæ, ob nimis languidum cordis motum, ſi ceſſat vel non ſufficiens eſt, liquidi nervei in cordis fibras influxus etiam ceſſans plenarie cordis motum aufert. Quare non ſine ratione *Hippocrates Lib. Prænotionum* §. 4. *in omnibus acutis morbis malum pronuntiat, ſi æger erectus in morbi vigore ſedeat*. Deinceps haud infrequenter mors in vigore ac ſtatu febrium acutorum a ſanguinis, propter rigorem et ſpaſmum in extremis partibus, ſupervenienti congeſtione in cerebro, valde ob vim morbi imbecillo, producitur, ex quo ſi non per narium fluxum prorumpit, lethalem ſtaſin vel inflammationem meningum et convulſionem producit. Peſſimum itaque et lethale indicium, ſi, præſertim die impari, quo ſecundum adſertum *Hippocratis Lib. II. Epid. S. III.* et teſtante experientia plerumque mori ſolent acute febricitantes, in variolis, purpura alba, petechiis et aliis epidemiis acutis & malignis rigor accedit cum urina tenui, et ſine ſtillicidio ſanguinis mentis emotio ſequitur. Recte enim habet, quod *Hippocrates in Prænotion. Conc.* in acutis rigorem, corpore jam debili, lethalem obſervavit. Inde etiam ratio quam promptе elici poteſt, quare ungues nigri, digiti frigidi et contracti, labia inverſa frigida, aures frigidæ contractæ, tempora collapſa mortis imminentis ſigna ſint.

§. XXIII.

Virium in ſenectute ordinaria eſt defectio & omnibus hominibus, utut temperatiſſime ſecundum præcepta ſaluberrima viventibus, mors inevitabilis eſt.

Scholion.

Licet homo puriſſimo aere qui pabulum virium et ſpirituum eſt, fruatur, et beniſſimæ indolis ad pondus alimenta adſumat; optima etiam adſit mentis tranquillitas: tamen extrema ſenectus et vires et vitam aufert. Quare non in fluidis, ſed in ſolidorum ſtructura, quæ ſub ætatum decurſu valde immutatur, horum effectuum cauſa quærenda erit.

§. XXIV.

Fibrarum & membranarum nimia ſoliditas & durities, atque canalium anguſtia genuina & mechanica virium & vitæ defectionis in ſenio confectis cauſa videtur.

Scholion.

Perpetuæ obſervationis eſt, fibras et membranas, ex quibus compages corporis noſtri maxime vaſculoſa conſiſtit, eo durio-

duriores & denſiores fieri, quo annoſiora ſunt animantia; unde etiam eorum carnium valde difficilis eſt coctio. Neque vero anatomes peritum latere poteſt, liquida præſtantiſſimi uſus ad robur, & motum per capillares & tenuiſſimos canales in cerebro ſecerni & per membranas ac nervos filtrari: Notum quoque porro eſt, tenuiſſimum & valde activæ indolis excrementum per ſubcutaneos minimos tubulos foras ejici. Durioribus itaque & denſioribus, ſub decrepita ætate, redditis membranis, quæ formant hos canales, hi anguſtantur vel plane clauduntur, ut nec liquida laudatiſſima ad motum ac nutritionem libere, & quantum ſatis eſt, influere, neque excrementitia effluere poſſint. Non mirum hinc eſt, & ſenſoriis & motoriis organis ſuum robur atque potentiam movendi ſubtrahi, & bonos alias ſuccos excrementitiis ſordibus depravari. Unde nutritionem in ſenſibus perire; vires deficere & multas impuras ſordes in corpore accumulari neceſſe eſt, quas neceſſario tandem ſanguinis & humorum ſtagnatio & quies excipit. Cum itaque manifeſtas & in ſolidorum conformatione fundatas habeamus mortis in ſenibus cauſas; concidit utique frivola eorum opinio, qua moriendi neceſſitas in animantibus animæ, cui limites operandi a Deo præſcripti ſint, adſcribitur.

§. XXV.

Homines habitus corporis ſpongioſi mollioris, repleti & qui anguſta, exilia & copioſa vaſa obtinent, facilius moriuntur atque ex morbis difficilius convaleſcunt, quam macilentiores & qui ampliora vaſa habent.

Scholion.

Hanc veritatem ſua auctoritate quoque corroborat divus Senex in *aph.* 44. *ſ.* 2. Rationem is facile inveniet, qui conſiderat ſolidis & tenſis fibris plus roboris & potentiæ motricis ineſſe quam laxis, & per vaſa amplioris diametri ſanguinis curſum liberiorem & per anguſtiora difficiliorem eſſe, unde in his ſtaſes & ſtagnationes, mortis procreatrices, frequentiores & perículoſiores ſunt.

CAP. II.

De morborum & ſymptomatum natura.

§. I.

Corpus humanum multis mutationibus, quæ ſanitatem imo vitam deſtruunt, obnoxium eſt: itaque harum mutationum naturam & cauſas ſcire oportet medicum, cujus officium eſt, mortem avertere & ſanitatem reparare.

§. II.

Morbus a nonnullis definitur, quod ſit mutatio ſtatus naturalis in præternaturalem.

Scholion.

Definitio hæc eſt nominalis, quia tantummodo explicat nomen morbi, non autem ipſam rem & cauſam, in qua illa mutatio conſiſtat. Et hujus indolis ſunt quoque a veteribus plures allatæ definitiones morbi, quod videlicet ſit *affectus* præter naturam vel conſtitutio præternaturalis, ſive alteratio ſtabilis, quæ vitiet vel lædat actiones. Quo ſpectant etiam illæ recentiorum, quod morbus ſit moriendi conatus vel ſymptomatum complexio. Neque nobis hæc arridet, quod omnis morbus ſit molimen ſive extraordinarius motus a natura ſuſceptus eum in finem, ut, quod corporis mixtioni adverſum eſt, per motus ejiciat atque corpus a morte ſive corruptione præſervet. Etenim obſcuriſſimum vocabulum naturæ & ejus molimen ſalutare eſt, neque hac ratione concipi poteſt, cur morbus in mortem ſæpius terminetur, vel diſpoſitionem ad alios morbos pejoris ſæpe indolis relinquat.

§. III.

Morbus rectius ſic definitur, quod ſit magna mutatio & turbatio proportionis & ordinis motuum in ſolidis & fluidis, cum vel nimis accelerati

vel

Digitized by Google

vel retardati in univerſo corpore aut in certis partibus ſunt, juncta cum inſigni læſione ſecretionum, excretionum & aliarum functionum corporis animati, tendens vel ad ejus ſalutem aut interitum, vel ad pravam partium ad alios morbos diſpoſitionem.

Scholion.

Hæc definitio, quæ morbos in genere, ſeu potius ſtatum morboſum a ſano deflectentem, explicat, realis eſt, utpote non modo rationem ejus formalem, quæ læſio & depravatio actionum eſt, ſed inſuper ejus geneſim ac proximam & continentem cauſam, quæ eſt mutata proportio motuum in univerſo corpore vel ejus partibus, complectitur & effectum morbi in corpus declarat.

§. IV.

Uti ſanitas eſt integritas actionum corporis & animi, ita ſtatus morboſus utique in læſione & depravatione actionum, quæ ad corpus & animum ſpectant, conſiſtit.

§. V.

Non quæcumque levior & tranſitoria functionum læſio ſtatim pro morbo haberi debet, ſed ſtabilis & quodammodo perſeverans requiritur.

Scholion.

Cum nemo mortalium perfecta, conſtante & omnibus numeris abſoluta facile gaudeat ſanitate, propter innumeras res, quibus homo utitur & quæ eam mutare atque adfligere poſſunt; ideo non quiſque levior ſanitatis defectus aut læſio actionum pro morbo ſtatim haberi debet, ſed ea tantum cauſa, quæ æquilibrium & ordinem motuum in ſolidis & fluidis machinæ valde turbat atque pervertit eaque ſtabilis eſt, cauſæ veræ morbificæ nomen ſibi vindicat. Quia vero ejuſmodi cauſæ rariores ſunt, quæ omnem motuum ordinem invertere queant, ideo fit, ut homines non tam frequenter per vitam ægrotent.

§. VI.

In omni morbo vel actiones vitales, ut virium robur, pulſatio arteriarum, reſpiratio ſanguiniſque circulus; vel animales, ut ſenſuum exercitium, motus membrorum arbitrarius, item ſomnus & vigilia, mentis vigor & conſtantia; vel naturales, cujus generis ſunt appetentia, digeſtio & apta per alvum, urinam & perſpirationem ſordium excretio, vitio quodam laborant & depravatæ ſunt.

§. VII.

Ex actionum harum majori vel minori turbatione & perverſione morbi utique & cauſæ lædentis magnitudo æſtimanda venit.

Scholion.

Nam ſicut effectus ſemper proportionalis eſt viribus ſuæ cauſæ, ita vehementior turbatio functionum corporis animatę cauſæ morbificæ vim ac potentiam manifeſtat.

§. VIII.

Ut moderatus, liber & æquabilis ſanguinis & liquidorum curſus, a proportionata ſolidorum in univerſo corpore, quæ impellunt & recipiunt fluida, ſyſtole & diaſtole ſive conſtrictione & relaxatione ortus, ſanitati & proportionatis ſecretionibus patrocinatur: ita immoderatus, impeditus & inæqualis ſanguinis & liquidorum curſus ac circulus ab improportionata ſolidorum vel univerſi corporis vel certarum partium ſyſtole vel diaſtole improportionata ſive imminuta vel nimis aucta contractione & relaxatione natus, turbationem functionum corporis efficit & morbum formar.

§. IX.

Motus itaque ſolidorum & fluidorum valde immutati, ratione proportionis ſuæ vel nimis deficientes vel nimis exceſſivi, proximam & intimam morborum cauſam, qua poſita poni-

tur & qua ſublata tollitur morbus, conſtituunt.

Scholion.

Quemadmodum in macrocoſmo omnes, quæ contingunt, mutationes a motu pendent: ita etiam id fit in microcoſmo. A motibus enim dependet vita, a motibus quoque ſanitas provenit, motus quoque graviter lædunt & adficiunt homines in morbis: motus quoque ejus ſunt indolis, ut deſtruere corpus & mortem inferre valeant. Iidem in ipſis etiam morbis id beneficium corpori præſtant, ut ſanitatem amiſſam reparent & læſiones a morbis factas emendent. Veteres, cum in explicandis rebus medicis, quippe ignoto ſanguinis circulo, ad ſolidorum vel fluidorum motiones non reſpicerent, ſed tantummodo conceptibus circa materiæ copiam, temperiem, facultates, variaſq; ejus conditiones inhærerent, utique nihil ſolidi vel demonſtrativi in pathologicis adferre potuerunt. Teſtes ſunt eorum libri dogmatici, quorum maxima pars, ubi cauſæ morborum vel ſymptomatum adferendæ erant, figmentis enarrandis, & quantum fieri poterat, incruſtandis conſumitur.

§. X.

Motus fluidorum in machina noſtra duplicis potiſſimum generis in ſtatu morboſo obſervantur. Vel enim ſanguis & reliqua fluida a centro ad peripheriam, ſive ab interioribus ad exteriores partes moventur & propelluntur: vel a peripheria ſive ambitu corporis & partibus extremis atque externis ſanguinis & fluidorum motus ad interiora corporis viſcera dirigitur.

Scholion.

Motus, qui ab interioribus ad exteriora tendunt, non adeo naturæ infenſi ſunt, ſed ſalutarem ſæpe effectum relinquunt: præſertim, ſi fuerint aucti & intenſiores, quoniam excrementitiis ſordibus e corpore eliminandis inſerviunt; poſterioris vero generis illi, qui introrſum vergunt, œconomiæ corporis noſtri admodum inimici & κατ' ἐξοχὴν morboſi dicendi ſunt, quoniam in ſe numquam, nec niſi per accidens utiles evadunt; & ſub horum etiam vehementia totus vitalis corporis noſtri mechaniſmus deſtrui ſolet.

§. XI.

Si ſanguis cum magna celeritate & impetu, beneficio ſyſtoles cordis & arteriarum intenſioris & valde auctæ, per univerſi corporis canaliculoſam compagem fertur, motus hic dicitur febrilis, idemque ex immoderato calore & celeritate pulſuum dignoſcitur.

§. XII.

Si nimia fit contractio ſolidorum membranaceorum inque primis duræ matris, concitatiſſime fluidum nerveum in membra, quæ motibus voluntariis auſcultant, influit atque inde vehementior diſtenſio, tractio, conſtrictio & agitatio muſculorum perficitur, qui motus epilepticus dici ſolet.

§. XIII.

Motus periſtalticus, qui in reciproca & blandiori contractione & dilatatione conſiſtit, atque in canalibus excretoriis majoris vel minoris diametri locum habet, nimis auctus & citatior redditus excretiones alvinas & quæ per tranſpirationem, per urinam atque per ductus biliarios fiunt, promovet et auget.

§. XIV.

Glandularum conglobatarum, quæ e latere ſuarum fibrarum lympham impellunt ejuſque progreſſum per vaſa lymphatica promovent, motus ſyſtalticus auctus celeriorem lymphæ, vel etiam ſalivalis laticis, progreſſum atque excretionem efficit.

§. XV.

Quandocumque in partibus corporis, ſive fibris muſculoſis ſive membranoſis ac nerveis eæ conſtent, ſyſtole ſive contractio intenditur, hic motus vocari ſolet ſpaſmus.

Spaſ-

Digitized by Google

§. XVI.

Spaſmus eſt vel univerſalis vel particularis. Ille a partibus extremis vel remotis incipit & totum ſyſtema fibrarum carnearum atque vaſorum, quæ ex membranis nerveis & muſcularibus contexta ſunt, afficit. Et talis quidem motus maxime obſervatur in principio febrium intermittentium, item in plurimis chronicorum paroxyſmis & affectibus ſpaſmodicis; atque rigore, horrore, frigore, contractione externi habitus, interna vero anxietate, & in arteriarum pulſu duritie ac debilitate ſeſe manifeſtat.

§. XVII.

Si quando ſpaſmus, a partibus extremis initio ſumpto, membranas exquiſitæ ſenſationis, inque primis cerebri meninges & nervos in conſenſum trahit, in epilepſiam tranſit: ſi vero tantum nervorum illa paria occupat, quę ad certas partes abeunt vel ex ſpinali medulla prodeunt, motus tantum convulſivi emicare ſolent.

Scholion.

Atrociores infantum ex inteſtino dolores, vel qui ex dentitionis difficultate fiunt; quandoque etiam in adultis immanes dolores inteſtinorum, aut qui calculo vel cardialgiæ junguntur, in epilepticos motus non raro tranſeunt. Quin imo videmus morbi ſacri paroxyſmos ſæpiſſime ab extremis partibus, nempe pedum digitis oriri: alii teſtantur, primum accedentis mali ſenſum in inteſtinis ſe percipere, hinc illum per ſpinalem medullam uſque ad caput penetrare, ubi membranas tandem cerebri occupantes motus in epilepticas contractiones eaſdem adigunt. De cetero in partibus internis quaſdam convulſionum ſpecies dari, id colicæ, tuſſes, aſthmata convulſiva cordiſque palpitationes nec non vomitiones & ſingultus vehementiſſimi ſatis planum atque teſtatum faciunt.

§. XVIII.

Spaſmi, qui certas tantum nerveas & membranoſas partes corripiunt, dolores pariunt, & hi pro diverſitate partium, quibus inſident, varia ſortiuntur nomina.

Scholion.

Dolor, qui in tunica ventriculi vel ejus orificiorum nervea ſedem habet, cardialgia; qui in inteſtinis, dolor ilei vel colicus vocatur: qui in membranis capitis, cephalalgia, hemicrania, cephalea audit: in inteſtino recto dolor hęmorrhoidalis ſeſe offert: in articulis podagra, chiragra, dolor iſchiadicus, gonagra ſcenam adornant: idem, ſi membranis coſtarum inſidet, pleuritis ſpuria, ſi muſculorum membranis inhæret, dolor rheumaticus adpellari ſolet.

§. XIX.

Spaſmus, qui ſummam cutim & ſub ea deliteſcentes excretorios tubulos adprehendit, horripilationis quodam ſenſu percipitur, unde tubuli occluduntur, tranſpiratio cohibetur & excrementitia materia verſus interiora repellitur.

§. XX.

Spaſtica inteſtinorum conſtrictio non modo flatus concludit eorumque exitum præpedit, ſed & alvum conſtringit & ſordium excretiones, quæ per eam fiunt, cohibet. In ductibus urinariis ſi conſiſtit, urinæ effluxus vel cum dolore fit, vel ſæpe prorſus intercipitur, aut ſaltem valde difficilis redditur. Canalium, qui bilem ex hepate in duodenum vehunt, per ſpaſmos conſtrictio bilioſi liquoris ad inteſtina deſcenſum impedit, unde ob bilis ad vaſa lymphatica regurgitationem icterus promte gignitur.

§. XXI.

Nulla pars tam gravibus ſtricturis ſpaſticis patet atque obnoxia eſt, quam

Digitized by Google

quam ipſe ventriculus cum inteſtinis, quia horum viſcerum canales ex membranis valde nervoſis acutæque ſenſationi maxime idoneis contexti ſunt.

Scholion.

Clariſſime hoc apparet in affectibus colicis, hypochondriacis, hyſtericis, variiſque chronicis & ſpaſmodicis morbis, quorum primaria ſedes & quaſi campus, ubi morbus tyrannidem ſuam exercet, eſt in ventriculo ac inteſtinis. Et quia his partibus ingens conſenſio, propter communem nervum intercoſtalem, cum capite, cum pectore, renibus, hepate & aliis nobiliſſimis partibus intercedit; hinc tanta ſymptomatum multitudo & vehementia affectibus ſpaſmodicis jungi ſolet.

§. XXII.

Quemadmodum nimia ſolidorum contractio atque intenſior ſyſtole, ſive ſpaſmus, plures morboſas adflictiones parit: ita etiam ſolidorum languidior & debilior ſyſtole, ſive laxitas & reſolutio eorum nimia, & ad movendum impotentia, quæ Græcis atoniæ nomine venit, functiones œconomiæ noſtræ corporeę valde lædit atque immutat.

§. XXIII.

Quantum ſyſtole intenſior motum fluidorum accelerare valet: tantum atonia eundem, vel in univerſo corpore, vel in certis tantum partibus, impedit atque retardat.

§. XXIV.

Uti ſpaſmus, ita etiam atonia eſt vel univerſalis vel particularis. Illius exemplum in ſumma virium proſtratione & maxime in animi deliquio videas: hæc vero, quæ certas tantum partes obſidet, in morbis maxime chronicis atque hæreditariis conſpicitur.

§. XXV.

Ex motu liquidorum impedito & retardato decubitus humorum, infarctus, obſtructiones, indurationes, item corruptiones viſcerum fiunt: adeoque pervicaces & chronicę paſſiones ex nimia atonia partium progignuntur.

§. XXVI.

Sanguinis & humorum circulus retardatus valde diſponit corpora ad morbos; quandoquidem exinde humores valde ſpiſſi, impuri & copioſi evadunt, ob retentas in corpore multas excrementitias partes, quas evacuationes rite atque ordine fientes excluderent. Sic plethora atque cacochymia, multarum, inq; primis chronicarum paſſionum fœcundę genitrices, naſcuntur.

§. XXVII.

Motus ſolidorum & fluidorum in morbis valde immutati lędunt & turbant functiones corporis noſtri variis modis: & hę functionum læſiones vocari vulgo ſolent ſymptomata.

Scholion.

Ingens confuſio apud auctores morborum & ſymptomatum reperitur, dum plures morbos pro ſymptomatibus & ſymptomata pro morbis habent. Ex quo intelligas, eos veras utriuſque rei notiones animo non concipere, nec modum, quo ſinguli producuntur morbi, ſatis recte indagaſſe.

§. XXVIII.

Symptomata duplicis ſunt generis: vel enim a motibus morboſis immediate & proxime fiunt, vel demum ex aliis concurrentibus cauſis producuntur: illa quidem ſymptomata morbi eſſentialia, hęc ſecundaria vocantur.

Scholion.

Eſſentialia ſequuntur preſſo pede ipſum morbum, ſeu potius motus morboſos ſpeciales, neque poſſunt divelli aut ſeparari, unde etiam certa morborum, ex quibus illi dignoſcuntur & invicem di-

diſtinguuntur, ſigna atque indicia præbent. Ita febris, quæ motus ſolidorum ac fluidorum nimis acceleratus eſt, ſymptomata ſunt immodicus corporis calor, ſitis inexhauſta, vigiliæ aſſiduæ, virium & ſuccorum conſumptio, appetitus dejectio, reſpiratio auctior, urina rubicunda: nam hæc omnia ſunt fructus & effectus nimis accelerati ſanguinis circuli. Simili modo inflammationis ſymptomata, ex quibus ea cognoſcitur, ſunt partis affectæ dolor, tumor, rubor, arteriarum vehementior pulſatio: quia hæc omnia a denegato ſanguinis libero circuitu, propter ejus in vaſculis ſtaſes, vel partium nervoſarum ſtricturas, neceſſario proveniunt.

§. XXIX.

Symptomata ſecundaria non immediate ex priori morbo, ſeu motu morboſo, ſed ex alia cauſa ſuperveniente pronaſcuntur.

Scholion.

Horum ſymptomatum exemplum præbent ventriculi aut meningum vel pulmonum inflammationes febribus acutis vel etiam exanthematicis, variolis, morbillis in earum ſtatu demum ſupervenientes: nam ſine illis prior morbus conſiſtere poteſt. Sed hi, ſi æque rem æſtimes, diſtincti a priori illo ſunt morbi & motus morboſi, in aliis etiam partibus reſidentes: quia vero effectus & producta ſunt prioris morbi, ſymptomata jam vocantur. Nihil in noſtris regionibus ſolennius eſt, quam ut febribus acutis, item variolis & morbillis demum in fine purpura rubra vel alba, ſæpiſſime funeſta, ſuperveniat: quia, ut mihi quidem videtur, excrementitii ſucci, ex ipſa ſanguinis febrili diſſolutione geniti, atque ob cohibitam diutius alvum in inteſtinorum latebris occluſi, in humorum maſſam poſtliminio recipiuntur, & hæc peſſimæ ſane indolis exanthemata cum febrili inſultu ſuſcitant.

§. XXX.

Neque ſymptomata morbis ſupervenientia confundi debent cum aliis affectibus, qui demum ſublatis morbis prioribus ſubnaſcuntur.

Scholion.

Ita ex quartana non raro hydrope, ex hæmoptyſi phthiſis, ex tertiana intermittente affectio hypochondriaca & melancholica vel colica ſpaſmodica; ex variolis, & morbillis abſceſſus, ex pleuritide empyemata pulmonum prodeunt. Motus enim morboſi ejus ſunt indolis atque ingenii, ut non modo ſanguinis & fluidorum craſin, ſed & ſolidorum robur, tonum, atque ſubſtantiam multum lædant, deſtruant vel labefactent, unde quam facile, ob tantam imbecillitatem partium, indeque excretiones debiliores redditas, nova materia novorumque fomes morborum producitur. Neque vero infrequenter etiam ex perverſa prioris morbi ab imprudenti medico tractatione, & ob materiam morbificam relictam, novi & ſubinde pejoris notæ morbi pullulant.

§. XXXI.

Ex ſymptomatibus maxime, ſecundariis ſupervenientibus, morbi vis atque vehementia judicanda eſt.

Scholion.

Siquidem effectus teſtatur de ſua cauſa, quæ ut plurimum latet; ex ſymptomatibus vero, ceu effectibus dignoſcitur. Quo major itaque eſt ſymptomatum morbo ſupervenientium vehementia; eo plus quoque periculi ille morbus habet. Eſt itaque boni ac periti medici in prudenti prognoſi, formanda, vel ipſa etiam curatione adornanda ſymptomatum rationes atque genium & effectus quæſitiſſimo ſtudio expendere.

C A-

Digitized by Google

CAP. III.

De motuum microcoſmicorum legibus & effectibus in producendis morbis & ſymptomatibus.

§. I.

Motibus in machina noſtra proportionatis & ad excretiones tendentibus vita & ſanitas ſuſtinetur: morborum vero natura & indoles mutatis, impeditis & inæqualibus iſtis motibus continetur. Motus quoque morboſi ejus ſunt indolis, ut vel ad interitum machinæ vel ad ſanitatem recuperandam convertantur: quare motuum, qui in machina noſtra morbos efficiunt, vitamque ac ſanitatem diſpenſant, naturam, leges, effectus probe intelligere oportet medicum, qui cum certitudine agere & operari tum in præſervando, tum in curando velit.

§. II.

Quemadmodum in macrocoſmo motus ſecundum certas leges, tanquam ad normam, fiunt, & conſtantes edunt effectus; ita quoque in microcoſmo tum illi, qui functiones ſecundum ordinem præſtant, tum vero etiam, qui eaſdem lædunt vel turbant aut machinam a præſentanea corruptione & morte præſervant, certis legibus continentur.

Scholion.

Scientia legum, quæ in hydraulicis, ſtaticis, mechanicis & motu elaſticorum corporum obſervantur, ingens lumen mechanicæ corporis noſtri ſcientiæ, ad clariorem phænomenorum explicationem, accendit. Neque enim dubitandum eſt, quin cuncta in corpore noſtro mechanice, id eſt, ſecundum certam menſuram & proportionem motuum peragantur; neque illud inficiandum, quod mechanica corporis animati ſcientia tanto excellentior & ſublimior ſit ea, quæ per experimenta intellectui humano cognita perſpectaque redditur, quantum ſapientia Dei omnem humanam artem longiſſime exſuperat. Enitendum tamen omni labore ac cura arbitror, ut, quantum fieri poteſt, divinam in corporibus animatis & vivis mechanicam, motuumque, quæ tantas mutationes efficiunt, leges inquiramus & addiſcamus.

§. III.

Prima itaque lex hydraulica microcoſmica hæc eſt: quod ſpaſmi tubulos, qui fluida vehunt, conſtringendo liberum eorum curſum impediant atque eum inæqualem reddant.

Scholion.

Inæqualitas circuli ſanguinis in eo poſita videtur, ut ad partes ſpaſmo affectas & conſtrictas minor ſanguinis copia, ad alia vero inque primis vicina aperta vaſa major, quam convenit, affluat & irruat. Hunc ſanguinis inæqualem progreſſum pulchre & dilucide ſatis jam ſuo tempore notavit *Hippocrates lib. de flatibus* §. 21. his verbis: *prohibetur ſanguinis curſus atque alio quidem loco conſiſtit, alio lentius penetrat, qua ſane inæqualitate tranſitus ſanguinis per corpus facta omnigenæ inæqualitates per omne corpus contingunt.* Ex uno enim canale continuo machina noſtri corporis hydraulica conſtructa eſt, qui, pro differenti ſtructura, diverſa accipit nomina, ut vel arteria vel vena vel vas lymphaticum vel excretorius tubulus, vel glandula nominetur. Si igitur liber fluidorum curſus in uno loco ſiſtitur: neceſſe eſt, ut in altero ſtatim inæqualitas progreſſus fiat.

§. IV.

Quo major eſt ſpaſmorum, qui vaſa coarctant, vehementia, & quo latius illi ſeſe diffundunt atque ad ampliora vaſa exporriguntur: eo copioſior & impetuoſior ad alias & remotas partes fit ſanguinis appulſio translatio & congeſtio.

Scho-

Digitized by Google

Scholion.

Hujus theorematis veritas nititur hoc axiomate, quod cauſa ſemper viribus ſuis proportionatum & adæquatum effectum producat, quare validior ſpaſmus validiſſime etiam liberum ſanguinis curſum impedire, & ad alias partes eum transferre debet. Fundamentum quoque hæc noſtra theſis habet eximium in hydraulicis inam fluida, certo velocitatis gradu per plures tubulos æqualiter decurrentia, tanto majori velocitate per apertos feruntur, quanto magis per obſtructos tubulos effluxus impeditus fuit.

§. V.

Varia eaque ſatis gravia ſunt ſymptomata, quæ ab intercepto alicubi ſanguinis motu ejuſque majori ad alia loca adfluxu ſubnaſcuntur.

Scholion.

Quando craſſiora fluida in arctiores canales, ubi firmius incluſi hærent, imprimuntur, fiunt inflammationes. Si vero vaſa ob nimiam diſtenſionem aperiuntur, ſanguinis fiunt profuſiones ſive hæmorrhagiæ: a nimia congeſtione ſanguinis & humorum in poroſa & vaſculoſa partium ſubſtantia tumores gignuntur & ob membranarum nervearum violentam ibi factam diſtenſionem dolores gravativi pullulant. Si a ſtagnante ſanguine partes aqueæ & ſeroſæ ſecedunt, catarrhi, defluxiones, rheumatiſmi fiunt. Ex hoc quoque fonte apoſtemata atq; exulcerationes prodeunt, ſanguis enim in poros partium illapſus, ſi regredi neſcit & ibi firmius hæret, in pus mutatur vel erodentem, ſalſam, acrem indolem adſumit.

§. VI.

Prout loca differunt, in quibus congeſtio & translatio ſanguinis a ſpaſmis facta eſt: pro eo diverſi quoque prodeunt effectus ſeu morbi.

Scholion.

Congeſtio & ſtagnatio vehementior ſanguinis in capite ejuſque vaſis, narium hæmorrhagiam parit: ob rupta vaſa plexus choroidei apoplexia ſanguinea oritur: a nimia diſtenſione vaſorum in meningibus apoplexia ſpaſmodica vel etiam epilepſia progeneratur. Si vero ſecedit ſerum a ſanguine & medullæ ſpinalis nervos occupat, hemiplexiæ vel paralyſes fiunt; ſi in cerebri cortice vel ventriculis ſerum extra vaſa ſubſiſtit, affectus ſoporoſi: ſi decumbit circa thalamos nervorum opticorum, gutta ſerena propullulant. Si ſerum ſeceſſum facit circa par ſeptimum nervorum, ſurditas; ſi circa nonum par, aphonia ſubnaſcuntur. Si firmiter ſanguis impactus eſt in meningibus, phrenitis; ſi difficilius per vaſa cerebri progreditur, inſomnia terrifica dęmoniaca & melancholica pathemata fiunt.

§. VII.

Nimia ſanguinis ex ſpaſmorum violentia congeſtio & decubitus in pulmonibus hæmoptyſin, pleuritidem, peripneumoniam, aſthma ſanguineum, ſpirationem valde anxiam & difficilem gignit. In cordis thalamos ſi multus confluit & diutius retinetur, ſummas anxietates animique deliquia prompte admodum inducit, neque minus ad immanem ejus palpitationem vel polyporum ibi generationem, adeoque ad ſubitam mortem facilem occaſionem ſubminiſtrat.

§. VIII.

Farctus & congeſtio ſanguinis in abdominis vaſis ex ſpaſmorum vehementia inſuetas ſanguinis effuſiones ſubinde non ſine periculo producit.

Scholion.

Si enim ex coli nimia ſtrictura in ſiniſtro latere jacentis ad vaſa ventriculi brevia ſanguis cum impetu urgetur, facile iis apertis vomitio gignitur cruenta. Si vero ruptio vaſculorum in tenuibus, præſertim in ileo, contingit, fœtidæ & nigræ dejectiones fiunt, & morbus ſic dictus niger Hippocratis naſcitur. Si vero ob ſtricturam vehementiorem tunicarum inteſtinalium nimia ſanguinis appulſio atque congeſtio in vaſis hæmorrhoidalibus eſt, atque eorum orificia aperiuntur, immodica ſanguinis per hæc vaſa fit profuſio. Vaſa renum emulgentia, a nimio ſan-

ſanguine ibi appulſo aperta, mictionem cruentam; diſrupta uteri vaſa enormes hæmorrhagias vel etiam abortiones pariunt.

§. IX.

Quandocumque ſpaſmus organa & vaſa excretoria arctat atque conſtringit, fit, ut excretoriis illis motibus inverſis & intro vergentibus humores ſuperflui & impuri ad alia & interiora non loca ſine damno transferantur.

Scholion.

Conſtrictis a ventis ſeptentrionalibus ſubito ortis ſubcutaneis tubulis ac ſpiraculis, per quæ vaporis ſpecie ſubtilis humor ſine ſenſu ſubinde exhalatur, ſubito ad pectus & glanduloſa capitis ac faucium loca fit ejus repulſio ac retroceſſio, & ſic coryzæ, gravedines, tuſſes cum externorum horripilatione, & internorum ardore protinus generantur. Sub ſpaſmis inteſtinorum, qui continenter hypochondricos exercent, excernenda, & maxime alvini flatus ſurſum feruntur & ad ventriculum regurgitant, qui anoterici motus ingentes & admodum moleſtas ibi inflationes, anxietates, ſpirandique anguſtias, phlogoſes quoque & continuas eructationes cauſantur. Canalibus, qui bilem ad inteſtina deferunt, ſpaſmo arctatis, bilioſum illud excrementum, ad lympham & ſanguinis maſſam per lymphaticas venas repulſum, vividum faciei & cutis colorem vitiat, & malum habitum inducit. In pertinaci urinæ ex ſpaſmorum vehementia ſuppreſſione copioſus ille ſalſus liquor ad interiora viſcera regurgitans & in capite ſubſiſtens facile affectus ſoporoſos, paralyſin, convulſiones; in pulmonibus oppreſſionem reſpirationis, vel etiam pectoris hydropem ingignit.

§. X.

Spaſmus quoque fortior tanta vi & potentia pollet, ut tumores ingentes oedematoſos ad interiora non ſine inſigni damno repellat.

Scholion.

Vidimus id ſæpius a ſubito & vehementi terrore, vel ſuffimigiis aut adſtringentibus imprudenter applicatis id factum fuiſſe: ſabem inde repentinam pulmones, ubi ſeri ſeceſſio facta, contraxerunt, cum reſpiratio valde anxia ac difficilis non ſine ſuffocationis metu inde reddita fuit, ingenſque virium languor cum pulſu parvo ac debili ſubſequutus.

§. XI.

Spaſmi quoque efficiunt, ut non bonis certe ægrotantium rebus ex ſumma cute, quæ jam depoſita ibi erant, excrementa, ad ſanguinis maſſam parteſque nervoſas periculoſe admodum repellantur.

Scholion.

Nihil pernicioſum & quod magis oeconomiam motuum vitalium interturbare poſſit, eſt, ac ſi excrementum tenue, malignum a maſſa ſanguinis jam ſeparatum & ad cutem depoſitum, v. g. in ſcabie, lue venerea, ſcorbuto, in tinea capitis: it. variolis, morbillis, purpura retropellatur, quod promptiſſime a frigore improvide admiſſo, terrore, vel purgantibus aut nimis refrigerantibus fieri ſolet, ſiquidem materia jam pejoris indolis facta nervoſis partibus inhærens exitiales inflammationes, convulſiones, dolores, inquietudines, anxietates, animique defectiones ſuſcitat. Quo magis intelligitur, quam plena res periculi ſit, excretiones, quæ per cutim fiunt, negligere, vel eo prorſus audaciæ progredi, ut extrinſecus ea admoveamus, quæ repellendi facultatem cuſtodiunt.

§. XII.

Neque tantum a ſpaſticis ſtricturis ſanguinis, ſed & lymphæ circulus impeditur & inæqualis redditur.

Scholion.

A ſpaſmis quam maxime venæ, ob debiliorem reſiſtentiam, compreſſionem patiuntur, atque adeo ſanguinis libera trajectione per eas intercepta partes ejus ſeroſæ & fluxiles a craſſioribus in vaſa lymphatica ſecedunt, quæ nimia diſtenſione tandem rumpuntur, & ingentem ſeri copiam in cavitates effundunt. Jam facile intelligi poterit ratio, qua-

quare aſthmati ſpaſmodico, validiſſimo affectui, teſtantibus id ſectionibus numquam non pectoris vel etiam pericardii hydrops junctus offendatur. Qui ſæviſſimis ex inteſtino doloribus, vel a ſumto veneno cruciatibus intereunt, in iis plerumque ingens ſeri colluvies in abdominis cavitate collecta conſpicitur. Ingentes dolores & ſpaſmos poſt partum non raro abdominis diuturna ſequitur intumeſcentia. Novimus ab operatione fortioris emetici quoſdam in meſenterii tumores & abſceſſus incidiſſe. Mercurialia, præſertim ſtimulo ſalino armata, magnam ſeri profuſionem concitare notiſſimum eſt; id vero vix alia de cauſa, quam quod ſpaſticis ſtricturis venas & vaſa lymphatica comprimendo largiorem ſeroſitatum effuſionem per nimiam relaxationem tubulorum efficiunt.

§. XIII.

Quandocumque ſpaſmus magis univerſalis eſt, id eſt, totam membranacearum & nervoſarum partium rempublicam affligit, & maxime cutim totius compaginis ſeu corporis ſuperficiem cum ſubtilibus vaſculis arctat atque ſtringit, fit, ut ſanguis cæterique humores a circumferentia ad centrum, ſive ab exterioribus & minoribus vaſis ad cor, motus circularis principium, pulmones, & majora vaſa reprimantur & horripilatio, rigor cum habitu corporis ſubſidentia & vaſorum cutis detumeſcentia generetur.

§. XIV.

Repreſſus ſanguis ex partibus exterioribus per ſpaſmum ad cor & majora vaſa eorum contractionem ac ſyſtolen adeoque arteriarum pulſationem intenſiorem & auctiorem reddit, unde cum magno impetu & celeritate ſanguis per univerſum corpus fertur, comitante valde intenſo calore, donec, remittente in membranoſis & exterioribus partibus ſpaſmo, exorbitantes hi motus in ſtatum naturalem reducantur.

Scholion.

Solennes hi naturæ motus, quibus magna vis ineſt & ſalvandi & perimendi corpora humana, dicuntur febriles, & quam maxime effectus ſpaſmorum ſunt, qui obſidendo partes nervoſas & exteriores liquida ſanguinemque ad interiora & verſus vitæ fontem, cor, urgent, ubi primum anxietates & pulſus parvos & languidos faciunt; poſtea vigore legis atque imperii naturæ, ut ita loquar, validior cordis motus & impetus, quacunque etiam de cauſa, exſurgit, & ipſum ſanguinem cum magna intenſione & celeritate rurſus verſus exteriora pellit, & relaxatis antea conſtrictis tubulis liberum curſum ei reſtituit, adeo ut perſpiratio & ſudor longe liberalior inde ſequatur. Hunc ſolennem naturæ motum a circumferentia ad centrum & a centro rurſus ad circumferentiam jam olim ſuo tempore dilucide ſatis deſcripſit *Hippocrates Lib. de Flatibus*, ut ſuus honos illibatus atque integer etiam antiquitati conſtet, dum ait: *dum ingeſta ventri diu immorantur & alvus obturatur, per univerſum corpus permeant flatus, ſanguineque plenas corporis partes maxime petentes eas frigefaciunt, frigefactis autem his locis, unde fontes & radices ſanguinis prodeunt, per univerſum corpus horror conſequitur, ſanguis vero horrore concurrit, ac penetrat per omne corpus ad locos maxime calidos. Hi enim ſunt ejus ſaltus. Decedente igitur ab extremis partibus ſanguine, viſcera contremiſcunt & carnes. Sunt autem quædam corporis partes ſanguine plenæ, quædam vero exangues. Exangues itaque propter frigus non tremunt, ſed parumper commoventur, ac palpitant, quum calor ex iis defecerit. Sanguine autem abundantes propter ſanguinis multitudinem & tremunt & inflammationes ſuſcitant. Neque enim fieri, ut ſanguinis multitudo conquieſcat.* Et in fine §. 3. ſcribit: *Hoc ergo modo febres fiunt.*

§. XV.

In gravioribus doloribus & pathematibus ſpaſmodicis, quæ hypochondriacis ſic dictis perquam familia-

ria

tia ſunt, ejuſmodi motus, qui ab extra intro, & ab intra foras tendit, adeoque febrilis animadvertitur.

Scholion.

Neque enim ullus atrocior dolor occurrit, ubi non extremorum refrigeratio cum horripilationis ſenſu & pororum cutis conſtrictio junctæ ſint; poſtea vero intenſior cordis motus cum calore ſuperveniens extremorum ſpaſmum ſolvendo dolorum finem facit. Et quum terroris eadem ſit indoles, ut conſtringendo extrema ſanguinem intro pellat, hinc etiam fit, ut tandem in ſudorem & calorem univerſi corporis terminetur.

§. XVI.

Neque tantum ex ſpaſmis liber & æquabilis ſanguinis & humorum curſus impeditur, ſed etiam ob atoniam & nimiam partium ſolidarum & motricium relaxationem ac debilitatem & retardatum fluidorum motum variæ in ſanguinis circuitu inæqualitates & turbationes functionum in corpore animato fiunt.

Scholion.

Siquidem ob vaſorum, fibrarum ac membranarum, ex quibus ſolida contexta ſunt, robur deperditum & vim contractilem & elaſticam imminutam motus liquidorum retardatur, adeoque eorum fiunt in vaſis ſtagnationes, a quibus multa mala, viſcerum intumeſcentiæ, infarctus, obſtructiones & non raro indurationes, ſcirrheſcentiæ & corruptiones ſubnaſcuntur.

§. XVII.

A ſtagnante in viſceribus ſanguine ſerum ſeparatur, inque vaſa lymphatica copioſius tranſiens ea tandem diſrumpit, unde tumores oedematoſi & aſcitici enaſcuntur.

Scholion.

Valet id maxime, ubi duo ampla illa & ſpongioſa, ex meris ſanguineis vaſis contexta viſcera, hepar ac lien, ex nimia atonia infarcta, obſtructa, aut indurata fuerint. In his enim utplurimum fons & ſcaturigo hydropis, & cachexiæ reſidet. Qualis vero eſt ſanguinis per hæc viſcera tranſitus, talis quoque eſt lymphæ per abdominis vaſa circulus.

§. XVIII.

Stagnante & difficilius progrediente ſanguine per hepar, regurgitat ille ad vicina venæ portæ vaſa ac viſcera, ſicque ingentes in circulo ſanguinis fiunt inæqualitates, ejuſque nimiæ in aliis partibus congeſtiones, quæ plura mala progignunt.

Scholion.

Per nullum viſcus difficilior eſt ſanguinis tranſitus, quam per hepar, quia potiſſima vaſa ad illud advehentia ſunt venæ, quæ ſufficienti pulſu & impulſu deſtituuntur. Compertum enim ex anatomicis eſt, omnem ſanguinem, qui ex toto volumine inteſtinorum, ventriculo, omento, liene & pancreate redit, per venæ portæ ramos advehi ad hepar: quum vero valde difficulter hoc viſcus trajiciat, facillime, præſertim in vitæ ſedentariæ addictis, regurgitat ad eandem venam illaque viſcera, unde ſanguis hic prodierat. Hinc non eſt mirum, ob tam difficilem & impeditum ſanguinis per hepar tranſgreſſum eadem viſcera, unde hic ſanguis prodierat, ab eodem per hepar liberum tranſitum non inveniente, tandem infarciri, diſtendi & multum in functionibus ſuis vitiari poſſe. Si vero in meſenterii vaſis nimia ſanguinis copia ſubſiſtit, facile inde generantur abſceſſus, febres lentæ & meſentericæ. Ex obſtructo hepate et liene vomitus ſæpe cruentus et dejectio nigra fœtida fit per alvum. Neque novum eſt, immodicum ſanguinis per hæmorrhoides fluxum ex obſtructis hiſce viſceribus ſubnaſci, qui cachecticis et hydropicis admodum familiaris evenit. Quodſi ſanguis inter membranarum inteſtinalium interſtitia congeſtus earum nimiam diſtenſionem facit, atroces ſubinde dolores graviter hæmorrhoidarios affligere ſolent.

§ XIX.

Difficilis quoque eſt regreſſus ſanguinis per uterum, qui valde copioſis & in ſe convolutis vaſis conſtat.

Ab

Digitized by Google

Ab horum itaque a ſanguine infarctu menſium ſuppreſſio aut immoderatus ſanguinis vel ſeri viſcidi albi fluxus concitatur; exinde quoque non raro ipſe uterus in tumorem attollitur, & copioſæ ſeri fœtidi per uterum effuſiones, hydropes ovarii, vel etiam ulcera aut abſceſſus uteri generantur.

§. XX.

Ob difficiliorem ſanguinis per renes atonia laborantes tranſitum mictiones cruentæ, renum tumores, exulcerationes, inflammationes & calculoſa concretiones fiunt.

§. XXI.

Motus ſanguinis valde retardatus in pulmonibus tubercula, abſceſſus, reſpirationem difficilem, aſthma, peripneumoniam, hemoptyſin atque exulcerationem gignit. In corde autem cunctatior ſanguinis tranſitus ejus palpitationes ſummaſque anxietates parit.

§. XXII.

Impeditior ſanguinis per vaſa progreſſus ad polyporum generationem multum contribuit. Nam a ſanguine intra vaſa ſubſiſtente ejus fluidæ partes perquam facile ſecedunt, unde fit, ut ſolidæ & craſſiores procedente tempore concreſcant & firmius coagmentantur.

Scholion.

Polypi in vaſis majoribus hærentes liberum ſanguinis itum ac reditum valde perturbant & plerumque in corde crebriores lipothymias, pertinaces palpitationes & ſubitam mortem producunt. Si majora pulmonum vaſa obſident, aſthma convulſivum, hydropem thoracis, catarrhum ſuffocativum vel etiam enormem hæmopthyſin efficiunt. In finibus duræ matris epilepſiæ, affectuum apoplecticorum, pertinacis cephalalgiæ & affectuum ſoporoſorum cauſæ ſunt. In abdominis vaſis majoribus tumores œdematoſos & hydropem: in utero vel continuas ſanguinis aut ſeri profuſiones vel omnimodam menſium ſuppreſſionem inducunt. Huc etiam ob ſimilitudinem referre licet, quod in gravidis vaſa iliaca ab utero diſtento compreſſa inflationem ac tumorem crurum circa ultimos geſtationis menſes efficiant, qui fœtu emiſſo evaneſcunt.

§. XXIII.

Nimia laxitas & atonia glandularum multas præternaturales & immodicas humoris ſeroſi, ob copioſum affluxum, excretiones excitat.

Scholion.

Ex hoc fonte diarrhœæ, ejectiones copioſi humoris per nares, per tuſſim, immodicæ urinæ & ſalivæ profuſiones immoderatæ ſeri vitioſi & humoris ſeminalis ſeceſſiones per fluorem album, gonorrhæam tam benignam quam virulentam, pullulant. Atque hæc nimia glandularum in naribus ac faucibus laxitas etiam in cauſa eſt, quod tumores in lue venerea hic ſuborti miſerrime has partes corrodant et fœda putredine inficiant.

§. XXIV.

Glandulis, quæ elatere fibrarum lymphæ per vaſa appropriata circuitum adjuvant, obſtructis ac tumefactis, humores lymphatici circa earum confinia ſtagnant, ibique diutius hærentes acrem & erodentem naturam induunt, unde ſolidarum partium eroſiones, exulcerationes, ſalſæ fluxiones, rheumatiſmi & catarrhi proficiſcuntur.

Scholion.

Attenta obſervatione a nobis notatum eſt, ea cutis vitia, quæ ab acri et erodente lympha proveniunt, in quorum ſenſu ſunt ſcabies, lepra, herpes, tinea capitis, achores, exulcerationes fœdæ in lue venerea vel ſcorbuto, nec non ſalſæ ex oculis defluxiones a glandulis tumefactis ortum habere, quæ vel in collo vel in ipſa cute atque in artubus hærent, ubi ſæpe tumores, globuli molles, mobiles, rotundi, nunc majoris nunc minoris ambitus, interdum ovi co-

Digitized by Google

lumbini magnitudine, doloris expertes, in maligna præſertim ſcabie & lue venerea obſervantur: & quamdiu hi tumores non tolluntur, perfecta horum vitiorum curatio fruſtra ſperatur.

§. XXV.

Quo majores glandulæ obſtructæ ſunt, eo magis liber lymphæ tranſitus impeditur, eoque graviores exulcerationes, apoſtemata vel lymphæ effuſiones naſcuntur.

Scholion.

Teſtes hujus rei ſunt glandulæ in inguine & ſub axillis ſitæ, quæ in peſte aut febre eryſipelacea vel a miaſmate venereo intumeſcentes ſæpe mali moris apoſtema vel ulcus excludunt, Glandulas meſenterii obſtructas & valde tumidas ſequitur hydrops aſcites, vel ingens intumeſcentia abdominis.

§. XXVI.

Eſt quoque lex firma & conſtans naturæ, quod vehementior ſpaſmus, membranis nervoſis inſidens, vitioſum hunc motum per univerſam ſæpe nervorum ac membranarum compagem mirifice propaget.

Scholion.

Luculentum hujus rei teſtimonium præbent venena, v. g. arſenicum album aut mercurius ſublimatus, quæ intra corpus aſſumta ſtatim tormina atrociſſima, ſitim ingentem, ob ſtricturam glandularum œſophagi & faucium, extremorum frigus, ſudores gelidos, anxietates intolerabiles, inquietudines, animi deliquia, vomitiones, conſtrictiones præcordiorum & convulſiones excitant. Quæ omnia a validiſſima illa & ſpaſtica partium nervoſarum conſtrictione ac celerrima vitioſæ hujus oſcillationis fibrarum per totum nervorum genus propagatione proficiſcuntur. Si dentes eruptionem moliuntur, a ſola hac generis nervoſi irritatione & punctione graviſſima oriuntur pathemata. Inde enim præſto ſunt febres, vigiliæ, pavores, epilepſiæ, inquietudines, alvi conſtrictiones, tormina abdominis, & alvo ſuppreſſa feces virides, in quibuſdam diarrhœæ, vomitiones & aſthmata fiunt; nihilque contingit frequentius, quam quod tormina infantum cum alvi ſuppreſſione juncta febres & epilepſiæ funeſtæ ſequantur. A purgantibus improvide & crebrius ſumtis flatulentias, ventris tumores tympaniticos, urinæ ſuppreſſiones, ſitim, febrilem calorem, ſudorem gelidum in ipſa medicamenti operatione animadvertimus. Quod crudeles inteſtinorum dolores in pareſin vel paralyſin terminentur, res in praxi notiſſima eſt. Sic nimia pedum refrigeratio mox ventris dolores concitat. Sic etiam dolor ex calculo nauſeas ac vomitiones parit, pulſumque in latere affecto parvum ac depreſſum reddit & urinæ exitum ob ſolam ſpaſticam compreſſionem ſæpius in utroque uretere impendit. Nec raro eſt tanta ſpaſmi vis ac magnitudo, ut teſtem affecti lateris ſurſum trahat, & crus conſtringat. A lacte poſt partum intra mammas ſtagnante febres excitari & lochiorum fluxum ſufflaminari, ſæpiſſime in praxi occurrit. Longe autem clarius motuum horum ſpaſmodicorum per eximios nervorum plexus propagatio in hyſtericis conſpicitur, ubi maximam partem ſpaſticæ illæ oſcillationes in inteſtinis incipiunt, alvo adſtricta & urina aquoſa exiſtente; inde vero ad plexum meſentericum, teſtante id ipſum dolore in prima lumborum vertebra, abeuntes, ad ventriculum, diaphragma, pulmones, fauces & uſque ad caput graſſantur, indicantibus id ſummis præcordiorum anxietatibus, diaphragmatis conſtrictionibus, faucium ſtrangulatione, animi deliquio, reſpiratione ad ſuffocationem uſque difficili, vertigine, ſcotomia, hemicrania, quibus interdum epilepſiæ & ſuffocationes ſuperveniunt. Hæ ſpaſmodicæ ac violentæ partium nervoſarum tractiones & commotiones ſæpius ex capite per eadem nervorum paria, ceu vias, ac inferiores partes, unde proceſſerunt, revertuntur, ſed plerumque cum majori ſymptomatum vehementia viriumque debilitatione. Ita ſæpius ex capite ſummas præcordiorum anxietates cum vomitionibus & torminibus ventris prodiiſſe annotavimus.

§. XXVII.

Spaſmi ejus ſunt indolis atque ingenii, ut iis partibus, ad quas ingens

gens ſanguinis & humorum copia cum impetu vibratur, magnam inducant debilitatem.

Scholion.

Nimia humorum copia fibrarum elaterem, tonum ac robur valde infringit atq; enervat, adeo, ut priſtinam vim ac robur difficulter recipiant. Unde fit, ut novis ſpaſmis inſurgentibus ad capiendos æque ac retinendos humores appulſos valde diſpoſitæ atque accomodatæ ſunt. Exemplo eſſe poteſt veſica, quæ ab urina diutius retenta ita diſtenditur, ut poſtea, ob debilitatem ejus vim ſyſtalticam laticem urinoſum difficilius emittat. Petenda hinc venit ratio, quare in plurimis morbis eorumque paroxyſmis ac recidivis humores per ſpaſmos repulſi prompte admodum ad eas partes, quas ſemel occuparunt, per vias quoque, & meatus eoſdem, rurſus affligere, ac laceſſere ſoleant.

§. XXVIII.

Ad leges, quæ motus microcoſmicos reſpiciunt, etiam hæc referenda eſt, quod ſpaſmi, quam partem ſemel vel iterum atque iterum occuparunt, ei talem inducant habitudinem, ut poſtea levi cauſa accedente eaſdem ſpaſticas conſtrictiones repetant, habitum quaſi & conſuetudinem quandam conſequutæ.

Scholion.

Elucet hinc ratio, cur omnes morbi ſpaſmodici, & qui circuitum habent, ut paroxyſmi febriles, epileptici, convulſivi, vel acerbiores dolores, uti maxime videmus in hypochondriacis & ſcorbuticis, ex levi admodum cauſa & occaſione tam facile revertantur.

§. XXIX.

Perpetua lex naturæ eſt, quod ſpaſmorum in partes operatio non ſit continua, ſed plerumq; ad certum tempus eorum vehementia ſe remittat, vel plane intermittat, interjecto autem aliquo tempore ſtatis ac certis periodis, cum eodem ſæpe impetu, revertatur.

Scholion.

Eſt hæc natura atque indoles omnium morborum tam acutorum quam chronicorum, & qui per paroxyſmos, periodos & exacerbationes corpora humana exercent, ut non continuo affligant eodem gradu vehementiæ, ſed certo temporis ſpatio conquieſcant, & quaſdam quaſi faciant inducias. Adeo etiam atrociſſima inteſtinorum tormina, intolerabiles anxietates, vomitiones aut concitati alvi dejectiones a veneno, vel draſtico purgante, aut emetico ſubortæ, non continenter corpora affligunt atque excruciant, ſed remiſſiones & exacerbationes ſuas habent.

§. XXX.

Quod ſpaſmi illis partibus, quas diu obſederunt, atoniam atque imbecillitatem inducant, hęc etiam una ex pręcipuis naturę legibus & obſervatis cenſenda eſt.

Scholion.

Partium imbecillitas, quæ diuturnius ſpaſmorum ſequitur exercitium, haud aliunde arceſſenda videtur, quam quod validiſſima illa fibrarum agitatione, mutua alliſione & contorſione fluidiſſimę ſanguinis ac ſucci nervoſi partes, quæ tonum, ac robur vitale efficiunt, avolent ac diſſipentur. Unde ſequitur, partibus tamdiu illam inhærere debilitatem, uſque dum cum tempore paulatimque recentibus ſuccis ſpirituoſis iterum perfuſæ ac refocillatæ fuerint.

§. XXXI.

Atonia & imbecillitas, quam vehementia ſpaſmorum in partibus relinquit, variorum phænomenorum in pathologicis rationem & cauſam ſubminiſtrat.

Scholion.

Mirum eſt, quam levi negotio plura difficilia phænomena per hanc legem mechanicam explicari poſſint. Res perquam notatu digna eſt, quod ſub intermittentium paroxyſmis maxima adſit pulſuum, cum intenſo calore, celeritas, ac vehementia, diebus vero vacuis mirabilis pulſuum tarditas ac debilitas cum partium refrigeratione obſervetur. Si affectus &

Digitized by Google

motus ſpaſmodici hypocondriacos, arthriticos vel hyſtericas exercent, pulſus valde duri, celeres cum interno ardore & anxietate obſervantur: remittentibus vero his paroxyſmis pulſus tardiſſimi ac debiliſſimi evadunt. In febrium paroxyſmis inque acerbis doloribus cutis arida tenſa, fervida, ſtricta & exſiccata viſitur, ut necquicquam humoris prodeat: finito autem paroxyſmo relaxatur, & tumida ac mollis redditur, largiſſimoque ſudore cum frigidiuſculo ſenſu perfunditur. Sub ſpaſmis, febrili calore, ac doloribus urina valde aquoſa ac tenuis, & quæ nihil ſedimenti deponit, mingitur, quum tamen in declinatione & ſilentibus ſpaſmis propter nimiam meatuum laxitatem urina valde craſſa ac ſaturata, quæ facile ſedimentum dimittit, excernatur. Quid notius eſt, quam quod partem vehementer inflammatam & acutiſſima ſenſatione vexatam non ita multo poſt tanta atonia & reſolutio excipere ſoleat, ut omnis dolor ſublatus ſit, atque ſanguis ob extremam debilitatem partis quieſcens ſphaceloſam corruptionem concipiat. Sub omni graviori dolore partis adeſt conſtrictio, quam inſequens intumeſcentia certum deſævientis doloris indicium eſt. A venenis cauſticis mire contorquentur inteſtina cum ventriculo: operatione vero peracta & poſt mortem venter ab inteſtinis inflatis in magnum tumorem attollitur. Fortiorem emetici aut purgantis operationem plerumque ventriculi & inteſtinorum atonia ac flatulentia excipit, & labefactato motu periſtaltico alvi tarditas ſubſequitur. Petenda hinc etiam eſt ratio, quare ceſſante febris impetu aut convulſione demum ingens languor ac virium proſtratio percipiatur. Similiter in principio tuſſis materia admodum tenuis eſt, ſub declinatione vero, remittente glandularum ſpaſmo, valde copioſa ac mucida excernitur.

§. XXXII.

Quo vehementior itaque eſt ſpaſmus, & quo diutius partem affligit: eo major atonia, imbecillitas ac virium reſolutio relinquitur.

Scholion.

Inde fit, ut profundior, ac vehementior inflammatio ſphacelum poſt ſe trahat. Motus vero epileptici, aſthma convulſivum, ſi diu perdurant, plerumque ita vitiant tonum cerebri ac nervorum, ut paralyſis, hemiplexia vel apoplexia finem vitæ imponant.

§. XXXIII.

Quia partes per motus ſpaſticos & paroxyſmos admodum debiles & imbecillæ evadunt, hinc fit, ut ſtagnantes & ſubſiſtentes, qui affluxerunt, humores fomitem ac materiam ad novos paroxyſmos producendos ingenerent.

Scholion.

Frequentiſſime accidit in intermittentibus, ut paroxyſmi ſtatis temporum intervallis redeant, etiamſi omnis materia febrilis ſubacta & exturbata fuerit. Qua de re ego ita ſentio. Nimirum ipſi paroxyſmi novam ſemper materiam & cauſam novi & futuri paroxyſmi progignunt, dum intenſiori calore & motu ſanguinis adaucto plures biliolæ ac ſalſæ excrementitiæ ſordes, in quas ſanguis vehementiori motu attritus tandem fatiſcit, producuntur, quæ in partibus membranoſis a paroxyſmo valde debilitatis, facile ſtagnant, eaſque ad concitandas ſpaſticas conſtrictiones exſtimulant. Multo autem facilius paroxyſmi regenerantur in partibus valde debilitatis, ſi materia febrilis adhuc præſens ſit, inque abdominis viſceribus adhuc reſideat. Idem noſtrum judicium eſt de cauſis, quare febres aliique morbi facile patiantur recidivam. Niſi enim partes a morbo fractas ac debilitatas convenienti medicina roboremus atque earum tonum inſtauremus & materiam, quæ in vitio eſt, evacuemus, quid mirum eſt, ſi de novo priores morbi repullulaſcant. Ex dictis aperta jam erit ratio quare cortex chinæ & alia ſubadſtringentia & roborantia febrilibus paroxyſmis & id genus ſpaſticis pathematibus avertendis ſint utique præſidia efficaciſſima.

In

Digitized by Google

§. XXXIV.

In juvenili & virili ætate, item in corporibus vegetioribus & agilioris indolis ſanguis & humores impetum magis faciunt verſus ſuperiora; in ſenibus vero infirmis & ſegnioris naturæ hominibus verſus inferiora.

Scholion.

Ita obſervamus, profuſiones ſanguinis per nares, per pulmones in hæmoptyſi familiares admodum eſſe juvenibus, adeo ut etiam ardentes febres in iis ſæpius per narium hæmorrhagiam ſolvantur. Et quia ex ſanguinis impetu ad pectus facile phthiſis gignitur, patet jam facile ratio, quare nulla ætas phthiſico malo tam obnoxia ſit, quam juvenilis. Ratio vero, quare in hac ætate verſus ſuperiora magnus humorum fiat impetus, dubio omni procul in fibrarum robore, nimia tenſione, elatere, quærenda erit; in ſenibus vero & infirmis humores magis verſus inferiora tendunt, quoniam nimia eſt ſolidorum laxitas & flacciditas atque fibrarum robur diminutum, hinc remittit etiam ille vividus humorum verſus ſuperiora impetus, ſed magis vitioſi humores deſcendunt ad inferiora inque viſceribus ſtagnantes chronicas paſſiones, ſcorbutum, cachexiam, hydropem, nephritidem, colicam, fluxus hæmorrhoidales & ex his varia reſultantia incommoda producunt. Accedit & illud, quod in juvenili ætate ſemper alvus ſit adſtrictior, in ſenibus vero mollior & laxior. Quin etiam horum libere hinc inde diffluere liquidum nerveum & juxta naturæ ordinem robur ac motum partibus præſtare poſſit. Sunt vero affectus animi certis naturis & corporibus magis vel minus infenſi & cum in juvenili ætate magno impetu agitantur humores, non mirum eſt, iracundiam juvenibus maxime eſſe noxiam, dum inde in enormes hæmorrhagias narium, hæmoptyſes, phthiſes, pleuritides, febres ardentes, cephalalgias & deliria facile incidant. Et quia in provectiori ætate ſolida laxitate naturali laborant, facile intelligitur, mœſtitiam & curas, terrorem quoque ſenibus eſſe infenſiſſimos affectus, quibus graves chronicæ paſſiones & ipſa etiam mors promte admodum ſuſcitantur. Eſt enim mirifica triſtitiæ vis tonum ventriculi et inteſtinorum labefactandi & deſtruendi, ut alimentorum digeſtio, ſecretio & excretio mille modis inde turbetur.

§. XXXV.

Fluida & ſolida ex repetitis actibus & conſuetudine talem acquirunt naturam ac diſpoſitionem ut facillime eoſdem motus repetant.

Scholion.

Hæc lex naturæ univerſalis eſt & hinc probe cuſtodienda, eo quod plurimorum phænomenorum explicationi inſerviat. Plures ſunt morbi, ſeu potius motus morboſi, quibus fluida ex uno loco in alterum cum impetu transferuntur, qui certo anni, menſis tempore revertuntur ſuamque tragœdiam ludunt. Qui ſemel vel iterum colico dolore correpti ſunt, ii facile rurſus in eundem incidunt. Et quibus circa tempora æquinoctialia hæmorrhoides fluere conſueſcunt, illi eodem tempore revertente ſpaſmos hæmorrhoidales in lumbis, dorſo, oſſe ſacro ac infimo ventre experiuntur. Si qui certo anni tempore venę ſectioni aut ſacrificationi adſueſcunt, recurrente eo tempore, gravitatem & preſſionem in iis locis patiuntur, ſique has evacuationes omiſerint, ſæpe fit, ut inde in morbos incurrant. Qui nimiis exercitationibus & laboribus corpora aſſuefecerunt, ſi intempeſtivæ & diuturnæ quieti poſtea indulgent, facile ægrotant et maxime in articulorum dolores incidunt et contra *ſi quis ex multa quiete*, ut verba ſunt *Hippocratis lib. de victu acutor.* §. 24. *ad ampliorem laborem de repente perveniat, multo magis lædetur, quam ſi ex multo cibo ad vaſorum vacuationem transmutetur & ſi ex multo labore derepente ad otium & ſegnitiem exciderit. Oportet tamen & his corpus quieſcere. Oportet item illis ventrem a ciborum copia quieſcere. Sin minus & dolorem in corpore inducet & totius corporis gravitatem.* Et idem auctor §. 13. *levis lectus præter morem mollis dolorem inducit, itemque præter conſuetudinem durus.* Qui dormire conſueverunt hiemali tempore in

in conclavi minus calefacto, ii læduntur, ſi ſomnum capiunt in hypocauſtis tepefactis. Qui adſueſcunt determinata diei hora cibum adſumere vel etiam expergiſci, ii eadem hora revertente ad ciborum appetentiam coguntur vel evigilant. Quibus in uſu eſt certa noctis hora mingere, eadem ſingulis noctibus ad mingendum excitabuntur. Sic plura circa hanc rem valde utilia tradidit Hippocrates de veteri medicina §. *19. item de victu acutorum* §. *15. 16.*

§. XXXVI.

Motus omnes & ſinguli, qui functiones corporis animati turbant, in ſe & ſua natura noxii atque pernicioſi ſunt, nihilominus ſalutarem ſæpius effectum relinquunt & cauſas morborum jugulando corpori ſanitatem reſtituunt.

Scholion.

Quemadmodum omnis ordo tam in moralibus quam in phyſicis & quodcunque cum illo recto ordine convenit, in ſe & ſua natura bonum ac ſalutare eſt, ita etiam, quod huic ordini repugnat & contrariatur, in ſe & ſua natura malum eſt. Sicuti itaque motus, qui vitæ & ſanitati præſunt, temperati, proportionati & in æquilibrio conſiſtentes abſolute ſalutares & proficui cenſendi ſunt, ita neceſſario inde infertur, omnes eos motus extra proportionem & æquilibrium conſtitutos qui vitiant & lædunt actiones, ſua natura & ſuis viribus eſſe perniciales. Ecquis eſt, qui motus circulares humorum retardatos, depreſſos, excretiones ſuppreſſas & ex his pendentes ſanguinis & ſeri ſtagnationes, viſcerum infarctus, obſtructiones, corruptiones, quibus maxime natura morborum chronicorum continetur, dicere velit ſalutares. Neque de motibus intenſioribus & ſpaſmodicis abſoluta ſalubritas quæ corpori utilis ſit illudque a corruptione & morte vindicet, prædicari poteſt: perquam enim notum eſt, ſpaſmos ejus naturæ ac indolis eſſe, ut excretiones ſiſtant, emunctorium cutis, quo utiliſſima perſpiratio continenter fit, conſtringant atque humorum motum ab ambitu corporis & extremis partibus ad interna & ipſum cor retrovertant, cum tamen motus illi, qui ſanitati & vitæ patrocinantur, excretorii, debeant eſſe liberi & a centro ad peripheriam corporis ferri. Et quod ſpaſmorum natura vitę e diametro adverſetur vel ex eo colligendum eſt, quia ſub ſpaſmis & per ſpaſmos ſymptomata, quæ mortem inferunt, producuntur.

§. XXXVII.

Non ſpaſmi, ſed qui ſpaſmos ſæpius ſubſequuntur, intenſiores ſanguinis per vaſa motus a validiori & celeriori cordis & arteriarum ſyſtole ſuſcitati & qui ab interioribus ad exteriora devergunt & febriles dicuntur, ſalutarem ſæpenumero effectum præſtant, dum corpora a cauſis morboſis & earum pravis effectibus liberant.

Scholion.

Neque etiam febris, utut ejus effectus ſæpe ſalutaris ſit in ſe & ſua natura adeoque abſolute & nullo reſpectu habito ſalutaris motus vel conatus naturæ in bonum finem inſtitutus dici poteſt, quia vires conſumendo ſæpe, præſertim in morbis chronicis, ſtagnationes humorum & viſcerum corruptiones ac putredines deteriores reddit, hinc fit, ut febris phthiſi aut hydropi vel cachexię & ſcorbuto ſuperveniens vel ſenilibus & infirmioribus corporibus accedens plerumque, imo fere ſemper mortem inferat; ſalutaris itaque effectus ſequitur, ſi ſpaſmi ejus ſunt naturæ, ut cauſam a qua proveniunt, nempe ſanguinem ſtagnantem, evacuent & celerrime febriles motus identidem ſtaſes et ſtagnationes pernicioſas diſcutiant, et ſanguinem, qui copia et ſpiſſitudine laborat, reſolvant.

§. XXXVI.

Periti itaque & prudentis eſt medici, motuum, qui fiunt in morbis naturam & effectus probe cognoſcere & in ſalutarem finem convenienti auxilio convertere.

Scholion.

Profecto in eo therapiæ cardo verſatur, ut medicus valde perniciales morbife-

biferos motus diſcernat ab iis, qui ſalutarem poſſunt præſtare corpori effectum: illos enim præciſis cauſis tanquam radicibus compeſcere, hos vero arte, qua fieri poteſt, exquiſitiſſima ſecundare & adjuvare debet. Neque vero feliciter hoc negotium conficere poterit, ſi naturæ leges & effectus, item diverſiſſimas motuum morboſorum, a quibus ſuſtentantur, cauſas & corporum afflictorum naturam probe & accurate intelligat & hæc omnia invicem probe diſcernat. Et qui omnia hæc bene norit, is noſtra ſententia optimus erit cenſendus medicus.

CAPUT IV.

De morborum & motuum morboſorum cauſis.

§. I.

Quum turbatio functionum corporis vivi & ſani a motibus, qui ſecundum leges naturæ fiunt, valde immutatis proveniat; nulla autem corpori mutatio ſine cauſa, quæ hanc inferat, induci poſſit, neceſſario ſequitur, ut motus in corpore inſigniter mutati ab adæquatis & quoad proportionem accommodatis cauſis proficiſcantur.

Scholion.

Quoniam variæ, eæque graves admodum turbationes motuum ſecundum naturam incidunt, quæ etiam variis modis corpus humanum excruciant, facile patet non unam eandemque, ſed valde diverſas ratione principii & virtutis agendi eſſe cauſas, quæ hos motus excitarunt.

§. II.

Plena exquiſita cauſarum morbi cognitio Medico ſcitu ſumme eſt neceſſaria.

Scholion.

In accurata cauſarum morbi perſpicientia medentis labor maxime verſatur atque abſolvitur. Nam ſi quis cauſas morbi, quo corpus afficitur, juxta effatum *Hippocratis, Lib. de Flatib. §. 2. probe cognoverit, valde potens eſt ea afferre, quæ corpori commodent, nimirum contraria morborum natura perſpecta.* Quam ſententiam divus ſenex magis planam ac perſpicuam facit. *Lib. de Natura human. §. 25. curationem, inquiens, inſtituere oportet, ut cauſæ morbi nos opponamus, ſic enim ſolvitur utique id, quod morbum in corpore fecit.* Pertinet huc illud *Celſi: Cauſæ inveſtigatio, ejuſque primordia & occaſio in affectionis & remediorum cognitionem deducunt ampliſſimam.* Sique origines & principia ex quibus pravæ corporis adfectiones proveniunt plene atque exacte perſpectæ ſunt, longe facilior præcavendi morbos erit ratio: ex parva enim occaſione ſæpe ingens naſcitur morbus. Neque vero quicquam præclarius a medico deſiderari poteſt, quam ut corpora humana a morbis, & præmatura morte defendat.

§. III.

Cauſa motuum morboſorum minus recte in principio omnes corporis motus dirigente ponitur.

Scholion.

Hoc principio fluidum illud nobiliſſimum in ſanguine & nervis contentum atque ex puriori & delibatiſſima aeris & alimentorum ſubſtantia oriundum, ſignificatur, non plane repudianda eſt hæc aſſertio. Quod enim motus ſecundam naturam efficit, id immutatum eoſdem turbare ac pervertere poteſt. At enim vero ſi tali principio ens quoddam materiæ expers intelligitur, quod ſenſu interno, intentione ac ſapientia inſtructum motus ad certos fines in morbis dirigat, id neutiquam admittere poſſumus. Clarior enim ac diſtinctior prius hujuſmodi principii, quod motus ad vitam pertinentes tam in ſtatu ſano, quam adflicto dirigat, tam exiſtentia, quam explicatio a nobis deſideratur.

§. IV.

Cauſæ ex Metaphyſicorum ſcholis in phyſicam & pathologicam corporis humani doctrinam minime transferri debent.

Digitized by Google

Scholion.

Metaphyſici cauſarum ſuarum claſſes maxime ſecundum actiones humanas inſtruxerunt, quo referri videntur cauſa efficiens, principalis, impulſiva, moralis, phyſica, inſtrumentalis, formalis, objectiva, finalis, ſubjectiva & id genus plures. Ut itaque genuinus harum diſtinctionum, & uſus, qui ab inſtituto noſtro non alienus videtur, appareat, ponamus, hominem eſſe, qui imminentem domus ruinam præcavere atque avertere velit. Cauſa igitur efficiens hic ponenda erit in domino, qui hanc impendentem domus ruinam præſentit, intelligit, & omnia ad hanc avertendam conquirit præſidia. Cauſam materialem & ſubjectivam conſtituet res, quæ ruinam minatur; objectiva conſiſtet in hujus abolitione; formalis erit modus hanc amovendi; inſtrumentalis continebitur inſtrumentis huic ſcopo accommodatis: cauſa denique finalis dicenda erit præſervatio a damno. Hanc concatenatam cauſarum ſeriem nonnulli ex recentioribus transferunt ad œconomiam corporis humani, quod cauſa morbi ruinæ & corruptioni facit obnoxium. Rem igitur hunc fere in modum explicant: dicunt nimirum, hoc periculum corruptionis eſſe omni modo a corpore avertendum, atque ad hoc concurrere omnium primo animam humanam, quæ prævideat atque intelligat imminentem corporis ſui interitum, omniaque media ad hunc amoliendum dirigat, adeoque cauſam eſſe morborum motuum efficientem; pro cauſa autem materiali ſeu ſubjectiva habendam eſſe materiam illam pernicioſam quæ corporis deſtructionem moliatur; cauſam objectivam eſſe ejus ex corpore eliminationem, formalem motus ſecretorios & excretorios, inſtrumentalem vias & partes ſolidas, finalem denique corporis ab omni interitu ac putredine conſervationem. Hæc utique animæ methodus in conſervatione corporis, quemadmodum eſt ſimpliciſſima: ita etiam a tironibus, quibus, ſimplicia, facilia, & quæ ingenium non adeo fatigant, maxime arrident, avidiſſime & cœco animi impetu arripitur. At enim vero, quum hæc nimis generalia ſint, atque ejuſmodi principium, ſcientia, intentione, & potentia motus tam vitales, quam naturales dirigendi inſtructum, fruſtra ſupponatur, quippe cujus exiſtentia nondum ſolido quodam ratiocinio probata eſt; cauſas has metaphyſicas, quæ potius mentis, quam corporis operationibus explicandis inſerviunt, jure meritoque rejicimus, eaſque in phyſicam corporis humani ſcientiam neutiquam recipiendas eſſe exiſtimamus, præſertim cum ejuſmodi admiſſis omnis vera ratio & demonſtratio in medicina, quæ maxime in vera cauſarum, quæ corpus in functionibus ſuis mutant, inquiſitione verſatur, uno ictu præſcinditur.

§. V.

Quemadmodum functiones ac motus, qui ad machinæ corruptibilis conſervationem tendunt, a cauſis mere mechanicis, i.e. rerum corporearum facultatibus earumque mutua actione ac reactione dependent; ita ab eodem fonte cauſa, quæ machinam corporis noſtri pervertunt vel plane deſtruunt, derivandas eſſe arbitramur.

§. VI.

Cauſa morbifica recte definita eſt a *Galeno Lib. de Sympromat. Different.* quod ſit illa, quæ ſuapte natura, propriiſque ac inſitis viribus ad morbi generationem confert ſive proxime ſive remote.

Scholion.

Nam quemadmodum alimentis æque ac elementis & venenis peculiaris ineſt vis ac facultas operandi in corpus humanum, ejus motus diverſimode mutando: ita nullum eſt dubium, quin cauſæ morborum opifices, proprias atque inſitas vires ac facultates habeant, corporis noſtri partes ſolidas ac fluidas multifariam in motu ſuo turbandi & alterandi. Patet id maxime ex diverſis phænomenis atque effectibus, qui in morborum generatione conſpiciuntur.

Digitized by Google

§. VII.

Venenorum vehemens illa operatio, qua celerrime pervertunt ac deſtruunt machinæ noſtræ vitales & conſervatorios motus, cauſarum aliarum nocentium & morbidarum indolem, principium & modum operandi perquam pulchre declarat.

Scholion.

Quod venenorum diverſa genera ſint & cuivis peculiaris potentia agendi in corpus pernicialis inſit, ex eorum effectu diverſiſſimo, quem exercent, ſatis clarum ac perſpicuum eſt. Ita mercuriale venenum peculiari ratione agit in fauces earumque glandulas, eas conſtringendo & exulcerando. Arſenici virus atrocibus tormentis, vomitionibus enormibus, convulſionibus, & ſphacelatione tunicarum inteſtinalium necat. Semen naturæ inſaniam parit; hyoſcyamus ſtuporem infert, & adeo conturbat phanthaſiam, ut dæmones & ſpectra homines ſibi imaginentur. Opium ſomnolentiam ac torporem menti infert; purgantia acriora necant inflammatione inteſtinorum; morſus canis rabidi funeſtam ab omni liquido horreſcentiam affert. Venenum ictus tarantulæ mirabiles effectus cauſatur; nam ictu earum læſi muſicis inſtrumentis delectantur, eorumque ſono ad geſticulationem, choreas & tripudia adiguntur. Ictus ſcorpionis ſubito & frigidiſſimo ſudore totum corpus perfundit. Lythargyrium improvide & copioſe hauſtum colicam convulſivam cum pertinaciſſima alvi adſtrictione producit. Et quodvis etiam venenum peculiari ac ſpecifica ſua antidoto oppugnatur. Quo clarius intelligitur, diverſorum, quos venena excitant, pernicialium effectuum cauſam nullo modo, ut nonnullorum fert hypotheſis, in principio corporis noſtri agente ac dirigente ejus motus, ſed in ipſius veneni peculiari craſi, qua violenter totam motuum vitalium rempublicam evertit, quærendam eſſe. Pari ratione plurimæ morborum cauſæ veneni naturam indolemque æmulantur, & diverſis effectibus peculiarem ſuam texturam & ex hac dependentem activitatem & motum produnt. Ita nullum dubium eſt, quin variolæ, morbilli, purpura rubra alba, eſſeræ, rubeolæ, maculæ petechiales ſcorbuticæ a peculiari cauſæ indole & ſchemate proficiſcantur, eo quod diverſiſſimus horum morborum ſit genus; ſymptomatum etiam & curandi diverſa ratio: item quod unus alteri ſuccedat. Ita non novum in praxi eſt, variolas ſupervenire morbillis, his variolas & utriſque tandem purpuram accedere, purpuram rubram ſequi albam, vel albam rubræ ſupervenire.

§. VIII.

Cauſæ morborum virulentæ non omnibus, ſed certis ac determinatis corporis partibus, in quas ſuam exercent violentiam, infenſæ ſunt.

Scholion.

Miaſma peſtilentiale, quod corpora inficit humana, cetera animantia non offendit, contagium, quod bovum gregem ſumma virulentia adoritur, equis & aliis beſtiis innoxium eſt, & contra. Contagium ſcabioſi non alias partes inficit, quam ſubcutaneas, & ſimiles ibi exulcerationes producit. Virus impurioris coitus maxime glandulas petit inguinales & faucium oſſibus firmiter inſidet, inque facie puſtulas attollit, quod non facile in ulla morbida, etiam maxima impuritate lymphæ, quæ in ſcabie, ſcorbuto, & lepra eſt, viſitur. Materia, quæ ſcorbutum ingenerat, peculiari ratione gingivali carni, quam laxam, putridam & ſanguinolentam reddit, infecta eſt. Ex oculis in ophtalmia promanantia effluvia non phthiſin inducunt, ſed oculos inflammant. Contra habitus contagioſi phthiſicorum pulmoni, non oculis nocent. Materia morbillorum effectrix nervis pneumonicis inſidias ſtruit, ac ſæpius vehementiſſimam tuſſim proritat. Variolarum autem materia habitum corporis externum aggreditur, ſummamque cutim exulcerat. Serum acre, quod arthritidem parit, tantummodo articulorum membranas invadit, & ex una articulatione in alteram graſſatur, ſique ad viſcera interna retropellitur; ventriculi

Digitized by Google

culi & inteſtinorum membranas petit, eaſque ad vehementes ſpaſmos & convulſiones ſollicitat. Ex quibus adductis clariſſime apparet, morborum cauſas materiales non eſſe paſſivas, ſed ad actiones & motiones præternaturales inducendas valde potentes & quaſvis peculiari plane elemento, indole modoque operandi eſſe inſtructas.

§. IX.

Quæ morbos inferunt cauſæ, motuſque ſecundum naturam turbant non unice primario, directe & efficienter motus in corpore perverſos excitant.

Scholion.

Enim vero venena vel exitioſæ morbidæ materiæ motus iſtos ſpaſmodicos convulſivos febriles in nervorum & vaſorum ſyſtemate minime ſuſcitant ita prorſus, ut cauſa horum unice illis ſit adſcribenda, ſed jam tum in motu exiſtunt & conſtitutæ ſunt partes corporis noſtri, in quas agunt morbificæ cauſæ, ut proinde motus iſti naturales tantummodo a morbidis rebus immutentur, perverſe augeantur aut minuantur.

§. X.

Igitur motus morboſi partim motuum, qui jam vigent in partibus ſecundum naturam, partim cauſarum morbidarum quæ partes motrices infeſtant producta ſunt.

Scholion.

His cognitis non longius repetenda erit ratio, cur res infeſtiſſimæ, ut venena vel tetræ in aere exhalationes tempore, quo epidemiæ affectiones graſſantur, non in ſingulis ſimilia, ſed ſubinde plane diverſa ſymptomata inferant, ita prorſus, ut v. g. variolæ in nonnullis valde benigne, in aliis acerbiſſime procedant. Sicut enim idem pharmacum pluribus oblatum diverſas edit operationes, ita etiam eadem morbi cauſa pro diverſa corporum conditione effectus exerit longe multumque diſcrepantes. Nam ſecundum vulgatum canonem cauſæ non tantum ratione activitatis, ſed etiam receptivitatis operantur, ſive, quod idem eſt, cauſarum vires perpetuo ſe habent relative, i. e. ab aliis præſentibus rebus multifariam modificantur. Prudentis igitur eſt medici, non modo reſpicere ad cauſarum morbidarum vires, ſed etiam penſi habere corporum laborantium naturam, habitum, vires ac temperamentum. Ita demum rectum de morbi diagnoſi, prognoſi & curandi methodo enaſcitur judicium.

§. XI.

In generandis morbis non una, ſed plures concurrunt cauſæ, quarum ſeriem & ordinem utique ſcire oportet medentem.

Scholion.

In cunctis rebus, quæ a natura fiunt, infinitus fere cauſarum progreſſus obſervatur. Ut res illuſtretur exemplo, annonæ ſterilitatis cauſa eſto caloris fœcundantis defectio, hujus cauſa erit cœlum continuo turbidum ac pluvioſum, quod a continuo ventorum ex occidente & ſeptentrione flatu ortum fuit. Qui diuturniores venti dubio omni procul aliam cauſam & forſan peculiares ex terra exhalationes, aut ſiderum poſitiones habent. Neque etiam hæc ipſa ſuis, quibus oriuntur, cauſis erunt deſtituta. Et hæc concatenata cauſarum ſeries prope in infinitum extendi poterit. Simili ratione innumerabilis erit cauſarum morbificarum productio, dum ſemper cauſa producit effectum, qui poſtea cauſa fit alterius effectus, & ſic porro. Quemadmodum vero ſatis eſt, ſi phyſicus cauſas tantum proximas ſterilitatis temporum novit, ita etiam ſufficit, quando medicus earum rerum, quæ præter naturam fiunt in corpore, cauſas proximas, & antecedentes, quæ eas regunt, cognoverit.

§. XII.

Cauſæ continentes proxime formales morborum dicuntur, quæ immediate & proxima ratione animati corporis functiones vitiant ac perturbant, ita, ut hiſce poſitis corporis afflictiones præſto ſint, & remotis, illæ tollantur: & hæ ſunt maxime motus ſolido-

lidorum & fluidorum perverſi, inæquales, ordinis expertes.

§. XIII.

Cauſas proximas materiales quas nonnulli efficientes per excellentiam vocant morborum noſſe etiam oportet medicum; & hæ ſunt illæ quæ turbatos iſtos motus ſua natura excitant: hiſce vero cauſis quia antecedunt aliæ tam internæ quam externæ, factum eſt, ut illæ κατ' ἐξοχὴν antecedentes, Græce προηγούμεναι hæ vero externæ ſive προκαταρκτικαὶ & occaſionales a veteribus dictæ fuerint.

Scholion.

Medicam hanc cauſarum doctrinam illuſtriorem reddemus exemplo. Sæviſſimorum, quibus hyſtericæ excruciantur, pathematum continens et proxima cauſa formalis erit vehementia ſpaſmorum, quibus genus nervorum impetitur. Efficiens materialis erit copioſi, ſpiſſi et impuri ſanguinis in nervoſis partibus congeſtio. Cauſæ antecedentes erunt vel internæ vel externæ: ex illarum genere plethora ex menſium ſuppreſſione, et generis nervoſi imbecillitas accuſandæ erunt. Quod vero attinet remotiores cauſas externas, ex rebus naturalibus corporis nimia ſenſibilitas, vaſorum exilitas, terror, vita motus expers, inordinata diæta, liquidorum uſus parcior quæ ad geneſin harum cauſarum occaſionem præbent, adducendæ erunt.

§. XIV.

Plurimum refert, cauſarum morbificarum ordines in morborum & medendi ſcientia non confundi.

Scholion.

Si medicus in demonſtrando et ſanando conſiderate ac prudenter agere velit, opus utique eſt, ut ordines et ſucceſſiones cauſarum non invicem confundat, quod facit, ſi cauſas antecedentes loco proximarum et efficientium habet. Quod vitium maxime in recentiorum temporum pathologia ſolenne eſt, ubi ad acidum, vel ad humorum acrimoniam, aut ad plethoram cauſa efficiens vel proxima morborum refertur. Et quum medentes maxime occupati eſſe debeant in removendis cauſis proximis, perperam utique curas ſuas inſtituunt, dum toti in eo ſunt ut humorum acrimoniam vel acorem extinguant, aut plethoram minuant, quum potius primo omnium cauſæ proximæ, v. g. vehementia ſpaſmorum et quæ hanc efficiunt, ſanguinis ſtaſes vel ſtagnationes convenienti medicina removendæ eſſent. Menſium vel hæmorrhoidum ſuppreſſio eſt ſæpius cauſa antecedens cachectici vel etiam hectici ſtatus, ubi viſcera depravata, obſtructa et corrupta ſunt atque vires cum bonis ſunt exhauſtæ. Si quis itaque tali in negotio ad menſes vel hæmorrhoides proliciendas curationis rationem dirigere velit, hic certe mirum a ſcopo aberrabit et ſecundo ſucceſſu fruſtrabitur. Si vero ad præcavendos hos morbos has cauſas antecedentes animadvertit, pro voto rem ſuam utique perficiet.

§. XV.

Cauſæ, quæ motus morboſos proxime efficiunt, duplicis ſunt generis: vel enim celerrime agunt, vel paulo tardius ſuam operationem perficiunt. Illæ rurſus duplicis ſunt ordinis, nimirum vel immateriales aut materiales. Prioris generis ſunt animi motus: poſterioris, res, quæ dicuntur toto ſuo genere infeſtæ, videlicet venena.

Scholion.

Animi commotiones, quæ ſecundum ſcholas veterum inter cauſas morborum remotiores perperam referuntur; cum potius efficientes ſint celerrimæ activitatis, immateriales dicuntur, quia in corpore ſaniſſimo abſente omni, quæ vitio ſit, materia ſolidorum et fluidorum motus cum vehementia ac celeritate pervertunt, ut in gravi terrore vel ira apparet. Protinus enim concepta in animo iracundiæ idea cor palpitare, arteriæ valide pulſare, et humores cum impetu ad caput ferri incipiunt. A ſubito terrore protinus frigent, et inhorreſcunt extrema, tubuli ſubcutanei conſtringuntur, venæ antea plenæ detumeſcunt et in præ-

præcordiis a congeſto ibi ſanguine oritur anxietas. Et profecto ea eſt motuum animi vis, ut omnium aliarum cauſarum, quin etiam venenorum vehementiam ac celeritatem in operando longiſſime exuperent, quia in inſtanti agunt, quum venena ſpatium poſtulent; quibus etiam ſtatim in principio adhuc utiliter medicina opponi poteſt, quod tamen in animi pathematibus non valet. Inter cauſas igitur, quæ morbos progignunt, primum jure meritoque ordinem animi pathemata tuentur, in ſecundo autem venena ponenda ſunt.

§. XVI.

Res venenatæ, ſeu toti animantium naturæ ſuis viribus infeſtæ, in exili admodum mole ingentes in corporibus vivis motuum perverſiones ſuſcitant.

Scholion.

Venenorum natura et claſſis latius patet, quam quidem vulgo exiſtimatur, namque epidemiæ graſſari et acerbe affligere ſolent paſſiones, a virulentis maxime rebus, quæ tenuiſſimæ et valde corroſivæ aut fermenteſcibilis indolis ſunt, et ex tetris exhalationibus invicem in aere mixtis oriundi. Et prout earum et craſis et vis et natura ſubinde multum differt, ita etiam fit, ut uno tempore hæc vel illa corpora aut temperamenta item has vel illas partes ſæviſſime adoriantur. Ad venenorum autem claſſem quoque pertinent ſubtilioris indolis ſordes, quæ in ſanis æque ac ægrotis ad partes extremas, ſalutari conſilio amandantur. Hæ ibi diutius hærentes et intro repulſæ veri veneni vires ſæpiſſimæ æmulantur, ut videmus in tranſpiratione prohibita, variolis, morbillis, ſcabia, purpura, eryſipelate et doloribus arthriticis violentia repulſis et intempeſtive fonticulis et ulceribus conſolidatis.

§. XVII.

Dantur quoque motuum morboſorum cauſæ materiæ vitioſæ majori mole infeſtæ, & hæ potiſſimum ſunt ſanguinis ceterorumque humorum in vaſis vel extra ea ſtaſes aut ſtagnationes.

§. XVIII.

Quamdiu fluida, intemperie copiaque delinquentia, non quieſcunt, ſed motu circulari jugiter agitantur, jam diu morbis procreandis idonea ſunt. Simul ac vero motus fiunt expertia vel vaſorum alveis elabuntur, vel in iis firmam ſtaſin concipiunt, vel valde tarde progrediuntur, corpus offendunt, & morbos faciunt.

Scholion.

Ita plethorici vel etiam intemperantiſſime viventes ſæpius ſine ullo incommodo ſpiritum trahunt; ſi natura eſt in perpetuo motu circulatorio et excretorio occupata. At ubi a terrore vel vento ſeptentrionali ſubito oborto libera ſiſtitur perſpiratio, ſtatim ingens morborum ſeges progerminat, quia humores, qui antea in motu erant et excernebantur, jam deficiente excretione conſiſtentes partes præter naturam afficiunt.

§. XIX.

Staſes & ſanguinis & humorum plus habent periculi, & acutiores ſunt, quam horum congeſtiones & ſtagnationes. In ſtaſibus humores omni motu carent, vaſis minimis firmiter impacti, in ſtagnationibus vero non ex toto quieſcunt, ſed ob copiam & infarctum lentiores tantummodo curſus faciunt, & ejuſmodi ſtagnationes potius paſſionum chronicarum & motuum morboſorum tranſitoriorum procreatrices ſunt.

§. XX.

Staſes ſunt vel ſanguinis vel ſeri impuri acrioris: illæ inflammationes, hæ dolores ſpaſticaſque contractiones potiſſimum pariunt, utræque febrilium motuum fœcundæ matrices ſunt.

Scholion.

Prout gravior vel levior ſanguinis ſtaſis eſt, et partes magis vel minus ſenſiles ſunt, ita diverſæ naturæ et effectus prodeunt morbi. Sanguinis ſtaſis in locis valde nervoſis plurimum habet periculi, qua-

Digitized by Google

qualis eſt in meningibus atque in ventriculo et inteſtinorum canalibus item in membranis, quæ pulmonales veſiculas conſtituunt. Serum impurius membranas capitis et cerebri lancinans hemicranias, cephalalgias convulſiones parit: in membranis articulorum dolores arthriticos: in inteſtinorum tunicis atrociſſima tormina, in ventriculo acerbiſſimas cardialgias: in meatu auditorio ſævam otalgiam: in dentium ligamentis graviſſimam odontalgiam: in muſculorum membranis rheumaticos dolores ſuſcitat. Idem ſerum extravaſatum variorum exanthematum, macularum, puſtularum et ulcerationum cauſa fit. In glandulofis locis lymphæ ſtaſes, defluxiones et catarrhales febres ingignunt.

§. XXI.

Stagnationes ſanguinis convulſionum & ſpaſmorum fœcundæ genitrices ſunt, quæ vel ex copia vel ex inopia humorum ſecundum *Hippocratis aph.* 39. *Sect. VI.* fiunt.

Scholion.

Ad tutelam ſecundæ valetudinis proportio humorum in vaſis, quæ nec excedat, nec nimium deficiat, ſemper neceſſaria eſt: alias ſtatim proportio et æquilibrium motuum læditur: nam ex nimia copia æque ac ex inopia, ſi eſt ſupra modum, oriuntur ſtagnationes, quæ in locis valde nervoſis naturam promte ac expedite ad ſpaſmos ſollicitant. Et quamvis in infirmioribus et elanguidis nimia humorum et ſanguinis copia ſtagnans viſcerum et partium tonum plane reſolvat et morbos chronicos potiſſimum accerſat, tamen in vegetioribus, ſenſibilioris texuræ et juvenilis ætatis hominibus fibras potius ad validiſſimas et ſpaſticas conſtrictiones armat, quibus efficitur, ut magnæ in ſanguinis circuitu inæqualitates et infenſæ ad alia loca humorum translationes fiant.

§. XXII.

Stagnans ſanguis ex menſium fluxu ſuppreſſo aut vi cohibito graves maxime ad alia loca parit congeſtiones acerbiſſimis ſymptomatibus ſtipatas.

Scholion.

Nemo expreſſius & rectius ipſo *Hippocrate* valde infenſas ſanguinis congeſtiones ad alia loca, ſi menſes fuerint obſtructi in mulieribus nobis delineatas reliquit. Ejuſmodi clariſſimus locus extat *Libr de virginum morbis* §. 6. qui hic eſt: *ſanguis non habens ex utero effluxum præ multitudine reſilit ad cor vel ad ſeptum transverſum vel in tibias & pedem deſcendens torporem inducit. Et Libr. I. de morbis mulierum hæc prodidit: a menſibus ſuppreſſis dolor corripiet ventris partem infra umbilicum, nunc inguina, nunc lumbos & coxendicum ad ſedem juncturam, nunc collum: aliquando vero ſtrangulatio fortis accidet & caligo ante oculos obſervabitur & vertigo, utpote purgatione ſurſum vergente ac adſcendente.* Præter ea plurimis in locis ut *Lib. I. de morbis mulierum* §. 5. 6. 8. 17. diſerte explanat, quam graves paſſiones oriantur, ſi menſes ad caput, ad præcordia, ad ſtomachum, ad hepar & ad ventrem allapſi fuerint, quæ loca alias fuſiori explicatione perſequemur. Neque in praxi obſcurum eſt, quemadmodum menſes vehementia v. g. a gravi terrore repreſſi ſanguinis ex pulmonum, ex ventriculi vaſis ex renibus profuſiones, in capite convulſiones, vertigines, vocis privationes, in præcordiis ſtrangulationes ſuffocatorias & ingentes anguſtias efficiant.

§. XXIII.

Neque minus ſanguinis hæmorroidalis in pleniori & nervoſo inteſtino, quod colon vocatur, ſtagnatio, graves congeſtiones ad alia loca & affectiones ærumnoſas cauſatur.

Scholion.

Non indignum annotatione eſt, quod in hanc rem prodidit *Celſus Lib. I. Cap. XVIII.* „ cum ſanguis per hæmorrhoides „ exitum non habeat inclinata ad præ„ cordia materia ſubitis & graviſſimis „ morbis correpti ſunt. Et quemadmo„ dum fluentes hemorrhoides teſte expe„ rientia & ſecundum *Hippocratem Lib. VI. epidem. Sect. 3.* §. 64. a peripneumonia, pleuritide, ab ulceribus, a lepra & juxta *aph. 2. Sect. VI.* a melancholia, a ne-

a nephritide, item a ſiderato morbo vid. *Coacas Prænotiones Sect. III. num.* 318. liberant; ita nihil dubii eſt, quin cohibitus hic fluxus eoſdem morbos proferat. Neque egregius locus *Coac. verſu* 159. prætereundus eſt, ubi ſcribit „ ex hæmorrhoi- „ de parum apparente vertigines obortæ „ parvam ac modicam ſiderationem ſi- „ gnificant: ſolvit venæ ſectio & quic- „ quid *hoc modo apparuerit, mali aliquid* „ *ſignificat*. Item: *anteced. verſu* ſan- „ guinis fluxiones ſtatis temporibus con- „ tingentes, ſi ſanguinem non effuderint, „ comitiales morbi mortem inducunt. „ *Martianus* excellens *Hippocratis* com- „ mentator in illa loca hæc adjicit: multitudo ſanguinis retenta nervoſum genus invadit & ſi ſuperna petat, aut apoplecticus affectus aut convulſivus producitur, „ hic quidem, ſi acrimonia plus lædere „ aptus ſit, ſi vero corpulentia, eo caſu „ apoplecticus affectus expectandus erit „ potius: item, ſi hæmorrhois appareat „ in ſede, id ſanguinis plenitudinem te- „ ſtatur, quam ſi ſolvere per fluxum, na- „ tura non poteſt, in caput tranſlata ver- „ tigines fiunt, ſunt & adhuc alia eaque valde ærumnoſa pathemata ſpaſmodica convulſiva, dolores cardialgici, cum ſumma anxietate conatu vomendi juncti, convulſiva & ſpaſmodica tormina, quæ paralyſin relinquunt, quibus illi infeſtantur hæmorrhoidarii, ubi conſueta ſanguinis per ſedem profuſio violentia quadam cohibita fuit.

§. XXIV.

Sanguinis ſtagnationes in plethoricis ob conſuetas ejus excretiones ſuppreſſas obortę viſcerum tonum ſolvendo ſubinde graves & diuturnas paſſiones inferunt.

Scholion.

Propullulant inde maxime in imo ventre cachexia, hydrops, calculus, morbus niger *Hippocratis*, icterus niger & ſcorbutus mille malorum opifex, valde enim impurus a ſuppreſſis excretionibus naſcitur ſanguis, qui graves & ſpontaneas laſſitudines, difficilem ſpirationem, pectoris anguſtiam, corporis extenuationem, luridum faciei colorem, varii coloris maculas, artuum dolores, gingivas fœtidas & putridas in ſcorbuticis maxime ſuſcitat.

§. XXV.

Sicut ſanguinis nimia copia; ita etiam ejus magna inopia & periculoſas ſtagnationes & graves ſpaſmos & partium reſolutiones efficit.

Scholion.

Neque enim tantum proportionem excedens ſanguinis plenitudo, ſed & humorum inopia perniciales ſtagnationes ſpaſmorum & chronicarum paſſionum procreatrices, producit: nihil enim familiarius uſu evenit, quam ut amiſſo vel nimium exhauſto per morbos vitali nectare graviſſimi & qui difficilem admodum curationem habent alii ſuperveniant. Obſervavimus non ſemel, ſed ſæpius atque iterum ab enormi ſanguinis profuſione corpora valde obnoxia fuiſſe motionibus ſpaſticis adeo ut vel refrigeratione vel terrore accedente in ſummas anguſtias, anxietates, animi deliquia, cordis palpitationes & tremores delapſi fuerint: quin imo in exhauſtis corporibus a gravi animi affectu aut refrigeratione præpoſtera aut a validiori medicina, aut ab acidorum perverſo abuſu ærumnoſum hypochondriacum, quod nonniſi ſpaſmodicum eſt malum, ſæpius ſubortum annotavi. A largiore ſanguinis miſſione molliora corpora ſeptentrionali frigido cœlo paulo diutius expoſita in catarrhales rheumaticas affectiones prompte incidunt. Neque indigna conſideratione res eſt, quod ſi ex vena animalis aperta ingens ſanguinis copia effundatur, ſtatim convulſiones ſuccedant, ita ut quo major fiat effuſio, intenſiores etiam oriantur convulſiones, quæ circa mortem evadunt vehementiſſimæ. Quorum ratio hæc veri valde ſimilis videtur: ubi nimirum ingens copia ſanguinis effunditur, non ſufficiens ejus ad cordis muſculum fit adfluxus, unde ejus dilatatio ſive diaſtole minuitur, qualis vero diaſtole, talis etiam eſt ſyſtole, ſive contractio cordis: proinde hæc debilior reddita ſanguinem in vaſis præſertim capillaribus conſtitutum non ſatis valide propellere & in circulum agere poteſt, hinc in partibus membrano-

Digitized by Google

ſis & nervoſis capitis & medullæ ſpinalis ſtagnans eas ad convulſiones ſollicitat. Tandem adjungenda & hæc erit ratio: motus ille contractorius, in nervoſis & membranoſis partibus qui figet & a liquidi nervei influxu ſuſtentatur, a reſiſtentia ſanguinis, qui vaſis vehitur, in æquilibrio detinetur, quod plane tollitur ſanguine effuſo, unde motus contractionis in illis partibus increſcit. Ad motus enim temperatos, qui ſanitati patrocinantur, utique proportio ſanguinis & humorum qui nimiæ contractioni fibrarum quam fluidum nerveum efficit, reſiſtant, perquam neceſſaria eſt, & contra etiam, ne nimia fibrarum expanſio a ſanguine fiat, opus eſt, ut ſufficienti fluidi nervei influxu fibræ perfundantur, quo ſyſtoles & diaſtoles exactum fiat æquilibrium. Hoc ſuppoſito, jam ratio haud difficulter reddi poterit, cur præſente aut convulſione aut ſpaſmo aut in horrore febrili in corporibus non plethoricis ſectio venæ immane quantum ſpaſmodica pathemata intendat ut in extremo vitæ periculo ægri videantur conſtituti.

§. XXVI.

Et Sanguinis, & Seri & aliorum humorum excrementitiorum ſtagnationes morboſas quoque faciunt afflictiones.

Scholion.

Seri excrementum ſalino-ſulphureum ubi non ſatis per ſubcutaneum cribrum vel per urinarias vias expurgatur, intus remanet & in partibus glanduloſis & nervoſis ſtagnans eas lancinat arrodit & morbos ſalinos producit, cujus generis ſunt dolores artuum, rheumatiſmi, coryzæ, gravedines, tuſſes, fluxiones ſalſæ acres ex oculis, diarrhœę, dolores abdominis ab eroſione inteſtinorum & ventriculi, varii generis exulcerationes. Atque etiam febriles ſpaſmos ab excrementitia tranſpirationis materia intercepta in locis nervoſis & membranoſis naſci, non ſine ratione ſtatuendum eſt. Quo magis mirari ſubit, eſſe noſtris temporibus nonnullos, qui ab uno extremo in alterum delapſi plane inani conatu contra omnem fere pathologiam ſalſam pugnant.

§. XXVII.

Serum viſcidum & copioſum in habitu poroſo & carnoſo ſtagnans facit tumores œdematoſos; in cavitates effuſum comprimendo lædit & ad corruptionem diſponit interiores partes; in glandulis collectum earum tumores & dolores inſignes efficit.

§. XXVIII.

Cruditates acidæ bilioſæ a prava digeſtione & alvo ſuppreſſa ſubortæ & in canali alimentario diutius detentæ ingentes dolores, inflationes, ſpaſmos & ob conſenſum cum genere nervoſo ſæviſſimos ſpaſmos efficiunt.

Scholion.

Profecto ſedes plurimorum morborum ex alvo ſuppreſſa eſt, quoniam complures varii generis & indolis ſordes in inteſtinorum canale confluunt, quæ non expurgatæ pejorem naturam ob diuturniorem moram, & ob novam cum aliis mixtionem induunt, unde fomites & mineræ febrium maxime intermittentium, flatulentiarum, ſpaſmorum, qui præcipue hypochondriacos & hyſtericas exercere ſolent, fiunt, inde anxietates, inde dolores, etiam in remotis partibus ut in capite, producuntur.

§. XXIX.

Humores acidi, corroſivi cum bile permixti viridem & valde corroſivam indolem nanciſcuntur, atque in ventriculo & duodeno ſtabulantes graves afflictiones inferunt.

Scholion.

Sicuti in nulla corporis parte ſibi magis relicta & conſpicua eſt acrimonia acida, quam in ventriculo, ita hæc ipſa nimium ingraveſcens, quod præſertim fit in ſenibus, hypochondriacis, melancholicis, quartanariis & vitæ ſedentariæ addictis & vina acida bibentibus multas calamitates, ventriculi roſiones cum ardoris & anxietatis ſenſu, eructationes acidas, vomitiones & inſignes debilitates, pectoriſque anguſtias, dolores lancinatorios circa præcordia invehit, quin imo inde

de

Digitized by Google

de cholericæ & dyſentericæ affectiones, & diuturni roſivi cum inflatione dolores inteſtinorum, ab eroſione producuntur.

§. XXX.

Solennes illæ & univerſales morborum cauſæ: ſtaſes & ſtagnationes ubi vel natura vel arte motibus diſcuſſoriis, & excretoriis removentur, ſanum & ſalvum evadit corpus: Si vero hoc non fit, in pertinaces obſtructiones, indurationes, corruptiones, extravaſationes, ſphaceſationes funeſtas tranſeunt.

Scholion.

Univerſa therapia, quam vel natura vel ars ſuis motibus adverſus morbos ſuſcipit, præcipue in eo poſita eſt, ut cauſæ illæ functionum corporis turbativæ, quæ potiſſimæ ſunt ſanguinis vel puri vel impuri aut humorum excrementitiorum inſenſiſſimæ ſtaſes & ſtagnationes, removeantur, quod fit ſi humores ſubſiſtentes vel in ordinem & motum redigantur vel per congrua emunctoria corpore expellantur. Quodſi vero neque natura neque ars id efficere poterit, cauſæ hæ, quo longius in corpore reſident, eo pernicioſiorem induunt indolem, adeo ut eluſa omni curatione in extremam perniciem & mortem corpora deducant.

§. XXXI.

Providendum hoc præcipue eſt, ne cauſarum morbidarum producta in corporibus diſſectis conſpicua pro ipſis morborum cauſis habeamus & venditemus.

Scholion.

Habent utique diſſectiones morbis defunctorum corporum in condenda æthiologia magis mortis, quam morborum multum utilitatis atque uſus: nam mortis, quæ eſt deſtructio plenaria motuum vitalium cauſas omnino reddunt perſpicuas & ſenſibus manifeſtas. Perperam vero hæ cauſæ mortis cum morborum proximis vel ab imperitis vel ab aſtutis medicis vulgo confundi ſolent, cum hi ignaris adſtantibus tales eſſe morborum cauſas, quæ nulla arte vinci potuiſſent, prompte imponunt, ut eo melius curationes ſuas ſæpe ſatis frivolas excuſare poſſint: nihilo tamen minus ex frequentioribus inſpectionibus cadaverum illud in pathologicum uſum trahere poſſumus, quod videamus, quales effectus graves imo funeſtos morborum cauſæ ſibi relictæ, & non ſublatæ poſt ſe trahant.

§. XXXIII.

Cum nulla cauſa in rebus contingentibus a ſe ipſa exiſtat, ſed ab aliis cauſis præincipientibus ſuſtententur, neceſſe eſt, ut inſenſiſſimæ illæ ſtaſes & ſtagnationes ab aliis producantur, quæ antecedentes ſecundum ſcholas vocari ſolent.

§. XXXIV.

Antecedentes ſtagnationum & ſtaſium cauſæ ſunt maxime ſanguinis & excrementitiorum humorum ſolennes & conſuetæ ſecundum naturam excretiones ſuppreſſæ.

Scholion.

Quamdiu humores ratione quantitatis & temperaturæ in convenienti proportione & equilibrio conſiſtunt, tamdiu machina placidis & proportionatis, qui pro vita & ſanitate militant gaudet motibus: ſimulac vero excretiones illæ ſolennes vitium capiunt atque adeo ſanguis vel humores excrementitii nimium in corpore accumulantur, ſtatim hinc inde exitioſæ humorum fiunt ſtagnationes motus progreſſivi expertes & ſic morborum fit geneſis.

§. XXXV.

Excretiones ſumme ſalutiferæ vel a nimia ſanguinis & ſuccorum copia vel ab eorum degeneri & quæ excretoriis motibus reſiſtat indole vel a partium ſolidarum depreſſo robore dependet.

Scholion.

Depreſſio roboris in ſolidis partibus plurimum ſane ad languidiores excretiones & generationem tum plethoræ, cum cacochymiæ confert, unde quotidia-

na

na praxis edocet, ſenes, infirmos, viribus fractos propter ingentes ſanguinis profuſiones aut perpeſſos antea morbos illis maxime eſſe obnoxios. Rectiſſime enim *Celſus* ſcribit: *infirmitas omnibus morbis patet.* Quo magis elucet, quantum ſalutis & præſidii ab omnibus iis, quæ vires conſervant, quæ robur & tonum deperditum reſtituunt, cujus generis maxime ſunt balſamica medicamenta bene temperata & mixta, in avertendis morbis expectandum ſit.

§. XXXVI.

Neque univerſi corporis, neque ſolidarum partium infirmitas, neque humorum & ſanguinis nimia exſuperantia, neque excretionum ſuppreſſio a ſe ipſa fit, ſed ab aliis progignitur cauſis, quas ſcholæ remotas, procatarcticas, occaſionales, primordiales vocare ſolent.

§. XXXVII.

Cauſarum remotiorum, quę diſponunt partes fluidas æque ac ſolidas ad motus vitioſos, claſſes plures ſunt; vel enim partes ſolidas earumque tonum & robur atque efficaciam motus vel fluidarum copiam aut mixtionem & diſpoſitionem ad motum reſpiciunt, & ſunt vel naturales, vel non naturales, vel præternaturales.

§. XXXVIII.

Ex naturalibus & quæ maxime internam ſolidarum habitudinem & diſpoſitionem ad motus afficiunt, ſunt ætas, temperamentum, ſexus, diſpoſitio hæreditaria a parentibus, conſuetudo, habitus corporis; ex præternaturalibus diſpoſitio prava partium ſolidarum a morbis vel perverſa medicatione relicta; ex non naturalibus diuturnus mœror, cura ac angor animi, & aliæ animi perturbationes.

§. XXXIX.

Vitia partium fluidarum morbis ingenerandis idonea, maxime aer & ingeſta tam ſolida, quam liquida, motus quoque, quies corporis, ſomnus & vigilia diſponunt & modificant.

Scholion.

A *Galeno* ſex res ſive cauſæ dictæ non naturales, quæ remotæ morbos ingenerant, numerantur. Sed quia affectus animi vehementiores, præſertim terror & ira, quæ celerrime agunt, neque minus ſalutares ſanguinis & aliarum ſordium excretiones cohibitæ & ſuppreſſæ inter cauſas morborum propinquiores & antecedentes referendæ ſunt, quapropter & ordinis & doctrinæ cauſas has ipſas ex rerum non naturalium numero, quæ valde remotæ ſunt, excludendas eſſe arbitramur.

§. XL.

Perſpicientia cauſarum remotiorum, quæ corpora diſponendo ad morbos agunt, non vacat in pathologia & therapia ſingulari uſu ca fructu.

Scholion.

Nam remotiores cauſæ, quæ ex rerum ſic dictarum naturalium, non naturalium & præternaturalium claſſe petendæ ſunt, antecedentes et proximas cauſas demum progignunt, et conſtituunt. Multum itaque refert ſcire, qualis victus, loci, aeriſque conditio, qualis cœli ſtatus, quale vitæ genus, qualis animi diſpoſitio, qualis ætas ad hunc vel illum morbum ingenerandum conſpirent. Ab iſtis enim morbi veniunt et naſcuntur, ab illis quoque eorum principia cauſæque ducendæ ſunt, unde diſcimus, ad morborum præſervationem multum conferre, ſi harum rerum uſum et præcepta diætetica non habeamus neglectui, ſed accuratius illa obſervemus.

§. XLI.

Cum ingens & innumerabilis vero eorum, quæ corpus humanum infeſtant, idque morbis obnoxium reddunt, ſit copia, mirum eſt, homines non frequentius ægrotare.

Scholion.

Etenim & anni tempora & varia tempeſtatum genera & quævis ætatis partes ſuos peculiares edunt & proferunt morbos. Deinde corpora diverſi ſexus, diverſi temperamenti & habitus & diſpoſitionis a parentibus acceptæ ſuos peculiares & proprios fovent morbos; Multum quoque juvat noſſe, gracilia, an obeſa, infirma, an robuſta ſint corpora, utrum perverſæ vitæ & victus rationes, an noxiæ & inſalubres eſculentorum & potulentorum adſumtorum ſint facultates. Hæc enim omnia ad morbos ingenerandos eſſe aptiſſima, nemini facile ignotum eſt. At vero inter tot rerum infeſtarum, quarum injuria corpus noſtrum impetitur, diſcrimina, rarius homines graviori quodam morbo divexari mirandum eſt.

§. XLII.

Quamvis plures ſint res inſalubres & ingenerandis morbis aptiſſimæ, tamen non ſemper potentia pollent, ut motus naturales univerſæ machinæ turbare valeant, hujus generis ſunt perniciales ſtaſes & ſtagnationes humorum cum magna imbecillitate vel univerſi generis nervoſi vel certarum tantum partium junctæ. Ad harum vero cauſarum, quæ proximæ merito dicendæ ſunt, productionem, non una remotior cauſa, ſed plures conſpirare & conſentire debent, & quoniam id rarius contingit, rariora etiam ex cauſis remotis vitia & morbi exſurgunt.

Scholion.

Meretur hæc adſertio exemplo illuſtrari. Motus ille familiariſſimus, qui affectio hypochondriaca nominatur, eſt convulſiva, & ſpaſmodica partium nervoſarum præcipue ventriculi & inteſtinorum afflictio: hæc ut producatur, non una, ſed plures concurrere debent cauſæ: Neque enim ſola a motu abſtinentia, neque acidorum ac refrigerantium abuſus, neque animi mœror, neque vaſorum exilitas, neque pharmacorum, quæ ſtomachum lædunt, copia, huic gravi malo ingenerando ſigillatim ſufficiunt: Si vero inter hæc plura concurrunt, tota natura debilitatur, excretiones neceſſariæ ſufflaminantur, ventriculi robur & digeſtio perit, ingens ſuburra vitioſorum humorum primis in viis congeritur, adeoque & ſtagnatione ſanguinis & excrementitiorum humorum partes nervoſæ vehementer afficiuntur & ad ſpaſticas ſtricturas ſollicitantur ſumma ſubſequente earum imbecillitate.

§. XLIII.

Rariores quoque inter homines oriuntur morbi, quia mechaniſmus corporis noſtri ad eorum cauſas avertendas eximie concurrit.

Scholion.

Tam ſapienti conſtructa eſt corporis humani machina artificio, ut in continuo motu & ſolidæ & fluidæ ejus partes exiſtant, cujus beneficio ſanguinis & humorum inſenſiſſima quies & ſtaſis continuo præcavetur, neque minus ſuperflui, effœti, inque corruptionem proni humores continenter per congrua ſua emunctoria ejiciuntur. Præſervatoriam itaque medicinam a benigniſſimo corporis noſtri architecto in ejus ſtructura & mechaniſmo poſitam ſolertior quiſque medicorum animadvertit, quam medicinam naturæ internam & præſervandi ac curandi methodum ſi prudens medicus recte intelligit, et ſequi et imitari eamque adjuvare ſcit, is certe non perfunctorie, ſed rectiſſime officio ſuo fungitur. Cum itaque perpetuo corpori noſtro adſiſtat medicina, quæ in humorum circulatione et rerum inutilium excretione conſiſtit, non facile morbi naſcuntur, niſi violentæ admodum cauſæ, ut venenum vel frigidus potus calefacto corpori immiſſus aut vehementiſſima animi commotio hunc motuum præſervatorium ordinem valide ſubvertant et interturbent.

CAPUT

CAPUT V.

De cauſarum morbificarum ſede & operatione.

§. I.

Corpus humanum quando a cauſis exitialibus, quæ invertendis ejus naturalibus & proportionatis motibus aptæ ſunt, impetitur, non ut mere paſſivum, ſed ut activum reagens & reſiſtens ſpectandum eſt, quæ vivida corporis reactio in vera pathologia & therapia ſtabilienda ſcitu valde neceſſaria eſt.

Scholion.

Numquam enim cauſæ etiam morboſæ vires ſuas exerunt ſecundum ſuam activitatem, ſed ſecundum receptivitatem & diſpoſitionem corporis partium, quatenus illarum activitati magis vel minus reſiſtit. Et profecto conſideratio & relatio illa virium, quæ cauſis morbificis inſunt, ad diſpoſitionem & motum partium fluidarum & ſolidarum corporis animati cognitu valde difficilis, difficultatem etiam in judicando parit, ut ſæpe plus conjectura, quam firmior prædictio locum habeat. Ab hac diverſitate corporum reagentium fit, ut idem doſi pharmacum valide vel leniter alvum vel vomitum moveat, & materia noxia in quibuſdam corporibus nihil quicquam moveat vel perturbet, in aliis vero ingentes turbas faciat.

§. II.

Ut cauſa morbi fiat activa, id eſt, motus naturales perturbet, certa ejus quantitas ſive ad agendum efficacia, & in corpore ad hanc recipiendam apta proportio requiritur.

Scholion.

Debet enim in morbis generandis & producendis conſpirans conſenſus & æqualitas prope fraterna eſſe cauſæ efficientis & excipientis, abſque quibus de natura & effectu cauſarum morbificarum rite & κατὰ λόγον nihil quicquam ſtatui umquam poterit. Hoc fundamentum, hic cardo morborum naſcendorum eſt, neque aliunde, quam hinc omnis comparanda ratio eſt diagnoſeos, prognoſeos & therapias. Res vero ſic ſe habet: omnes cauſæ corporeæ vires & potentiam ſuam exerunt in alia corpora & quidem motu, qui eſt immutatio ſtatus in corpore mobili. Jam vero in omni corpore eſt reſiſtentia & nullus fit motus, niſi potentia activa movens ſuperet vires alterius corporis reſiſtentis. Si igitur cauſa morbi pernicialis vim & potentiam ſuam nocendi, & motus naturales turbandi in corpus noſtrum exerere velit, opus eſt, ut tanta ejus ſit potentia, quanta requiritur ad motum naturalem partium corporis noſtri immutandum & deſtruendum, alias nihil efficiet, ex quo facile intelligendum eſt, quare exigua portio veneni v.g. unicum granum arſenici albi, vel mercurii ſublimati non perimendi habeat potentiam, præſertim in robuſtioribus, & exigua purgantis vel emetici quantitas in robuſtioribus nihil moveat, imbecilliores vero ſatis valide exerceat.

§. III.

Corpora igitur, quo imbecilliora ſunt, eo gravius a cauſa leviori nocente afficiuntur.

Scholion.

Veriſſima ſunt, quæ *Celſus* prodidit *Lib. I. Cap. III.* infirmitatem omnibus morbis maxime eſſe obnoxiam. In infirmorum vero numero maxime ſunt ii, qui per nimias ſanguinis profuſiones, per diutinos morbos, per famem, per aſſiduam vigiliam, per nimiam venerem, per gravem animi mœrorem & fatigationem vires, quæ optime corpora præſervant & quæ potentiis rerum noxiarum reſiſtunt, exhauſerunt. Ejuſmodi imbecillia corpora promtiſſime contagio afficiuntur, inque paſſiones epidemias incidunt, vel ab alia graviori causa læduntur: ita non ſemel, ſed ſæpius obſervavimus, a validiori ſummo purgante vel a vehementiori terrore fœminas a puerperio, vel ab abortu valde cruento exhauſtas in ſonticum affectum illum ſpaſmodicum, qui hypochondriaco hy-

Digitized by Google

Scholion.

Etenim & anni tempora & varia tempeſtatum genera & quævis ætatis partes ſuos peculiares edunt & proferunt morbos. Deinde corpora diverſi ſexus, diverſi temperamenti & habitus & diſpoſitionis a parentibus acceptæ ſuos peculiares & proprios fovent morbos; Multum quoque juvat noſſe, gracilia, an obeſa, infirma, an robuſta ſint corpora, utrum perverſæ vitæ & victus rationes, an noxiæ & inſalubres eſculentorum & potulentorum adſumtorum ſint facultates. Hæc enim omnia ad morbos ingenerandos eſſe aptiſſima, nemini facile ignotum eſt. At vero inter tot rerum infeſtarum, quarum injuria corpus noſtrum impetitur, diſcrimina, rarius homines graviori quodam morbo divexari mirandum eſt.

§. XLII.

Quamvis plures ſint res inſalubres & ingenerandis morbis aptiſſimæ, tamen non ſemper potentia pollent, ut motus naturales univerſæ machinæ turbare valeant, hujus generis ſunt perniciales ſtaſes & ſtagnationes humorum cum magna imbecillitate vel univerſi generis nervoſi vel certarum tantum partium junctæ. Ad harum vero cauſarum, quæ proximæ merito dicendæ ſunt, productionem, non una remotior cauſa, ſed plures conſpirare & conſentire debent, & quoniam id rarius contingit, rariora etiam ex cauſis remotis vitia & morbi exſurgunt.

Scholion.

Meretur hæc adſertio exemplo illuſtrari. Motus ille familiariſſimus, qui affectio hypochondriaca nominatur, eſt convulſiva, & ſpaſmodica partium nervoſarum præcipue ventriculi & inteſtinorum afflictio: hæc ut producatur, non una, ſed plures concurrere debent cauſæ: Neque enim ſola a motu abſtinentia, neque acidorum ac refrigerantium abuſus, neque animi mœror, neque vaſorum exilitas, neque pharmacorum, quæ ſtomachum lædunt, copia, huic gravi malo ingenerando ſigillatim ſufficiunt: Si vero inter hæc plura concurrunt, tota natura debilitatur, excretiones neceſſariæ ſufflaminantur, ventriculi robur & digeſtio perit, ingens ſuburra vitioſorum humorum primis in viis congeritur, adeoque & ſtagnatione ſanguinis & excrementitiorum humorum partes nervoſæ vehementer afficiuntur & ad ſpaſticas ſtricturas ſollicitantur ſumma ſubſequente earum imbecillitate.

§. XLIII.

Rariores quoque inter homines oriuntur morbi, quia mechaniſmus corporis noſtri ad eorum cauſas avertendas eximie concurrit.

Scholion.

Tam ſapienti conſtructa eſt corporis humani machina artificio, ut in continuo motu & ſolidæ & fluidæ ejus partes exiſtant, cujus beneficio ſanguinis & humorum inſenſiſſima quies & ſtaſis continuo præcavetur, neque minus ſuperflui, effœti, inque corruptionem proni humores continenter per congrua ſua emunctoria ejiciuntur. Præſervatoriam itaque medicinam a benigniſſimo corporis noſtri architecto in ejus ſtructura & mechaniſmo poſitam ſolertior quiſque medicorum animadvertit, quam medicinam naturæ internam & præſervandi ac curandi methodum ſi prudens medicus recte intelligit, et ſequi et imitari eamque adjuvare ſcit, is certe non perfunctorie, ſed rectiſſime officio ſuo fungitur. Cum itaque perpetuo corpori noſtro adſiſtat medicina, quæ in humorum circulatione et rerum inutilium excretione conſiſtit, non facile morbi naſcuntur, niſi violentæ admodum cauſæ, ut venenum vel frigidus potus calefacto corpori immiſſus aut vehementiſſima animi commotio hunc motuum præſervatorium ordinem valide ſubvertant et interturbent.

CAPUT

Digitized by Google

CAPUT V.

De cauſarum morbificarum ſede & operatione.

§. I.

Corpus humanum quando a cauſis exitialibus, quæ invertendis ejus naturalibus & proportionatis motibus aptæ ſunt, impetitur, non ut mere paſſivum, ſed ut activum reagens & reſiſtens ſpectandum eſt, quæ vivida corporis reactio in vera pathologia & therapia ſtabilienda ſcitu valde neceſſaria eſt.

Scholion.

Numquam enim cauſæ etiam morboſæ vires ſuas exerunt ſecundum ſuam activitatem, ſed ſecundum receptivitatem & diſpoſitionem corporis partium, quatenus illarum activitati magis vel minus reſiſtit. Et profecto conſideratio & relatio illa virium, quæ cauſis morbificis inſunt, ad diſpoſitionem & motum partium fluidarum & ſolidarum corporis animati cognitu valde difficilis, difficultatem etiam in judicando parit, ut ſæpe plus conjectura, quam firmior prædictio locum habeat. Ab hac diverſitate corporum reagentium fit, ut idem doſi pharmacum valide vel leniter alvum vel vomitum moveat, & materia noxia in quibuſdam corporibus nihil quicquam moveat vel perturbet, in aliis vero ingentes turbas faciat.

§. II.

Ut cauſa morbi fiat activa, id eſt, motus naturales perturbet, certa ejus quantitas ſive ad agendum efficacia, & in corpore ad hanc recipiendam apta proportio requiritur.

Scholion.

Debet enim in morbis generandis & producendis conſpirans conſenſus & æqualitas prope fraterna eſſe cauſæ efficientis & excipientis, abſque quibus de natura & effectu cauſarum morbificarum rite & κατὰ λόγον nihil quicquam ſtatui umquam poterit. Hoc fundamentum, hic cardo morborum naſcendorum eſt, neque aliunde, quam hinc omnis comparanda ratio eſt diagnoſeos, prognoſeos & therapias. Res vero ſic ſe habet: omnes cauſæ corporeæ vires & potentiam ſuam exerunt in alia corpora & quidem motu, qui eſt immutatio ſtatus in corpore mobili. Jam vero in omni corpore eſt reſiſtentia & nullus fit motus, niſi potentia activa movens ſuperet vires alterius corporis reſiſtentis. Si igitur cauſa morbi pernicialis vim & potentiam ſuam nocendi, & motus naturales turbandi in corpus noſtrum exerere velit, opus eſt, ut tanta ejus ſit potentia, quanta requiritur ad motum naturalem partium corporis noſtri immutandum & deſtruendum, alias nihil efficiet, ex quo facile intelligendum eſt, quare exigua portio veneni v.g. unicum granum arſenici albi, vel mercurii ſublimati non perimendi habeat potentiam, præſertim in robuſtioribus, & exigua purgantis vel emetici quantitas in robuſtioribus nihil moveat, imbecilliores vero ſatis valide exerceat.

§. III.

Corpora igitur, quo imbecilliora ſunt, eo gravius a cauſa leviori nocente afficiuntur.

Scholion.

Veriſſima ſunt, quæ *Celſus* prodidit *Lib. I. Cap. III.* infirmitatem omnibus morbis maxime eſſe obnoxiam. In infirmorum vero numero maxime ſunt ii, qui per nimias ſanguinis profuſiones, per diutinos morbos, per famem, per aſſiduam vigiliam, per nimiam venerem, per gravem animi mœrorem & fatigationem vires, quæ optime corpora præſervant & quæ potentiis rerum noxiarum reſiſtunt, exhauſerunt. Ejuſmodi imbecillia corpora promtiſſime contagio afficiuntur, inque paſſiones epidemias incidunt, vel ab alia graviori cauſa læduntur: ita non ſemel, ſed ſæpius obſervavimus, a validiori ſummo purgante vel a vehementiori terrore fœminas a puerperio, vel ab abortu valde cruento exhauſtas in ſonticum affectum illum ſpaſmodicum, qui hypochondriaco hy-

ſtericus audit, incidiſſe, utpote qui maxime omnibus imbecillis corporibus, infeſtus eſt.

§. IV.

Cauſa eo potentior ad nocendum eſt, quo ſubtilioris indolis & majoris molis exiſtit.

Scholion.

Uti in mechanicis celeritas cum maſſa comparata conſtituit impetum: ita quæ celerrime agit materia ſubtilis nocens, ſi moles accedit, maximam in agendo potentiam producit. Omnis veneni & materiæ morbidæ virulentæ ea eſt natura indoleſque, ut ob tenuitatem ſummam partium aut ſulphur earum aut ſalinarum, cauſticarum celerrimæ operationis ſit, uti in cicuta, napello, helleboro albo, arſenico, ſtibio emetico apparet, & ſubtiliſſima, quæ aere vehuntur, morborum miaſmata id teſtantur. Igitur per ſe liquet, vim nocendi eo eſſe vehementiorem, quo major materiæ virulentæ eſt moles

§. V.

Omnes morbis inferendis aptæ cauſæ agunt vel in partes ſolidas vel in fluidas ſubtiliores ſive ſpirituoſas aut humidas.

§. VI.

Quæ in partes tenuiſſimas ſive ſpirituoſas agunt cauſæ omnium peſſimæ ſunt, quia vires & robur corporis, a quibus vita pendet, deſtruunt. Nihil vero magis in partes corporis noſtri impetum facientes deſtruit, iiſque adverſum eſt, quam putredo.

Scholion.

Conſtans eſt obſervatio, quod plurimum terroris & periculi habeant illi morbi, qui putredinem intus alunt, cujus generis ſunt omnes malignæ febres, ſanguis in inteſtina craſſa effuſus ater fit & in fœtidiſſimam abit putredinem, quæ brevi tempore perimit. Qui ſphacelo, qui exulcerato cancro pereunt, ob putredinem, quæ celerrime ſubtiliſſimas ſanguinis partes inficit & vires adimit, extinguuntur. Narcotica, ut hyoſciamus, opium, ſtramonium, ſolanum cito necant, quia ob ſulphur graveolens, vaporoſum fluidas cerebri & nervorum partes inficiunt & contaminant, vires ſurripiunt & motus vitales ſiſtunt. Ingens etiam eſt potentia odorum in partes, quæ motum & impetum in corpore noſtro faciunt, quod apparet in odoramentis fragrantioribus, quæ ſubjecta naribus in omnibus, qui nervorum & cerebri imbecillitate laborant, vehementes motuum turbationes in genere nervorum afficiunt.

§. VII.

Celerrime in ſanguinem & partes fluida agunt acida, auſtera, actu frigida & valde ſpirituoſa, & quia incraſſando & coagulando liberum ſanguinis maxime per exigua vaſa circuitum deſtruunt, ad morborum chronicorum generationem plurimum conferunt.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi medica occurrit, quam quod homines ex frigido potu ægrotent, inque acutas & chronicas paſſiones incidant, præſertim ſi ex labore ſudanti & calefacto corpori offeratur. Nihil quoque frequentius obſervatur, quam quod ab acidorum abuſu præſertim fœminæ & vitæ ſedentariæ addictæ peſſime ſeſe habeant inque menſium ſuppreſſiones & ſpaſmodicas affectiones incurrant: Denique nihil familiarius eſt, quam quod homines ex potu ſpiritus vini largiori præſertim matutino tempore vacuo ventriculo hauſto in inſanabiles viſcerum corruptelas incurrant. Poſtremo: hæc tria, acida, frigida & ſpirituoſa ad obſtructiones & concretiones polypoſas, quæ magnorum morborum fomenta & crebriores cauſæ ſunt, producendas omnium aptiſſima ſunt.

§. VIII.

Agunt quam maxime nocentes & morbificæ cauſæ in eas partes ſolidas, quæ motibus præſunt, cujus generis ſunt nervoſo-membranaceæ & muſculoſæ, in quibus maxime motus mot-

morboſi & præternaturales celebrantur.

Scholion.

Etenim partes, quæ motus ſecundum naturam ordinatos & proportionatos efficiunt, fluidorum circulum regunt, motuſque ſecretorios & excretorios gubernant & ſanitatem efformant, ſunt utique etiam motuum morboſorum opportunum ſubjectum, atque inſtrumentum.

§. IX.

Firma & perpetua naturæ lex eſt, quod omnes motus & functiones in univerſo corpore tranquille & placide peragantur, ſi partes, quæ motibus præſunt, quales ſunt nervoſo-muſculoſæ, nullam a cauſa quadam violenta patiantur injuriam. Quotieſcumque vero illæ paulo vehementius agitantur vel offenduntur, protinus inſignis turbatio motuum & functionum animi ac corporis ſubſequitur.

Scholion.

Naturalis enim tonus, robur & conſtitutio partium, quæ motus obeunt, quam maxime ſanitatis negotium & omnium functionum liberum exercitium diſpenſat. Quare firmum ac ſtatum nobis eſt, quod in omnibus fere morbis, maxime motibus morboſis læſio nervoſarum partium occurrat a cauſis morbificis & nocentibus inducta, adeo, ut quo major ſit cauſæ impetus & violentia in morbo, eo violentior læſio, ſpaſmus, vel motuum reſolutio ſequatur. Et quamvis intellectu non capere poſſimus omnium cauſarum morbificarum modum agendi, ſufficit tamen ad ſcopum medicum, effectus noſſe, eoſque mechanica ratione produci.

§. X.

Agunt violentæ & perniciales cauſæ maxime mechanice in fibras corporis noſtri motrices, eas vel nimium diſtendendo aut comprimendo, conſtringendo aut irritando, pungendo, arrodendo, diſcindendo, quas actiones mox ſequitur mutatio fibrarum in motu ſuo naturali.

Scholion.

Inſenſiſſima autem nervoſo-muſculoſis partibus ſunt omnis generis venena, animi commotiones, humores valde acres, cauſtici, acidi, ſtaſes quoque & ſtagnationes humorum in vaſis & extra vaſa. Denique frigidum exceſſivum valde inimicum eſt nervoſis partibus, quod etiam adfirmat *Hippocrates Sect. V. aph.* 18. item *de humidorum uſu* §. 4. his verbis: *frigidum inimicum oſſibus, dentibus, nervis, cerebro, dorſali medullæ*.

§. XI.

Recte igitur plurimorum morborum ſedem partes nervoſæ & membranaceæ motu & ſenſu inſtructæ conſtituunt.

Scholion.

Morbi capitis, ut epilepſia, variæ inſaniæ ſpecies, ſenſuum abolitiones, dolores & affectus ſoporoſi, membranis, quæ cerebrum & ſenſoria inveſtiunt, firmiter inſident. Convulſivæ motiones, quorſum etiam violentæ tuſſes, aſthmata ſpaſmodica, ſingultus, cordis tremores & palpitationes atroces, vomitiones, abortiones frequentes pertinent, nervoſis partibus potiſſimum inhærent: ſæviores ventris roſiones, dolores colici, iliaci, cardialgici & qui dentes, artus, juncturas, & vias urinarias male habent, nervoſis etiam partibus infixi ſunt, nihilque dubii eſt, quin ſæva illa, quæ hypochondriacos & hyſtericas immaniter exercent, ſpaſtica ſymptomata in partibus nervoſis & maxime in ventriculi ac inteſtinorum tunicis, inque meſenterii plexibus & iis nervis, qui ad pulmones, diaphragma & præcordia abeunt, ſedem inſtructam habeant. Febriles motus, & qui eos præcedunt, ſpaſmos ad nervorum partiumque nervoſarum pathemata referendos eſſe, noſtra eſt ſententia, quam infra fuſius quoque perſequemur. Enormes illas ſanguinis per menſes, hæmorrhoides, pulmones aut nares, vel ventriculi venas, perruptiones identidem non ſine ſpaſmo & adflictione generis nervoſi unquam fieri, certiſſimum eſt.

§. XII.

Nulla in univerſo corpore pars tam fertiles morborum fomites & materias fovet, quam canalis ille nervoſo-membranaceus, qui ventriculi & inteſtinorum nomine venit.

Scholion.

Longus ille canalis, qui alimentorum præparationi & egeſtioni præeſt, morbis ac mineris morboſis ſolennem quaſi officinam præbet. Congeruntur ibi diverſiſſimæ indolis, & ſubinde valde aliena alimenta: confluunt quoque ex univerſo corpore ibi ſucci excrementitii valde activæ & fermenteſcibilis indolis, ut ſunt lympha ſalivalis, mucus ipſaque bilis. Aliis excretoriis occluſis & conſtrictis cutis tubulis ſordes tenuiſſimæ indolis ad has vias depelli, ibique deponi conſueſcunt. Si ſanguis per venas meſeraicas difficilius regreditur & tranſmeat per hepar, uti fit in hypochondriacis, cachecticis, ſenibus, ſtagnatione, impurus evadit, & feculentias per glandulas in inteſtinorum cavitatem infundit. Præter hæc nulla pars corporis eſt, ubi ob tot plicas, valvulas, flexuras & anfractus tam promte, tam facile, tam diu humores, collecti hærent, morantur, ipſaque mora peſſimam naturam induunt, quam prima in regione, & præcipue in ventriculo, nec non in duodeno, item in coli flexuris. Accedit & illud, quod ipſe aer peſſimis ſubinde inquinamentis imbutus cum ipſis alimentis ad has vias immediate delatus ad fermentationes peregrinas, ad flatulentias concitandas ſit omnium aptiſſimus. Ec quis igitur non perſpicit, primam hanc regionem ob varii & peſſimi ſæpe generis partium combinationes, fermentationes & diutinas moras ampliſſimam eſſe, imo inſtructiſſimam cauſarum & materiarum morbidarum officinam. Ex quo porro intelligitur, quam prudenter ii medici agant, qui in omni morborum curatione ante omnia ad ſtatum primarum viarum mentem advertunt & proſpiciunt, ut per congrua evacuantia, emetica, laxantia, clyſteres, vel etiam temperantia, abſorbentia, corrigentia & ſalia detergiva, & id genus alia morboſi fomites ibi contenti ſive peſſimorum humorum conferta ſaburra expurgetur.

§. XIII.

Plurimorum itaque morborum domicilium in ventriculo & primis viis collocandum eſt.

Scholion.

Omnis fere generis tam malignæ quam benignæ febres maxime omnium vero intermittentes, & ex his quotidianæ, tertianæ ſimplices & duplices, bilioſæ, cholericæ & quæ lentarum nomine veniunt, fomitem & mineram ſuam in duodeni flexura poſitam habent. Peſtilentiæ morbus, & qui Hungaricus dicitur, & malignæ febres caſtrenſes, item quæ epidemice ex aeris inquinamentis infeſtant, plerumque cauſam ſuam prima in regione fovent, & in hac operationem pernicialem primum exerunt. Plurimi affectuum periodicorum, quo in numero maxime habemus pathemata dolorifica, & ſpaſmodica. quæ remotas maxime partes exercent, a colluvie peſſimorum ſuccorum prima in regione collecta ut plurimum propullulant. Cardialgiæ, ſummæ circa præcordia anxietates, diarrhœæ, dyſenteriæ, cholericæ paſſiones, convulſiva infantum tormina a materia corroſiva, acida, bilioſa, ventriculi, & inteſtinorum tunicis firmiter inſidente incunabula ſua trahunt. Continuæ eructationes acidorum ſuccorum, anxietates conſtrictoriæ & inflationes ſub coſtis nothis in ſiniſtro latere doloríficæ cum alvo conſtrictiori, quæ continentes ſic dictos hypochondriacos exercent, vix aliud quicquam deſignant, quam hujus morbi affectam ſedem eſſe in ventriculo ac primis viis quærendam. Qui caput peſſime habent graviſſimi affectus, ut melancholia, mania, epilepſia, acerbiſſimi dolores, convulſiones, vertigines etiam, frequentiſſime ex male moratis & affectis primis viis oriuntur, adeo, ut vitioſorum humorum ſaburra per alvum vel vomitum expurgata protinus mitiorem naturam induant. Dolores arthritici, podagrici ibi etiam cauſam ſuam deliteſcentem ſæpiſſime habent, hinc fit, ut ſi ſtatim in principio elementi medicina ſordes per alvum educantur, leniſſime hi affe-

Digitized by Google

ctus incedant. Sed prolixius hæc omnia perſecuti ſumus in Differt. quæ agit *de duodeno plurimorum morborum ſede*.

§. XIV.

Quia morbi & motus morboſi in membranis nervoſo-muſculoſis maxime reſident, & cauſæ morbiferæ exitiales in has primario agunt, facile patet, pro differenti harum partium textura & ad motus anomalos diſpoſitione multum diſcrepare effectus læſionum.

Scholion.

Conſtanti notavimus experientia, quod corpora, quæ fibras habent tenerioris & ſenſibilioris texturæ, temperaturæ cholericæ & ætatis juvenilis, longe acerbiores dolores, convulſivas artuum tractiones, ſpaſmos, anxietates & febriles impetus experiantur, quam ubi fibræ ſunt denſiores, laxiores & ubi temperamentum eſt phlegmaticum, ſegnius, & provectior ætas. Ita interceptio ſolennis menſium fluxus in juvenculis tenerioris texturæ atroces ſpaſticas & convulſivas nervoſarum partium tractiones parit; in torpidis vero & habitus corporis ſpongioſi, laxi ſeminis decolorem faciem, pedes tumidos & inſignem languorem potius inducit & morborum cachecticum, qui chloroſeos nomine venit, progignit.

§. XV.

Cum igitur infenſæ morborum cauſæ principaliter in partes ſenſiles & nerveas agant, atque morborum plurimi & præcipui nihil aliud ſint, quam acerbæ generis nervoſi adflictiones, plurimum utique refert, ut medicus in quovis morbo nervorum ſyſtematis diſpoſitionem, imbecille, an validum ſit, ad motus anomalos proclive, nec ne, probe noſcat.

Scholion.

Supra jam ſatis oſtenſum eſt, motus præternaturales in morbis non ſolum ſuis cauſis deberi, ſed maxima ex parte a diſpoſitione ſubjecti, in quod agunt, dependere. Quapropter inter cauſas morborum præcipuas partium nervoſarum conſtitutio jure meritoque reponenda venit, quia hæc ipſa activitatem & effectum cauſarum morbidarum valde immutat atque modificatur. Juvat itaque, & quis morbum curandum ſuſcipiat, ante omnia inquirere, quale ſit genus nervoſum, validum, an imbecille & valde ſenſibile, & utrum hæc imbecillitas ſit inveterata, an recens, a perverſis animi paſſionibus, nimia venere, vigilia, ebrietate, acidorum abuſu, vel ab imprudenti medicatione inducta, vel an a nativa & hæreditaria diſpoſitione, vel a præcedenti graviori morbo dependeat, ubi certe omnis erit ſupervacanea cura, quæ in evacuatione aut remotione cauſarum materialium eſt occupata; ſed tum potius id efficiendum erit, ut commoda & benigna vivendi ratione ac medicina amiſſum robur & tonum nervoſis partibus reſtituamus.

§. XVI.

Homo præ omnibus aliis brutis animantibus & copioſius cerebrum & nervos tenerioris texturæ & ſubtilioris ſenſationis obtinet, ideo fit, ut longe frequentius ægrotet & gravioribus morbis obnoxius ſit, quam quodvis ex animantibus.

Scholion.

Hujus aſſerti veritatem ipſa experientia, optima rerum magiſtra, ſtabilit atq; confirmat. Rariſſime febres vel epilepticas convulſiones in animantibus animadvertimus, ſtatas ſanguinis eruptiones nunquam videmus, neq; pathemata ſpaſmodica, quibus maxime adfligitur genus humanum, in illis locum inveniunt, unde ob horum defectum impetuoſiores ſanguinis & humorum ad alia loca congeſtiones & translationes non obſervantur: ſed brutorum morbi magis ex ſanguinis & humorum copia, ſtagnatione, extravaſatione, ſuppuratione & viſcerum corruptela ac ſphacelatione ſubnaſcuntur. Utut vero homo & gravius & frequentius ægrotet, quam ullum animal brutum, tamen vita omnia fere animantia exuperat. Cauſa, quod frequentius morbis laborent, in ſenſibili ſolidarum partium textura, ad motus febriles & ſpaſticos ſuſcipiendos admodum idonea, quærenda eſt. Quod

vero diutius vivant, hæc cauſa videtur: ſanguinis & humorum in corpore animantium ſtaſes niſi removeantur, mortem intendunt eamque certiſſime inferunt: jam autem ea eſt motuum febrilium & ſpaſmodicorum indoles, ut plerumque ſalutarem effectum exerant in reſolvendis, diſcutiendis & tollendis pernicialibus illis ſanguinis & humorum ſtagnationibus. Quo cognito jam facile elici poterit ratio, quare homines natura ſenſibiliores & imbecilli frequentius quidem laborent, facilius vero convaleſcant & diutius quoque ſubinde vivant, quam qui natura robuſta & valentes ſunt, atque rarius morbo afficiuntur.

CAPUT VI.

De differente morborum ratione cauſarum indole atque effectu.

§. I.

INgens eſt morborum ratione effectuum differentia, quæ unice a differenti cauſarum, quæ eos inducunt, indole, virtute atque actione deſumenda eſt.

Scholion.

Omnes quidem morbi in eo conveniunt, quod functiones corporis vivi & ſani lædant. Quia vero id differenti modo, gradu atque effectu fit, quærendæ utique hujus differentiæ erunt cauſæ, quæ partim in materiæ lædentis pernicioſæ natura, partim in locis & partibus affectis, partim in ipſius corporis ægrotantis natura reſident. Quanta ſit cauſarum morbificarum differentia, ſupra jam oſtenſum eſt; loca vero, quibus ea inſident, inſignem quoque faciunt differentiam, quod jam olim agnoviſſe videtur *Hippocrates* cum *Libr. de flatibus* §. 4. ait: *morborum omnium unus & idem modus eſt, locus vero ipſe eorum differentiam facit*. Maxime omnium vero differentiam morborum naturam atque effectum ipſius corporis, quod ægrotat, natura reddit. Si illud imbecille vel ſenile ſit, ſi viſcera ſint corrupta vel obſtructa, ſi quædam viſcera nativa vel inveterata imbecillitate laborent, ſi venæ ſanguinis puri vel impuri copia turgeant, ſi tonus ventriculi & inteſtinorum deſtructus ſit, & prima regio vitioſorum humorum, aut vermium copia referta ſit, ſi menſes vel aliæ ſolennes evacuationes interceptæ, ſi nervorum ſyſtema ad ſpaſmos valde proclive: tunc profecto una eademque morbi cauſa valde diſcrepantem ratione ſymtematum, eventus, curationis producit effectum.

§. II.

Exquiſita morborum differentia medentibus ſcitu admodum eſt neceſſaria.

Scholion.

Morborum plena, & exacta ratione differentis cauſæ & effectus cognitio medicum tum in prognoſi, tum in curando multum juvat. Nam ſecundum *Hippocratis* effatum *Libr. de articulis* §. 6. prædictiones morborum ſplendidæ ſunt ac glorioſæ ex cognitione, quo & qualiter & quando ſinguli deſinant, ſive eo vertantur, ut incurabiles fiant, ſive curationis ſpem exhibeant. Tum differens morborum ratione cauſarum indoles & aptiorem & certiorem medentem reddit, ut ſciat, quæ medicamenta, an debilia aut fortiora, quo tempore, qua doſi ſint porrigenda & an ſalus vel ſpes curationis ab iis ſit expectanda, necne.

§. III.

Quidam morborum ſunt acuti & breves, quidam longi, illi ex ſtaſibus inflammatoriis viſcerum vel a læſione partium nervoſo-membranacearum ab inhærente acri cauſtica materia; hi vero potius ex humorum & ſanguinis ſtagnatione & ſpaſmis ortum ſuum habent.

Scholion.

Plurimum refert, ut medicus ſciat, an morbus, quem curandum ſuſcepit, ſit acutus, vel longus, ſiquidem ille cito finitur, vel cito hominem tollit, neque periculi expers eſt: nam ſi ſtaſes non diſcutiuntur & removentur, in exitialem

Digitized by Google

lem putredinem & ſphacelum tranſeunt. In longis morbis ſecundum *Celſum Lib. III. Cap. I. neque ſanitas, neque exitium eſt in propinquo, ſed diutius perſeverant,* acuti vero periculi non ſunt expertes, quia plerumque inflammatorias ſtaſes viſcerum vel partium nervoſo-membranacearum læſiones pro cauſa habent, quæ niſi natura adjuvante, quæ in hiſce morbis optima eſt medicatrix, per auctiores motus removentur, in exitialem putredinem tranſeunt. *Hippocrates Lib. I. de morbis* §. 18. in acutorum claſſem maxime reponit inflammatorias & acutas febres, phrenitidem, peripneumoniam, anginam, pleuritidem; inter longos vero refert tabem, alvi fluxum, podagram, arthritidem, cachexiam, coxendicum morbum, ſtranguriam, in ſenioribus nephritidem, hæmorrhoides, ani fiſtulas, in mulieribus fluxum ſanguinolentum. Quod pertinet ad curam acutarum illud ſciendum eſt, quod natura ibi plus ſibi vindicet, quam ars, quare ſecundum *Celſum* loc. cit. *magis ignoſcendum medico eſt, parum proficienti in acutis morbis, quam in longis. Hic enim breve ſpatium eſt, intra quod, ſi quod auxilium non profuit, æger extinguitur: in chronicis & deliberationi & mutationi remediorum tempus patet, adeo ut raro, ſi inter initia medicus acceſſerit, obſequens æger ſine illius vitio pereat,* & monet idem *Celſus*, quod in cura eorum non ſtatim contemnendum ſit, ſi quid non ſtatim profuit, neque ſtatim removendum, ſi quid paululum ſaltem juvit, quia profectus tempore expletur.

§. IV.

Sunt quoque morbi vel continui vel intermittentes: illi dicuntur, ubi ſine intermiſſionibus acceſſiones & ſymptomata urgent, quia eorum cauſæ firmius vel nervoſo generi & partibus membranaceis inſident, ubi univerſalem & continuum quendam ſpaſmum, uti in febre fit, efficiunt. Si vero lædentes cauſæ a partibus vitalibus paulo remotiores ſunt, & in primis viis vel excretoriis conſiſtunt, tunc ſpaſmi intermittunt, & ſymptomata plane ad tempus quieſcunt, poſtea certis periodis redeunt.

Scholion.

De continuis illud circa praxin tenendum eſt, quod plus habeant periculi, quam intermittentes, quia continuo & ſine intermiſſione, utut non æquali vehementia, univerſi corporis functiones lædunt, & vires frangunt, quæ penitus fractæ cauſis & effectibus morborum removendis non amplius ſufficiunt. Accedit, quod in continuis & ubi natura eſt in motu, valida auxilia numquam proficiant. Quia vero vacuo tempore vires elanguidæ recolliguntur, & ſpaſticis motibus conquieſcentibus omnia tranquilla reddita ſunt, non tantum adeſt periculi, & medicamentorum etiam expeditior & certior eſt operatio, utpote quæ ex male habentibus primis viis longe citius hoſtiles cauſas exturbare, quam ex interioribus nervorum & viſcerum ſedibus propellere poſſunt.

§. V.

Morborum acutorum alii ſunt benigni, alii maligni: in illis non tam pernicialis indolis eſt cauſa morbi, neque tanta labes & proclivitas ad corruptionem, quam in malignis, qui facile inclinant in putredinem vitæ & viribus infenſiſſimam.

Scholion.

Quia benigni a cauſis non adeo vitæ infeſtis producuntur, ſymptomata ſunt mitiora & tempora ſua ac ordinem ſervant in excretionibus criticis & remediorum etiam viribus magis obediunt, & ex hiſce raro pereunt homines, niſi magna ægrotantium vel medicorum culpa. Quia vero malignorum cauſa graſſantur magis in eas partes corporis, quæ motum & impetum faciunt & ſolidorum robur firmant, hinc vires, a quibus vita proxime pendet, valde proſternunt & inſuetis incedunt ſymptomatibus, inconſtantis ſunt decurſus, & expertorum etiam remediorum vires eludunt & plures perimunt.

§. VI.

Dantur quoque ex morbis chronicis quidam maligni, & hi fiunt, ſi

ſuc-

Digitized by Google

ſuccis valde impuri & in putridam corruptionem proni ſunt.

Scholion.

Ita ſcabies, gonorrhœa, purpura, intermittentes febres, ſcorbutus, diarrhœa dantur benignæ vel etiam malignæ. Horum indoles ut plurimum a conſtitutione ipſorum corporum laborantium dependet, ſi ſuccis impurioribus in corruptionem pronis venæ magis vel minus refertæ, ſique partes ſolidæ adhuc robuſtæ vel a rubore penitus dejectæ ſunt. Et quia temporum anni mutationes & præcedentes conſtitutiones tempeſtatum præternaturales magna potentia gaudent corporis noſtri ſuccos prava diatheſi imbuendi & ad corruptionem eos diſponendi, hinc efficitur, ut arthritides, intermittentes febres purpura, quæ alias ſatis benigne & placide incedunt, peſſimos mores induant, neque abſque omni periculo ſint. Chronicis quoque malignis merito annumeramus cancrum, ſi in exulcerationem abit, item ſphacelum, qui a cauſa interna fit, quandoquidem ſummam dyſcraſiam & promtitudinem ſanguinis & humorum ad putridam corruptionem indicat.

§. VII.

Morborum quidam ſunt communes, qui plures uno in loco invadunt & Græce dicuntur epidemii. Quidam non multos communiter, ſed ſeparatim ſparſimque adprehendunt & ſporadici vocantur. Illi a communi cauſa, nempe aeris vitio & inquinamentis, hi a pravæ vitæ & victus ratione naſcuntur.

Scholion.

Epidemii certis tantum temporibus prodeunt, & quia aeris vitiis & alienis exhalationibus & inquinamentis in eo contentis temporumque conſtitutioni plane præternaturali debentur, fit, ut in uno diſtrictu plures invadant. Quia vero harum mutationum aeris magna eſt differentia, neque unius ejuſdemque ſemper indolis ſunt inordinatæ aeris conſtitutiones & exhalationes in eo contentæ noxiæ, quæ diverſiſſimo ſæpe genio & moribus incedunt, quare accidit, ut non una ſemper methodo curationem recipiant, ſed quæ uno tempore proſunt remedia, alio noceant, neque etiam eadem auxilia omnibus ægris propter diffidentem vim atque naturam conveniant. Solertis itaque & periti eſt medici, morborum, qui graſſantur, origines & cauſas a priori, id eſt, ex præcedenti temporum ac tempeſtatum habitu probe cognoſcere, eo conſilio, ut poſtea communes ejuſmodi afflictiones convenienti diæta vel auxilio avertere & corpora ab iis præſervare poſſit. Nihil enim præſtantius eſt, quam ſub præternaturali temporum morboſorum conſtitutione accuratiori vitæ & victus rationi invigilare, ut vel morbi communiter graſſantes arceantur, vel corporibus bene ſic præparatis modeſtius & benignius ſe exhibeant.

§. VIII.

Alia quoque eſt morborum endemiorum, alia pandemiorum ratio: hi ſpectant ad univerſum populum & quaſi ſunt plebeji ac vulgi fecem maxime afficiunt, atque uno eodemque tempore in multos cujuſcumque ſexus, temperamenti, ætatis, conditionis aut generis vitæ fuerint, promiſcue graſſantur ac deſæviunt, cujus generis ſunt morbi peſtilentes. Endemii vero certis locis proprii ſunt & inquilini, & ab aere, ſitu loci, victu conſueto, & pravis aquis naſcuntur.

Scholion.

Ad morbos pandemios maxime pertinent caſtrenſes, qui ex fame & annonæ difficultate, ex inſolentium & eorum, a quibus natura plane abhorret, eſu, ex alimentis, quæ uliginoſis in locis ac fœtidis juſto diutius condita fuerunt, vel ſitu putrilagineque obſita atque inquinata ſunt, vel ex ingurgitatione aquarum ſtagnantium naſcuntur. Hoc genus morbi ſunt febres, dyſenteriæ, diarrhœæ, morbus Ungaricus, anginæ. Ad pandemios referri etiam debent, qui ex frugibus ſideratis, ærugine, quæ peſtis ſegetum eſt, obductis, ſecali corrupto & lolio temulento infecto originem ſuam traxerunt ſuperioribus annis, cujus generis

neris exemplum nuper habuimus, cum ob copiam pluviarum temulentum lolium ſecali admixtum miras convulſiones excitavit. Endemiorum, qui certis regionibus vel etiam locis proprii ſunt, cauſæ variæ ſunt, quas longa ſerie enumeravimus & pertractavimus in Diſſertatione *de morbis endemiis*.

§. IX.

Sunt quidam morbi contagioſi, quidam contagii plane expertes; illi ex ſubtiliori miaſmate fermentalis indolis proveniunt, dum cum aere & alimentis in ventriculum deſcendit & primum ſuccos ibi contentos, poſtea lympham & ſanguinem inficit atque corrumpit.

Scholion.

Ex contagioſorum claſſe maxime eminent peſtis & omnes febres petechiales & catarrhales malignæ, item varioloſæ, morbilloſæ, dyſentericæ. Ex numero chronicorum ſcabies, lepra, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ulcera mali moris ſunt. Res notatu digniſſima eſt, quod omnes febres acutæ, quæ ex ſanguinis inflammatoria ſtaſi fiunt, item morbi chronici, qui ex viſcerum corruptione naſcuntur, a contagio ſint immunes; contra vero, qui a lymphæ corruptione & putredine fiunt, fermentativæ & multiplicativæ indolis ſint, & contagio ſe propagent. Sanguinis enim putredo ſphaceloſa ſive internis, ſive externis partibus inſideat, propter infectionem minus eſt terribilis, quia craſſioris paulo eſt texturæ & ſenſus afficit, ſed quæ in tenuiſſimo lymphatico humore reſidet, penetrantioris eſt naturæ, quia in poros altius ſe inſinuat, & fluidas partes in inteſtinam ſimilem motionem promptiſſime abripit.

§. X.

Morbi ſunt vel ſimplices vel compoſiti; illi dicuntur, qui ab una morbi cauſa proxima oriuntur, hi vero ſunt, cum plures cauſæ in morbum producendum conſpirant.

Scholion.

Sæpiſſime fit, ut compoſiti appareant morbi, ita epidemii cum endemiis frequenter miſcentur, febres omnis generis, item variolæ, morbilli, catarrhales & aliæ graſſantes ſæpe cacochymicos, ſcorbuticos, hypochondriacos, vermibus laborantes, arthriticos & lue venerea infectos invadunt, & tunc ſemper minus tractabiles fiunt & multum medentibus faceſſunt negotii, quia ſimplici methodo & remediis alias morbo appropriatis non obtemperant.

§. XI.

Differens quoque morborum idiopathicorum & ſymptomaticorum eſt ratio. In illis morbi cauſa functionum turbationem efficit, ubi ſedem ſuam habet. Quandocumque vero cauſa morbi in alio loco reſidet, quam ubi functiones turbat, ſymptomaticus morbus dicitur.

Scholion.

Ita epilepſiæ & convulſiones, ſi quando dentium dolori ex eorum eruptione violenta vel atrocioribus inteſtinorum tormentis, aut calculo vel vermibus ſuperveniunt, morbi habendi ſunt ſymptomatici. Idem fit, ſi vertigo, ſi capitis dolor, ſi tinnitus & difficultas auditus aut melancholia ex male affecto ventriculo, cruditate acida ibi hærente & ſpaſmos ac inflationes concitante ſubnaſcitur. Ita quoque vomitus ſymptomaticus eſt, ſi dolori ex calculo ſupervenit & tuſſis ſymptomatica fit, ab acidorum & acrium humorum ſaburra primis in viis congeſta oritur. Epilepſia idiopathica eſt, quæ ſupervenit gravioris capitis percuſioni, ſi feſtucæ vel fragmenta cerebri membranis infixa ſint; vomitus idiopathicus fit pyloro exiſtente eroſo vel duodeno humore corroſivo, bilioſo oppleto. Tuſſis idiopathica pulmonalis eſt, ſi tubercula, obſtructiones aut vomicæ ibi hærent, vel ſerum acre a ſanguine ſecedens bronchiorum membranis altius inſidet. Hæc diſtinctio inter morbum idiopathicum & ſymptomaticum magni momenti eſt in praxi medica, nam facilius ſemper ſymptomaticus tollitur, ſi cauſa in prima re-

Digitized by Google

regione, ubi facile corrigi & evacuari poteſt, hæret, ac ſi altius interioribus viſceribus fuerit infixa. Dein curato morbo principali ſecundarii & ſymptomatici ſua ſponte deſinunt & ſolvuntur. Tandem vero & iſtud ſciendum eſt, quod morbus acutus aliis acutis ceu ſymptoma ſuperveniens lethalis plerumque fit, quia exhauſtis jam a magno morbo viribus, alius magnus ſuperveniens non poteſt tolerari. Ita phrenitis vel inflammatio ventriculi, quando ſupervenit acutis, plerumque necat.

§. XII.

Morborum alii ſunt vel genuini, alii corrupti. Priores ſuum genium, typum, progreſſum atque effectum decenti tempore & ordine obſervant; poſteriores ex perverſo laborantis regimine aut errore medentium alium plane & pejorem morem adſumunt.

Scholion.

Corrupti morbi plerumque ſunt fructus male adminiſtratæ curæ, ſi e. g. intermittens febris ante correctionem vel evacuationem materiæ peccantis intempeſtive famigerato illo chinæ cortice, vel alia adſtringente medicina reprimitur, vel ſi exanthemata cum febre ſociata, ut variolæ, morbilli, purpura, paulo calidioribus & expellentibus præpoſtere tractantur, vel ſi ſolennes & ſtatæ excretiones v. g. menſium, hæmorrhoidum nimiæ validioribus conſtringentibus intercipiuntur, vel ſi virulenta gonorrhœæ aut intempeſtivis adſtringentibus aut calidioribus balſamicis præpropere ſiſtitur, aut excretio quædam critica ſupprimitur, tunc plerumque inſueta & deterioris indolis ſymptomata, ac ordinario fieri ſolet, ſequuntur. Tum certe artis & laboris eſt corruptos hos affectus priſtinæ ſuæ formæ reſtituere. Pulchra ſunt, quæ circa hanc rem jam ſuo tempore monuit *Celſus Lib. III. Cap. II. multum intereſt, ab initio quis recte curatus ſit, an perperam, quia curatio minus his prodeſt, in quibus aſſidue fruſtra fuit*. Plura de hac materia legi poſſunt *in diſſertat. noſtra de converſione morbi benigni in malignum*.

§. XIII.

Dantur morbi recidivantes, qui ad tempus ſilent, poſtea majori vehementia & periculo recurrunt, partim ob cauſam non penitus ſublatam & in corpore adhuc relictam, quæ cum tempore vires ſumens pejorem effectum producit, partim ob inſignem partis adfectæ imbecillitatem a morbo relictam, quæ prompte data cauſa occaſionali repetit vitioſos motus.

Scholion.

Ex recidivantium numero ſunt maxime intermittentes febres, ſi imperite, quod plerumque fit, tractantur, nec perfecte ſanantur. Recidivant quoque ſanguinis nimiæ per hæmorrhoides, per pulmones, per ventriculum proruptiones, quæ plerumque ob validiorem ſpaſmum primarum viarum & a nimia ſanguinis abundantia vel bilis acrimonia naſcuntur. Recidivant quoque aſthmata, affectus apoplectici, paralytici, capitis dolores, qui ex raptu ſanguinis ad caput ob violentos in imo ventre ſpaſmos producuntur, qui ſi partem a morbo priori debilem relictam inveniunt, facile periculoſas ſtagnationes de novo ibi efficiunt. Ipſa quoque experientia deprehendimus, quoſdam ex morbis chronicis, qui ſublati videbantur, recurriſſe, ut icterum, hydropem, phthiſin, luem veneream, ſcorbutum, purpuram; in feminis maxime recidivant abortus.

§. XIV.

Redeunt quoque certo anni tempore, quo primum invaſerunt, quidam morbi, & hi vocari ſolent anniverſarii.

Scho-

Digitized by Google

Scholion.

Nullum anni tempus facilius eosdem morbos revocat, quam vernum & autumnale, ob ſanguinis copiam, quæ ſpaſmos efficit & ſanguinis congeſtiones, quas veteres raptus vocarunt, ad alia loca: Ita maxime narium hæmorrhagiæ, pleuritides, peripneumoniæ, cephalalgiæ, aſthmata, in autumno certo & ſtato menſe ſæpius revertuntur ob congeſtos multos impuros humores, & ob aeris inæqualitatem frequentiorem, quæ ingentem imbecillitatem partium antea laborantium denuo producit. Ita redeunt arthritides, podagra, malum iſchiadicum, diarrhœa, catarrhales febres, defluxiones rheumaticæ, qui morbi etiam in ſenioribus, & imbecillioribus verno tempore ſtata ſua anni tempora ſervant.

§. XV.

Alia eſt differentia morborum recentium, alia antiquorum & habitualium, illi in partibus magis fluidis, hi magis in ſolidis vitium ſuum poſitum habent.

Scholion.

Omnes morbi recentes facilius admittunt medicinam, quam inveterati, eo quod vitium, in partibus fluidis conſiſtens, facilius emendari poteſt, quam illud, quod in partium ſolidarum, viſcerum vel nervorum depravata conſtitutione hæret. Affectus quoque ſpaſmodici, & qui in habitum atque conſuetudinem abierunt, uti videmus in hypochondriacis & doloribus inveteratis, difficulter & ægerrime ſanationem recipiunt. *Hippocrates antiquos morbos difficilius curari, quam recentes adſerit Lib. de locis in homine* §. 47. *quia morbos antiquos primum recentes facere oportet.*

§. XVI.

Sunt quoque morbi vel hæreditarii, vel adventitii; priores in ſolidæ cujuſdam partis vitio & imbecillitate nativa cauſam ſuam poſitam habent. Adventitii pravæ victus & vitæ rationi, & omnibus, quæ fluidorum potius craſin deſtruunt, accepti ſunt referendi.

Scholion.

In affectuum hæreditariorum numero ſunt epilepſia, mania, melancholia, apoplexia, qui in mala & nativa conſtitutione cerebri fundamentum ſuum habent. Ex pulmone, ſi imbecillitate nativa laborat, naſcitur hæmopthyſis, phthiſis; ubi a natura male affectum eſt hepar, cachexia & hydrops cum tempore oriuntur: ubi ventriculi & inteſtinorum tubus nervoſo-membranaceus a tono ſuo plane dejectus, & ad ſpaſmos ac flatulentias promptus a natura eſt, moleſtiſſima illa adfectio, quæ hypochondriaca audit, producitur. De congenitis vero morbis ſcribit *Hippocrates Lib. II. prædict.* §. 11. *quod qui hiſce corripiuntur, ægre ab ipſis liberentur.*

§. XVII.

Alia morborum ſpecies eſt congruorum, alia incongruorum; illi dicuntur, qui certis ætatibus, temperamento, ſexui, anni temporibus convenientes & familiares ſunt: incongrui vero appellantur, ſi plane hiſce non reſpondent.

Scholion.

De hiſce morbis tale judicium fert *Hippocrates Sect. II. aph. 3. 4. minus periculoſe ægrotant ii, quorum vel naturæ, vel ætati, vel conſuetudini, vel tempori familiaris eſt morbus, quam quibus horum nullus affinis cognatuſque exiſtit.* Et ut rem planiorem faciamus exemplo, epilepſia, variolæ, morbilli, infantili ætati ſunt maxime proprii ac facilius tum ſolvuntur ac leviores ſunt: ſi vero hiſce

Digitized by Google

ſce juvenis vel vir laborat, ob ſtrictiorem fibrarum habitum, longe periculoſior eſt eventus. Hæmorrhoides & apoplexiæ ſenibus familiares, ſi primam ætatem infeſtant, aliquid monſtri alunt. Febres tertianæ æſtati conveniunt, & citius etiam tunc finiuntur; ubi vero, ſi autumnus eſt, incidunt, pertinaciſſimæ indolis ſunt: menſtruæ purgationes circa quinquageſimum annum diſcedunt, ſi in ſenili ætate accedunt, ſanguinis eruptiones graviſſimæ, & quæ periculo non vacant, eſſe ſolent. Pleuritides, ſi juvenilis ætas eſt, facile ſolvuntur, in ſenili ætate ut plurimum necant. Plura, quæ ad hoc argumentum pertinent, tractavimus in *Diſſertatione de morbis incongruis*.

§. XVIII.

Diverſi quoque ſunt morbi ratione ætatum, dum quidam in pueritia, alii in adoleſcentia & juvenili ætate, alii in virili & ſenili oriuntur.

Scholion.

Obſervatione digna ſunt, quæ de morbis ætatum *Hippocrates in Coacis Prænotionibus Sect. III. §. 95.* profert; *morbi ante pubertatem non fiunt peripneumonia, pleuritis, podagra, nephritis, varix circa tibias, fluxus ſanguinis, hæmorrhois. Horum morborum nullum ante pubertatem fore, expectandum eſt: verum ab anno decimo quarto uſque ad quadrageſimum ſecundum natura corporis morborum omnis generis ferax eſt. Rurſus ab hac ætate uſque ad annos ſexaginta tres non fiunt ſtrumæ, neque lapis in veſica, niſi prius exiſtat, neque defluxus medullæ ſpinalis, neque nephritis, niſi ex alia ætate comitentur, neque hæmorrhoides, neque fluxus ſanguineus, niſi prius fuerit. Hi uſque ad ſenectutem adſunt morbi.*

§. XIX.

Memorabile eſt, quod ætates ſuos proferant morbos incipiendo a capite & ſuperioribus partibus, ſucceſſive ad alias inferiores & extremas progrediendo.

Scholion.

In infantia caput maxime petitur, ibique ob nimiam humiditatem & fibrarum flacciditatem, neutiquam vero ob pulſionem ſanguinis ad caput, a natura ſapiente inſtitutam eo conſilio, ut per nares nimia ſanguinis copia excernatur, fiunt a ſtagnatione ſeri achores & tineæ capitis, cruſta lactea, fluxiones ex auribus, epilepſiæ, glandularum tumores, parotides, ophthalmiæ, lippitudines; in adoleſcentia gravedines, coryzæ, cephalalgiæ: in ætate juvenili & virili morbi magis pectoris invadunt, & tum magis tuſſes ſiccæ, pleuritides ſpuriæ & veræ, peripneumoniæ, pulmonum vomicæ, phthiſis, circa hypochondria & præcordia ſpaſmi, ardentes febres, alvi conſtrictiones. In prima ſenecta hæmorrhoides fluentes vel cæcæ, flatulentiæ, icterus, quartanæ, cachexiæ, calculus renum, colicæ flatulentæ; in provectiori vero ſenectute morbi magis adhuc deſcendunt in ima viſcera & regionem corporis infimam, unde ſcorbutus, cachexia, ſtranguria, calculus veſicæ, teneſmus, hæmorrhoides ulceroſæ, podagra fixa, malum iſchiadicum, gonagra, maraſmus, atrophia, mictus cruentus, in fœminis profuſiones ſanguinis enormes per uterum contingunt.

§. XX.

Morbi ætatum fundamentum ſuum maxime habent in diſpoſitione ſolidarum partium ad motum & ad humores commotos & congeſtos recipiendos.

Scholion.

Etenim in ætate prima & adoleſcente & juvenili magno impetu humores surſum feruntur propter validum elaterem & tenſionem, & ibi poſtea, ſi ob partis jam antea adfectæ imbecillitatem, ſta-

ſin.

ſin vel ſtagnationem efficiunt, facile hos morbos procreant. Quoniam autem paulatim et procedente tempore hic vigor, hic motus, hoc robur partium remittit, imo plane deficit, illud efficitur, ut ob laxitatem partium ſolidarum magis humores inferiora petant, deſcendant, ut in abdominis viſceribus ſtagnationes, et ab his morbi chronici et imi ventris fiant.

§. XXI.

Morborum alii ſunt ſanabiles, alii inſanabiles; illorum vitia magis conſiſtunt in partibus fluidis, quæ facilius emendari poſſunt: horum cauſæ in tanta labe viſcerum poſitæ ſunt, quæ medicina nulla ſuperari poteſt.

Scholion.

In morbis inſanabilibus præcipui ſunt hemiplexia vel paralyſis inveterata, ſurditas et gutta ſerena, antiqua, hectica ex viſcerum corruptione, hydrops aſcites ex induratione viſcerum, cachexia ſcorbutica ex corruptis viſceribus, hydrops pectoris ex polypo cordis vel vaſorum pulmonalium, cordis palpitatio vel aſthma ex polypo, calculus renum per plures annos affligens, mania inveterata, cancer exulceratus, ſphacelus a cauſa interna, podagra hæreditaria, gonorrhœa inveterata ex proſtatarum fiſtulis, exulcerationes pulmonum fiſtuloſæ, calculus veſicæ, exulceratio vetus uteri, chloroſis et ſterilitas ex polypo vaſorum uterinorum, maraſmus ſenilis.

§. XXII.

Diſtinctio inter morbos ſanabiles & inſanabiles non caret ſuo uſu in medicina.

Scholion.

Præclara ſunt, quæ hac de re prodidit *Hippocrates Libr. de articulis* §. 6. *poſſit aliquis dicere, extra medicinam velia eſſe. Quid enim opus eſt de his, quæ incurabilia facta ſunt, amplius tractare? At hoc facere multum refert. Ejuſdem enim profeſſionis eſt, & hæc cognoſcere. Non enim fieri poteſt, ut inter ſe dirimantur. Oportet enim curabilia ita tractare, ut ne incurabilia fiant, ea intelligentia, ut quam maxime prohibeamus, ne ad hæc deveniant.*

§. XXIII.

Plurimi ex morbis ſunt ſalutares, nonnulli etiam exitiales: illi reſtituunt hominem priſtinæ ſecundæ valetudini vel etiam corpus præſervant a gravioribus malis; hi ad perniciem vel deſtructionem corporis vergunt.

Scholion.

Morbi ſalutares dicuntur, quia ſalutarem habent exitum, dum motibus ſuis extraordinariis et vehementioribus a cauſa perniciali morbida corpus liberant, quatenus eam ſive diſcutiendo ſive foras ejiciendo a corpore removent.

§. XXIV.

Morbi plurimi ex ſalutaribus ſolvuntur excretionibus, ſive ſanguinis per varia excretoria, ſive propulſione excrementitii humoris ad habitum corporis, vel per ſudorem aut tranſpirationem auctam, ſive per crebriores dejectiones.

Scholion.

Non omnes morbi, qui cum excretionibus junguntur, ſalutari ſemper fine atque effectu gaudent, ſed ii tantum, qui cum levamine fiunt et cauſam, a qua motus morboſi orti, evacuant: ſi videlicet morbi non tam a qualitate vitioſa et motu inordinato, quam a copia nimia vitioſæ materiæ naſcuntur.

Digitized by Google

§. XXV.

Ex morbis ſalutaribus eminet maxime febris, quæ ſummum præſidium & medicina ſæpius eſt corpori illudque non tantum a cauſa morbifica, ſed & a graviori morbo, imo morte præſervat.

Scholion.

Præclara ſunt, quæ refert *Celſus* de *Aſclepiade*, quod febre ipſa præcipue ſe ad remedium uti profeſſus ſit, & *Lib. II. Cap. VIII.* ſcribit: *febris, quod maxime mirum videri poteſt, ſæpe præſidio eſt.* Sanguis enim, cum in febre majori celeritate per omnis generis tubulos fertur, ipſas periculoſas ſtaſes & ſtagnationes ſenſim paulatimque reſolvit, humorum nimiam copiam conſumit, obſtructa & conſtricta excretoria & tubulos tandem aperit, & liberum ſanguinis & humorum reddendo circulum, omnes ſuppreſſas evacuationes reſtituit. Quodſi itaque hæc facit, utique talis febris ſalutaris dicenda eſt. Porro omnes febres, quæ cum levamine ad partes extremas materiam nocentem exturbant, ut ſunt varioloſæ, morbilloſæ, purpuraceæ, arthriticæ, catarrhales & quas dejectiones copioſæ comitantur, ſalutares quoque morbi ſunt. Pleræque etiam intermittentes febres, ſi ſibi relinquuntur, & remotio cauſæ morbificæ arte adjuvatur, non vero præpoſtera medicina aut diæta impeditur, ſaluti & præſidio potius ſunt corpori, quam detrimento, & corpus ab aliis gravioribus malis vindicant. Maxime omnium vero febres catarrhales cum tuſſi, cum coryza junctæ, omnium ſaluberrimæ ſunt.

§. XXVI.

Morbi & febres, quæ ad exitum & ſummam perniciem tendunt corporis, ſunt, qui a vehementiori inflammatione, a partium nervoſarum corruptione & ſphacelo interno naſcuntur, item inflammationes, quæ aliis gravioribus morbis ſuperveniunt, ut ſunt phrenitis & inflammatio ventriculi ac inteſtinorum, vel illæ febres atque excretiones, quæ a graviſſimo animi affectu, ab adſumpto veneno, a bile cauſtica, a gravi læſione externa partium nervoſarum, a vermibus inteſtina rodentibus, a flatibus, ab hernia incarcerata, a nimiis doloribus fiunt, quia omnes hi morbi & motus morboſi non ita ſunt comparati, ut cauſas removeant, ſed potius læſiones graviores reddunt vel necant ac in extremam perniciem ac imbecillitatem vel univerſum genus nervoſum vel certæ partis tonum ac robur præcipitant.

Scholion.

Ex hiſce jam omnibus clariſſime apparere arbitror, quanta cum cura & ſolertia motus, qui in ſalutarem finem tendunt, & qui perniciem adferunt, ſint diſtinguendi; nam in illis naturam adjuvare & ejus negotium promovere debemus, ubi peſtilens error eſt, ſi ejuſmodi motus ſine reſpectu ad cauſam ſtatim ſiſtamus; cum contra perniciales omnes motus, quia nihil ſalutare præſtant, ac vires magis exhauriunt, utique protinus, & ſedandi & profligandi ſunt.

§. XXVII.

Diſtinctio etiam non exigui uſus in medicina admittenda eſt inter morbos frequentiores & rariores. Priores dicuntur, qui crebrius & fere omnes homines invadunt; poſteriores tales ſunt, qui rarius & tempore & numero eveniunt.

Scholion.

Omnes quidem morbi in genere rariores ſunt, id eſt, minus frequenter homines infeſtant, ſi conſideramus tantum rerum inſalubrium & nocentium, quibus perpetuo corpus humanum objectum

jectum atque expoſitum eſt, copiam. Cauſam hujus peculiaris phænomeni jam ſupra attulimus, quia nempe ea eſt inſalubrium rerum indoles, ut non proxime, ſed potius remote & tantum diſpoſitive morborum generationem quidpiam conferant, atque etiam ex his plures cauſæ ad partium ſolidarum tonum naturalem deſtruendum conſpirare & concurrere debeant. Sed tamen neque tam rari ſunt quidam morbi, quia plures frequentiſſime in praxi eveniunt, & non ſemel, ſed ſæpius homines per omnem ætatem excruciant.

§. XXVIII.

Inter frequentiſſimos morbos, ſeu potius effectus morborum, qui jugulant & e vita tollunt hominem, eſt interna viſcerum corruptio, & ſphacelatio.

Scholion.

Quo rarior eſt ſphacelus in partibus externis, eo frequentior eſt in internis; nam nec ullus fere hominum, qui morbo naturali moritur & non violenta vel celerrima morte perit, eſt, qui non ex putrida & ſphaceloſa corruptione partium internarum moriatur, quod iis quidem, qui rarius vel plane numquam morbis defunctorum hominum cadavera diſſecuerunt, ignotum videtur, neutiquam vero iis, qui frequentius hiſce exercitiis interfuerunt.

§. XXIX.

Morbi frequentiores ii ſunt, qui a cauſa communi, nempe aeris conſtitutione fiunt, & maxime a tranſpiratione prohibita ſuam originem habent. Ita ſæpius intra anni ſpatium invadunt & plures ſimul divexant catarrhi, coryzæ, gravedines, tuſſes humidæ, catarrhales febres & rheumaticæ, item diarrhœæ, cephalalgiæ, variolæ, morbilli, febres intermittentes, præſertim tertianæ, dolores artuum & id genus plures.

§. XXX.

Frequentiores etiam ſunt ii morbi, qui certis locis ob peculiarem cæli conſtitutionem, ſitus regionis, aquarum & alimentorum naturam familiariſſimi ſunt.

Scholion.

Ita in Weſtphalia frequentiores ſunt peripneumonia, quartana, & hydrops. Qui loca marina incolunt, vel diutius in mari verſantur, ſcorbutum vix effugere poſſunt. Qui dulci, farinaceo victu utuntur, in febres putridas, malignas, lumbricos, purpuram & exanthemata maligna facile incidunt; qui in locis paludoſis degunt, creberrime intermittentibus iiſque anomalis exercentur.

§. XXXI.

Frequentiſſime quoque & graviter homines laborant ex vehementia animi pathematum.

Scholion.

Nullus fere gravior morbus acutus vel chronicus eſt, quem non ſoli animi affectus, multo vero magis cum aliis cauſis juncti excitari poſſunt; inde enim apoplexiæ, epilepſiæ, hæmopthyſes, narium hæmorrhoidumque effrenes hæmorrhagiæ, febres inflammatoriæ ventriculi, ardentes, cholericæ, abortus, menſium hæmorrhoidum, alvi, ſudoris ſuppreſſiones, & exinde gravia pathemata, cordis palpitationes, tremores, animi deliquia oriuntur.

§. XXXII.

Frequentiores etiam ſunt morbi, qui ex pravæ digeſtionis vitio, item ex menſium vel hæmorrhoidum defectu vel ſuppreſſione oriuntur.

Scholion.

Fœminæ frequentius ægrotant, & de variis incommodis conqueruntur, ſi ſunt gravidæ, vel eo tempore, quo menſes inſtant; multoque magis affliguntur, ſi defi-

Digitized by Google

deficiunt vel ſupprimuntur, aut plane in ſenioribus ceſſant. Crebrius quoque afficiuntur homines ex pravæ digeſtionis vitio & cruditatibus prima in regione ſtagnantibus, inde enim nauſea, colicæ flatulentæ, diarrhœæ cum torminibus, cephalalgiæ, vertigines, vigiliæ, ſpaſmi præcordiales, inflationes ventriculi, dolores hypochondriorum, alvi adſtrictiones; adfectus enim hypochondriacus dictus malum eſt, ſi ullum, frequens & familiare, quod plures homines per multos annos quotidie divexat et excruciat.

§. XXXIII.

Notabile eſt, quod morbi ſalutares, id eſt, qui ad ſalutem machinæ tendunt, longe frequentiores ſint, quam qui in ejus perniciem cedunt.

Scholion.

Divinæ ſapientiæ, tamquam architectici corporis humani, hoc beneficium debemus, quod plurimi, qui frequentiſſime homines exercent, morbi liberent corpus a graviſſimis malis, dum materia vitioſa vel corrigitur, vel per convenientia emunctoria excernitur; quales ſunt illi ſpaſmi & affectiones morboſæ, quæ circa menſium vel hæmorrhoidum fluxum infeſtant, item omnes catarrhales et rheumaticæ febres, defluxiones, coryzæ, tuſſes humidæ, diarrhœæ, intermittentes febres, variolæ, morbilli, arthritides, aliæque febrium ſpecies.

§. XXXIV.

Rariores ſunt morbi, qui ratione ætatis, temperamenti & ſtructuræ partium incongrui, ut & chronici graviores.

Scholion.

Ita infantibus vel pueris rarius vel plane non eveniunt podagra, apoplexia, hæmoptyſes, vomitus cruenti, vel ſanguinis ex hæmorrhoidibus, vel utero profuſiones, nec non maniæ, melancholiæ; ſenibus vero rariſſime accidunt hæmopthyſes, epilepſiæ, variolæ, morbilli, phthiſes, lumbrici, ſpaſmi hypochondriaci. Rariores etiam ſunt apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyſes, mania, gutta ſerena, melancholia, epilepſia chronica; rarior quoque eſt vera phthiſis et aſthma ſpaſmodicum, rarior hydrops et icterus niger, morbus niger, et veſicæ calculus; item lepra, ſcabies maligna: quia dicti hi morbi non tam facile oriuntur, ſed ſummam imbecillitatem et dejectum robur partium earumque magnam labem et corruptionem, et ſanguinis ac ſuccorum maximam dyſcraſiam, et viſcerum obſtructionem, quæ non tam facili negotio ingignitur, ſubindicant.

§. XXXV.

Differentia inter morbos raros & frequentes non caret in therapia ſuo uſu, diſcimus enim exinde naturam earum rerum, quæ frequenter & graviter noſtra corpora afficiunt iiſque inimicæ ſunt, ut majori cum cura earum noxam evitemus.

§. XXXVI.

Hujus generis ſunt animi commotiones, aeris repentinæ mutationes, frigus, acida, lacticinia, & quæ excretiones menſtruas, alvinas, & quæ per cutem fiunt, ſupprimunt, intemperantia, nimia voracitas, ſedentaria vita.

§. XXXVII.

Dantur quoque plurimi ex morbis, qui ſtato tempore, certo menſe, circa lunæ mutationes, vel certa ſeptimana, die, vel etiam hora determinata redeunt, & hi vocari ſolent periodici; alii vero ſunt morbi ſimplices, omnis circuitus expertes.

Scholion.

Differunt periodici a recidivantibus morbis, quia hi non ſervant periodos, utut variis de cauſis revertantur, neque confundendi ſunt periodici cum remit-

Digitized by Google

mittentibus; nam dolores ex calculo, item colici, arthritici remittunt quidem, raro tamen certo ac definito tempore re vertuntur.

§. XXXVIII.

Omnes affectus periodici habent ſuum fundamentum in motibus ſpaſmodicis, quare & omnes morbi ſpaſmodici, qui inæqualem circuitum ſanguinis, ejuſque congeſtionem in partibus efficiunt, ſunt etiam periodici, & inter hos primas partes tenent hæmorrhagiæ.

Scholion.

De menſium & hæmorrhoidum fluxu res jam ſatis nota & explorata eſt, quod ſtatas periodos ſervent, neque ignotum eſt, has ſanguinis excretiones ſemper cum ſpaſmo partium externarum & lumborum, quo comprimitur ſanguis verſus uterum & anum, fieri, & quia abortus etiam cum ſpaſmis & nimiis uteri hæmorrhagiis invadunt, etiam illi inter affectus periodicos jure meritoque ſunt referendi. Nam in recens nuptis non raro tertio menſe & circa ordinarium fluxus menſtrui tempus, exactiſſime etiam ſeptimana reſpondente, non ſemel vel bis, ſed ſæpius ter quater, imo ultra recurrunt. Ita quoque multiplici experientia compertum eſt, & narium hæmorrhagias & hæmopthyſes dari menſtruas, & ſemper cum extremorum refrigeratione & conſtrictione invadere, neque rarum eſt, vomitus cruentos intra certum menſis ſpatium in feminis, quibus menſes ſuppreſſi fuerint, reverti.

§. XXXIX.

Quando ſtatæ & ſolennes excretiones ſanguinis per nares, hęmorrhoides vel menſes non reſpondent, & a ſpaſmis fiunt ſanguinis & humorum ad partes infimas congeſtiones, varia inde pathemata convulſiva, ſpaſmodica, doloroſa periodica naſcuntur.

Scholion.

Sæpiſſime occurrit in praxi, quod interceptas ſanguinis per menſes & hæmorrhoidas excretiones excipiant hemicraniæ vel ophthalmico hemicraniæ, odontalgiæ, otalgiæ, it. capitis eryſipelata periodica, neque minus in pectore aſthmata ſpaſmodica, tuſſes convulſivæ & violentæ. Circa præcordia vero graves anxietates, dolores, cardialgiæ, inflationes ventriculi ructuoſæ, vomitus, ſitis cum ariditate linguæ, ingentes dolores circa lumbos, & os ſacrum fiunt, quæ omnia periodice eveniunt, & exacerbantur. Dantur quoque ex menſium defectu epilepſiæ, & motus convulſivi periodici, circa menſium maxime fluxum provenientes, & poſtea ſingulis diebus certis horis redeuntes. Neque minus ab eodem fonte hyſterica pathemata; per periodos recurrentia, producta vidimus.

§. XL.

Cum ſpaſmi maxime familiares ſint tubis nervoſo muſculoſis ventriculi & inteſtinorum, non mirum eſt, eos morbos, qui ex ſpaſmo primarum viarum fiunt, periodos & ſtata ſua tempora ſæpiſſime ſervare.

Scholion.

Ita dolores cardialgici, colici ſæpe certis horis recurrunt de die. Vidimus vomitus bilioſos ſingulis pleniluniis recurrentes per aliquot dies cum ſumma anguſtia, anxietate & virium proſtratione. Vidimus quoque ex ſpaſmo duodeni icterum ſingulis menſibus dominica die recurrentem, & per aliquot dies perdurantem. Vidimus non ſemel, ſed ſæpius iterumque ex primarum viarum vitio & cruditatibus inde propullulantibus periodicas tuſses, & infarctus pectoris certis horis de die vel nocte redeuntes, item vertigines, cephalalgias certis horis ingraveſcentes.

§. XLI.

Febres intermittentes ſtatis & determinatis diebus, imo ſæpius horis redire notiſſimum eſt.

Scholion.

Paroxyſmi intermittentium etiam ſoboles ſunt ſpaſmorum, qui ex prima regione veniunt, poſtea partes extremas & corticem corporis, cutem & ſubjacentes muſculos conſtringunt, ſanguinemque ad interiora repellunt, ubi anxietates, difficultatem reſpirandi, & parvum ac debilem pulſum efficiunt, donec motu in contrarium facto a centro ad circumferentiam validiori, hi motus ſpaſmodici diſcutiantur.

§. XLII.

Periodicorum morborum cauſa perperam interno agenti, quod determinato tempore motus præſtet, vel fermento morbifico aut ætheris peregrini per lunas vel ſidera influxui adſcribitur; ſed potius partium imbecillitati, quæ ſtagnationi & corruptioni humoris, inde producto ſpaſmo occaſionem ſubminiſtrat, debetur.

Scholion.

Supra jam in *Cap. III.* §. 27. 28. 29. 30. 31. latius deduximus, ſpaſmos ſemper relinquere poſt ſe quandam imbecillitatem, quæ deinde facile ad ſtagnationes occaſionem ſubminiſtrat, & ad motus jam adſuetas fibras perducere poteſt, id quod etiam ſuo calculo adprobare videtur *Galenus in lib. II. de differentiis febrium, dum omnes acceſſiones ægritudinum ex membrorum diſpoſitione male affecta ortum habere prodidit.* Atque etiam inter certas & ſtatas leges microcoſmicas referenda hæc eſt, quod natura ad partes infirmas maxime humores ablegare ſoleat, præſertim ſi illa in ſpaſmis ac motibus violentis eſt occupata. Ita frequentiſſime evenit, quod in hiſce partibus quæ ſcarificatione vel inciſione venarum aliquoties affectæ fuerunt, certis temporum intervallis, idque ex redundantia humorum, tenſivi & pungitivi dolores ac languores ibi percipiantur. Obſervavimus, a contuſione dorſi & ſcapularum circa æquinoctialia tempora in partibus affectis ingentes dolores recrudiuiſſe. Si dens vitio laborat & carioſus eſt, facile recrudeſcit dolor intra certum temporis ſpatium, præſertim circa veſperam; exemto autem dente omnis dolor conſiſtit. Id quod unicum exemplum non poteſt deducere ad cognitionem cauſalem repetitionis febrium; neceſſario enim ſtatuenda videtur mala in primis viis diatheſis, quæ infirmitas ſtagnationem & motum humoris facit, qui poſtea cauſa febris eſt: ſublata vero hac prava diatheſi & vitio partis correcto neceſſe eſt, ut motus & febris provocatio ceſſet.

§. XLIII.

Morborum periodicorum cauſæ inveſtigatæ clariſſime medentem inſtruunt, quod non valentiora remedia, quæ ſpaſmos concitant, neque opiata & narcotica, omniaque ea, quæ robur partium infirmant, locum habeant, ſed potius roborantia, nervina, item diaphoretica cum clementioribus anodynis mixta magnum ſolatium adferant.

Scholion.

Peſſime periodici affectus tractantur, præſertim ſi adſuefacti & habituales ſint, per valentiora emetica, purgantia & ſudorifera; hæc enim omnia robur partium valde infirmant, & ſpaſmos magis adaugent, tantum abeſt, ut eos ſiſtant. Deinceps ea eſt ratio atque indoles motuum adſuefactorum, ut a leviter nocente cauſa revocentur, cui removendæ tam valida remediorum genera minus quadrant. Neque etiam expedit, dolores vel convulſiones fortiori medicina ſedativa tractare, quia in principio quidem alleviamentum quoddam præſtant, poſtea vero propter

Digitized by Google

pter infirmitatem, quam partibus nervoſis inducunt, pejoris indolis ſiunt, & crebriori uſu facile in cachexiam, tumores œdematoſos ac lentas febres ægros præcipitant.

§. XLIV.

Datur etiam ſingularis ſpecies morborum, in quibus ad externas partes propulſa materia peccans ſtationem ſuam relinquit, & ad interiora revertitur, & hi vocantur retrogradi vel retrocedentes.

Scholion.

Variant multum inter ſe ſe, retrogradi qui adpellantur. Quidnam enim ex iis ad ſummam cutem, ejuſque ſuperficiem tantum feruntur, ut ſunt morbilli, variolæ, purpura, ſcabies, cruſta lactea, quidam vero profundius inhærent partibus carnoſis & nervoſis glanduliſque, cujus generis ſunt eryſipelata, bubones venerei, peſtilentiales, carbunculi, tumores podagrici, venerei, œdematoſi, antiqua ulcera.

§. XLV.

Retrogradorum morborum peſſima eſt ratio atque eventus, quia materia ad ſuperficiem corporis detruſa indolis ſubtilioris ſalino-ſulphureæ poſtea ad interiora delata nervoſas partes occupans, graviſſima pathemata excitat.

Scholion.

Quodſi enim materia retropulſa ad cerebrum ejuſque membranas delata fuerit, graves affectus capitis, ut phrenitides, convulſiones epilepticæ, lethargus, hemiplexia, aphonia, gutta ſerena, mentis & memoriæ alienationes facile ſuſcitantur. Si vero ad præcordia delata nervoſas ibi fatigat partes, graves pectoris morbi, ut aſthma convulſivum, tuſſis ferina, catarrhus ſuffocativus, difficilis & ægra cum anxietate & anguſtia ſpiratio & ingens virium collapſus reſultant. Si vero ventriculi & inteſtinorum tunicis firmiter inhæreſcat, atrocia ventris tormina, cardialgiæ & periculoſæ harum partium inflammationes, ſingultus, diarrhœæ oriuntur. Ex quo intelligitur, quantum periculi omnes illi morbi habeant, qui ab exterioribus ad interiora convertuntur, id quod jam olim probe annotavit *Hippocrates in Coac.* §. 103. *eryſipelas foras quidem accedere commodum eſt, intro autem converti lethale, invertitur autem intro, cum diſparente rubore pectus gravatur, & difficilem ſpirationem habet*. Et quod de eryſipelate hic dictum eſt, id de omni affectu externo, qui cum quadam inflammatione & dolore jungitur, intelligendum venit. Quod vero tantum periculi hi morbi alant, id ex eo fit, quod materia morbifica virulentæ indolis ad interiora relegata nervoſas maxime partes obſideat, in quibus graviſſima pathemata producit, nec tam facile ex iis rurſus evelli poteſt. Quapropter oportet utique medicum hos omnes morbos, qui facile ab exterioribus ad interiora revertuntur, cautiſſime tractare, & ab omnibus iis, quæ ullo modo repellendi facultate pollent, uti ſunt externa conſtringentia, item purgantia, emetica, ſanguinis miſſiones, quæ ab ambitu corporis humores revocant, abſtinere. Contra nihil præſentius eſt, quam ejuſmodi in morbis corpora in perpetua leniori, & æquabili tranſpiratione ſervare, & omni modo a topicis ſibi cavere.

§. XLVI.

Morborum alii ſunt cogniti ſive manifeſti, alii incogniti ſive occulti: illi dicuntur, quorum cauſæ cognitu faciles ſunt, hi vero vel novi ſunt, vel eorum natura, cauſæ, eventus adhuc latent.

Scholion.

E novis & incognitis morbis inſignis occurrit locus in *Præfatione Cornel. Celſi Pag.* 14. dum ait, *rarius, ſed aliquando morbus quoque ipſe novus eſt, quem non incidere manifeſte falſum eſt*, cum

cum ætate noſtra quædam ex naturalibus partibus carne prolapſa & arente intra paucas horas exſpiraveris, ſicut nobiliſſimi medici neque genus mali, neque remedium invenerint, quos ideo nihil tentaſſe judico, quia nemo in ſplendida perſona periclitari conjectura ſua voluerit, ne occidiſſe, niſi ſervaſſe videretur. Veteribus illi morbi, quorum cauſæ erant occultæ, θεῖόν τι ſive divinum quid in ſe continere judicabant, et tales fuerunt, quas non poterant ex temperaturæ facultatibus explicare, unde huc referebant inprimis epidemios, et qui ex aeris infeſta et virulenta quadam qualitate naſcebantur. Ceterum *Hippocrates Lib. de loc. in homine* §. 461. de curatione morborum incognitorum id egregie monet, ut, ſi quis morbum non cognoſcat, medicamentum bibendum non forte præbeat. Illud ſaltem hoc loco adjicimus, quod plurimi morborum et ratione indolis et cauſarum et ratione laborantis corporis, adeoque etiam ratione curationis ſint, proh dolor! incogniti non ex ſe et ſua natura, ſed propter ignorantiam eorum, qui divinam hanc artem temerario plane auſu exercent. His itaque et ego auctor, ſuaſorque ſum, ut cum prodeſſe nequeant, ſi non nocere velint, debiliſſimas ſemper medicinas porrigant, quibus maxime diaphoretica fixiora, clementer laxantia et analeptica temperata annumero.

PHI-

Digitized by Google

PHILOSOPHIÆ CORPORIS HUMANI MORBOSI SIVE PATHOLOGIÆ GENERALIS PARS II.

De rerum nocentium & inſalubrium natura, proprietatibus & viribus in corpus humanum, item de omnibus iis, quæ ullo modo corpora ad morbos proclivia reddunt.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAP. I.

DE

Rerum inſalubrium & nocentium natura & viribus, ſpeciatim de affectibus animi.

§. I.

CAuſis morborum proximis exquiſitius enucleatis & perſpectis, tractationis noſtræ ordo & methodus omnino requirit, ut jam rerum, quę lædunt functiones corporis & ejus conſervationi reſiſtunt, naturam & vires ad cauſarum morbificarum originem & generationem inquirendam ea, qua par eſt, accuratione & ſedulitate inveſtigemus atque evolvamus.

Scholion.

Cum morborum cauſæ, quæ corporis noſtri motus, ſecundum naturam proportionatos inque æquilibrio conſtitutos, turbant, ac pervertunt, non a ſe exiſtentiam ſuam habeant, nec caſu quodam incomprehenſibili, ſed ab aliis cauſis præexiſtentibus, & antecedentibus progignantur & ſuſtententur; harum utique cauſarum primordia atque originem ſollicita indagine ut perſcrutemur, neceſſe eſt.

§. II.

Scientia earum rerum, quæ inſalubres ſunt, & corpori humano vivo ac ſano nocent, atque ad cauſarum morbificarum productionem multum faciunt, medico tum ad præſervationem, tum ad curationem morborum ſumme utilis & neceſſaria eſt.

Scholion.

Rectiſſime hinc definitur medicina ab ipſo *Galeno*, quod ſit rerum ſalubrium & inſalubrium ſcientia. Etenim non ſufficit, medicum earum tantummodo rerum, quæ ſaluti ſunt corpori, ejuſque ſanum ſtatum & valetudinem proſperam tuentur, notitia eſſe imbutum, ſed id etiam potiſſimum requiritur, ut inſimul illas res plene & exacte cognoſcat, quæ miſerandis doloribus & variis ærumnis corpora humana objiciunt, animo vigorem & integritatem demunt, ac morbos & prææmaturam mortem inferunt. Nam quia præſervatio a morbis circa remotionem & depulſionem cauſarum, quæ morbis ingignendis aptæ ſunt, unice verſatur, facile quiſque medicorum ſolertiſſimus videt, ſcientiam harum rerum, quæ corpori officiunt, & vitæ ac ſanitati adverſantur, ipſi eſſe perneceſſariam & ad ſuam perfectionem non parum contribuere.

§. III.

Uti cauſarum morbificarum multiplices ſunt claſſes atque genera eorumque quædam celerrime & vehementiſſime, quędam tardiori gradu & longiori tempore vim ſuam nocentem exerunt; alia vero tantum partium diſpoſitionem ad morbos inferunt & remote concurrunt: ita etiam non unius ejuſdemq; ſunt generis & virtutis res exitioſæ, ſiquidem nonnullæ citiſſime & efficaciſſime inq; minima mole operationem pateſaciunt, nonnullæ tardius inq; majori mole & longiori tempore id præſtant: aliæ vero tantum diſpoſi-

tive

tive ad cauſas morborum proximas ingignendas concurrunt.

§. IV.

Quemadmodum dantur morborum cauſæ, quæ motus partium ſolidarum, a quibus ſanguinis circulus, vita, ſanitas cum ſecretionibus & excretionibus congruis dependent, proxime ac immediate invertunt ac deſtruunt: ita ſimiliter etiam dantur res, quæ, hoc præſtant, nocentiſſimæ, cujus generis ſunt graves animi commotiones & omnes illæ materiæ, quæ veneni vim habent, & cum magna vehementia ac celeritate inque minima mole ſolidorum motus deſtruunt.

§. V.

Plethora & cacochymia magnę ſunt morborum, præſertim chronicorum, cauſæ: hinc omnia ea, quæ ad nimiam redundantiam, item ſummam impuritatem & corruptionem ſanguinis & humorum aliquid conferunt, in claſſem inſalubrium & nocentium jure meritoque referri debent.

Scholion.

Si probe naturam & vires cauſarum morbificarum cognitas atq; perſpectas habeamus, utique nobis in facili erit earum rerum naturam explorare, quæ infeſtæ ſunt corpori & cauſas illas ſtabiliunt.

§. VI.

Quia excretiones ſanguinis tum puri, tum impuri conſuetæ interceptæ, itemque ordinarię evacuationes ſuperfluarum & excrementitiarum ſordium per urinam, alvum, & cutis porulos cohibitæ ad productionem plethoræ & ad generationem & augmentationem impuri ac lutulenti ſanguinis & lymphæ variarumque excrementitiarum ſordium in corpore plurimum contribuunt, facile hinc poteſt intelligi, omnia illa, ſive ex claſſe rerum naturalium, ſive non naturalium & præternaturalium ſint, quæ ſalutares illas ſanitatis conſervatrices excretiones ullo modo impediunt, pro rebus maxime noxiis & infenſis eſſe habenda.

Scholion.

Ad hunc cenſum pertinent nimia ciborum copia, acidorum & viſcidorum abuſus, aer valde humidus & frigidus, vita laboris & motus expers, incongruus potus, cibi plane corrupti & alieni, atque id genus plura.

§. VII.

Cum dejectio virium in univerſo corpore vel atonia & infirmitas certarum partium ad ſtagnationes humorum, obſtructiones glandularum, & viſcerum corruptiones, adeoque ad paſſiones chronicas inferendas & acutas funeſtas reddendas multum contribuant, hinc facile concludendum, omnia ea, quæ infirmant corpus & partium tonum ac robur dejiciunt, ut ſunt præcedentes morbi vel imprudentes remediorum adminiſtrationes, res eſſe nocentiſſimas & ad morborum, ipſiusque adeo mortis generationem, aptiſſimas.

§. VIII.

Quoniam morbi non ſolum ex iis rebus, quibus ad vitæ ſuſtentationem quotidie opus habemus, in corpore noſtro progignuntur, ſed ſubinde etiam ad morborum productionem multum conferat peculiaris alicujus corporis ſtructura & natura, hinc utique a medico & ætas & ſexus, & temperamentum & habitus corporis & nativa atque hæreditaria, ſeu a parentibus ſuſcepta, partium conſtitutio, ipſa quoque conſuetudo, quæ altera eſt natura, probe conſideranda ſunt, ut inde certus reddatur, ad quos morbos ſingula hæcce diſponant.

In-

Digitized by Google

§. IX.

Inter res nocentiſſimas, & quæ celerrime corpora afficiunt, & morbos, imo mortem inferunt, jure optimo valde gravia animi pathemata ſunt referenda.

Scholion.

Tanta eſt affectuum animi vehementia, ut celerrime corpus etiam firmiſſimum et integra ſanitate fruens lædere, ejuſque motus ordinatos, qui vitæ præſunt, deſtruere, pervertere et graviſſimos morbos, imo ſubitam mortem inferre poſſint; hinc adeo fit, ut potentia ac celeritate nocendi validiſſima etiam venena ſuperent, quæ non tam cito mortem inferunt, vel in momento in actiones vitales graſſantur, quam ſubitus et vehemens animi affectus, qualis eſt ira vel terror.

§. X.

Animi pathemata in fluidum nerveum, hujuſque miniſterio in partes nerveo-muſculoſas, quæ motuum directioni præſunt, proxime & immediate agunt.

Scholion.

Affectus animi maxime ac primario afficiunt cor et arterias, deinde operatio eorum tranſit in membranas cerebri, ventriculi et inteſtinorum, tum in ductus biliarios et urinoſos, præcipue vero in tubulos et fibras ſubcutaneas; hæ enim partes ſingulæ ex ſenſibiliſſimis fibris membranoſo-nerveis conſtructæ ſunt. Quod vero in fluidas partes animi pathematum vis et operatio ſe ſe exſerat, id inter alia ex eo clarum fit, quod per ſalivam, per lac nutricum longe graviſſima mala in infantes inde transferri queant.

§. XI.

Quemadmodum motus ſolidorum ac inde dependens fluidorum triplici modo læditur, dum vel vehementior & celerior fit contractio nervoſo-muſculoſarum partium corporis, & motus ab internis ad exteriora tendit: vel ab exteriori partium conſtrictione motus humorum ad interiora vergit, vel tonus & robur partium plane dejicitur & perit, atque ob atoniam & imbecillitatem circuitus ſanguinis & humorum imminuitur: ita etiam affectus animi ſimili plane modo operantur, & motus ſolidorum ac fluidorum turbant, uti ex mox ſubjungendis evidentiſſime patebit.

Scholion.

Præclara de operatione affectuum animi ſcribit *Pergamenus Lib. II. de cauſ. ſympt. Cap. V.* ubi hæc verba leguntur: *eſt quædam ex primis, &, ut aliquis diceret, principaliſſimis moventibus ipſa naturalis caloris introforaſque delatio multas animi paſſiones ſequens, ſimul autem cum ipſo & ſpiritus & ſanguis modo intro & ad principium feruntur ac contrahuntur, modo foras diſtenduntur & funduntur. Et licet motus hos evidenter perſpicere cum in aliis multis, tum in ipſis animi perturbationibus e. g. terrore & ira, ille intro & ad principium ſpiritum & ſanguinem una cum refrigeratione corporis ſuperficiaria ſubducit, & contrahit, hæc vero foras agit, fundit & calefacit.*

§. XII.

Ira ejus eſt indolis, ut vehementiori partium nervoſo-muſculoſarum contractione totum ſyſtema nervoſum celerrime commoveat, & ſyſtolen cordis eique adnexorum vaſorum cum arterioſorum, tum venoſorum, & tonum etiam partium fibroſarum universo in corpore mirifice adaugeat, ut adeo recte a veteribus parva febris, inſania, ac momentanea epilepſia dicta fuerit.

Scholion.

Equidem poſt iram manifeſtum motus cordis augmentum, pulſus intenſio, reſpiratio concitatior, ſitis, calor, inflatio et robur faciei, arteriarum capitis, præſertim circa tempora, major pulſatio et intumeſcentia, oculorum ferocia, tremor extremarum partium et actionum mentis præcipitantia obſervantur, quæ omnia luculentum ſatis de impetuoſiori fluidi nervei et ſanguinis motu edunt teſtimonium. Neque parum ad hujus rei illuſtrationem confert illa obſervatio prą-

ctica

ctica, qua edocemur, nihil tam celeriter febrem acutam bilioſam intermittentem inflammatoriam concitare poſſe, quam ipſum iracundiæ vehementiorem affectum.

§. XIII.

Deinceps is quoque iræ liberioris & a metu, triſtitia vel vindicandi libidine non interruptæ effectus eſt, ut ſanguinem moveat a centro ad circumferentiam, & hoc modo humores viſcidos, & hinc inde in vaſis ſtagnantes & firmiter hærentes reſolvat, diſcutiat, & excrementa ad habitum corporis externum detrudat. Et ob hunc motum reſolutorium & excretorium adauctum accidit, ut iracundiæ affectus interdum ſaluti ſit corporibus, frigidioris præſertim temperamenti, & in morbis ſic dictis frigidis, & qui ab humorum infarctu ac nimia mole proficiſcuntur.

Scholion.

Sicuti febris ſive intenſior ſolidorum & fluidorum motus, quo cum impetu ſanguis circumvolvitur, ad viſcidorum humorum reſolutionem & materiæ heterogeneæ ad habitum corporis protruſionem maxime confert; ita illud ipſum etiam contingit in ira, unde animadvertimus, purpuram, variolas, morbillos, eryſipelata ab eadem fuiſſe excitata & graves ac contumaces morbos ejus prudenti proritatione fuiſſe ſanatos. Quare *Hippocrates Lib. II. Epidem. Sect. IV.* hoc remedii genus commendavit in iis, qui ex aſſiduo leguminum uſu crurum impotentes facti fuerunt, dubio procul ad viſcidum ſanguinem reſolvendum & calorem ac ſpirituaſcentiam ſanguinis reparandam. Dicit enim graviſſimus auctor: *diligentia adhibenda eſt, ut excandeſcentia inducatur, & coleris reparandi, & ſanguinis in habitum corporis invitandi cauſa.* Alio vero loco ita fatur: *Ira frigidis remedio eſt.* Cujus in ſententiam eunt plures alii graviſſimi viri, uti paſſim hinc inde annotatæ obſervationes conteſtantur. Ita paralyſin inveteratam & ſingultum enormiorem iræ beneficio ſanatum deſcribit *Valeriola Lib. II. Obſ. IV.* *Dan. Beckerus de culitrivoro Boruſſico Quæſt. IX. & Crato Lib. VI. Conſil.* in paralytico & phlegmatico iram cum inſigni euphoria proritari adſerit. *Horſtius Lib. III. Conſil. Epiſt. XII.* refert: triennalem paralyticum, qui ob præſentiam hoſtis in furorem fuerit actus, e lecto repente proſiliiſſe, & cum ſociis civibus hoſtem invaſiſſe. Porro etiam in aliis affectibus confirmatis mirabilem iram præſtitiſſe opem obſervationes teſtantur. De iræ efficacia in podagrico quodam egregiam communicat obſervationem *Pechlinus Lib. III. Obſ. 28. & Bartholin. in Hiſt. Anat. Cent. VI. Hiſt. XXVIII.* Quartanas & tertianas febres contumaciſſimas ſubito & vehementi iracundiæ affectu ſublatas fuiſſe memorant *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. III. Obſ. 93.* ...*tis. Paraus Lib. I. Cap. XXIII. Valleriola Lib. II. Obſ. IV.* ſtypticitatem alvi ab ira ſolutam refert. conf. quoque *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. II. A. V. pag. 57.* mutum ira loquentem vid. *in Act. Hafnienſ. Vol. I. obſ. 81.* Illud certum eſt, iram minus eſſe pernicialem, quam reliquos animi affectus: *vid. Baco de Verulam. in Hiſt. Vit. & mort. pag.* 249. Cavendum vero maximopere eſt, ne in cholericis, vel etiam in cachecticis, & ubi male conſtituta ſunt viſcera, itemque ubi ad eryſipelas, ad hæmorrhagias, ad apoplexiam, & ad metaſtaſes ſanguinis ad caput; ad effectus ſpaſmodicos inclinant corpora, ejuſmodi curam adhibeamus.

§. XIV.

Ulterius ira ſpaſmodica partium, qua agit, ſtrictura vim ſuam imprimis in ventriculum & inteſtina, ceu partes valde nervoſas & membranaceas exquiſitioris ſenſus & motus, exerit; & de facili inflammationem ibidem ſubinde periculoſam, imo lethalem efficit.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam ab ira inflammationem pati ventriculum & inteſtina, eamque cum primis lethalem fieri, ſi mox potus frigidus paulo avidius ſuperingeratur, vel purgans, vel emeticum propinetur ad bilem

ab

ab ira, ut vulgo putant, commotam e ventriculi ſinu exturbandam. Et faciliime quidem hoc contingit in ſubjectis debilibus, qualia ſunt hypochondriaco malo obnoxia. Ita in virgine hypochondriaca poſt iracundiam notavimus inflammationem lethalem, quæ duravit viginti quatuor dies, cum delirio & circa mortem ſeceſſu ſanguinis per alvum. Aucta fuit inflammatio ultimis ægritudinis diebus, cum denuo iracundia excandniſſet, & notabile etiam erat in hoc ſubjecto, quod fęces per inteſtina inflammata & ſphacelata tranſierint ad colon. Ceterum non ſemel, ſed aliquoties vidimus, a purgantibus vel emeticis poſt graviorem iracundiæ affectum exhibitis omnia verſa fuiſſe in deterius, & mortem acceleratam. Neque enim aliam, quam nocendi facultatem hoc in ſtatu exerere poſſunt memorata pharmaca, ſiquidem eorum operatio ſpaſmis tunicarum ventriculi & inteſtinorum abſolvitur. Cane igitur & angue pejus vitanda ſunt in affectionibus & ſymptomatibus ab ira productis omnia purgantia draſtica & emetica. Quo in caſu potius exhibere convenit blanda antiſpaſmodica, diaphoretica & nitroſa, bilem corrigentia & abſtergentia, neque minus laxantia benigniora rhabarbarina.

§ XV.

Agit inſuper iracundiæ affectus in membranas cerebri & alia viſcera, ubi ſanguis iræ impetu celerrime adpulſus regredi neſcit, eamque ob rationem ſubſiſtens inflammationes periculoſiſſimas efficit.

Scholion.

Quodſi ad caput impetuoſius compellitur ſanguis, in meningibus exoritur phrenitis. Obſervavimus poſt ingens ſanguinis profluvium per venas ſedis in hypochondriaco accedentem iram vehementem ita conſtrinxiſſe colon, ut funis inſtar contortum & anguſtatum fuerit, & ſanguinis ad caput appulſum augendo delirium convulſivum funeſtum in viro generoſo induxerit. *Hildanus Cent. I. Obſ. XVII.* meminit juvenis, cui caput vulneratum & cranium fractum erat, qui ex ſola ira in phreneſin incidit, ac mortuus eſt. Cranio poſt obitum aperto inventæ fuerunt cerebri membranæ inflammatæ venæque & arteriæ ſanguine congrumato turgentes. Si ad pectus fertur ſanguis non raro ab ira exorbitante, oboritur pleuritis & peripneumonia, ad abdomen delatus ſuſcitat inflammationem hepatis. Eryſipelas quoque ſubſequi iram, præſertim in cacochymicis & ſcorbuticis corporibus, res familiariſſima eſt.

§. XVI.

Peculiarem vero vim ira exercet in ductus bilioſos & hepatis, adeo ut eorum ſtrictura fortiori facile hepar ſcirrhoſum fiat, imo calculi in cyſtide ac ductibus biliariis generentur, quia liber motus & effluxus bilis hac ratione impeditur.

Scholion.

Præſertim hoc accidit ab ira peſſimę notæ, quæ cum triſtitia aut metu, ubi vindicandi occaſio aut facultas deeſt, conjungitur. Propter conſtrictionem quoque horum ductuum icterus fit, qui facile in veſicæ biliariæ calculos deſinit, quemadmodum id ex ſectionibus cadaverum eorum hominum, qui ictero demortui ſunt, apparet.

§. XVII.

Quando bilis ab iræ affectu vehementius commovetur, & copioſe ex ductibus biliariis & cyſticis ad duodenum & ventriculum effunditur, ex ejus ibidem facta ſtagnatione & concepta ob diuturniorem moram acredine nauſea, vomitiones, diarrhϾ, cholericæ paſſiones, cephalalgiæ, anxietates, febres bilioſæ continuæ & intermittentes ſuſcitantur.

Scholion.

Hinc eſt peculiare illud iracundorum ſymptoma, quod in latere dextro ſub ſcrobiculo cordis ſentiant dolorem quendam conſtrictivum, in ore autem amarorem. Originem ſuam hæc pathemata non aliunde ducunt, quam a motu bilis ejuſque effuſione in inteſtina impetuoſiori: dum ductus biliarii, nervoſis ac muſcu-

ſculoſis tunicis contexti, ab influxu ſpirituum animalium citatiori nimium compreſſi ingentem quantitatem bilis exonerant & infundunt duodeno, unde etiam dependet inclinatio ad vomitum & diarrhœa, quare *Hildanus Cent. VII Obſ. XVII.* annotavit, alvum ſubductam fuiſſe ab ira, ac ſi pharmacum adſumtum fuiſſet. Si bilis acrimonia delinquit, & a frequentiori hoc adfectu bilis nimium effunditur, inteſtinorum & ventriculi eroſiones cum lenta febre ſequente non raro vidimus.

§. XVIII.

Tandem & illud proprietatibus iræ accenſendum venit, quod intenſiori partium ſolidarum & fluidarum per eam reddito motu ſanguis copioſior cum impetu ad partes pellatur, quas deinceps nimium & venarum ibi exiſtentium orificia aperit.

Scholion.

Conſtat experientia practica, iram maximam habere facultatem, in conſuetis & diſpoſitis maxime enormes ſanguinis excretiones, ſive per nares, ſive per venas ani, & in feminis per uterum excitandi. Quotidianum etiam fere eſt, vultum ſtatim rubore ſuffundi; & venas capitis, præſertim frontales, mirum quantum intumeſcere, mox etiam ſanguinem naribus, ſi hæc hæmorrhagia olim juveni conſueta fuit effundi. Ita vidimus feminas ab iracundia in uteri hæmorrhagias incidiſſe, vel etiam hæmorrhagias narium paſſas fuiſſe. Et hæc quoque eſt ratio, quare in ſenibus & plethoricis vehemens ira apoplexiam ſanguineam, quæ fit ab arteriolis plexus choroidei in capite præruptis, non raro producat.

§. XIX.

Terroris effectus eſt ſpaſmodica partium externarum conſtrictio, qua ſanguis a circumferentia ad centrum propellitur, & omnis generis excretione ſupprimuntur; hinc diſponit maxime ad morbos, qui ab excretionibus ſanguinis ſufflaminatis ejuſque regurgitatione ad interiora proveniunt.

Scholion.

Obſervamus a terrore ſubito & vehementi habitum corporis externum conſtringi, unde vaſa detumeſcunt, venis plane nullis vel minimis tantum apparentibus, facies pallorem contrahit, partes externæ refrigerantur & contremiſcunt. Et cum ſanguis ſic cum impetu ruat ad cor & pulmones, excitat ibi mole ſua premente anxietates intenſas, ſpirandi anguſtiam, pulſus debilitatem & frequentiam. Et quoniam cor ab onere hoc ſeſe expedire conatur, fluidum nerveum non raro maximo cum impetu in ejus muſculos fertur & convulſivum motum ejus, ſive palpitationem, quæ fere individuum eſt ſignum *terrore affectorum*, producit. Quanta vel ex ſolo terrore ſpirituum in ſanguineo fluido condenſando & præcipitando fit potentia, docet *Malpighius Obſ. de Polypo*, ubi refert, virum quemdam robuſtum terrore perculſum, ſubito in pulſus inæqualitatem ac obſcuritatem incidiſse, & recurrente ingenti ſpirandi difficultate brevi tandem per ſputa quandoque rubri ſanguinis portiones, quandoque copioſa alba quædam fruſtula excreviſſe, poſtremo turgentibus ſuperioribus & coercita ſanguinis copia ſuffocatum interiiſſe. Terrorem quoque cor virtute ſua ſpoliare, horroremque febri ſimilem inducere, effatum eſt *Moebii in Inſtitutionibus Lib. 7.* ſiquidem in febris principio itidem partes extremæ ſpaſmodice conſtringuntur, ut ſanguis non libere poſſit in illas influere, ſed potius retrogrado motu ad cor pellatur, ubi ſubſiſtens anxietates efficit ineffabiles.

§. XX.

A ſpaſmodica partium ob vehementiam terroris conſtrictione etiam illud dependet, quod omnis generis evacuationes vel retardentur vel penitus ſiſtantur.

Scholion.

Nihil frequentius in praxi occurrit, quam a terrore ſubito extorto alvum fieri adſtrictiorem, ita ut vel quinque vel ſex diebus quandoque non deponatur: tranſpirationem quoque imminui, menſium

Digitized by Google

ſium, lochiorum, hæmorrhoidum & urinæ ſuppreſſionem accidere ſæpe momentaneam. Neque novum eſt in puerperis & lactantibus lac in mammis coagulari & purpuram in febribus acutis vel exanthemata in variolis, morbillis retropelli, uti produnt *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. 2. A. 9. obſ. 18.* Vidi non ſemel, ſed ſæpius atque iterum, fonticulos & ulcera antiqua a vehementi terrore non ſine periculo conſolidata, aſthmate & colica convulſiva ſubſecutis.

§. XXI.

Singularis eſt obſervationis, quod terror non tantum fluxum ſanguinis cohibeat atque ſiſtat, præſertim in juvenculis virginibus & quibus venę ſunt exiliores, ſed etiam quandoque eundem reſuſcitet.

Scholion.

Non ſemel, ſed ſæpius in praxi annotavimus, menſium fluxum nimium modo ceſſantem, terroris vi illico fuiſſe reſuſcitatum; neque minus lochia poſt abortum vel partum immoderate fluentia, ſi videantur jam ſanata & in ſtatum pacatiorem deducta, ex terrore confeſtim revocari, quod forſan accidit ob nimiam vaſorum uterinorum relaxationem, qua impetus ſanguinis, a partibus exterioribus repreſſi, ad imbecillia vaſa uteri urgetur.

§. XXII.

Quia terror reprimit ſanguinem ad interiora ejuſque motum plane inæqualem reddit, hinc is certa in parte congeſtus pro diverſitate locorum, quibus inſidet, gravia excitat ſymptomata & multiplices affectiones.

Scholion.

Si in capite ejus fit congeſtio, non raro apoplexiæ, hemiplexiæ, paralyſes, epilepſiæ & convulſivi motus fiunt, ſecundum obſervationem *Plat. Lib. 1. p. 17.* Elegantiſſimum locum, qua ratione ex terrore quidam delirare & ſpectra videre poſſit, vid. apud *Hippocratem Sect. 5. pag. 125.* In corde vero accumulatus ſanguis inducit ejus palpitationem, anxietatem, ſyncopen, lipothymiam, in pulmonibus ſpirandi difficultatem, hæmopthyſin, catarrhum ſuffocativum, in utero apud gravidas abortum. Menſium tempore invadens feminas terror ſpaſmodica ſymptomata excitat. *Ita Raygerus in Obſ. Med. Obſ. 60. p. 131.* meminit virginis cujuſdam, quæ ex terrore levi aliqua de cauſa concepto incidit in hyſterica ſymptomata, ſcilicet difficilem reſpirationem, dolorum lumborum pedumque, lipothymias & alias moleſtias, cum menſium obſtructione nullis remediis facile expugnanda. Similiter obſervatione conſtat frequenti, mammas in puerperis & gravidis ſingulariter affici terrore, dum ſæpius tubercula in iis exurgunt, quæ interdum in ulcera cacoethica vel carcinoma mali moris mutantur. A congeſto quoque & ad ſtaſin deducto ſanguine per terrorem exulcerationes labiorum & in certis partibus tumores eryſipelaceos progigni, in vulgus notum eſt. In abdomine poſt terrorem vel metum gravem flatus & borborygmi infeſtare ſolent, qui ſæpius vel cum alvi fluxu, quod bonum eſt, vel cum ejus obſtructione & abdominis diſtenſione terrore perculſos affligunt, & hinc contingit, a terrore hypochondriacorum & hyſtericarum ſymptomata familiaria mirifice exacerbari.

§. XXIII.

Quemadmodum terror corpora maxime imbecillia, & quæ ſanguine bono ejuſque ſufficiente ad partes externas influxu deſtituta ſunt, invadere ſolet: ita in iiſdem quoque majorem violentiam exercet.

Scholion.

Terror & frigus debilitatis corporibus validiſſime nocent & ſymptomata ſpaſmodica facile excitant. Experientia certa cognitum perſpectumque habemus, ſi terror poſt hæmorrhagiam largiorem, vel etiam ſub menſium fluxu, vel poſt eorum promptionem copioſam aut diuturnum morbum, vel etiam partu debilitatas feminas invadat, ſpaſmos & flatulentias primarum viarum, quin imo multo truculentiora non ſine magno vitæ periculo ſequi pathemata, cujus generis ſunt animi deliquia, extremorum tre-

tremores, paralyſes, apoplexiæ, reſpiratio difficilis, pectoris anguſtia cum metu ſuffocationis & horrendæ cordis palpitationes, omniumque virium ſubitus lapſus. Quid quod nihil magis morbis contagioſis viam pandit, & miaſmati peſtilentiali aditum præbet, quam gravis terror. Deinde etiam certiſſimum eſt, terrorem morbis acutis continuis præcedentem ſæviſſime inferre ſymptomata, & ſæpius immutare totum morbi genium, ut medicus etiam peritiſſimus, niſi certus fuerit de cauſa hac antecedente, in prognoſi ſua inſigniter fallatur. Dici quoque vix poteſt, quantum terror noceat in morbis acutis, ſi præſertim die critico superveniat. Evacuationes enim criticas ſupprimendo & exanthemata repellendo, faciem morbi longe aliam reddit, & ægrum ut plurimum dat internecioni. Ita non ſemel notavimus, a terrore in cacochymicis febrem lethalem cum ſumma virium dejectione fuiſſe obortam.

§. XXIV.

Nulla res tam infenſa eſt vitæ ſenum, quam gravis terror.

Scholion.

Aliquot nobis nota ſunt exempla, ubi ſenes adhuc vegeti a terrore tam periculoſe læſi fuerunt, ut appetentia ciborum omni dejecta, & placido ſomno deſtituti, ad priſtinas vires redire non potuerint, ſed maraſmo & lento calore confecti, diem extremum objerint. Si enim tanta terroris vis eſt, ut robuſtos homines infirmet, multo magis minus valentes & infirmiores lædere debet, eorumque vires depopulari.

§. XXV.

Neque vero tantum varii generis morbos inducit terror, ſed etiam quandoque ipſius ſubitæ mortis cauſam præbet efficaciſſimam.

Scholion.

Multa hanc in rem exempla in medicorum proſtant monumentis. Hac enim ratione plures interiiſſe dudum notavit *Galenus lib. de cauſ. ſympt. Cap. V.* Ita & *Plinius Lib. VII. Hiſt. Natural. Cap. 36.* refert, Publ. Rutilium, nunciata fratris in conſulatus petitione repulſa, illico exſpiraſſe. Heli quoque Judæorum Pontificem & Judicem accepto triſti nuncio de clade, qua Palæſtinæ hoſtes, capta arca occiſiſque ipſius filiis, Judaicum exercitum affecerant, magno ſubitoque terrore oppreſſum, de ſella retrorſum cecidiſſe, ac ſubito expiraſſe ex ſacris literis conſtat, ne de nuru ejuſdem hoc loco dicamus. Conf. quoque *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. 3. A. 9. & 10. obſ. 57. pag. 114. Bonetus in ſepulchreto ſuo. Fort. Fidel. de relat. med. Lib. 4. Cap. 3. Rayger. in Obſ. med. obſ. 96. Bartholin. Hiſt. 76. Cent. 4.* Plura quoque exempla collegit & hinc inde hiſtoriæ ſuæ inſperſit *Valerius Maximus*. Rationem autem hujus tam ſubiti & funeſti eventus inveſtigare, in proclivi eſt; ſanguis enim hoc modo circa cor & pulmones accumulatus coagulationem, ſi præſertim natura exiſtit debilis, lethalem promtiſſime ſubit.

§. XXVI.

Licet motus, quem terror inducit, a ſuperficie corporis ad centrum vitæ & ſanitati corporis noſtri ſit inimiciſſimus, & ad morbos internos curandos minus utilis vel conſtantis effectus; nihilominus tamen obſervationes inveniuntur, quæ docent, terrorem quandoque in certis morbis fuiſſe remedio.

Scholion.

Ita *Rolfinccius Comment. in I. aphoriſm. 1.* profert exemplum maniaci, qui incuſſo terrore a larvato homine ſanatus eſt. Ipſam paralyſin ſubito incendii terrore ceſſaſſe in viro alterius partis ſolutione affecto, per complures annos omni ope humana deſtituto, eleganti obſervatione refert *Fr. Valeriola Lib. 2. Obſ. 4. Pechlinus Lib. 3. obſ. 24.* annotavit, uterum prolapſum terrore ſanatum fuiſſe. Conf. quoque *Zacut. Luſit. Lib. 2. obſ. 95.* Vulgari experimento hæmorrhagiæ narium ex improviſo adfuſa frigida aqua, ut terrore percutiantur affecti, ſæpiſſime tolluntur, atque cohibentur, *Mœbius in Epitome Inſtit.* L. IV. P. II *Cap. 8.* memorat terrore arthritidem curatam fuiſſe, quod non aliter fit, ac quia terror ex extremis partibus ſpaſmo repellit ma-

Digitized by Google

materiam, quemadmodum adpoſito cataplaſmate adſtringente parti affectæ podagra quandoque recedit, ſed non ſemper ſalutari cum effectu. *Valleriola in obſ. pag.* 162. refert, ſingultum contumaciſſimum terrore ſubitaneo excitatum curatum fuiſſe; ratio nulla alia eſt, quam quia partes nervoſæ & muſculoſæ, quæ ſingultum efficiunt, terrore conſtrictæ vehementiorem fluidi nervei adfluxum intercipiunt. Cavendum tamen quam maxime eſt, ne has curationes terrore præſtitas univerſales habeamus ac temere imitemur. Sunt enim hæ curationes & rariores & inſecuriores, nam is motus naturæ, qui ab exterioribus verſus interiora ſanguinem & humores impetuoſe propellit, valde ſuſpectus habendus eſt. Si quando itaque a terrore ſalutaris effectus, vel morbi curatio ſequuta fuerit, id noſtro quidem judicio non aliunde fieri arbitramur, quam intenſiori & quaſi febrili ſanguinis ad externas partes commotione, quæ ſæpiſſime vehementem terrorem, præſertim in vegetioribus, comitari, & ſubſequi ſolet.

§. XXVII.

Terror ſalutariter ſolvitur motu intenſiori cordis & arteriarum quodam febrili cum ſubſequente ſudore.

Scholion.

Quia vehementiori ſpaſmo ſuperficies corporis conſtringitur, & ſanguis verſus interiora urgetur, non ſecus ac in febre fieri ſolet, collecti circa vitales partes humores intenſum cordis & arteriarum motum, qui febrilis dicitur, efficiunt, quo poſtea reſtituitur ſanguini priſtinus circulus, unde calor occupat rurſus externas partes, & ita ſalutaris fit ſolutio morboſi ſtatus a terrore inducti.

§. XXVIII.

Quædam gravia ſymptomata a terrore fiunt ſtatim in principio, dum ſanguis ad interiora vehementi ſpaſmo propellitur, uti ſunt anxietates, palpitationes cordis cum virium dejectione, item animi deliquia & apoplexiæ: quædam vero ſecundo vel tertio die obveniunt, cum ſanguis curſus cum quodam impetu ad exteriora vergit, & hujus generis ſunt ſanguinis immodicæ profuſiones per hæmorrhoides, per uterum, quæ in gravidis abortum faciunt, per pulmones, per nares. Huc pertinent quoque eryſipelata & tumores glandularum inflammatorii v,g. in mammis, glandulis inguinalibus, pone aures, qui quandoque tertio die terrore correptis ſuperveniunt.

§. XXIX.

Ad ſæviſſima illa mala, quæ terrorem inſequuntur, avertenda, non opportunior datur medicina, quam quæ ſpaſticas partium nervoſarum ſtricturas relaxat, vires reficit & ſanguinis curſum ad exteriora promovet, eumque liberiorem reddit.

Scholion.

Quia tam gravia & periculi plena ſymptomata a deterrimo illo affectu proficiſcuntur, omni utique modo providere oportet medicum, ut commoda medicina ea præcaveat, quod optima ratione efficitur, ſpaſmodicis ſtricturis externarum partium attemperatis & ſanguinis circulo ad exteriora revocato, quem in finem obtinendum ego cum felici ſemper ſucceſſu uti ſolitus ſum mixturis, quæ aquas analepticas & antepilepticas habent, ut ſunt aquæ liliorum convallium, florum tiliæ, ſalviæ cum vino & ſine vino, balſamum embryonum, miſceri poteſt eſſentia ambræ, ſpiritus nitri dulcis, mixtura ſimplex vel etiam eſſentia theriacalis, item pulvis bezoardicus. Præterea liquor noſter balſamicus tribus partibus liquoris mineralis anodyni noſtræ præparationis mixtus, & ad guttas triginta vel ultra propinatus experti̇ſſimæ virtutis hoc in genere nunquam non obſervatus fuit. Juvat quoque corpus in quiete ſervare & probe tegere, frictiones circa præcordia & partes extremas adhibere, pedes quoque balneo immittere & molliente clyſmate alvum eluere. Sanguinis quoque miſſio in plethoris neceſſaria eſt, hac tamen cum cautela, ne ſtatim inter initia, ubi omnia frigent & tremunt, adminiſtretur, ſed tum, quando pulſus in-

Digitized by Google

incipit fieri major, & redeunt vires & calor ad partes externas revertitur. Nihil vero deterius eſt, quam potum frigidum vel externum frigus admittere, & validiora purgantia, emetica aut nimis calida propinare, ſiquidem hiſce omnibus ſpaſmi invaleſcunt.

§. XXX.

Ex iis affectibus, qui tonum & robur partibus motricibus & nerveis ſuffurantur & vires maxime ſubtrahunt, nullus validior eſt, quam diuturnior & profundior triſtitia animique angor.

Scholion.

Sicuti tres maxime motuum naturæ hoſtilium & morbificorum dantur claſſes, ut vehementior febrilis, qui ab intra foras cum impetu pellit ſanguinem, & ſpaſmus, qui ab exterioribus eum urget ad interiora, & denique atonia, quæ in nimia reſolutione & relaxatione fibrarum motricium & remiſſione toni conſiſtit: ita etiam tres vehementes in anima ſic dicta ſenſitiva exurgunt paſſiones, quæ ſingulas has motiones morboſas peculiari modo fovent & ſuſtinent, adeo, ut ira motu febrili, terror ſpaſmo, triſtitia atonia operationes ſuas exerant. Et quemadmodum ira & terror celerrime agunt, ita triſtitia tardiori paulo gradu nocet, paulatim corporis vires depaſcendo & tonum ac robur partium ſolidarum ſolvendo.

§. XXXI.

Triſtitia ſolvit vires corporis, dum pulſum reddit exilem ac lentum, appetentiam & digeſtionem dejicit, vires corporis convellit, faciem reddit pallidam, cutim flaccidam, tranſpiratum remiſſiorem, frigus in partibus extremis, alvi crebras dejectiones, ſomnum turbulentum parit.

§. XXXII.

Quia triſtitiæ affectus tonum & robur fibris motricibus ſenſim ſenſimque ſuffuratur, cordis motum & ſanguinis circulum reddit languidiorem, adeoque excretiones ſufflaminat atque obſtructiones vaſorum viſcerumque infarctus gignit, unde longorum & difficilium morborum origo eſt.

Scholion.

Triſtitia maxime infeſta eſt viſceribus, præſertim imi ventris, inque primis curſum ſanguinis per ramos venæ portæ atque per lienem, pancreas & hepar ſufflaminat. Quandoquidem hæc viſcera jam tum naturali quadam imbecillitate toni laborant, quia fibrarum carnearum & nervoſarum elatere ſunt deſtituta, & vena etiam portæ pulſu caret, & ordinario ſanguinis ſegnior fit per hæc viſcera trajectio; hinc facile poteſt intelligi, ab affectu triſtitiæ hæc viſcera multum pati, & longe imbecilliora reddita morbis, qui ex horum officio neglecto proveniunt, valde obnoxia fieri. Unde *Hipp. Lib. 2. de Morb.* ait: *Cura viſceribus veluti ſpina eſt atque illa pungit.* Prodeunt vero a triſtitiæ affectu maxime cachexia, ſcorbutus, malum hypochondriacum, paralyſis.

§. XXXIII.

Triſtitia pro diverſitate partium, quarum tonum deſtruit, & quas infirmas reddit, ut ad ſtagnationem & decubitum humores fiant proclives, alios atque alios graves producit morbos.

Scholion.

In capite ad melancholiam, maniam, affectus ſoporoſos, hemiplexiam, paralyſin, ad guttam quoque ſerenam; in regione pectoris ad animi deliquia, ad polypoſas concretiones, cordis palpitationes: in regione præcordiali ad inflammationem ventriculi, appetitum dejectum; in inteſtinis ad diarrhœam, flatulentias hypochondriacas, imo ipſum affectum hypochondriacum diſponit, unde *Sanctorius ſect. 7. A. 3. mærentes*, inquit, *facile obſtructiones, partis duritiem & affectum hypochondriacum patiuntur*, eam nempe ob rationem, quia mœſtitia, ſi diu durat, carnes frigidas facit, dum impedit, ne perſpirabilium craſſa & inutilis portio exhalet. In reliquis abdominis viſceribus cachexiam & maxime ſcorbutum inducit. Et de ſcorbuto quidem, quod

Digitized by Google

quod is originem ſuam a profundiori triſtitia ut plurimum ducat, multis in locis præclare monuit *Severinus Eugalenus* in *Tract. de ſcorbuto*; ſiquidem *pag. 3.* ubi de cauſis ſcorbuti agit, hunc in modum verba facit: *quos cum craſſiori victus ratione diuturnior mæſtitia exercuit, de his ægrotantibus conſtanter ſemper prædicere auſus fui, eos a ſcorbuto morbo vel ſolo vel aliis permixto teneri*. Preſſius adhuc hanc ſuam ſententiam explanat *Obſ. 9 pag. 300.* ubi ait: *quos hac affectione laboraſſe novi, omnibus fere vel poſt craſſum & melancholicum victum vel poſt diuturniores triſtitias adveniſſe eam memini*. Conf. quoque *Obſ. 27. p. 293. it.* 284. In renibus calculum gignit, in utero menſium ſuppreſſionem facit. Obſervavimus, ſi magna triſtitia ob damnum acceptum, ob maritum vel liberos defunctos, incidat in menſium fluxum, illum ſtatim inordinatum fieri, & graviſſime inde luere feminas, adeo, ut ſæva pathemata ſpaſtica ſubſequantur, concomitante ſubinde purpura. In habitu porro corporis ad macilentiam, ad ſudorem frigidum maxime in locis inferioribus, nimirum in pedibus, diſponit.

§. XXXIV.

Obſervatione conſtat, morbos alios benignos & familiares hominibus per diuturnam mœſtitiam periculoſos & lethales fieri & medicamentis omnem in atrocioribus ſymptomatibus avertendis alias inſitam vim demi ac denegari.

Scholion.

Ita obſervavimus, in feminis pathemata hyſterica, in viris calculum, podagram, itemque ſcorbutum ob invadentem ingentem triſtitiam ſæviſſima, imo lethalia ſymptomata concitaſſe, eam videlicet ob rationem, quia hic affectus vires penitus deſtruit, unde morbo ejuſmodi ingruente, cui ſubigendo vires ſunt impares, inflammatoriæ & ſphaceloſę ſanguinis ſtaſes perquam facile contingunt. Quod medicamentorum operatio ſub gravioribus animi pathematibus, & præſertim quoque mœrore ſuſpendatur, id extra omne dubium eſt & inter alios graphice hac de re loquitur *Bagliv. in Prax. Med. pag.* 133. cujus verba hæc ſunt: *anima quamdiu in perturbatione eſt, remedia nequicquam proficient & licet quis ea recipiat, viribus tamen non auſcultatur natura*. Morbi igitur ab animi pathematibus orti blande ac leniter tractandi ſunt, & tunc a nimia remediorum copia & vehementia quam maxime abſtinendum, uti idem graviſſimus auctor pulchre monet. Convenit igitur, ut verba *Tulpii Lib. 4. Cap. 49.* noſtra faciamus, *ægros ſecuros agere, ut corpore tantum, non etiam animo laborent, & ſi quæ ſunt, quæ ipſorum animos exaſperatura ſint, optimum eſt ea, dum ægrotant, ipſorum notitiæ ſubtrahere*.

§. XXXV.

Ad præcavendos morbos, qui a diuturniori triſtitia proveniunt, nihil utilius eſſe analepticis, roborantibus, quæ ſanguinis & humorum ſpiritualſcentiam & liberiorem curſum promovent, jam quiſque facile perſpiciet.

Scholion.

Plura huc pertinent tum ex diætetico, cum ex pharmaceutico fonte petenda remediorum genera. Nam aeris ſereni & temperati uſura, cœli mutatio, motus & moderatior vini potentis & purioris aquæ uſus & omnis animi blandior relaxatio mirifice eos profligant morbos, qui a triſtitia viriumque dejectione proveniunt. Denique infuſa ex herbis aromatice calide pota, it. ſuccinata, ambrata, ſalia volatilia oleoſa & alia balſamica & quæ digeſtioni maxime ciborum ſuccurrunt, vires mirum recreant, & morbos a copia, infarctu & corruptione proficiſcentes arcent.

§. XXXVI.

Præter animi affectus motibus vitalibus conſervatoriis & excretoriis, ac robori partium nervoſarum infeſtiſſimos dantur adhuc alii mentis morbi, videlicet intenſa deſideria, cupiditates, inquietæ cogitationes, profundæ & laborioſæ meditationes, quæ æque vires conſumunt, ſyſtema nervorum debilitant & œconomiam

naturalium motuum potenter invertunt.

Scholion.

Animus certe variis motibus & laboribus agitatus numquam ſanitati prodeſt, ſed perpetuo ſecundum naturam actiones interturbet, quarum integritatem mens quieta cupiditatibuſque & motibus vacua, ideſt, ſana conſervat. Plurimi itaque morbi primam a morbis animi ducunt originem, quemadmodum id ex accuratis morborum hiſtoriis abunde diſcimus. Siquidem anima, quo vocabulo principium cogitandi, ſentiendi & imaginandi deſignamus, directe & proxime operationem in fluidum tenuiſſimum, quod in cerebro, nervis & medulla ſpinali continetur, exerit, dumque hujus naturam & motum naturalem pervertit, eumque vel intendit vel ſiſtit aut imminuit, non poteſt aliter fieri, quam ut omnes corporis functiones inde mutationem in deterius patiantur.

§. XXXVII.

Diuturni animi labores & profundæ cogitationes conſumunt maxime vires, ut adeo robur non tantum toti corpori, ſed etiam potiſſimum iis partibus, quæ digeſtioni, ſecretioni & excretioni vacant, detrahatur & multæ primis in viis cruditates progignantur & accumulentur.

Scholion.

Experientia conſtat, ſenes illos, in quibus a labore immoderato ſtudiorumque intemperantia ſpiritus conſumti ſunt, novus eorum proventus ac reparatio ob viſcerum tonum deſtructum, digeſtiones turbatas languidas, & fere deficientes fuit impedita, ad flatulentias, ſpaſmos hypochondriorum, paralyſes, admodum proclives fieri. Cicero non ob aliam cauſam ſumma fuit corporis gracilitate & infirmitate, quam ob aſſiduas lucubrationes & meditationes, quas in vita amavit, & quarum adeo frequentem in operibus ſuis mentionem facit. De *Baronio* refert *Janus Nicius Erythræus Pinacoth. I. p.*90. illum tabe obiiſſe aſſi duo ſtudiorum labore concepta, qua ita cibos omnes faſtidiebat, ut nullum eſſet tam nitidum, tam delicatum, tam ſuaviter conditum obſonium, ut poſſet in ejus ſtomacho edendi appetitum excitare; imo cum ad cœnam vel prandium vocabatur, tamquam ad ſupplicium ſe rapi dicebat. Apparet etiam hinc, quare ex intemperantia nimia ſtudiorum hypochondriaca ſic dicta paſſio, in meris ſpaſmis & flatibus conſiſtens, frequentiſſime ſuboriatur, & quare ex inſano amore in feminis cachexia ſeu chloroſis proveniat, qui morbus identidem ad cruditates & excretiones imminutas velut ad cauſam ſuam referendus eſt.

§. XXXVIII.

Neque vero tantum inordinati animi motus corpori nocent, ſed &, quod maximum, peregrine impreſſiones & ideæ ſuſceptarum a perverſa phantaſia rerum plane mirabiles in peculiaribus morbis concitandis, & ſtructura etiam partium vitiandæ vires poſſident.

Scholion.

Quantam vim atque efficaciam talis impreſſio pro diverſitate idearum & individuorum in corpus poſſideat, ut tam variæ actiones naturales ab imaginatione determinentur, inter alia conſpicuum reddunt gravidæ feminæ; nihil enim familiarius eſt, quam ad perverſam gravidarum phantaſiam mirifice formationem fœtus & ſtructuram partium lædi & immutari. Dependent inde maculæ & nævi materni, item mutilationes & conformationes depravatæ certorum membrorum in fœtu. A ſola impreſſione & imaginatione firma præſentis peſtilentiæ plures peſte correptos eſſe hiſtoriæ & obſervationes teſtantur, uti videre licet apud *Helmont. in tumulo peſtis pag.* 981. *it. Diemerbroec. in Tract. de peſte pag* 859. *Pechlin. Lib.* 3. *obſ.* 16. Quod ſolus aſpectus variolarum provocare eundem morbum poſſit, quotidianæ eſt experientiæ, qua de re conſuli poteſt *Pechlin. Obſ.* 23. *lib. III. it. Miſcell. Nat. Curioſ. Dec.* 2. *A.* 4.

Maxi-

§. XXXIX.

Maxime omnium vero motus partium convulſivi vehementiores & terribiles concepto inde quodam horrore aſpecti eam vim habent, ut in ſimiles motus ſpectatores conjicere poſſint.

Scholion.

Ita plures viſo epileptico inciderunt in ſimilem morbum. Huc jure optimo pertinent ex obſervationes, quibus edocti ſumus, homines meditationibus ſacris addictiſſimos in convulſivos ſanguinis motus non modo incidiſſe, ſed & alios hiſce inconditis motibus conſternatos ſimiliter extra ſe raptos atque convulſos fuiſſe. Facit huc quoque, quod nuperrime in pueris quibuſdam Sileſiacis obſervatum, itemque & ille morbus convulſivus & phantaſticus, qui annis ſuperioribus Annabergæ ſævit, de quo conferri poteſt *Andr. Kunadi Conſideratio Theolog. morbi convulſivi & phantaſmatum, quibus Annabergæ nonnulli homines miſere conflictati fuerunt.*

§. XL.

Animi paſſiones infeſtant maxime imbecillos & tenerioris conſtitutionis homines; qui vero animo & corpore robuſtiores ſunt, eo minus lædere ſolent.

Scholion.

Agunt enim affectus animi maxime in partes nervoſas, & quæ ſenſibus ac motibus vacant, quarum tonum, robur ac motum violant planeque immutant, dum nervorum fluido valde alienum ac turbulentum motum inferunt. Si itaque hæ partes ad anomalos motus recipiendos jam antea admodum pronæ ſunt, in quo maxime natura partium imbecillium poſita eſt, tunc utique longe facilius in alienos & præternaturales motus ab animi paſſionibus abripiuntur. Quinimo harum partium natura atque indoles ita eſt comparata, ut ſi ſemel graviter v. g. a terrore læſæ fuerint, poſtea levi de cauſa & præter voluntatem terrore afficiantur, eoſdemque alienos motus in corpore producant. Quod etiam de ira valet, quæ, ſi animus ſemel vel aliquoties vehementer illa excanduit, poſtea frequenter & levi data occaſione recurrit. Notatu etiam dignum eſt, quod homines præſertim fœminæ, ad animi affectus & maxime iram proclives, corpus plerumque infirmum & alienis motibus recipiendis accommodatum obtineant. Et patet hinc etiam ratio, quare fœminæ ſenſibilioris naturæ utplurimum lædantur a ſuaveolentibus, ſiquidem probabile eſt, hæc eoſdem vel ſimiles motus excitare in partibus nervoſis, quales ab animi affectibus produci ſolent.

CAP. II.

De venenis eorumque natura, viribus & modo agendi.

§. I.

Alit natura res, quæ exigua mole & ſumma partium tenuitate brevi tempore concentum atque ordinem motuum vitalium pervertunt, vel plane deſtruunt, & hæ vocari ſolent venena.

Scholion.

Quum venena tam infenſa ſunt naturæ corporis noſtri conſervatrici ſeu motibus machinæ conſervatoriis & vitalibus, ut vel cito perimant vel in extremam perniciem corpus conjiciant, utique ſolertis ac prudentis medici eſt, horum naturam ac vires alta ſcrutari indagine, & quomodo illata ab iis noxa averruncari poſſit, paulo ſolicitius inquirere.

§. II.

Venenorum tres notæ eſſentiales ſunt, quibus ab aliis rebus exitialibus & humanæ naturæ inimicis diſcernuntur. Prima eſt, quod ſumma partium tenuitate adeoque minima mole agant; ſecunda, quod brevi tempore partium ſolidarum ac fluidarum motus ordinatos ac proportionatos univerſo in corpore pervertant, & graviſſima ſymptomata vel mortem ipſam inducant: tertia, quod in flui-

Digitized by Google

dum tenuiſſimum & partes maxime nervoſas vim ac violentiam ſuam exerceant.

Scholion.

Inveniuntur in ampliſſimo regno naturæ plura, quæ brevi tempore nocent ac perimunt, ut aqua frigida, corpori ſudore diffluenti immoderatius ſuperingeſta, frigus acerrimum, vel large aſſumptus ſpiritus vini aut mineralis, acidus, ut oleum vitrioli, quæ tamen venenorum claſſi proprie & commode annumerari non poſſunt, quoniam præcipui characteres ac proprietates venenorum deficiunt.

§. III.

Quodvis naturæ regnum peculiaria venena profert.

Scholion.

Venena omnium ſubtiliſſima & quæ penetrantiſſimæ indolis ſunt, in regno animali hoſpitantur, quæ morſu communicantur ab animantibus rabie vel ira vehementi percitis. Secundum locum tuentur ea, quæ regnum minerale ſuppeditat, ut ſunt arſenicalia & mercurialia. His proxime adjungenda ſunt quædam ex vegetabilibus, acerrimo & nocentiſſimo elemento imbuta, quorum claſſem ducunt purgantia fortiora & narcotica, principio ſulphureo vaporoſo infeſta.

§. IV.

Non quorumlibet animantium vel inſectorum morſus plagam infert virulentam, ſed eorum tantummodo, quæ rabie & vehementi excandeſcentia exarſerunt, & quæ calidioris naturæ & ad iracundiam prona ſunt.

Scholion.

Ex animantium quadrupedum genere, quæ cholericæ ſunt temperaturæ & frequenter ira vel rabie corripiuntur, ſunt maxime canes, lupi, feles, vulpes, ſimiæ, quorum morſus ob virulentiam extimeſcendus eſt. Ex inſectis potiſſimum hunc cenſum ſubeunt viperarum, ſcorpionum & aranearum ſpecies.

§. V.

Firma conſtat experientia, in climatibus & locis calidioribus & tempore ardentiſſimo inſectorum morſus multo eſſe venenoſiores, quam in locis frigidioribus.

Scholion.

Araneæ, ſcorpiones, & viperæ noſtris in regionibus, utpote temperatioribus, & ſeptentrionalibus rarius morſu vel ictu nocent vel necant; ſerpentes etiam noſtrates ſunt plane innoxii. In calidiſſimis vero Italiæ, Siciliæ & Aſiæ locis horum inſectorum venenatus morſus & ictus multiplici experientia ſatis ſuperque cognitus & exploratus eſt.

§. VI.

Neque inſectum, neque ullum aliud animal in ſe eſt venenatum, ſed maxime eorum ictus vel morſus vim veneni obtinet; ſiquidem tunc demum venenoſam quaſi naturam induunt, quando ira vel rabie, quæ extrema & continua iraſcentia eſt, exagitantur.

Scholion.

Nunquam fide dignis hiſtoriis vel certa quadam experientia probari poterit, a viperarum, ſcorpionum, aranearum vel aliorum inſectorum, quæ vulgo pro venenatis habentur, uſu interno mortem vel inſignem quandam perniciem ſanis corporibus fuiſſe inductam. Quamvis enim negari non poſſit, plurima inſecta in ſe reconditum habere ſal quoddam cauſticum, partibus nervoſis non adeo amicum; noxam tamen, quam corpori inferunt, ab eorum morſu vel ictu proficiſci certiſſimum eſt. Et quoniam fortiter urinam pellunt interius aſſumpta, ideo hydropicis hæc ipſa remediorum genera ſaluti fuiſſe, fide dignæ obſervationes teſtantur.

§. VII.

Venenum, quod animantia ictu vel morſu communicant, originem & naturam ſuam maxime ac primario debet animi affectui vehementiori, qualis eſt ira, eaque extrema & continuata, quæ in morbum, rabiem vel inſaniam tandem degenerat.

Scholion.

Eſt ea omnium animi affectuum indoles, ut univerſam fluidi in cerebro ac nervis contenti maſſam & hujus miniſterio to-

tam

rum nervorum & membranarum compagem afficiant, omneſque motus vitales partium ſolidarum æque ac fluidarum, ſecretorios nempe & excretorios magnopere pervertant, quippe in quo veri veneni vis atque effectus continentur. Atque hinc clariſſime patet, inter venenum & animi affectum nullam prorſus intercedere differentiam.

§. VIII.

Quia totum fluidum nervorum ab ira & rabie in concitatiſſimum motum, quo nihil datur pernicioſius, violenter abripitur, non mirum eſt, omnes corporis ſuccos inde venenoſam quandam indolem concipere.

Scholion.

Non deſunt exempla, ubi a morſu hominis iracundia commoti lethalia ſymptomata ſequuta fuerunt, non aliam certe ob cauſam, quam quod ſaliva veneno infecta fuerit. Ita novimus quendam ex morſu hominis irati mortuum cum eruptione macularum purpurearum accedentibus convulſionibus ac delirio. Corpus poſt mortem diſſectum tumidum, & ſummo fœtore inquinatum repertum fuit. Deinde non modo rabies, ſed etiam vehementiores animi affectus in corpore humano, ut terror & ira, totam lymphæ maſſam venenata qualitate imbuunt, id quod clariſſime ex eo apparere puto, quod infantes ex aſſumpto lacte nutricis, quæ brevi ante ira vel terrore perculſa fuit, in graviſſima pathemata convulſiva epileptica, & ſæviſſima alvi tormina incidant, non ſecus ac ſi veneni quid illis fuerit propinatum. Memorabile etiam eſt exemplum, quod *Timæus a Guldenklee Li. 7. de Morb Venenat. obſ. 23.* refert de vacca a cane rabido admorſa, cujus lac omnes, qui eo uſi fuerunt, in rabiem egit. Et *Fernelius de Abdit. Morboſ. Cauſ. c. 14. p. 508.* commemorat, lupo rabioſo trucidato & in varia obſonia a venatoribus quibuſdam parato & cocto omnes, quicunque eſitarunt, non multo poſt rabie fuiſſe correptos. Geminum huic exemplum de porco a cane rabido demorſo tradit *Borellus Cent. I. Obſerv. 75.*

§. IX.

Saliva imprimis venenata qualitate imbuitur, quoniam humor eſt valde ſubtilis, fermentativæ & ſpirituoſæ indolis, qui facillime motum concitatiſſimum a rabie impreſſum recipere, eumque per reliquos ſuccos diffundere & quaſi multiplicare poteſt.

Scholion.

Qua de cauſa ſalivalis ille virulentus liquor non tantum mediante morſu nervoſis & fibroſis partibus inſinuatus ſumme perniciaIis eſt, ſed alio etiam modo ad fluidum corporis noſtri tenuiſſimum delatus, ipſi virulentam hanc indolem affricat. *Jul. Palmarius Lib. de Morb. contag. pag. 321.* inſigne exemplum refert de ruſtico in rabiem acto, qui liberis ſuis oſcula figens eoſdem pati lue infeſtos internecioni dedit. *D. Cælio Aureliano* L. III. c. 9. hanc in rem quoque notatu dignum memoratur exemplum ſartricis cujuſdam, quæ in veſtimentis a cane rabido dilaceratis reparandis occupata, admoto propius ore filum præmordens rabiem contraxit.

§. X.

Virum animantium, quod ab eorum ira vel inſania generatur, non modo ſalivam, lac & lympham, ſed ipſum quoque liquorem ſeminalem inficit.

Scholion.

Triſtiſſimus ante aliquot annos obtigit Duderſtadii caſus, ubi a lupo rabido multi canes & homines admorſi fuerunt, quorum pauci ſervati, plures cito, quidam poſt aliquod tempus, præcedente aquæ metu, obierunt. Quidam horum mox poſt plagam morſu acceptam, quam neglectui habebat, coitum celebravit cum uxore; poſt aliquot vero dies una cum uxore, quæ a lupo rabioſo non tacta fuit, conſuetis ſymptomatibus correptus eſt, ubi tamen femina ſervata, maritus vero extinctus fuit. Præterea novimus patrem quendam certis intervallis maniacum, qui paroxyſmi tempore cum uxore congrediens filium genuit eodem malo poſt exactos pubertatis annos correptum; quos vero extra paroxyſmum progenuit liberos, ii ab hoc malo immunes fuerunt. Spectat huc etiam illud

Digitized by Google

quod amor inſanus per philtra, quæ ex ſaliva, ſemine, vel ſanguine menſtruo parari ſolent, eadem prorſus ratione in aliis excitari poſſit. Neque enim ex toto inſuper habendæ ſunt illæ obſervationes, quæ de philtrorum noxa nos certiores reddunt. Ex hiſce vero jam cognitis illud maxime ad uſum & ſalutem generis humani depromendum eſſe exiſtimo, quod diligenter evitanda ſit conſuetudo eorum hominum, qui rabie, ira vel terrore exagitantur, ac ſumma cum cura providendum, ne ejuſmodi homines quidpiam de ſaliva, ſemine, vel lacte aliis ſanis, & imbecillioribus communicent. Diſſuademus itaque magnopere coitum cum viris, quos paulo ante gravis animi affectus corripuit.

§. XI.

Utut venenum, quod morſu animantis rabioſi infertur, valde activæ & penetrantis ſit indolis, tamen quandoque accidit, ut illud ſine omni noxa diutius partibus admorſis inſideat & demum elapſo aliquo tempore in actum deducatur.

Scholion.

Proſtant in medicorum tum veterum, tum recentiorum monumentis plures obſervationes, ubi a rabidis animantibus admorſi longo inde tempore nihil moleſtiarum perpeſſi fuerunt; exacto vero menſis vel ultra ſpatio conſuetis gravibus ſymptomatibus, imprimiſque funeſto aquæ timore correpti fuerunt. Recte hinc *Cæl. Aurelianus lib. 3. cap. 9. poſt morſum quidam celerius in paſſionem veniunt, quidam tardius, ideo etiam poſt annum aut eo amplius, ſed magis plures poſt quadraginta dies*. Cujus peculiaris phænomeni cauſæ quamvis paulo difficiliores videantur, tamen quid veriſimile ſit, exponere placet. Conſtat nempe dilaceratas per morſum fibras cutaneas criſpari & contractione quadam in ſe invicem coire, unde renitens quidam tumor ſubnaſci ſolet. Sub hoc itaque virulentam illam ſubtilem materiam incluſam & quaſi incarceratam detineri poſſe probabile eſt. Præterea concurſu ſucci tenacioris, qui ex ſauciatis fibris exſtillat, volatile illud virus quodammodo etiam figitur, & ſub ejus involucro non ſecus ac acies in vagina vel favilla ſub cinere ad tempus reconditur, donec certas ob cauſas a compedibus liberatum & ſui juris factum in partes nervoſas ſævire & vim ſuam pernicialem prodere incipiat. Exiſtimamus quoque, differens hominum temperamentum huc multum facere, utpote quum in corporibus ſegnioris, torpidæ, & phlegmaticæ naturæ ejuſmodi venenum ſine effectu longe diutius latere poſſit, quam in cholericæ & agilioris indolis hominibus.

§. XII.

Ex penu & regno minerali pauca prodeunt vera venena, inter quæ tantum unicum eſt nativum cobaltum: tria vero arte facta, arſenicum, cujus tres dantur ſpecies, mercurius ſublimatus, & vitrum antimonii.

Scholion.

Cobaltum, cujus copioſior proventus in venis ſubterraneis Miſniæ eſt, ob virulentam & enecantem ſuam vim, quam exerit in inſecta, bruta & homines, notiſſimum eſt. Eſt vero hoc ipſum minera arſenici, dum acriori igne ſub præparatione vitri cærulei, quod dicitur ſmaltum, germanice *Blave Farbel* ex eo flores albi ſublimantur, qui vocari ſolent *Siſſt Mehl*: Hi fortiori ignis temperamento funduntur in corpus vitriforme album quod vocatur arſenicum album, vel etiam cryſtallinum venenum innumeris lethalibus exemplis ſatis infamatum. Quandocunque ad partes decem florum additur una ſulphuris vulgaris & hæc invicem funduntur, non album, ſed citrino colore tinctum arſenicum prodit. Si vero duæ partes ſulphuris cum decem partibus pulveris albi miſcentur, igne fuſionis arſenicum rubrum emergit. Hæc omnia ſunt venena, ſed pernicioſiſſimum album: veteribus vero plane incognitæ hæ tres ſpecies fuerunt, mineram vero ſuam, ex qua præparantur, videlicet cobaltum, vehementia & celeritate nocendi longiſſime exſuperant. Atque hoc venenum eſt noſtris temporibus commune & uſu pervulgatum, quo ad patranda veneficia peſſime utuntur, maxime ob hanc cauſam, quia guſtu non percipitur, & in ſolida æ-

que

Digitized by Google

que ac fluida forma commode offerri poteſt.

§. XIII.

Vera venena mineralia veteribus fuerunt incognita, qui falſo res alias noxias ex hoc regno venenis adſcripſerunt.

Scholion.

Antiqui medici res fere omnes minerales nativas naturę humanæ incongruas vel infeſtas pro venenis habuerunt, unde argentum vivum, antimonium crudum, vitriolum album, & omnes vitrioli ſpecies, lithargyrium quoque & ceruſſam, it lapidem lazuli, adamantem venenorum claſſi annumerare non dubitarunt. Maxime omnium vero auripigmentum, quod arſenicum vocarunt, teſte *Celſo Lib. 5. c. 5. p. 260.* in venenorum familiam reduxerunt, quum tamen omnis virulentæ & enecantis naturæ expers ſit. Quo ſpectat etiam veterum ſandaraca, quam arſenicum rubrum vocarunt; & ex colliquato auripigmento confecerunt, quod etiam enecandi virtute orbatum eſt. Neque vero negamus, has omnes enumeratas ſpecies naturæ humanę minus convenire, vel etiam rodente quadam virtute eſſe inſtructas; ſed tamen neutiquam hinc concludendum eſt eas ad venenorum claſſem eſſe referendas, quoniam veri veneni characteres deficiunt.

§. XIV.

Peſſimo errore a recentioribus auripigmentum pro veneno venditatur, & cum arſenico citrino factitio confunditur.

Scholion.

Error eſt minime excuſandus, dum plures ex recentioribus auripigmentum arſenicum citrinum vocant, & pro veneno declarant, quemadmodum id latius deduxi & loca allegavi in *Diſſ. noſtra de Erroribus circa venena vulgaribus*. Nam arſenicorum, quæ veteribus nota fuerunt, & ad auripigmentum referri debent, & quæ demum noſtris temporibus inclaruerunt, & ex cobalti minera proveniunt, ratione natalis ſoli, indolis & effectus ingens eſt differentia. Nam auripigmentum eſt minerale aurei coloris, ſulphureum, ex tenuibus cruſtis, tanquam ſquamis inſtar lapidis ſpeculatis fiſſilibus compoſitum, quod in Græcia, Myſia nempe Helleſponti, ex montibus eruitur & ad nos advehitur. Hoc in pulverem redactum & flammæ admotum fluit, accenditur & flammam emittit cum fumo albo, ſubflavo, qui cultrum ſuperpoſitum albo luteo & ſubrubro colore, pulchro ſpectaculo obducit, relictis in fundo arenoſis & lapidoſis particulis: fumus odorem habet fœtidi ſulphuris. Idem auripigmentum in cucurbita vitrea vehementiori igne liquatum maſſam dat inſtar cinnabaris rubicundam, in ſuperficie inſtar rubini ſplendentem, quam veteres ſandaracam appellarunt. Arſenicum vero album, flavum, & rubrum noſtrum eſt factitium & patriam habet Miſniam, ubi tantummodo, inque nullis aliis terris, & quidem in pago *Ehren Friedrichsdorff* conficitur ex minera gryſei coloris, quæ vocatur cobaltum, germ. *Fliegen Pulver*, quia muſcas hujus pulvere enecare ſolent. Ex hac minera parantur, ut ſupra innui, illæ tres arſenici venenati ſpecies, quæ veteribus plane incognitæ fuerunt. Unum vero ex illis igni in vaſe impoſitum, totum in auras avolat, ne ullo veſtigio ejus in vaſe relicto, denſus albus fumus fœtidiſſimum alliaceum ſpargit odorem, & laminam ferream albo colore obducit neque flammam concipit. Jam vero auripigmentum omni draſtica, purgante & emetica virtute caret, neque animantia necat, frequenti experimento inſtituto in canibus, felibus, quibus in inſigni doſi ad drachmam unam & ultra id obtulimus ſine ulla ſubſequente noxa. Et utut auripigmentum accenſum fumum fœtidum emittat, tamen potius eſt ſulphureæ, quam arſenicalis vel mercurialis naturæ. Quod vel inde patet, dum ex æquali auripigmenti & mercurii ſublimati parte ſublimatione cinnabarim elegantiſſime rubicundam obtinuimus. Arſenicum vero, ſive album, ſive flavum & rubrum, ſummum eſt venenum, & omnis generis animantia in paulo majori doſi aſſumtum brevi necat. Ut adeo ex jam dictis ſatis clare appareat, auripigmentum cum arſenico citrino neutiquam eſſe confundendum,

Digitized by Google

dum, quod tamen a plurimis medicis, imo collegiis factum eſſe acta & reſponſa publica loquuntur.

§. XV.

Præter arſenici tres ſpecies etiam argentum vivum, in ſpiritibus acidis & mineralibus ſolutum, veri veneni indolem atque vim habet.

Scholion.

Mercurius currens vivus omnis virulentiæ expers eſt, neque in ingenti quantitate hauſtus ullum ex animantibus interficit, ſed pondere ſuo cito per alvum elabitur, atque adeo in paſſione iliaca, quæ a fecibus infarctis & inteſtinorum complicatione fit, ſummum, & frequenti experimento probatum remedium exiſtit. Si vero ab acido corroſivo, ut eſt ſpiritus ſalis vel nitri, diſſolvitur, acrimoniam ſumme corroſivam acquirit, qua non modo fibras ventriculi & inteſtinorum nerveas lancinat & diſcindit, ut omnium corroſivorum mos eſt, ſed & conſtrictivam & erodentem vim ſuam ulterius diffundit, & univerſum ſyſtema nervoſarum partium in ſpaſticas conſtrictiones violenter conjicit: unde ſanguinis liber influxus & effluxus ſiſtitur, & mors paratur. Quia vero ob cauſticam acrimoniam hoc venenum non facile offerri poteſt, hinc rariſſimi caſus in medicorum libris proſtant eorum, qui veneno hoc interfecti fuerunt. Eo plura vero exempla in praxi medica occurrunt, ubi medicamenta mercurialia non rite parata & correcta valde atrocia, imo funeſta ſymptomata excitarunt.

§. XVI.

Inter venena arte parata non infimum locum tenet antimonium in vitrum redactum, quod in pulvere oblatum non modo vehementes & ſæviſſimis torminibus ſtipatas vomitiones, ſed etiam haud raro mortem inducit.

Scholion.

Cognita nobis ſunt aliquot exempla, ubi vitrum antimonii in ſubſtantia propinatum, præſertim, cum jam prima regio ſpaſmis obnoxia fuit, non ſecus ac arſenicum intra aliquot horas mortem intulit, præcedentibus omnibus ſignis ac ſymptomatibus, quæ propinatum venenum indicant & ſequuntur.

§. XVII.

Ex vegetabilium regno inter præſentiſſima venena referri debent cicuta vera, napellus, ſive aconitum cæruleum, ſolanum furioſum, hyoſcyamus ac datura.

Scholion.

Cicutę venenum jam antiquiſſimis temporibus apud Græcos, & maxime apud Athenienſes familiariſſimum fuit, quippe quo ſolenni more ſibi vel aliis mortem inferendi uſi dicuntur. Neque facile aliud venenum veteribus cognitum & familiariter uſurpatum, præter hoc ipſum, invenimus. Memoriæ etiam proditum eſt, ſuccum cicutæ, leni inſolatione ſpiſſatum, olim publice Athenis in pœnam fuiſſe aſſervatum. Neque tamen inficias ire licet, Græcorum cicutam multo fuiſſe valentiorem ea, quam regiones noſtræ alunt; ſiquidem illa in locis calidioribus nata, a ferventiſſimo ſolis æſtu longe penetrantiorem vim inſitam habet. Nec tamen cicuta, quæ noſtris in regionibus progignitur, indolis venenatæ expers eſt; nam quod lethalia ſymptomata hominibus induxerit, aliquot conſignatis hiſtoriis luculenter docet *Cl. VVepferus in elegantiſſimo libro de Cicuta aquatica.* Napellum venenum eſſe plures hiſtoriæ & obſervationes teſtantur, quas videſis collectas in *Dom. Zornii Botanologia Med. pag.* 458. De noxis venenatis ſolani furioſi, & hyoſcyami memorabilia &, ut ſolet, erudite tradit *Cl. VVepfer. loc. cit. pag.* 227.

§. XVIII.

Dantur venena certis potiſſimum animantibus noxia, quæ in hominibus venenatam efficaciam vix exerunt.

Scholion.

Ita amygdalæ amaræ in volucribus, præſertim in ciconia, columba convulſiones excitant. Eædem amygdalæ & nuces vomicæ felibus & canibus oblatæ cum convulſionibus interficiunt. Piſcatores cocculis piſcis necare, notiſſimum eſt. Spiritus etiam vini rectificatus ad unum

num

Digitized by Google

num vel duo cochlearia felium ori infuſus, in iis mox horrendas producit convulſiones. Videtur autem ſulphur illud vaporoſum, quod commemoratis ſimplicibus ineſt, & quo etiam amygdalæ amaræ imbutæ ſunt, teſtante id ipſum ſpiritu vini ſuper illas abſtracto, animantium cerebro maxime infenſum, atque adeo iis magis noxium, quam hominibus, quos natura a majori cerebri mole, & uberiori fluidi nervei quantitate donavit.

§. XIX.

Agunt venena ſumma partium tenuitate, qua ſeſe altius partibus nervoſis inſinuant, iiſque intenſiſſimos motus inducunt.

Scholion.

Habet hoc regnum naturæ, ut ex minimo maximi & ſtupendi producantur effectus. Quam tenuis atque exigua eſt illa portio, tam in ovulo fœminino, quam ſemine virili, ex qua homo progignitur. Nonne totius naturæ conſervatio, ſi animantium ac vegetabilium regna ſpectemus, tenuiſſima materia ſeminibus incluſa ſuſtinetur. Quam ſtupendi effectus in rerum natura præſtentur a tenuiſſimis fluidis, aere, æthere, in propatulo eſt. Eſt etiam illud quidam exiguum, quod mortem infert, & machinam corporis humani deſtruit, ut quidem videmus in peſte, cujus contagium ſubtiliſſimo vapore ſerpit aliiſque communicatur. Non igitur mirum videri debet, venena ſumma partium tenuitate ſuas præſtare operationes, id quod ex morſu rabidorum animantium & venenis per vulnera communicatis clariſſime apparet. Antimonium cum vino infuſum vel decem ſine diminutione ſenſibili ponderis vehementer purgat. Omnis deleteria purgantium, ut hellebori albi, nicotianæ, aſari, colocynthidis, it. narcoticarum, ut ſeminis daturæ, hyoſcyami, ſolani, virtus ſola diuturniori coctione cum aqua in auras diſſipatur. Mercurius vivus utut plane inſolubilis videatur & ex fixioris & ſolidioris naturæ partibus compoſitus, tamen ſi cum aqua coquitur, illa acquirit vim vermes enecantem. Cobaltum & arſenicum, utut difficilioris ſolutionis & nexus videantur, tamen cum aqua ſi decoquantur, virulentam vim ipſi communicant. Et aqua ejuſmodi arſenicalis infamatum illud venenum eſt, quo veneficæ quædam Romanæ ſub Alexandro VII. gravem ſtragem ediderunt, & aquettam appellarunt. Et memorabile eſt, quod nuper ad me ſcripſit *illuſtris Dom. Garelli, Archiatrorum Cæſaris princeps*, his verbis: *Occaſione elegantis Tuæ diſſertationis de Erroribus circa venena in mentem venit lentum quoddam venenum, quo famoſa venefica, in carceribus Neapolitanis adhuc vivens, in ſexcentorum perniciem uſa eſt. Hoc vero nihil aliud eſt, quam arſenicum cryſtallinum in larga aquæ copia per ſimplicem decoctionem ſoluta, addita, neſcio in quem finem cymbalaria herba. Hoc mihi communicavit Auguſtiſſimus Imperator, cui tranſmiſſus eſt proceſſus criminalis propria veneficæ confeſſione confirmatus. Aqua vero vulgari idiomate Neapolitano Aqua della Toſſnina appellatur. Certiſſime interficit & plurimi hoc veneno occubuerunt.*

§. XX.

Agunt quædam venena principio tenuiſſimo ſalino acri conſtringente, alia ſubtiliſſimo vaporoſo ſulphureo, naturæ infeſto.

Scholion.

Sale ſubtiliſſimo acerrimo cauſtico agunt maxime venena ex minerali regno, ut arſenicum, cubaltum, vitrum & regulus antimonii & mercurius corroſivus factus. Ex vegetabilibus cicutæ napelli, & quædam fungorum ſpecies. Et utut acrimonia illa ob ſummam tenuitatem guſtus organon non feriat, tamen ſalina acris eorum indoles partim ex ſolutione cum aqua, partim ex ſeptica, erodente & veſicatoria, quam exerunt partibus externis applicata, ea ſatis liquida dijudicanda eſt. Graveolenti vero & inimico ſulphure vaporoſo operantur narcotica; ſiquidem coctione ingratiſſimum vaporem exhalant. Et ſicut corroſiva in ſubſtantiam partium nervearum maxime graſſantur: ita vaporoſa & narcotica tenuiſſimum illud fluidum, quod nervoſis partibus inſidet, & ex cerebro ad eas derivatur, corrumpunt, ejuſque mo-

Digitized by Google

motum extinguunt, unde motus & ſenſus perire ſolent, quemadmodum contra corroſiva motus reddunt vehementiores.

§. XXI.

Venena, præſertim ex mineralium & vegetabilium regno petita, ſævitiam ſuam maxime exercent in ventriculum, velut partem valde nervoſam & ſenſibilem.

Scholion.

Ventriculum cum ejus orificiis propter tunicas nerveas & copioſos ex intercoſtali & octavo pari nervos ad eas abeuntes exquiſitiſſimo ſenſu & motu periſtaltico gaudere atque adeo cum univerſi corporis nervoſis partibus communicationem & conſenſum habere, ſupra jam ſatis oſtenſum eſt. Quum itaque venena hanc partem inter nerveas principem primo & immediate tangant atque afficiant, & diutius quoque illi immorentur atque etiam ſucco fermentali gaſtrico diſſolvantur, non mirum eſt, illa in ventriculo præcipuam ſuam tyrannidem exercere, quod cardialgiæ, anxietates, conſtrictiones & compreſſiones præcordiorum, vomitiones, nauſea, inflammationes, maculæ & ſtigmata ſphaceloſa poſt mortem ſatis abundeque teſtantur. Et notabile eſt, quod narcotica, it. arſenicalia antimonialia cito, antequam ad maſſam ſanguinis eorum materia diſperſa fuerit, cum quaſi adhuc integra & vix ſoluta in ventriculo hæreant, virulentiam ſuam prodant, dum arctiſſime contrahunt orificia, teſte anatome, & vel vomitum & anxietates, vel gravem ſomnolentiam derepente inferunt, utpote virulentia, ſimulac inſinuatur fibris ventriculi nerveis, ſtatim per univerſum nervorum ſyſtema diſpergitur, & hoſtilis ſpaſmus diffunditur.

§. XXII.

Quum venena ſumma partium tenuitate agant, ac partibus præcipue nervoſis, quas omnes faciles in conſenſum trahunt, infeſta ſint, in violentos motus ea adigendo, in proclivi eſt judicare, quam ob cauſam intra cutim admiſſa plus noceant, quam majori doſi intus ſumta.

Scholion.

Planum ac perſpicuum inde evadit, quare tam exitioſa ſunt vulnera, quæ telis venenatis infliguntur. Notum eſt, venatores Hiſpanos & Gallos olim ſucco hellebori albi, qui intus aſſumtus non ſtatim interficit, tela ſua illiviſſe, iiſque necaſſe cervos, unde venatoria venena & palæſtrica vocata fuerunt, qua de re legi merentur *Cæſalpinus in Tr. de Venen. pag.* 141. *Crato Lib.* 2. *Prax. p.* 220. & *Celſus Lib.* 5. *c.* 17. Tanta etiam napello vis ineſt, ut telorum mucrones ejus ſucco infecti plagam lethalem infligant, cujus rei teſtes fide digni ſunt *Dodonæus Lib.* 5. *de Purgant. Herb. Hiſtor. cap.* 12. & *Conrad. Geſnerus de Lunarib. Herb. pag.* 77. *Capivaccius in Med. Pract. Lib* 7. *cap.* 7. Notatu quoque dignum eſt, quod *Franc. Rhedi in obſervat. de Viper. p.* 43. *refert: expertum eſt, inquit, quod terribilia & lethalia jacula incolæ inſulæ Bantham feriendo brevi tempore mortem concilient.* Relatum vero mihi eſt, venenum, quo inficiunt tela, eſſe linimentum ex ſucco citri & arſenico paratum. Arſenicum interne majori doſi ſumtum vim ſummi quidem veneni obtinet, mirabile tamen eſt, quod in exigua quantitate exterius applicatum ulceribus cancroſis febres, deliria & convulſiones moverit, id quod aliquot obſervationibus confirmat *Hildanus Cent. VI. Obſ.* 80. & 81. Cujus experientiæ adſtipulatur *Cl. VVepferus in Tr. de Cicut. Aquat. pag.* 281. qui ab arſenico cum butyro capiti inuncto febrem, deliria, ſyncopen, & totius capitis intumeſcentiam & mortem ipſam annotavit. Denique memorabilis circa hanc rem locus extat in *Thuani Hiſtor. Lib.* 27. *p.* 22. ubi ita fatur; *A fide dignis mihi narratum eſt apud Convallenſes ſeu VValdenſes in uſu eſſe, ut gladiorum acies, ſpicula, venabula, ſagittas, glandes plumbeas & cætera miſſilia, Toræ vulgo dictæ ſeu potius phthoræ ſucco, quæ in illis locis frequens naſcitur, & vulgari toxici nomine appellatur, inficiant, quod præſentiſſimum venenum eſſe ſciunt Medici.*

Ejus

Digitized by Google

Ejus & longe alium in re diſpari uſum inter Alpinos, quem minime reticendum putavi, mirabitur lector: gallinas & pullos & hujuſmodi volucres quorum carnes edules in diverſoriis apponuntur, cultris eo ſucco illitis ſub alis figunt, quo ictu mox emiſſo ſanguine exanimantur, nullo vitio inde contracto, tantum carnes inde teneriores redduntur, & ſtatim hoſpitibus comedendæ apponuntur. Cicuta exterius ſi incaute uſurpatur, teſtibus *Borello Cent. 2. obſ. 3. & Sim. Pauli Quadripart. Botan. claſſ. 3.* pernicialia ſymptomata excitat. Ranunculus hortenſis flore pleno miniato omnis quidem odoris expers eſt, emittit tamen virulenta effluvia, præſertim ſi naribus admoveatur, unde anguſtias præcordiorum, capitis dolores, & vomitus ortos fuiſſe legimus in *Miſcell. Nat. Cur. Dec. 3. ann. 9. 10. obſ. 92.* Quibus cognitis neminem magna tenere debet admiratio, quod venenum morſu rabidorum animantium ſubcutaneis fibrillis inſinuatum tam acerba ac ſæva ſymptomata in univerſo partium nervoſarum ſyſtemate concitet. Cæterum quam periculoſa ſymptomata ab inunctione mercurialium proficiſcantur, id complures hiſtoriæ & obſervationes ſatis luculenter evincunt, cujus rei exempla profert *Hildanus Cent. 3. obſ. 92.* dum a mercurio vivo vel ejus pulvere ulceribus inſperſo corpora tenella protinus de dolore dentium & gingivarum inflammatione conqueſta fuerunt. Idem auctor in alio ſubjecto mortem ab inunctione mercurii vivi inductam commemorat. Et *Borellus Cent. obſ. 92.* perhibet, aquam mercurii ſublimati in ſcabie exterius uſurpatam paulo poſt lypothymiam excitaſſe.

§. XXIII.

Omnia vera venena id commune habent, ut ſpaſmos partibus nervoſis & fibroſis inducendo interficiant.

Scholion.

Vana eſt in medicorum ſcholis contentio, utrum venena ſanguinis maſſam colliquando, an potius coagulando perimant. Nam venena, ut nobis firmiter perſuaſum eſt, primario non tam in fluidas, quam potius in ſolidas partes, quæ fluida regunt, vim ſuam exercent, ſique ex innumeris hominum, venenis interfectorum, hiſtoriis invicem collatis annotata ibi ſymptomata intueamur, facile intelligemus, ea utplurimum inter ſe convenire, eorumque cauſam unice referendam eſſe ad violentas & convulſivas partium nervoſarum contractiones, quæ liberum fluidorum motum perturbant vel penitus extinguunt. Quo magis illa veritas confirmatur, quod ſpaſmi nervoſarum partium naturæ humanæ ſint infenſiſſimi, nec tantum morboſi, ſed etiam plane mortiferi. Perturbant enim ſanguinis & humorum motum vitalem, qui ad exteriora & ſuperficiem corporis tendit, omneſque excretiones juvat, atque adeo vitales ſuccos potius ad interiora urgent, ac tubulis conſtrictis liberum eorum itum ac reditum ſuſflaminant. Agunt vero omnium trium regnorum venena eadem prorſus vi, ſpaſticas nimirum ſtricturas inferendo. Pro differente autem locorum & partium natura alia atque alia inducunt ſymptomata. In cerebro nempe ejuſque membranis deliria, convulſiones, epilepſiam, nimiumque ſoporem inferunt: in membranis ſpinalis medullæ agitationes artuum convulſivas, inquietudinem & jactationem corporis; in corde & arteriarum compage animi deliquia, virium plenariam proſtrationem, cordis tremorem, pulſum contractum & celerem, imo plane deficientem producunt; In nervis pneumonicis & diaphragmaticis ſingultum, ægram & ſumme anxiam reſpirationem cum violenta diaphragmatis ad ſuperiora retractione, ſtrangulationis ac ſuffocationis metu efficiunt. In œſophago ſitim intolerabilem ac difficultatem deglutiendi; in ventriculi tunicis nerveis maximas cardialgias cum nauſea & vomitu, in inteſtinorum volumine atrociſſima pariunt tormina cum contumaci alvi adſtrictione. Cutem horror occupat cum frigore vel ſudore frigido, facie pallida, frigida, livida, cadaveroſa. Ductus urinarii ſpaſmo conſtricti urinam retinent, vel perpetuo ad illam reddendam ſtimulantur. Ductus quoque biliarii ſpaſmo coarctati bilioſum ſuccum transfundunt in ſanguinem, unde icteritia naſcitur. Imo veneni contagium etiam ad membrum virile diffunditur, in quo moleſta

lcſta ſentitur tenſiò, Quibus accedit, quod cadavera venenis interfectorum quoad ventrem mirum intumeſcere ſoleant, reliquo corpore maculis & ſtigmatibus rubris obſeſſo. Quod procul omni dubio eam ob cauſam contingit, quoniam vehementes partium ſtricturas tandem excipit ingens fibrarum laxitas & atonia, unde flatus antea ſpaſmis compreſſi & coacervati, jam ſui juris facti volumen inteſtinorum mirifice expandunt. Quod vero ad maculas & ſtigmata rubra, in ejuſmodi cadaveribus conſpicua attinet, illa a ſanguine vi ſpaſmorum expreſſo & inter fibrarum interſtitia ſtagnante provenire videntur. Atq; hæc ſunt præcipua & ſolennia illa, cum quibus veneno tacti confliĉtantur, ſymptomata, quæ ſi non omnia ac ſingula ſemper & ubivis ſunt obvia, illorum tamen præcipua nunquam non obſervantur. Ecquis autem inde non perſpicit, omnes has truculentas afflictiones a violentis partium nervoſarum ſtricturis præcipue ſuos trahere natales atque originem.

§. XXIV.

Certæ ac perpetuæ obſervationis eſt, quod corpori communicata venena menti vim inferant, eique ſanæ rationis uſum eripiant.

Scholion.

Eſt ita omnium venenorum indoles comparata, ut non modo mentem emoveant, ſed fere ſingula eorum peculiarem inſaniæ ſpeciem inducant. Ita ex morſu canis rabidi hydrophobia, ſeu vehemens aquæ timor naſcitur, ita prorſus, ut ad ipſius aquæ viſum, ſonitum vel nomen non tantum ſine ulla cauſa vehementiſſime inhorreſcant ægri, ſed & cum anxietate & iracundia quadam inſaniant, & quodvis liquidum reſpuant, licet intenſiſſima ſiti premantur. Qui tarantula, quæ aranear majoris eſt ſpecies, in regionibus Italiæ calidiſſimis, menſibus præſertim æſtivis, punguntur, inſatiabili ſaltandi libidine, præſertim ad quendam muſices concentum, exagitantur. Qui fructibus ſolani veri ſive Italis belladonnæ dictis veſcuntur, eos furor corripit, unde etiam ſolanum furioſum ſeu maniacum appellatur. Quam in rem legi meretur *obſervatio* 161. *Miſcell. Natur. Cur. Decur.* 3. *ann.* 7. ubi ſex liberi, aſſumto robbaccarum ſolani ſomniferi, quod loco baccarum ebuli confectum fuit, ſomno expergefacti tantum in furorem acti fuerunt ut veſtimentis abjectis, & ſolo induſio velati clara die domuncula exirent, & per plateas diſcurſarent geſticulando, tripudiando, cachinnando, & delira multa tum loquendo, tum peragendo. Plures hiſtorias vid. in *Sim. Pauli Quadrip. Botan. claſſ.* 3. *p.* 541. & *Lobel. Adverſ. p.* 103. & *Fabri Strychnomania.* Qui ſemen vel radicem hyoſcyami nigri aſſumſerunt, ita dementantur, ut facti videantur dæmoniaci. Hyoſcyamus enim maxime phantaſiam turbat & ſatanas ad fraudes quas intendit, peragendas ut plurimum utitur ſtupefactivis, uti lamiarum unguenta oſtendunt. De Hyoſcyamo memorabilis eſt locus ap. *Strabon. Largum. c.* 181. dum ait: *hyoſcyamum qui biberunt, caput grave, veniſque diſtentum habent, mente abalienantur cum verborum altercatione, unde etiam nomen herba trahit altercum: poſtea ſapiuntur & omni ſenſu carent, liveſcentibus membris eorum.* Ab aſſumto ſemine daturæ Indicæ omnium ſenſuum, tam internorum, quam externorum, facultas perit, ita ut apertis oculis vel auribus nihil audiant vel videant, omniumque actarum rerum obliviſcantur. Haud diſſimilem noxam infert radix cicutæ terreſtris cocta & comeſta; qua de re memorabilem caſum tradidit *Matthiolus in Comment. Dioſcor. Lib.* 6. *cap.* 11. ubi vinitor cum uxore, comeſtis cicutæ radicibus cubitum ivit, media vero nocte ambo expergefacti, omni penitus ratione amiſſa, huc atque illuc per domum in tenebris vagantes amentia & furore commoti caput, faciem & oculos parietibus allidentes miſere faciem ſibi deturparunt. Plura exempla *vid. ap. Wepferum loc. cit. cap.* 4 *p.* 27. 28. Ex quibus clariſſime intelligitur, mentis humanæ ſanitatem cito tolli poſſe, eamque maximam partem dependere a mechaniſmo partium ſolidarum ac fluidarum, quo repente immutato, (mutatur autem maxime a venenis) celerrime perit ſenſuum ac mentis integritas. Ideo *Hippocrates* hominis ſapientiam a ſanguinis con-

conditione & motu rectiſſime deducit & pulchra ſunt quæ graviſſimus auctor *Lib. de Flatib.* §. 20. his verbis profert : *Opinor, inter omnia, quæ in corpore ſunt, nihil magis ad prudentiam conferre, quam ſanguinem. Hic cum in conſtanti habitu, perſiſtit, conſiſtit etiam prudentia ; ſanguine autem permutato concidit ſimul & prudentia.* Nihil vero eſt, quod ſenſuum ac mentis uſum tam vehementer interturbet, quam graves ac violentæ partium nervoſarum contractiones quibus ſanguis cum impetu ad caput urgetur, & liberior ejus curſus per cerebri vaſa mire diſtenta intercipitur, unde eſt, quod hypochondriaci plerumque phantaſia corrupta laborent, ac vanas ſubinde imagines accipiant, temporiſque progreſſu facile mania vel melancholia corripiantur. Quod vero quædam venena peculiarem inſaniæ ſpeciem inferant, ut apparet in hydrophobia, id paulo altioris eſt indaginis, neque ad ſcopum medicum directe ac neceſſario pertinet, ſiquidem curatio horum affectuum ſine exploratione modi, quo hæc fiunt, æque feliciter inſtitui poteſt.

§. XXV.

Venena, præſertim corroſiva, ex minerali regno petita, & morſus virulenti rabidorum animalium ſphaceloſis inflammationibus ; narcotica vero præter ſphacelum vaſorum diſtenſione necant.

Scholion.

Digna eſt notatu obſervatio, quam tradit *Cl. Zuvingerus Dec. 3. Ephem. obſerv. 104. pag. 132.* qui in cadavere ruſtici hydrophobia ſecundo menſe ob acceptum a rabido cane vulnus correpti & extincti exterius in humero & ſcapula ſiniſtri lateris, ut & in reliquo dorſo gangrænæ & ſphaceli indicia obſervavit, in inteſtinis autem & ſtomachi tunicis, præcipue circa utraque ejus orificia maculas rubicundas, ceu totidem inflammatiuncularum ſigna, thoracis cameram undiquaque ſanguine ſuffuſam & ex rubro liveſcentem, pulmonem inflammatum, interſtitia membranoſa circulorum aſperæ arteriæ cartilagineorum intenſiſſime rubentia, diaphragma maxime circa coſtas inflammatum, in corde, vaſis majoribus, & pulmonibus ſanguinem concretum & omni ſero fluido deſtitutum invenit. Quod in iis, qui cobalto, arſenico, cicuta, emeticis & purgantibus acrioribus enecti fuerunt, ventriculus & inteſtina maxime inflammata, ſphaceloſa, & maculis nigris obſita inveniantur, ipſe uſus docet innumeris diſſectionibus cadaverum confirmatus, atque etiam experimenta a *Cl. Vuepfero loc. cit.* adducta id ſatis liquido demonſtrant. Eſt vero hæc internarum partium ſphacelatio ſpaſmorum ſoboles, quibus ſanguis intra vaſa congeſtus, irretitus, ac refluere neſcius ſtaſin concipit tandemque in putredinem abit, qua ſphaceli natura continetur. Quibus narcotica vitam eripiunt, in illis mirabilis vaſorum cerebri a ſanguine congrumato facta diſtenſio obſervatur. Vid. *Lentil. Miſc. Med. Pract. p. 223. Joach. Curæus Lib. 2. de ſenſu cap. 17. p. 229.* Atque ab hac ſanguinis coagulatione ejuſque motu per cerebri vaſa impedito præcipue ſenſuum ſtupor atque inſania proficiſcuntur.

§. XXVI.

Omnis morſu animantium tactos curandi ratio in eo verſatur, ut venenum per tranſpirationem ac ſudorem cito e corpore pellatur, & motus ſpaſmodici compeſcantur.

Scholion.

Quoniam virulenta materia, quæ morſu animantium communicatur, texturæ eſt tenuiſſimæ, ideo ad illam corpore expellendam non convenientius datur emunctorium, quam poroſa ac tubuloſa cutis compages. Unde in proclivi eſt judicare, quanta vis & efficacia ad noxam venenorum avertendam recondita ſit in iis remediis, quæ tranſpirationem movent ac ſudorem proliciunt. Neque ullum aliud inveniri poteſt remedium, quod ſpaſmos, qui perpetuo a venenis excitantur, & humores ad interiora corporis retrovertunt, magis cohibeat, quam blandum ſudoriferum, quod motum contrarium inducendo ſuccos vitales ab internis partibus ad externas propellit. Veteres tantum non omni veneno frigidam qualitatem tribuerunt, quum liberiorem ſanguinis ad partes externas

in-

Digitized by Google

influxum a ſpaſmis cohiberi obſervarent, qua ratione inducti calida & inter hæc maxime potens vinum veluti univerſalem antidotum mirifice commendabant. Quos etiam ſequutus videtur *Celſus*, quo de morſibus animantium nemo melius ſcripſit, dum *lib. 5. cap. 27. neceſſarium eſt*, inquit, *exſorbere potionem meri vini cum pipere, vel quodlibet aliud, quod calori movendo eſt; nam maxima pars venenorum frigore interimit*. Ex quo perſpicitur, quam egregie ad expellendum venenum conferat ſolus motus & exercitatio corporis, qua ſudor prolicitur. Et quoniam in tarantiſmo ſpaſmi cutim conſtringunt, unde ſudor gelidus fluit & corpus refrigeratur, quod etiam in ſcorpionum morſibus obſervatum fuit, hinc etiam motus & corporis agitatio, qua ſudorem provocat, optimum & frequenti experientia comprobatum in tarantiſmo eſt præſidium. Probe enim animadverſum fuit a ſagacioribus, non muſicam, qua tantopere delectantur tarantula icti, genuinum eſſe tarantiſmi remedium, ſed potius motui, ac ſudori, quem movet ſaltatio, adſcribendum eſſe, quicquid muſica præſtari fingitur. Cæterum interne acetum ac theriaca in omnibus fere venenorum generibus, ſolis corroſivis exceptis, diſcutiendo ac ſudorem movendo opem ferunt præſtantiſſimam. Quod remedii genus adverſus viperarum morſus jam olim commendatum fuit a *Celſo*, quia ſpiſſeſcentem intus humorem diſcutit et hac ratione ſanitatem dat. Præterea etiam veteribus in more poſitum fuit, veneno tactos et hydrophobia laborantes balneo immittere, quod Celſus lib. 5. *cap.* 27. his verbis teſtatur: *Quidam poſt rabioſi canis morſum protinus in balneum mittunt, eumque ibi patiuntur deſudare, dum vires corporis ſinunt, vulnere aperto, quo magis ex eo quoque virus diſtillet; deinde multo meraeoque vino excipiunt, quod omnibus venenis contrarium eſt. Idque cum ita per triduum factum eſt, tutus eſſe homo a periculo putatur*. Eodem loco graviſſimus auctor ſuadet; *vinum calidum cum ruta quam plurimum ingerendum & in calidum balneum mittendum eſſe eum, qui cicutam bibit*. Quod curationis genus apud veteres uſu receptum valdopere probamus. Temperatum balneum, in omni inſania ego magnopere laudo atque commendo, hoc partium nervoſarum ſtricturas laxat, poros cutis recludit, et motum ſanguinis, ſpaſmorum vi ad cerebrum retroverſum, in corporis exteriora revocat. Poris autem apertis vinum propinatum ſanguinis motum liberiorem reddit, et tranſpirationem juvando omnem venis conceptam virulentam materiam ex intimis ſedibus expellit. Cetoroquin ad hydrophobiam ceu ſolenne ac potens præſidium commendatur immerſio in aquam frigidam. Ego autem cum *Celſo* non ſemper ſecurum, ſed valde infidum id eſſe remedium puto, quia verendum eſt, ne, ut ait *Celſus lib. 5. cap. 27. infirmum corpus aqua frigida vexatum nervorum diſtentio abſumat*. Nam ſi balneum frigidum in ejuſmodi caſibus juvat, illud exinde contingit, quod terror et vehementior ſanguinis ad interiora repulſio in robuſtis et calidioribus ſubjectis motum ſanguinis et humorum intenſiorem cum calore ac ſudore efficiant, quo vis morbi infringitur et venenum eliminatur. Quum vero id non ſemper et ubivis eveniat, tunc utique frigus ſpaſmi a veneno excitati vehementiam augens majorem potius noxam affert. Quam ob rem *Celſus loc. cit.* ſapienter monet, ut, ſi talis ſpaſmus incidat, æger protinus a piſcina in oleum vel balneum calidum demittatur.

§. XXVII.

Externe adverſus venenorum vim convenientiſſima ſunt, quæ ſtricturas partium laxant, emolliunt, poros aperiunt, & virulentæ materiæ exitum præbent.

Scholion.

Veteres hunc in finem non ratione et effectu animalia viva diſciſſa partibus demorſis admoverunt, quod etiam imperat *Celſus lib. 5. c. 27. vivum oportet gallinaceum pullum per medium dividere & protinus calidum ſuper vulnus imponere, ut pars interior corpori jungatur. Facit id etiam hædus agnuſque diſceſſus, & calida ejus caro ſtatim ſuper vulnus impoſita*. Ita etiam pullos gallinarum vel eorum podices amovendos ſuadet *Foreſtus obſerv. chir. 34. Lib. 6.* Neque alia profecto ratione juvat viſcus, vel

pars quædam animalis rabidi, quod plagam inflixit, appoſita, vel oleum ſcorpionum tantopere adverſus eorum ictus commendatum, quam emolliente ac demulcente virtute. Nam quod ex vipera, ſcorpione, aut alio animali rabido quidpiam interne vel externe uſurpatum ſpecifica & vi quadam quaſi magnetica omnem veneno efficaciam ſubito detrahat, id potius inter fabellas aniles, quam veras obſervationes practicas reponendum puto. Serpentum enim ac viperarum, quas noſtræ regiones alunt, ictus minime virulentus eſt, unde fruſtra ex ſerpentibus ac viperis præbetur medicina, quæ etiam ſine eo non nocent. Nam vere ſcribit *Celſus loc. cit. Italia frigidioreſque regiones hac parte ſalubritatem habent, quod minus terribiles angues edunt.*

§. XXVIII.

Adverſus venena corroſiva ac draſtica & inflammatoria purgantia oleoſis, pinguibus, & lacte copioſius hauſto præſentius non datur auxilium.

Scholion.

Agyrtæ & circulatores ad fucum faciendum, quaſi illorum theriaca potentiſſimum ſit adverſus omnia venena præſidium, mercurium ſublimatum, arſenicum & his ſimilia venena in vulgi conſpectu deglutiunt, prius autem ſtomachum butyro infarciunt, ex quo fit, ut citra omne periculum venena per vomitum rejiciant. Plures vero ob cauſas lac adverſus venena corroſiva certiſſimum præbet auxilium. Primo enim impedit, quo minus ventriculi tunicæ a veneni ſpiculis nimium lancinentur. Deinde oleoſo ac ramoſo ſuo contextu ipſas veneni ſoluti acies involvit, atque eo cauſticam ejus vim obtundit. Tum etiam vehiculum ſatis opportunum conſtituit, quo venenum vomitu poſſit exterminari. Denique vi ſua oleoſa ac demulcente impedit, quo minus fibræ in vehementiores ſpaſmos adigantur. Ante aliquot annos hic loci nobis memorabilis caſus obtigit, ubi decem juvenes, illuſtri proſapia oriundi, juſculum avenaceum, cui arſenicum ultra duas fere uncias cum æquali pondere ſacchari admixtum erat, aſſumſerant, ac brevi poſt ſummis anxietatibus ac roſionibus ventris torquebantur, quos omnes propitii Numinis favore adjuti oleo amygdalarum dulcium & lacte liberavimus; hæc vero remedia tanta in quantitate fuerunt exhibita, ut ſingulis vix decem menſuræ lactis ſuffecerint, quæ ſemper vomitu rejiciebantur; imo tam diu a nobis propinata ſunt, donec omnis vomendi conatus ceſſaret. Idem lactis remedium ad noxam venenorum præſertim quæ inflammatione necant, ut eſt cicuta, præcavendam magnopere commendamus. Datur autem adverſus venena ſtupefactiva intus aſſumta non excellentius remedium emeticis, mature cum oleo oblatis, quo vomitus eo citius provocetur.

CAP. III.

De venenis corporis humani.

§. I.

Præter varii generis venena, quæ alma rerum natura tum ex vegetabilium, tum mineralium penu producit, dantur adhuc alia corpori humano infenſiſſima & quaſi propria, quæ partim in eo generantur, partim ab eo in alia diſſeminantur, & graviſſimos ac plerumque funeſtos morbos inferunt.

Scholion.

Venenorum claſſis latius patet, quam vulgo putatur. Dantur enim quædam morbifera, quæ incunabula ſua primamque originem trahunt in corpore humano; quædam etiam extrinſecus adveniunt, ſed modo mirabili in corporis humani ſuccis multiplicantur, adeo, ut funeſtum morbum aliis communicent. Quare oportet quam maxime medicum venenorum morbiferorum indolem, vires, proprietates, eorumque auxilia paulo penſiculatius perſcrutari.

Digitized by Google

§. II.

Venena morbifera illa nobis dicuntur, quæ vel extrinſecus mediante acre interiora corporis humani ſubeunt, & gravem periculique plenum, certiſque notis diſtinctum morbum inferunt, & vocari ſolent miaſmata. Tales morbi ſunt ex acutis variæ peſtilentialium & malignarum febrium ſpecies, variolæ, morbilli, dyſenteria maligna; ex chronicis lues venerea, lepra & maligna ſcabies. Vel in ipſo corpore generantur, ſi materia excrementitia jam ſeparata a ſanguine repellitur, uti in arthritide, podagra, variolis, purpura, morbillis, ſcabie fieri ſolet.

§. III.

Ea eſt natura virulenti miaſmatis, ut agendo in corporis humani ſuccos, mirifice ſe propaget atque multiplicet, & tenuis ſaltem ex eo prodiens vapor alios etiam ſanos homines ſimili morbo inficiat.

Scholion.

Qui ex venenis corroſivis vel etiam narcoticis, ex mineralium vegetabilium regno petitis pereunt, ii vix ullo contagio alios contaminant; ſed alia eſt natura & indoles eorum venenorum, quæ ex animantium, maximeque corporis humani latebris ſcaturiunt, quippe horum plura contagio corpora, præſertim diſpoſita & vicina, afficiunt.

§. IV.

Miaſmata, quæ ſimili morbo alios inficiunt, ſunt fermentativæ & corruptivæ indolis.

Scholion.

Materia fermentativa & corruptiva ea nobis vocatur, quæ inteſtino motu unionem & texturam corporum mixtorum reſolvit vel deſtruit, ſimilemque motum & craſin, in qua materia hæc conſtituta eſt, inducit.

§. V.

Duplicis generis fermentativus & inteſtinus motus in natura obſervatur: alter, qui vegetabilium ſuccos, ex partibus oleoſis & acidis mixtos, in ſpiritum reſolvit inflammabilem; alter, qui mixtionem animalem, ſive animantium ſuccos, qui ex particulis oleoſis, ſubtilibus terreis & aqueis, omni acido excluſo, commixti ſunt, deſtruit & cum fœtore diſſolvit, qualis ſtatus vocari ſolet putredo ſive corruptio.

§. VI.

Fermenta ſive miaſmata morbifera, noſtra ſententia non primo & proxime in ſanguinem, ſed potius in ſuccos lymphaticos ſubtilioris & fermentativæ indolis, quales præcipue ſunt ſalivales, agunt, iiſque ſimilem motum ac texturam imprimunt, adeoque ſimili corruptione eos contaminant.

Scholion.

Duplicem corruptionis ſpeciem in animantium ſuccis admittendam eſſe arbitramur; quarum una eſt, quæ in ſanguine, liquore admodum ſulphureo, conſiſtit; altera, quæ lymphaticos & ſeroſos magis humores affligit. Illa ob copioſum ſulphur *eminentioris eſt fœtoris ac putredinis*; hæc vero magis in vappeſcentiam quandam ulceroſam & corruptionem ſalſo ſulphuream, plerumque acrem & cauſticam, degenerat.

§. VII.

A miaſmate morboſo non primario ſanguis in putredinem conjicitur, quia ſanguis, quamdiu eſt in motu progreſſivo, inque orbem & circulum agitur, nullam contrahit putredinem. Deinde ſanguinis ſtagnantis putrida & fœda corruptio non tam eſt contagioſa, ut apparet ex iis, qui ſphacelo vel cancro exulcerato corripiuntur, ubi fœtidiſſimæ exſpirant exhalationes, omnis contagii expertes.

Scholion.

Videtur putredo, quæ cum fœtore jungitur, longe craſſioris & rudioris eſſe

ſe texturæ & indolis; præſertim quum ſenſus afficiat. Longe vero ſimplicior & tenuior materia eſſe debet, quæ interiora pororum ingredi & unionem mixti ſubvertere poteſt.

§. VIII.

Salivalis latex ad miaſmata virulenta in aere vecta recipienda & propaganda admodum idoneus eſt.

Scholion.

Neque enim primo alia & commodior patet via, qua perniciales, a morboſis corporibus qui prodeunt, halitus in aere vecti cum corporis noſtri ſuccis communicentur, quam ipſum os, quod perpetuo ſalivali humore madet, & quo continenter aerem tanquam horum vehiculum haurimus. Quod vero vapores etiam tenuiſſimi lubentiſſime humido ſeſe apponant, inque eo quaſi figantur & irretiantur, res plurimis experimentis compertiſſima eſt. Salivæ igitur vehiculo maligni illi halitus continua deglutitione, præſertim cibo ac potu ſumto, ad ventriculum & inteſtina deſcendunt, & ibi ſtagnantes valde corruptibiles & fermenteſcibiles ſuccos, quos ſalivales latices ex glandulis ventriculi & inteſtinorum tenuium & ex magna pancreatis glandula defluentes, nec non bilioſi in copia affluentes ſucci, & varii generis ingeſta conſtituunt, in ſimilem fermentativum & corruptivum motum facile convertunt, ut inde ingens corpori ſtruatur pernicies. Denique nullus humor eſt in univerſo humano corpore, qui ad fermentationem & intimam partium, quæ corpus conſtituunt, mixtionem diſſolvendam magis eſt idoneus, quam ſaliva, quæ quum admodum ſpirituoſæ & mobilis naturæ ſit fermentum, ideo miaſmatibus, quæ ſimilis ſunt naturæ, promptiſſime obſequitur, ſimilemque motum facile recipit & continuat.

§. IX.

Error eſt, per cutis ſpiracula vel veſicularum pulmonalium poros virulentos peſtis halitus cum ſanguine proxime miſceri, eumque inde corrumpi.

Scholion.

Aerem, qui corpus grave & elaſticum eſt, & continua reſpiratione pulmones ſubit, non pertranſire pulmonum veſiculas & vaſa ſanguinea, jam ſuperius in tractatione phyſiologica claris argumentis evincere ſuſtinuimus. Licet vero ponamus tenuiſſimæ indolis exhalationes per poros pulmonum ad ſanguinem deferri, tamen, quia ſanguis eſt in continuo motu atque in tranſpiratione, nulla putredo vel corruptio facile ſubſiſtere, neque illæ exhalationes diu in eo hoſpitari poſſunt. In prima vero regione longe aliter ſe res habet, ubi ſtagnantes & fermenteſcibiles ſunt ſucci, quibus aſſociatum miaſma diutius inhæreſcit, & pernicialem ſuum motum atq; indolem communicat, atque adeo jam mora valde auctum & multiplicatum longe potentius, quam ſibi relictum, violentiam ſuam in corpus exercere poterit.

§. X.

Quum morbi contagioſi magis ex corruptione lymphæ, quam ſanguinis ſubnaſcantur, hinc ad lymphaticos rectius, quam ad ſanguineos referri debent, atque etiam ſymptomata a corrupta magis lympha, quam ſanguine petenda ſunt.

Scholion.

Si conſideramus omnis generis febres, quæ mali moris ſunt, & quæ contagio ſerpentes maximam ſtragem edunt, leniſſime illæ incedunt ſine ſingulari ardore & dolore, & catarrhalium naturam plerumque mentiuntur, ut peritos etiam medicos hoc in genere ſæpius fallant. Tuſſes, ſternutationes, pectoris infarctus, copioſæ ſalivæ effuſiones, raucedines, crebræ alvi dejectiones, inflammationes faucium, quæ variolis æque ac morbillis aſſociari ſolent, puſtulæ deinde ulceroſæ cutis & ulcera ſæpius cacoethica a variolis relicta, quæ & viſcera & artus hoſtiliter infeſtare ſolent, quid aliud deſignant, quam lymphaticos ſuccos extreme eſſe corruptos. Ex chronicis ſcabiem, lepram, elephantiaſin, ex ſumma lymphæ corruptione naſci & ex glandularum vitio prodire res indubia a medicis cenſetur. Luis venereæ miaſma in lympha ſeminali primo tyrannidem ſuam exercet, poſtea vero univerſam

lymphæ maſſam corripiendo, dolores fixos, tumores, ulcera depaſcentia, præſertim in glanduloſis locis cauſatur. In peſtilentia quoque lympham magis, quam ſanguinem, infectam eſſe, ex glandularum tumoribus, ſub axillis, ſub inguine, ex parotidibus, in quibus veræ peſtis pathognomonica ſigna poſita ſunt, luculenter apparet. Et quia in peſte & in malignis vires ſubito & vehementer proſternuntur ſtatim in principio & antequam putredo formalis ſanguinem deſtruxerit, hinc recte colligitur, ſpirituoſam & lymphaticam ſanguinis & humorum partem, quæ genuinum virium fomentum eſt, magis eſſe a miaſmate corruptam ac deſtructam, quam ipſius ſanguinis ſulphuream mixtionem, utut, ſi invaluerit morbus & mors appropinquet, illud etiam contingat.

§. XI.

Quum contagium ſubtilioris lymphaticæ corruptionis potius ſoboles ſit, facile patet, fœtidam putredinem, in quam poſt mortem cadavera abeunt, peſtem aliosque contagio infeſtos morbos non tam facile producere.

§. XII.

Longiori uſu & experientia confirmatum eſt, quod qui peſte laborant, facilius alios inficiant, quam qui eo occubuerunt. In cujus aſſerti veritatem inſignis locus ex *Foreſto Lib. VI obſ.* 28. adducendus eſt: *In agone, inquit, facile alios inficiunt peſte correpti, ſed homines mortui non facile peſte inficiunt, quia corpora mortuorum, quæ amplius non exſpirant, nullum venenum ejaculantur. Quodſi aliquod contrahatur, hoc potius ab eorum pannis vel veſtibus contrahitur, in quibus virus diu conſervari potuit. Siquidem diſſecuimus aliquando corpora mortua ex peſte multis ſpectatoribus ſtudioſis ſine aliquo damno, propterea quod mortuo animali perit omne venenum & quia ignorabamus, eos mortuos ex peſte, cauſa fuit, ut minus turbaremur.* Et quod non a ſanguine, ſed potius ex corrupta lympha, quæ ſubtilioris naturæ eſt, ipſa miaſmata generentur, vel ex eo apparet, quod ulceroſa materia maxime ſit contagioſa, ut videmus in bubonibus peſtilentialibus, ſcabie, lepra, lue venerea, dyſenteria, variolis.

§. XIII.

Miaſmata, quæ morbis gravioribus inferendis idonea ſunt, veri veneni naturam æmulantur.

Scholion.

Sunt enim veneni characteres in eo maxime poſiti, ut primo exigua mole ingentem potentiam actiones ſecundum naturam immutandi exerceant, deinde ut celeriter id exequantur; tum ut in nervoſas maxime & membranaceas partes vim ſuam exerant. Hæc omnia propria quoque ſunt miaſmatibus, ſiquidem tenuiſſimus eſt ille in peſte aliisque malignis affectionibus halitus, qui robuſta & antea ſana corpora brevi tempore e medio tollere poteſt. Tenue eſt quoque contagioſorum affectuum, qui longius corpora exercent, ut luis venereæ, lepræ, & virulentæ ſcabiei principium. Et ſicuti venena maxime ventriculo & inteſtinis, velut partibus valde ſenſibilibus & nervoſis, infeſta ſunt, ita etiam illæ partes in morbis malignis & contagioſis præcipue omnium læſæ ſunt & patiuntur. Maxime enim illæ præcordiorum anxietates corporisque jactationes, ventriculi cum faſtidio ciborum ſubverſiones, torminoſæ alvi dejectiones, vel contumaciores ejus adſtrictiones, dolor capitis & lumborum, animi deliquia, convulſivæ artuum tractiones, inexhauſta ſitis, vigilia, extremorum frigus, pulſus contractus, debilis & frequens, tuſſes convulſivæ, cardialgiæ, funeſtæ ventriculi & inteſtinorum inflammationes, quæ malignis & exanthematicis morbis ſæpe ſtatim in principio aſſociari ſolent, non aliam habent originem, quam quod corrupti in primis viis ſucci nervoſas ventriculi & inteſtinorum membranas & mediantibus hiſce univerſum nervorum genus vehementer affligant & commoveant.

In

In eo vero deterior natura morbiferorum miaſmatum aliis venenis eſt, quod ſe ſe commiſcendo cum ſuccis fermenteſcibilibus multiplicent, & vicina corpora hoſtiliter invadant.

§. XIV.

Vis multiplicativa venenorum morbiferorum maxime ſeſe exerit in iis corporibus, quæ ad fermentationem corruptivam diſpoſitos habent humores.

Scholion.

Firma eſt & veterum & recentiorum ſententia, quod ad ſuſcipiendam peſtem, & alios morbos malignos certa corporum diſpoſitio requiratur, dum ſcribunt, quod plures inter ægros infectos verſentur, & res infectas tractent, a contagio tamen liberi maneant, alii vero etiam temperatiſſime viventes leviſſima occaſione peſte corripiantur. Ex quo utique diſcitur, vim miaſmatis virulenti non eſſe ab ſolutam, ſed a corporum diſpoſitione ejus funeſtum effectum maxima ex parte dependere. Jam autem experientia deprehendimus, omnia corpora, quæ pravis, in corruptionem pronis repleta ſunt humoribus, maxime eſſe contagioſis morbis expoſita. Et hæc eſt cauſa, cur mulieres gravidæ, infantes & infimæ ſortis homines, qui miſere vivunt, & anguſtas domos habitant, neque minus milites in caſtris, & qui diuturnam famem ſuſtinuerunt, & continuis vigiliis atque animi commotionibus corporis robur minuerunt, & qui deliciis diffluunt, longe facilius peſte aliiſque epidemice graſſantibus morbis tententur & difficilius evadant. Quorſum etiam referimus virgines, quibus menſes retenti ſunt. Siquidem horum omnium corpora & maxime primæ viæ pravis humoribus ſcatent.

§. XV.

Unum præ ceteris eſt, quod humana corpora maxime ad peſtis & aliorum morborum contagium recipiendum diſponit, idque eſt timor, quia corpora admodum reddit imbecilla, vireſque depauperat, & motus excretorios minuit.

Scholion.

Equidem non ſum in ea ſententia, ut peſtis & aliorum contagioſorum affectuum naturam in valido timore conſtituere velim, quia infantes lactentes & bruta animantia, in quæ nullus cadit timor, ejuſmodi morbis corripiuntur. Illud tamen negari nequit, quod ingens mortis formido imbecillitatem, quæ ſecundum Celſum omnibus morbis patet, corporibus ingeneret, ita ut miaſma non modo facilius recipiatur, ſed & ſæviora ſymptomata inde producantur. Animadvertimus enim, peſtem plerumque tunc fieri lethalem, quum aggreditur corpora animi timidioris ac deſperabundi, in aliis vero, quibus firmior mens conſtat, mitius & citra ullum diſcrimen decurrere. Nam quemadmodum ipſe terror, ut ſupra expoſuimus, veneni vim ſymptomatum gravitate ſæpius ſuperat, & ſimilia ſæpeque vehementiora infert ſymptomata: ita in proclivi eſt judicare, terrorem, per ſe nocentiſſimum, ſi veniat in virulenti miaſmatis & morbi contagioſi ſocietatem, ſummum minari periculum. Accedit, quod qui de peſte memoratu digniſſima prodiderunt, conſtanter & uno ore affirment, ſola contagii, quod tamen procul abfuit, imaginatione, & metu inde concepto multos iiſdem, quæ ſunt peſti familiaria, ſymptomatibus correptos, imo etiam e vita fuiſſe ſublatos.

§. XVI.

Ad præcavendos morbos, eoſque maxime acutos, qui oriuntur a contagio, nihil eſt ſalutarius, quam fugere, quæ lædere poſſunt, loca infecta, neque ſalivam deglutire; nec cibum vel potum in locis ſuſpectis aſſumere, ſed ſalivalem laticem crebro exſpuere, quo fine quæ ejus fluxum movent, commendanda ſunt.

Scholion.

Quum peſtilentiæ aliorumque morborum contagioſorum, præſertim acutorum, ut petechialium febrium, variolarum, morbillorum, qui validiſſime contagio infeſtant, miaſmate ore hauſta ſalivali latici admixta cum eo in ventriculum & primas vias deſcendant, a peritiſ-

ritiſſimis medicis ſalutari & præſervatoria lege optime cautum eſt, ut, qui propius agunt & converſantur cum infectis, numquam deglutiant ſalivam, ſed eam potius frequenter ore ejiciant, neque, quod majoris momenti eſt, cibum vel potum tunc aſſumant, eo quod miaſmate imbuta ſaliva promptiſſime hac ratione ad ventriculum deferatur. Convenit vero paulo acriora ore maſticare, e. g. radicem imperatoriæ, angelicæ, zedoariæ, helenii, ut ſalivæ fluxus cieatur.

§. XVII.

Ad arcenda peſſimorum morborum miaſmata, & ad illorum vehementiam mitigandam nihil aptius eſt remediis acidis, e quibus acetum vini & ſuccus citri præcipue eminent.

Scholion.

Certa & diuturna experientia confirmatum habemus, poma citri, vinum Rhenanum, acetum vini, ſi quis iis dextre uſus fuerit, omnibus alexipharmacis, & aliis, quæ in auxilium peſtis prompta ſunt, remediis palmam præripere. Atque ob hanc manifeſtam rationem, quia nihil potentius putredini & motui ejus inteſtino reſiſtit, quam acidum, vino Rhenano & aceto vini os & nares probe colluenda eſſe vel fruſtum pomi citrei ore tenendum, ventriculo quoque jejuno, parcius tamen, hæc aſſumenda eſſe, peritiſſimi in peſte curanda medici magno cum fructu imperarunt. Frangitur enim & enervatur hac ratione immediate & proxime contagii vis virulenta. Idem remedium eumdemque eo utendi modum alii non ſine fructu in cæteris malignis & contagioſis morbis, item in variolis & morbillis adhibuerunt. Spectat huc etiam non contemnenda virtus phlegmatis vitrioli, tincturæ papaveris rhæados & roſarum cum ſpiritu vitrioli paratæ, quæ a Waldſchimidio & Archiatris Haſſiacis aliquot abhinc luſtris maximopere commendata fuerunt, eo fine, ut graſſantibus his morbis frequentius uſurpata vel plane variolas arceant, vel eas parciores & mitiores efficiant. Nos mixturam ſimplicem bene præparatam, ubi maligni morbi graſſantur; & curandi & præſervandi fine cæteris omnibus præferendam eſſe arbitramur.

§. XVIII.

Concepto in ventriculo & primis viis morbifero contagio non certius datur præſidium, quam citiſſime elementi emetico illud cum ſuccis ad corruptionem pronis ejicere.

Scholion.

Certe emetica caute & cum prudentia adhibita divinam opem ferunt, ſi in tempore & ſtatim in principio peſtis & contagioſorum morborum uſurpentur, quod certa experientia nobis conſtat. Quam primum enim ſe quis infectum ſentit, quod ex ciborum faſtidio, languore, anxietate, ventriculi ſubverſione judicandum eſt, ſtatim offerri debet emeticum, quo non modo peſtilentia, ſed & Hungaricus morbus, febres caſtrenſes, dyſenteria maligna ipſa in herba jugulari poſſunt. Neque enim tantum ipſum illud fermentum, ſed & ſaburra vitioſorum humorum, quæ pabulum ac fomentum ipſi præbet, feliciſſime ejicitur. Subjungendum poſtea alexipharmacum, quo ſudor largiter moveri debet. Ex emeticis radix ipecacuanhæ, ſolutio tartari emetici cum mixtura ſimplici combinata; ex ſudoriferis pulvis bezoardicus cum aliquot granis volatilis cornu cervi, nitro & camphora ceu ſecuriſſima remedia nobis probantur. Quam ſecura vero & expedita emetica his in caſibus ſunt præſidia, ſi ſtatim inter initia morbi dextre fuerint adhibita, tantum periculi & damni inferunt, ſi ad totum genus nervoſum vehementia veneni jam penetraverit, ſique, quod pejus eſt, inflammatio aut ſphacelatio ventriculi immineat, tunc enim certiſſime accelerant.

§. XIX.

Quum colluvies vitioſorum & fermenteſcibilium prima in regione ſtabulantium humorum admirandum in modum & peſtis & omnium epidemiorum & contagioſorum affectuum vehementiam adaugeat, opportuniſſimum

Digitized by Google

ſimum utique tunc eſt remedium, ſtatim in principio poſt vel ante conceptum contagium, emetico vel clementi laxante primas vias ſordibus iſtis purgare.

Scholion.

Hujus inſignis remedii virtus non anxie inveſtiganda eſt. Nam ſi miaſmata vim ſuam pernicialem maxime exerunt per fermentationem, quæ a copia bilioſorum, ſalivalium aliorumque corruptorum humorum mirifice adjuvatur, facile patet, opportune corruptis hiſce ſuccis ſubtractis vehementiam cauſæ ipſiuſque morbi valde minui atque infringi. Sique nihil aliud, certiſſime tamen id conſequimur, ut mitiora, nec graviora ſuccedant ſymptomata. Harum vero ſordium expurgatio etiam vel leni emetico vel benigno laxante inſtituenda eſt. Nos pilulas Ruffi, rhabarbarina, vel etiam mercurium dulcem cum extracto rhabarbari in forma electuarii mixtum non ſatis laudare poſſumus. Alia enim purgantia, quæ veneni quid habent, aut fermentativa, aut ſanguinis maſſam fortiter commovent, penitus excludenda eſſe arbitrantur. Patet quoque ex dictis, non firmius aut præſtantius in peſte & contagioſis morbis promitti poſſe præſidium, quam a temperantia, inde *Diodorus Siculus*, dum fatalem illam Numidiæ peſtem deſcribit, diſerte admonet, commoda victus ratione, frugalitate ac moderatione affectuum ejuſmodi tempore communem luem maxime evitari. Qua etiam ratione Socratem accepimus ſe incolumen præſtitiſſe, cum diriſſima lues Græciam & Atticam imprimis devaſtaret, temperantiæ nempe legibus ſe adſtringens, cujus etiam beneficio in communi clade ſuperſtes perſeverabat. Sicuti contra *Riverius* bene obſervat, proclivia ad peſtem ea corpora eſſe, quæ copioſo abundant ſanguine, eumdemque habitum ex intempeſtivo & lautiore victu ſibi contraxerunt.

§. XX.

Quum materia, quæ ex ulcere prodit, & corruptivæ & fermenteſcibilis ſit indolis, contagio etiam alia corpora infeſtandi potentia polleat, hinc ſcabies præſertim humida, gonorrhæa virulenta, ulceroſum & fœtidum ex uteri vagina ſtillicidium, dyſenteria, cui plerumque ulcera inteſtini recti juncta ſunt, & aliæ quoque cutis defœdationes atque ulceroſæ corruptiones contagioſæ naturæ ſunt. Neque pulmonum ulcera a contagio prorſus immunia obſervantur.

Scholion.

Ichoroſam, quam ulcera fundunt, materiam fermentativo quodam motu agitari, vel ex eo patet, quod affluentes ex vaſis ſuccos ſimili corruptione ac fœtore inficiat, & mirifice ſuam indolem multiplicandi habeat aptitudinem. Non itaque mirum, eandem materiam cum corporum aliorum ſuccis mixtam in iis ſimilem propagare corruptionem. Illud vero obſervatione digniſſimum eſt, quod promptiſſime fluida ſimilis indolis atque originis ſubeant eaque contaminent. Ita ex ſcabie vel aliis ſubcutaneis exulcerationibus materia exiens poris ac tubulis ſubcutaneis ſe prompte inſinuat, ibique eundem morbum procreat. Ulceroſum gonorrhϾ & luis venereæ fermentum adoritur maxime partes genitales, & ibi contentos ſuccos lymphaticos & ſeminales contaminat. Purulentus dyſentericorum fluxus effluvia ſpargit, quæ ano excepta, præſertim ſi quis eædem ſellæ inſideat, inteſtinorum tunicas petunt, & fœtidiſſimum morbum pariunt. Ex veteri pulmonum ulcere ore ſuſcepti halitus corruptivæ labi pulmonibus inferendæ aptiſſimi ſunt.

§. XXI.

Ichoroſa ulcerum materia non modo affectiones chronicas, ſed etiam acutas per contagium aliis corporibus inducit, id quod ſolenni illo more, qui in Turcia jam obtinet, variolas per inſitionem excitandi clarum ac perſpicuum evadit.

Scholion.

Non ignotus amplius, opinor erit iis, qui paulo majori cura in experimentis

Digitized by Google

practicis verſati ſunt, modus in Turcia familiariſſimus variolas pro lubitu per inſitionem producendi, qui prolixe deſcriptus eſt *Cent. 5. Miſc. Nat. Cur. obſ. 2.* dum videlicet die duodecima acu pertunduntur tubercula, & pus emanans vaſculo excipitur; poſtea cutis pueri acu pertunditur ad guttulæ ſanguinis emanationem & ſtatim pus varioloſum infunditur & cum ſanguine miſcetur. Tunc ad finem plerumque ſeptimi afflоreſcere ſolent variolæ, ſemper tamen cum levioribus, quam fieri ſolet, ſymptomatibus, dum rariores erumpunt puſtulæ, neque calamitoſi aliquid ſubſequitur, quod experimentum in millenis ſubjectis intra aliquot annorum ſpatium ſecuriſſimum deprehenſum fuit. Ex quo diſcimus, non modo fermenti varioloſi naturam, ſed & quod fermentatio illa morbifica non tantum ſævitię habeat, ſi in lympha ſanguinis immediate ſuſcitetur, ac ſi cum ſalivali latice & primarum viarum ſuccis, ut communiter fieri ſolet, miaſma illud prius miſceatur. Siquidem fermentum contagii in exhalattionibus conſiſtens magis ſubtile ac ſpirituoſum adeoque acutum eſt. In humore vero purulento communicatum magis iners ac languidum exiſtit. Cui accedit, quod pus variolarum in ipſam ſanguinis maſſam infuſum ejus copia obtundatur, ut longe manſuetiorem indolem induat.

§. XXII.

Omnes, qui ex contagio naſcuntur, morbi, præſertim chronici, ut ſcabies, lues venerea, gonorrhœa virulenta, ingreſſu etiam contagii in corpus jam facto, non commodiori via expurgantur, & quaſi prima in herba tolluntur, quam exterius per balnea, & interne per data diaphoretica & ſpecifica alexipharmaca.

Scholion.

Morbos, quos contagium profert, cita ope per ea remedia, quæ circulum ſanguinis ad habitum corporis promovent, averti poſſe, & ſana dictitat ratio, & ipſa experientia confirmat. Neque enim convenientius, quo ex intimis ſedibus propelli debet tenuiſſimæ ſubſtantiæ virus, datur emunctorium præter ipſam cutem, quæ temperatis balneis relaxatur & aperitur, quo poſtea maſſa ſanguinis & humorum diaphoretico appulſa eo libentius alienum admixtum dimittat. Certe enim non datur præſtantior modus omnis generis venena ex corporibus infectis extrahendi, quam per balnea & ſubjuncta ſudorifera modo ſtatim id in principio fiat & remedium reiteretur. Novimus hac ratione a gonorrhœa, lue venerea, a ſcabie maligna inter initia multos fuiſſe præſervatos. Imo quamvis etiam hi morbi invaluerint, tamen in iis eradicandis purgantia, mercurialia balnea & diaphoretica opem ferunt præſtantiſſimam.

§. XXIII.

Præcipuis, quæ venenorum viribus reſiſtunt, alexipharmacis camphoram, ſal volatile cornu cervi, nitrum, herbam ſcordii, radicem pimpinellæ, decocta lignorum & mercurium fixiorem diaphoreticum ad pauca grana terreis & alcalinis commixtum accenſenda eſſe arbitramur.

§ XXIV.

Peſti cæteriſque omnibus, qui contagio lædunt, morbis a corpore arcendis magno præſidio ſunt fonticuli ſive ulcera arte facta.

Scholion.

Fonticuli ſicuti purgamenta ſanguinis & lymphæ alienæ & noxiæ indolis evacuant, atque adeo iis, qui pertinacibus cephalalgiis, ophthalmiis & aliis oculorum & capitis vitiis vexantur, non mediocre ſolatium afferunt: ita eo tempore, quo aer putridis & contagioſis exhalationibus inquinatus eſt, ſi forſan in corpus irrepſerint, non effectu carent, nam noxiis & corruptis humoribus per hæc loca expulſis minus alimenti circumfuſo vel intus ſubeunti miaſmati præbetur. Qua in re conſentientes habemus peritiſſimos medicos, quibus maxime accenſendus eſt *Fabricius Hildanus*, qui *Cent. 4. obſ. 23. & 86.* prodit, ſe in acutiſſima peſte Lauſannenſi, ubi ex centum ægris vix ſedecim evaſerunt, beneficio fonticulorum in brachio ſiniſtro & popli-

te

Digitized by Google

te dextro geſtatum ſervatum, & neminem ex iis, qui fonticulos gerebant, peſte correptos vel ea occubuiſſe, præter unum vel alterum, ſumme cacochymicum. Horum virtutem etiam laudibus extollunt *Deuſingius* in *Tr. de Peſte, cap. 23. Paræus Lib. 22.* & *Diemerbrœkius*, qui ſcribit: *inſignem fonticulorum utilitatem in peſte multoties vidimus*. Et *Hier. Mercurialis L. de peſte C.23.* hæc memoratu digna adſcribit: *Poſſum teſtari, me innumeros peſte extinctos vidiſſe, nec unquam vidiſſe quenquam, qui haberet cauterium, præter unum tantum, atque ille erat ſacerdos. Interrogavi etiam hac de re multos medicos, qui teſtati ſunt, neminem ſe vidiſſe*. Quod vero ad ea loca, ubi antea ulcus fuit, noxius & corruptus humor deferatur, ibique exitum quærat, hoc inter alia evincere videtur ipſe *Hildanus* loc. cit. qui ſcribit, ſe ante triginta annos bubonem ruptum in dextro inguine in graviſſima peſte habuiſſe, a quo tempore quotieſcumque aer aliquis ipſum afflaverit, protinus dolorem in eo inguine perſenſiſſe, quod etiam in peſte Lauſannenſi factum eſt. Nos vero non tantum in peſtilentia ſed & in aliis malignis graſſantibus & contagio infeſtis morbis ſummo cum fructu fonticulos geſtari obſervavimus, idque remedii genus maximopere commendamus. Nam quod majus poteſt, id quoque minus præſtare poſſe rationi valde conſentaneum eſt.

§. XXV.

Præter venena quæ extrinſecus corporibus humanis adveniunt, dantur etiam & naſcuntur quædam in ipſo corpore, & hæc duplicis ſunt generis, vel putredinoſæ vel cauſticæ indolis.

§. XXVI.

Quemadmodum nulla res magis vitæ & conſervationi corporis infenſa eſt, quam putredo, qua non modo ſolidorum ſtructura & fluidorum mixtio, ſed & partium, quæ impetum & motum faciunt, vis motrix deſtruitur: ita ſphacelatio, ſive putrida & fœtida partis ſolidæ cujuſdam deſtructio intra corpus producta, eaſdem vires obtinens recte perniciale & mortiferum corporis venenum dici meretur, maxime cum repente ſerpendo ſe multiplicet, & putrida contagione vicinas partes opprimat.

Scholion.

Sphacelatio ſive intus corripiat partem nobilem, cujus generis eſt nerveo membranacea, ſive extrinſecus etiam in artubus oriatur, ſubito necat, niſi mature ſuccurramus, quia vehementiam ſerpendo acquirit & vitales vires validiſſime deſtruit. Quare animadvertitur, ubi putredo invaſerit partem ſolidam, protinus evaneſcere vires & languidum ac citatum fieri pulſum, & ſomnum vel nullum vel laborioſum reddi, animique tandem deliquia, ac denique brevi tempore mortem accedere: id quod non modo in cancro exulcerato, qui ſphaceloſæ corruptionis ſpecies eſt, ſed & in ſphacelo pedum, inteſtini recti ex male tractata fiſtula non ſemel, ſed iterum obſervavimus. Et quod tam ſubito mors morbo ſic dicto nigro correptos opprimat, nulla alia videtur cauſa, quam quod extravaſatus ſanguis in colo ejus ſtercoreo quaſi fermento in fœtidiſſimam putrilaginem conjiciatur, a qua corporis vires repente peſſum eunt & plane extinguuntur.

§. XXVII.

Plurimi, qui ex morbo acuto & chronico pereunt, ſphaceloſo veneno partium ſolidarum, præſertim ventriculi & inteſtinorum, ſuccumbant.

Scholion.

Hujus aſſerti veritatem ipſæ diſſectiones cadaverum morbis defunctorum ſatis claram & teſtatam faciunt, ſed quoniam hac de re fuſius actum eſt in *Cap. I. Pathologiæ generalis*, plura hic adjicere ſuperſedeo.

§. XXVIII.

Oritur ſphacelus vel a cauſa interna vel ab externa, quæ adventitia eſt & violenta. Illa fit, ubi univerſa ſanguinis & humorum maſſa valde impura eſt & ad putredinem incli-

Digitized by Google

clinat, tum vel leviſſima læſio partis externæ hanc producit: externa vero eſt, quæ a ſumptis venenis, a validiſſima artuum ligatura, ambuſtione, contuſione, vehementia doloris vel frigoris proficiſcitur.

Scholion.

Sanguis quidem, quamdiu in motu eſt progreſſivo & per vaſa circumfertur, in veram & perfectam putredinem non delabitur, ſi vero valde impurus eſt, & excrementitiis ſordibus ſcatet, uti videmus in cacochymicis & ſcorbuticis corporibus & valde imbecillibus ſubjectis, tunc levi ex cauſa, ſi ſtagnat & ſubſiſtit in parte, non modo ipſe corrumpitur, ſed & ſubjectam carnem ſummo fœtore contaminat.

§. XXIX.

Quoniam inſignis ſanguinis ad corruptionem diſpoſitio ad ſphacelum producendum & ad morbos quoque malignos & funeſtos efficiendos admodum idonea eſt, providendum utique omni cura erit, ut tum remediis diæteticis, tum auxiliis pharmaceuticis nunquam non ſanguis integer, purus & ab omni corruptiva diatheſi immunis conſervetur.

Scholion.

Profecto quæcumque læſiones & quicumque morbi in corpora impura & pravis ſuccis referta incidunt, ii non parum periculi ac terroris habent, eo quod promtiſſime viſcera parteſque ſolidas funeſta ſphacelatione corripiant. Igitur ſemper & ubique princeps quibus ſanitatis & vitæ cuſtodia commiſſa eſt, cura ſit, ut cita ope humoribus depurandis invigilent, quod utique per tempeſtivas ſanguinis miſſiones, per remedia diaphoretica, per inediam, motum, analeptica & decocta clementer ſudorifera obtineri poterit. Neque enim datur opportunior maſſam omnium humorum depurandi via, quam per cutem, quæ univerſale emunctorium eſt, quo halituoſæ & peſſimæ indolis ſordes, e corpore tutol exturbantur. Si enim olim in Anglia peſtis, intra viginti quatuor horas interficiens, placido & continuo ad viginti quatuor horas exacto ſudore cardiacis in lecto provocato, ſublata fuit, abſtinendo ſimul ab omni ſomno, quidni etiam ſudor prudenter inſtitutus alias corruptiones auferre poterit: ſique ſumma in lue venerea lymphæ & ſanguinis corruptio ſolo ſudore prudenter adminiſtrato ſubmoventur, utique ex eo clariſſime patet, in ſudoriferis maximam corruptionem ex corporis noſtri ſucci expellendi potentiam ſitam eſſe.

§. XXX.

Præter corruptiva dantur adhuc alterius generis venena in corpore humano, quæ nempe ex excrementis peſſimæ indolis, ſi ea non evacuentur, ſed diutius a ſanguine ſeparata excretoriis inhærent, ſubnaſcuntur.

Scholion.

Ea eſt natura humorum excrementitiorum, ut, ſi in tubulis, quibus efferri ſolent, ſtagnant, ipſa mora pejorem indolem induant, dum vel putreſcunt, vel aceſcunt, vel corroſivi evadunt, & valet id maxime in iis excrementis, quæ ſubtilioris naturæ ſunt & per anguſtos tubulos ſubcutaneos propelli debent, nam omne excrementum quo eſt tenujus, eo malignius ipſa mora evadit.

§. XXXI.

Experientia indubia conſtat, materiam illam alienæ indolis, quæ in variolis, morbillis, petechiis, purpura rubra & alba & aliis exanthematicis febribus naturæ robore atque interno motu ad habitum corporis protruditur, ſi retrocedat ſive ab extra intro pellatur, funeſta &, qualia venena ſolent, producere ſymptomata.

Scholion.

Inde enim ſummas præcordiorum anxietates, inquietudines, ſummas virium proſtrationes, phrenitides, ſopores, convulſiones & ſubitam mortem fieri celebratiſſimi auctores copioſe ſatis & accurate annotarunt.

Ne-

§. XXXII.

Neque ignotum eſt ex chronicis ſcabiem, lepram, herpetem, ultra capitis manantia & cruſtam in infantibus lacteam, guttam roſaceam, puſtulas luis venereæ, item eryſipelas, podagram, ſi ex errore vel culpa medentium aut ægrotantium intro vertantur, graviſſima, imo ſæpius funeſta ſymptomata progenerare.

Scholion.

Proſtant de hac re copioſæ obſervationes in practicorum libris, quæ evolvi poſſunt, has enim hoc loco conſarcinare non inſtituti noſtri ratio exigit & poteſt hanc in rem legi *diſſertatio noſtra de podagra retrocedente in corpus, item de imprudenti topicorum adplicatione & Dn. Lindemanni Diſſert. de morbo retrogrado.*

§. XXXIII.

Si ſalutares & critici, qui certis diei horis incidunt, ſudores, qui circa declinantes acutas paſſiones fiunt, vel ex pedibus aut glandulis ſubaxillaribus cum fœtore emanant, imprudenter cohibentur, ſummam perniciem corpori adferunt.

§. XXXIV.

Certa quoque obſervationum fide conſtat, ulceribus antiquis diu cum fructu geſtatis, ſi ea repente conſolidata fuerint, peſſimæ notæ ſymptomata inde oborta fuiſſe.

§. XXXV.

Excrementitiæ ſordes ad ſanguinis & lymphæ maſſam in morbis retropulſæ naturam venenorum exacte æmulantur & rectiſſime iis annumerari poſſunt, quia veneni characteriſticas habent notas, dum primo tenuiſſimas & exili mole agunt, deinde vires ſuas exitiales celerrime exerunt, tum partes nerveo-membranaceas maxime invadunt, denique quod œconomiam univerſi corporis motuum turbant vel etiam extinguunt.

Scholion.

Non mirum eſſe debet quod præter ſcholarum morem venenorum claſſem aliquanto magis extendamus, quippe quod jure facere videmur; plura enim ſunt, quæ veri veneni notas habent, quæ fortiter lædunt ac vitam deſtruunt & ſæviores adhuc effectus exerunt, quam nota illa & authentica venena, quæ tamen neglectui a medicis habentur. Satius itaque duxi, venenorum naturam, vires et proprietates paulo majori cura explanare, ut eo magis evitentur ea pericula, quæ ex imprudenti medicatione ſubinde naſcuntur.

§. XXXVI.

Venena ſuccorum excrementitiorum nervoſas & membranaceas partes præcipue adoriuntur, ſed producta ab iis ſymptomata pro diverſitate locorum differunt.

Scholion.

Materia excrementitia ad cerebrum et nervorum paria delata vertiginem, phrenitidem, ſoporem, apoplexiam, aphoniam, hemicraniam, cæcitatem, item ſurditatem facile progignit. Si vero eadem materia nervos diaphragmatis invaſerit, ſummæ anxietates præcordiorum, ſingultus et aſthma ſpaſmodicum oriuntur. Si nervis pneumonicis et pulmonum membranis nerveis altius inſideat, fiunt ferina tuſſis, reſpiratio ſumme anxia atque ad ſuffocationem uſque difficilis. Si cordis nervos impetit, illud tremore et palpitatione corripitur. Si altius ſe inſinuat œſophagi, ventriculi et inteſtinorum membranis, cardialgiæ, nauſeæ, inflationes ſtomachi, vomitiones cum ciborum faſtidio, inflammationes cum ardore circa ſcrobiculum cordis, interno et extremorum frigore, atrocia tormina, abdominis inflationes et alvi pertinaces conſtrictiones ſuſcitantur; in ductibus urinariis urinæ ſuppreſſiones, in ductibus biliariis bilis in ſanguinem effuſiones, in cute ſudorem frigidum et horripilationes producit. Re itaque probe perpenſa hæc omnia recenſita ſymptomata ejuſmodi ſunt indolis, quæ a proprie ſic dictis venenis concitari ſolent.

Cum

Digitized by Google

§. XXXVII.

Cum in quibuſdam morbis tam prompte & expedite lethale venenum medici error & culpa ingeneret, ſi excretiones non rite tractatæ fuerint, materia foras excernenda incaute cohibita vel retropulſa, prudentis utique erit medici, omnia ea noſſe & evitare, quæ retropellendi facultate pollent.

Scholion.

Ex horum numero maxime ſunt animi affectus, præſertim terror & timor, corporis refrigeratio, interna adſtringentia, opiata, intempeſtivæ venæ ſectiones, fortiora purgantia, nimium refrigerantia atque externa cataplaſmata, emplaſtra conſtringentia, item linimenta mercurialia, quibus omnibus quanta corpori ſubinde ſtruatur pernicies, dici vix poteſt.

§. XXXVIII.

Calidiora quoque & quæ nimium ſanguinem exagitant, ex benigno humore venenum & morbum benignum in malignum facile convertere poſſunt.

Scholion.

Peccatur in eo toto die a vulgo practicorum, quod morbos bene moratos peſſimos efficiunt & malignos, quod maxime valet in exanthematicis, ut ſunt variolæ, morbilli, purpurea, quando imperitiores non modo per hypocauſtum & lectum præcalidum, ſed & medicamenta, quæ ſanguinem accendunt, uti ſunt volatilia oleoſa regni vegetabilium & animalium, præpoſtere vi quadam excretionem & ejectionem materiæ peccantis per cutis habitum urgent. Clariſſime teſtatur experientia, imo hinc inde ex obſervationibus in hanc rem notatis conſtat, complures hoc modo fuiſſe interfectos, qui poterant ſervari; utpote graviſſima ſymptomata, nempe anxietates, hæmorrhagias enormes, virium cum animi deliquio everſiones, quin imo deliria, convulſiones horum incautum uſum ſubſequi, plus vice ſimplici vidimus; cum ex adverſo, ſi blandioribus, temperatis, acrimoniam demulcentibus & quæ nimium ardorem deprimunt, morbus tractetur, ille placide ſua decurrat tempora & laudabilis fiat materiæ hoſtilis a ſanguine ſequeſtratio & ad cutim protruſio.

CAP. IV.

De venenis in aere contentis epidemiorum morborum cauſis.

§. I.

Continentur in aere res corpori humano infeſtiſſimæ quæ parva mole & celeri operatione ſummam perniciem corpori inferunt & epidemiorum ac malignorum morborum cauſa ſunt, ut adeo rectiſſime inter venena etiam locum tueantur.

§. II.

Uti venena potiſſimum ſunt naturæ fermentativæ, putridæ, vel acris cauſticæ volatilis, ita dantur in aere res animantium corporibus infenſæ, quæ vel putredine vel acrimonia cauſtica delinquentes iis labem aut perniciem inferunt.

Scholion.

Sicuti ad has claſſes pleraque venenorum genera commodiſſime reduci poſſunt: ita etiam deprehendimus, omnia valde inſalubria, & quæ perniciem morboſam invehere valent, haud diſſimili modo operationes ſuas ferales exercere.

§. III.

Ad res venenatas putridas, corpori humano ſumme pernicioſas, merito referri debent exhalationes ex aquis ſtagnantibus & corruptis in aerem evectæ.

§. IV.

Eſt ex natura omnium aquarum diutius ſtagnantium, ut quiete ac ſolis æſtu putreſcentes valde noxia effluvia in aerem evibrent.

Scholion.

Sicuti aqua, ſi puriſſima eſt, diu integra

gra atque ab omni fœtore & putredine intacta manet ; ita ſi partibus alienis, præſertim ſulphureis & terreis, referta eſt, quas facile ex terra ſulphurea & pingui imbibit, per quietem ſolari æſtu accedente ſitum, ac fœtorem contrahit, ut in paludoſis locis apparet.

§. V.

Effluvia ex aquis paludoſis & putreſcentibus ſublata in aerem morbos peſſimi moris malignos & epidemice graſſantes inferunt.

Scholion.

Morbi, qui ex aquarum inundationibus earumque putredine fiunt & in locis paludoſis regnant, ſunt maxime epidemii, ut peſtis, petechiales febres, variolæ & morbilli mali moris, febres intermittentes, purpura.

§. VI.

Peſtis & peſtilentiales morbi familiariſſimi ſunt iis locis & iis temporibus, quibus ingentes fiunt fluviorum inundationes.

Scholion.

Notum eſt, quod peſtis familiariſſima ſit Ægypto & quod incolæ hujus regionis cum graviſſimis morbis iiſque contagioſis conflictentur ; cauſa vero unice eſt quærenda in exundatione Nili, & memorabilia ſunt, quæ ſcribit hanc in rem *Dappers in Deſcript. Africæ pag. 127.* nunquam peſtem in Ægypto oriri, niſi Nilus nimium increſcat & totas regiones inundet ; addit hanc rationem : quod quando Nili aqua ſtagnat ſuper terram, tota illa paludoſa fiat, & accedentibus ventis Auſtralibus & ferventiſſimo ſolis æſtu putridis exhalationibus aer inquinetur, qui validiſſimus ſit ad excitandam peſtem. Subjicit denique hoc memorabile, quod nunquam peſtis oriatur ex intemperato æſtu, ſed tunc potius extinguatur. Alexandriæ autumno plures mali moris febres cum vomitione viridis bilis epidemice graſſantur, ex nulla alia cauſa, quam ex putridis aquis ſub domibus incolarum ſtagnantibus. Alexandriæ autumnali tempore identidem variolæ mali moris contagioſæ invadere ſolent homines, quæ nullam aliam originem agnoſcere ſolent, quam evaporationem aquæ putridæ Niloticæ. Nam quandocumque ex Nili cornu, quod vocatur Calech, circa hanc civitatem magnæ fiunt aquarum eluviones, & hæ per totum annum immotæ ſubſiſtunt, neceſſario putreſcunt & corrumpuntur, præſertim æſtate, unde etiam omnes incolæ, qui accolunt huic brachio Nili, fugiunt ad alia loca, donec ex Nilo ſubſequente anno aliam aquam accipiant, qua de re legi meretur *Dappers in Deſcript. Africæ p. 127. & 128.*

§. VII.

Noſtris in regionibus fluviorum inundationes frequentiſſime mali moris morbos epidemicos eoſque acutos excitant.

Scholion.

Leidæ quondam morbus contagioſus peſtilentialis oriebatur, qui magnam hominum ſtragem edebat ex nulla alia cauſa, quam quod ex brachio Rheni veteri inundationes in hoc diſtrictu factæ fuerant, unde aquæ reſtagnantes putrefactæ diram hanc luem excitarunt; vid. *Pechlini Obſ. 17. Colerus in Tract. de Morbis Caſtrenſibus Dec. 3. Obſ. 5.* plures epidemios morbos obſervavit poſt Danubii crebras eruptiones & imbres per plures dies continuos. Notavit *Foreſtus Lib. 6. de febr. & morbis epidemice graſſantibus pag. 162.* quod civitas Delphenſis inſalubris ſit, quoniam in loco profundiori ſita eſt, aquas non currentes habet, foſſis non amplis, ſed anguſtis, per quas moventur, inſtructa, hinc fit, ut aquæ ſtagnent æſtivo inprimis tempore, quæ ſub canalicula putreſcunt & effluvia, quæ a tranſeuntibus ſentiuntur, putrida ſunt, adeo ut fere ſingulis decem annis præterlapſis incolæ vel peſte vel peſtilentialibus febribus afficiantur. *Montanus* refert, prope Famauguſtam, Cypri urbem locum eſſe, qui æſtatis tempore putreſcat ac cauſa exiſtat, quod aer putreſcat, unde febres peſtilentes oriantur, infinitique homines ob vaporum contagionem a paludibus pereant. Exemplum ſingulare noxiæ inundationis in noſtris regionibus exhibuit annus 1712. dum magnam inundationem fluviorum excepit immanis æſtus per ſex dies, poſtea frigus, rurſus per

de-

Digitized by Google

decem dies intenſiſſimus erat æſtus ſine pluvia. Ii, qui ſe libero aeri præſertim nocturno commiſerant, febre corripiebantur, cui ingens virium languor, dolor capitis, dorſi, in præcordiis anxietates, crebra vomitio, in nonnullis delirium juncta erant, in quibuſdam ſymptomatum vehementia ſe remittebat, in paucis intermittebat; in plurimis erat pectoris oppreſſio, ſed hæc lues vix inter quatuor vel ſex dies perſiſtebat & oris effloreſcentia vel ſudore ſponte oborto terminabatur. Nulla fere erat Berolini domus, in qua non aliquot ægrotabant, ſed pauciſſimi mortui, niſi ex alio morbo complicato. Hæc febris epidemia totam Marchiam & Ducatum Magdeburgicum, Thuringiam quoque infeſtabat. Et chronologia noſtra Hallenſis nos luculenter docet, nunquam fere hic a multis retro annis epidemium & peſſimum morbum graſſatum fuiſſe, niſi ſemper ingens fluvii Salæ diluvio & inundatio præceſſerit. Memorabilis etiam eſt obſ. *Ramozzini*, quæ extat in *Miſcell. Curioſ. Dec. 2. A. 9.* ubi ex copioſis pluviis factæ inundationes & ſtagnationes aquarum produxerunt tertianas & rebelles febres, quæ indiſcriminatim homines, cujuſcumque ſexus, ætatis, victus rationis, temperamenti & vitæ generis fuerunt, occuparunt.

§. VIII.

Paludoſa loca, ubi ſtagnant & putreſcunt aquæ, valde inſalubria ſunt & febres pernicioſiſſimas producunt.

Scholion.

Non procul a Berolino ameniſſima urbs ſita eſt, Charlottenburg dicta, quæ propter declivem ſitum ſtagnationibus præſertim ex copioſis fluviis aquarum valde obnoxia, inde fit, ut æſtivo tempore nemo fere ex incolis immunis a febre intermittente tertiana præſertim permaneat, cum primis ſi aeri frigido nocturno corpus objicit; & propter ſtagnationem aquarum ingens eſt ibi copia culicum, quæ homines divexant. Circa noſtram urbem Halem eſt pagus unum milliare diſtans, qui vocatur *Dieſtan* in decliviori etiam loco ſitus & plurimis ſtagnis (*Fiſch Zeuchen*) cinctus; ibi nullus fere eſt incola, qui non febre laboret vel laboraverit, quæ ita contumax eſt, ut non modo frequentius recidivet, ſed etiam per aliquot annos duret. Eſt febris naturæ erraticæ, ſed typum tertianæ ſervat, inaſſuetis vero & qui ex ſalubri loco huc habitandi cauſa accedunt, valde gravis atque exitialis eſſe ſolet. Ita & *Cl. Lentilius in Epiſtola ad Cl. Lanciſium* data adfirmat, quod ad mœnia civitatis Stutgardiæ olim fuerit piſcina ſeu ſtagnum ampliſſimum plurium jugerum & eam ob cauſam infamis a multis annis fuerit Stutgardia febribus intermittentibus, ferme non amplius epidemicis, ſeu endemiis, valde rebellibus, ac diuturnis, quæ proinde nomen tulerint febrium Stutgardianarum. Exſiccato vero hoc ſtagno ob certum finem & in amœniſſimum pratum converſo ab eo tempore febres intermittentes adeo raræ ſunt factæ, ut ne ſemel quidem epidemiarum nomen meruerint, ſed ſporadicæ ſaltem nunc hunc, nunc illum invaſerint, etiam hactenus curatu faciliores. Apparet inde, febres ab effluviis illius ſtagni putridis ortas fuiſſe, quæ flante euro ſublata civitati invecta fuerunt, eo quod ventus alliſione ad montes facta, quaſi repercuſſus effluvia dicta provehere non poſſet. Nemo vero rectius & paulo majori cura hanc materiam aggreſſus eſt & pertractavit ipſo *Lanciſio* qui in *Tract. de noxiis paludum effluviis* febrium pernicioſarum & caſtrenſium, quæ Romæ in Leonina nuncupata civitate ex cœnoſis foſſarum aquis ab æſtatis initio ad autumnum vagatæ ſunt naturam prolixe deſcribit.

§. IX.

Propter aquarum ſtagnationes anni valde humidi & pluvioſi, præſertim ſub continuo auſtriorum flatu, valde inſalubres ſunt.

Scholion.

Maligni & contagioſi graſſantes morbi ex præhumida anni conſtitutione plerumque originem ſuam nanciſcuntur. Ita *Hippocrates Lib. 3. Epidem.* ſcribit, aliquanto poſt diuturnas pluvias ingentem ſubortam fuiſſe peſtem, totam civitatem Abaton pervaſtantem, cujus ſævitia nonnullis inhabitantibus pedes ac bra-

Digitized by Google

brachia deciderunt. Idem teſtatur *Lib. 2. Epidem.* ſuo tempore ex auſtrinæ conſtitutionis aere in Cranone primum ichores & puſtulas multas, poſtea & carbunculos propullulaſſe. Galenus *de temp. Cap. 4.* annum plus juſto humidum peſtis eſſe prænuncium ſcribit. *Benedictus Sylvaticus Conſ. 14. Cent. 1.* refert, quod duo anni fuerint auſtrini, frigidi, pluvioſi cum maxima aquarum illuvie, unde etiam morbi uniformes fuerint per totam ferme Italiam. Nempe populariter graſſabantur febres ſpuriæ, ardentes, pediculares, morbilloſæ, varioloſæ, viros maxime plethoricos corripiebant, præſertim ſi locorum humiliorum fuerant incolæ & veneri indulſerant.

§. X.

Endemii & epidemii, qui certis locis certiſque annorum conſtitutionibus populariter graſſari ſolent, morbi plerumque originem & cauſam ſuam debent variis exhalationibus & inquinamentis, quæ in aere continentur.

Scholion.

Ægritudines, quæ genus humanum frequenter & graviter ſæpe affligere ſolent, ſunt potiſſimum ex numero graſſantium ſive epidemiarum, quæ certis tantummodo temporibus prodire ſolent, & in harum numero præcipue ſunt omnis generis febres acutæ, quibus exanthemata junguntur, item intermittentes, nec non dolores, fluxiones, inflammationes, ut ſunt variolæ, morbilli, febres tertianæ, quartanæ, tertianæ duplices ardentes, pleuritides, ophthalmiæ, anginæ, catarrhales benignæ & malignæ, eryſipelaceæ, arthritides, diarrhœæ, podagra, rheumatiſmi, pleuritides ſpuriæ, dyſenteriæ, qui morbi ex aeris vitio rectiſſime derivandi ſunt. Et hæc ſententia fuit *Hippocratis*, qui *Lib. de Nat. Hum. §. 18.* ita ſcribit: *Quando ab uno morbo multi homines corripiuntur eodem tempore, cauſſam ad id, quod communiſſimum eſt, & quo maxime omnes utimur, referre oportet. Eſt autem hoc ſpiritus & aer, quem inſpirando trahimus.* Et §. 19. addit: *Quum unus morbus popularis graſſatur, manifeſtum eſt, diætam non eſſe culpabilem, ſed quem trahimus, ſpiritum in cauſa eſſe, & palam eſt, eum ipſum ſpiritum morboſam aliquam exhalationem habere.*

§. XI.

Frequenti & attenta obſervatione didicimus, eas temporum anni conſtitutiones eſſe maxime morboſas & communes morbos proferre, quando vel nimias & diuturnas pluvias aut diluviones vel terrarum inundationes repentini & immodici æſtus ſequuntur ad aliquot dies, & poſtea eos inſueta frigora excipiunt, quæ ſi in tempus vernum vel autumnale incidunt, pejorem effectum exerunt.

Scholion.

Hoc modo productas novimus complures graſſantes epidemicas paſſiones; ita etiam febris illa epidemia, cujus ſupra facta eſt mentio, ſuborta eſt. Atque anno 1698. hic loci hiemem valde placidam, lenem humidamque autumno ſimilem, auſtrinis ſtipatam ventis, experti ſumus, quam excipiebat initium veris immodice æſtuoſum. Tum per aliquot menſes magna cum ſævitia per hanc urbem variolarum morbus graſſabatur. Succedebat æquinoctio vernali petechizans febris maligna contagioſa, quæ non paucos e medio ſuſtulit. Cujus febris hiſtoria ex profeſſo a nobis pertractata eſt in duabus peculiaribus diſſertationibus. Simili ratione, ut *Miſcellanea Nat. Cur. Dec. 1. obſerv. 145.* tradunt, anno 1664. hieme molli ac pluvioſa antecedente, ſub veris initio graſſata eſt in civitate Thorunienſi purpura epidemia maligna, quæ per totam æſtatem & autumnum uſque in hiemem ſævit, plurimos utriuſque ſexus infantes interficiens. Anno 1675. tota æſtas erat pluvioſa, inſequens autumnus modo ſerenus, modo pluvioſus, hinc in tota Sileſia & Auſtria in autumno catarrhus, & coryza cum tuſſi & inflammatione faucium ita vexavit incolas, ut nulla domus fuerit exemta, ubi non tres vel quatuor catarrhoſi inventi fuerunt, & qui levabantur, alii ſtatim in locum eorum ſuccedebant. Vid. *Reygerus* in *Miſc.*

Nat.

Digitized by Google

Nat. Cur. Dec. 1. ann. 6. obſerv. 313. Anno 1707. menſes Novembr. Decembr. & Januar. 1708. ſine nive & omni gelu erant & diarrhœæ familiariſſimæ tunc incidebant. Circa initium veris autem æſtuoſi pleuritides, febres catarrhales cum purpura juvenes & maxime fœminas affligebat. Aderat languor virium, ſomnus paucus, frequentior frigoris cum calore mutatio & parotidum tumor; paucis vero erant lethales.

§. XII.

Duplicis generis eſt illud venenum, quod ex aquis ſtagnantibus putridis per aerem diſpergitur inque eo continetur, ex quo morborum gravium, epidemicorum & malignorum origo & cauſa petenda venit & vel putredino. Verminoſæ vel acris cauſticæ indolis eſt.

§. XIII.

Aquæ paludoſæ ſeminarium ſunt fœcundum putredinis verminoſæ.

Scholion.

Ubi enim paludes, lacunæ & aquæ putridæ ſunt, ibi ſemper ingens præſertim ſub ſolis æſtu variorum inſectorum copia conſpicitur. Non ſemel, ſed aliquoties ejuſmodi aquas examinavimus inſtrumento ſtatico, eaſque deprehendimus leviſſimas, forſan propter copioſam admixtam æthercam materiam, quæ etiam putredinis earum parens eſt. Deinde ſemper innumerabiles, minutiſſimos variæ figuræ & generis vermiculos in iis turbidis conſpeximus. Porro ejuſmodi aquæ vaſi ſtanneo infuſæ ignis calore admoto in innumerabiles reſolvuntur bullulas, fundo vaſis adhæreſcentes, forſan propter viſcoſitatem, in quam calor agit.

§. XIV.

Inſueta vermiculorum in aere hoſpitantium copia & morborum malignorum cauſa exiſtit & eos quoque præſagit.

Scholion.

In hujus adſerti veritate confirmanda adſentientem maxime habemus & antiquitatem & peritiſſimos medicos. *Varro de re ruſtica Lib. 1. Cap. 12.* cauſam labis morboſæ inſectorum copiæ affe[illegible] his verbis: *Advertendum etiam, ſi qu[illegible] erunt loca paluſtria, & propter eaſdem cauſas & quod areſcunt, creſcunt animalia quædam minuta, quæ non poſſunt oculi conſequi, & per aera intus in corpora per os & nares perveniunt atque efficiunt difficiles morbos.* Idem ante *Varronem* ſenſit *Lucretius*, dum canit: *obnoxia cuncta putrori Corpora, putrores inſecta animalia ſequantur.* Neque ab horum ſententia recedit *Columella, qui Lib. 1. de Re ruſt. cap. 5.* ſcribit: *nec paludem vicinam e[illegible] portet ædificiis, nec junctam militarem [illegible]iam quod illa caloribus noxium virus [illegible]flat & infeſtis aculeis armata gignit animalia quæ in nos denſiſſimis agminibus involant, ex quibus ſæpe contrahuntur cæci morbi, quorum cauſas ne medici quidem perſpicere queunt.* Quocumque igitur anni tempore inſolita inſectorum copi[illegible] ſervatur, non ſine ratione inſal[illegible] tempora & graſſantes morbos prædicere poſſumus, quod diuturna experientia & obſervatio praſtantiſſimorum virorum confirmat. Ita *Joh. Damaſcenus aph. 132.* ſcribit: *Ubivis gentium quocumque anni tempore phalanges muſcarum redundaverint, ibidem & ægritudines, quæ ex putredine oriuntur in corporibus indigenarum redundavant.* *Riverius* tradit poſt innumerabilem inſectorum copiam febrem epidemiam mali moris graſſatam fuiſſe. Auctor quoque eſt *Verulamius in Oper. pag. 923.* annos inſalubres fore & peſtis ſuſpicione infamari, quando ranarum, muſcarum & locuſtarum multitudo eſt. Et *Valleriola obſ. 1. lib. 2. pag. 95.* ex inſectorum & locuſtarum copia morbos epidemios prænunciavit. Atque exemplum habemus in recenti memoria, anno videlicet 1692. incredibilis copia locuſtarum in aere volitantium viſa eſt, quæ univerſam Thuringiam, Miſniam & Vogtlandiam infeſtabant, inque terram deſcendentes ſegetibus ac vegetabilibus maximum damnum inferebant; a quo tempore cœperunt graſſari in hiſce regionibus multæ mali moris, imo cum pethechiis junctæ febres. *Hildanus Cent. 4. obſerv. 23.* affirmat, eo tempore, quo peſtis graſſabatur, talem fuiſſe muſcarum copiam, ut poſt

ho-

Digitized by Google

hominum memoriam vix tanta viſa fuerit.

§. XV.

Putridæ, ſtagnantes aquæ ingentem quoque copiam effluviorum ſalino cauſticæ & volatilis indolis in aera emittunt, quæ partim ex ipſis aquis, partim etiam ex inſectis ſale volatili turgidis exſpirant.

Scholion.

Inſecta fere omnis generis copioſo cauſtico ſale imbuta ſunt, unde pleraque cuti applicata veſicas excitant, & interius ſumta vehementi roſione ac ſtimulo partes ſolidas inflammant atque in ſpaſmos conjiciunt, & virulentas vires habent. Quod autem inſecta ſpargant effluvia, cantharides teſtantur, quæ, ubi arbores & ex his maxime ſambucum Hiſpanicum invadunt fœtidiſſimo odore aerem replent.

§. XVI.

Ipſæ aquæ ſtagnantes feraces admodum ſunt ſalibus acribus & cauſticis, cujus rei documento eſſe poſſunt plantæ, quæ in ſtagnis & humilioribus locis proveniunt, quarum pleræque earum, plures cauſticam & virulentam naturam poſſident: quæ obſervatio nunquam, quod ſciam, antea nota eſt.

Scholion.

In hujus rei confirmationem exemplo eſſe poſſunt acorus, arum, anthora, œnanthe, aconitum, alſine aquatica, cicuta aquatica, colchicum, flammula Jovis, gladioli & iridis ſpecies, ros ſolis, perſicaria acris, equiſetum paluſtre, ranunculus aquaticus, caltha paluſtris, naſturtium aquaticum, beccabunga, quarum pleræque ſunt venenatæ, & pecoribus etiam, ſi iis veſcantur, exitioſiſſimæ. Cauſa, cur ſtagnantes aquæ acrimoniam plantis ingenerent, hæc poterit afferri; aquæ in terra præſertim limoſa & ſulphurea diu ſubſiſtentes incipiunt putreſcere, ſive earum mixtio motu inteſtino diſſolvitur. Jam vero ea eſt motus inteſtini natura, ut ex ſuccis temperatis, inſipidis & inodoris, imo dulcibus ſapidos, ſalinos, volatiles, item ſulphureos fœtidos producat, ut in fermentatione vinoſa ac putredinoſa conſpicuum eſt. Quidni etiam incipiens putredo partes ſulphureas ac terreas aquarum, & quæ in plantarum nutrimentum cedunt, in ſalſas & acres commutare poterit?

§. XVII.

Præter illa morboſa effluvia, quæ ex putreſcentibus aquis in aerem diffunduntur, dantur adhuc in illo alia, naturæ corporis humani identidem nociva & gignendis morbis idonea.

Scholion.

Qui diu in artis exercitio verſati ſunt, iis non obſcurum eſſe poteſt, quo habitu & more ſubinde diverſiſſimo quotannis fere incedant epidemici morbi & modo has, modo illas partes hoſtiliter aggrediantur & diverſis ac ſæpe diſſidentibus ſymptomatibus infeſtent. Veteres incognitam eorum cauſam ad τὸ θεῖον referebant. Nos materiis tenuioribus, virulentis & variæ indolis, in aere potiſſimum volitantibus, eos adſcribimus, & eorum diverſam naturam a diverſa harum materiarum indole deducimus. Eſt enim aer univerſale quaſi menſtruum, quod expanſiva ſua elaſtica vi & materia ætherea calida ex omnibus corporibus ſubtiliores partes ſolvit, abripit & imbibit, quæ diverſiſſimæ naturæ exhalationes per mutuum conflictum, combinationem & miſcelam, intercurrente ſolari & cœleſti copioſa materia varias formas ac texturas induunt. Sunt in aere ſalinæ, ſunt etiam ſulphureæ diverſæ naturæ ſubſtantiæ; Nitrum, inflammabile illud & elaſticum ſal, aeris fœtus eſt; caput mortuum aluminis & vitrioli extreme aduſtum & omnis ſalis expers, ſi diutius aeri committitur, denuo aluminoſo & vitriolico ſale imprægnatur. Aer etiam ingentem copiam ſulphuris alit, quod ſulphuris mineralis naturam & odorem habet, uti ex fulmine & tonitru conſtat. Ecquis vero auſit aſſeverare, ex ſubterraneis locis & ſulphureis mineris illud in aerem pervenire, quum ſolis æſtus ultra duas ulnas non facile penetret, nec mediocri igne egeat ſulphuris mineralis evaporatio. Veri itaque eſt ſimillimum,

illud ipſum ex ſale illo univerſali aeris vitriolico & unctuoſis ac pinguibus exhalationibus in aere generari, non ſecus ac in chymicis videmus, ex ſale acido vitrioli mixto cum carbonum pulvere verum ſulphur & ex alumine & vitello ovi vel ſtercore humano ſulphur in aere inflammabile debita encheireſi produci. Quidni igitur pro diverſitate effluviorum, quæ certis in diſtrictibus e terra exhalant, & pro anni tempore variant, pro diverſa ſolis operatione & ventorum ſtatu varia in aere ſeminia ſalina ſulphurea fabricari poſſunt, quæ in corporis cavitates admiſſa differentes epidemias vel etiam endemias afflictiones inferunt, quorum tamen indolem ac vires potius a poſteriori & effectu, quam a priori per ſenſus & rationem cognoſcimus.

§. XVIII.

Morbi caſtrenſes, qui omnium peſſimi ſunt, & graviter deſæviunt, aeris vitiis & pravis exhalationibus potiſſimum debentur.

Scholion.

Caſtrenſes morbi ſunt maxime exmalignorum contagioſorum numero, & ex intima ſuccorum vitalium corruptela naſcuntur. Ut ut vero hujus corruptionis variæ & multiplices ſint cauſæ, ad quas maxime fames, aſſidua vigilia, continua fatigatio, incongrua victus ratio pertinent, aer tamen vitioſus & fœtidis varii generis exhalationibus inquinatus omnes reliquas cauſas facile ſuperat. Quanta enim in caſtris ſub tanta hominum ac pecorum multitudine non eſt impuritatum, excrementorum & fœtidorum vaporum copia & colluvies, quæ continuo circumfuſum aerem inficiunt & corrumpunt. Unde ſi accedunt ex imbribus aquarum ſtagnationes & venti auſtrini purgando aeri minus idonei diu regnant, atque immodici æſtus ac nocturna frigora atque dormitiones ſub dio ſunt, non poteſt aliter fieri, quam ut in magnam corruptionem animantium corpora diſponantur & graves morbi exſurgant. Solent vero & illi certum quendam ſervare ordinem: incipiunt nempe æſtivis menſibus intermittentes tertianæillioſæ & continuæ, ſed inſuetis ſymptomatibus ſtipatæ. Tunc enim ſolis ferventiſſimus æſtus in aere acris & cauſticæ ſulphureæ indolis materiam copioſe producit. In autumno, quo fructibus fermenteſcibilibus & aquarum potu venter repletur, dyſenteriæ malignæ & contagioſæ oriuntur. Sique in hyberna concedunt, ſequuntur febres majori malignitate infeſtæ, exanthematicæ & petechiales. Solet enim interna putredo cum tempore vires ſumere atque increſcere.

§. XIX.

Virulentæ contentæ in aere exhalationes lædunt quam maxime & morbos facile inferunt, ſi quis veſpertino & nocturno aeri corpus committit.

Scholion.

Omnis generis effluvia, quæ de die validiſſimo ſolis æſtu in altiſſimam aeris regionem evehuntur, tempore veſpertino & nocturno ſole occiduo per frigus condenſari atque cum humiditate quadam deſcendere notiſſimum eſt.

§. XX.

Cum rore maxime & nebula exhalationes naturæ humanæ infenſiſſimæ ad inferiora deſcendunt & vel animantibus vel frugibus nocent.

Scholion.

Quod frumenta, arbores & plantæ ex vitioſo rore, qui nomine rubiginis venit phyſicis, multum detrimenti patiantur, agricolæ & horticulturæ dediti optime norunt. Peccat ut plurimum ſale quodam ſubtili cauſtico, quo etiam hominibus nocet & legi hanc in rem poteſt *Obſ.* 93. *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec.* 3. *A.* 9. & 10. ubi commemoratur, quod ejuſmodi rore guſtato ulcuſcula in labiis ſuſcitata & qui nudis pedibus inceſſerint, puſtulis & ulcuſculis nigricantibus inde vexati, quidam vero febribus ardentibus correpti fuerint. Et profecto dyſenteria epidemia, quæ inter initia autumni poſt ferventiſſimam æſtatem graſſari ſolet, plerumque eſt adſcribenda corroſivo rori, qui partim fructus inficit, partim corporis humani poris ſeſe inſinuat. Sæpius in certo diſtrictu graſſatur hæc lues, aliis ab illa immunibus. Et quicunque pruna vel pyra hoc rore infecta comedunt, in eun-

Digitized by Google

eundem morbum labuntur; qui vero ejuſmodi fructibus inſectis abſtinent, eos hæc lues non invadit. Deinde virulentæ indolis effluvia cum nebula quoque decidunt & morborum epidemiorum cauſas ſubminiſtrant, quam in rem lectu digna eſt *obſ. 94. l. c. in Miſcell. Curioſ.* ubi nebula ſeptem viros ceterum ſanos atque robuſtos in febrem malignam & lethalem præcipitaſſe perhibetur.

§. XXI.

Neque tantum tetra cauſticæ indolis effluvia, ſed organica & animata ex aere, præſertim nocturno tempore, decidunt & humani corporis interiora ſubeunt.

Scholion.

Minutiſſima ac varii generis & magnitudinis inſecta paludibus innaſci & poſtea per aerem circumfuſum diſpergi, res curioſioribus phyſicis non ignota eſt. Sunt enim revera paludes omnium inſectorum ſeminarium, ubi citiſſime præſertim ſub moderatiori æſtu fœcundantur, & ſunt quorundam adeo minuta corpuſcula, ut referente *Lævvenhœckio Tom. 1. Epiſt. 71. & To. 2. Epiſt. 96.* aliquot illorum centeni ſimul ſumta craſſum arenæ granum mole non æquent, in illa & eorum ovula in aerem diffundi & cum rore rurſus defluere, mirum non eſt. Et quoniam hanc materiam jam ingenioſe non minus quam copioſe pertractavit *Cl. Lanciſius in cit. Tract. Cap. 16.* lectorem curioſum huc remittimus. Rorem ſæpiſſime ex aere in terram deſcendere fructibus ac plantis noxium, ex quo ingens inſectorum atque vermiculorum copia ponaſcitur, rei agrariæ & horticulturæ addicti norunt, quo rore perfuſis vegetabilibus ſi veſcuntur pecora, vel vehementer ægrotant vel prorſus extinguuntur. Si homines ejuſmodi verminoſo rore infectos cibos adſumunt, gravi corripiuntur dyſenteria, qualis aliquot abhinc annis ex tali cauſa in quibuſdam locis Ducatus Brunſvicenſis exorta fuit, ubi olera infecta rore verminoſo German. *Mehlthau* fuerunt & cocta etiam gravem hunc morbum induxerunt.

§. XXII.

Quia tantum periculum ab humido & nocturno aere & rore imminet humanis corporibus, omni cura utique providendum, ut ne circa ejuſmodi loca noctu indormiamus vel peregrinemur.

Scholion.

Hanc in rem memorabilia pro more ſuo crudite ſcripſit *Lanciſius Lib. de Noxiis Paludum Effluviis cap. 26. p. 62.* qui teſtatur, plurimos incautos & venatores & peregrinos, ſi in paluſtribus locis brevem etiam ſomnum capiant, malignis febribus afflictari, præſertim circa Romam. Quod etiam accidit peregrinantibus ad lacuſtria Romanæ plagæ. Imo ipſe *Lanciſius l. c.* monitos vult eos, qui vigilantes per cœnoſa loca peregrinantur, qui per Neapoli Romam vel Roma Neapolim contendunt, iiſque ſuadet, ut diurnos potius æſtus ſubeant, quam nocturni frigoris voluptate decepti contemeratam ambientis aeris vim excipiant. Incidi etiam in locum inſignem apud *Petr. Laurembergium Lib. 1. Horticult. cap. 35.* ubi inquit; *Uredinis, vulgo* Mebl. Chau *infelicem delapſum fere cum vitæ periculo æſtivis noctibus expertus ſum aliquando in Aquitania Montalbani & Toloſæ agens, cum nondum a tam infenſo hoſte mihi cavere didiceram.* Et notiſſimum eſt, homines, qui æſtate Romæ degunt, & extra urbem dormiunt, gravibus ſymptomatibus corripi & plerumque mori, quia inſectis aer Romanus & terra ſcatent, quorum exhalationibus ros & aer nocturnus inquinatur. Poſt pluvias vel maxime menſe ſeptembri aer ſalubrior eſt, & tum extra urbem ſine noxa degunt.

§. XXIII.

Aer virulentis exhalationibus refertus per varias vias interiora corporis humani ſubit.

Scholion.

Primo ſe ſe offerunt cutis ſpiracula, quæ uti perpetuo balneis & topicis medicamentis patent, ita humiditatem virulentis vaporibus inquinatam atque ex aere deſcendentem facile ſuſcipiunt, Rectiſſime *Hippocrates Lib. 6. Epidem. Sect. 7.*

Digitized by Google

carnes appellat attractrices & ex ventre & extrinſecus, quia totum corpus exſpirabile. Adſunt deinde foramina in naribus, auribus, quæ membranis glandulosis & nerveis cincta ſunt, per quæ aer effluviis refertus ingreditur, nullumque eſt dubium, quin per poros nervoſis etiam partibus ſeſe inſinuent cum humiditate effluvia, quoniam ab odoribus ſalubribus & inſalubribus & robur & vigor & omnium motuum perverſio contingere poteſt, hyſtericarum exemplo. Tum aer humidus & vaporibus repletus per narium & oris vias ac per laryngem ad intima pulmonum delatus veſicularum pulmonalium ſe inſinuat poris & hac ratione cum ſanguine miſceri poteſt. Tandem in ore ipſi ſalivæ adhæreſcit & facile per œſophagum, præſertim cum cibo ac potu, ad ventriculum deſcendit. Pertinet huc egregius locus apud *Hippocratem Lib. de Flatib.* ubi inquit: *omnia, quæ eduntur ac bibuntur, ſpiritus in corpus inferunt, aliquando plures, aliquando pauciores*. Id autem inde manifeſtum evadit, quod plurimæ eructationes poſt cibum ac potum evenire ſolent, diſcurrente nimirum aere incluſo, ubi perruperit bullas, quibus incluſus fuerat. Poſtremo & illud dicendum eſt, quod organica & animata etiam effluvia ſi non per poros cutis ipſamque ſalivam, tamen per cibum ac potum in corporis interiora admittantur. Unde fit, ut in malignis & putridis morbis ſubinde ingens copia vermium in alvi fęcibus & per vomitum rejectis conſpiciatur. Neque ignotum eſt, quod animalcula in ovium viſceribus, præſertim in hepate, ſi paludoſas aquas imbiberint, reperiantur. Inde quoque dracunculorum Africa & in Germania crinonum, qui pueros adoriuntur, ſub cute generatio derivanda eſt.

§. XXIV.

Quicumque urbem ab epidemiis, imo endemiis malignis morbis liberare vult, iis præcipue omnium in exſiccatione foſſarum ac paludum operam navare & igne accenſo id præſtare debet.

Scholion.

Quod lacunis & foſſis publicis ſtagnantibus exſiccatis graves & graſſantes morbi averti poſſint, inter alios teſtatur *Petrus Salius de Peſtilente febre cap. 20. p. 130.* qui prodidit, patriam ſuam exſiccatione aquarum in foſſis publicis ſtagnantium a febribus peſtilentibus, alias quotannis autumno graſſantibus, fuiſſe liberatam. Et Cl. *Lanciſius* in citato illo præclaro opere illud etiam exemplis confirmat. Deinde accenſis ignibus paluſtres regiones ab halituum malignitate purgandæ ſunt. Ipſe *Hippocrates* igni tantam potentiam tribuit, ut eo peſtilentiam abigi poſſe ſtatuat, vid. *Galen. de Theriaca ad Piſon. cap. 16. & Amat. Luſitan. Cent. 7. curat. 27. Plinius quoque in Hiſt. Nat. lib. 36. c. ult.* ignibus medicam vim peſtilentię adſcribit; utpote ignis motu celerrimo ſuperfluam aeris humiditatem abſumit & ventum gignit, qui ad eventilandum putridum & ignavum aerem magnæ eſt virtutis. Fumi etiam ex lignis reſinoſis & bituminoſis corporibus ad aeris emendationem multum conferunt. Inter omnes conſtat, Halam noſtram ante uſum carbonum foſſilium, quorum jam ingens copia ad ſalis coctionem accenditur, multis malignis morbis, febribus petechialibus, ac dyſenteria fuiſſe infeſtatam & malo ſcorbutico huic urbi familiariſſimo obiiſſe quam plurimos, qui omnes morbi per divinam gratiam jam fere per viginti annos, ex quo carbonum foſſilium uſus increbuit, ex finibus noſtris exceſſerunt. Nam atmoſphæra noſtra non modo ob copioſas ex Salæ fluvio multis ramis luxuriante evaporationes, ſed etiam ob continuam ſalis coctionem multa humiditate imbuitur, cujus noxam fumus carbonum foſſilium egregie caſtigat atque coercet, quippe cujus ſalubritatem vel hoc unico argumento adſtruere licet, dum ex habitationes, quas aer his carbonum vaporibus repletus perpetuo tranſit & fumoſa nigredine inficit, nullum incolentium ſanitati ferunt incommodum.

§. XXV.

Orientales & ſeptentrionales venti, item pluviæ egregie purgant aerem tetris exhalationibus.

Scho-

Scholion.

Horum ventorum ea eſt natura, ut non modo expanſiva, & elaſtica ſua vi terræ effluvia diſſipent ac disjiciant, ſed & dum animantibus vigorem, robur ac motum afferunt, & circulationem ſanguinis ac tranſpirationem promovent, impediant, quo minus noceant. *Varro Lib. I. de Re ruſt. cap. 4. pag. 12.* teſtatur, ſe Corcyram inſulam a gravi peſte liberaſſe, obſtructis iis feneſtris, quæ auſtrum ſpectabant, iiſque, quæ ad aquilonem vergebant, apertis. Certa etiam obſervationum fide conſtat, quod tempore peſtis illa gravius ſæviat ventis flantibus ex auſtro & oriente; ſub flatu vero ſeptentrionalium illa ſtatim remittat. Imbres quoque ſi copioſius decidunt, atmoſphæram cauſticis effluviis ſtipatam egregie corrigunt ac depurant, nam ſtatim poſt imbres aer eſt defecatiſſimus. Et conſtat ex hiſtoriis, peſtilentiam in Ægypto ſtatim ceſſare, imbribus menſe Junii largiter deſcendentibus.

§. XXVI.

Graſſantibus morbis epidemiis ad noxam eorum avertendam magno præſidio ſunt temperantia in victu & venere, evitatio aeris veſpertini & nocturni atque frequens uſus eorum, quæ naturam roborant & motum ſanguinis cum ſalutari tranſpiratione promovent.

Scholion.

Omnibus roborantibus, quæ ſimul vicem alimenti gerunt, ſummo jure præferendum eſt vinum potens & generoſo ſpiritu turgidum, cujus notæ eſt Rhenanum, quod circularem ſanguinis & humorum motum augendo, quicquid alieni vitalibus undis admixtum eſt, potenter eliminat, atque adeo omnem ad ſuſpiciendum contagium diſpoſitionem auffert. Ex medicamentis vero ad arcendum contagium commendationem merentur omnis generis balſamica, ſalia volatilia oleoſa, ambrata, ſuccinata, & balſamum noſtrum liquidum, quæ ſanguini & humoribus ſpirituaſcentiam fœnerant, nervis robur addunt & omnis generis excretiones egregie juvant. Multum quoque huc confert liberalior uſus infuſorum ex herba Thee, meliſſæ, ſalviæ, veronicæ, & fabis coffè, quæ ſanguinem & humores ac corporis habitum propellendo omnes peregrinas ſordes per emunctorium cutis everrunt. Neque alia profecto cauſa afferri poterit, quod noſtra in urbe inque vicina Lipſienſi maligni ac putridi morbi, olim familiariſſimi & comitem habentes purpuram, jam rarius incidant, quam liberalior uſus calidarum ſorbitionum, quibus maxima pars incolarum his temporibus aſſuevit.

CAP. V.

De medicamentis veneni vim habentibus.

§. I.

Dari in medicamentorum claſſe res venenatas, quæ & perniciem corpori inferre & cauſam mortis præbere poſſint, mirum forſan videri poterit.

Scholion.

Plurimis hæc firmiter inſidere ſolet opinio, eas res, quæ remedii nomen ſibi vindicant, eſſe in ſe ſalutares, neque ullo modo vitæ & ſanitati infenſas eſſe poſſe; inde etiam fit, ut quidam afflicti vehementiori medicamentorum aviditate, quæ rectius pharmacomania dici poſſet, laborent, quum tamen omne, quod magnam vim habet, medicamentum, ſi non cum cautione adhibeatur, noxioſiſſimum fit. Unde non mirum eſt, medicamenta temere uſurpata & morborum & mortis cauſas ſubminiſtrare. Quo magis neceſſarium eſt, ut peritus medicus ea, quæ plurimum nocendi facultate pollent, probe noſcat.

§. II.

Quæ veneni vim ac naturam æmulantur medicamenta, in eorum numero ſunt emetica & purgantia draſtica ſive vehementiora; ſunt etiam ſtupefactiva quædam & ex mercurio male præparata.

Scholion.

Si ulla ex remediorum claſſe multum cautionis & prudentiæ ratione uſus deſiderant, certe ſunt emetica, purgantia, opiata & mercurialia, eo quod ob vehementem eorum vim plures in graves morbos conjectos, vel in orcum per imperitiam medentum præcipitatos fuiſſe, experientia, proh dolor! quotidiana edocemur.

§. III.

Ex emeticis multum vehementiæ & virulentæ qualitatis habent ſtibiata, præſertim in ſubſtantia data, ut antimonii vitrum, mercurius vitæ, crocus metallorum, ſulphur auratum.

Scholion.

Dicta hæc antimonialia in pulvere data vehementiſſime ἄνω & κάτω non modo purgant, ſed & hypercatharſes ſæpe lethales inferunt. Unde perpetuo non ſine periculo dantur, eo quod plicis ventriculi & inteſtinorum firmiter inhæreant, & a ſuccis confluentibus ſoluta continuo ea, quibus inſident, nervoſa loca lancinando convellant & vicinos non modo nervos, ſed & mentioris autem naturæ ſunt, quæ ex horum ſolutione parantur vomitoria, ut eſt aqua benedicta *Rulandi*, tartarus emeticus, Syrupus emeticus *Angeli Salæ* vel Diſpenſatorii Brandenburgici. Sicut vero vitrum antimonii omnium eſt potentiſſimum, ita tartarus emeticus ex hoc paratus multo valentior eſt eo, qui ſecundum præſcriptum *Mynſichti* ex metallorum croco conficitur, quod omnes, qui medicinam factitant, velim ut notent.

§. IV.

Antimonialia ſumma partium, quæ ſalino ſulphureo cauſticæ naturæ ſunt, ſubtilitate adeoque in exili admodum doſi & quidem celerrime operantur; poſthæc vim ſuam in ventriculum & partes nervoſas exerunt & majori doſi exhibita etiam interficiunt. Hinc, quia omnes veneni characteres habent, rectiſſime in eorum numerum referuntur.

Scholion.

Fruſtum vitri antimonialis, quod ſcrupulum circiter ponderat, vel millia hominum vomere facit, ſi ejus infuſio fiat ex vino. Et nota quoque ſunt pocula illa emetica ex mixtura ſtanni & reguli antimonii parata, quibus vinum infunditur, & intra aliquot horas emeticum evadit, atque illa vis poculi numquam deſinit. Ex quo apparet, quam ſtupenda ſit illa exiguitas partium, quæ totius corporis functiones perturbare vel etiam deſtruere poſſit, quod maxime proprium eſt venenorum.

§. V.

Necant antimonialia emetica, dum in vehementiſſimos ſpaſmos genus nervoſum conjiciunt, & ventriculum maxime ejuſque orificia conſtringunt, & circulum ſanguinis intercipiendo inflammationes ſphaceloſas eaſque funeſtas efficiunt, unde præſentiſſimam mortem & hominibus & animalibus inferre poſſunt.

Scholion.

Quomodo venena ex mineralibus hominem jugulent & quæ ſymptomata producant, jam ſupra *cap. 2. de venenis §. 21.* explicavimus. Vim vero ſuam primo omnium exerunt in ventriculum, qui a venenis præſertim cauſticis primo ac primario affici ſolet. Incipiunt ibi ſpaſticæ conſtrictiones, quibus ejus orificia arctiſſime clauduntur, unde mira ventriculi inflatio ſequitur; brevi etiam ſphaceloſa & atra ſtigmata illi inuruntur. Pulchra & memorabilia ſunt illa experimenta, que *Cl. Vvepferus* inſtituit, dum varia venenorum genera animantibus obtulit & poſt ſectionem alia atque alia phænomena annotavit. Vide *ejus Tract. de Cicut. Aquat.* ubi etiam *cap. 20.* commemorat, quod cani robuſto vitri antimonii grana obtulerit, & facta ſectione maculam palma latiorem atro rubicundam in ventriculo, qui flatibus diſtentiſſimus erat, annotaverit, & quia utraque orificia ob ſpaſmo clauſa erant, pertinaciter ventriculus flatus incluſos retinuit. Deinde idem auctor obſervavit, quod diaphragma a vi medicamenti fortiter ſucceſſum vomitum adjuverit.

§. VI. An-

§. VI.

Antimonialia emetica, in ſubſtantia & paulo majori doſi exhibita, funeſtum ſępiſſime effectum exerunt in corporibus ſenſibilioribus, ad iram pronis & hujus affectus vehementia exagitatis, item ſi ventriculus ad inflammationem inclinat & doloribus ac ſpaſmis divexatur.

Scholion.

Complura certe in praxi notavimus exempla, ubi poſt gravem iracundiam &, quæ hanc inſequitur, cardialgiam datum antimoniale emeticum mortiferum fuit. Et ante aliquot annos triſtiſſimum habuimus caſum, ubi sereniſſima perſona ex tartaro emetico improvide adhibito brevi tempore lethalibus ſymptomatibus occubuit, ubi poſt mortem pars ventriculi ſphaceloſa reperta fuit & putredo vicinas partes ejuſdem lateris, lienem, diaphragma, & pulmonem infeſtavit. Vidimus brevi ante paroxyſmum intermittentis pulverem vitri antimonii datum, qui præter vehementiſſimas vomitiones & purgationes convulſiones & tremores partium cum ſumma cardialgica anxietate excitavit, quæ ſymptomata ſub febrili calore ſequente ad tempus ceſſarunt, altero vero die redeunte paroxyſmo reſuſcitata mortem intulerunt, & identidem ventriculus inflammatus ac ſphaceloſus repertus eſt.

§. VII.

Emetica fortiora, ſi non necant, gravem & tamen & fere immedicabilem morbum inferre poſſunt, dum fortiſſimi vaſorum ſtrictura & compreſſione ſanguinem & humores cum impetu ad partes præſertim debiles pellant, ubi ſubſiſtentes pro partium differētia varioſeoſq; graves morbos inducunt.

Scholion.

Si ſpaſmi ab antimoniali emetico excitati vehementia ſanguinem atque humores cum impetu ad caput propellit, facile aphoniæ, aurium tinnitus, viſus & auditus amiſſio, imo mentis abalienationes oriuntur. Ita enim *Hildanus Cent. 5. Obſ. 12.* commemorat, quendam capitis dolore afflictum aſſumpto emetico mentis ac rationis uſu penitus fuiſſe orbatum: Idem auctor *Cent. 5. Obſ. 19.* refert, in corpore cachectico ab aſſumpto vomitorio cæcitatem fuiſſe ſequutam. Fœmina quoque optimo corporis habitu prædita, de dolore gravativo ventriculi conqueſta, aſſumptis tribus infuſi antimonii doſibus, ſuperveniente inter vomendum doloroſo aurium tinnitu, auditum amiſit. *Vid. Hildan. loc. cit. pag. 595.* Alius, referente *VVepfero in Tr. de Cicuta aquat. pag. 285.* poſt ſumtum antimoniale emeticum ejuſque vehementiſſimam ἄνω, & κάτω purgationem in internum pectoris ardorem, tuſſim ſiccam, raucedinem, gutturis ſtrangulationem & aphoniam diuturnam incidit. Si ſpaſmorum ferocitas artus & partes exteriores aggreditur, fiunt inde ſæviſſimi artuum dolores & truculentæ nervoſarum partium convulſiones & ſphaceloſæ corruptiones. Auctor eſt *Cl. VVepferus loc. cit. pag. 255.* quendam cachecticum, aſſumtis aliquot granis vitri antimonii per noctem in vino infuſis, non modo in enormes vomitus, ſed etiam crudeliſſimos pedis dextri dolores incidiſſe, ſuperveniente tandem funeſtâ ejuſdem partis ſphacelatione. *Hildanus* quoque ab aſſumto fortiori emetico maximas brachiorum & crurum convulſiones, lipothymiam, ſummam virium proſtrationem, imo herniam inteſtinalem annotavit. Vid. *loc. cit. p. 914. & 915.*

§. VIII.

Quia emetica fortiora graviter convellunt ventriculum & habentibus nervoſis ſpaſmo nocent, atque etiam congeſtiones humorum in elanguidis partibus efficiunt, prudentiæ eſt in hypochondriacis, hyſtericis, hæmorrhoidariis & inſtante menſium fluxu, & ubicumque ventriculus cum genere nervoſo ſpaſmis tentatur, iis tanquam veneno abſtinere.

Scholion.

Quum ſolennes illæ & ſalutares per menſes & hæmorrhoides fluxiones cum ſpaſmis continuo fiant, facile patet, no-

centiſſima tunc eſſe & purgantia & emetica. Truculenta circa inſtans menſium tempus ab emeticis etiam non adeo validis exhibitis ſymptomata vidimus. In hæmorrhoidariis validior vomitus meſenterii abſceſſus cum lenta febre excitavit. Ubi ſanguinis congeſtio inclinat ad pectus, periculoſa a validiori vomitorio naſci ſolet hæmoptyſis. *Celſus Lib. 2. cap 13.* ſi morbus acutus eſt, ſi febris eſt, inter rigores aſperiora ejuſmodi medicamenta damnat. Tutiſſimum vero eſt, ubi natura & morbus urgent vomitum, clementia propinare, & minus periculi eſt, ſi in minori & refracta, quam pleniori doſi offerantur. Deinde antimonialia nunquam in forma ſolida & pulvere, ſed ſoluta, & cum ſufficiente liquore adhibenda ſunt, & ſi nimiæ dejectiones ſequuntur, medicamentum theriacale cum analeptico, ut aqua cinamomi, mixtum, quod confortat, ſpaſmos coercet & ab interioribus ad exteriora ſanguinem propellit, omne punctum abſolvit. Cæterum niſi urgeat neceſſitas, ſani ac valentes homines ab ejuſmodi emeticis abſtineant. Perbelle enim monet *Celſus Lib. 2 cap. 13.* quod omne ejuſmodi medicamentum non ſemper ægris proſit, ſemper vero ſanis noceat.

§. IX.

Medicamentis, quæ veneni quidpiam, quo operantur, habent & ob id atque ob malam adminiſtrationem, gravium malorum & mortis ſubinde cauſa fiunt, non immerito validiora purgantia annumeranda eſſe cenſemus. Purgantia, quæ acri & penetranti ſtimulo ſalino ſulphureo agunt, non modo tunicas inteſtinorum ſpaſtice comprimendo motum periſtalticum augent & ex eorum glandulis lympham eliciunt, ſed & univerſum membranarum nerveo muſculoſarum genus ſpaſmo quodam convellunt.

Scholion.

Adeoque purgantia validiora ea dicimus, quæ vehementer, id eſt, cum ſpaſmis & torminibus ventrem movent & ſubito copioſas dejectiones efficiunt. Horum in numero ſunt ex ſimplicibus uterq; helleborus, colocynthis, gummi guttæ, ſcammonium, elaterium, eſula, laureola, reſinoſa gialappa & ſpecies maximeq; ſemina cataputiæ & quę fortiora hæc aliquanto majori quantitate recipiunt, compoſitiones

§. X.

Sicut venenis præſertim cauſticis commune eſt, ſale acerrimo, valde tenui & volatili operari, eoque omnes per univerſum corpus nervoſas partes, maxime omnium vero ventriculi & inteſtinorum tunicas irritare atque arrodere ibique violentos ſpaſmos, quos ſæpius inflammatoriæ ſanguinis ſtaſes & ſphacelationes ſequuntur, brevi tempore & non adeo magna doſi efficere: ita cum purgantia acriora eaſdem notas & proprietates habeant, jure in venenorum cauſticorum numerum recipienda eſſe concludimus.

§. XI.

Manifeſto ſalis acerrimi in purgantibus teſtimonio eſt, quod maſticata fauces graviter adurant & horum pleraque cuti admota veſicas excitent, naribuſque attracta vehementia ſternutamenta moveant, ac denique improvido uſu ventriculi & inteſtinorum eroſionem poſt ſe relinquant.

§. XII.

Ut elementum illud, quo venena in corpus agunt, maxime volatilis & penetrantiſſimæ indolis eſt, quod per univerſum corpus & ſolidarum maxime ac membranacearum partium intimos receſſus penetrat: ita etiam illud, quod purgantia cuſtodiunt, virus ſubtiliſſimæ naturæ atque indolis eſt & plura ſunt, quæ hujus præſentiam ſatis abundeque oſtendunt.

Scholion.

Primo compertiſſimum eſt, validiora purgantia, quo diutius in minutiſſime pul-

pulvere ſerventur, eo plus virtutis ſuæ, qua ſupra & ſubter humores educunt, amittere, utpote cum volatile illud ſenſim paulatimque exſpiret inque auras ſubducatur. Secundo, nihil tam potenter virtutem purgativam deſtruit, quam diuturnior ut omnium venenorum, ita maxime purgantium cum aqua inſtituta coctio. Neque tantum validiora, ut helleborus uterque, colocynthis, elaterium, eſula, ſed & leniora, ut folia ſennæ, rhabarbarum, aloe, agaricus virtutem ſuam purgativam hac ratione perdunt, ita, ut ſi fortior ſit coctio, prope ex toto eam amittant. Tertio non leve tenuiſſimi in purgantibus principii argumentum eſt, quod potentiora, ut ſunt colocynthiaca, item elleborata, exterius ventri vel pedibus adplicati alvum commoveant. Ita veteres pedes decocto ellebori lavantes per alvum purgatos eſſe certam auctores faciunt fidem, neque unguento Arthanite ventri adplicato infantes purgari plane novum eſt. Id vero non omnibus notum, confectionem Hamech cum unguento dialtheæ plantis pedum impoſitam ad alvum pertinaciter adſtrictam reſerandam vix habere ſui ſimile. Neque forſan aliunde, quam a tenuitate, quod purgat, principii petend erit cauſa, cur infans a lacte nutricis quæ modo purgans adſumſit, promte purgetur; item quod referente *VValæo* in *methodo medendi pag. 42.* elleborus fonticulis ad mundificationem impoſitus, per vomitum & ſeceſſum ſubinde purget. Quo etiam illud pertinet, quod adſumta purgantia ſæpius ſtimulent vehementer ad venerem, & quod magis mirum videtur, cum ſemine vis purgans in fœminam transfundatur, ut *Sinivaldus Lib. 3. Geneanthropiæ Tract.1. Cap. 12.* adſeverat. Spectat huc quoque ex antiquitate illud, quod *Plinius Hiſt. Nat. L. 25. c. 5.* refert, Melampodem obſervaſſe capras elleboro paſtas purgari & lac eorum adhibuiſſe ad filias Prœti regi furore percitas percurandas.

§. XIII.

Neque diverſę, ſed ejuſdem indolis ſunt mala, quę a draſticis purgantibus improvide datis & quę a venenis cauſticis excitantur.

§. XIV.

Mala ex draſticis purgantibus importunius datis cum aliis venenis communia ſunt, atrocia cum crebris dejectionibus tormenta, ſubverſiones ventriculi, enormes vomitiones, ſingultus, acerbi cardialgici dolores, pręcordiorum incendia, ſtrangulationes faucium, anxietates & inquietudines, animi defectio, pulſus ad tactum durus & contractus; ex capite vero convulſiones, epilepſia & mentis turbationes prodeunt. Pręter hęc habitus corporis conſtringitur, partes extremę frigent & inhorreſcunt cum ſudore frigido, quę cuncta facies cadaveroſa & tandem mors excipit.

§. XV.

Ut in diſſectis ex veneno cauſtico, v.g. arſenico, mortuorum corporibus ventriculi & inteſtinorum partes maxime inflammatæ & ſphaceloſæ deprehenduntur, inteſtinis ſimul mirum in modum inflatis atque diſtentis: ita idem etiam me deprehendiſſe in iis, qui purgantibus vel emeticis interempti fuerunt, bona fide teſtari & pluribus obſervationibus omnino confirmare poſſem.

§. XVI.

Quemadmodum non certius & ſecurius adverſus omnis cauſtici veneni mortalem noxam præſidium & auxilium, quam in pinguibus, mucilaginoſis & lacte eſt, ſi ingenti in copia hauriantur: ita etiam nihil inveniri poteſt, quod tam prompte & tam ſecure ex purgantium abuſu lethiferis orientibus malis occurrat, quam lac vel oleum in copia datum.

Scholion.

Res & vulgo non ignota eſt, agyrtas ſine noxa fere ex venenis peſſima, ut arſenicum album, item ſublimatum mercurium ferre, ſi prius pinguibus & lacte ven-

Digitized by Google

ventriculum cum annexis inteſtinis probe muniverint & poſt horum uſum etiam copioſe adhuc illa aſſumſerint. Ego ad exemplum experimenti hujus idem tentavi, cum aliquando illuſtris perſona ex incuria loco unius doſeos ſex pilularum purgantium ſatis fortium ſumſiſſet, tum feliciſſimo cum ſucceſſu ſuaſi ingentem lactis vaccini quod ad manum erat, copiam ebibere, & citra ullam noxam vel atrocia tormina quatuor tantum ſedes ſequebantur. Nam quod veneni acrioris ferociæ potenter reſiſtit, id etiam vim mitioris evincere poſſe, quid rationi magis conſentaneum videtur? Igitur non ſine cauſa antiqui medici & maxime *Hippocrates* ante & poſt uſum purgantium lactis potum commendarunt, quod præcipue ex inſigni illo loco, qui extat *Lib. de internis affectionibus* §. 46. clarius apparet: *ſi venter nigro elleboro purgatus fuerit ſuperne vel inferne aut etiam ſcammonii ſucco, poſt purgationem ſerum ac lac bubulum aut caprinum vel etiam aſininum commodiſſime exhibetur.* Et *l.c.* §. 31. idem graviſſimus Auctor ſuadet, ante purgationem cum ſcammonio adhibendum fomentum & poſt clyſterem lac aſinium coctum in potu dandum. *Aetius* elaterium cum lactis mulcti hemina porrigendum præcipit. *Rulandus in Curationibus* tanquam ſpecificum ad vermes enecandos & expellendos ſpecies diaturbith, item radices eſulæ in lacte coquendas majorem in modum commendat. Si ullum, certe ſemen cataputiæ majoris vehementiſſimum eſt, cujus tamen feracia, ſi cum lacte caprino in emulſione redigatur, multum miteſcit, ita ut non ſine emolumento in hydropicis ad educendas ex habitu corporis aquas adhibitam eam fuiſſe meminerim. Ob vim, quæ lacti ineſt, acrimoniam cauſticam mitigantem, accidit quoque, ut infantes lactantes, ſi modo lac non corruptum & corroſivum in ventriculi cavitate ſtabuletur, ſine minori ſubinde moleſtia acria etiam purgantia ferre queant, quam ætate profectiores. Ex quo conficitur clariuſq; elucet, ad caſtigandam nimiam & virulentam illam in drasticis purgantibus vim eorum coctionem cum lacte cetera alia tantopere ab auctoribus celebrata purgantiũ correctiva, quorum ingẽs adducitur numerus, longiſſime ſuperare.

§. XVII.

Quum omnium fere venenorum ea natura ac indoles ſit, ut præter exitialem, quam corpori animantium inferunt vim, quodvis ex iis propriam quandam operationem atque virtutem poſſideat: ita etiam illud ipſum circa validiora purgantia animadvertere licet.

Scholion.

Colocynthiaca præ cæteris tormina faciunt & vaſa aperiendo ſanguinem ſive per alvum ſive etiam per alias vias, præſertim ſi importunius data fuerint, effundunt. Elleborus, præſertim albus, id habet vitii, ut peculiari ratione faucibus infenſus ſtrangulationem & ſuffocationis metum cum ſumma anxietate inferat. Elaterium vim ſuam maxime in tunicas arteriarum nerveo muſculoſas evibrat, hinc pulſus fit celer, febrili non diſſimilis, qui etiam in digitorum apicibus percipi poteſt. Unde non mirum eſt, hujus purgantis beneficio hydropicorum in habitu corporis ſtagnantes aquas ad alvum deduci poſſe. Aloe utut ex mitioribus ſit, ani venas maxime irritat atque per has ſanguinem ejicit. Scammonium & gummi guttæ vires maxime infringunt & obur ventriculo ſubtrahunt. Semina cataputiæ perquam facile inflammationem ventriculo funeſtam inferunt. Reſina, quæ elicitur ex gialappa, convulſivæ colicæ & pareſis non infrequens eſt productrix.

§. XVIII.

Quemadmodum venenorum naturam maxime in eo poſitam eſſe, ut majori doſi hominem perimant, naturæ conſultorum judicium eſt; pari ratione cum acriora purgantia, præſertim ſub majori potione data, celeriter interficiant, non injuſte hæc ipſa venenorum catalogum ſubire judicandum erit.

Scholion.

Lethalium purgantium effectum jam olim ipſe *Hippocrates Lib. V. epid. cap. 16. T. 2.* annotavit his verbis: *Quidam homo Eubæus potopharmaco deorſum purgante* (cla-

(*elaterium dicitur in textu Græco*) *per tres dies purgabatur & mortuus eſt*. Dici vix poteſt, quam multa & triſtia, imo deploranda in praxi medica occurrant exempla eorum, qui ab improvide adſumtis pharmacis vel enecti vel minimum in peſſimum & vix eluctabilem valetudinis ſtatum conjecti fuerint, ſi modo quis paulo majori cum induſtria horum peſſimorum experimentorum inveſtigationi & obſervationi velit invigilare, aut curioſius, ab agyrtis, ab imperitis chirurgis & aliis etiam plebeiis in dies fere hac in re fiunt, colligere. Nam profecto ita eſt, quod impune multi a medicaſtris occidantur. Atque ideo non ſine ratione ejuſmodi draſtica a magni etiam nominis medicis Germanice *Mord Mittel* vocatur fuerunt. Impenſe profecto optandum foret, ut magiſtratus & phyſici civitatum omnibus, qui cum aliis medicamentis purgantia divendunt, ſeverius intercriderent, ne promiſcue omnibus, non ſecus ac cum venenis fit, ea petentibus darent venderentque. Apud nos hic loci ſunt in uſu pilulæ aloeticæ cum extracto ellebori & trochiſcis alhandal acuatæ, Germ. vocantur *Geſcharffte HauptPillen*, quæ a vulgo etiam ad uſum commendantur & promiſcue ex pharmacopolis dantur; complures triſtes eoſque funeſtos non ſemel, ſed ſæpius ab hiſce pilulis, præſertim in debilioribus & ubi ventriculus maxime in inflammationem proclivis fuit, effectus non ſine dolore apud illuſtres etiam perſonas obſervavi. Inter peſſima vero & a quibus maxime cavendum eſſe ſuadeo propter nocentem & inflammationi interimentem efficaciam, album elleborum, colocynthidem et tilli grana ſive ſemina cataputiæ et quæ ex illis præparata extant, referenda eſſe cenſeo.

§. XIX.

Cum acrioribus & draſticis purgantibus tam nocens & naturæ ſive, ut rectius dicam, motibus, qui vitam conſervant, tam infenſa inſit poteſtas, ſapientiſſime & optimo conſilio ſaniores tum ex veteribus, tum ex recentioribus ad conſervandam integram valetudinem aut eam amiſſam reſtituendam eorum uſum vel plane reformidarunt vel ſumma cum cautione admiſerunt.

Schollion.

Ad confirmandum hoc ſalutare adſertum non dubitabo auctoritate antiquiſſimorum medicorum uti, maximeque *Hippocratis*, qui in ſcriptis et aphoriſmis ſuis omnes in genere evacuationes repentinas rejicit, eaſque tantummodo laudat, quæ in corpore talia educunt, qualia ſponte exeuntia juvant. Idem quoque diſertis verbis *Sect. 2. aph. 36. 37.* pronunciat: *Sana habentes corpora, dum medicamentis purgantur, cito exolvuntur, itemque qui pravo cibo utuntur*. Et porro: *qui ſani ſunt, eos grave eſt, medicamentis purgare*. *Plato in Timæo* violentis medicamentis corpora nunquam temere eſſe movenda admonet. Neque ex methodicis præteriri debet *Cælius Aurelianus*, qui in *Opere ſuo Cap. 30. pag. 128.* de purgantibus, quæ Græce cathartica vocantur, ita ſtatuit, quod nempe ob acrimoniam ſtomachum tumeſcentem efficiant atque ejus membranas inflamment et periculoſam ventris effuſionem provocent. Et *Lib. 1. Cap. 1.* de cephalæa prodidit, quod purgativis medicamentis ſtomachus male adficiatur et omnis nervoſitas (qua genus nervorum univerſum ſubintelligit) inde lædatur. Referente *Celſo Lib. 1. Cap. 3. pag. 31.* *Aſclepiades* purgationes omnes ceu pernicioſas ex tota medicina expulit. Atque idem *Celſus* ſuam ſententiam de purgantibus *Lib. 2. Cap. 13. pag. 98.* his verbis profert: *Quiſquis daturus erit pharmacum, id agere ante debet, ut accepturi corpus humidius ſit, & illud ſcire oportet, omne ejuſmodi medicamentum non ſemper ægris prodeſſe & quam in adverſa valetudine, niſi ubi morbus ſine febre eſt, dantur*. Hæc ſententia antiquorum fuit de purgantibus, quam poſtea ſuperioris et noſtri quoque ſeculi peritiores medici ſuo calculo adprobarunt. *Fernelius Lib. 3. Cap. 4.* catharticis ſubſtantiam et vim venenatam diſertis verbis adſcribit et maxime colocynthidi atque ſcammonio, quia, uti ait, horum minima portio in putredinem veneno finitimam faceſſit. Et nemo pro-

pe

Digitized by Google

pe gravius in purgantia invehitur ipſo *Helmontio*, qui *in Tract. Poteſtas medicaminum pag. 383.* eorum operationes latenti veneno, quo vitales ſuccos fermentant ac putrefaciunt, adſcribit. Neque in eo carpendus eſt *BontoKoe*, qui identidem purgantia propter virus occultum in totum fere ex foro medico ejicienda putat.

§. XX.

Propter latens venenum magna cum cautione & cura non in quibuſvis, ſed in longis ac difficilioribus morbis, inque valentibus & robuſtioribus corporibus & maxime in tempore veteres uſi fuerunt purgantibus potiſſimum elleboratis.

Scholion.

Mirum forſan videbitur, quo modo res infeſtiſſimæ uſum & auxilium difficilioribus ægrotantibus præbere poſſint. Sed quod genuina & pura venena in uſum etiam humanum ad graves pellendos morbos cedere poſſint, argumento poterunt eſſe arſenicum album, argentum vivum vario modo præparatum, antimonii vitrum, opium, opium & hyoſcyamus, quæ rite præparata & dextre etiam adhibita non modo periculo vacant, ſed & ſubinde non ſine emolumento exhibentur. Quare non mirandum eſt, *Hippocratem* etiam vehementioribus purgantibus, ut elleboro, elaterio, colocynthide, ſcammonio, ut ejus monumenta teſtantur, uſum fuiſſe; non tamen promiſcue & ſine diſcrimine, ſed ubi morbus ſine febre, in principio & ubi penetranti eoque valido ſtimulo ex partibus ſolidis & vaſis excretoriis nimium relaxatis & languidis ſubſiſtentes copioſi humores erant excutiendi, ut in melancholia, inſania, morbo comitiali, quartana febre, hydrope. Deinceps ante horum uſum aliquot dies præparabant corpus, abſtinentiam a vino & cibo commendabant, fluida & mobilia per balnea, per fomenta & interna humectantia reddebant corpora. Et ut *Plinius* l. c. auctor eſt, elleborum album in lacte aut pulte dabant; vel ſecundum *Dioſcoridem Lib. 4. Cap. 145.* cum ptiſanæ ſucco aut lentis cremore & pauco antea cibo ſumto, maxime omnium vero ſatis diu decoquebant elleborum in aqua, addito melle, qua ratione uſurpatus, teſte *Proſpero Alpino de Medicina methodica Lib. 3. pag. 96.* neque ſtrangulationes, neque ullum aliud damnum umquam adfert. Hac occaſione non alienum nobis videtur, qui circumſpecte, nec temere cum ægrotantibus agere volunt, medicos ſerio admonere, ne umquam, ſi ejuſmodi purgantibus vel emeticis vel mercurialibus vel antimoniali forte medicina opus eſt, ſine omni præparatione & diſtinctione corporis hæc ipſa offerant, ſed ut, ſi ſalutarem utique effectum ab iis expectare velint, eodem modo, ut veteres, ſi elleboro vel alio forti pharmaco uſi fuerunt, præparent prius & diſponant corpora. Quod noſtris temporibus cum valentioribus chymicis ex minerali regno petitis remediis in vincendis contumacibus morbis præſtamus, id olim veteres valenti pharmaco dextre adhibito præſtiterunt.

§. XXI.

Peritiores ex antiquis & recentioribus medicis omni tempore ſapienti conſilio in morbis tam avertendis quam ſanandis rariſſime uſi fuerunt fortioribus, ſed id egerunt, ut potius lenioribus, tutioribus & ventriculo non inimicis excretionem inteſtinalem, ſi opus erat, promoverent.

Scholion.

Laudandi hoc nomine maxime ſunt Methodici, qui omnia vehementia repudiantes ſolis lenientibus, ut manna, caſſia, aloe, rhabarbaro contenti alvum movebant, vel eam commodis infuſis tantummodo ducebant, ut ex præclaris *Celſi* monumentis & *Proſpero Alpino*, qui Methodicorum dogmata fideliter tradidit, id dilucide apparet. Horum poſtea veſtigia ex Italis maxime *Montanus*, & apud Germanos *Crato*, circumſpectus admodum medicus, *Solenander*, *Caſpar Hoffmannus* & *Simon Pauli* laudatiſſime ſequuti ſunt. Quorum quidem egregiæ pilularum compoſitiones hodienum in frequentiſſimo uſu ſunt. Quo pertinent etiam aloephanginæ ſic dictæ inſignis

Digitized by Google

gnis uſus, in Auguſtana Pharmacopœa deſcriptæ. Atque ad harum jam dictarum imitationem Becherianæ, quæ in conciſa admodum doſi aloen recipiunt, aliaque temperatoria gummata & extracta admixta habent, concinnatæ magno cum emolumento noſtris temporibus uſurpantur. Nam ut evacuatio, per alvum quæ fit, præter liberam perſpirationem valetudinis tuendæ apprime favet; ita etiam, quæ ſine deſtructione ventriculi ejuſque toni ſalutariter id præſtant remedia, magno utique in pretio habenda eſſe exiſtimo.

§. XXII.

Nihil tam valide ventriculi atque inteſtinorum tonum lædit atque pervertit, & ob id excretionis alvinæ negotium turbat, ac forte purgans.

Scholion.

Salutaris illa fœcum alvinarum excretio, ſine qua nemo diu valere poteſt, quam maxime a motu inteſtinorum naturali, qui Græcis periſtalticus dicitur, neque minus a bylis & lymphæ glandularum inteſtinalium affluxu dependet. Ille ejus generis eſt, quo ſucceſſive & reciproce inteſtinorum canales contrahuntur & expanduntur, ut ejus beneficio contenta in inteſtinis propellantur. Cui negotio bilis ſtimulus & lymphæ inteſtinalis lubricitas multum ſervit. Quandocumque igitur a vehementi per purgantia irritatione & ſtimulo nimis citis & crebris dejectionibus bilioſi & lymphatici humores magna in abundantia eliciuntur; non mirum poſtea eſt, ſegniorem alvum ſequi. Tonus vero inteſtinorum a purgante validiori læditur, quia id numquam ſine ſpaſmo fortiori operationem ſuam in inteſtinorum tunicas nerveas, in quas primum & proxime ſalva & integra ſua virtute agit, exercet. Notum vero ex natura legis microcoſmicæ eſt, longiorem & validiorem partis ſpaſmum tandem ſubſequi ejus atoniam, ſive magnam ad motum imbecillitatem. Atque adeo turbata illa motuum alternorum, contractionis & expanſionis, in inteſtinorum canalibus nerveo muſculoſis ſucceſſione non poteſt aliter fieri, quam ut excretio, per alvum quæ fit, non recte poſt purgantium uſum reſpondeat. Atque id ipſum jam olim ſuo tempore ipſe *Galenus* animadvertit, qui libro *de methodo medendi* hæc prodidit: *Non nulli in præſens gaudent, ſi copioſius dejecerint, verum quanto magis fuerunt vacuati, tanto his venter ſequentibus diebus adſtringitur.* Neque de hac re ullo modo dubitandum, quia quotidiana confirmat experientia, crebriores a purgante ſeceſſus ſequi poſtea per alios dies alvi difficultatem.

§. XXIII.

A crebriori & perverſo purgantium uſu ſi ventriculi & inteſtinorum naturalis tonus pervertitur, multa eaque gravia in hiſce partibus mala naſcuntur.

Scholion.

Præcipua certe integri ſtatus corporis noſtri pars in motu ventriculi, & inteſtinorum periſtaltico verſatur: hoc quippe ſalvo, bilioſi & lymphatici humores, qui alimentorum digeſtioni, extractioni & ſtimulo ad excretiones ſerviunt, recte influunt, atque inutiles ſordes ac fœculentiæ foras debite ejiciuntur. Quandocunque vero harum partium *ἐνέργεια* non recte ſeſe habet, & vel nimia has ipſas ſpaſtica conſtrictio aut relaxatio occupat, totum digeſtionis & excretionis negotium turbatur. Nam neque ſucci utiles ex reſolutis alimentis per glandulas & vaſa inteſtinalia recte ſecernuntur, neque excrementitii per alvum ſecedunt. Unde diutius ſtagnantes naturam ſuam mutant, corrumpuntur & corroſivi evadunt. Hinc ſpaſmi & flatus continuo urgent, & moleſtiſſimum demum ac longum illud, quod hypochondriaci nomine venit, malum, præſertim aliis ſimul rebus, quæ has partes nerveas offendunt, accedentibus progignitur. Et quoniam communi, ſed peſſimo more hiſce malis per purgantia medici ſuccurrere conantur, hinc fieri aliter non poteſt, quam ut ea increſcant, tantum abeſt, ut minuantur. Perpetuo enim inflationes ventriculi vel inteſtinorum cum alvo adſtricta, anxietate, nauſea, internorum phlogoſi, tenſione præcordiorum & capitis gravitate urgent, &

non

Digitized by Google

non niſi flatibus vel ructibus exeuntibus, quodammodo miteſcunt. Profecto in praxi mea, quam 40. fere annos ſub divino favore exercui, innumeros præpoſtero & crebro purgantium uſu, præſertim infirmos, in diuturnas ægritudines, flatulentias, tympanitides, tumores morbum cœliacum, ἀτροφίας, convulſivas colicas conjectos obſervavi. Id etiam *Caſp. Hoffmannus* in *Inſtitut. lib. 9. c. 9.* confirmare videtur his verbis: *Loquor de experientia 30. annorum, quod homines apud nos fiant lectularii, ob intempeſtivas vel venæ ſectiones vel purgationes.* Atque in hac re eximium illud *Craſonis* monitum attendi meretur, qui, (*vid. Schulzii conſilia p. 1076.*) hanc de purgantibus ſententiam fovet: *Purgantia valida & vires dejiciunt, & ſæpe graves exulcerationes, tormina debilitateſque ſequuntur, & maligna qualitas ſtomacho imprimitur, ut poſtea plura excrementa colligantur, quam evacuatio ſuſtulerit. Quod ſi ob id rurſus & ſæpe ad purgandum redeundum eſt, cito vitam breviorem reddunt.* Neque præteriri hoc loco debet inſignis locus, qui apud *Cæl. AURELIANUM lib. V. paſſ. chron. cap. 31.* extat, dum ita ait: *Vitandum probamus frequentem potationem medicaminum, quæ ventriſluo dicuntur. Etenim ſitis intenditur & ſolidioris cibi faſtidium duplicatur & ejus fortitudo minuitur atque cibi accepti corrumpuntur.*

§. XXIV.

Quum tam infeſta ſint ventriculo & inteſtinis acria purgantia, adeo ut etiam alvinas evacuationes valde perturbent eaſque ſegnes efficiant; non mirum eſt, tenellos & lactentes infantes graviter ab illis aſſumptis lædi.

Scholion.

Quam ſalutare & congruum naturæ infantum alimentum lac eſt, tam pernicioſum illud fit, ſi in ventriculi & inteſtinorum plicis diutius ſtagnans in corroſivum coagulum abeat, & pejorem adhuc, acri & ſulphurea bile accedente, naturam induat. Hinc plurimorum, qui infantes exercent, morborum origo eſt. Tormina quippe ventris ſubinde convulſiva, febriles æſtus, inquietudines, aſthmata atque intumeſcentiæ abdominis flatulentæ, neque minus epilepſiæ lethales inde ſua trahunt incunabula. Quæ omnia non ſunt extimeſcenda, alvina excretione recte ſuccedente. Cum autem eam crebrius data purgantia mirifice lædant, tonum inteſtinorum plane deſtruendo; non mirum eſt, ſi ante bene valens & ſanus infans a temerario præſertim evacuantium uſu, ſi v. g. mercurialia & alia ex gialappa acria frequenter offeruntur, in ſummas miſerias & epilepticas tandem convulſiones, quibus maxime hæc ætas ob imbecillitatem nervorum patet, conjiciantur. Cujus rei triſtiſſimos caſus cum dolore vidimus.

§. XXV.

Acriora purgantia, præſertim ſub majori doſi, ſæpius lædunt & arrodunt teneras & valde ſenſibiles inteſtinorum tunicas, ut hypercatharſes, dyſenteriæ & longi ventris fluxus cum torminibus ſequantur.

Scholion.

Evenit id maxime omnium in corporibus impuris & tempore autumni, ubi ex varietate cœli, ob tranſpirationem prohibitam, multæ impuræ, ſalſo ſulphureæ ſordes in venis colliguntur, & ſtimulo in inteſtinis validiori præcedente, affatim ad vaſa meſeraica atque ad inteſtinorum glandulas, neque minus ad hepatis viſcus feruntur. Hiſce autem viis valde laxatis & dilatatis humores biliosi & ſalſi, per habitum alias corporis evacuari ſoliti, ingenti copia ibi ſeparantur. Ex quo fit, ut inteſtinorum corroſione hæc mala producantur.

§. XXVI.

Neque vero unquam gravior noxa a purgantibus metuenda eſt, quam ubi ventriculi inflammatio imminet.

Scholion.

Imminet ventriculi inflammatio in omni febri acuta, præſertim circa ſtatum, ubi etiam ſuperveniens certiſſime mortifera eſt. Ad eandem quoque inclinat poſt gravem animi excandeſcentiam, item ſi frigidiſſima potio corpori ſudore diffluenti ingeſta fuit; aut, ſi retroceſſio variolarum, morbillorum, arthritidis, eryſipelatis, purpuræ, & aliorum ſymptomatum ex habitu corporis fuit. Quibus exi-

Digitized by Google

exiſtentibus caſibus, validum, ſed non adeo magna doſi datum purgans cito perimit, ventriculo & inteſtinis poſt mortem inflammatis vel ſphacelo tactis inventis. Siquidem inflammatio, quæ eſt firmior ſanguinis in vaſis ſtaſis & quies, non facile, niſi vehementi ſpaſtica membranarum, per quas feruntur vaſa, ſtrictura gignitur. Nam per venas compreſſas ſanguis redire neſcius firmiter ſubſiſtit, & niſi fiat mature diſcuſſio, in putredinem terminatur. Nunquam vero putredo gravius minatur periculum, ac ſi conſiſtit in partibus nerveis, cujus generis ſunt ventriculus cum inteſtinis & membranæ cerebri, eo quod putrida illa corruptio fluidum mox nerveum inquinat, & citiſſime per omne membranarum & nervorum genus propagatur. Unde uti ſpaſmus, ita etiam putredo, tantummodo in parte quadam ventriculi exiſtat, mox in univerſi corporis partes nerveas derivatur atque tyrannidem ſuam exercet. Quamobrem non mirandum eſt, ſi ab exigua veneni vel purgantis acrioris doſi, brevi admodum interjecta mora, mors ſequatur, levi tantum ſphacelatione in ventriculo aut inteſtinis reperta. Ex quo apparet, quam caute agendum ſit Medicis ejuſmodi in caſibus cum purgantibus, & quam facile mortem, citra omnem opinionem, inferre queant.

§. XXVII.

Spaſmus ex purgante non modo in teſtinis inhæret, ſed & altius in reliquas nervoſo-muſculoſas partes corporis penetrat; ex quo fit, ut ab ejus uſu pulſus celerior & elevatior evadat, cutis ſumma cum ſtrictura quadam paululum inareſcat, facies detumeſcat, parcius urina emittatur, ſæpiuſque pareſis vel convulſio ſequatur.

Scholion.

Febris naturam in ſpaſtica quadam eaque univerſali ſyſtematis vaſculoſi & membranoſi ſtrictura poſitam eſſe, ſupra jam tetigimus & infra latius deducemus. Quare non mirum eſt, ad ventris dolores, tormina & ſpaſmos ſubinde mutationem in pulſu, ut ad celeritatem inclinet, item cutis inhorreſcentiam, ſudoriſque ſuppreſſionem fieri. Et ob hanc cauſam accidit, ut exanthemata, & maxime purpura ad omnem alvi irritationem, præſertim torminoſam, facile retrocedat, idque non ſine periculo. Siquidem per ſtricturam meatuum cuticularium reſidens ibi prava materia introvergit, inque ventriculi vel inteſtinorum membranas tranſmittitur. Ex quo conficitur, quam periculoſum ſit in omni febri, præſertim exanthematica, & ubi materia peccans per cutis habitum eliminanda eſt, alvum fortiter ſtimulare. Id quod etiam jam ſuo tempore antiqui Medici, præſertim *Hippocrates lib. de purgantibus*; item *Celſus* probe annotarunt, qui nec unquam in febre tuta eſſe purgantia, memoriæ prodiderunt. Ille enim *lib.* de *purgantib.* §. 4. inquit, *Purgans dare non oportet, donec febris remiſerit. Nihil purgandum, nam febris major fit & calor revertitur*, & §. 5. *purgans forte a febri forti correptis non eſt dandum. Verum ſi alicubi opus fuerit, infuſum per clyſterem exhibere potes, quotieſcunque volueris.* Denique quia purgantia ob ſpaſmum, quem derivant in tunicas arteriarum, ſyſtolen harum celeriorem reddunt, clarum fit, cur intermittentium paroxiſmi cortice Peruviano ſuppreſſi ſubinde fortiori purgante revocentur.

§. XXVIII.

Ubi dolores ſunt, & ſanguinis profuſiones metuendæ, ibi purgantia magnas calamitates afferunt.

Scholion.

Hujus quidem aſſertionis ratio inventu non adeo difficilis eſt. Nam nuſquam fere dolor ſine affecto genere nervoſo eſt, nuſquam hæmorrhagia ſine ſpaſmo partium muſculoſarum & ſine ingenti pulſus mutatione fit. Ideo nihil pejus eſt, quam ſpaſmos per purgantia, quæ tormina cient, augere: in omnibus quidem a ſpaſmo morbis perpetuo utile eſt, alvum apertam ſervare, vel eam blande ſubducere, minime vero omnium per purgantia, ſed potius per emollientes clyſteres & clementia laxativa id efficiendum eſt.

Ple-

Digitized by Google

§. XXIX

Plethoricis & more athletarum repletis, item impuris corporibus omni tempore a validiori cathartico ingens periculum imminet.

Scholion.

Nullum corpus tam ſubitis afflictionibus obnoxium eſt, præter illud, in quo ſanguinis & ſeri, præſertim impuri, copia redundat. Equidem quamdiu humorum etiam peccantium libera & æqualis per vaſa progreſſio eſt, tamdiu non facile quis morbo afficitur. Simul ac vero hæc ipſa, quod maxime fit per ſpaſmos, turbatur, protinus gravia imminent mala. Intercepto enim ſanguinis per ſtricturas libero motu, impetus & copia ejus ad alia lc... transfertur, ubi nimium congeſtus & ſtagnans difficilia minatur mala, quæ hoc certius ſequuntur, quo majori pars jam tum imbecillitate quadam laborat. Ab ejuſmodi congeſtionibus in gravidis facile fiunt abortus, in ſenibus lethargi, apoplexiæ, peripneumoniæ, viſcerum infarctus & ex hiſce hæmorrhoides, cæcæ vel nimiæ, febres lentæ, maraſmi, abdominis tumores. Igitur in plethorico & cacochymico corpore ab omni valida medicina, & maxime ab emetica & purgativa, maximopere cavendum eſſe, perpetua regula practica eſt. Nunquam enim utile, corruptos humores fortiter commovere, ſed blande eos ducere oportet. Multum hac in re mihi placuit conſtans *Eugaleni*, optimi ſcriptoris, de ſcorbuto obſervatio, qua affirmat, ſemper ſcorbuticos purgantibus peſſime ſe habuiſſe.

§. XXX.

Omnia draſtica purgantia vires valde infringere, res haud dubiæ experientiæ eſt; ideoque ubi vires jam fractæ & corpora debilia in morbis ſunt, plurimum periculi habent.

Scholion.

Quare a purgantibus adeo debilitentur homines, ſi ratio inveſtiganda erit, certe non copia dejectionem ſola accuſari poterit, utpote ab aquis mineralibus, v. g. thermis Carolinis, ab infuſo mannæ copioſius dato ſæpe viginti & ultra ſedes, citra ullum virium vel appetitus decrementum, moventur; ſed potius præter ſpaſticas illas & convulſivas ſtricturas, quibus genus nervoſum affligitur, etiam ipſa ſubſtantia purgantis, tamquam naturæ valde infenſa & virium deſtructrix, culpanda venit. Eſt etiam in omni fere purgante nauſeabundus quidam ſapor & odor, de peregrini ſulphuris & ſalis volatilis miſcela teſtimonium edens: atque adeo nihil dubii eſt, quin ex purgantibus vapor adverſus volatilis, dum nervoſis partibus ſeſe celeriter inſinuat, fluidum puriſſimum, quod ſolidis robur & vires fœnerat, validiſſime contaminet, ejus craſin & motum deſtruendo, unde virium fit dejectio. Ex quo clarius deteſtabilis purgantium in malignis, in ſenibus omnibus infirmis, cachochymicis, infantibus quoque & a morbo præcedente, vel a gravi aliquo animi affectu fractis abuſus apparet.

CAP. VI.

De virulenta mercurialium noxa ceu gravium malorum cauſa.

§. I.

IN eorum claſſem, quæ magna facultate nocendi, abuſu accedente, inſtructa ſunt, ex mineralium regno maxime, quæ ex argento vivo prodeunt, recenſenda eſſe exiſtimo.

Scholion.

Peritiores non ſine ratione mercurialia in heroicorum remediorum numerum retulerunt, eo quod ejus indolis ac virtutis ſint, ut eorum providus uſus valde prodeſſe; abuſus vero validiſſime nocere poſſit, ideoque in manu imperiti tamquam gladius in manu furioſi ſint.

§. II.

Medicamenta mercurialia ſunt remedia validiora, arte ex argento vivo additione ſalium parata, quæ maxime glandulas afficiunt vehementique

Digitized by Google

tique harum ſtrictura lymphæ motum promovent, corroſiva vero reddita propter ſpaſmos, quos in partibus nervoſis excitant, violentos, veneni vim & naturam induunt.

§. III.

Argentum vivum nullam in corpus humanum exerit operationem, niſi prius fuerit ſolutum & fluidum redditum.

Scholion.

Argentum vivum ingenti copia cum juſculis oleoſis hauſtum, non raro in deſperato affectu iliaco divinam, teſtantibus obſervationibus, præbuit opem, dum ſolo pondere convoluta inter ſe inteſtina, vel fæcibus induratis obſeſſa expedit, idque ſine ulla noxa. Nam quia pondere celeriter inteſtina tranſit, nec diu ibi moram nectit, ſed citius alvo effluit, innoxium eſt. Deinde mercurius currens difficulter admodum a ſalino quodam, niſi is valde corroſivus ſit, liquore diſſolvitur, qualis primis in viis rarius continetur. Quod vero metallica operationis in corpore humano expertia ſint, niſi fuerint ſoluta, ratio videtur non longinquius quærenda. Præcipua ſiquidem in corpore noſtro mutatio a motu partium ſolidarum in fluidas proficiſcitur. Si quid igitur ſolidorum motum augere vel imminuere aut aliratione mutare debet, neceſſe eſt, ut immediato contactu ea afficiat. Id vero fieri nequit, niſi in eorum poros altius ſeſe innuet. Quemadmodum vero id fieri poſſit ſine ſumma ſubtilitate & exiguitate partium & ſine vehiculo fluidi, ego quidem non capio. Cum vero ſolutio corporis nihil aliud ſit, quam ejus in minimas partes per liquidum quoddam redactio, facile apparet, corpora firmioris compagis, ut ſunt metalla, non aliter, niſi in minimas partes redacta & ſoluta fuerint, mutationem in corporibus animantium efficere poſſe.

§. IV.

Omnis generis ſalia in argentum vivum agunt, idque tandem ſolvunt.

Scholion.

Menſtruis corroſivis, ut ſunt ſpiritus ſalis concentratus, ſpiritus nitri, aqua fortis, promptiſſime ſolvi mercurium, vel chymicorum vulgo eſt compertum. Lixivioſa vero & ſolutum ſal ammoniacum, item ſal commune, aliaque cum mercurio cocta eum ex parte diſſolvere, forſan non adeo notum eſt. Quin etiam ſola aqua communis propter ſubtiliſſimum illud univerſale, in poris ejus reſidens ſal tandem, coctione diutius inſtituta, ex argento vivo partes abradit, unde hoc decoctum ad luis venereæ virus, item ad verminoſam progeniem expellendam in praxi non ignotum eſt.

§. V.

Promptius adhuc ſolutio mercurii cum ſalibus perficitur, ſi is in pulverem prius attenuatus fuerit.

Scholion.

Currentem mercurium propter politam & globoſam figuram paulo difficulter menſtrua aggrediuntur, facilius vero id fit, ſi chymicis artificiis in pulverem, ut multas ſuperficies adquirat, redactus fuerit. Quare ſi mercurius dulcis vel præcipitatus albus aut ruber, aut minerale turpethum, cum ſale ammoniaco vel ſale tartari mixtum ex aqua coquitur, protinus ſolutio valde corroſiva, fauces conſtringens, coloris griſei evadit, quod tam ſubito non fit, ſi experimentum cum mercurio currente tentetur.

§. VI.

Mercurius ſalium additione ſolutus virulentam & corroſivam naturam plene atque exacte induit, adeo ut, quo magis fuerit a ſalibus ſolutus & concentratus, eo potentius venenum fiat.

Scholion.

Manifeſtum exemplum præbet mercurius ille vulgaris ſublimatus, venenum valde infame, qui ad grana decem intus ſumptus interimendi facultate pollet. Et quamvis non adeo plura in medicorum monumentis veneno hoc interfectorum proſtent exempla cum veneficio patrando propter corroſivum ſaporem plane ineidoneum ſit: Eo tamen major numerus obſervationum colligi poteſt, ubi reme-

noſtrum vim ſuam exercit, plura argumento eſſe poſſunt.

Scholion.

Ingens illud ſalivæ profluvium, quod mercurialia, intus data vel extrinſecus inuncta, peculiari ac propemodum propria quadam ratione movent, non aliunde derivari videtur, quam quod mercurius, ſalibus præſertim armatus, maxime glandulas, quæ ex pluribus membranis nerveis & vaſis invicem convolutis contextæ ſunt, aggrediatur & fortiori fibrarum nervearum ſtrictura modo lymphæ per univerſum lymphaticorum vaſorum ſyſtema motum augeat, modo ex glandulis potiſſimum conglomeratis, cujus generis ſunt ſalivales; fortiori compreſſione facta in copia ſalivalem laticem eliciat. Cui excretioni ſanguinis per venas glandularum compreſſas regreſſus impeditior multum velificatur. Præterea medicina mercurialis glandulas quoque ventriculi & inteſtinales, imo pancreaticas maxime omnium laceſſere videtur, dum a paulo acriori & cauſtico ſumto mercuriali remedio ſubinde per vomitum & dejectiones alvinas non ſine anxietate ac torminibus ventris ingens pituitæ viſcidæ copia elicitur, & non raro ad aliquot dies alvus fluidarum ſtimulo & irritatione quadam interna permanet. Si vero copioſius ac diutius ſaliva fluit, venter adſtringitur, urina pauca ac tenuis profluit, & partes extreæ refrigeſcunt, manifeſto documento, quod conſtrictis aliis emunctoriis ipſaque cute excrementitiæ ſordes undequaque ad glandulas faucium & palati cum impetu confluant, quarum vaſa nimium diſtenta & a ſalibus quoque excrementitiis eroſa non modo ingentem ſalivæ ac pituitæ viſcidæ, corruptæ ac fœtidæ effluxum cauſantur, ſed & tumores, exulcerationes, dentium vacillationes, putredines pariunt. Quibus moleſtis ſymptomatibus non meliori ratione occurritur, ac ſi humorum impetum a faucibus ad excretoria relaxata & aperta derivemus, & per temperata conſtringentia & balſamica uberiorem in faucibus affluxum præpediamus.

§. X.

Truculenta & lethalia ſymptomata a veneno mercuriali excitata partim vehementiori humorum motui ad caput, partim etiam inflammationi & vehementi ſpaſmo primarum viarum in acceptis ferenda eſſe videntur.

Scholion.

Prioris effectus exemplum poterit eſſe & epilepſia & apoplexia, quæ interdum mercurialium uſum triſtiſſimo eventu ſubſequitur. Vidimus a granis ſex mercurii dulcis, binis vicibus in corpore repleto ſumptis, poſtquam ab ejus uſu intenſo frigori æger ſe expoſuit, ſubito apoplexiam lethalem obortam. Vidimus ab aqua mercurii ſublimati largiori doſi data ſummas diaphragmatis cum anxietate conſtrictiones, inquietudinem, corporis jactationem, delirium & convulſiones & poſtero die mortem, ventriculo in diſſectione cadaveris inflammato reperto. Quæ mala utique a vehementi generis nervoſi ſtrictura potiſſimum derivanda videntur.

§. XI.

Quum argentum vivum in ſe innocens & nullius fere operationis & pro additione demum ſalium vim ſuam & virulentiam acquirat, atque multa diverſi generis ſalia in corpore humano reperiantur, non mirandum eſt, a mercurialibus vel extra per unguentum applicatis, vel intus in pulvere inſipido datis vehementem effectum obſervari.

Scholion.

Corporis humani naturam prorſus ſalium genitricem eſſe, ſudor, urina & alvina excrementa, ſalis admodum fœcunda, eorum, qui continenter inſipidis plane alimentis utuntur, ſatis abundeque demonſtrat. Neque vero unius ejuſdemque ſalia illa microcoſmica, ſed omnino diffidentis ſunt indolis, idque maxime pro conditione locorum, quibus inſident. Ventriculus maxime omnium acidos & ponticos humores fovet & continet, qui in ſtatu præter naturam, ut in hypochondriacis, quartanariis & qui alvi ſunt durioris, item in ſenibus &c.

otio deditis manifeſtius ſe produnt. Inteſtina ſecundum naturam magis alunt humores, qui ad alcalinam indolem vergunt, præſertim, ſi copioſa bilis, alcalinæ & ſulphureæ naturæ, influat, & acidi in ventriculo minor adſit quantitas. Serum vero ſanguinis in vaſis contentum manifeſtam ad ſenſum quoque acrimoniam ſalinam medii generis & ſali ammoniaco æmulam habet. Igitur mercuriale remedium ubivis inveniit ſalia, quibus ſi aſſocietur, non caret effectu & operatione. Quoniam vero in quibuſdam morbis ob deficientes excretiones & copia & acrimonia ſalium augetur, ut in arthritide, ſcorbuto, podagra, ſcabie, & quibuſdam intermittentibus febribus non mirum eſt, mercurium corroſivum inde redditum admodum fieri pernicioſum.

§. XII.

Igitur mercurialia neque interne neque externe conveniunt, ubi ſuccorum magna eſt impuritas & dyſcraſia ſalino ſulphurea, ut in ſcorbuto, arthritide, & qui a ſalibus naſcuntur, morbis.

Scholion.

Notiſſimum in praxi medica eſt, quod mercurialia dextre adhibita præſtantiſſimam ſæpe opem ferant, interdum vero peſſima & moleſtiſſima producant ſymptomata. Cujus diverſæ operationis ratio, ſi medicamenti præparatio alias commoda fuerit, & nullus in ægrotante error acceſſerit, in diſpoſitione corporis humani ejuſque humoribus unice quærenda videtur. Et quoniam hæc rarius a medicis attenditur, utique fit, ut hæc medicamenta ſæpius infida & inſecura ſint. Ego ſæpius ab aliquot granis mercurii dulcis, in quartana vel etiam tertiana exhibitis, gravem & vix coercibilem ſalivationem obſervavi, id quod etiam confirmat *Harderus Obſ.* 43. *p.* 192. qui granis quindecim mercurii dulcis in ſexagenario quartana laborante ptyaliſmum excitavit. Aliis vero quartana laborantibus pulverem meum antiquartium, qui deſcribitur *in Diſſ. de felici quartanæ curatione*, feciliſſimo cum ſucceſſu dedi, ea tamen cautione, ut ante ejus uſum acidæ & corroſivæ, bilioſæ & viſcidæ ſordes convenienti medicina correcta & expurgata fuerint. Quare non mirum videtur, ſi aliis, idem remedii genus tentantibus, quando hæc non obſervant, non exoptatus ſucceſſus obveniat. Quam noxia a mercurio ſuſcitata ſalivatio hypochondriaco fuerit, id ſatis *ex Dec. I. ann. obſ.* 80. *Miſc. Nat. Cur.* edocemur. Mercurialem inunctionem arthriticis corporibus valde noxiam fuiſſe, author eſt *Hildanus Cent.* 4. *obſ.* 81. Scorbutici & cacochymici ab aliquot mercurii dulcis granis aliquot mox ſedes experiuntur, quod non fit in ſanis corporibus. A turpeto minerali tormina & anxietates *Hellvvichius in Miſcell. Cur. Dec.* 3. *ann. obſ.* 7. ſpectavit. Idem turpetum minerale ad granum unum quotidie in pilulis cum extractis dedit cachecticę ex menſium ſuppreſſione virgini quidam ex noſtris Practicis, idemque per tres ſeptimanas continuavit, quæ inde intolerabiles artuum dolores & maligni moris exulcerationes, in pedum malleolis orientes, in contracturam brachii, & atrophiam incidit. Quæ mala quum a mercurialibus ſumptis in dies creſcerent, quidam medici morbum a lue venerea ortum eſſe exiſtimarunt. Tandem vero his omnibus remotis decocta ex ſoliis emollientibus parata, item balnea & diaphoretica medicamenta depellebant hæc mala, & integræ ſanitati ægram reſtituebant. Legimus præterea in obſervationibus, quod a ſolo mercurio dulci bene præparato & gravia ſymptomata & mors ſequuta fuerint, quem funeſtum effectum non tam ſoli mercurio, quam potius pravæ humorum in primis viis diſpoſitioni adſcribendum eſſe arbitramur. Legitur notabilis hiſtoria de mercurio dulci pulveriſato, anno 1702. Quedlinburgi typis mandata, ubi adoleſcens quindecim annorum ſanus ſumpſit quindecim grana mercurii dulcis bene præparati pro una doſi; ſequutus fuit vomitus, anxietates, tremor manuum ac pedum inquietudo, corporis jactatio, contractura manuum & ſexto die mors. Miſcellanea Nat. Cur. referunt, quendam errore inductum ſumpſiſſe unciam ſemis mercurii dulcis bene præparati, qui intra viginti quatuor horas extinctus eſt. Retulit etiam nobis celebris Practicus, D. D. Naboth, Lipſ-

fœminam ſcorbuticam ab aſſumpto mercurio præcipitato, quem empiricus aliquot diebus ad ſex grana cum pauco potu obtulit, horrendis ſpaſmis fuiſſe affectam & mortuam. Sectione facta plures maculæ rubræ in fundo ventriculi, duodeno & jejuno repertæ fuerunt; ventriculus tumefactus, portio vero jejuni arctiſſime conſtricta fuit.

§. XIII.

Quemadmodum vero nunquam, ſi prima regio ſordibus & cruditatibus acido-bilioſis & viſcidis conferta eſt, medicamenta ex mercurio parata exhibere oportet: ita multo magis id tenendum eſt in infantibus teneræ ætatis, & ubi ventriculus atque inteſtina ex lacte corrupto humoribus corroſivis ac viridi colore tinctis infarcta ſunt.

Scholion.

Ex duplici cauſa infantibus tenellis & lactentibus infenſiſſima ſunt hæc remediorum genera. Primo, quia mercurius præſertim in pulvere, ob gravitatem ſuam inteſtinorum plicis & valvulis firmius inhæreſcens, a corroſivis ibi contentis humoribus virulentam facile naturam induit. Eximium profecto eſt monitum, quod Clariſſimus Profeſſor Erfurtenſis *Veſti in Diſſert. de uſu & abuſu medicamentorum mercurialium* propoſuit, dum ait: *per accidens fit, ut mercurius dulcis in venenum abeat, ſi ſcilicet ab imperitis datur, non conſiderato prius, an cruditates acidæ adſint, his enim accedentibus mercurius dulcis fit corroſivus & interiores corporis partes, ut oſſa, nervos &c. corrodit, quandoque etiam gangrænam & ſphacelum in inteſtinis cauſatur, quo tandem ægrotans morbo ſuccumbat*. Deinde mercurialia, ut omnia vehementia, infeſta admodum ſunt huic ætati propter teneritudinem & imbecillitatem generis nervoſi, quod ad ſpaſmos & convulſiones ſubeundas valde proclive eſt. Quare *VVilliſius de anima brutorum Cap. 9. de paralyſi* hortatur, ut omnes, qui cerebro debili laborant aut motibus convulſivis obnoxii ſunt, mercurialibus abſtineant: & *Glaubertus Part. 2. Furni philoſophici Cap. 38. pag. 82.* valde diſſuadet infantibus mercurium dulcem paulo majori doſi dandum, quia debilitatem & membrorum infirmitatem adferat. Et Cl. *Dolæus in Encyclopedia Cap. 15. de lue venerea* a mercurio dulci convulſiones & epilept. ſymptomata in Principe Naſſovico obſervavit; it. Cl. *VVedelius in Diſſert. de mercurio dulci* identidem hoc medicamentum infantili ætati ob teneritudinem inimicum judicat. Longe vero magis inunctio mercurialis teneris infantibus adverſa eſt. Qua de re legi meretur *in Miſcell. Curioſ Dec. 2. A. 4. Obſerv. 16.* ubi gemelli dimidium annum nati, unguento mercuriali inuncti, eodem die convulſionibus epilepticis prius correpti miſere perierunt.

§. XIV.

Longe vero major noxa ab inunctione mercuriali in corpore impuro & non bene prius præparato, quam ab intro ſumpto mercuriali remedio extimeſcenda eſt.

Scholion.

Innumera certe proſtant medicorum monumentis memoriæ conſignata exempla, ubi peſſime inunctio mercurialis vel ejus ſuffumigatio ceſſit & ſubinde lethifera fuit, ſed pauca ſaltem huc adduxiſſe ſuffecerit. *Dolæus Epiſt 3. ad VValdſchmidium* hiſtoriam narrat de ulceribus faucium lethalibus, ab unguento mercuriali inductis, quod etiam confirmare videtur *Lanzonius in Miſcell. Curioſ. Dec. 4. A 11. Obſ. 38.* Quin etiam ex improvida inunctione mercurii mortem ſecutam eſſe, *Hildanus Cent. 3. Obſerv. 92.* teſtatur. Ita quoque *Montanus Conſil. 62.* ab eadem epilepſiam & mortem ſecutam notavit. Et ſcitu dignam hic referre licet hiſtoriam, quam ante aliquot annos Berolini notavi, cum peſtis in vicinia graſſaretur. Civis hujus urbis primarius amuletum, quod argentum vivum capiebat, præſervationis cauſa cordis ſcrobiculo impoſuit, quod pedetentim ex poris corii, cui incluſum erat, profiliens cutis meatibus ſe inſinuavit, ita ut juxta inguina currens mercurius digitis exprimi potuerit. Perquam diu

hunc virum inappetentia, virium languor, motus impotentia cum tremore artuum & facie decolorata tenebat, donec tandem præſtantiſſimis remediis ad ſanitatem fuerit perductus. Studioſus quoque hic loci tenerioris conſtitutionis ante annum mercurium ex fracto barometro manibus excepit eumque diutius in earum volis facta attritione verſavit, idque aliquoties repetiit; poſtero die præter omnium opinionem lipothymiæ, quas artuum tractiones ſequebantur, urgebant, diuque adhæſit artuum imbecillitas facieſque plane livida ac pallida. *Cl. Ramazzini de morbis artificum Cap. 2. pag. 27.* refert: juvenem inauratorem, poſtquam per duos menſes decubuiſſet, tandem mortuum eſſe, qui a fumo mercurii cachecticum habitum primo contraxit, poſtea facies illi facta eſt livida & cadaveroſa, oculi turgidi, gravis anhelitus, mentis ſtupor, totius corporis torpor, cui graveolentia ulcera in ore ſuborta ſunt, e quibus ſanies teterrimæ magna in copia continuo ſtillabant. Mercurium vero foris illi tum majorem noxam creare, ac ſi intro ſumtus fuerit, hæc videtur ratio, quod primis in viis ejus vis ſæpius multum ab occurrentibus humoribus infringatur aut etiam per vomitum aut ſeceſſum citius eliminetur; ſecus accidit, quando ſalva ſua textura ſeſe inſinuat poris cutis, cui ſalinis ſordibus immixtus diutius inhærens facilius vim ſuam deleteriam cum reliquis nervoſis corporis partibus communicat.

§. XV.

Cum tanta ſymptomatum ſævitia minus caute adhibitorum mercurialium uſum excipiat, omni utique cura & opera eo enitendum eſt, ut & individui & morbi & regiminis in uſurpando hoc auxilii genere ratio habeatur.

Scholion.

Primo nunquam corporibus infirmis, ſanguine vel ſuccis impuris abundantibus, ſenibus, infantibus, & qui a præcedente morbo, gravi animi motu, vel immodica excretione vires amiſerunt, mercurialia adhibere oportet. Deinde ſcorbutici, hypochondriaci, arthritici, cachectici maximopere ſibi ab horum uſu caveant, & ubi genus nervoſum ſpaſmis valde laceſſitur. Tum ſi ſalvatio mercurialis movenda eſt, tenendæ ſunt hæ obſervationes. Si plethora eſt, miſſione ſanguinis ſolvenda, ſi cruditas in primis viis, corrigentibus & commodis evacuantibus ea eſt removenda: deinde balneis & decoctis temperatioribus lignorum humores fluxiles reddendi ſunt & corpus humectandum. Quod ad rationem victus attinet, omnia, quæ ſalſæ & acidæ naturæ, ſunt removenda, vinum vero ex toto circumcidendum. Tandem omne frigus arcere & conclave temperate & æqualiter calidum habere oportet, quo perſpiratio libera maneat. Poſtremo etiam videndum, ne mercurialibus medicamentis ſalia adſocientur, præſertim quæ ad alcalinam vel ſalis ammoniaci naturam accedunt, ſiquidem ſi hæc ipſa invicem in mortario probe triturentur, vel quod pejus eſt, invicem coquantur, certiſſime mercuriale alias inſons deleteriam induat naturam neceſſe eſt. Hac de re etiam eximium *Cl. Wedelii in Diſſert. de mercurio dulci* in fine extat monitum, quod cum ſalibus neutris mercurius dulcis non temere ſit maritandus, ne turbas majores in corpore excitet & ſpicula nova redinduat.

CAP. VII.

De venenis ſoporiferis.

§. I.

Soporifera græce dicuntur hypnotica, item anodyna, ſi valentioris ſunt indolis, narcotica ſeu ſtupefactiva vocantur, & ſunt ea remediorum genera, quæ ſubtili, tetra & naturæ inimica exhalatione & motum & ſenſum ſolidarum partium modo minuunt, modo plane ſiſtunt.

Scholion.

In horum numero maxime eminent, quæ ex papaveris tota planta in uſum me-

Digitized by Google

medicum recipi ſolent, & præcipue opium, quod a veteribus papaveris lacryma vel meconium, quod papaveris extractum coctione factum eſt, vocatur. Ad ſtupefactiva vero, quæ valentioris ſunt virtutis, omnia ex mandragora, hyoſciamo, ſolano, ſtramonio, datura, pertinent.

§. II.

Stupefactiva & ſoporifera venenis non ſine ratione annumerantur.

Scholion.

Celeriter enim & exigua mole nocent, paulo vero majori doſi necant. Deinde operationes ſuas præcipue in nobiliſſimas corporis noſtri partes, quibus ſenſus & motus ineſt, exſerunt. Tum agunt elemento naturæ plane infenſo, tetro nempe ſulphureo vapore, quo fibrarum motricium & ſenſum & motum minuunt, vel plane etiam auferunt.

§. III.

Alia operatio eſt veneni cauſtici, alia ſtupefactivi. Illud ſale penetrante acerrimo motus præter naturam auget & ſpaſmis œconomiæ motuum vitalium infenſum eſt: hoc vapore ſulphureo motus & ſenſationes, quæ maxime in membranis nerveis vigent, ſedat vel ſiſtit, atque ideo & ſanguinis circuitum languidiorem & excretiones ſegniores reddit.

Scholion.

Corporis humani vita ejuſque functionem integritas in εὐτονίᾳ ſolidorum & fluidorum libero & æquabili motu conſiſtit. Illa fit per moderatam & æquabilem eorum ſyſtolen & diaſtolen, ſive conſtrictionem & dilatationem; hic vero a convenienti ſanguinis temperie & quantitate & meatibus apertis oritur. Quodcunque itaque potenter & celeriter εὐτονίαν illam ſolidorum deſtruit, & motum æquabilem fluidorum turbat, id omnibus functionibus corporis animati pervertendis aptum eſt, & ſi cum vehementia id fiat, recte venenum dicitur. Cum vero ſoporifera & narcotica nimium motus ſiſtant, & ἀτονίαν ſolidis partibus inferant, & ſenſum imminuat, ſanguiniſque circulum cum excretionibus languidiorem efficiant, utique naturæ admodum infenſa exiſtunt.

§. IV.

Haud dubia experientia conſtat, ab opiatis & narcoticis, præſertim immoderatius uſurpatis, pulſum languidum, depreſſum ac parvum fieri, anguſtam ac difficilem ſpirationem reddi, ſoporem & torporem capitis, cum ſenſuum ſtupore & mentis ſæpe alienatione, inferri; denique appetentiam ciborum imminui, alvum adſtringi, digeſtionem elangueſcere, & virium notabile enaſci decrementum.

Scholion.

Quæ ſingula quidem ſymptomata vix alia ex cauſſa, quam a ſanguinis & fluidorum tardiori progreſſu atque ſtagnatione in partibus, proveniunt. Cum vero fluidorum motus unice a partium ſolidarum conditione, nempe tono, robore motuque ſyſtoles atque diaſtoles dependeat, liquido apparet, cauſſam illam, quæ ſolidorum motum regit ac dirigit, primario ab hiſce remediis præter naturam affici.

§. V.

Volatilis ac penetrantis admodum indolis, quo narcotica agunt, elementum eſt, quod altiùs membranarum & nervorum poris inſtar vaporis ſeſe inſinuans, puriſſimum illud ac mobiliſſimum fluidum deſtruendo, tonum ac motum ſolidis ſuffuratur.

Scholion.

Fugacis & penetrantis admodum naturæ elementum eſſe, quo vim ſuam narcotica exerunt, pluribus argumentis evinci poteſt. Primo enim forti & longa coctione inſtituta cum aqua, omnis pene eorum virulenta vis in auras diſſipatur. Deinde in unguento vel epithemate capiti aut aliis locis nervoſis, ut pedum plantis vel manuum volis, applicata, vel etiam tantum odore ſuſcepta, ſoporem inferunt. *Dioſcorides* opium ſolo odoratu ſoporiferum eſſe affirmat, & *Plutarchus in Sympoſ. lib. 3. quæſt. 1. p. 648. memorat, vaporem a papavere pro-*

dentem, non caute obſervantibus iis, qui ſuccum collegerunt, homines ſubvertiſſe. Tum non rectius eorum virus caſtigari, quam acidis, ut ſucco cydoneorum, citri, aceto vini, ſpiritu vitrioli, quæ volatile ſulphur valide figunt, multiplicì experientia chymica compertum eſt. Neque ignotum eſt, opium, lamina ignita toſtum, privari fere penitus ſua virtute. Graveolentis vero & adverſæ indolis omnia narcotica & hypnotica, odore teſte, exhalant vaporem, manifeſto ingrati, quod alunt, ſulphuris indicio.

§. VI.

Agunt maxime ſulphure vaporoſo & graveolente in nervoſas ventriculi & inteſtinorum membranas.

Scholion.

Sicut omnem remediorum vim & efficaciam primo & proxime ventriculus cum inteſtinis experitur; ita eo magis id circa validiora, & quæ penetrantioris ſunt naturæ, medicamenta obtinet. Opium vel aliud narcoticum ſumtum, quam primum calore & humido diſſolvi incipit, tetros ſpargit vapores, quos dum nervoſæ membranæ in poros ſuſcipiunt, fluidum illud, a quo earum tonus & motus pendet, protinus amittit ſuam naturam. Hinc ſenſatio & motio quoq; inteſtinorum periſtaltica languidior fit. Nam ſi odor graveolens, hyſtericarum exemplo, naribus ſuſceptus, v. g. ex accenſis plumis vel aſa fœtida, efferos motus in nervoſo & membranoſo ſyſtemate componendi tam præſentem vim habet, ſique ſuaveolens vapor mox vehementibus ſpaſmis univerſam muſculorum rempublicam pervertere poteſt; quidni etiam narcoticorum tetra exhalatio fluidum celerrimæ activitatis inquinando, motus ſiſtere vel ſufflaminare poterit. Celerrima vero eſt harum, quæ in nervos agunt, rerum efficacia, quod mox per univerſum nervorum ſyſtema diſpergitur. Opiatum, ſimulac fuerit aſſumtum atque adhuc in ventriculo hæret, mox inclinationem ad ſomnum & dolorum levamen in diſſitis etiam partibus infert. Exſerunt vero maxime omnium opiata ſuam efficaciam in nervos, unde in momento atrocitas dolorum qui inteſtina torquere conſueſcunt, ſe ſe remittit, nauſea vero & ciborum faſtidium, interdum etiam ubi ſatis virium eſt, vomitio ſequitur.

§. VII.

Agunt etiam potenter narcotica in membranas cerebri, ubi arteriarum, quæ tenuiſſimis tunicis veſtitæ ſunt, elaterem & ſyſtolen valde minuendo, ſanguinis ibi ſtagnationes & vaſorum capitis diſtenſiones efficiunt, ita ut torporem, ſomnolentiam, mentem alienatam, inſomnia terroris & phantaſmatum plena cauſentur.

Scholion.

Neque ullum aliud quid in rerum natura tam celeriter ſanum & intelligentem hominem ſtolidum & ſtupidum reddere poteſt, quam narcoticum. De datura res eſt notiſſima, de ſolano furioſo ejuſque baccis, quod ſanos ſubito maniacos reddat, plures proſtant obſervationes, quæ legi poſſunt apud *Matthiolum Comment. in Dioſcorid Lib. 4. c. 69.* item *Vvierum de præſtigiis dæmonum l. 3. cap. 17. Mercurialem l. 1. de venenis cap. 13. Lobelium in adverſariis ſtirpium p. 103.* Et quæ noſtra eſt obſervatio, medicina, quæ ſeminis hyoſcyami largiorem portionem habebat, liberalius ex mercuria aſſumta, hæmoptycus aliquot dies vigilans omniſque memoriæ & ſenſus expers erat. Simile quidpiam ex pilulis de cynogloſſa largiori doſi ſumtis ad compeſcendam vomitionem annotavimus. Quin immo hyoſcyamum exterius applicatum ad inſaniam hominem redigere poſſe, ex *Rondeletii* fide *Platerus prax. T. 1. c. 3.* recenſet. Qui peſſimus horum medicamentorum effectus neque veteribus incognitus fuit. Hinc *Cælius Aurelianus l. 1. cap. 4.* inquit: *facile mente alienantur, qui papaver aut mandragoram aut hyoſcyamum bibunt, ſed tunc pulſus eſt rarus.* De opio vero rectiſſime *Helmontius lib. de Ilthiaſi* ſentit: *errant inſigniter, qui maniam opiatis compeſcere ſatagunt, cum omne opiatum ſit in ſe amens. Et lib. Ketenia p. 82. Narcotica vix ſomnum conciliant amentibus quadrupla doſi, ſed amentiam inſuper augent.* Spectat huc quoque *obſ. 78. Dec. 11. M. N. C.* ubi dyſentericus injecto

coc-

enemate ex hyoſcyami libra una, ſtatim temulentus factus & in eo ſtatu per ſex ſeptimanas permanſiſſe legitur.

§. VIII.

Ob vim deleteriam ſtupefactiva antiquis & ſapientioribus medicis valde ſemper fuerunt ſuſpecta in ſanandis morbis.

Scholion.

Placet in hujus rei confirmationem quędam ex innumeris teſtimonia adducere. *Galenus* in opio exhibendo ſemper fuit timidiſſimus, *& lib. 3. de medicamentorum compoſit. cap.* 10. ſcribit: *Corpora viventia ab omnium ex opio, hyoſcyamo & mandragora compoſitorum medicamentorum uſu mortificationis ſimile quippiam patiuntur.* Hunc ſequitur *Celſus*, pulcherrimus ille author, *lib. 3. cap.* 18. ita pronuncians: *Si medicamentis ſomnus eſt arceſſendus, neceſſaria hæc moderatio eſt, ne, quem obdormire volumus, excitare poſtea non poſſumus.* Et *lib. 5. cap.* 25. *anodynis uti, niſi nimia neceſſitas urget alienum eſt. Sunt enim ex vehementibus medicamentis & ſtomacho alienis.* Pejora vero ſunt, quæ recenſet phænomena *Scribonius Largus Compoſit.* 180. *cap.* 48. *Opium potum facit capitis gravitatem, gelationem & livorem artuum ſudoreſque frigidos movere, præterea ſpirationem impedit, mentem ſoporat, ſenſus alienat. Trallianus quoque lib. 3. cap.* 5. memorat, quendam ſolo uſu opii vocem & ſenſum amiſiſſe, ut nec potuerit amplius reſtitui. Neque reticendus eſt *Aetius*, qui optime noxas ab opiatis *ſerm.* 12. *p.* 221. deſcribit, dum ait; *Opiata nequaquam affectiones ipſas, in quibus dolores fiunt, curant, verum ſtuporem & ſenſus hebetationem membri inducendo quietem quandam doloribus obducunt.* Et id ipſum ulterius *lib. 9. pag.* 102. idem auctor confirmat; *ſedant confeſtim dolores, cauſam vero intus reſervant, & aut paulo poſt animi deliquium inferunt & mortem, aut diuturnos & indiſſolubiles affectus reddunt.* Ac profecto hi effectus tam celeres & noxii, quos omnis ætatis medici a ſumtis ſomniferis annotarunt, non ſunt nihili prorſus habendi, ſed potius de principio intus latente valde activo & ad nocendum potente præbent teſtimonium. Quo magis medici circumſpectiſſime cum hiſce remediorum generibus agere debent.

§. IX.

Utut hiſce medicamentis multum noxæ & periculi ſubſit, adeo, ut non longe a veneni natura recedant, tamen omni tempore magnum præſidium in anodynis, hypnoticis adverſus graves præſertim dolores & fluxiones tum antiqui, tum recentiores quęſiverunt.

Scholion.

Quid enim dulcius & jucundius eſt, quam a dolorum tormentis atrocibus liberari? Accedit, quod ea ſæpe dolorum ſit indoles, ut, ſi diutius durent, vires animi & corporis frangendo, morbum alias benignum lethalem efficiant, vel etiam ipſi ſoli mortem accerſant. Quicunque itaque hos tollere & tanta pericula avertere ſcit, is profecto egregiam & fere divinam miſeris ægrotantibus opem & ſolamen adfert. Quare ſi vetuſtiſſimas medicamentorum compoſitiones ſpectemus, quas maxime congeſſit *Scribonius Largus*, item *Celſus*, plura ibi contra dolores & fluxiones antidota reperimus, quæ fere, ceu baſin, opium recipiunt. Exemplo poſſunt eſſe celebratiſſimum illud *Caſſii* antidotum, deſcriptum a *Scribonio Largo Compoſit.* 120. cujus etiam meminit *Celſus lib. 6. cap. 14. p.* 239. Porro theriaca, mithridatium, aurea Alexandrina, requies Nicolai, triphera magna Nicolai, Philonium; a recentioribus autem fere infinitæ præparationes, correctiones opii & ex hoc adornatæ compoſitiones proſtant, ut volumen iis enarrandis vix ſufficeret. Sunt, qui ceu univerſale, omnium morborum curationibus idoneum opium celebrant. Sunt, qui panaceas ex eo eliciunt; ſed profecto validiſſime optandum eſſet, ut quidam ex medicis celebrioribus in deprædicandis hujus remedii laudibus parciores fuiſſent. Neque enim ulla medicina tam impune oppreſſit & necavit homines, quam hæc ipſa, noſtris præſertim temporibus. Meretur hac de re legi Cl. *Stahlii Differt. de impoſtura opii*. Ego hoc loco præterire nequeo, quod noſtris temporibus nimium in-

Digitized by Google

invaleſcat mos, nimias hæmorrhagias vel etiam dolores compeſcendi gratia pillulis de cynogloſſa utendi, quæ tamen, quum habeant & opium & ſemen hyoſcyami, & ingentem capitis ſtuporem ſæpius relinquant, cautiſſime omnino adhibendæ ſunt. Neque unquam, ubi mitiora rem expedire poſſunt, ea dare oportet, ſed tamen hac cautione, ne corpus valde viribus dejectum ſit.

§. X.

Omnia, quæ ſtuporem inferunt, in ventriculi & inteſtinorum vitiis cautiſſime vel nunquam offerre oportet, quia nec ullum remedii genus tam inimicum naturali tono & motui partium nervoſarum eſt eumque lædit, quam ejuſmodi auxilii genus.

Scholion.

Ad valetudinem tuendam & ægritudines corpore arcendas nihil æque juvat, ac tonum, robur, & motum primarum, ut vocant, viarum cuſtodire incolumem, eo quod ſaluberrima illa per alvum excretio, qua modo ſordes, quæ ex digeſtione remanent, modo quæ ex univerſo corpore huc confluunt, expurgantur, ab hoc ipſo maxime dependeat. Ea itaque ſegniore facta, vel penitus intercepta, ingens vitioſorum humorum ibi collecta colluvies & dare & fovere morbos conſuevit. Nihil vero tam repente inteſtinorum periſtalticum motum minuit & inteſtinalem excretionem ſupprimit, quam ſedativum & anodynum, ipſa teſtante experientia. Nam ſicut omnia remedia, ita etiam validiora & quæ motum ſiſtunt, in ventriculum & inteſtina primum & primario ſuam exerunt efficaciam.

§. XI.

Res periculi pleniſſima eſt, ubi ventriculus & inteſtina ad inflammationem & ſphacelum inclinant, vel ubi magna humorum in corruptionem prona impuritas eſt, opiata & anodyna propinare.

Scholion.

Staſin & quietem ſanguinis firmam in vaſis quæ inflammationis productrix eſt, niſi opportune diſcutiatur, in ſphaceloſam putredinem abire, extra dubitationem eſt poſitum. Quandocumque itaque atroces has partes exercent dolores vel ſpaſmi, corporaque ſunt infirma vel impura, certe haud parvum imminentis inflammationis eſt periculum. Prudentis itaque eſt, in dyſenteria, in paſſione iliaca, colica ſpaſmodica & atroci cardialgia, probe & vires ægrotantium & tempora morbi atque humorum diſpoſitionem intueri, ſi ſedativa exhibere velimus: alias loco exoptati ſolaminis, mortem accerſimus. Ita legimus apud probatæ fidei authores, ab opiatis per os aſſumtis, vel per clyſterem infuſis, lethalia mox ſymptomata exorta fuiſſe: v *Thonnerus in Obſerv. Lib. 3. Cap. 5. VValdſchmidius in Diſſert. de noxa opii. Tillingius Opio pag. 46 Sennertus lib. 5. Praxeos P. 3. cap. 1. it. Marcellus Donatus in hiſtoriis medicis mirabilibus.*

§. XII.

Quum ſedativa & ſtupefacientia tantam vim robori inteſtinorum inferant, illud labefactent & tantum non penitus evertant: ideo nihil & producendæ & fovendæ hypochondriacæ paſſioni tam opportunum eſt, quam crebrior horum medicamentorum uſus.

Scholion.

Morbum, qui dicitur vulgo hypochondriacus, ex continuis inflationibus & ſpaſmis ventriculi & inteſtinorum canalis plane nervei fieri, eumque excretionis alvinæ ſuppreſſę & inde ingentis vitioſorum humorum congeſtionis obortæ productum eſſe, certiſſimum eſt. Cum vero hæc remediorum genera alvo cohibendæ admodum ſint dicata, vim & robur inteſtinorum minuendo, quid iis exitioſius in hoc morbo excogitari poſſit, ego quidem non video non ſemel, ſed aliquoties, quod ſancta fide teſtari poſſum, a ſolo immoderato adſtringentium & opiatorum uſu, in diarrheæ vel dyſenteriæ fluxu coercendo, cohibendo intermittendum impetu, moleſtiſſimum hypochondriacum, quod in feminis hyſtericum dicitur, malum, & quod per omnem fere reliquam ætatem bo-

homines miſere exercuit, enatum animadverti. Et ſi quis ſymptomatum, dolorum nempe in hac paſſione ſævitiam paulo frequentius anodynis infringat profecto ad tempus quidem allevamentum quoddam adfert, ſed contumacia malum auget.

§. XIII.

Sunt etiam ſedativa & maxime ſoporifera & ſtupefacientia admodum infenſa capiti ejuſque morbis, quia carotidum, quæ ex tenuiſſimis tunicis conflatæ ſunt, motum & pulſum languidiorem reddendo, valde tardum ſanguinis per caput faciunt circuitum. Unde ſanguinis ibi factæ ſtagnationes graves pariunt morbos.

Scholion.

Multum intereſt, ut caput a morbis immune maneat, membranarum cerebri tonum & ſanguinis circuitum per hoc ipſum integrum ac ſalvum cuſtodire. Nihil vero præter omne vaporoſum, graveolens, & quod fortem ſpargit odorem, nervoſis cerebri tunicis infeſtius eſt. Nam ſiſtitur inde earum tonus & robur, minuiturque vis illa arteriolarum ſyſtaltica & elaſtica, atque ideo tardior fit ſanguinis per caput progreſſio, quam humoris ſeroſi ſeceſſio ſequitur, ex qua præcipui capitis morbi, ut paralyſis, memoriæ abolitio, aphonia, auditus difficultas, affectus ſoporoſi, hemiplexia, & dolores fixi ſuam trahunt originem. Vel etiam a vaſorum cerebri nimia, ob infartum ſanguinis, diſtenſione, melancholia, cui non raro phantaſia plane corrupta, ſpectrorum viſio, & inſomnia terribilia junguntur, item mania, quæ facile in furorem tranſit, natales ſuos ducunt. Hiſce morbis & ingenerandis & fovendis vaporoſa hæc & ſtupefactiva maxime ſunt accommodata, neque ego ſemel, ſed aliquoties vidi, ab incauto horum remediorum uſu mitiores capitis morbos in graviſſimos tranſmutatos, adeo, ut capitis dolor in affectum ſoporoſum, hemicrania in fatuitatem, paralyſis in apoplexiam, vertigo in epilepſiam, auditus difficultas in ſurditatem degeneraverit.

§. XIV.

Quum tam inimica & cerebri & inteſtinorum membranis ſint anodyna & opiata, minuendo harum partium vim ac robur, maxime omnium infantes & ſenes cavere ab eorum uſu oportet.

Scholion.

Duplici ex cauſſa & infantibus & ſenibus exitioſa ſunt ſedativa. Primo, quod alvinam excretionem retardant, deinde quia ſyſtemati nervorum & membranarum imbecillitatem quandam inferunt. Utrumque & ſenibus & infantibus perniciosiſſimum eſt, quia morbi, has ætates infeſtantes, vel ex alvo adſtricta, vel ex debilitate cerebri & nervorum prognaſcuntur.

§. XV.

Certæ & indubiæ experientiæ eſt, infantes ab anodynis paulo liberalius datis ingenii & memoriæ ſtuporem longius durantem contrahere.

Scholion.

Siquidem in tenerrima illa membranarum cerebri apud infantes ſtructura facta gravior læſio non tam facile diluitur. Præeximium & ſapiens eſt monitum *Stalpartii van der Wiel*, qui *Cent.* I. *Obſ.* 42. inquit: *Caveant atque obſervent, quotquot curæ ſuæ infantes traditos cuſtodiunt mulieres nutriceſque, ne illis, quamprimum moleſtia ac dolore afficiuntur, anodyna propinent. Contingit enim ſæpenumero, ut, quamvis non occidant, infantum tamen cerebrum nervoſque debilitent, ad ſummumque tremorem, paralyſin & fatuitatem excitent.* Hujus ſententiæ eſt etiam *Willliſius in Pharm. P.* I. *p.* 191. dum inquit: *Ab hoc pharmaco ingenii tarditatem & ſtupiditatem, alios amentiam contraxiſſe ſcio.*

§. XVI.

Anodyna & opiata nocentiſſima ſunt valde debilibus, vel ætate vel morbo fractis, item ubi pulſuum eſt languor, motuum defectus & in ſuccorum corruptionem prona diſpoſitio.

Scholion.

Perpetuum in praxi medica debet eſſe monitum, primo, ut nunquam valida ſeda-

Digitized by Google

dativa propinemus, ubi virium eſt infirmitas, ubi pulſus, qui ſemper ab exhibitis opiatis fit minor, eſt debilitas. Secundo, ubi viſcerum adeſt infarctus & *ἀτονία*, ut in morbis chronicis nunquam fere utilia ſunt, & tertio, ubi ingens ſanguinis & humorum eſt impuritas, ut in cacochymicis, ſcorbuticis; in quibus ad ſiſtendum dolorem vel ſpaſmum paulo immoderatius datum opiatum lethiferum eſt, ſphacelum quia inducit paratiſſime. Quarto, ubi diutius inhærens atrox dolor admodum vires debilitavit, parcius ea remedia tentare oportet, ne poſt majorem virium lapſum & ſudorem pareſis vel alius nervorum adfectus membra occupet. Quare ſemper præſtat, ſi res poſtulat, in morbis incipientibus, ubi vires ſemper ſunt firmiores, quam ubi per vim continui morbi ex exhauſtæ ſunt, hæc auxiliorum genera adhibere.

§. XVII.

Quoniam duo doloris ſiſtendi capita ac veluti ſcopi ſunt, doloris nempe magnitudo atque atrocia, pulſuum durities & robur, videtur profecto, ſi hæc adſunt, tentandum hypnoticum eſſe, præſertim ſi dolor a cauſa quadam externa enatus fuerit.

Scholion.

Per cauſam externam eam volumus intellectam, ubi a vermibus, a calculo, a dente prorumpente, a punctura tendinis vel nervi, diſciſſione unguium, vel profundiori clavo in pedibus atrox naſcitur dolor, qui raro ingentem ſymptomatum inſultum, qui ipſam mortem poſt ſe trahit.

§. XVIII.

Sicut in genere omnia leniora, ceu tutiora, præferenda ſunt validioribus: ita ad levandos etiam dolores, ſi mitioribus poſſumus eſſe contenti anodynis, non facile ad fortiora confugiendum eſt.

Scholion.

In mitiorum claſſem ſulphur ex vitriolo anodynum & ſpiritum nitri dulcem bene præparatum, ex vegetabilibus crocum, nuciſtam, ex ſuaveolentibus moſchum & ambram, ex præparatis oleum chamomillæ & millefolii verum referenda eſſe exiſtimo. Atque etiam huc pertinet opium, ſaltem cum aqua pluviali depuratum, & adjectione analepticorum, aut purgantium aut alexipharmacorum dextre correctum. Plura vid. *in Diſſert. noſtra de correctione opii.*

CAP. VIII.

De ceteris medicamentis virulentam naturam referentibus.

§. I.

PRæter ſupra allata veneni vim habentia medicamenta, ſunt adhuc alia, nocendi virtute inſtructa, quæ improvide ex errore medicantium uſurpata & gravium ſymptomatum & mortis ſæpius cauſſam præbere poſſunt.

Scholion.

Horum in numero & claſſe ſunt cantharides, nux vomica & medicamenta ex metallis, auro, venere & ſaturno parata, quorum non adeo tutus uſus eſt.

§. II.

Cantharides penetranti cauſtico ſale pollent, quo inflammant & veſicas excitant, atque ideo ſolidis partibus vim quandam inferunt.

Scholion.

Acrimoniam ſalis volatilis, quod ejuſmodi inſectis ineſt, ſatis abundeque inflammatoria & veſicatoria earum vis demonſtrat, quam promtiſſime in cute, ſi ei applicentur, exſerunt. Et præterea luxuriantem carnem abſumunt; nam ſi emplaſtrum veſicatorium, in globulum redactum, fonticulo, qui ob carnem exſuperantem conglutinari incipit, imponitur, carnis excreſcentia ſtatim tollitur, & fluxus ichoris promovetur.

§. III.

Sal volatile cantharidum cauſticum, ſi vel interne vel externe uſurpen-

pentur, ductus urinarios maxime petere & ſpaſmis corripere ſolet; unde plerumque ardorem & difficultatem urinæ, quandoque etiam mictionem cruentam efficiunt.

Scholion.

Sicut omne virus fere peculiarem & propriam in certas, quas afficit, partes nervoſas vim habet, ob convenientem for ſan pororum particulis veneni ſtructuram: ita etiam mirabile, cantharides, & intro ſumptas & exterius adplicatas, in ductibus iſtis nervoſo membranaceis, qui & ſegregandæ, & retinendæ & emittendæ urinæ deſtinati ſunt, vim ſuam cauſticam & ſpaſticam exerere, id quod ſatis abundeque ex obſervationibus fide digniſſimis liquet. Legi hanc in rem poſſunt *Miſcell. Nat. Curioſ. D. 2. A. 8. Obſ.* 137. it. *Dec. 2. A.* 10. *Obſ.* 133. it. *Bartholinus Cent.* 5. *Hiſt.* 21. it. *Hiſt.* 82. urinam quoque cruentam non raro reddit, obſervante *Johanne Langio Epiſt.* 47. it. *Henrico ab Heer Obſ.* 9. *Raygerus l.* 2. ſcribit: ſe pluſquam centies a veſicatorio adplicato urinæ difficultatem & ſuppreſſionem obſervaſſe.

§. IV.

Neque tantum in urinariis viis erodens cantharidum viis ſubſiſtit, ſed & alias nervoſas partes vehementer ſtimulando dolores accendit.

Scholion.

Referunt *Miſcell. Curioſ Dec. 2. A. 7. obſ.* 236. juvenem pro ſtimulanda venere binas cantharidum drachmas vino infuſas potaſſe, unde in inquietudinem, graves dolorum cruciatus & animi deliquium incidit. *Hildanus Cent. 6. obſ.* 98. & 99. a veſicatorio ex cantharidibus febrem, dolores & urinæ ardores notavit.

§. V.

Quum ſal volatile illud cauſticum, etiam per uſum externum, in univerſum nervoſarum partium ſyſtema penetrans, eas convellat, non ſine periculo & exacerbatione in inflammatione meningum, ventriculi & ubi delirium & convulſiones ſunt, vel ex metuendæ, veſicatorium adplicatur.

Scholion.

Peccant in eo ſæpius medici, quod præſente in acutis febribus deliri vel convulſionum periculo ad veſicatorium, tanquam ad ſacram anchoram, confugiant. Quam triſtis ſæpe ſequatur eventus, brevi poſt auctis iſtis ſymptomatibus, & ipſe didici experientia, & aliorum hac de re obſervationes id confirmant, vid. inter alia *Obſ.* 131. *Dec. II. A. 9. Miſcell. Nat. Curioſ.* ubi *Cl. Konig* exempla adfert febre maligna laborantium, deliriis, vigiliis & inquietudine adflictorum, quibus adplicata veſicatoria intenſiſſimos dolores, ardores ſummos, ac ſi pars æneo igne torreretur, & capitis incendium cum convulſionibus epilepticis funeſtis concitarunt, id quod etiam *Thonerus li.* 1. *obſ.* 20. variis exemplis confirmat. Et *Baglivus pag.* 68. phreneticis valde pernicialia veſicatoria eſſe ſcribit, quia omnes iis uſi in pejus ruebant & maxima ex parte convulſi moriebantur. *Gerhardus Columba de febri peſtilenti* diſſuadet ea in tenellis hac febre laborantibus, ne ob dolorem anſam convulſionibus dent. Horum quoque uſum valde noxium in variolis deprehendit, quia non multo poſt ſecutæ ſunt convulſiones, dubio procul ob dolorem, quem excitant, præſertim quando eo tempore adhibentur, quo ardentiſſimus in exulceratione manuum dolor urget, ex quo certe, mea quidem ſententia, juvenes ſenſibilioris texturæ, præſertim ſi confluentes ſunt, moriuntur, eo quod atrociſſimus ille dolor membranas cerebri in conſenſum rapiendo, mox delirium & convulſiones ſuſcitat.

§. VI.

Quamvis cantharides virulento quodam & ſæpius cum noxa agant principio, tamen in febribus continuis, etiam malignis, ubi pulſus ſunt languidi, ſopor & torpor capitis urget, & petechiæ, variolæ, morbilli, purpura, podagra, eryſipelas retrocedunt, non ſine emolumento veſicatoria ex cantharidibus nuchæ &

carpis manuum imponi, obſervationes practicæ teſtatum faciunt.

Scholion.

Mercurialis inter alia auxilia veſicantia in peſte ut præſtantiſſima *Li. de peſte c. 26.* commendat & *Gerhardus Columba* ea brachiis adplicata in retroceſſione morbillorum & variolarum magni facit. *Cl. Vvaldſchmidius in Miſcell. Curioſ. Dec. 1. A. 2. obſ.* 214. ſcribit. *Nunquam me feſellit veſicatoriorum uſus in morbis malignis. Neque vero alia ratione & tempore juvant, ubi motus ſolidorum & fluidorum deficiunt, motus arteriarum languidi ſunt & vis quaſi naturæ fracta, dum penetranti illo, quo prædita ſunt, ſtimulo univerſi corporis tubulos nervoſo muſculares ipſaſque arterias de novo animant, eaſque ad vividiorem contradictionem & ſyſtolen invitant. Qua ac cauſa ab eorum adplicatione pulſus ante depreſſi ſe ſe attollunt, parvi majores fiunt.* Ex quo apparet, non ſine cura & cautione in pulſu forti & celeri veſicantia adplicanda eſſe, niſi dolores, febres, inflammationes accendere & phrenitidem accerſere velimus. Ex his quoque credo facile apparere rationem, cur in vetuſtis & rebellibus hemicraniis, cephalalgiis, doloribus iſchiadicis, ophthalmia inveterata, interne vero in hydrope cantharides maximum levamentum adferant; ſiquidem irritando nerveas tunicas fortiorem reddunt arteriarum ſyſtolen, qua univerſa ſanguinis & humorum maſſa velociori curſu per vaſa fertur & veteres ſubinde obſtructiones hac ratione reſolvuntur.

§. VII.

Inter medicamenta ſuſpecta & quæ virus quoddam reconditum alunt, ut adeo plus damni, quam utilitatis ab iis expectandum ſit, merito nux vomica referri debet.

Scholion.

Nuces vomicæ duplicis ſunt generis, aliæ ſunt majores, aliæ minores: illas arbor, quæ dicitur Caniram & in *Horto Malabarico pag. 67.* deſcripta eſt, profert, eæque ſunt officinales. Minores ſunt fructus arboris Timorenſis, quæ lignum colubrinum ſuppeditat. Utræque ſunt amaræ, ſed ſub amaritie virus quoddam latere, ex ſymptomatibus, quæ præſertim in animantibus producunt, dijudicamus.

§. VIII.

Quum canibus nuces vomicæ oblatæ brevi temporis intervallo omnis generis muſculos & artus, neque minus diaphragma atque ventriculum & inteſtina in vehementes convulſivas tractiones & conſtrictiones conjiciant, quas poſt ſubita mors ſequitur, recte ideo concluditur, eas non ſine periculo in uſum, præſertim ſi is promiſcuus fuerit, eſſe vocandas.

Scholion.

Experimenta illa, quæ cum nuce vomica in canibus *Cl. Vvepferus* perfecit in *lib. ejus de cicuta aquat. cap. 13. pag. 194. & ſeqq.* pulchra ſunt & lectu utiliſſima. Atque horrendas convulſiones tam in internis, quam externis partibus nervoſo membranoſis eas concitaſſe animadvertimus. Quanquam vero nonnulli ex medicis hoc ſimplex animalibus, non vero humano corpori infeſtum eſſe contendant, ego tamen minime hiſce ex toto adſentiri poſſum; nam legimus apud *Matthiolum*, pauca nucis vomicæ quantitate mulierem jam ſeneſcentem eſſe extinctam. Et ipſe novi exemplum, ubi puellæ decem annorum ad pertinacem vincendam quartanam grana 15. nucis vomicæ duabus vicibus præcedentibus & ad vomendum conatibus extincta eſt; quo magis apparet, quam periculoſa ſint ejuſmodi experimenta, ſine ratione & cautione inſtituta, ubi utique ſatius eſt cum *Celſo* nullum ejuſmodi experimentum tentare, ne medicus occidiſſe, niſi ſervaſſet, videatur.

§. IX.

Quamvis ſit venenum ſumme activum, vehementer genus nervoſum convellens nux vomica, tamen ut aliis venenis, ita etiam huic non omnis laus & virtus detrahenda eſt, & non modo veriſimile eſt, ſed & ipſe uſus docet, in morbis languidis, ubi natura ad motum & ad excretionem quaſi eſt excitanda, alexipharmacis

aliis.

Digitized by Google

aliis hoc medicamentum mixtum non leve auxilium ferre poſſe.

Scholion.

In hac re maxime obſervatio *Fallopii* me confirmat, qui in *Tract. de tumoribus præternaturalibus Cap.* 27. adſeverat, in peſte nucis vomicæ ſcrupulum unum vel duos & quandoque drachmam unam pro doſi adſumptam magnum ſudorem excitaſſe, & quibus hic ſudor accidit, eos evaſiſſe. Neque exiſtimo, citra experientiam & uſum tantopere olim celebratum fuiſſe *Electuarium de Ovo*, Maximiliano I. Imperatori oblatum, de cujus eximio effectu idem *VVepferus l. c.* refert: ipſi peſte periculoſe ægrotanti parentum ſuum portiunculam Electuarii de Ovo in aceto roſaceo ſolutam propinaſſe, inde mox obdormivit, tota nocte ſudavit, mane ſurrexit emergente ſub axilla dextra bubone parvo, qui citra ſuppurationem evanuit. Ex quo rurſus apparet, non omnia venena eſſe in medendo reſpuenda, ſed hæc velut heroica auxilia magnam obſervationem & prudentiam in medentibus deſiderare. Cæterum de nuce vomica ejuſque effectibus & ſymptomatibus, quæ excitat ſumpta, qui præter *Sennertum lib. 6. part. 7. cap.* 20. copioſius & accuratius ſcripſerit, novi neminem.

§. X.

Ad medicamenta veneni loco habenda pertinent etiam metallica ex auro, ex venere non recte præparata vel uſurpata, item omnis generis saturnina.

§. XI.

Aurum eſt corpus mercuriale, naturæ fixiſſimæ & compactiſſimæ, ſique aquaregia ſolvitur & ſolutio coagulatur, tam corroſiva evadit, ut fere mercurium ſublimatum in corrodendo æmuletur.

Scholion.

Equidem aurum, per ſolutionem corroſivum redditum, in eo diſcrimen quoddam recipit a cauſtico mercurio, quod illud fixioris naturæ in ventriculum potiſſimum agat, hoc vero indolis penetrantioris magis & volatilis in diſſitas corporis partes vim ſuam evibret, ſed tamen utrumque ob corroſivam virulentiam & gravia ſymptomata & ipſam mortem accerſere poteſt.

§. XII.

Aurum ſalibus adſociatum ſtimulando primas vias purgat, vel nimium tunicas nerveas ventriculi & inteſtinorum laceſſendo inimicos ſpaſmos concitat.

Scholion.

Aurum fulminans licet bene præparatum ſit, tamen majori doſi vel in pulvere vel in pilulis datum alvum fortiter ſubducit & aliquot ſedes cum torminibus movet, omni ſine dubio ob particulas menſtrui ſalinas, in ejus poris adhuc derelictas: mirum quippe eſt, quomodo ſalia vim hujus metalli intendant. Nam ſi quis granis tantum duobus auri fulminantis drachmam ſemis ſalis cujuſdam v. g. arcani duplicati adjecit, omnibus his invicem bene trituratis, ita vis intenditur hujus remedii purgativa, ut vel decem exinde ſedes non ſine contorſione abdominis moveantur.

§. XIII.

Aurum fulminans non rite edulcoratum inque pulvere paulo majori doſi datum tam vehemens eſt, ut ventriculum vel inteſtina interdum corrodat, idque magis fit in ſubjectis tenerioribus & ubi prima regio corroſivis cruditatibus obſeſſa eſt.

Scholion.

Nequiquam is noſter eſt animus, ut aurum, quod dicitur, fulminans aliaque ex nobiliore hoc metallo parata, in curationibus ex toto damnare & rejicere velimus, cum probe nobis cognitum ſit, mercurium vivum, auri connubio fixatum, incomparabile eſſe præſidium. Id tamen inficiari non poſſumus, ea inſecura ſæpius fieri medicamenta per ſalia, ſi ipſis intime admiſceantur, ſive ea extrinſecus, ſive in corpore demum accedant. Tunc enim aurum, non ſecus ac mercurius corroſivum quaſi in venenum amatur. Vidimus quartanariis, hypochondriacis etiam ad quatuor vel ſex grana tantum aurum fulminans datum

tum tormina, ſpaſmos atque anxietates cum ſudore extremorum frigido, languore, immo animi defectione excitaſſe. Idem medicamentum teneræ conſtitutionis virgini, ex rheumatica febre laboranti, virides cum ſumma anxietate vomitiones, quas brevi tempore animi deliquium & mors ſequebatur, concitavit.

§. XIV.

Infantibus, ſi a lacte corrupto ægrotant, & virides feces, quæ corroſivos teſtantur ſuccos, ejiciunt, aurum fulminans præbere valde perniciofum.

Scholion.

Memini, olim a medico, magni quidem nominis, ſed temeritate omnibus ſuperiore, infanti dimidii anni, ex corroſivo lacte ventris torminibus vexato, fulminans aurum ad ſex grana pro una doſi in pulvere oblatum, ubi paulo poſt ſumma anxietas, inquietudo cum extremorum frigore, convulſionibus, & mors ſecuta fuit. *Cl. Rivinus, Profeſſor Lipſienſis*, memorat *in libello Pathologico Therapentico*, ab auro fulminante mortuum infantem, in cujus inteſtino, facta ſectione, foramina reperta fuerunt.

§. XV.

Aurum fulminans aliaque ex auro concinnata tutius in pilularum, quam pulveris forma exhibentur.

Scholion.

Uti aurum omnium, quæ in tota rerum natura reperiuntur, eſt ponderoſiſſimum, ita etiam medicamenta ex eo parata gravia admodum ſunt. Hinc fit, ut non facile e ſede ſua poſſint dimoveri. Ita aurum fulminans, ſi in cochleari cum vehiculo deglutiendum offertur, vix ac ne vix quidem elui ex cochleari poterit. Igitur gravis hic pulvis, deſcendens in ventriculum, fixam quandam ſedem ibi occupat, & a ſuccis occurrentibus corroſivis vim deleteriam aſſumens, vehementer eam partem, cui inhæreſcit, lancinat atque erodit, unde gravia nervoſi generis pathemata naſcantur neceſſe eſt. Id malum vero præcaveri poteſt, ſi ejuſmodi gravia aliis forma pillularum miſceantur. Tum enim ſucceſſive fit in ventre diſſolutio, & graves metalli partes non in unum coeunt, nec unam partem occupant, ſed hinc inde parietibus ventriculi & inteſtinorum inhærent.

§. XVI.

Alia quoque ex auro corroſiva, quæ vendirantur, remedia non omni periculo & noxa vacant.

Scholion.

Venditat quidam empiricus chymicus in hoc diſtrictu pulverem, ad tria grana ſingulis diebus ſumendum, in doloribus podagricis, quos tribus doſibus ſe ſublaturum promittit. Accepit eundem pulverem vir generoſus, annorum 60. ſed admodum ſenſibilis conſtitutionis, atroci podagrico dolore vexatus, & altero die ſtatim ceſſavit omnis dolor. Cum vero alteram doſin circa ſomni tempus ſumſiſſet, poſt mediam noctem maximis anxietatibus, ventris torminibus, inquietudine exagitatus fuit. Mane caput ob vertiginem & virium languorem vix attollere poterat. Animi poſtea deliquium & ipſa mors ſucceſſit, & ſic ſanus alias & robuſtus vir brevi interemptus fuit. Cognati miſerunt ad me aliquot doſes pulveris, qui ſaporis admodum conſtringentis & corroſivi erat, ut longo tempore amarulentus & quaſi ventrem referens ſapor non potuerit ex lingua detergi. Sive ex auri, ut vulgo fertur, ſive ex veneris & mercurii proſapia hic pulvis prodierit, certum eſt, corroſione inteſtinalium tunicarum eum nociſſe. Quod vero ad ejuſmodi remedia interdum atrociſſimi dolores repente conquieſcant, id mea quidem ſententia fit, quod genus nervoſum afficiendo, etiam ex extremis partibus validioribus ſtricturis materiam peccantem ad interiora celeriter repellant, ſed majori certe damno atque periculo. Monendi proinde etiam ſunt omnes illi, qui arcana ex auro venditant, ſub titulo pulverum vitalium, auri diaphoretici, qui tamen ſaporem ad venerem proxime accedentem adhuc præ ſe ferunt, ne ea corporibus ſenſibilioribus, & quæ ſpaſmis exercentur, in liberaliori doſi offerant. Neque enim paucæ ſe ſe mihi obtulerunt obſervationes, ubi de ſumma anxietate præcordiorum poſt largiorem eorum doſin ægrotantes conqueſti

fuerunt,

fuerunt, ita ut inflammati ventriculi principium adfuerit.

§. XVII.

Naturam quoque valde corrodentem & virulentam poſſident ex venere parata, proinde rarius & magna cum cautione ſumenda ſunt.

Scholion.

Pertinent ad hanc claſſem vitriolum album, mere venereum, vitriolum Cyprium ejuſdem ingenii, tincturæ vel chryſtalli veneris, item tincturæ lunares cœruleæ, quæ a venere tantum ſuum mutuantur colorem. Quæ remediorum genera ad vermes necandos & expellendos, ad quartanam contumacem expugnandam, atque ad morbum epilepticum vincendum a quibuſdam majorem in modum commendantur.

§. XVIII.

Cavendum ab omnibus venereis corroſivis eſt, ubi corpora ſunt infirma, cholericæ ac ſenſibilioris naturæ, & ubi ſpaſmodicæ ſtricturæ ventriculum & inteſtina exercent; circumſpecte vero data non penitus uſu & laude privanda ſunt.

Scholion.

Vidi certe, a granis 15. vitrioli albi cum granis 10. croci ſumtis & deſuper pingui juſculo hauſto, in contumaci quartana vomitiones cum ſummis anxietatibus ortas, quibus aliquot diebus finitis ex toto febris deſiit. Eundem effectum a granis 6. vitrioli Cyprii notavi. Vidimus quoque a tinctura veneris *Helvetii* in infantibus vermes cum alvina colluvie ſecretos. Sed tamen fatendum etiam eſt, ab ejuſmodi remediis, ſub ventriculo infirmo & ſpaſmis obnoxio, diuturnas anxietates, pectoris conſtrictiones cum ſpirandi difficultate, tuſſi ſicca, nos non ſemel obſervaſſe. In memoriam mihi hoc loco incidit, medicum temerarium febre acuta laboranti drachmam unam vitrioli albi cum aqua roſarum ſumendi ſeptimo demum die præſcripſiſſe, quo ſumto non multo poſt ſtrangulatus periit.

§. XIX.

In numerum eorum medicamentorum, quæ minus tuta, triſtibus exemplis quaſi infamata ſunt, jure merito que ex ſaturno parata referri debent, quippe quæ ſale conſtringente vim ſuam pernicialem in tunicas maxime ventriculi & inteſtinorum nerveas, quas ſpaſmis adfligunt, exercent, & inde quoque in alias corporis partes virus ſuum evibrant.

Scholion.

Equidem in frequenti uſu interno noſtris temporibus non amplius ſunt remedia ex plumbo parata, niſi quod ſaccharum ſaturni & ex eo paratam tincturam antiphthiſicam Grammanni præſcribere etiam nunc ſolennis moris ſit: a chirurgis vero & empiricis magiſterium ſaturni, ceruſſa quoque ejuſque ſaccharum ad ſiſtendam gonorrhœam eo frequentius uſurpantur.

§. XX.

Ex omnibus, quæ inimica naturæ ſunt, nullum eſt, quod tam valide & tam graviter inteſtina eorumque tonum deſtruat, quam ſaturninum quoddam.

Scholion.

Equidem ſaturnina non ſunt ejus generis, ut more aliorum venenorum cito perimant, etiamſi in paulo majori doſi præbeantur: tamen, repetita ſi fuerit etiam minor doſis, lenta morte homines tollunt, adeo ut plures ſibi perſuaſum habeant, lentum illud venenum, quod Galli *la poudre de ſucceſſion* vocant, ſaturninæ eſſe proſapiæ. Quemadmodum vero omnibus venenis propria & peculiaris indoles ac virtus eſt, quæ certas quaſdam partes præ aliis gravius adficit; ita ſaturnina inimiciſſima ſunt inteſtinis.

§. XXI.

Symptomata, quæ ex ſaturninis in corpore producuntur, ſunt maxime contumaciſſimæ alvi adſtrictiones, atrocia tormina, colicæ convulſivæ, nauſeæ, vomitus, icterus, ventris intumeſcentiæ, gravitas in ventriculo, urinæ ſuppreſſio, color plumbeus; poſtea pareſes, contracturæ,

Digitized by Google

aſthmata, lentæ febres, vertigines & ſæpius mors ſequuntur.

Scholion.

Hiſce ſymptomatibus metallurgi, qui ſaturninas mineras igne tractant, vel lithargyrium ponderant, aut fumum ejus ore hauriunt, ſi ad ventriculum deſcendit, torquentur. Neque ignotum eſt, figulos a fugo lithargyrii ſæpe ſe peſſime habere, ſævíſque inteſtinorum doloribus & alvo pertinaciſſima frequentius corripi. Neque forſan adhuc ignoratur, quam funeſta damna ante aliquot annos quidam lucri cupidi, acidi vinis lithargyrii pulvere, ea dulcificandi cauſa, admixto intulerint, dum plures hoc modo e medio ſublati ſunt, cum colicæ convulſivæ, nauſeæ, vomitus, icterus, contumax alvi ſtrictura, pareſis, contractura, aſthma, eos adorirentur & elumbes quaſi, pendulis artubus & reſolutis enervati viſerentur. Plura de hiſce legi poſſunt in *Miſcell. Curioſ. Dec. 3. ann. 4. obſ. 30. 92. & 100. item Dec. 1. anno 3. 131.* Item in noſtra *Diſſertatione de Metallurgia morbifica*.

§. XXII.

Propter vim naturæ humanæ valde infenſam veteres ſaturnina venenis annumerare non dubitarunt.

Scholion.

Scribonius Largus de Compoſitione medicamentorum Compoſit. 184. *p.* 101. ſcribit: *Ceruſſam qui bibunt, vertigine urgentur, aſthmate laborant, præfocantur: Juvat oleum, lac cum melle, cremor ptiſanæ, aqua mulſa* &c. *Anazarbæus lib. 6. cap.* 27. inter ſymptomata lithargyrium hauſtum ſequentia memorat ſtomachi, ventris & inteſtinorum gravitatem, cum magnis torminibus diſtendentibus, urinæ retentionem, tumorem ventris & plumbeam deformitatem. Quibus ſuffragatur *Cæſalpinus l. 3. cap.* 24. qui ceruſſam & lithargyrium venenis annumerat, & ſequentia ab iis notavit ſymptomata, cum ait: *horum uſum inſequuntur gravitas in ventriculo inteſtinis, viſceribus, tormina vehementia, urinæ ſuppreſſio, corpus intumeſcit, color plumbeus eſt, valvuloſa tormina incenduntur, alvus ſupprimitur.*

§. XXIII.

Quum tanta noxa a ſaturninis introſumptis corpori humano immineat, prudenter ii agunt, qui plane ejuſmodi medicamentis, quæ plumbum habent, in curationibus abſtinent, ut ſunt ſaturni ſaccharum, tinctura Grammanni antiphthiſica.

Scholion.

Ego teſtari hic bona fide poſſum, me nunquam auſpicatum vel diu durantem effectum ab ejuſmodi remediis exhibitis annotaſſe. Læſus inde non modo fuit ventriculus ejuſque digeſtio, ſed & alvus adſtrictior reddita. Plures, qui gonorrhœa laborarunt, in tumorem teſtium exinde lapſi ſunt. Et merentur hanc in rem certe attendi, quæ de noxa ſalis ſaturni *Borellus Centur. 4. obſ.* 32. obſervatione digna memoriæ reliquit: *Habui amicum, qui ſacchari ſaturni nimiam hauſit quantitatem, ut tamquam paralyticus & fere mortuus factus ſit; rigebant membra ejus & tamquam congelatus & apoplecticus erat.*

CAP. IX.

De rebus venenatis in aere, utterque eſculenta & potulenta reperiundis.

§. I.

SIcut aer fluidum eſt & menſtruum ac vehiculum univerſale; quod omnis generis effluvia & exhalationes ex corporibus extrahit & in ſe recipit: ita etiam ſubinde noxias & naturæ humanæ infenſas detinet exhalationes, quæ ſpirando intus hauſtæ in ſummam perniciem hominem conjiciunt.

Scholion.

Aerem corpus eſſe fluidum, elaſticum, materia ætherea, quæ caloris fons & cauſa eſt, repletum, & quod inter ſua interſtitia copioſos vapores & exhalationes recipere poſſit, nemo ignorat,

rat, niſi qui plane rerum phyſicarum ſit expers. Neque vero illæ exhalationes, quas recondit, ſunt tantummodo aqueæ, ſed & ſubtiles terreæ, ſalino-ſulphureæ, caloris vel ſolis actione attenuatæ, inque aerem diffuſæ. Quemadmodum id apparet, dum ligna, carbones, gummata accenduntur, vel etiam mineralia ac metalla fortiter igne torquentur.

§. II.

Recipit etiam aeris fluidum multa graves & terreas exhalationes; quæ & nocent, & ſubinde etiam, imo cito mortales perimunt.

Scholion.

De hoc ne ullus quidem facile dubitavit, qui miaſmata peſtilentiæ & aliorum, quæ contagio infeſta ſunt, morborum per aerem ferri, inque alia corpora transmitti conſiderat.

§. III.

Ex virulentis & valde infenſis exhalationibus primo fere loco habendæ ſunt eæ, quæ ex carbonibus vivis & ardentibus in aera feruntur, eo quod non modo gravem noxam, ſed & celeriter necem & hominibus & ceteris animantibus inferre poſſint.

Scholion.

Id quidem vix videtur credibile, tantam noxam, tantumque virus habere hunc fumum, quia quotidie homines carbones accendunt, neque tamen ſemper, ſed rarius ſanitatis vel vitæ damnum exinde perſentiunt; cum tamen res ſit veriſſima, abunde id teſtantibus triſtitiſſimis exemplis, dum quidam ex hoc fumo, præſertim concentrato, celeriter opprimuntur, vel grave damnum accipiunt.

§. IV.

Jam inde a vetuſtiſſimis temporibus plures a fumo carbonum ardentium interfectos phyſicorum pariter & medicorum monumenta referunt.

Scholion.

Cæſarem Jovinianum fumo carbonum in conclavi mortuum eſſe teſtatur *Eutropius & Cellarius in notis ad Lib.* 10. *cap.* 10. *item Galenus lib.* 7. *de uſu partium Cap.* 8. Plures hiſtorias in unum collegit *Marcellus Donatus in Hiſtoria Memorabilium pag.*107. *Velſchius in Sylloge Curationum & Obſervationum inter Rhumelianas Obſ.* 54. *pag.* 173. *item Foreſtus Lib.* 4. *Obſerv.* 4. *Solenander in Conſiliis ſect.* 5. *pag.* 461. *Cheſneau Obſ. Lib* 1. *pag.*78. *item Amatus Luſitanus Cent.* 7. *Curat.* 33. *pag.* 58. Ex recentioribus *hiſtoire de l'Academie de ſcience A.* 1710. *pag.* 127. *Loſſius in Obſerv. Lib.* 1. *Obſerv.* 26. *Lanciſius de ſubitis mortibus Lib.* 1. *Cap.* 4. *Obſerv.* 2. *pag.* 136. *Ramazzini in ſupplemento diatribes de morbis artificum, & plura exempla a nobis notata legi merentur in Germanico a nobis conſcripto Tractatu*, Dedencken vondem ſchadlichen Dampfder Hols Rohlen, qui extat *parte* 5. *Diſſertationum, quæ de valetudine tuenda agunt* in fine.

§. V.

Symptomata, quibus affliguntur, qui incautius hunc fumum ore & naribus hauſerunt, ſunt ſenſuum omnium oppreſſio & torpor, profundus ſopor, ut quaſi cataleptici videantur, mentis alienatio; alii, qui non tam copioſe ſpirando hunc fumum attraxerunt, in graves cephalalgias, animi deliquia, aphoniam, ſummam artuum impotentiam viriumque languorem incidunt, qui difficulter diſcutitur.

Scholion.

Cælius Aurelianus Lib. 2. *Cap.*10. tradit, non aliter ſeſe habere, qui ex odore carbonum ſenſuum oppreſſione vel torpore afficiuntur, quam catalepticos, qui oculos habent diſtentos, dentium concidente junctione cum pulſu parvo atque imbecilli. Subito ſenſibus & motibus homines exinde privari *Marcellus Donatus l. c. & Loſſius l. c. item Solenander l. c. notarunt*. Vehementem vero cephalalgiam, animi deliquia & mentis alienationem inde ſecutam *Velſchius & Foreſtus loc. cit.* prodiderunt.

§. VI.

Sectio perniciali hoc fumo enectorum cerebrum maxime affectum oſten-

dit, dum vaſa meningum nimium ſanguine diſtenta, infarcta & inflammata invenerunt.

Scholion.

Id ipſum maxime advertere licet *in Hiſtoire de l'Academie de Science anno* 1710. *pag.* 727. ubi memorabilis & lectu digniſſima ejuſmodi obſervatio occurrit, qua docemur, quam lethiferum effectum in tribus hominibus hic fumus habuerit, & quæ poſt mortem in cerebro reperta fuerint. Neque forſan adhuc ignoratur triſtis ille caſus, qui aliquot abhinc annis Jenæ contigit, ubi aſperrima hieme in humili & parvo conclavi tres homines cita morte oppreſſi fuerunt, quem inſuetum & rariorem caſum rerum phyſicarum penitus ignari omnibus viribus dæmoni adſcribendum eſſe contenderunt. Qua de hiſtoria conſuli poteſt noſtrum judicium, item *Reſponſum Facultatis Theologicæ, Juridicæ & Medicæ Lipſienſis.*

§. VII.

Omnia & ſingula ſymptomata, quæ ex fumo carbonum ardentium immoderatius hauſto contingunt, ſatis abundeque planum ac teſtatum faciunt, huic fumo, præter vim ſuffocativam, omni fumo concentrato, communem, ineſſe narcoſin inferens ſive ſtupefactivum magnæ activitatis principium.

Scholion.

Necat hic fumus, ſi valde fuerit compreſſus & in unum collectus, duplici ex cauſa. Primo enim ſolenne eſt, animalia ab omni fumo, etiam lignorum, accenſo, item ſulphuris, & qui ex fermentatione muſti vel cereviſiæ fortiori prodit, ſuffocari, quia ſuſceptus intra tracheam & veſiculas pulmonales vapor deſtituitur potentia illa elaſtica, qua aer veſiculas iſtas & vaſa pulmonalia expandit, ut liberior ſanguini pateat tranſitus. Deinde hoc vapore repletus totus pulmo, ob impenetrabilitatem & reſiſtentiam, difficulter aeris etiam purioris illapſum admittit. Porro cum vapor ille narcoticæ virtutis poris vaſorum & membranarum per nares, fauces & pulmones mox altius ſe ſe inſinuet, more aliorum narcoticorum ſtatim elaterem & ſyſtolen arteriarum, quæ in meningibus ſunt tenuiſſimæ, infringit & tandem penitus tollit, unde ob deficientem arteriolarum capitis ſyſtolen ſanguis ibi ſtagnat & congeritur, unde ſopor, torpor, mentis alienatio & omnium ſenſuum privatio, animi quoque defectio non ſecus ac a narcoticis contingunt.

§. VIII.

Quoniam vapor carbonum vel ab intenſo frigore, vel in conclavi minus ſpatioſo nimis coarctatur, non mirum eſt, tunc demum pernicialem vel etiam lethalem noxam ab accenſis carbonibus homines experiri; minus vero, ſi in loco libero, patente & ſpatioſo hic fumus continetur, per quem aer tranſit & movetur, id contingere.

Scholion.

Ex hoc jam apparet clarius, cur ſub algidiſſima, quæ anno 1709. & 1715. incidit, hieme complures ejuſmodi funeſti caſus hinc inde, alias fere inauditi, acciderint. Poſſem enim vel decem mihi notas recenſere ejuſmodi hiſtorias, illi per omnia ſimiles, quæ contigit Jenæ. Servati autem ſunt plures & ex mortis faucibus erepti, ſi quis ſtatim auxilium tulerit, homines ſemimortuos in liberum & purum aerem transferendo, eorumque membra fortiter cum pannis fricando, vel ſanguinem detrahendo. Ceterum ex hiſce alatis illud in uſum noſtrum addiſcere debemus, peſſimum morem eſſe, hypocauſta clauſa accenſis carbonibus calefacere, vel arcendi frigoris cauſa ollas, carbonibus repletas intraque muliebres veſtes abditas, pedibus ſubjicere. Graviter enim inde luere feminas, & caput torpore & gravitate affici, non una ſimplici, ſed crebra experientia perſpeximus.

§. IX.

Ejuſdem fere noxiæ indolis eſt vapor, qui ex muris vel domibus recenter calce obductis exhalat, ſi quis in iis diutius verſetur, vel noctu dor-

miat:

miat: experientia enim quotidiana & plures annotatæ obſervationes ejus noxam ſatis abundeque patefaciunt.

§. X.

Symptomata, quibus adfligi ſolent, qui domos calce recenter illitas incolunt, ſunt maxime febres, ſternutatio fortis & diuturna præfocatio faucium, infarctus pectoris cum febre lenta.

Scholion.

Notabilis profecto eſt hiſtoria, cujus meminit *Hippocrates Lib. 3. Epidem. ægrot.* 2. ubi Hermocratem, qui decumbebat juxta murum novum, febris corripuit. Accidit ante viginti & aliquot circiter annos hic fatalis caſus, dum tres filii, infantes adhuc, conſiliarii aulici aliquot dies in camera, non ita pridem calce obducta, dormiverunt, & omnes intra duos dies angina ſuffocati perierunt. Generoſus vir ex vehementiori motu calefactus, adiit furnum, in quo paulo ante calx uſta fuit, ex quo incidit in morbum quemdam peculiarem, qui vocari poteſt ſternutatorius, & per aliquot annos ipſi adhæſit. Sternutavit enim ſæpius centies, & hæc acceſſio facta eſt certis temporibus præſertim, ſi quodam animi affectu fuerit correptus, aut ſi corpus fortius moverit, neque ulla medicina profecit. Novimus quoſdam in pectoris infarctus cum vigilia aſſidua, lentaque febre fuiſſe delapſos, morte tandem inſecuta. *Ramazzini de morbis artificum Cap. 21. p. 201.* acuta febre inde correptus vix evaſit, ſed poſtmodum ipſi cum lenta febre diu colluctandum fuit.

§. XI.

Vapor calcis vivæ non ſulphureæ, ſed ſubtiliſſimæ, acris & corroſivæ indolis eſt, qui nervoſis partibus in arteria aſpera & in capite altius ſeſe inſinuans ſpaſticis ſtricturis & commotionibus ſuperius dicta ſymptomata accerſit.

Scholion.

Quod in calce viva valde nocens & cauſticum reſideat principium, ex hiſtoria, quam adfert *Tulpius Lib. 3. Cap. 41.* luculenter adparet, ubi memorat, quod vir ſplendidus cum tota familia, quæ eidem accubuerat menſæ, in vertiginem, ardoris gutturis, vomitum & præcordiorum anguſtiam inciderit. Neque hæc mala aliam habuerunt originem, quam quod ex pariete recens illito calcis efflorescentiæ in patinam deciderunt. Calcem vero tam acriter urere & eroſione ſua pungere inteſtina, manifeſte docuit *Dioſcorides Lib. 5. Cap. 91. & Lib 6. Cap. 29.* Incidit hic mihi in memoriam peſſimus temerarii medici cujuſdam auſus, qui theologo magni nominis, cum ex pleuritide cum purpura complicata laboraret, manipulum calcis vivæ ſpiritu vini madefacto impoſuit pectori, quo poſtridie extincto, locus ille valde rubicundus & arroſus veſiculiſque refertus apparebat.

§. XII.

Neque hoc loco prætereunda eſt gravis & tetra exhalatio, quæ ex lucerna extincta, vel ſevo hircino, vel ex ſebacea candela extincta in aerem diffuſa naribus hauritur, quæ ſubinde gravia ſymptomata excitavit.

Scholion.

Olaus Borrichius in Actis Hafnienſibus Vol. 5. Hiſt. 86. narrat hiſtoriam cujuſdam mulieris, quæ in formandis candelis occupata in reſpirationem difficilem, gravem cephalalgiam, vertiginem & oculorum ruborem incidit. *Foreſtus Lib. 28. Obſ. 30.* ex fœtore lucernæ extinctæ hyſterica pathemata fœtumque extinctum obſervavit. Alii ex ſebacearum candelarum nitore in pulmonibus & capite maximas ſibi noxas accerſunt. Mira enim eſt odorum tam ſuaveolentium, quam graveolentium in genus nervoſum potentia, ut mox quaſdam mulieres inde in ſuffocationes, vel hyſtericas convulſiones conjectas fuiſſe legamus. Sed quod epilepſia & mors etiam ex fumo ellychnii extincti, naribus diutius ſuppoſiti, in dormientibus inferri poſſit, id clarius *Caſus 59. in Ammanni Parænſi Critica* oſtendit. Qui metalla in cryptis ſubterraneis fodiunt, a fumo ellychniorum plus periclitantur, & majorem ſpirandi anguſtiam contrahunt, quam a va-

poribus metallicis, qui in imis terræ viſceribus, niſi ignis accedat, non reperiuntur.

§. XIII.

Dantur etiam inter eſculenta eaque frumentacea certi generis venena, magnæ ad nocendum, quin ad necandum efficaciæ, & hæc inter lolium temulentum & ſecale corniculare nigrum, quæ duo graviſſimorum epidemicorum malorum haud infrequentes cauſæ ſunt.

Scholion.

Utraque hæc ſunt venena, multum autem inter ſe ratione naturæ, ortus & virtutis differunt. Vidi tamen, nonnullos ex medicis ea invicem confundere, adeo, ut pro iiſdem habeantur. Lolium temulentum vocari ſolet a *Caſparo Hoffmanno* lolium avenaceum, *milder Haber oder Schmindel-haber*. Vocari etiam ſolet gramen loliaceum & deſcribitur *a Rajo Hiſt. plantar. lib. 22.* Creſcit in locis humidis vel æſtate admodum pluvioſa. Symptomata, quæ excitat, ſunt cephalalgia vehemens, vertigo, ſopor, genuum contabſcentia, in quibuſdam delirium & temulentiam quandam excitat, ſi nempe pultem avenaceam comedunt & avena a granis iſtis per cribrum non bene fuerit ſeparata. Vomitus cum manifeſto levamine fit. Qua de re vid. *Miſc. Carioſ. Dec. 2. A. 8. obſ. 173. it. Dec. 2. A. 3. obſ. 186.*

§. XIV.

Lolium temulentum capiti maxime eſt infeſtum ob narcoticam, quam alere videtur, virtutem, quæ exinde patet, quia vertiginem ac torporem celerrime infert, ſi in pane comedatur. Si autem ex frugibus, quibus lolium immixtum eſt, parantur cereviſiæ, valide inebriant: vid. *Mart. Schockius Cap. 19. de Cereviſis*. Jenæ ab uſu loliacei panis quoſdam in nycta lopiam incidiſſe, *Schenckius in Obſ.* 133. confirmatum dedit. Creſcit vero non tantum hæc zizania in avena, ſed & in hordeo.

§. XV.

Majoris virulentiæ eſt ſecale corruptum nigrum, quod corniculatum dici poteſt, propter cornicula nigra, ſive grana ſecalis degenera, Germ. *Martins-Korn, Korn-Mutter, Erden-Kopff*, quod cum pane comeſtum graviſſimas generis nervoſi convulſiones, immanes dolores & alia funeſta ſymptomata producit.

Scholion.

Creſcere identidem id genus corrupti frumenti ſolet in agris humidis & ſub æſtate valde pluvioſa; hoc non a ſecali ſeparatum, ſed cum pane piſtum & calide maxime comeſtum, & olim & noſtris ſubinde temporibus peculiarem morbum endemium, veteribus incognitum, valde ſpaſmodico-convulſivum excitavit de quo peculiaris *Tract.* extat, *a Facultate Medica Marpurg.* 1597. *editus von der Artebel Arankel, tis ader giehenden Heuche*, qui morbus tum temporis univerſam Haſſiam aliaſque vicinas regiones adflixit. Idem morbus anno *1648.* item *1649.* item *1675.* in Voigtlandia graves ſtrages edidit. Anno vero ſuperiori 1717. idem morbus graviſſime in Luſatia, in Miſnia ex eadem cauſa deſæviit, & hunc ſatis copioſe & ſolide Cl. D. *Gottlieb Buddæus in Conſil. Medico von der Aramff Guche* deſcripſit. Quo de morbo etiam legi poteſt. *Obſ. 214. Dec. 3. A. 6. & Cent. 5. Miſcell. Carioſ. obſ. 12.*

§. XVI.

Symptomata, quibus venenum hoc frumentaceum infeſtum eſt, ſunt graviſſima & ex vehementibus univerſi generis nervoſi ſpaſmis & hos ſubſequente atonia & ſumma debilitate crebri deducenda.

Scholion.

Primo hic morbus occupat artus & extremas manuum ac pedum partes, in quibus fornicationis ſenſus, German. *Srubeln, lauffen als Umeiſen*, percipitur. Quoſdam ſub acceſſione vomitus corripit, ſequuntur contractiones vehementes digitorum in pedibus vel manibus, quas contractiones in genibus, in ſcapulis, in

cu-

Digitized by Google

cubito, in ore, labiis, cum intolerabili dolore, quandoque cum ſummi frigoris, interdum etiam incendii quodam ſenſu ſubſequuntur, quæ ſymptomata per certas repetunt periodos, & quandoque per aliquot & ultra ſeptimanas perdurant. Quieſcentibus doloribus incidunt in ſoporem & torporem plenarium mentiſque ſæpius alienationem, vertiginem, auditus difficultatem, membra manent rigida, ad motum inepta. In partibus membrorum extremis ſæpe veſicæ magnæ aqua repletæ, vel etiam tumores, qui in ſphacelum abierunt, derelicti ſunt, motu valde tardo procedente, ut ipſa oſſa fruſtillatim delapſa fuerint, quod maxime annotatum a *Cl. Camerario, vid. Cent. 5. obſ.* 82. item *Brunnero in Miſcell. Curioſ. Dec. 2. A. 3.* Quoſdam ſuperveniens epilepſia e medio tollit; necat enim maxime infantes.

§. XVII.

Grana hujus corrupti ſecalis venenato ſali ſubtili cauſtico, ſulphuri ejus viſcoſo inhærenti, deberi videntur, quod peculiari plane ratione in nervoſas partes graſſatur ſævitiamque ſuam exercet.

Scholion.

Utut ad ſcopum directe medicum non pertineat ſcire, cujus generis ſit illud venenum, & quomodo agat, cum ſufficiat noſſe, quos producat effectus, & quomodo illis ſit occurrendum: tamen haud alienum videtur, quantum fieri poteſt, elementum, quo venenum hoc agat, ſcrutari, quo invento poſtea facilius remedium adverſus illud accommodum inveniri poteſt. Quod autem, præter vaporoſum peregrinum ſulphur, ſal quoddam volatile cauſticum reconditum, habeat, ex eo id dijudicamus, quod omnes, quæ in humidis & paludoſis locis creſcunt plantæ, ob ſal, quod alunt, cauſticum virulentæ ſint; ſub nimia enim humiditate oritur quædam corruptio, nunquam ſalis & ſulphuris peregrini expers. Et ſicut hæc grana ab exuperante quodam nutricio ſucco, ob dilaceratas quaſdam fibras, creſcunt: ita ille rore corroſivo & ſolis ardore aduſtus alienam plane indolem induit, non ſecus ac videmus, eadem ratione prognaſci fungos, qui omnes & ſinguli non expertes ſunt acrimoniæ, adeo ut quædam cauſticam virulentiam habeant. Deinde ipſa ſymptomata, ut ſpaſmi, contracturæ, convulſiones & immanes dolores, vellicationem nervoſarum partium valde penetrantem indicant, quæ a ſalino principio commodiſſime derivanda eſt. Quibus accedit, quod hæc grana ab animantibus, ut gallinis, anſeribus, ſuibus, devorata graves imo lethales induxerunt contracturas, & muſcæ quoque a lacte cum illis decocto, non ſecus ac a fungis venenatis, interierunt: vid. *Buddæus l. c. pag.* 13. Volatilem vero, ut omne venenum, naturam hoc corruptum habere frumentum, id indicio eſſe poteſt, quod grana illa diu in aere detenta & exſiccata innoxia obſervata ſint; in pane vero adhuc calente comeſta noxam intulerunt. Denique mihi relatum fuit, adverſus hunc morbum haud ulla in re præſentius fuiſſe auxilium repertum, quam in vomitu, in aceto, quod vim figendi habet, & in pinguibus copioſe adſumtis, exterius quoque adplicatis.

§. XVIII.

Ad præſervationem hujus ſæviſſimi endemii mali, non poſſumus, quin ſapiens *Galeni* monitum commendemus, quod reperitur *Lib. 1. de aliment. facultat. Cap.* 37. ubi prodidit, quod ſemina alienigena, & præſertim lolium & durum rotundumque aracum, quæ non eſculenta ſunt, item nigrum triticum, ex tritici mutatione generatum, quod lolio adhuc pejus eſt, deprehendantur, quæ comeſta & capitis dolorem & ulcera prava in cute inducant. Hinc ſuadet, ut omnes piſtores, & qui populo publice inſerviunt, frumentum probe cribris expurgent & prava ſemina ſeligant. Ex quo inſigni loco rectius colligitur, etiam veteribus non plane hunc morbum cum origine ipſius fuiſſe incognitum.

Digitized by Google

§. XIX.

Ex venenis, inter eſculenta quæ reperiuntur, non infimum locum tenent fungi, qui identidem ob copioſas pluvias & ex mucoſo & pituitoſo ſuperfluo lignorum ſucco ſolis calore progerminant, quorum fere omnes alienam & naturæ adverſam facultatem habent, quæ in quibuſdam plane deleteria eſt.

Scholion.

Ingens eſt fungorum copia & numeroſæ ſpecies, & forma & colorum diverſitate & qualitate inter ſe diſtinctæ, de quo Botanici maxime *Cluſius*, *Bauhinus in univerſali plantarum Hiſtoria*, & *Stærenbeccius*, qui ex profeſſo de ipſis ſcripſit, conſuli poſſunt. Qui coloris nigri miniati ſunt & punctulis diverſiſque coloribus notati, hi omnes pro malignis habentur.

§. XX.

Symptomata graviſſima, imo lethalia, quæ a deleteriis fungis excitantur, ſunt maxime vomitus, præcordiorum oppreſſio, ventris tormina, cardialgia, diarrhæa, animi deliquium, frigidus ſudor, dyſenteria, ſingultus, tremor partium.

Scholion.

Scribonius Largus c. 66. pag. 107. hæc de eorum uſu narrat: *pariunt nauſeam, nequicquam magnopere rejiciunt. Præterea ſtomachi ventriſque & præcordiorum acutos efficiunt dolores, manante ſudore frigido per artus. Foreſtus de venenis obſ. 2. pag. 36.* ſolo interdum odore eos comitialis ſimiliſq; cerebri morbi, imo ſubitæ mortis cauſam extitiſſe ſcribit, & mulierem ex eſu fungorum in morbum graviſſimum incidiſſe, & ab eo inſanam permanſiſſe refert. Plura exempla eorum qui ex eſu fungorum perierunt; vid. apud Joh. *Schenckium. in obſ. Medic. l. 7. item Stalpartium van de Vviel Cent. 1. obſ. 40. Hildanus Cent. 4 obſ. 35.* memorat, ſymptomata peſſima cuidam, qui manibus tantum fungos verſabat, accidiſſe. *Et Plinius in Hiſt. Nat. lib. 22. ca 13.* quaſdam familias inde periiſſe commemorat.

§. XXI.

Utut quædam fungorum ſpecies inter edulia concedi poſſint, tamen non plane expertes ſunt malignę cujuſdam acrimoniæ, præſertim, ſi non bene elixentur vel præparentur.

Scholion.

Meretur ſane hanc in rem egregius locus ex *Galeno lib. 2. de medicamentorum facultatibus cap. 69.* adduci: *equidem novi, ait, quendam, cui poſt boletorum non ſatis elixorum, qui innocentiſſimi eſſe putantur, uſum largiorem os ventriculi preſſum ac gravatum coarctatumque fuit, difficilemque habuit reſpirationem & in animi deliquium incidit & ægre ſervatus demum eſt oxymelite cum hyſſopo incocto.* Cl. *Sennertus in Inſtitut. lib. 4. P. 1. cap. 3.* dicit, nullam eſſe ætatem, nullam corporis conſtitutionem, in qua non plus plerumque incommodi, quam commodi ex uſu tuberum & fungorum proveniat.

§. XXII.

Symptomata, quæ celeriter in ventriculi & inteſtinorum tunicis & ceteris corporis membranaceis ac nervoſis partibus fungi concitant, ab acrimonia ſubtili cauſtica provenire, vel id argumento eſſe poteſt, quod exſiccati & bene cum aqua calida eloti non in noceant, & ſecundum *Galenum* acetum, & ſecundum *Celſum Lib. 5. Cap. 27.* oleum, ſi cum hoc inferbeant, eos plane omni noxa vacuos faciant.

Scholion.

Patet jam ratio, quare rei culinariæ periti cum butyro, oleo, aceto rubeo & fungos bene frixare, vel etiam cum cremore lactis præparare ſoleant, ut uſui apti fiant, ſine qua præparatione nunquam utile erit, hos intus adſumere. Si quis vero forſan venenatos quoſdam comederit, ego nullum præſentius poſſem ſuadere auxilii genus, quam ut emeticum cum copioſo lacte & oleo bibat, quod & temperandæ acrimoniæ & expellendæ ex ventriculi regione venenatæ materiæ erit accommodatiſſimum.

Cor-

Digitized by Google

§. XXIII.

Corruptis alimentis & quæ virulenti adeoque valde noxii quidpiam ad deſtruendos vitales corporis noſtri motus aptum continent, annumerandæ ſunt anomalium ægrotantium & ex morbo mortuorum carnes, quæ putredinem ipſis inhæreſcentem in corporis noſtri ſuccos propagant & morbida corpora reddunt.

Scholion.

Sicut quivis peculiaris rei effectus primo per experientiam adſtruendus, poſtea per rationem ſtabiliendus eſt: Ita oportet primum circumſpicere, num carnes animalium ægrotantium noxam quamdam corpori humano eſu adfricent. Communis eſt hæc opinio, neque prorſus nihili facienda. Obſervatio legitur *in M N C. Dec. I. A. 7. Obſerv. 91.* quod quis morbidam & ad collum tumefactam ſuem mactaverit, a cujus carne indurata & ſalita comeſta maritus cum uxore & filiolo, præcedentibus capitis doloribus, vertigine, faciei intumeſcentia & crebra lipothymia, mortuus eſt, adeo ut ſtatim in omnes, quotquot morbida hac carne in victu uſi erant, hoc malum graſſatum fuerit. *Athanaſius Kircherus in Scrutinio de peſte pag. 97.* refert, anno 1617. diuturnis pluviarum diluviis camporum paſcua cœno oblita nonniſi virides comas protuliſſe, quas armenta boum carpentia, repentina putrilagine in faucibus concepta, ſuffocata interierunt, & horum boum carnes qui comederunt, eos par calamitas adorta eſt. Vid. quoque *Ammanni Irenicum pag. 177.* ubi refertur funeſta ſtrages duodecim ſtudioſorum, qui anno 1677. in convictorio Lipſienſi culpa œconomi propter peſſimum victum interierunt, ſiquidem ille carnes ex vaccis macris & intus copioſa apoſtemata habentibus comedendas dedit.

§. XXIV.

Quum omnis putredo, præſertim quæ fit a morbo, ſit multiplicativa & humores animantium ad putredinem valde proclives facile afficiat, mirum non eſt, hominibus multum noxæ & periculi a comeſtis carnibus animantium morbidorum impendere.

Scholion.

Et homines & animantia, quæ ex morbo quodam, multo magis contagioſo, intereunt, ob intus latentem putridam corruptionem vitam amittunt, conf. *Patholog. generalis Part. 1. Cap. 1. §. 14. 15. 16.* Hæc vero putredo multum differt ab ea, quæ ex intemperie aeris calida & humida in ſanum mactatum animal incidit. Nam illa pernicioſior eſt, quia contagio lædit; hæc vero minus noxia, utut ſecundum noſtram ſententiam ab omnibus fœtore infectis carnibus aliiſque putridis alimentis tantum non penitus abſtinendum ſit, quia res fœtidæ numquam utiles, ſed fluidorum in animantibus mixtioni admodum adverſæ ſunt. Nam ex putridarum carnium, qui in Indiam Orientalem navigant, facile incidunt in dyſenteriam, quibus allium comeſtum præſentaneum eſt remedium, *vid. Otton. Heurnii notæ in Fernelii Patholog. Lib. 6. Cap. 10.*

§. XXV.

Non tantum morbidæ carnes animantium, ſed etiam piſces morbo laborantes vel mortui perniciem corpori creant.

Scholion.

Ad marinorum genus referri etiam debent mytuli, qui macilenti & morbidi adſumti graves ſubinde noxas creaſſe obſervati ſunt. Multoties & in me ipſo animadverti, a mytulis ingrati ſaporis & nullius frugis in cœna ſumtis, noctu maximas anxietates, inquietudines, vigilias ſecutas; altero die totum corpus maculis & tuberculis ardentibus, *als wenn man mit Brenneſſeln gehauen*, obſeſſum fuit: & meretur hoc loco attendi hiſtoria ab *Ammanno in Irenico* tradita, ubi vir primarius ex mytulis cęna adſumtis paulo poſt male habuit, ejuſque etiam uxor & ancilla, quibus omnibus vomitus obtigit, vir vero tota nocte parum quievit, poſtea ſemper penitus ſe habuit ac frequenter vomuit & brevi poſt mortuus eſt. Plurima viſcera putredine corrupta viſa ſunt, ventri-

triculus valde corroſus, ex parte foraminibus piſorum & lenticularum magnitudinem ſuperantibus, ex parte veſiculis refertus erat. Plures ſuſpicati ſunt, venenum fuiſſe adſumptum, & judicia a pluribus Collegiis Medicis de hoc caſu requiſita fuerunt, quorum tamen potioribus ſuſpicio veneni corroſivi remota fuit.

§. XXVI.

Ad eſculenta veneno infecta merito referendam eſſe exiſtimo braſſicam criſpam, vulgo *Braun-Kohl*, ſi rore vermiculoſo, vulgo *Mehl-Thau*, infecta fuit, quam ſi homines comedunt, facile incidunt in dyſenteriam morboſque malignos.

Scholion.

Rerum œconomicarum peritos non fugit, quam peſtilens & frugibus, dum adoleſcunt, & animantibus, quæ iis frugibus utuntur, ſit materia, quæ ſub foliis inhęreſcere ſolet, ex cumulo vermiculorum minutiſſimorum conflata; vulgus exprimit *Mehl-thau*, & exiſtimat cum pluviis defluere ejuſmodi rorem farinaceum, qui trasformetur in vermiculos. Enim vero nobis rectius & paulo accuratius hæc conſiderantibus res videtur plane alia & a vulgi opinione aliena. Veri enim ſimile eſt, cum vermiculi illi ſub foliis degentes magnitudine & figura caſeorum vermiculos æquent, qui acari & Germ. *Mulben oder Mullen*, dicuntur, originalem & veram vocem *Mullenthau* abuſu in *Methlthau* transmutatam fuiſſe, cum tamen cum farina nihil quicquam commune habeat. Deinde falſa quoque eſt vulgi perſuaſio, a rore ſive humore cœlitus delapſo tantam congeriem vermiculorum deducendam eſſe. Quod ſi ita eſſet, non ſub foliis, ſed ſuper folia vermiculoſa iſta materia ſubſideret, nec certa ſaltim invaderet loca & fruges ibi conſitas, ſed latius ſe ſe diffunderet, & foliis etiam arborum inhæreret, quod tamen non accidit. Sed potius res ita ſe habet: obſervamus, maxime hoc vermiculoſum venenum generari in locis humidis & fœcundioribus poſt pluvias tenuiores cum ſolis æſtu decidentes, vel ſi ſolis intenſiſſimus fervor, qualis eſt circa ſolſtitium, ejuſmodi ſubtiliores pluvias mox excipiat. Ex pluvia itaque illa humectante terram valde ſulphuream, pinguem beneficio ſolis ſubito putredinem naſci in terram animatam exiſtimo, adeo ut effluvia illa ex terra hac ſub frugibus contenta organica ſint, id eſt, animata, quæ ſub foliis plantarum dum ſubſiſtunt, mox ex ſucco horum foliorum nutrimentum capiunt & cito adoleſcunt, ut virides fiant & viſui pateant. Experientia enim compertum eſt, aquam pluvioſam, tenuem, vaſi concluſam ſolique expoſitam mox in vermes animari. Uti vero omnia inſecta ſal quoddam cauſticum habent, quo tenues fibras & tubulos frugum deſtruendo impediunt, quo minus veniant ad maturitatem, ita ſi braſſicam criſpatam inficit, qua populus frequentiſſime utitur, neque hæ ſordes venenoſæ prius aqua abluuntur, ſed potius cum aqua incoquuntur, accidit ſæpiſſime, ut dyſenteriæ, vel venenis aut effectibus venenorum ſimilia ſymptomata producantur. Ejuſmodi vermiaoſo veneno ſi herbas infectas oves vel alia animantia edunt, inter hæc ſtrages ingentes ſæpius fiunt, & vermiculi etiam, maxime in ovibus & in earum hepate, copioſe generantur & reperiuntur.

§. XXVII.

Ex potulentis, quæ veneni naturam induunt, ſunt aquæ maxime ſtagnantes, putridæ, verminoſæ, quæ & animantibus & hominibus infeſtiſſimæ ſunt, & ad morbos maxime caſtrenſes morbumque Hungaricum generandum, multum faciunt.

Scholion.

Quantum damni perpeſſa fuerit Lida ex cereviſia Weſopiana, quæ ex aqua ſtagnante putrida & verminoſa cocta fuit, nondum oblivioni datum, inquit Ammannus loc. cit. & addit: *Anno 1671. hic locorum graſſabatur morbus malignus inter famulos piſtorum, unde vocabatur etiam* die Decter Branctheit, *quo ultra quindecim brevi moriebantur, oriebatur autem a pravo potu: nam in dolium cereviſiæ*

Digitized by Google

viſæ per orificium ſuperius [das Spunt-loch] *glires irrepſerant, dubio procul a putredine illius ortum fuit malum.*

CAP. X.

De frigido potu, vita & ſanitati hominum inimiciſſimo.

§. I.

EX iis rebus, quæ præſentiſſimam humano corpori noxam inferunt, & quaſi inſtar veneni illud celeriter afficiunt, quamvis in ſe omnis virulentiæ ſint expertes, eminet frigidus potus, incaleſcenti corpori copioſius immiſſus.

Scholion.

Nos equidem hic non ex toto rejicimus omnem aquæ frigidæ potionem, quin potius cum *Galeno* inter remedia continentium febrium & ad bilis flavæ impetum coercendum eam reponimus: ſed damnamus ſaltim copioſum & frigidiſſimum hauſtum in corpore æſtuante & ab exercitatione calefacto.

§. II.

Experientia certa conſtat, plures a frigido potu hauſto mox interiiſſe, vel in extremum animi incidiſſe deliquium.

Scholion.

Plures de funeſto frigidæ potionis effectu hiſtorias collectas vide in *Marcello Donato de medicis hiſtoriis mirabilibus l.* 4. *cap.* 6. item in *Caſp. Calderæ de Heredia Tractat. de potionum varietate* nec non in *Amato Luſitano*, item *Benivenio de abditis ac mirandis morborum cauſis, & Hildano Cent.* 3. *obſ.* 48. Animi vero deliquium ex frigidæ aquæ hauſtu cum acerbiſſimo ventriculi dolore juvenis expertus eſt, cujus mentionem facit *Hildanus Centur.* 5. *obſ.* 29. Similemque hiſtoriam affert *Schenckius lib.* 2. *obſervat. p.* 277. *Quidam ſub ardentiſſimo ſole pilæ luſu incaleſcens & ſudans, cum calicem frigidiſſimi vini biberet, animo mox defecit, ut ſemimortuus ad cubile delatus fuerit.*

§. III.

Frigida potio vitam tollit, quia copioſius calefactum in corpus ingeſta ſanguinis progreſſivum per vaſa motum repente ſiſtit.

Scholion.

Repetenda hoc loco erit veritas in phyſiologicis demonſtrata, vitam hominis perenni ſanguinis & fluidorum circuitu conſervari, adeo, ut, ſi is vel in totum, vel ad certum tantummodo tempus ſiſtatur, omnis cogitatio, omnis calor, motus, ſenſus, omnes denique vires repente auferantur. Cum vero nihil in rerum natura tam poterter & celeriter humores, in fluiditate & motu conſtitutos coagulet, inſpiſſet & immobiles reddat, quam frigidum liquidum in corpus admiſſum; non mirum eſt, a copioſo frigidæ potu, celeriter venis æſtuante ſanguine ſpumantibus, concepto mox vitalem iſtum circulum ſiſti, cordiſque ſyſtolen & diaſtolen ſi non in totum, tamen ad tempus tolli, quia vitales hę motiones a perpetuo influxu & effluxu ſanguinis in corde dependent.

§. IV.

Frigidus potus maxime adverſus eſt ventriculi & inteſtinorum nerveo-muſculoſæ & membranaceæ texturæ, atque ideo graviſſimas in iis paſſiones ob ſpaſmos ingignit.

Scholion.

Sicut enim omne frigus partibus nervoſis, ſecundum *Hippocratem ſect.* 5. *aph.* 17. & 18. & *Celſum lib.* 1. *cap.* 10. inimicum eſt: ita maxime ventriculus & inteſtina, inter nervoſas præcipue partes, pernicialem a frigido potu proxime & primario vim experiuntur, dum non modo a frigore ſanguinis & lymphæ nervorum per has partes liber tranſitus impeditur, ſed et tonus et motus earum periſtalticus ob rigiditatem, quam fibris infert, labefactatur, unde inflammatio, cardialgia, colica, iliaca paſſio, proveniunt. Ita *Aetius TETRI* 3. *ſerm. lib. cit.* 28. a potu frigido, ſi quando a ſudante ingurgitetur, iliacam paſſionem ortam no-

notavit. *Borellus cent. 3. obſ. 2.* memorat, puellas delicii gratia deglutientes glaciem torminibus, imo dyſenteriis periiſſe. In febri bilioſa cum juvenis potaret frigidam, cardialgia oborta eſt, teſte *Rhodio Centur. 2. obſ. 71.* In puella annorum quinque poſt emulſionem gelidiſſimam iliacam paſſionem productam vide *in Miſcell. Cur. an. 7. obſ. 73.* Et nihil certe frequentius in praxi occurrit, quam quod a frigida potione mox homines in ſingultum, alii in colicam, cum alvi adſtrictione, incidant. Quæ omnes graves paſſiones teſtantur, naturalem harum partium tonum ingentem quandam vim paſſum fuiſſe. Ego plures novi ſanos antea & valentes, juvenes æque ac femellas, qui a ſolo frigidæ potu, poſtquam ab exercitatione præcedente valde incaluerant, hauſto moleſtiſſimum illud, quod hypochondriacum dicitur, malum ſibi contraxerunt, a quo nulla arte poterant liberari. Siquidem hoc malum præcipuam ſuam cauſam atque originem in deſtructo ventriculi & inteſtinorum tono ac motu naturali poſitam habet.

§. V.

Neque tantum ventriculus & inteſtina, ſed & alia, præſertim ſanguinea viſcera noxam a frigido hauſto percipiunt.

Scholion.

Quia frigidum fluido & calefacto ſanguini immiſſum illum denſat atque in ſpiſſitudinem cogit, facile patet, in viſceribus, quæ tantum non penitus vaſculoſa ſunt, ut lien, hepar, pulmo, a ſanguine tardius progrediente ſtagnationes, infarctus & oppilationes fieri, unde graves & diuturnæ paſſiones incunabula ſua trahunt. Nihil ſane in praxi frequentius occurrit, quam quod a tempore meſſis ægrotent homines, dum phthiſi, tabe vel hydrope laborant. Cauſam & originem horum malorum ſi paulo exactius inquiramus, unice eam rejicere ſolent in copioſum frigidæ hauſtum, quam ſe tunc temporis ſiti vehementi preſſos affatim accepiſſe dicunt. Qui morbi plerumque & foventur & vires accipiunt a polypoſis concretionibus, hinc inde in vaſis viſcerum majoribus poſt ſectionem repertis. Et profecto polyporum generationes, qui magnos & fere inſanabiles chronicos morbos efficiunt, meo quidem judicio, vix ab alia cauſa rectius, quam a frigido potu, celerius in corpus ſudans ac calefactum admiſſo, deduci poſſunt. Diſſecui aliquot abhinc annis generoſum juvenem, palpitatione cordis multos annos afflictum, tandem peripneumonia extinctum, ex cujus arteria pulmonali ingentis magnitudinis polypus extrahebatur. Hic palpitationis tam contumacis cauſam non aliam, quam potum cereviſiæ frigidum, poſt vehementem ſaltationem hauſtum, allegare poterat. Neque deſtituunt nos auctoritates veterum. *Celſus l. 1. c. 3. pag. 28.* perite; *Illud noſſe oportet, quod ex labore ſudanti frigida potio ſit perniencioſiſſima, atque etiam, cum ſudor ſe remiſit, itinere fatigatis inutilis eſt. Et Galenus lib. de ſanit. tuenda: frigidus potus ſpirandi difficultatem & tuſſim inducit, invalidat cerebrum ac fluxiones inde concitat, ventriculum imbecillem reddit, & nervos lædit languidos. Et Hippocrates ſect. 5. aph. 23. Frigida, velut nix & glacies, pectori inimica, tuſſes movent, ac ſanguinis fluxiones & deſtillationes efficiunt.*

§. VI.

Neque vero tantum frigidus hauſtus corporibus ſanis, a cauſſa externa, motu & exercitatione calefactis, nocet, ſed & febrili æſtu correptis exitium infert, gravia concitando ſymptomata.

Scholion.

Ita referente *Foreſto lib. 1. obſ. 13.* potus aquæ frigidæ copioſus in quodam comite, febre continua laborante, graves pectoris convulſiones induxit. Et notatu quoque digna hiſtoria eſt, quam *Hildanus Cent. 3. obſ. 48.* proponit, cum quidam febre ardente laborans, aquam frigida impletum ſibi a domeſticis afferendum mandaſſet, ad hauſtum maximum, & quantum anhelitus ferre potuit, bibiſſet, qui eadem die extinctus eſt. In intermittentibus etiam cautiſſime frigidus hauſtus admitti debet. Plures propter nimiam humidi frigidi ingurgitationem in cachexiam, anaſarcam & tumores pe-

dum

dum œdematoſos morbo finito incidunt. Præclarum circa hanc rem extat monitum in *Ludovico Mercato lib. 1. de recto præſidior. uſu p. 55. Aqua frigida in paroxyſmo intermittentium oppilat ſplenem eumque in magnitudinem attollit, ſudorem promovet & ſymptomata plus auget, quam mitigat: nam lienem, jecur & cetera viſcera, ubi phlegmate obſidentur, attollit;* & *lib. cit. p.* 50. hæc habet: *Arabes in frigido potu nimis ſunt licentioſi. Græci religioſe frigidum potum cavent, plura damna inde veritur, præſertim, ſi quis laborat viſceris alicujus obſtructione, ſi humor putridus inſit, adhuc crudus, ſi tumor aut dolor in viſcere præcipuo, aut imbecillitas quædam ventriculi, jecoris, lienis. Et certe facile exinde tumor œdematoſus vel anaſarca gigni poteſt.* In hujus afferti confirmationem meretur adduci obſervatio notata *in M. N. C. Dec. 1. A. 6. obſ. 52. Juvenis tertiana laborans meſſis tempore aquam frigidam copioſe bibit, hinc hepate refrigerato incidit in hydropem.*

§. VII.

Frigidus potus excretiones ſanitati admodum ſalutares ſiſtit, & non tantum ſolennes ſanguinis vacuationes in viris & fœminis, ſed & liberam per cutim ſpirationem impedit alvumque conſtringit.

Scholion.

Non una eſt cauſa, quare frigida potio ſaluberrimas corporis noſtri excretiones ſiſtat; nam primo, dum fluxilitatem humoribus ſecernendis adimit, fit, ut ad venas capillares, ex quibus maxime excretoria conſtant, ſecernenda materia pertingere nequeat. Deinde frigoris ea eſt natura, ut partes ſolidas conſtringat eaſque rigidas efficiat. Quia vero totius corporis membranæ, præſertim nerveæ, mutuum inter ſe habent commercium, ita, ut ſi una pars vehementius contrahatur, ceteræ omnes de ſtatu priſtino pariter declinent, & ſimili plane modo afficiantur, ut de corporibus elaſticis id perpetuum eſt; hinc frigida potio in ventriculum admiſſa mox totum afficit corpus, cutis contrahitur ejuſque meatis ſtrictiores redditi perſpirationem difficiliorem efficiunt, alvus quoque dura, tenſa & conſtricta fit, & vaſa uterina, quæ ſanguinem plorant menſtruum, arctiora evadunt; quare non mirum eſt, aquæ frigidæ potu femellis nihil eſſe nocentius & ſiſtendo menſium profluvio aptius. Eandem ob cauſam frigida potio eo tempore, quo in morbis materia peccans ad habitum corporis amandari & per cutis ſecerniculum expelli debet, alieniſſima eſt. Ita legimus in *Miſcell. Curioſ. Dec. 2. A. 9. Obſerv. 19.* frigidum potum in petechiis jam expulſis lethalem effectum habuiſſe. Idem metuendum eſt, ſi quis in exanthematicis febribus, eo tempore imprimis, quo variolæ, morbilli, vel purpura ad cutem propelli debent, frigidum potum concedere velit. Ego aliquot funeſtos effectus in febribus jam inclinatis & fere finitis vidi. Laborabat ante aliquot annos Berolini vir illuſtris, jam ſenex, ex peripneumonia, & poſt decimum quartum diem fere omnia remiſerant ſymptomata, niſi quod ob copioſos ſudores ſiti premeretur. Conceſſit medicus tunc ibi notiſſimus potum acidularum Tennſteinenſium liberaliorem, pro lubitu ſumendum. Ille intra trium horarum ſpatium duo vaſa, quæ duas fere menſuras continebant, exhauſit, brevi poſt ingens univerſum corpus languor tenebat cum ſumma virium dejectione, & intra quatuor horas interiit. Vidi quoque, feminam, quæ ex morbillis decumbebat & iis jam evaneſcentibus hauſtum valde frigidum adſumſerat, non modo in tuſſem & aſthma, ſed & contracturam pedum plures per annos durantem incidiſſe. Siquidem poſt febris impetum, hiſce in morbis ſedatum natura jam tota occupata eſt in exercendis per tranſpirationem copioſis iſtis ſordibus, quæ ipſis in morbo genitæ fuerunt: quarum violenta retentio novis & gravioribus ſubinde malis producendis occaſionem ſubminiſtrat. Vidi quoque aliquoties ob frigidum potum, corpori exercitatione valde calefacto copioſius immiſſum, maculas & puſtulas, imo tubercula in univerſa cute, præſertim in facie, oborta, non aliam certe ob cauſam, quam ob perſpirationem repente interceptam.

Eſt

§. VIII.

Eſt vero potio frigida peſtifera, ubi ventriculo imminet quædam inflammatio. Quare, qui pharmacum validius vel emeticum quoddam adſumpſerunt, aut vehementer ira commoti fuerunt, ab hauſtu frigido velut a veneno ſibi caveant.

Scholion.

Res enim extra controverſiam poſita eſt, & ab ira & a fortioribus pharmacis, ejuſmodi ventriculum eique annexa inteſtina ſpaſtica quadam ſtrictura corripi, quæ utique a frigido dum augetur, inflammatoria ſanguinis ſtaſis quam facile induci poteſt. Plures hac ratione mortuos, vel in miſerrimum valetudinis ſtatum conjectos fuiſſe notavimus.

§. IX.

Nulli vero ætati ut omne frigus, ita maxime frigida potio tam infenſa eſt, quam ſenili.

Scholion.

Senes jam per ſe ex omnium medicorum conſenſione calidi, ut loquuntur, nativi defectu laborant, & valde languidum ad concoctionem habent ventriculum, idque eam ob cauſam, quia arctioribus meatibus redditis ſanguis & fluidum nerveum uti in omnes partes, ita maxime in ventriculum & inteſtina parciori copia influunt. Quare multo facilius curſus ſanguinis a frigido in his partibus ſiſti poteſt, adeo, ut ſphacelus mox eas partes corripiat. Quin etiam a ſola refrigeratione harum partium propter fructus horæos refrigerantes, æſtivo tempore magna in copia ingeſtos, aliquot decrepitæ ætatis viros mortuos animadverti. Quidam in ſtranguriam inde incidunt moleſtiſſimam, quæ ægerrime ſanationem recipit. Alii dolorem colicum, rurſus alii affectus ſoporoſos inde ſibi contraxerunt. Atque hoc ſaluberrimum præceptum circa noxam potionis frigidæ non modo ſenes, ſed & alii infirmioris naturæ homines & valetudinarii, & qui ex præcedente morbo, vel immodicis evacuationibus vires & vigorem amiſerunt, omni cura obſervare debent, ſiquidem nihil tam ſubitam in perturbanda motuum vitalium œconomia mutationem præter exceſſivum frigus, ſive cum potu, ſive extrinſecus corpori admiſſum, inferre poteſt, ſique medici morborum tam chronicorum, quam acutorum primordia paulo curatius inveſtigare vellent, certiſſime futurum eſſet, ut nihil magis, quam frigidum potum ſanitatem offendere deprehenderent.

CAPUT XI.

De rebus non venenatis, ſed inſtar veneni in corpus humanum agentibus.

§. I.

Plures dantur in natura res, omnis quidem venenoſæ qualitatis expertes, tam inimicæ vero ratione effectus humanæ naturæ, ut veneni vim tantum non æmulentur.

Scholion.

Hujus generis effectus ſunt crudeles illi dolores, qui a rebus plane ludicris intra vel etiam extra corpus admiſſis ut vermibus, calculis, dentibus, aculeis, ictu veſparum, punctura partium nervoſarum proveniunt.

§. II.

Uti venenorum actio eſt pure mechanica, dum cauſtica ſpiculis acutiſſimis in nerveas partes graſſantur eaſque arrodendo & lancinando in univerſo nervorum genere pro differentia partium atrociſſima pathemata inferunt: ita etiam ab arroſione nervearum partium a ſupra dictis aſperis & ſcindentibus rebus ſymptomata venenis ſimilia induci, experientia docemur.

Scholion.

Operatio certe venenorum non rectius & clarius, quod ſit pure mechanica, explicari poteſt, quam per ejuſmodi res ſen-

ſenſui manifeſtas, quæ cuſpidibus & ſpiculis fibrillas nerveas pungendo, diſcindendo eadem, quæ a venenis proficiſcuntur, ſymptomata concitare ſolent. Quo magis apparet, quam craſſus eorum ſit error, qui ad plane occultas qualitates & rationes agendi, v. g. terrores archei, ob damnum a veneno præſens, horum operationes referri debere contendunt.

§. III.

Vermes, in ventriculo vel etiam inteſtinis ſtabulantes, tunicarum nervearum roſione & vellicatione ſæpe totum nervoſarum partium ſyſtema graviter convellunt, & vehementes ſpaſmos atque convulſiones inducunt.

Scholion.

Qui hiſtorias morborum, a verminoſa progenie natorum, paulo accuratius perlegere cupit, quæ hinc inde a probatiſſimis auctoribus memoriæ proditæ ſunt, is veritatem hujus theſeos facile animadvertet. Ex compluribus vero meretur ea attendi, quæ conſcripta eſt a *Cl. Pechlino*, vid. *lib.* 1. *obſ.* 65. ubi puer ſeptem annorum magna urinæ incontinentia divexari cœpit & ſæpius velut fulmine ictus violentas corporis palpitationes, ſeu mavis conglobationes, intenſiſſima thoracis elevatione & animæ defectione comitatas, expertus eſt, cum ingenti ſimul fame juncta, quæ omnia dejectis vermibus binis longis & teretibus conquieverunt. Alius puer, vermibus vexatus, de lumborum, ventris & penis dolore conquerebatur, ut ſuſpicio calculi excitata fuerit; tandem oborta epilepſia eſt, quæ cum coli doloribus ceſſavit, vermibus alvo emiſſis. Legi quoque poteſt *in Miſcell. N. C. obſ.* 187. *Dec.* 1. *A.* 6. ubi a vermibus filia octo annorum ita fuit vexata, ut caput, brachia & crura in continuo eſſent motu & caput a dextra in ſiniſtrum & contra brachia & crura ſurſum deorſum agitarentur. *Gregorius Horſtius in Epiſtolis Medicinal. ſect.* 7. tradit, filiam 14. annorum a vermibus non tantum ingentem colli conſtrictionem, quaſi laqueo injecto fauces præcludente, cum imminente ſuffocationis periculo, ſed utriuſque inſuper tum brachii, tum cruris motum convulſivum fuiſſe perpeſſam. Perquam notatu digna etiam eſt obſervatio *Cl. Thomaſii in Miſcell. Curioſ. Dec.* 3. *A.* 3. de juvencula, horrendis epilepticis inſultibus correpta, cum apparitione ſimul ſpectrorum, quæ omnia ſtatim ceſſarunt, verminoſa progenie ſuperne, & inferne rejecta.

§. IV.

Graviora ſunt ſymptomata, ſi ventriculi tunicas vermes arrodunt, quia hujus ingens eſt conſenſio cum univerſo nervoſo genere, & ſæpius exinde mors ſubſequitur.

Scholion.

Trallianus lib 7. *cap.* 9. *ait, frequenter vermes ſurſum ad os ventriculi adſcendere & cardiacos affectus ac immodicas animi defectiones excitare, ut nonnulli ſtatim intereant, unde mors infantum inopinata ab eroſo ſit ventriculo.* Equos a vermibus in ventriculo ſubito in horribiles artuum jactationes conjici & brevi interire, res vulgo etiam eſt comperta. Nam ſicut cauſticæ indolis venenum ſola roſione tunicarum ventriculi mox lethales infert ſpaſmos; ſimili ratione id poſſe fieri a vermibus, vero eſt congruũ.

§. V.

Vermes in omnibus nervoſis partibus ſuas ludunt tragœdias & graviſſima concitant ſymptomata, non ſecus ac venena id efficiunt.

Scholion.

In ventriculo vomitum, nauſeam, famem, cardialgiam cum ſumma virium dejectione, in inteſtinis tormina, flatulentias, lienteriam, alvi fluxum, in corde ſyncopen & febres tam acutas, quam lentas & quotidianis ſimiles; in capite præter convulſiones delirium, aphoniam, cephalalgiam, ſomnolentiam, omnium ſenſuum privationem, ut inſtar apoplecticorum velut morti vicini jaceant; in faucibus ſtrangulationem & ſalivæ fluxum in ductibus urinariis urinæ incontinentiam, in facie colorem lividum, in naribus pruritum, in habitu corporis extremorum frigus & frequentem mutitionem frigoris in calorem & contra, in aſpera arteria tuſſim excitant. Neque

vero

Digitized by Google

vero continuo hæc producunt pathemata, quæ potius interdum conquieſcunt, quandoque certis periodis repetunt, uti fere omnium, quæ a ſpaſmis oriuntur, affictionum mos eſt, quia immanes partium a ſpaſmo tractiones & motiones preſſo pede earundem ſumma ſequitur imbecillitas, ſeu motuum debilitas.

§. VI.

Quum ſpaſticis ſtricturis vim & robur nervoſarum partium laceſſere ſoleant vermes, idque per paroxyſmos, prudenter ii agunt medici, qui ab acrioribus & expulſivis, ne ſpaſmos augeant, abſtinent, utpote qua magis ſilentibus acceſſionibus uſui eſſe poſſunt.

Scholion.

Error hic medicorum vulgaris propemodum notandus eſt, quod ſine diſtinctione temporum & individuorum plerumque ſtatim, ad expellendos ingratos hoſpites, acria purgantia, vel etiam calidiora alia propinant, cum ſæpiſſime inde ſymptomatum fiat exaſperatio, tantum abeſt, ut auſpicatus effectus inde ſequatur. Fabula quoque eſt, quod circa novilunium anthelmintica tantum porrigi debeant; ſed potius delinientia & antiſpaſmodica in impetu ſymptomatum dare convenit. *Poſtea* iis quieſcentibus mercurium dulcem cum purgante *ſtimulo*, quod remedium omnium aliorum vires exſuperat, dare expedit. Semper tamen præſtat prius inteſtina probe emollire lacte, vel cum lacte etiam acriora dare, hinc vulgus etiam non mediocri cum effectu allium ex lacte coctum exhibere ſolet.

§. VII.

Immanes etiam ſunt illi dolores, qui ex aſperioribus vel grandioribus calculis, in viis urinariis hærentibus, excitantur, qui ſi graviores ſunt, facile etiam univerſum nervoſarum partium ſyſtema in conſenſionem rapiunt.

Scholion.

Solet ordinario calculus, ureteri inhærens, vicinas primum partes, ut ventriculum & inteſtina ipſamque veſicam cum ductibus urinoſis, & nerveos ejuſdem lateris crurales ſpaſmo afficere, unde individui calculi comites nauſea, cibi faſtidium, vomitus vel conatus ad eum, frequens ructatio, inteſtina torquens dolor, alvus adſtrictior, urinæ ſtillicidium, ægra ſpinæ flexio, ac torpor cruris eſſe ſolent. A dolore vero acerbiori ex toto fit urinæ ſuppreſſio, pulſus febrilis, convulſio, ſumma anxietas, jactatio corporis, epilepſia & convulſio ſequitur, quæ viris plus, quam feminis funeſta eſſe ſolet, interdum etiam læthalis ventriculi accedit inflammatio.

§. VIII.

Neque tantum calculus in ureteribus, ſed etiam in ductibus nervoſomuſculoſis, qui bilem ad duodenum devehunt, inhærens acutiſſimos efficit dolores. vicinas pariter & remotas partes in ſpaſticos motus abripiens.

Scholion.

Si calculus, ex cyſtide *fellea* protruſus, biliariis ductibus impactus eſt, crudeles in dextro hypochondrio oboriuntur dolores, cum ſumma anxietate juncti; intercipitur ſæpe uſque ad ſuffocationem ſpiritus, noctes ſunt inſomnes, jactatur corpus, alvus eſt dura & conſtricta, pulſus eſt contractus, extremæ partes inalgeſcunt, conatus eſt ad vomendum. Si diutius ibi moram trahit, ſequitur tabes vel etiam hydrops, quæ cuncta ſymptomata facile necem inferunt. Protinus autem ceſſant, calculo ex ureteribus in veſicam, vel ex ductu cholodocho in duodenum delapſo. De calculo veſiculæ fellis vid. Hiſt. *in Miſcell. Curioſ. D. 1. A. 6. 7.*

§. IX.

Quum gravia illa ſæpiuſque funeſta a calculis orta ſymptomata nonniſi ſpaſticæ ſtricturæ partium nervoſarum imprimis imputanda ſint, facile patet, quam imprudenter ii me-

medici agant, qui in impetu morbi fortiora pellentia, calida, acria diuretica & ſtimulantia propinant.

Scholion.

Notandus utique hic eſt nocentiſſimus & vulgaris error, qui per diuretica fortiora committitur, quæ ſpaſmos augendo non modo ſymptomata exaſperant, ſed & impediunt, quo minus e ſede ſua calculus moveatur. Sed potius clyſteribus emollientibus, fontibus, balneis, anodynis laxandæ ſunt viæ, ita iis remittentibus leniſſimum pellens hujus propulſionem accelerabit.

§. X.

Immanes etiam ſunt ſpaſmi & generis nervoſi adflictiones, quæ funeſtum ſæpius in modum infantes teneros exercent, dum dentes difficulter pariunt.

Scholion.

Plures ex infantibus a difficili dentitione gravia ſymptomata pati, imo mori, notiſſimum eſt, præſertim ſi ſint habitiores, & debile ex matre, ſi hæc eſt hyſterica, nervoſum genus obtinuerint. Simulac dentes, præſertim canini, moveri & perrumpere gingivalem carnem incipiunt, protinus ingruunt pavores in ſomno, oriuntur febres, tormina in ventre cum alvi ſtrictura, accedunt aſthmata, convulſiones, catarrhi ſuffocativi, epilepſiæ lethales plerumque, quæ omnia a ſolo dolore proficiſci certiſſimum eſt.

§. XI.

Neque vero tantum infantes, ſed & adultiores ex dolore dentium gravia patiuntur mala.

Scholion.

Si vehementior dolor urget, ſtatim mutatio fit in pulſu, qui ad celeritatem inclinat, temporum arteriæ ejuſdem lateris valide moventur, ſuboriuntur anxietates, alvus fit ſtrictior & tardior, urina tenuis mingitur, pedes refrigeſcunt, in quibuſdam accedunt lypothymiæ: dolore ceſſante dolor & gravitas caput diutius detinet. Notabilis ſane occurrit hiſtoria, deſcripta a *Tulpio lib. 1. cap. 36.* cum ſeni medico genuini dentes erumpere cœperunt, quorum eruptionem inciſis gingivis cum ſcalpello accelerare voluit, ſed inde omnia in pejus ruerunt, dum dolor non placatus, ſed crudelior factus, præterea febris, vigilia & delirium adeo efferum fuit, ut dies noctesque præ furore diſcurrere per conclave debuerit, antequam miſerrimo dolori finem mors impoſuerit. *Novi*, inquit, *Hildanus Cent. 2. obſ. 12. qui ex nimiis dentium doloribus facti ſunt epileptici, alii viſum amiſerunt, alii viſum duplicatum acquiſiverunt*, de quo ſymptomate legi poteſt memorabilis hiſtoria *Cl. Raygeri in Miſcell. Nat. Curioſ. Dec. 1. A. 8. obſ. 62.*

§. XII.

Quoniam acerbus dolor unica & vera cauſa tam gravium & ſubinde funeſtorum ſymptomatum eſt in corpore, ubi nihil vitii in univerſa ſanguinis & humorum maſſa latet, nihil aliud utique agendum eſt medico, quam ut omnibus viribus annitatur, quo dolorum hæc ſævitia miteſcat & effrenes illi in genere nervoſo motus & fortes oſcillationes & agitationes componantur; qua ratione mox omnium malorum alleviatio ſequitur.

Scholion.

Quapropter graviter errant medici, qui in difficultate dentitionis alvi laxandæ cauſa acribus ex gialappa vel ejus reſina, cum vel ſine mercurio dulci, non una, ſed repetitis vicibus teneros infantes exercent, & copia medicamentorum, potiſſimum calidorum, miſeros infantes fatigant, a qua perverſa curandi ratione utique nihil aliud, quam major ſymptomatum vehementia, ipſaque mors expectanda eſt. Simili ratione ad placanda ex dolore dentium orta ſymptomata nihil præſen-

Digitized by Google

tius eſt, quam alvum aperire clyſteribus emollientibus, & ſeri acris diſcuſſionem per blanda potius diaphoretica cum anodynis mixta, & paregorica externa moliri, quam apophlegmatizantibus & acrioribus calidis uti.

§. XIII.

Tam crudelis etiam eſt ille dolor, qui in meatu auditorio valde ſenſibili, ſive ex inflammatione, ſive ex animalculo, in aurem deſcendente, suboritur, ut præter immaniſſima ſymptomata furorem atque etiam mortem accerſat.

Scholion.

Legi hac de re poſſunt *Miſcell. Nat. Curioſ. Dec.* 2. *A.* 2. *Obſ.* 39. *it. Dec.* 1. *A.* 4. *Obſ.* 50. Memorabile exemplum, quod a globulo in aurem ſiniſtram intruſo, omnes nervi ejuſdem lateris in conſenſum trahi poſſunt, adeo, ut convulſiones, epilepſiæ & ſummæ anxietates producantur, *Hildanus Cent.* 1. *Obſ.* 4. propoſuit. Idem auctor *Cent.* 4. *Obſ.* 25. id ulterius confirmat, dum ex inſtillato liquore in aurem ab empirico vehementiſſimum cum febre & delirio dolorem excitatum fuiſſe teſtatur.

§. XIV.

Quam pernicialia a punctura nervorum & tendinum mala non ſine vitæ periculo proveniant, ob conſenſum, quem nerveæ hæ partes inter ſe alunt, complures funeſtæ hiſtoriæ teſtantur.

Scholion.

Quemadmodum ex ſpina pedi infixa dolor, febris, inflammatio oriatur, *Hildanum*, ceu teſtem, provoco, vid. *Cent.* 5. *Obſ.* 2. idem auctor *Cent.* 1. *Obſ.* 34. a deglutita acicula dolorem ardentem, febrem, delirium, convulſionem ortam fuiſſe tradit. Vid. quoque *Miſcell. Natur. Curioſ. Dec.* 1. *A.* 3. *obſ.* 86. Ex ſola acus punctura in digito *Amatus Luſitanus Cent.* 1. *Hiſt.* 38. dolorem & febrem notavit. *Cheſneau in obſervat. lib.* 1. *pag.* 120. hiſtoriam refert, quendam ex punctura tendinis in pollice ſeptimo die mortuum eſſe; ex veſpæ punctione gangrænam ſecutam, identidem *Hildanus obſ.* 80. *Cent.* 4. hiſtoriam proponit. Infelix eſt ea venarum ſectio, ubi nervus in manu circa baſilicam, vel tendo ſub cephalica lancetta læditur. Qua de re notabile refert exemplum de Rege Galliarum, Carolo XI. *Paræus in Operibus lib.* 9. *cap.* 38. & *Inſecta lib.* 1. *Conſulat.* 74. item *Hildanus Cent.* 4. *obſ.* 20. ubi læſo tendine per phlebotomum mox totum brachium cum maximo dolore intumuit. Convulſionem lethalem ex unguibus incaute reſectis deſcribit *Rhodius Cent.* 1. *obſ.* 40. item *Meckern in Obſervat. chirurg.* a contuſione medii digiti intolerabiles dolores cum tumore, inflammatione & vehementi febre ortam proponit. Et quid frequentius evenit, quam a clavo pedum improvide reſecto multos ob gangrænam ſupervenientem perire, præſertim, ſi corpora ſunt ſenilia, impura & cacochymica. Immanis dolor, qui ex ingenti partium nerveo-tendinoſarum, ut ſunt pedes, manus, facies, ambuſtione oritur, plures interficit. Superveniunt vomitus, inquietudo, animi deliquium, ſopor, convulſio, inquietudo, in nonnullis inſania. Et certe ardentiſſimus ille dolor, qui in variolis confluentibus ab exulceratione manuum die nono excitari ſolet, frequentiſſima eſt in hominibus, qui ætate florent, meo quidem judicio mortis cauſa.

§. XV.

Magna itaque eſt dolorum potentia corporis noſtri vires & motus deſtruendi, ita prorſus, ut veneni effectus non abſimiles exhibeant.

Scholion.

Dolor eſt triſtis in mente ſenſatio, & oritur a violenta motione & oſcillatione partium nervoſarum, quam perpetuo ſpaſmus ſive conſtrictio inſequitur; quæ eo major eſt & latius per univerſum nervorum genus ſubinde diffun-

funditur, atque naturalem motuum directionem in guidis interturbat, quo violentior eſt ille in partes membranaceas inſultus. Sicut vero gravior ſpaſmus, qualis fit a venenis, ingentes & periculi plenas ſtaſes & ſtagnationes, vehementium ſymptomatum, imo mortis productrices, movet & vires plane exhaurit: ſimili ratione tam ſæpe eſt dolorum atrocia ac magnitudo, ut ſpaſmi inde ſuborti vitales motus, ſanguinis ſcilicet circuitum inæqualem reddant aliterque dirigant atque determinent, ita ut in hac vel illa nobili parte ſubinde ſiſtatur, & homo tantum non penitus intereat.

§. XVI.

Ea eſt dolorum indoles ac vis, primum, ut aucto in ſyſtemate partium nervoſarum motu oſcillatorio vires deſtruendo homines quaſi exanimatos reddant; deinde, ut ſummas inquietudines atque anxietates cum frequentiori loci mutatione accerſant; tum ut pulſum duriorem & celeriorem efficiendo calorem in univerſo corpore accendant, ac tandem, ſi invaleſcunt, convulſione ac delirio ſpiritum vitalem præcludant.

Scholion.

Horum moleſtiſſimorum ſymptomatum ratio non aliunde repeti poſſe videtur, quam a vehementer laceſſitis nervis & partibus, quæ ex iis conſtructæ ſunt, dum cauſa ſubinde plane futilis & ludicra, nempe flatus, vermes, calculus, dentes, ſciſſura, inſtrumenti cuſpis & his ſimilia, vehementer eas exagitat. Quiſquis hæc videt, facile intelligit, omne conſilium medentis eo maxime omnium eſſe dirigendum, ut confeſtim dolorem auferat, & violentas illas generis nervoſi afflictiones allevet, ſi vel vires, vel vitam hominis ſervare velit. Divinam utique ejuſmodi in caſibus opem ab iis, quæ dolorem efficaciter levant, & ſomnum inferunt, expectare licet; modo maturius, neque eo demum tempore, quo omnes vires jam penitus exhauſtæ, & funeſtæ ſanguinis ſtaſes ſunt, exhibeantur. Nam incipientibus morbis ſemper vires ſunt firmiores, quam ubi jam diutius perſeverarunt.

§. XVII.

Ea eſt dolorum vis atque moleſtia, ut non modo totum corpus inde patiatur, ſed imprimis, etiam alimentorum in ſtomacho digeſtio inde labaſcat, atque ſaluberrimæ illæ, quæ alvo atque perſpiratione fiunt, evacuationes non parum imminuantur.

Scholion.

Nam ſi vehemens ex dolore ſpaſmus in univerſum omnes nerveo-muſculoſas per conſenſum corripit partes eaſque valide conſtringit, certe pertingit is etiam ad inteſtina, unde vis motrix & periſtaltica ventriculi & inteſtinorum læditur, cibi diutius ibi retinentur cum excrementis, & ſumma quoque cutis ob ingentem ſtricturam, quam patitur, parum perſpirat. Ex quo intelligi debet, in omni graviori dolore cibi abſtinentiam utiliſſimam eſſe, vel eum ſaltim imbecillem præbendum, & loco vini aquam bibendam. Ex hiſce etiam recte colligitur, evacuationes magno dolore cohibitas non acribus & ſtimulantibus, ſed potius ſedativis & quæ dolorem levant, reſtituendas eſſe, quia ceſſante ſpaſtica ſtrictura ſponte ſequuntur priſtinæ tam per ſudorem, quam per alvum evacuationes. Recordor hac in re nefariam medici curam, qui, quando ex dentitione difficili tenelli infantes alvo ſtrictiori laborare cœperunt, repetitis purgantibus, quæ ex mercurio dulci & reſinæ jalappæ aliquot granis conſtabant, eam moliri, triſti ſæpiſſime exitu, in ſplendidis etiam perſonis tentabat: epileptici enim mox ſequebantur inſultus prorſus funeſti. Sed longiores fuimus in recenſendis illis gravibus vitiis, quæ cauſæ externæ potiſſimum & violentæ inferunt: ſequitur nunc, ut morborum origines ex iis rebus, quæ ad vitam & valetudinem intemeratam ſervandam pertinent, &

Digitized by Google

nobis quotidianæ & domeſticæ ſunt, perſequamur. Id enim non dubium eſt, quin tum vita, vires & ſanitas, tum morbi & mortes ex iis rebus, quæ in corpora humana ingeruntur, cujus generis ſunt aer, cibus & potus, & quæ ex iis quotidie ejici debent, ſuam originem ac generationem habeant, ut adeo mirandum ſit, quod ea ipſa, quæ materiam & cauſam fovent vitę & integritatis, mortem quoque & tot mala inferre poſſint. Ex aere enim & diætis morbos oriri, rectiſſime *Hippocrates libr. de flatibus* pronuntiat. Viſum eſt igitur nobis primum de diſpoſitione corporum ad morbos, deinde de ingeſtorum vitiis & copia & intemperantia, naturæ inimicis, tum de excretionibus deficientibus & ſuppreſſis, et quæ exinde mala oriantur, et ordine dicere omnemque rem tam clare oculis et menti ſubjicere legentium, ut, quæ vera ſit origo et generatio omnium morborum, et qua via iſti præcavendi ſint, ſatis ſuperque appareat. Neque enim ego ſatis huc uſque mirari potui, quemadmodum, qui morborum origines et cauſas ſcriptis tradiderunt, e longinquo quaſi eas deducere ac derivare ex tot obſcuris et minus evidentibus rationibus atque principiis allaborarint, neglectis iis omnibus ſimpliciſſimis, facillimis et quibus quotidie indiget homo, rebus, nempe ingeſtis, retentis et excretis, quæ tamen ad veram et realem morborum cauſam ſubminiſtrandam ſatis apta atque idonea ſunt.

PH!.

PHILOSOPHIÆ
CORPORIS HUMANI MORBOSI
SIVE
PATHOLOGIÆ
GENERALIS
PARS III.

De morborum ortu ac generatione ex imbecillitate corporis humani, vitio ingeſtorum, impeditis excretionibus, ſanguiniſque & humorum abundantia atque impuritate, itemque de iiſdem & præmatura morte præcavendis.

Digitized by Google

Digitized by Google

CAP. I.

DE

Corporum imbecillitate morbis potiſſimum obnoxia.

§. I.

Medicus non tantum rerum nocentium, & quæ morbos inferunt, proprietates ac vires generatim & abſolute, ſed etiam relative imprimis & effective in individuo ſpectare & conſiderare debet: ita enim demum vera & utilis & ad judicandum & ad medendum apta obſervatio atque experientia enaſcitur.

Scholion.

Neque enim ullibi corporum dari vires certas & abſolutas, ſed omnes eſſe relativas & certis conditionibus adſtrictas, ſupra jam docuimus. Has autem relationes ad tota diverſa individua probe intelligere & invenire, id præcipui in medicina ſtudii, laboris atque momenti eſt, & inter ea referendum, quæ vulgus atque empirici non ſatis capiunt, qui effectum in medicamento tantum ponunt, neque eum pro diverſitate corporum mirifice variare & diſſidere perſpiciunt. Et ita quoque ſe ſe habent morborum cauſę & res naturæ humanæ infenſæ, quarum effectus pro varietate individuorum valde disjunctus & ſubinde plane alienus eſt. Siquidem ex activa rei virtute & reactione corporis, velut ſubjecti, quod recipit actionem, demum effectum certum produci, apud omnes philoſophos in confeſſo eſt.

§. II.

Ingentem corporum humanorum differentiam veteres medici atq; ex iis ſapientiſſimi, *Hippocrates* ac *Celſus* probe attendebant, quin imo pro primo & præcipuo artis noſtrę habebant fundamento, eo quod in dies fere obſervabant, quod alterum lædit, id alteri ſæpius ne ullam quidem moleſtiam procreare. Atque ideo tam in morborum productione & curatione, quam in iis præcavendis omne judicium, conſilium & remediorum adplicationem ad corporum differentiam, quæ potiſſimum in ætate & habitu corporis poſita eſt, maxime omnium vero ad eorum vires dirigi debere, rectiſſime judicabant.

Scholion.

Hippocratem Libr. de flatibus §. 8. differentiam corporum ita deſcribit: *Differt corpus a corpore, natura a natura & nutrimentum a nutrimento: non enim omni animantium generi eadem aut non conferunt aut commoda ſunt, ſed ſunt alia aliis magis convenientia.* Et *Lib. 1. de morbis* §. 11. *pag.* 16. *differt corpus a corpore, & ætas ab ætate, & aliqui majorem tolerantiam in morbis habent, alii omnino ad tolerandum impotentes ſunt.* Et *Sect.* 3. *aph.* 2. *naturas quaſdam ad æſtatem, alias ad hiemem bene aut male ſe habere* prodidit. Neque hoc caret experientia & ratione: nam videmus ſenes & phlegmaticos & hypochondriacos æſtate, quia perſpirationem auget, optime ſe habere, contra hieme, quæ eamdem cohibet, peſſime. *Idem Auctor Libr. de articulis pag.* 83. ait: *magna eſt differentia naturarum in hominibus*

M 4   *ut:*

ut hoc vel illud facile aut difficulter ferant. Et *Libr. 2. Prædictionum* §. 20. *multum differt corporis ipſius hominis ſtructura, aliquando enim neque ſebricitat, neque inflammatur ſauciatus, aliquando etiam citra cauſam ſebricitat & aliqua corporis pars omnino inflammatur. Alii præ vulneris dolore delirarunt & ſebrientes mortui ſunt. Quicumque enim aut corpus ſebricitans habent, aut mentem turbatam, talia patiuntur. Sed neque hæc admirari oportet, neque formidare, illud expendendo, quod & animæ & corpora hominum plurimum differunt & vim maximam habent.*

§. III.

Differentia inter corpora imbecilla & inter firma ac robuſta maximi eſt momenti in arte medendi, utpote illa morbis admodum ſunt obnoxia, hæc vero rarius ægrotant.

Scholion.

Maximæ utilitatis hæc veritas primum auctoritate veterum, deinde ſolida ratione, tum etiam experientia omnino ſtabilienda venit. Primum prodeat *Hippocrates*, qui in *libr. de Veteri Medicina* § 21. hunc in modum diſſerit: *Ceterum tales naturas, quæ cito & fortiter ejuſmodi delictis offenduntur, imbecilliores aliis eſſe judico. Proximus autem eſt imbecillus languenti: verum imbecillior eſt languens.* Et eodem l. §. 7. ſcribit: *Conſentaneum eſt, plurimos & debiliori natura præditos periiſſe, eos vero, qui victum illum ſuperare poterant, longiori tempore duraſſe & reſtitiſſe.* Huic ſuffragatur *Celſus lib. 1. cap. 3.* in fine; *Omnibus morbis obnoxia maxime eſt infirmitas*. Et alibi, *quando corpus offenſum eſt, id maxime ſentit pars vitioſa*: adde *cap. 1.* ubi quemadmodum ſanos agere conveniat, ediſſerit hunc in modum: *Sanus homo, qui & bene valet & ſuæ ſpontis eſt, nullis obligare ſe legibus debet, ac neque medico, neque iatroalipta egere. Hunc oportet varium habere vitæ genus, nullum cibi genus fugere, quo populus utatur, interdum in convictu eſſe, interdum ab eo ſe retrahere, modo plus juſto, modo non amplius adſumere*. *Cap. 2.* vero, quæ imbecillis ſervanda ſint, prolixius exponit. Multum quoque refert, in adhibendis medicamentis ſcire, robuſta an infirma natura fuerit; hinc *Hippocrates l. de locis in homine* §. 39. fortibus forte, debilibus vero debile medicamentum exhiberi jubet.

§. IV.

Robuſti & firmi homines rarius ægrotant, & multi per omnem ætatem a morbis immunes degunt.

Scholion.

Utut innumerabilis ſit multitudo & morborum & earum rerum, quæ hominis valetudinem offendere poſſint, tamen mirandum eſt, complures dari homines, qui per omnem ætatem, ſi forſan infantilem exceperis, a morbis immunes degunt. Quot ſunt, qui nunquam febrem experti ſunt, qui nullis ſpaſmis, doloribus, vel cruentis profluviis urgentur, qui a podagra, phthiſi, hydrope, cachexia, malo hypochondriaco, ſcorbuto aut ſphacelo & gravibus capitis morbis non infeſtantur. Et hoc in numero maxime ſunt robuſti, laboribus dediti, duro, & ſimplici victu utentes, plebeii, ruſtici, qui vitam ſine affectibus & ſine angore tranſigunt, ætate juvenes, viri, ratione habitus corporis macilenti, venis amplioribus præditi, carne tenſa, firma & muſculoſa gaudentes, de quibus veriſſime pronunciat ſacra ſcriptura, robuſtos non egere medico vel medicina. Contra vero parum firmi homines, ætate infantes, ſenes, habitus corporis fluxi & ſpongioſi, a natura debiles, & qui tenues & copioſas habent venas, qui vires ex præcedente morbo vel vehementi medicina, aut animi turbatione gravi adflictas habent, ii continuo morbis patent, conqueruntur, & pluribus malis ac moleſtiis idque frequentiſſime exagitantur.

§. V.

Robuſta & imbecillis natura hominum maxime ex virium ſubſtantia, copia & proportione æſtimanda eſt.

Scho-

Scholion.

Vires in corporibus non aliæ intelligendæ ſunt, quam motrices, quæ motu maxime ſe exerunt. Hæ vero ex certis ſedibus quaſi comprehenſæ in univerſum corpus diffunduntur. Animales, quæ ſenſum motumque præſtant, e cerebro & medulla ſpinali per nervos veniunt; vitales ex corde per arterias diffuſæ identidem ac calorem, motum, reſpirationem & ad corpus a corruptione per continuam rerum alienarum excretionem vindicandum conferunt: naturales ex ventriculo & alimentorum canali proficiſcuntur, & materiam ſanguinis, & ſucci nutritii præbent. Itaque ſomnolentia, aſſidua vigilia, debilitas ſenſuum & motuum voluntariorum, virium animalium imbecillitatem arguunt; pulſus vero parvi, debiles, contracti, reſpiratio crebra & difficilis infirmum vitæ robur oſtendunt: depravatus vero appetitus, ructus, flatus, retenta excrementa, vitioſa nutritio, virium, ut ita loquamur, naturalium defectum commonſtrant.

§. VI.

Igitur robuſta & ſana corporis natura illa nobis dicitur, in qua omnes corporis functiones ſalvæ ac integræ ſunt, quod fit, ubi motus ſolidorum ſyſtoles & diaſtoles & progreſſivus fluidorum, neque minus excretorii, qui aliena & inutilia a corpore ſeparant, vigent; imbecilla vero natura eſt, in qua motus illi depreſſi, impares & languidi functiones corporis animati depravant.

§. VII.

Quo vividiores ſunt motus progreſſivi & excretorii in corpore, eo valentior & robuſtior eſt homo, eo quod ſufficiens & proportioni congrua lymphæ per nervos, & ſanguinis, nec non ſucci nutritii per arterias in totum corpus inque motus organa copia influit, tum etiam, quia motu inutile & effœtum ſemper a corpore ſejungitur, & utiles ſucci in ejus locum reſtituuntur.

Scholion.

Superioribus locis ſatis abundeque explicavimus, vires ex aere & alimentis probe digeſtis & ſubactis, quæ commodam materiam boni ſanguinis & lymphæ ſubminiſtrant, ratione primæ originis proficiſci; fuſius quoque docuimus, per continuas & proportione ingeſtis reſpondentes excretiones corpus, vires & vitam conſervari.

§. VIII.

In imbecillibus vires & motus deficiunt, excretiones non recte fiunt, & parum boni ſanguinis & ſpiritus accedit ad corpus, unde ſuccorum & nimia fit abundantia & nimia impuritas, atque adeo ex retentis & ſtagnantibus humoribus ſolennis morborum fit origo ac generatio.

§. IX.

Cognoſcitur natura robuſta ex motuum organis ac vaſis & cavitatibus, quæ ſuccos continent, & per quas illi feruntur.

§. X.

Quorum corpus vaſis latis & capacibus eſt, quorum fibræ ſolidæ, compactæ & renitentes ſunt, quorum nervi ac tendines robuſti, cor & caput amplum, ii robuſtam naturam præ ſe ferunt. Qui vero exiles & tenues habent venas, fibras valde laxas, molles ac ſolutas, nervos quoque & tendines teneriores, ii naturæ infirmæ & debiliores recte habentur.

Scholion.

Per ampliora enim vaſa ac nervos magnos plus ſanguinis & fluidi ſubtiliſſimi ſuccique nutritii ad partes adfertur, quam per tenuia & exilia; per capaciora etiam vaſa ſanguis ceterique humores liberiori & expeditiori curſu circumferuntur, qui in anguſtioribus facile hærent & reſtagnant. Præterea per majores diametros vaſorum in excretoriis liberiores & largiores fiunt excretiones, quam per anguſtiores & mi-

nores.

Digitized by Google

nores. Et quia in liberiori ſanguinis circuitu & vacuationibus bene ſuccedentibus vita, robur & ſanitas conſiſtit, ſequitur, languidiorem ſanguinis motum & deficientes excretiones ad congruendos vitioſos, qui morbum inferunt, humores eſſe aptiſſimas. Accedit, quod major calor ſit in robuſtiori, minor in imbecilliori, nam ſecundum *Galenum Li. II. de temperamentis, quicunque latioribus ſunt venis, natura calidiores exiſtunt; qui anguſtis, frigidiores*. Atque ob id etiam ſecundum *Hippocratem* calido ſunt ventriculo graciles & qui venas prominentes habent.

§. XI.

In numerum imbecillium referendi etiam merito ſunt, qui texturam corporis exquiſitius ſentientem habent, i. e. qui ex levi cauſa atque occaſione motuum anomalis ſpaſticis & convulſivis ſunt obnoxii.

Scholion.

Videtur quidem diathefis facilis ad ſpaſmos & p. n. oſcillationes fibrarum imbecillitati, quæ in defectu motus conſiſtit, repugnare. At ſecernenda hic merito eſt ſenſibilitas, quæ fit ſecundum & quæ præter naturam: illa ex integris & plenis, hæc ex viribus exhauſtis & ſanguinis ac fluidi nervei defectu potius oriri videtur. Id convenit cum experientia, nam videmus, qui e morbo mox convaluerunt, qui ex immodicis ſanguinis profuſionibus vires amiſerunt, ad terrorem non modo & animi affectus valde eſſe proclives, ſed & a frigore vel ab intemperato cibo & potu graviſſime lædi, & doloribus, ſpaſmis atque anxietatibus corripi. Videmus quoque infantes, ætate & natura imbecillimos, doloribus & convulſionibus valde eſſe obnoxios. Senes ut plurimum tam teneri ſenſus ſunt, ut minimam mutationem aëris in corpore perſentiant *daß ſie gleichſam einen Calender am Leibe haben*. In partes enim nervoſas imbecilles, calore & ſucco nerveo deſtitutas, plurimum potentiæ cauſas externas habere animadvertimus, ita ut earum actioni & motui promtius nerveæ, quæ ſenſus & motus præſides ſunt, obtemperent, quod apud eos non evenit, qui corpora poſſident interno ac naturali calore, ſanguine ac ſpiritu, quantum ſatis, imbuta.

§. XII.

Quædam infirmitas ab ipſa natura & ex ſtructura corporis fluit, alia eſt adventitia, quæ per violentiam quandam ab abuſu rerum externarum, imo per ipſos morbos & intempeſtiva medicamenta inducitur.

Scholion.

Ad imbecillitatem, quæ a natura fit, pertinet ætas, habitus corporis, ſexus, hæreditaria diſpoſitio, temperamentum, conſuetudo; adventitiam vero rerum nocentium abuſus, animi affectus, intemperantia in cibo & potu, validiora medicamenta & maxime omnium vehementes morbi producunt & poſt ſe relinquunt.

§. XIII.

Ad eos, qui ætate imbecilli ſunt, maxime pertinent infantes & ſenes, nam & infantilis & ſenilis ætas frequentioribus morbis obnoxia atque implicata eſt.

Scholion.

Morbos infantibus & pueris familiares recenſet *Hippocrates Sect. 3. pag. 24. ſeqq.* Atque teſtatur experientia, ætatem infantilem multis morboſis moleſtiis expoſitam eſſe, & duplo plerumque eſſe majorem numerum, qui ſingulis annis moriuntur, infantum, quam in ceteris ætatibus. Maximam vero ſtragem morbi epidemii iique maligni, ut peſtis, dyſenteria, variolæ, in infantibus ordinario edere ſolent.

§. XIV.

Morbi, infantibus tenellis & pueris quoque proprii, infeſtant maxime caput inq; ejus parte tam interna, quam externa fixam ſuam ſedem & domicilium habent.

Scholion.

Unde videmus, capitis tineam, cruſtam lacteam, achores, oculorum & aurium fluxiones, epiphoram, ſtrabiſmum, coryzam, gravedinem, glandularum in

colli

collo tumores, aphthas & capitis dolores, fluxiones narium, epilepſiam quoque, convulſiones, pulmonalium nervorum paralyſin, ſive catarrhum ſuffocativum, familiariſſimos eſſe infantium morbos.

§. XV.

Infantibus qui infeſti ſunt morbi, modo ab univerſo corpore laxo, raro, molli ac debili, modo ab imbecillitate capitis & ſyſtematis nervorum dependent. Et quia motus ſolidorum tam in corde & vaſis, quam in inteſtinorum canali admodum languidus eſt, atque excretiones, quæ fiunt alvo, non recte reſpondent, major humoris ſeroſi & impuri fit accumulatio.

§. XVI.

Cum infantiles morbi maxime ab excretionibus deficientibus ac ſuppreſſis per ſeceſſum & tranſpirationem proveniant, humores impuri accumulantur, & prout ſtagnantes variis partibus inhæreſcunt, diverſa morborum ſchemata in ſcenam producunt.

Scholion.

Prima in regione cruditates acidæ, birioſæ, viſcidæ, ex nimia voracitate productæ, anxietates, dolores, ejulatus, vigilias, inquietudines, inflationes ventriculi & abdominis, pertinaces tuſſes, ſingultum, vomitum, capitis gravitatem & dolorem produnt. Si validiori naturæ robore ad partes capitis, externas impuri humores propelluntur, exulcerationes capitis, achores, cruſta lactea, aphthæ, aurium & oculorum fluxiones, gravedines, coryzæ, tumores glandularum colli fiunt. Interdum quoque ad habitum corporis, ad ipſos quoque pedes falſæ impuritates delatæ, varias puſtularum, macularum & exanthematum ſpecies producunt. A terrore vel vehementi dolore & ſpaſmo humores delati ad cerebri membranas epilepſiam concitant, quæ eſt univerſalis ſpaſmus omnium nervoſarum partium in toto corpore. Si vero ad membranas medullæ ſpinalis acres humores feruntur, convulſivi & ſæpe ſtupendi motus fiunt. Nimia vero ligamentorum laxitas ad luxationes & rhachitidem diſponit.

§. XVII.

Quicumque igitur vult præcavere infantiles morbos, is certe omni cura eo anniti debet, ut infantum corpora perſpirabilia ſerventur, & ut excretiones alvinæ ſemper bene reſpondeant ingeſtis, & alvus nunquam clauſa, ſed bene fluxilis ſit, ita enim omnis fomes morborum præſcinditur. Dici vix poteſt, quantum commodi hiſce corporibus hujus rei gratia conferat uſus pulverum abſorbentium, oleo tartari per deliquium imbibitorum, ſi cum æquali portione rhabarbari, addita una vel altera gutta olei aniſi vel fœniculi, vel etiam pauxillo croci, miſceantur & crebrius offerantur. Singularem etiam hic opem ferunt infuſa veronicæ, ſeminis fœniculi ex aqua calida, & frequens uſus clyſterum plane emollientium, præſertim, qui ex decocto florum chamomillæ vulgaris fieri ſolent.

§. XVIII.

Senum morbi identidem non ex alia cauſa, quam ex imbecillitate virium & defectu ſalutarium excretionum per alvum & cutis ſpiracula enaſci ſolent

Scholion.

Vires decreſcere in ſenibus & ipſam ſenectutem maxime in languore conſiſtere, extra controverſiam eſt, ob fibras enim, per tot annos denſiores & rigidiores factas, ob anguſtiora reddita vaſcula, quæ modo ſecretioni lymphæ nutritiæ in habitu corporis vel ſpirituoſæ in nervis cerebri & ſpinalis medullæ, modo excretionibus vacant, ſenſus, motus & nutritio non ſolum decreſcunt & vires affliguntur, ſed & major & ſuccorum copia & impuritas in ſenili corpore accumulatur, quæ

num-

Digitized by Google

numquam non graves adflictiones poſt ſe trahunt.

§. XIX.

Ob deficientem alimentorum digeſtionem & ſordium excrementitiarum in alvo retentionem flatulentiæ, ructus, colicæ, corporis languor, vigiliæ, inquietudo ſubinde ſenes premere ſolent.

§. XX.

Libera halituum perſpiratio, ordinario in ſenibus ob meatuum cutaneorum anguſtiam & conſtipationem, neque minus ob caloris defectum, cum facile refrigerantur, difficilior multas ſeroſas impuritates, quæ excerni debebant, fovet atque ingenerat.

Scholion.

Inde familiariſſimæ ſenio confectis ſunt gravedines, coryzæ cum capitis gravitate junctæ, tuſſes valde humidæ, raucedines. Aucta vero impura ſalſedo atque ad cutaneos tubulos delata, ſi ibi ſtagnat, moleſtiſſimum pruritum, ſiccam ſcabiem herpeti ſimilem, cutis ariditatem ſquamoſam & ſimilia vitia ſuſcitat. Si vero ſerum ſalſius ac tartareis partibus onuſtum per urinarios ductus viam atque exitum affectat, atque diutius ibi moram trahendo ſenſiles partes adfligit, ſtranguriæ, urinæ difficultates acerbiſſimæ, veſicæ arroſiones, urinæ mucoſæ, quæ in veſicæ calculum ſubinde coeunt, hanc ætatem infeſtant.

§. XXI.

Plures ex ſenibus, qui adhuc bene valent & nimium otio indulgent ac laute vivunt ſomnoque utuntur pleniore, nimiam ſuccorum plenitudinem, quæ virium robur vincit, & quę tranſpirationem difficiliorem reddit, ſibi ingenerant, quam impuritas preſſo pede inſequitur. Hinc non mirum eſt, humorum inſenſas ſtagnationes hinc inde in viſceribus & ab his morbos chronicos, ſenibus admodum familiares, oriri: cujus generis ſunt lentæ febres, quæ maraſmi nomine veniunt, cachexia, tabes, ſcorbutus, qui perquam facile in ſphacelum abit, in capite apoplexia, auditus gravitas, viſus hebetudo, paralyſis, memoriæ abolitio & ſimiles.

§. XXII.

Quum ſenum morbi potiſſimum & nimiæ humorum plenitudini & horum impuritati, propter diminutas & deficientes excretiones, origines ac incrementa ſua debeant, in promptu eſt judicare, ea, quæ vacuatione detrahunt, prudenter adplicata, ut virium robur ſervetur, optima eſſe adverſus hos morbos præſidia.

Scholion.

In quæſtione poſitum id eſſe tum a veteribus, tum a recentioribus video, debeatne ſenibus, & quidem decrepitis, ſanguis emitti. Plures adferunt, venerabilem illum virium & vitæ theſaurum omni modo eſſe cuſtodiendum. Alii nimiam ſanguinis copiam onerare naturam ac vires, ut regere motus & ſubigere materiam nequeant, adfirmant; ſed eximenda rei hujus controverſia eſt. Plurimi ex ſenibus ſunt plethorici, & quia parum exercent corpus, & ſub tranquillo animo pleno & lauto victu utuntur, plus ſanguinis generant, quam ipſis utile eſt. Ac tali utique in caſu juſta ſanguinis detractio, modo non ſit nimia, ſed moderata, & poſt eam debitum regimen ſervetur, prorſus non repudianda eſt. *Rhaſes*, auctor Arabs, adeo ſanguinis miſſionem non horruit, ut vel ipſis etiam decrepitis, modo qualiſcumque ſuppeteret vis, eam confidenter bonoque cum ſucceſſu adhibuerit. Helvetii, ad extremam etiam ſenectutem pervenientes, ſanguinem non ſine commodo quotannis bis vel ſemel emittendum curant. Rectiſſime enim & *Galenus* & *Celſus* ſentiunt, in ſanguinis detractione non tam annorum numerum, ſed potius corporis habitum & vires reſpiciendas eſſe. In iis vero, qui jam imbecilles ſunt, parum cibi ſumunt, vel ex morbo laborant, vel morbidæ

c on-

conſtitutionis ſunt, hoc auxilii genus prorſus non probandum eſſe judicamus. Copioſius hac de re egimus *in Diſſert. de magno Venæ ſectionis ad vitam longam præſidio*.

§. XXIII.

Parcior cibus iſque concoctu facilis, frequens corporis, præſertim ſub ſereno & temperato cœlo & maxime per equitationem, lecticam aut currum, motio & moderatior vini generoſi aut medicamenti balſamici uſus cum ſufficiente, ſed opportuno potu, hæc ſunt, quæ & vires & valetudinem ſenum tuentur, adeo ut his præſidiis adjuti ad extremam & placidam ſenectutem pervenire poſſint.

Scholion.

Qui valetudini ſenum tuendæ præſunt, id etiam curare debent, ut alvus non reſiſtat, nec officii ſui obliviſcatur. Cum vero nihil tam perniciosum ſit huic ætati, quam purgans & quod nimium ſtimulando vim ſtomachi laceſſit, certo optime ii rebus ſuis conſulent, qui ejuſmodi cibos admittunt, quibus laxandi facultas ineſt, unde ſalſa, dulcia, vina, quæ laxant, ſi reliqua bene habent, non ex toto ſenibus circumcidere oportet.

§. XXIV.

Corporis habitus plurimum quoque facit magnamque vim habet ad morbis obnoxiam imbecillitatem, qualis eſt ſpongioſus, rarus, laxus, non latis, ſed tenuibus & copioſis vaſis conſpicuus, ſub quo facilius homines ægrotant, difficilius evadunt, & brevioris quoque vitæ ſunt, conſentiente quoque in eo *Hippocrate* S. II. *aphor.* 44.

Scholion.

Quemadmodum omne robur vitale in libero & expedito ſolidorum & fluidorum motu & circulatione, & recrementitiarum partium ejectione conſiſtit: ita minus potens robur in languore illorum motuum poſitum eſſe utique videtur. Cum vero per fibras laxiores & tubulos tenues atque exiles non multum ſanguinis laudabilis ad motum ac robur ſolidorum accedere, & parum quoque per convenientia loca inutilis ſucci effluere poteſt, facile apparet, ejuſmodi ſtructuræ corpora & vires habere ſubinfirmas, & quam facile etiam a copia, intemperie & aliena rerum facultate lædi & præter naturam affici poſſe. Accedit, quod in ejuſmodi corporibus ſanguinis & humorum ſtaſes in acutis morbis, in chronicis vero ſtagnationes & vaſorum infarctus difficilius, quam in iis, qui compactas & robuſtas fibras habent, & qui latioribus vaſis gaudent, diſcutiantur & ob id magis in morbis ſuccumbant. Sique experientiam conſulimus, certe ea nos docet, qui frequentius ægrotant & rheumatiſmis, catarrhis, podagræ, hypochondriaco malo, calculo, phthiſi, lentis febribus, abſceſſibus, cachexiæ, menſium & hæmorrhoidum inordinatæ fluxioni obnoxii ſunt, & inter feminas, quæ facile abortiunt & gravia in puerperio mala perpetiuntur, eos fere omnes tenuioris & laxioris eſſe carnis ac ſpongioſi corporis habitus, pinguedine ſæpius & nimia vaſorum tenuitate laborantes.

§. XXV.

Quum ratio temperamentorum, quę hominibus adſignantur, meo quidem judicio, non tam in natura & temperie ſanguinis, ſed potius in ſtructura & habitudine ſolidorum ad motus, quę haud ita facile ac fluida immutantur, quęrenda ſit; rectiſſime etiam morbos, qui vulgo ſic dictis temperamentis adſcribi ſolent, a ſolidorum ſtructura, habitu & viribus deducendos eſſe arbitramur.

§. XXVI.

Qui in ſpongioſo & vaſculoſo corporis habitu multum ſanguinis boni & temperati alunt, ſanguinei: qui plus ſeri, quam ſanguinis habent, phlegmatici dicuntur. Ubi ob fibras teneriores, tenſiores, atque ad motum, impulſum & ſenſum vegetiores: expeditior & celerior per vaſa curſus eſt, temperamentum ſic dictum cho-

leri-

Digitized by Google

lericum enaſcitur. Sub fibrarum vero & partium ſolidarum denſitate, rigiditate & ad motum tarditate circuitus ſanguinis difficilior vel tardior eſt, & ita melancholicum ſic dictum exurgit.

Scholion.

Quando cholerici vaſa ampliora adeoque magis ſanguine diſtenta habent, temperamentum cholerico-ſanguineum fit. Si vero melancholici latioribus vaſis, ad majorem ſanguinis quantitatem vehendam aptis, inſtructi ſunt, ſanguineo melancolicum dicitur temperamentum, ut adeo pateat, ex partium ſolidarum ſtructura diverſa, & pro majori vel minori ſanguinis & humorum quantitate eorumque celeri vel tardo curſu, differentem temperamentorum rationem commodiſſime explicari poſſe. Apparet quoque porro ex dictis clariſſime, ſanguineum facile in phlegmaticum, & phlegmaticum in ſanguineum, & ſanguineo-cholericum in ſanguineo-melancholicum, & contra etiam hoc in illud per diverſam victus & vitæ rationem, vel etiam per morbos, tranſire & commutari poſſe.

§. XXVII.

Diſſidens hæc & varia ſolidorum ad fluida & fluidorum ad ſolida, reſpectu motus ſanguinis, habitudo ad morborum diſpoſitionem, ortum, ad ſymptomatum quoque exacerbationem, item ad medicamentorum operationem aliam atque aliam utique plurimum valet & magnam vim habet, atque ob id hæc cognitio medico neceſſaria & digniſſima eſt.

§. XXVIII.

Sanguinei facile incidunt in eos morbos, qui ex ſpongioſo habitu corporis & ſanguinis plenitudine proveniunt. Phlegmatici in eos propendent, qui ex humorum impuritate & abundantia fiunt; cholerici in acutas paſſiones, in chronicas vero, quæ ex viſcerum infarctu & obſtructione fiunt, magis melancholici proclives ſunt.

§. XXIX.

Magna quoque eſt ſequioris ſexus ad morborum frequentiam ex habitu ſpongioſo & tenero proclivitas.

§. XXX.

Fœminas præ viris morbis plus eſſe expoſitas, adeo ut duplo majores, *Helmontii* effato; illæ patiantur, extra dubium eſt; id vero non aliunde fit, quam quod ſpongioſiori carne & vaſis exilioribus inſtructæ majorem ſanguinis copiam, quam natura regere & digerere poteſt, ingenerant,

§. XXXI.

Morborum origo in ſexu ſequiori, præſertim, ſi utero gerunt, ex nimia ſanguinis & humorum affluentia maxime omnium deducenda eſt. Quamobrem ſi per menſes ſuperfluus ſanguis recte & ordine ſecernitur, optime: ſi minus id accidit, vel plane ceſſat; ut in annoſioribus, peſſime ſe habent.

Scholion.

Quia ſcilicet nimiam ſanguinis abundantiam ſubito ſequitur ejus impuritas, nec ulla fere pars eſt, quæ non graviter in feminis, ſi diu excretiones ſanguinis ſubſiſtunt, inde adfligatur. Nam in capite vehementes cephalalgias, odontalgias, eryſipelata & graviores cerebri affectus patiuntur. In pectore ſpirandi anguſtia cum faucium conſtrictione, cordis palpitationes animique defectiones oriuntur. In ventriculo ab ejus inflatione frequens eſt ciborum faſtidium, vomitio, ructus, phlogoſis, malacia. Inteſtina tormina ventris, colicæ convulſivæ, flatulentiæ, alvi adſtrictiones inſtant. Ex utero male affecto & ibi detenato ſanguinis liberiori curſu fluor albus, uteri procidentia vel immoderata ſanguinis profuſio, abortus, uteri ſcirrhus, inflammatio, apoſtema, hydrops, ſterilitas, & ex ſanguinis ſtagnatione concretiones polypoſæ, quæ molas finguunt, proveniunt. Virgines vero ex ſuppreſſis menſibus peculiari febre, quæ alba dicitur

tur & Græce chloroſis adpellatur, laborant. Nam ſubito inde in fœdum & pallidum faciei colorem, totius corporis languorem, ciborum faſtidium, cordis palpitationem, pedum intumeſcentiam, pulſum celerem, frequentem, et ægram ſpirationem, gravativum ventriculi dolorem incidunt. Quæ vitia ſanguinis fluxu in ordinem redacto protinus levantur vel plane decedunt.

§. XXXII.

Poſt quinquageſimum annum, ſi ex toto ceſſat ſanguinis per uterum effuſio, fœminæ plurimis malis fiunt obnoxiæ. Quibus natura ſenſum teneriorem dedit, eæ in pathemata hyſterica, & hypochondriaca incurrunt, in aliis ſanguinis per hœmorrhoides vel per renum vaſa exitum affectat, ſi motu abſtinent & natura torpidior eſt, in calculum renum, arthritidem, atque ex infarctu viſcerum in hydropem, cachexiam & ſuffocativos catarrhos facile incidunt.

Scholion.

Hæc omnia mala et frequentiora ſunt et majora ſumunt incrementa, ſi vitæ nimis otioſæ indulgent et plane a motu et labore abſtinent, ſique accedit intemperantia in victu, acidorum abuſus, corporis refrigeratio, neque minus diuturnus mœror atque triſtitia.

§. XXXIII.

Alia adhuc eſt imbecillitatis morboſæ in fœminis ratio, videlicet nimia generis nervoſi ad ſpaſmos convulſiones motuſque inordinatos propenſio, quæ ſemper in fœminis major eſt, quam in viris.

Scholion.

Ex hac nervoſarum partium infirmitate et ad motus inordinatos diſpoſitione fit, ut fœminæ animi ſint mobilioris ac vindictæ cupidi, et facile ira excandeſcant, vel levi ex cauſa in terrorem conjiciantur. Hinc etiam eſt, quod earum affectibus facile convulſiones, epilepſiæ vel graves ſpaſmi adſocientur, uti videmus in malo hyſterico, inque difficiliori partu ac puerperio.

§. XXXIV.

Igitur non certior & melior ad præcavendos ſexui ſequiori familiares morbos via & ratio inveniri poteſt, quam ſi nimiæ ſanguinis & humorum plenitudini convenientibus auxiliis occurramus.

Scholion.

Id vero quam optime præſtant tempeſtive et cum prudentia adhibitæ ſanguinis per inciſionem venarum, hirudines, cucurbitulas, emiſſiones. Quo ſpectant etiam abſtinentia, inedia, motus, et exercitatio corporis, peregrinatio et cœli mutatio, poſthæc decens thermarum, acidularum vel aliorum fontium ſalubrium uſus, liberalior potus cereviſiæ tenuis, vel aquæ calidiſſimæ herbis infuſæ, non omiſſis clementioribus laxativis, ipſas ab omnium morborum inſultu egregie vindicant.

§. XXXV.

Supereſt alia imbecillitatis ad morbos valde proclivis in corporibus humanis ratio, eaque nativa & a morbidis parentibus in liberos tranſmiſſa, qua vel totum corpus vel quædam tantum ejus partes infirmæ & ad certos morbos ſuſcipiendos aptæ evadunt.

Scholion.

Veriſſimum eſt, utut cognitu difficile admodum et animi et corporis vitia a parentibus per generationem tranſire in liberos, ita ut nihil certius ſit, quam quod robuſti robuſtis, imbecilli imbecillis, morboſi morboſis procreentur. Morborum autem hæreditariorum ratio profecto non in vitio fluidarum partium, quæ continenter mutationi ſunt obnoxiæ, ſed potius in depravato ſolidorum ſtatu, quorum mutatio non ſub poteſtate medici eſt, et quæ nonniſi per annorum decurſum fit, quærenda eſt, et maxime vel in earum nimia imbecillitate, atonia, ſive tono nimis laxato et reſoluto, vel in nimia nervoſarum partium ad anomalias motuum diſpoſitione conſiſtit.

Hy-

Digitized by Google

§. XXXVI.

Hypochondriaci plerumque hypochondriacos, phthiſici phthiſicos, calculoſi calculoſos, epileptici epilepticos, hæmorrhoidarii hæmorrhoidarios, cachectici cachecticos progenerant, id quod in dies in praxi animadvertere licet.

Scholion.

Acutas paſſiones non tranſire in liberos, quia ex vitio magis fluidarum partium proveniunt, certiſſimum eſt; ſed eo frequentius ſolidorum vitia & labem viſcerum liberis affricari conſpicimus. Quemadmodum vero quævis pars corporis nobilior peculiari chronicæ paſſioni expoſita eſt; ita etiam in hæreditariis id obſervare licet. Moleſtiſſimum illud, quod dicitur hypochondriacum, malum mere ſpaſmodicum ac flatulentum ex ventriculi & inteſtinorum motu periſtaltico perverſo, juncto cum ſumma atonia, naſcitur: phthiſis præcipuus pulmonum morbus eſt, epilepſia & melancholia cerebri, hydrops hepatis, cachexia lienis, calculus renum, podagra articulorum, & hi omnes morbi ſunt hæreditarii & maxime fundati ſunt in cujuſque partis nativa imbecillitate & prava diſpoſitione, quæ vel in vaſorum anguſtia, vel in fibrarum & vaſorum nimia laxitate, ad materiam vitioſam recipiendam & retinendam apta, ex qua facile humorum ſtagnationes & vaſorum oppilationes, infarctus, indurationes fiunt, conſiſtit.

§. XXXVII.

Quemadmodum nihil tam difficile eſt, quam labem, quæ in ſtructura & conformatione ſolidæ partis inhæret, emendare, ita etiam prava ſolidorum per nativitatem accepta ad morbos diſpoſitio non adeo facile, optimis etiam datis præſidiis, extingui poteſt, quin potius accedente occaſionali cauſa primis ſubinde annis prompte excitatur atque in actum deducitur.

Scholion.

Sicut *ſenium*, ut præclare diſſerit *Tralianus Lib. 12. de maraſmo, nulla medicina tolli poteſt*, eadem ratione prava, quæ in ſolidorum ſtructura & labe conſiſtit, ad morbos proclivitas difficulter admodum eradicatur. Ita phthiſis, podagra aut affectio hypochondriaca hæreditaria nulla propemodum arte averti poſſunt, idque ægrius medicina, quam accuratiori diætæ obſervatione, quæ eo magis neceſſaria eſt, quo certius ex neglectis diæteticis præceptis hæreditarii morbi & ingraveſcunt & difficilius levantur.

§. XXXVIII.

Mala quoque eſt illa fibrarum motricium per nativitatem acquiſita habitudo, qua levi de cauſa ad fortes oſcillationes & ſpaſticas ſtricturas proclives, ſanguinis æquabilem & liberum ad exteriora vergentem curſum interturbando, regreſſum ejus ad interiora & congeſtiones nimias in his vel illis partibus efficiunt.

Scholion.

Ex ſpaſmis &, quæ hos conſequuntur, congeſtionibus proveniunt ſanguinis effuſiones, quæ in prima ætate in capite & per nares, in juvenibus per pulmones, in ætate virili per venas ſedis, ſolenni fere modo contingere ſolent. Intercepta vero per has vias ſanguinis eruptione, ſub certis ætatibus familiaris, ſanguis ſubſiſtens & congeſtus multa & gravia creat ſymptomata, quorum de frequentia, magnitudine & noxa *Cl. Stahlius in ſcriptis ſuis* copioſius & quaſi ex profeſſo egit.

§. XXXIX.

Præter infirmitatem a natura acceptam datur adhuc alia, quæ acquiſita eſt, & per morbi vehementiam ſolidis infertur partibus, ex qua facilis morborum recurſus & afflictio ejus partis fit, quam ſemel morbus fortiter exercuit, idque non tantum in chronicis, ſed & in acutis paſſionibus accidit.

Scholion.

Qui febribus, ſive continuis, ſive intermittentibus, ſemel vel iterum laborarunt,

Digitized by Google

rarunt, ii quam facile non adeo urgentibus cauſis in eas recidunt. Qui pleuritide vel peripneumonia decubuerunt, illi eumdem morbum facile rurſus experiuntur. Si ſemel vel iterum eryſipelas pedem vel dextrum vel ſiniſtrum occupaverit, tum frequentius in eodem pede malum affligit. Coli acerbior dolor talem imbecillitatem in inteſtinis relinquit, ut parvas ob cauſas recurrat. Eodem modo dolores podagrici, et qui dicuntur rheumatici, ita partem affligunt, debilemque reddunt, ut ſerum acre vel tartareum, ad glandulas vel ligamenta artuum glanduloſa delatum, facile ibi ſubſiſtat et crudeles hos dolores denuo provocet. Raro a calculo renali ſunt immunes per omnem ætatem, qui ſemel vel bis ex eo laborarunt. Quibus ſanguis per hæmorrhoides vel vias inſolitas nempe urinarias, aut pulmones, aut vaſa ventriculi brevia, vel etiam per nares ſemel vel aliquoties ferri ſolitus eſt, in iis per has vias lubentius rurſus exitum affectat, adeo, ut in hæmorrhagiis narium non per aliam, ſed per dextram vel ſiniſtram, per quam ferri conſuevit, ſanguis effluat. Qui ſemel gravi morbo capitis, aut cephalalgia aut apoplexia, vel etiam epilepſia aut paralyſi correptus fuit, in hoc facile idem morbus levi interdum occaſione excitatur. Tumor hydropicus, icteritia quoque et alia hepatis vitia licet bene curata fuerint, ea tamen ſæpius recurrere, teſtem cito experientiam.

§. XL.

Neque tantum a morbis, ſed & læſionibus quibuſcumque partes externæ imbecilles ad eundem morbum ſuſcipiendum faciles & aptæ redduntur.

Scholion.

Frequens nos docet experientia, quemadmodum partes ad quandam læſionem vel vulnerationem, aut puncturam mox ita fiant imbecilles, ut levem etiam in aere mutationem ſubito perſentiant. Frequentiſſime accidit, ut in quibus partibus vena inciſa, vel cucurbitulæ cum ferro adpoſitæ fuerunt, ex elapſo temporis ſpatio dolore tenſivo & pungitivo afficiantur, non quod iſtis peculiare agens & neſcio quod intelligens inſideat, ſed quia imbecilliores hæ partes redditæ a nimis redundante ſanguine ad oſcillationes & agitationes ſtimulantur. In qua parte, v. g. circa malleolos, ſemel orta eſt exulceratio, hanc eidem malo facile ſubjici, ut ulcus recrudeſcat, quotidianum eſt obſervare.

§. XLI.

Tam ſubtilis & delicata eſt fibrarum in corpore animantium natura atque conditio, ut prorſus nullam læſionem vel violentiam pati poſſint, quin inde ſtatim talem mutationem accipiant, quæ ad functionum tam in motu, quam in ſenſatione turbationem inclinet.

Scholion.

Ex quo illud conſequitur, homini, ſi per totum vitæ decurſum ſanus & integer perſiſtere velit, omni modo & cura cavendum eſſe, ne in gravem quendam morbum incidat, quia nunquam is ita tranſit, quin læſionem & mutationem quandam corporis partibus inferat, quæ occaſionem poſtea ad eoſdem vel alios morbos dare & fovere poſſit.

§. XLII.

Quum morbi antecedentes ita vim naturæ laceſſere & robur ex ſolidis auferre ſoleant, ut quam facile novus morbus propullulet, omni modo & diligentia, ut is ipſe per ſalutaria diætæ præcepta præcaveatur, laborandum eſt.

Scholion.

Quoniam hanc utiliſſimam materiam copioſe non minus, quam perite in peculiari *Diſſertatione de morbis ex aliis prodeuntibus* perſecuti ſumus, nolumus hac in re eſſe longiores.

§. XLIII.

Quum non tantum univerſi corporis, ſed & ſingularum partium infirmitas a viribus nimium exhauſtis & deperditis proficiſcatur, ita ut deinde tam facile obnoxia ſit morbis; ſequitur, omnia ea, quæ vigorem &

Digitized by Google

vires corporis ſuffurantur, eaſque exhauriunt, & vitæ & valetudini proſperæ inimiciſſima gravibuſque ac funeſtis morbis ingenerandis eſſe aptiſſima.

§. XLIV.

Quoniam materiam virium & motuum cauſam boni & temperati ſucci in vaſis præbent, quid manifeſtius eſt, quam quod ea vires corporis conſumant, quæ optimos ſuccos & benignum ſanguinem auferunt.

§. XLV.

Hoc in genere ſunt, præter morbos quoſcumque, immodicæ ſanguinis profuſiones, ſive natura, ſive arte factæ, diuturna inedia, incongruus plane cibus, aſſidua vigilia, immoderatior venus, crebrior purgantium uſus, plenaria motus intermiſſio, anxiæ curæ, ſollicitudines, triſtitia diuturna, profundæ ſine voluptate quadam meditationes, animi contentiones, tempeſtates valde æſtuoſæ vel nimis humidæ, ignavia & deſidia, ebrietas, luxuria & hujus generis plura.

Scholion.

Hæc omnia & ſingula ita ſunt comparata, ut, ſi quædam tantum ex illis, præſertim in corpore natura debili, concurrant, adeo vires peſſundent & naturam imbecillem reddant, ut poſtea non modo omnibus fere pateat vitiis, ſed & magnum periculum in morbis accendat, & ægri difficillime ſanentur. Miſerum itaque & infelicem illum medicum habeo, qui cum ejuſmodi debilibus & corruptis naturis corporum agere & curationes tentare debet. Verum deterioris adhuc conditionis ſunt illi medici, quibus cum valetudinariis, hypochondriacis, ſcorbuticis, quotidie confligandum eſt. Hi ſunt illi ægrotantes, qui medicum non modo moleſtiſſime exercent, ſed & ejus exiſtimationi multum detrahunt. Beatum vero & felicem eum prædico, præſertim quando incipit in artis operibus verſari, ſi ejuſmodi curationes & corruptas naturas effugere poſſit, nam medicus & medicina hac ratione ſubinde contumeliis exponuntur. Et profecto, ut verum dicamus, conſultius multo eſt, ut ejuſmodi debiles, qui continuo cum morbis, cum ſpaſmis conflictantur, a medicina abſtineant, & tantummodo in recto vitæ regimine & commoda diætæ ratione levamen & ſolatium quærant. Illud vero perpetuo a medicis obſervari velim, ut ſemper cum imbecillibus & valetudinariis, & qui vitium in quadam parte fovent, molliſſime agant & ab omnibus vehementibus ſibi caveant, ne fortiori commotione ad partem imbecillem & vitioſam peccantes humores impellantur, ex quo ſæpius graves & funeſti affectus propullulant; ſiquidem infirma pars & atonia quadam laborans quam facile vitioſum recipit humorem, a quo poſtea ipſi major læſio accedat neceſſe eſt.

§. XLVI.

Igitur præcipua medicinæ rationalis pars in eo conſiſtit, ut medicus probe inter ſe corporum humanorum naturas diſcernat.

Scholion.

Hoc fit, ſi in quovis individuo ſtructuram partium fibroſarum, vaſorum capacitatem & diſpoſitionem, temperiem ac proportionem partium fluidarum ad motum probe perpendat, & inſuper cujuſvis partis peculiare robur vel imbecillitatem ex variis phænomenis, circumſtantiis, obſervationibus & effectibus accuratius perſpiciat, qualem cognitionem ſi impetraverit, tum facile & promte judicium & rationem reddere poterit, cur huc vel illud medicamentum, hæc vel illa inſalubris res aut morbifica cauſa, hic vel ille morbus aliam in hoc corpore, aliam rurſus in illo operationem, effectum atque eventum exerat, in quo potiſſimum medicinæ rationalis momentum ego ſitum eſſe arbitror. Nam harum rerum ſcrutinium non tam facile eſt, ac ſi quis ad ens, ſenſu quodam interno, æſtimatione atque intentione motus vitales & naturales corporis humani dirigens atque adminiſtrans, cujus exiſtentia nullo ſolido ratiocinio demonſtrari poteſt, confugere velit. Nam poſito ejuſmodi principio, ceu ſuprema rerum

quæ

Digitized by Google

quæ fiunt in corpore noſtro, cauſa, omnis ratio, omnis certitudo in theoria non minus, quam in praxi medica uno ictu proſternitur, ut nonniſi fallax judicium & fallax experientia in arte noſtra relinquatur.

CAP. II.

De morborum origine ex copia & vitio ingeſtorum.

§. I.

Homo continuo eget alimentis; & ut ſanguinis, qui vitam, vires & robur ſolidorum ſuſtentat, qui univerſo corpori nutrimentum præbet, qui perenni motu a præſentanea, in quam inclinat, corruptione corpus vindicat, juſta & conveniens quantitas, temperies atque inde moderatio motuum conſerventur.

§. II.

Neque vero tota ſanguinis ſubſtantia, ſed puriſſima tantum ac delibatiſſima ejus pars, quæ lympha vocatur, corpus nutrit, neque alia, quam ſubtilior ac mobiliſſima ejus portio, quæ nervis vehitur, ad motum & robur ſolidis præſtandum accommodata eſt.

§. III.

Sanguinis pars defecatiſſima, & tam corporis nutritioni, quam motuum vitalium conſervationi idonea, continuo ſolidorum attritu indeque oriundo inteſtino ſanguinis calido motu partim per cutim difflatur, partim intra corpus retenta in liquamen demum ſalino ſulphureum & excrementitium fatiſcit.

Scholion.

Habet hoc omnis motus, ut ſtatum corporis, in quod agit, vel ratione ſitus & loci; vel ratione texturæ, ac figuræ immutet. Quid mirum igitur, ſi vis illa ſyſtaltica & motrix ſolidorum potentia, quæ continenter agit in fluida, ſanguinis etiam mixtioni & craſi tantam inducat mutationem, ut continuo attritu & inteſtina agitatione eum vel conſumat ac diſſipet, vel in ſerum excrementitium convertat. Hinc in febribus tum acutis, cum lentis & hecticis ſanguinis copia ſæpius intra breve ſpatium conſumitur, inque humores excrementitios degenerat. Uſque adeo mirabilis eſt corporis humani œconomia, ut motus, qui vitæ præeſt & ſanitatem cuſtodit, & vitam tollat & corporis integritatem deſtruat, materiam videlicet, quæ pabulum ipſius eſt, paulatim & ſucceſſive in fomitem morborum & mortis convertendo.

§. IV.

Quantum igitur quotidie motu cum inteſtino attritivo, tum excretorio corpori ſubtrahitur, tantum commodis alimentis reſarciri debet, ut vires cum ipſa vita & ſanitate ſartæ ac tectæ ſerventur.

Scholion.

Ex his, puto, inevitabilis alimentorum neceſſitas ſatis abundeque intelligitur. Nimirum omnes, qui in corpore humano exercentur, motus tam mirabili nexu & conjunctione inter ſe cohærent, ut actiones, quas vocant animales, a vitalibus dependeant, hæ vero a naturalibus gubernentur; ſuamque accipiant perpetuitatem. Nam digeſtio, ſecretiones & excretiones, quibus actiones naturales abſolvuntur, motibus vitalibus proſpiciunt eorumque incolumitatem tuentur; his vero ſalvis & integris omnes bene habent, quæ vulgo ad animam referuntur.

§. V.

Scire oportet, hominem non tantum eum in finem indigere alimentis, ut ſubtiliſſima illa & nutritiva ſanguinis portio, motu & calore deſtructa, reſtauretur, ſed etiam, ne motus illi vitales ſyſtaltici & expanſivi cordis, vaſorumque ſanguiferorum & canalium, qui [illegible] vehunt, qui [illegible]

Digitized by Google

proce ac per vices exercentur, torpeſcant vel interrumpantur.

Scholion.

Paucis admodum cognitam eſſe hanc veritatem intelligo, quare homo ad vitam ſervandam non exigua alimenti optimi mole poſſit eſſe contentus, ſed ingens quotidie quantitas cibi & potus neceſſaria ſit. Ratio nobis hæc eſſe videtur; quoniam nempe futurum, ut motus canalium ſyſtaltici & expanſivi, qui fluidorum progreſſum & directiones moderantur, brevi elangueſcant vel penitus peſſundentur, niſi ſufficiens & paulo copioſior fiat alimentorum, præſertim liquidorum, ingeſtio. Nam ut in doctrinis phyſiologicis jam ſatis explanatum eſt, vaſorum vis contractiva partim a nervorum rore lymphatico, partim a ſanguine, tunicas vaſorum permeante, proficiſcitur; tubulorum vero expanſionem contenta intus conveniens humorum moles efficit. Hi motus, in æquilibrio poſiti, ita ſeſe invicem excipiunt, ut ſyſtole producat diaſtolen, diaſtole vero rurſus provocet ſyſtolen. Jam quum ingens quotidie humorum copia per tot ſecernicula, per tot tubulos ac meatus e corpore ejiciatur, ſequitur, ut, niſi quotidie amiſſi fiat reſtitutio, vivida illa vaſorum expanſio minuatur, tandemque ex toto deſinat. Deinde ſufficiens ſuccorum copia in vaſis neceſſaria eſt eam ob cauſam, ut vaſa minima, quæ maxime excretionibus dicata ſunt, & quorum interventu humores ex arteriis in venas tranſeunt, expanſa atque aperta ſerventur, quum alias ſucco rum appulſu deſtituta facile conciderent. Ex quo utique conficitur, vaſorum obſtructiones a defectu ęque ac copia humorum progenerari.

§. VI.

Vigor motivus inteſtinorum periſtaltici, atque ab eo dependens debita ſecum alvinarum excretio ſufficientem cibi ac potus quantitatem deſiderant.

Scholion.

Alimentarii canalis motus periſtalticus, quem vermicularem vocant, & cujus beneficio ingeſta ex ventriculo ad inteſtinum extremum devolvuntur, identidem convenienti ejus ſyſtole & expanſione abſolvitur. Nam vis ejus contractiva ab influxu roris nervei & ſanguinis tunicas inteſtinales perluentis, expanſio autem a mole contentorum celebratur. Hinc, ubi multus cibus revomitur, alvus ſiſtitur, & qui patiuntur inediam, vel parciori manu cibos aſſumunt, in iis contrahitur ventriculus, & rarior ſit alvi dejectio. Quod vel maxime apparet in febribus & reliquis [illegible]bis, ubi parum alimenti appetitur. [illegible]s enim ſegnior eſſe alvus conſuevit, & [illegible]niam eius ſordes & inquinamenta, quę e[illegible] univerſa ſanguinis maſſa hic deponuntur, mucoſa, bilioſa, ſalivalia atque adeo ad fermentationem prona, non ſatis mature expelluntur, facile accidit, ut mora diuturniori corrupta novo morbo & gravioribus ſymptomatibus materiam & occaſionem ſubminiſtrent.

§. VII.

Igitur copia alimentorum inteſtina ad crebriorem ingeſtorum expulſionem ſollicitat, niſi a pręcedentibus cauſis horum vis contractiva valde debilitata fuerit.

Scholion.

Ex quo cauſa apparet, ob quam qui multum comedunt & bibunt, crebrius alvum demittant. Neque ignotum eſt, aquas medicatas plurimum conferre ad promovendas excretiones tam alvinas, quam urinarias, quod maxime præſtant mole ſua, ſiquidem interdum decem vel duodecim earum libræ hauriuntur.

§. VIII.

Ex quibus conficitur, ſine alimentis certaque & convenienti eorum mole diu conſtare non poſſe corporis humani integritatem. Atque ideo plenaria appetitus dejectio, ſi longis in morbis diutius affligit, nunquam non ingens periculum oſtendit.

§. IX.

Ad vitæ & ſanitatis tutelam mutuum conſpirare debet commercium

inter

inter ea, quæ corpori accedunt ex alimentis, & quæ per neceſſarias excretiones ipſi ſubtrahuntur.

Scholion.

Quo plus ergo ingeritur, eo copioſiores & frequentiores eſſe debent egeſtiones, ſique multum per excretiones ſeceſſerit, multum quoque per ingeſtiones reſtituatur neceſſe eſt. Qui autem parum excernit, eum ingerere parum oportet, & qui parum ingerit, is moderatius debet excernere. In certa itaque & convenienti menſura & proportione ciborum ac laborum quibus perſpiratio juvatur, punctum ſanitatis non inepte veteres poſuerunt, atque ex iis maxime *Hippocrates*, *qui Libr. 1. de Diat.* §. 2. & 3. ait: *labores conſumunt, & cibi, quæ evacuata ſunt, explent*.

§. X.

Sicut in univerſum hæc lex firma & ſtabilis valet, omne nimium naturæ eſſe contrarium & inimicum: ita etiam ciborum copia & vitæ & viribus & ſanitati hominis erit inimiciſſima.

Scholion.

Gaudet enim natura animantium certa proportione, ordine, temperie, ſymmetria & æquabilitate motuum tam in ſolidis quam in fluidis, & ſi quis in hac ipſa ſani & integri ſtatus genuinam & proximam cauſam quærere & conſtituere velit, is prorſus non errabit. Quoniam vero omne nimium, ſive ad materiam, ſive ad motum id pertineat, adverſus illam proportionem atque temperiem, qua gaudet natura, pugnat, hinc recte ab *Hippocrate Sect. 2. aph. 51. dictum*: *πᾶν τὸ πολὺ τῇ φύσει πολέμιον i. e. omne nimium naturæ inimicum*; *& Sect. 2. aph. 4. non aliud quicquam bonum, quod naturæ modum excedit.*

§. XI.

Quoniam omne nimium & mole exſuperans motibus naturæ ordinatis & proportionatis, quibus ſanitatis natura continetur, eſt contrarium, cibus quoque præter naturam copioſius ingeſtus, ut prudenter admodum prodidit *Hippocrates Sect. II. aph.* 17. morbum facit. Et *libr. de diæta acutorum*: *prava hæc eſt diæta, cum quis plures cibos corpori præbet*, & hinc impotentia gulæ non inepte dira generis humani carnifex nuncupatur.

Scholion.

Huic ſententiæ ſuffragatur etiam *Celſus Libr. 1. Cap. 2. pag. 25. ubi ad cibum ventum eſt, numquam eſt utilis nimia ſatietas.* At vero id maxime hic in quæſtionem venire video, quid τὸ nimium ſit, atque ex quo illud æſtimari debeat, utpote cum advertamus, quod aliis naturis eſt nimium atque inimicum, id rurſus aliis eſſe moderatum adeoque amicum, & quod aliis eſt minus ſufficiens, id certis rurſus infeſtum eſſe ac nimium. Mirum enim eſt, quantum diſcriminis corpora humana inter ſe recipiant, tam ratione ſtructuræ & habitudinis partium, quam ratione vaſorum capacitatis & ſolidorum potentiæ motricis ſeu roboris. Quin imo ipſæ naturæ per ætates, per anni tempora, per vitæ genus, per ipſum victum, per climata mirifice mutantur, adeoque pro tanta varietate & mutatione corporum difficile admodum erit, unam et certam ciborum quantitatem et menſuram omnibus et ſingulis commodam et ſufficientem invenire. Nam quod uno tempore homini conveniens et ſufficiens eſt alimentum, id ſæpius eidem alio tempore nimium et noxium eſſe uſu atque experientia animadvertimus.

§. XII.

Igitur rectiſſime juſta & conveniens alimentorum menſura adeoque vel nimium vel parum ex ſolidorum robore ac viribus ſemper æſtimari debet, *magna enim eſt teſtante Hippocrate Libr. de alimentis quantitas ad vires ſolerti ratiocinatione adaptata.*

Scholion.

Nam neque ullius corporis vires et efficacia in rerum natura abſolute, ſed ſemper relative conſiderari debent, hinc etiam τὸ nimium vel τὸ parum ciborum ratione individui æſtimare oportet, robuſtum an imbecille ſit, vaſa habeat capacia, an anguſta, exilia. Hinc

Digitized by Google

ſit, ut docente *Hippocrate Libr. de Affe-ction. §. 52. quæcumque ſanis commoda ſunt, ea etiam ægrotis exhibita fortiora ſunt.*

§. XIII.

Quo major copia virium & plus roboris in corpore humano inque ejus ventriculo eſt, eo plus nutrimenti ferre poteſt homo & contra.

Scholion.

Quam paucos cibos ſenes requirunt, & facilius jejunium tolerant quam juvenes, quia atteſtante *Hippocrate Sect. 1. aph. 14.* illis parum coloris ineſt, propterea paucis alimentis indigent.

§. XIV.

Sicuti in rerum natura virium motricium efficacia recte æſtimatur ex effectu, cum plus vel minus reſiſtentiæ vincere poſſunt: ita etiam robuſta corporis humani natura vel ventriculus firmus is nobis habetur, qui motu periſtaltico fortiori inſtructus alimenta probe ſubigere, miſcere, digerere, ex uno loco ad alium propellere, imo convenienti tempore expellere & puras chyloſas partes in vaſorum lacteorum oſcula impellere poſſit.

Scholion.

Canalis enim illius nervoſi & alimentarii robur maxime conſiſtit in vigore motus periſtaltici, ſive ſucceſſiva vividiori ejus dilatatione & conſtrictione: nam hujus beneficio ſolventes illi ac fermenteſcibiles humores ex glandulis decenti quantitate profluunt, & bilis non mediocris quantitas ex ejus ductibus in duodenum deſcendit, hujus etiam beneficio alimenta non modo inter ſe, ſed & cum dictis ſolventibus intime alterantur, miſcentur, diſſolvuntur: hujus beneficio ſucci utiles & chyloſi per cruſtam villoſam debite ſecreti per canales lacteos tranſeunt, hujus tandem beneficio inutiles & excrementitiæ ſordes & feculentiæ utiliſſime et cito alvo ejiciuntur.

§. XV.

Quo robuſtior itaque eſt ventriculus, eo plus cibi deſiderat, eo plus etiam ſine ullo incommodo concoquere & ferre poteſt. Videmus inde, homines robuſtos, agreſtes, plebejos, labori deditos, ingentem prorſus alimentorum copiam ſine ullo periculo & optime ferre poſſe, adeo ut inde firmiores & robuſtiores evadant, a qua imbecilles & infirmi læduntur.

Scholion.

Videmus cibum non modo copioſiorem, ſed et ſæpius intemperantiorem non tam facile officere robuſto, quam imbecilli homini, quia illius ventriculus motu et robore inſtructus eum celeriter expellit, ut non diu ibi moram trahere et corrumpi poſſit. Neque quantitate, vel qualitate delinquentes humores facile ſanitatem offendunt, ſi in perpetuo progreſſivo motu conſtituti ſunt neque diu in loco morantur, ſed cito propelluntur. Siquidem ii demum humores materiam morbo dant eumque fovent, qui motus progreſſivi expertes ſunt, qui ſtagnant, nam ex ſtagnatione corrumpuntur et acorem induunt, et vim partis, cui inhærent, valde laceſſunt ejuſque motum turbant.

§. XVI.

Infirmus itaque homo parum alimenti deſiderat, quia non multum digerere, ſubigere & propellere motus ſui imbecillitate poteſt, unde fit, ut imbecilles facile a cibis paulo majori copia ſumptis, quos optime robuſti ferre poſſunt, lædantur.

Scholion.

In numero imbecillium nobis ſunt ii, qui non multum ſanguinis et parum ejus ſubtilioris, ſpirituoſæ, mobilis, ſulphureæ, elaſticæ portionis, quæ omnium virium tam vitalium, quam naturalium in corpore humano cauſa ac fons eſt, habent et hujuſmodi ſunt, qui ex nimia ſanguinis profuſione laborarunt, qui ex gravi morbo ſive acuto convaluerunt, qui nocturna vigilia et inquieta cogitatione, meditatione vel diuturno animi affectu, præſertim mœrore, corporis ſui robur imminuerunt et, uno verbo, omnes valetudinarii. Quo pertinent ratione ætatis infantes, ſenes, ratione habitus cor-

Digitized by Google

corporis, qui laxo & ſpongioſo præditi & copioſa & exiliſſima vaſa habent: ii omnes propter virium infirmitatem a nimia alimentorum copia ſibi cavere debent, niſi fomitem morbis præbere velint.

§. XVII.

Tanto gravior eſt noxa cibi copioſius adſumpti, quanto majori aviditate ingeritur.

Scholion.

Nimia ciborum copia per ſe ſemper reſiſtit eorum intimæ ſolutioni atque concoctioni, maxime ob eam cauſam, quia neceſſaria proportio illa inter menſtruum ſolvens & ſolvendum læſa eſt. Deinde, ſi celeriter magna cum aviditate cibus ingeritur, tum non bene maſticatur, neque cum ſaliva, quæ menſtrui vicem gerit, probe ſubigitur. Accedit, quod nimia copia repente ingeſti cibi, vel etiam potus, ventriculi tunicas nimium diſtendat, earumque liberam actionem & motum ſyſtalticum contractivum impediat, unde diutius hærens in ventriculo lædit & vellicando paulo fortius totum nervorum contextum in communicationem trahit.

§. XVIII.

Miſera res eſt, imbecillos plerumque ingenti cum aviditate atq; intemperantia comedere. Ita videmus infantes, & fame diuturna preſſos, item eos qui mox ex morbo evaſerunt, itemque valetudinarios, phthiſicos, melancholicos, hypochondriacos, & qui vermibus laborant, pueros nimium voraces eſſe & exinde multas ſibi contrahere ægritudines.

§. XIX.

Infantes lactentes ex copia lactis, diutius in ſtomacho detenti & bilis acrioris adfluxu corroſivi redditi, graviſſime ægrotant.

Scholion.

Sicut omnium rerum nec quicquam ad ſanitatis in infantibus tutelam, ac alvus bene fluida, aptius eſt: ita lac copioſius ingurgitatum, quam ventriculi teneritudo ſubigere & expellere poteſt, ſtagnat, acore inficitur & confermentatione cum bile corroſivam & propemodum virulentam naturam induit: hinc feces coagulatæ & viridi colore tinctæ tam corrodentes ſæpius ſunt, ut linteamina exedant. Mirum enim eſt, lac diuturna mora & ſtagnatione in inteſtinis acidiſſimum evadere, ut flavum bilis colorem in viridem convertat, qui adfuſo oleo tartari per deliquium protinus in flavum rurſus tranſmutatur. A cruditate hac corroſiva ex copia lactis male digeſti graves & periculi pleniſſimæ, quæ hanc ætatem infeſtant, ægritudines, ut tormina, cardialgicæ anxietates & convulſiones, oboriuntur; ſi quando a lactis viſcido coagulo tunica villoſa & cruſtoſa inteſtinorum, in quam vaſorum lacteorum innumera oſtiola deſinunt, obſtruitur, abdominis intumeſcentia, atrophia reliqui corporis cum alvi ingenti dejectione innaſcuntur.

§. XX.

Qui proxime a morbo & febre fatigati convaluerunt, ob nimiam voracitatem, quam quidam medici ſtomachicis acrioribus & aromaticis vel acidulis ſpiritibus promovere conſueverunt, tardius vires amiſſas recuperant, ſæpius recidivam ſibi accerſunt vel in lentum chronicum morbum incidunt.

Scholion.

Sine injuria culpandus hic venit perverſus ſæpe ſtomachicorum appetentiæ excitandæ cauſa uſus, quem non ſemel, ſed ſæpius in infirmioribus ſumme noxium deprehendi; nam cum plus adſumant, quam ferre & regere imbecillior ventriculus poteſt, neceſſario ingens cruditatum fit proventus, qui in corpore adhuc debili quam facile languorem & lentum calorem & poſtea ciborum faſtidium cum male olente ex ore ſpiritu, ſitim quoque & inquietudinem concitat. Atque adeo optimam medicinam intempeſtive datam morbis cauſam dare & ſuggerere poſſe, clariſſime oſtenditur.

§. XXI.

Nunquam nimia repletio cum majori periculo juncta eſt, quam apud

eos, qui per diuturnam inediam preſſi & valde debilitati ſunt.

Scholion.

Plures poſt inediam nimis fortiter paſtos mortem ſibi acceleraſſe teſtis eſt Foreſtus *Li.* 18. *obſ.* 2. in ſchol. ubi inquit, nota eſt multorum hiſtoria, qui a longa inedia ſe ſe repleverunt, adeo ut inde ſuffocati fuerint, uti nos cognovimus in obſidione Harlemenſi & Leidana id præcipue contigiſſe, quando obſidione liberati cives victu pleniori ſe replentes mortem quam plurimi incurrerunt. Denique non ignotum eſt, milites ex caſtris in hibernia ſecedentes liberiter paſtos ex corruptela ciborum in debili admodum corpore in febres peſſimi moris ſtomachicas & caput validiſſime afficientes incidiſſe.

§. XXII.

Qui quartana laborant, plerumque ſunt nimium voraces ob exuperantem primis in viis acidum humorem, qui ventriculi oſcillationem, in qua appetentiæ cauſa reſidet, fortiorem inducit, ſed quo plus comedunt, eo longiorem & difficilioris ſanationis fieri febrem, certiſſimum eſt.

Scholion.

Hujus febris contumaciam non tam facile etiam præſtantiſſimis præſidiis evinci poſſe, niſi prius infracta fuerit nimia illa voracitas, peritis practicis non obſcurum eſt. Nam quo plus ingeritur in ventrem cruditatibus obſeſſum, eo magis illæ augentur, & eo magis fomes morbi increſcit, atque hepatis infarctus, ubi præcipue ſedem ſuam hæc febris fixam habet, incrementa capiunt.

§. XXIII.

Hypochondriaci & melancholici identidem ob copioſum in primis viis acidum plus appetunt & ingerunt, quam ipſis utile eſt, ex quo fit, ut morbi ſymptomata exacerbent & morbum minus ſanabilem reddant.

Scholion.

Moleſtiſſimus, ſed certe frequentiſſimus ille affectus, qui hypochondriaci nomine venit, ab ingenti motus periſtaltici deſtructione ejuſque ad ſuperiora retroceſſione, meo quidem judicio naſcitur, & a ſpaſmodica partium membranacearum univerſi corporis diatheſi fovetur & augetur. Quare in iis ſemper vitiata digeſtio eſt, & excretio flatuum ac fecum ſegnior, inflationes & cruditates acidæ, quæ ſtimulant & ſpaſmo afficiunt has partes, ſemper adſunt. Ecquis igitur non videt, a copioſis cibis hoc malum ſemper augeri, & deterius, imo habituale reddi.

§. XXIV.

Evenit ſæpiſſime ante acceſſionem podagræ, coryzæ, vel etiam intermittentis febris inordinate creſcere ciborum appetentiam, languido licet corpore, idque ſemper cum incommodo fieri.

Scholion.

Videtur hæc inſolita ciborum aviditas ab acriori ſtomachica lympha, accedente peregrino ex prohibita tranſpiratione ſtimulo, derivanda, & quia hanc alvi tardior ſeceſſio ordinario comitatur, imminens morbus, pabulum copioſius nactus, neceſſario majora accipit incrementa. Sapienti igitur conſilio ſtatim ejuſmodi morborum fomentis occurrendum eſt. Prima nempe regio commoda medicina expurganda, ſive per ſuperiora ſive inferiora, præmiſſa tamen ſemper humorum, qui in vitio ſunt, correctione. Ita opportune præſcinditur morbi fomes & morbi inſequentes leviſſime ſuccedunt & brevi etiam finiuntur.

§. XXV.

Neque tantum imbecilli & debiles, ſed & ſani ac robuſti homines ſi ſupra modum comedunt, morborum ſemina ſibi fabricant, ſaburram, in primis viis cumulando.

Scholion.

Non inepte *Galenus in Comment. ſect.* 2. *aph.* 17. geminam ſatietatem ſive ciborum redundantiam ſtatuit, ad vaſa ſcilicet atque ad virtutem. Satietas ad vaſa eſt, ubi tanta ciborum ingeſta copia eſt, ut ventriculi capacitas nimium diſtendatur, ſatietas vero ad virtutem ſive facultatem

Digitized by Google

rātem eſt, ubi plus cibi ingeritur, quam natura, aut facultas corpus noſtrum regens, ſuperare poſſit. Sæpe vero accidit, ut magna cibi copia non gravet facultatem robuſtam, contra vero imbecillem exigua admodum & mediocris alimenti copia non raro gravet. Si vero nimium ventriculus a ſumto cibo diſtenditur, utique facultas ejus motiva & contractoria minuitur, ut diutius, quam par eſt, cibi ipſi inhæreant eumque onerent, ex quo multa vitia incidunt & robuſtos etiam premunt.

§. XXVI.

Optime *Hippocrates de veteri Medicina* §. 13. *fortiſſima edulia maxime & maniſeſtiſſime hominem lædunt, ſive ſanus ſit ſive ægrotus.*

Scholion.

Differunt enim mirifice alimentorum genera: quædam ſunt valentioris naturæ, quædam imbecillæ, & hæc omnia bene diſtinguit & enarrat atque in claſſes redigit *Celſus Lib.* 2. *cap.* 18. Valentiora illa dicuntur, quæ difficilius reſolvuntur & plus alimenti habent, & ſunt maxime legumina & ex frumentis panificia, omne animal quadrupes, omnis bellua marina, item panis, mel, caſeus, annoſiores carnes, item omne opus piſtorium valentiſſimum eſt, quod ex farina, butyro, ovis, ſaccharo conflatum: nam hæc difficilius ſubiguntur, firmum ventriculum exigunt, & ægrius ventre dimittuntur.

§. XXVII.

Cum ciborum genera multum inter ſe differant, ſapientiſſimum certe *Celſi* præceptum eſt, quod tradit *Lib.* 2. *Cap.* 18. in fine: *imbecillis corporibus rebus infirmiſſimis opus eſt, mediocriter firmos media materia optime ſuſtinet & robuſtis apta validiſſima. Plus aliquis adſumere ex levioribus poteſt, in his magis, quæ valentiſſima ſunt, temperare ſibi debent.*

Scholion.

Inter imbecillia alimenta refert *Celſus* omne olus, quicquid in cauliculo naſcitur, item omnia ſorbilia, mollia, omnia poma, cucurbitas, cucumeres, pulticulas & panem aqua madentem; ad mediam vero materiam aves minores, & piſciculos & ex quadrupedibus leporem refert, item ex oleribus ea, quorum radices vel bulbos adſumimus.

§. XXVIII.

Multa eaque gravia ſunt mala, quæ ex vitioſa alimentorum concoctione & cruditate exſuperante oboriuntur.

Scholion.

Hippocrates hæc ipſa optime recenſet *Li. de Priſca Medicina* §. 19 *Si pranſi fuerint, idque eis non conducat, ſtatim graves & corpore ſegnes fiunt itemque mente pigri hiatuque & oſcitatione & dormitatione & ſiti pleni. Si vero etiam inſuper cœnaverint & flatus & tormina & alvus effringitur.* *Celſus lib.* 1. *cap.* 8. hæc recenſet ſtomachi laborantis vitia his verbis; *ſtomachum infirmum indicant pallor, macies, præcordiorum dolor, nauſea & nolentium vomitus, in jejuno dolor capitis, quæ in quo non ſunt, is firmi ſtomachi eſt.*

§. XXIX.

Famelici ſi plus juſto ſeſe avidiſſime ſumptis cibis, præſertim pinguibus replent, in febriculam quandam ephemeram, quæ digeſtionis adpellari poterit, ſubinde incidunt, ſiquidem non multo poſt cibum ſumptum ventriculi inflationem cum ſumma anxietate, inquietudine & ſpirandi anguſtia, & dolorem ventriculi tenſivum perſentiunt, qui ad ſcapulas, ad fauces & ad ipſum caput progreditur, quod graviter dolet, facies rubet & mens incipit fieri inquietior. Præterea languor totum corpus occupat, extremæ partes inaleſcunt, tempora pulſant, pulſus durior & frequentior fit, alvus conſtringitur, & hic paroxyſmus plerumq; intra aliquot horas ſupervenientibus ructibus vel vomitu aut ſudore ſolvitur.

Scholion.

Hunc affectum ego aliquoties obſervavi in hypochondriacis famelicis, & hujus ſymptomata ab inflatione ſtomachi unice

mihi

mihi repetenda videntur, cujus dextra pars ſæpius in tumorem veſicæ inflatæ inſtar juxta ſcorbiculum cordis in dextro latere attollitur. A nimia igitur ventriculi, qui totus nervoſus eſt, diſtenſione nervorum paria, præſertim intercoſtale & octavum, tenſionem & tractionem patiuntur, unde partes, quas pertranſeunt, ſpaſtica ſtrictura & criſpatura affici, & hæc mala produci, non mirandum eſt. Similem morbum Hungaris endemium, qui vocatur Tſœmer in peculiari *Diſſert. Dr. Milesher* erudite deſcripſit.

§. XXX.

Cruditas, a nimia ingeſtorum copia & concoctione difficiliori orta, placidum ſomnum impedit, & capiti ac toti corpori gravitatem infert.

Scholion.

Neque certe *Sanctorii* dictum *Sect.* 4. *aph.* 40. experientia vel ratione caret, videlicet *ſomnum nihil magis interturbare, quam ciborum corruptelam*; Nam fortius laceſſitis ventriculi nerveis tunicis totum ſyſtema nervorum, cum quo princeps hæc partium magnam communicationem & conſenſionem fovet, præter naturam tenditur ac ſtringitur, unde inquietudinis origo, & quia conſtrictis excretoriorum meatibus pauca ſecedunt & perſpiratio minuitur, ſequitur, ut totum corpus inde gravitatem & languorem perſentiat.

§. XXXI.

Sicut concoctio, recte ſentiente *Celſo, lib.* 1. *cap.* 9. *in omnibus corporis affectibus neceſſaria omnibuſque vitiis occurrit, ita cruditas maxime lædit, & quoties offenſum corpus eſt, vitioſa pars maxime ſentit.*

Scholion.

Quare prudentes medici, tam imminentibus, quam præſentibus morbis, item in omni dolore, in vulneratione, id omni cura efficere debent, ut cruditates præcaveant & parum cibi adſumatur; nam excretionibus ſub morbis labaſcentibus fomentum ſemper novum & majus illi ab intemperantia & cruditate, omnium malorum matre, accipiunt.

§. XXXII.

Rectiſſime enim *Hippocr. lib.* 1. *aph.* 22. *qui a ſatietate veniunt morbi, vacuatione curantur.* Optima ad vitia, quæ ex nimis copioſo ſumpto cibo & cruditate prima in regione proveniunt, tam præcavenda, quam ſananda ſunt abſtinentia, alviductio, vomitus & liberior perſpiratio & medicamenta roborantia.

§. XXXIII.

Abſtinentia & inedia ſunt validiſſima adverſus vitia ſtomachi ex repletione præſidia.

Scholion.

Si ullum, certe hoc magni *Hippocratis* ſalutare præceptum diæteticum eſt, quod *Li.* 4. *de morbis* §. 10. proponit; *ſi homo parum edis & parum bibis, in nullum morbum incidis.* Neque enim ulla res, ſunt verba *Celſi, Li.* 2. *Cap.* 16. *magis adjuvat laborantem, quam tempeſtiva abſtinentia, quam etiam ſemper morborum initia deſiderant*: nam ut ea ſummas in ſecunda valetudine ſibi partes vindicat: ita quoque in adverſa plurimum momenti obtinet, ſanat enim plenitudinem nimiam, obeſos, pituitoſos, vitiaque ex cruditate nata, quo rectius inedia a veteribus inter ea auxiliorum genera recenſetur, quæ corpus noſtrum tam ſanum, quam ægrum vacuant, ſiquidem, ut *Galenus in Comment. Sect.* 2. *aph.* 17. *docet, nullo in ejus locum, quod fuit vacuatum, accedente alimento fit, ut inedia vacuet.*

§. XXXIV.

Vomitio & alvi perinfuſa eluitio optima quoque ſunt adverſus nimiam repletionem a cibis auxilia.

Scholion.

Nihil enim tam tempeſtive ſaburram in ventriculo contentam & moleſtam ciborum copiam exonerat, quam vomitus, qui breviſſima via ſtatim, quod moleſtum eſt, expellit, unde mox incommoda diſparere incipiunt. Et erant hæc duo repletionis præſidia olim athletis ami-

Digitized by Google

familiariſſima, qui ut melius ferrent tam copioſum alimentum et novo ingerendo idonei eſſent, et clyſmatibus et vomitionibus tantum non quotidianis utebantur. Vomitum vero ciebant leniſſimis, bibebant enim hyſſopum contritum in aqua, cui aliquid aceti vel ſalis miſcebant. Et veteres quoque Romani utebantur vomitu ſæpius ex aqua tepida, adjecto ſale et melle, ante et poſt cœnam, et vomitandi conſuetudine Imperatores Vitellius et Caligula luxuriæ et comeſſationibus frequentibus ſufficiebant, Vid. *Sveton. in Vitell. Cap. 13. item in Nerone Cap. 20. & Celſus Lib. 1. Cap. 3.* meminit athletarum conſuetudinis, qui quotidie ejicientes vorandi facultatem moliuntur. Ut vero ad vomendum faciliores eſſent veteres, familiari in uſu habebant certa inſtrumenta, pennas nempe et lora vomitoria, quæ intrudebant in ventriculum, digito quoque quam longiſſime in fauces intruſo vomitum provocabant, qua de re latius egit *Cl. Dr. Schulzius in eruditiſſima Diſſert. de athletis veterum eorumque diæta & habitu* §. 61. 62. 63. Idem laudatus *Celſus* alio loco, nempe *L. 1. c. 3.* vomitum nimium repletis, et qui parum concoxerunt, ſuadet et hanc adjicit rationem : *ſive plus eſt, quam quod concoqui poſſit; periclitari, ne corrumpatur, non oportet : ſive jam corruptum eſt, nihil commodius eſt, quam id, qua via primum expelli poteſt, ejicere.*

§. XXXV.

Denique ciborum nimia copia robuſtam naturam ſæpius ad purgationem ſollicitat.

Scholion.

Hinc *Hippocrates Libr. de purgantibus* cibis etiam adſcribit vim purgantem, ſi ſupra modum edantur, et addit, quod homines purgentur ab iis, velut a ſinceris medicamentis, id eſt, purgantibus, verum minus et tardius, hinc concludit his verbis : clarum igitur eſt, quod et cibi medicamenta exiſtant. Si vero natura non ſponte ſe liberet a cruditatibus per ſeceſſum, tunc utique eam ſtimulare clementiori laxante oportet. Cujus rei gratia pilulas aloephanginas, vel Avicennæ, Cratonis vel Becherianas commendamus; quarum tamen operatio auſpicatior ſemper erit, ſi ante earum uſum acidum temperantia, quod alvum moventibus valde reſiſtit, exhibeantur.

§. XXXVI.

Vitia ex mala concoctione nata optime ſomnus & perſpiratio liberior diſcutit.

Scholion.

Sicuti ſomnus et quies præter naturalem nervoſarum partium agitationem, motum et ſpaſmum, qui perſpirationi liberæ admodum adverſus eſt, ſedat ac ſiſtit: ita etiam illas generis nervoſi adflictiones, quæ ex laceſſente et nimium diſtendente ventriculum cruditate proveniunt, componit, hinc facta liberior perſpiratio, quicquid adhuc reſidet vitii in partibus ſolidis, prompte diſcutit. Præclara igitur ſunt et ſapientiæ plena illa ſanitatis, quæ nobis hanc in rem tradit *Celſus Cap. 2. Lib. 1.* præcepta : *qui bene concoxit, mane tuto ſurget ; qui parum, quieſcere debet, & ſi mane ſurgendi neceſſitas fuerit, redormire. Qui non concoxit, ex toto conquieſcere, ac neque labori ſe, neque exercitationi, neque negotio credere.* Ipſa quoque experientia, ceu optima rerum magiſtra, deprehendimus, opportuno reddito ſomno per urinam et perſpirationem, item per alvum melius et copioſius excretiones fieri, et totum corpus levius atque agilius inde reddi. Qua de cauſa etiam ex meo quidem certe ſalutari conſilio omnia evacuantium genera, quo etiam pertinent thermæ et acidulæ, cum multo utiliori fructu poſt ſufficientem ſomnum et concoctionem factam uſurpantur. Tum etiam infuſa herbarum ex aqua calida ad promovendam perſpirationem utiliſſime ſumuntur, et frictiones ad diſcutiendum in habitu corporis, qui in vitio eſt, humorem adhibentur.

§. XXXVII.

Liberior perſpiratio, quæ aucto ſanguinis circulo fit, ſtomacho laborantibus bene ſuccurrit & ad concoctionem juvat.

Scholion.

Perſpirationem egregie adjuvat corpo-

ris

Digitized by Google

ris motus & exercitatio, unde *Celſus Lib.* 4. *Cap.* 5. in omnibus ſtomachi vitiis hanc ipſam primo levem, deinde majorem & maxime eam, quæ ſuperiores partes moveat, laudat, idque adſerit quoque *Libr.* 1. *Cap.* 8. his verbis: *ſi quis ſtomacho laborat, legere clare debet, poſt lectionem ambulare, tum pila vel armis aliove genere, quo ſuperior pars movetur, exerceri*. Spectat huc quoque ſapiens dictum *Hippocratis*, quod proponit *Libr. Epid.* 6. *Sect.* 4. *exercitatio ſanitatis eſt veſci citra ſatietatem & non refugere laborem*.

§. XXXVIII.

Neque tantum laboranti ſtomacho in concoctione juvanda evacuationibus, ſed & roborantibus ſuccurrere oportet, quo eo melius & digeſtio & expulſio ingeſtorum fieri poſſit.

Scholion.

Id conſilium ſecuti quoque fuerunt laudatiſſimi veteres, quare *Celſus lib.* 1. *cap.* 8. *ſtomacho laborantibus ſuadet, ut non aquam, ſed vinum calidum* jejuni bibant, item poſt cibum vinum frigidum, ſed per ſiphonem. Idem quoque ſentit *Hipp. lib. de Affect.* §. 52. cum ait: *quicumque cibi aut flatum aut æſtum, aut morſum, aut repletionem, aut tormen faciunt, a talibus liberat vinum meracum inſuper potatum; corpus enim a vino calefactum per calorem amovet ea, quæ inſunt a cibis & potibus & a ſimilibus*. Et *Celſus lib.* 4. *cap.* 5. jejunis potionem ex abſinthio, hyſſopo & ruta commendat, & jubet uti cibis & potionibus calidis primo aquæ vel etiam vini auſteri. Patet hinc egregius roborantium ſtomachum uſus, quo in genere ſunt ſal volatile oleoſum Sylvii, ſtomachale Michaelis, noſtrum, item liquores balſamici ex oleis penetrantibus æthereis & ſuaveolentibus parati, qui balſama vitæ audiunt, quæ utique moderata & frequenti doſi egregie diſcutiunt cruditates, concoctionem adjuvant, ſtomachi vitiis ſuccurrunt, modo & ſapiens & egregium illud *Celſi* præceptum, quod proponit *lib.* 4. *cap.* 5. obſervetur, & hoc eſt: illud in omnibus ſtomachi vitiis præcipiendum, ut quomodo ſe quiſque æger refecerit, eodem ſanus utatur, nam redit huic imbecillitas ſua, niſi iiſdem defenditur bona valetudo, quibus reddita eſt. Tandem & illud adjiciendum putamus, motum in aere ſereno ac puro, qualis eſt ruralis, & animum ab omni cura & ſolicitudine vacuum mirifice concoctionem adjuvare & ſtomachi vitiis tollendis aptum eſſe.

CAP. III.

De alimentis intemperatis ingentique acidorum noxa.

§. I.

Alimenta, quæ temperie gaudent, ſicuti ſanguinis craſi ac naturæ admodum convenientia atque amica ſunt, & corpus nutriunt & robur ac vires ipſi præſtant; ita eminenti facultate & ſapore prædita, tum ad nutritionem, tum ad vires conſervandas minus ſunt idonea, ut potius morbis materiam & fomitem præbeant.

Scholion.

Hanc ſententiam pleniſſime confirmat *Hippocrates lib. de veteri medicina* §. 26. *Verum robur & augmentum per nihil aliud contingit, quamquod temperatum eſt alimentum, & quod nihil intemperatum & forte habet* §. 24. 2. *hos cibos incommodos eſſe* & ingeſtos lædere, qui intemperati ſunt aut nimis ſalſi, acidi, aut amari, aut dulces aut fortes, copioſe exponit & dicit, eos humana natura potentiores eſſe, qui non ſuperari poſſint, quibus conferri poteſt *lib. de natura humana* §. 6.

§. II.

Temperata alimenta corpus humanum conſervant & roborant, quia vitales humores, temperie blanda gaudentes, calore & motu amiſſos reſarciunt.

Scholion.

Sanguis temperatus admodum humor eſt, gelatinoſus, omnis ſaporis expers, ex variis elementis, oleoſis, aquis, & ſub-

Digitized by Google

ſubtilioribus terreis commixtus, de cujus natura, mixtione atque ingredientibus latius egimus *Tomo priori*, qui philoſophiam corporis humani vivi & ſani pertractat, *Cap.5.* Et cum temperata, ut carnes, lac, ova, panis, ratione mixtionis valde conveniunt cum ſanguine, quare non modo eum generant, ſed & ad nutriendum & robur corpori conciliandum præ aliis admodum ſunt idonea.

§. III.

Omnia itaque intemperata eſculenta & potulenta crebrius & copioſe ingeſta, quia non conveniunt cum temperata & blanda ſanguinis mixtura, & lædunt corpus & ſanitatem offendunt.

Scholion.

Equidem non mea eſt ſententia, ac ſi plane nullum intemperatum intus ſumi debeat, cum videamus, & dulcia & amara & ſalſa, & ſpirituoſa moderatiori uſu non facile nocere, ſed ſæpius medicinæ loco eſſe; ſed illud tantum urgeo, quod hæc ipſa copioſius ingeſta nocere, neque corpori alimoniam præbere poſſint. Quare etiam *Hippocrates lib. cit.* non in totum damnat diverſos cibos, ſi probe inter ſe commixti & contemperati fuerint, ſed ſaltim in ſuo genere fortiſſima, ſeparata, neque aliis contemperata, ut inter acida acidiſſimum.

§. IV.

Ex intemperatis nullum tam infeſtum humanæ naturæ eſt, variiſque modis lędit, quam acidum copioſius adſumptum, quia mixtioni ſanguinis plane eſt adverſum eamque deſtruit, craſſiores coagulat & ſubtiliores ſulphureas ejus partes figit.

Scholion.

Neque hac in re deſtituti ſumus veterum conſenſu. Ipſe *Hippocrates lib. de Vict. acutor.* acida plus nocere feminis, quam viris, adfirmat, & *lib. de affectionibus* vim erodendi ipſis adſcribit. *Celſus li. 2. cap. 18.* acetum infirmis nunquam dari debere præcipit, & *cap. 20.* acida alimentis mali ſucci annumerat.

§. V.

Alimenta, quæ acidos ſuccos fovent, id habent incommodi, ut excretiones retardent, ſanguinem & lymphaticos humores inſpiſſent, coagulent; viſcera ad obſtructiones & infarctus diſponant, ſolennes ſanguinis excretiones morentur & hac ratione ad ingenerandas longas & graves ægritudines magnam vim & potentiam obtineant.

Scholion.

Quum diligenti obſervatione & attenta ac crebra experientia teſte liberior acidorum in cibo & potu uſus nunquam fere non valde noxius & naturæ humanæ inimiciſſimus deprehenſus ſit, inde perducti eo ſunt quidam ſuperiori ſeculo medici, ut acidum omnium morborum cauſam adſerere non dubitaverint, quam ſententiam tamen peculiari tractatu ego adhuc juvenis olim ſat validis argumentis infirmare laboravi. Quamvis autem non omnes morbos foveant atque ingenerent acida, ad plurimos tamen producendos utiq; conferunt.

§. VI.

Quæ acidi ſunt generis atque naturæ, ea cumulatius aſſumpta alvinam excretionem retardare, indubia docet experientia. Hinc recte *Hippocrates Libr. de diætis* acetum alvum potius ſiſtere, quam movere pronunciat.

Scholion.

Neque difficulter hujus rei inveniri poterit ratio. Nam bilioſi ſucci, qui ſatis largiter ex amplo hepatis viſcere primum in inteſtinum deſcendunt, deterſiva ſua alcalina ſulphurea virtute acidos, e ventriculo egredientes ſuccos, non modo contemperant, ſed & inteſtinorum tunicas ad propulſorium motum ſtimulant, quod cum omnibus amaris commune habent, quæ excretiones alvinas egregie juvare ſolent. Jam vero nihil eſt, quod tam valide bilis alcalinam & abſterſivam naturam infringat, quam forte acidum, adeo, ut mutua mixtione poſtea corroſivam ſubinde naturam induat, id quod æruginoſa bilis teſtatur. Deinde videmus in dies, hypochondriacos ſic dictos, nec non melancholicos & quartanarios non alium

admodum etiam in illis, in quorum ventriculo cibi aceſcunt, nam communiter talibus caput dolet propter cerebri membranas, quæ ab aceſoſo vapore punguntur, idque hujus humoris adeo proprium eſt, ut raro caput per conſenſum a ventriculo dolere invenias, quin aceſoſa in eo conſiſtant, & qui epilepticis motibus ſunt ſubjecti, a ſymptomate corripiuntur, cum acida in ventriculo peccant, id enim vomitiones ſubſecutæ palam faciunt, & ego obſervavi, quam plurimos podagricos ab eadem cauſa doloribus tolli conſueviſſe liberatoſque aut ſaltem mitigatos, ubi aceſoſa evomuiſſent. Taceo mulieres variis uteri ſymptomatibus conflictatas, quæ a vomitione aceſoſa veſtigio liberabantur. Et profecto a copioſo acido, ut patet in hypochondriacis, morbus melancholiæ naſcitur, ſomnus abſurdis ac vanis imaginibus turbatur, animus continua triſtitia atque metu concutitur, cardialgia quoque, frequens vomitio, ardor, ſoda, continuæ eructationes, animæ defectio, circa præcordia anxietas, alvi quoque crebrior dejectio vel cholera etiam frequentiſſime inde ſuam trahunt originem.

§. X.

Illud quoque incommodi habent cruditates, quæ in prima regione conſiſtunt, acidæ, ut lacticinia, dulcia & pinguia corrumpendo, ea quaſi in venenum convertant.

Scholion.

Lac, ſi ventriculus eſt firmus & purus, optimum alias corpori præbet nutrimentum; ſi vero infirmus eſt & acidis ſuccis confertus, hoſtile illi inducit coagulum, inde magnæ moleſtiæ, ut cardialgiæ, anxietates, ventriculi inflationes, capitis dolores, flatulentiæ inteſtinorum, alvi obſtructiones oriuntur, atque ob eam cauſam hypochondriacis, ſenibus, & quibus compreſſa alvus eſt, nihil lacte poteſt eſſe infeſtius. Neque dulcia, niſi ingenti mole, firmis & qui laboribus dediti ſunt, facile nocent, ſed alvum apertam mollemque ſervant. Si vero acidum reſtagnat in ventriculo, vel cum acidis adſumuntur, & paulo diutius intus retinentur, fermentatione tam corroſiva evadunt, ut cholera vel tunicarum inteſtinalium corroſio metuenda ſit, & ſemper cum dolore & teneſmo & ſine odore excrementa alvi pallida dejiciantur. Eodem modo pinguia & butyro frixa, ſi in ventriculo acidum offendunt humorem, mutua efferveſcentia & conflictus excitant ardentiſſimos flatus ſeu ructus, ſumma cum moleſtia junctos, ut ſubinde tuſſis vel vomitio irritetur. Quia etiam optime alias nutrientes cibi ut ſunt ova ſorbilia, carnes juniorum animantium gelatinoſæ, in impuro & acidis ſuccis referto ventriculo ut plurimum corrumpantur, ut major læſio, quam nutritio & robur inde exſpectanda ſint. Ex quo jam liquidius apparet ratio, cur hypochondriaci, hyſtericæ, febricitantes, & qui cum alvo adſtricta flatulentiis & ſpaſmis ſubinde exercentur, ad omnem fere cibum etiam optimum peſſime ſe habeant.

§. XI.

Nihil eſt, præter frigidum exceſſivum, in rerum natura, quod tam prompte fluxiles humores inſpiſſat, coagulat adeoque ad circuitum per minima vaſa ineptos, ad ſtagnationem vero aptiſſimos reddit, quam acidum; nihil quoque eſt, quod teneriori nervoſarum partium texturæ, tum ob conſtipationem, tum ob arroſionem, tam hoſtile ſit, quam illud ipſum: unde non mirum eſt, affectus ſpaſmodicos & hypochondriacos ab hiſce & generari, præſertim concurrentibus aliis cauſis, & ab iiſdem foveri.

Scholion.

Ego hac in re experientiam ceu teſtem provoco, ex ingenti hyſtericarum numero vix unam dari, quæ non ex acidorum & fructuum horæorum abuſu ſub pauco potu & vita ſedentaria in inordinatum menſium fluxum & malum inde ſubortum hypochondriaco hyſtericum inciderit, quod mœſtitia diuturniori & perverſa in medendo tractatione ita ſæpius invaleſcit, ut nulla arte evinci poſſit: ſunt vero plures cauſæ, cur ſexui feminino tam infenſum ſit acidum.

Qui-

Digitized by Google

§. XII.

Quicumque evitare volunt graves & diuturnas ægritudines, ii maxime ſibi cavere debent ab acidis intemperantius adſumptis, eo quod hæc ipſa motibus vitalibus progreſſivis, ſecretoriis & excretoriis admodum ſint adverſa, humores coagulent, polypoſas, & calculoſas concretiones inducant, viſceraque infarciant.

Scholion.

Inter chronicos morbos malum hypochondriacum & ſcorbutus præcipuum locum tenent, & miſere multos annos homines excruciant, quia in viſceribus radices agunt, ſi infarcta, obſtructa vel nimium diſtenta, aut indurata et ſcirrhoſa, præſertim hepar, pancreas, lien, renes fuerint, vel ſi polypi in vaſis majoribus ſubſiſtentes liberum et promtum ſanguinis circuitum impediant. Hæc omnia promte fiunt, gelatinoſa ſanguinis pars ab acido coagulatur ejuſque ſulphurea, quæ caloris genitrix eſt, figitur. Rectiſſime enim ſtatuit *Helmontius*, acidum venis admodum eſſe hoſtile et morbos chronicos gignere, quia bilis generationem impedit. Nam acidum ſanguinem recenter e vena emiſſum promte coagulat, et liquor acidus, ſiphone in venas animantis vivi injectus, brevi illud enecat.

§. XIII.

Acida copioſius ſumpta, dum migrant in ſanguinem, non modo ipſi fluxilitatem demunt, ſed & congrediendo cum particulis terreis & ſalinis copioſum tartareum ſal in humoribus producunt, a quo intra corpus retento, nec per renales tubulos evecto, varia calculorum genera in renibus, veſica, ductibus bilioſis & variæ arthritidis ſpecies oriuntur.

Scholion.

Ego multoties obſervavi, ab immoderata vinorum, quæ multum acidi continent, potione et arthritidem et renalem calculum, præſertim accedente quadam hæreditaria diſpoſitione, diu adfluxiſſe. Helvetos et Batavos veſicali calculo maxime eſſe obnoxios, notiſſimum eſt; cauſa dubio procul in cerebrum lacticiniorum ac acidorum uſum rejicienda venit. *Cyprianus*, celeberrimus ille Angliæ lithotomus, referente *D. Allen in Synopſi univerſæ medicinæ*, inter 4000. in quibus extractionem calculi veſicæ tentavit, œnopolas quamplurimos, ſed ne unum quidem zythopolam calculoſum invenit, unde cereviſiam blandam et mitem magis, quam vetuſtam, ad potum ordinarium commendat.

§. XIV.

Acida fœminis gravidis & lactantibus & puerperis & quibus ob ætatem menſes deficiunt, valde pernicioſa eſſe, experientia edocemur.

Scholion.

Horum ratio ex modo dictis facile elici poteſt; nam nutritius ſuccus, qui infantem in utero et extra eum alere debet, miſcela acidorum deſtruitur atque intemperatus fit. Infantes, qui mammas ſugunt, ſi nutrices acida ſumſerint, inde ardorem et tormina percipiunt, et gravidæ, ſi fructibus horæis abutuntur, infantes vel debiles gignunt, vel in puerperio graves pœnas luunt. Ubi menſium plenarius eſt ob ætatem defectus, facilis eſt diſpoſitio ad chronicas et ſpaſmodicas paſſiones, quam cum acida augeant, omni cura ea evitare oportet. Puerperis vero nocent, quia lochialem impuri ſanguinis fluxum cohibent.

§. XV.

Utut acida intempeſtivo & immoderato uſu admodum noceant, tamen moderate adſumpta, ubi corpus nimium æſtuat & celerius ſanguis movetur, ſique æſtas eſt ferventiſſima & corpus juvenile motu exercetur, tantum abeſt, ut valetudinem offendant, ut potius conferant, atque appetitum & digeſtionem excitent.

Scholion.

Ita certe eſt, ut, quæ nocere vehementer poſſunt abuſu, prudenter uſurpata proſint plurimum. Medicinæ itaque potius, quam alimenti vicem præbeant ejuſmodi exceſſivis, facultatibus donata, quorſum etiam vina acidiuſcula et ſpirituoſa

Digitized by Google

tuoſa referimus. Et profecto alimenta illa validiora, quæ potius ut medicamenta conſideranda ſunt, ingentia illa in differenti corporum natura diſcrimina ſatis abundeque docent, quæ obſervatio utique in medicina tam diætetica, quam therapeutica ſumme neceſſaria eſt, multumque momenti habet. Perpetuum enim id eſſe debet, ab uno homine qui hoc vel illud ſine læſione ferre poſſit, non judicandum eſſe ad alterum. Noti mihi ſunt medici, quibus ob temperaturam cholericam acida nihil fecerunt incommodi, et ob id perducti ſunt, ut inſons fere acidum, nec morboſum, neque in hypochondriacis etiam accuſandum eſſe contenderint. Tam corrupta ſæpius eſt argumentandi ratio, cui quotidiana experientia contradicit.

§. XVI.

Quam pernicioſus acidus vitæ & ſanitati eſt humor & ex omnibus intemperatis, qui adſumuntur, peſſimus, tam promptum ac facile eſt, ſi in prima regione conſiſtit, eum temperare, corrigere & plane innoxium reddere.

Scholion.

Id præſtant efficaciſſime omnia terrea, alcalina, ut conchylia, ovorum teſtæ, cancrorum lapides, item ſalia fixa alcalina et hujuſmodi alia quamplurima, quæ abſorbendo, invertendo omnem ſtatim noxam adimunt. Sunt hæc ſimpliciſſima, domeſtica et parabiliora medicamenta, ſed probatæ virtutis et præſtantioris uſus, quam ulla alia pretioſa, ſumma arte conquiſita, vel chymico igne confecta. Et certe hoc nomine *Tackenius & Sylvius*, qui horum uſum ſumme proficuum in artem noſtram introduxerunt, eximiam laudem merentur. Optandum certe foret validiſſime, ut et alii intemperati, et qui in vitio ſunt, humores, quales ſunt nimis acres, ſalſi, biolioſi, viſcidi, tam cito et tam valide aptis remediis et ſpecificis alterantibus corrigi et inverti poſſent. Certe abſorbentia, ſi quis iis recte uti poteſt, ſubjunctis nempe clementioribus laxantibus et temperatis balſamicis ac roborantibus, tanta pollent, tum in avertendis, tum in mitigandis chronicis et graviſſimis, quæ fomenta ſua primis in viis habent, paſſionibus efficacia, ut longiſſime aliorum medicamentorum vires poſt ſe relinquant.

§. XVII.

Inter cibos intemperatos & inſalubres referendi etiam ſunt nimium ſale conditi & immoderatius uſurpati.

Scholion.

Eſt quidem ſal commune non alimentum, ſed potius ejus condimentum præcipuum et utiliſſimum, quia ciborum diſſolutionem non modo adjuvat, ſed et ſaluberrimas excretiones maxime per alvum et urinam promovet. Rectiſſime enim *Hippocrates lib. de affectionibus* de ſalſis pronunciat, quod alvum et urinam cieant. Aquas ſalſas purgationis cauſa et fœnum Græcum ſalſum, ut refert *Celſus lib. 3. cap. 27. Aſclepiades* præſcripſit; atque etiam acidularum et thermarum operatio purgativa et diuretica ſalinis ingredientibus præcipue adſcribenda eſt. Aqua ſalſa alvo infuſa plus eam ſtimulat, ac forte purgans. Deinceps et ſal commune et omnis generis ſalia non modo alvum promovent, ſed et urinam provocant, urinoſos renum tubulos apertos ſervando et ſtimulando, quo magis palam fit ſalium uſus ad ſanitatem proficuus.

§. XVIII.

Salia cum cibis ſumpta non remanere diutius in corpore, ſed rurſus mox tam per alvum, quam per urinam excerni debent, alias dulces & roſcidas ſanguinis ac lymphæ partes vitiant, & morbis, quorum origo a ſale eſt, cauſam ac fomitem ſuppeditant.

Scholion.

Salſa ſibi relicta minime corporis animantis principia conſtitutiva ingrediuntur, ſed præſtito uſu vel per urinoſum renum cribrum, vel per alvum rurſus evehuntur. Illud enim ſal, quod in urina continetur, maxima ex parte ſali communi, quod etiam arte elici poteſt, debetur. Nam omnium ſalium promptiſſimum eſt iter per renes, qui primum aqueos et tenues in ſanguine humores evehunt; unde urinæ ſunt aquoſæ et pallidæ, po-

ſtea vero craſſiora & ſale turgida liquida admittunt, unde urinæ fiunt coloratiores. Quo plus itaque ſalis ſive inter cibum, ſive inter medicamenta ſive cum aquis medicatis & thermalibus adſumtum fuerit, eo largiorem ſalium copiam urinæ contineni, quod ex earum per inſtrumentum ſtaticum inſtituto examine vel leniori evaporatione conſtat. Si itaque ſalia in corpore accumulata per congruum eorum emunctorium, quod renes conſtituunt, ſi vitio laborant vel ſpaſmo conſtricti ſunt, non probe ſeparantur, ſed remanent, tunc multi ex ſale vitioſo prodeunt morbi, cujus generis ſunt varia puſtularum, veſicularum & exulcerationum genera, artuum dolores, rheumatiſmi, catarrhi, fluxiones ſalſæ & acres, diarrhœæ, tormina, cutis eroſiones & varia calculorum genera, in quibus omnibus medicamenta ſalina ſive volatilia ſive fixiora tantum abeſt, ut proſint, ut potius præſentaneam noxam inferant atque ſymptomata exaſperent.

§. XIX.

Non præſentior medicina adverſus morboſa ſalia & ab iis naſcentes morbos ipſa communi aqua frigide vel calide largius hauſta datur, utpote quæ commode omnis generis ſalia diluit atque imbibit. Præterea viſcidos humores diſſolvit, obſtructa vaſa aperit, & per urinam æque ac per ſudorem excrementitia ſalia evehit.

Scholion.

Quare non poſſum non laudare conſuetudinem, quæ noſtris temporibus invaluit, aquam domeſtica quadam herba alteratam copioſiſſime & calidiſſime hauriendi, quæ mane peracta digeſtione egregie pro valetudine eſt. Et hæc quoque mihi videtur ratio, quare ſcorbutus, qui olim hiſce quoque regionibus communiſſimus fuit, in eminentiori gradu rarius conſpiciatur. Sed uti in omnibus, ita & hic moderatione ac prudentia opus eſt, qua de re ſatis egimus *in Diſſ. de aqua Medicina univerſali*. At ego quidem non poſſum non hoc loco ſolennem, ſed deteſtabilem conſuetudinem improbare, qua fœminæ præſertim, quæ debile genus nervoſum obtinent, infuſum fabarum Caffee non ſemel, ſed bis vel aliquoties de die hauriunt. Hæc enim ratione efficiunt, ut, cum infuſum illud ad acidum primarum viarum domandum alias non ſit inutile, nervoſo tamen generi inimicum immoderatiori uſu toti corpori & maxime nervis inducat imbecillitatem, unde, ſi in morbum quendam acutum incidunt, rarius, quod expertus ſum, evadunt.

§. XX.

Intemperatis quoque & inſalubribus cibis jure nimium dulcia, mellita, ſaccharata, fructus dulces & multa annumeranda ſunt, cum modo fermentatione aceſcant, modo valde tenaces & glutinoſos humores reddendo viſcera infarciant, obſtruant & ad generationem morborum chronicorum multum contribuant.

Scholion.

Uti quidem ſanis & robuſtis omnia ſunt ſana, nec facile lædunt, ita etiam dulcia, ſi non diutius primis viis inhærent, ſed alvo mox expelluntur, non adeo nociva ſunt. Aliter vero res habet in infirmis, ubi ventriculus laborat, tunc enim facile coaceſcunt. Et hanc ob cauſam *Celſus Lib. 1. Cap. 2. pag. 25.* de hiſce hanc profert ſententiam: *condita omnia duabus de cauſis inutilia ſunt, quoniam & plus propter dulcedinem adſumitur, & quod modo par eſt, tamen ægrius concoquitur; ſecunda menſa bono ſtomacho nihil nocet, in imbecillo coaceſcit, omniaque prædulcia ſtomacho aliena idem Auctor Cap. 25. judicat.*

§. XXI.

Experientia clarum eſt, dulcia jejuno ſumpta ventriculo appetitum deſtruere & vim digeſtionis infringere, manifeſto documento, ſuccum illum fermentativum & menſtrualem, qui alimentis optime ſolvendis ſervit, horum copia multum debilitari.

§. XXII.

Eadem dulcia, qui glutinoſos & viſci-

viſcidos humores reddunt, morbo qui ab affluentia & decubitu pituitæ fiunt, exaſperant; præter hæc & atoniam pulmonibus inferunt, eorumque fibras nerveas & membranaceas ſolvendo decubitum viſcidæ pituitæ ibi cauſantur.. Simili ratione tunicarum ventriculi & inteſtinalium robur & tonum laxando digeſtioni minus patrocinantur..

Scholion..

Quod vel ex eo cognoſcitur, quia non tantum a nimio eclegmatum, pectoralium & dulcium uſu gravitas in ventriculo fit, ſed & alvus nimis relaxatur; & videmus, ut *Crato* animadvertit *li. 5. Conſil. Med. 7.* a nimis frequenti uſu eclegmatum eos, qui pectoralibus morbis laborant, ut tuſſi humida & aſthmate diuturno, interdum in hydropem & tumores pedum ædematoſos incidere.

§. XXIII.

Eadem alimenta propter glutinoſos, quos ingenerant, ſuccos nimis corpus replent, & viſceribus vaſculoſis, ut ſunt hepar, lien, pulmo, admodum inimica ſunt..

Scholion.

Dulcia replere, jamdudum notavit *Hippocrates li. 2. de diæta* §. 33. *& Celſus lib. 4. cap. 9.* omnia dulcia lienoſis inimica pronunciat. *Oribaſius li. 4. cap. 23.* auctor eſt, omnia dulcia lienem & jecur obſtruere & ſcirrhum producere. Quod vero dulcia multum nutriant & venas repleant ſanguine & ſuccis malis, *Nonnius de re cibaria li. 1. cap. 41. pag. 129.* claro hoc experimento comprobat: *uvæ*, ſcribit, *non mediocre præbent alimentum, quod in vinearum cuſtodibus obſervare licet, qui dum duos prope menſes ſolis ficubus & uvis veſcuntur, corporis molem egregie augent, ſed cum deſierunt eas comedere, celeriter iterum concidit & detumeſcit, quia carnem non ſolidam, ſed fluxam generant, minus tamen, quam ficus nutriunt*. Quo etiam pertinet illud, quod *Antonius Muſa Braſavolus* refert *Comment. in Hippocrat. de victu acutor.* Ferrariæ ſuo tempore fuiſſe anſeres farſiles, quorum hepar duas ſæpe libras pendebat. Ut autem illud in molem excreſceret, ficubus illos alebant. Spectat huc *Horatii Flacci illud; pinguibus & ficis paſtum jecur anſeris albi*.

§. XXIV.

Igitur abſtineant a prædulcibus omnes plethorici, phlegmatici, imbecilles, ſenes, pueri, mulieres, in cachexiam vel alios morbos longos proclives, qui ſpongioſi habitus ſunt, qui exercitationibus minus ſunt dediti, multo magis vero hypochondriaci.

Scholion.

Infantes, qui dulcibus delectantur, facile laborant lumbricis, qui optime inde & generantur & nutriuntur. Præterea dulcium uſum intemperantiorem lympham corrumpere, vel illud argumento eſſe poterit, quod dentes ab eo facile nigredinem & cariem contrahant, atque in ſenibus, item hypochondriacis cruditates acidas augeant. Si quis vero dulcia velit adſumere, is ex conſilio *Celſi* melius fructus dulces primo cibo comedat *lib. 1. pag. 25.* Idem ſuadet *Nonnius lib. cit. pag. 71.* quod nempe, ſi quis velit veſci melonibus & aliis dulcibus fructibus, eos primum ſumere & deinde probos cibos comedere debeat, ut adventu melioris eſcæ, illorum malitia obtundatur. *Cuſpinianus in vita Frideric. III.* auctor eſt, ab eſu melonum quatuor Cæſares periiſſe..

§. XXV.

Ad minus ſalubres cibos referendos quoque eos duco, qui piſtorii operis ſunt, & placentarum nomine veniunt, ex butyro, ovis & ſaccharo confecta, vel in igne frixa, præſertim ſi non ſatis ſpongioſam & teneram, ſed lentam & glutinoſam habeant ſubſtantiam.

Scholion..

Dici vix poteſt, quam nociva ſint illa edulia, quibus maxime infantes, pueri, feminæ & plerumque imbecilli, qui motus corporis non exercent, ſed vitæ otioſæ indulgent, delectantur. Nam rarius hæc recte in ventriculo ſubiguntur ac reſolvuntur, ſed in tenacem & acidam maſ-

ſam degenerant, quæ modo tunicam inteſtinalem villoſam, qua chylus filtratur, obſtruit, glandulaſque gaſtricas & inteſtinales muco obducit, modo ad ſanguinem delata lentam & vappidam lympham reddit, & glandularum obſtructiones cauſatur, unde impuræ lymphæ morbi oriuntur, quo in numero maxime eſt purpura, tam chronica, quam quæ acutis paſſionibus ſe adſociat, qui difficilem ſanationem recipiunt. Neque ego aliam rationem conjicere poſſum, cur in iis locis, ubi hęc alimentorum genera quotidiani fere uſus ſunt, & albus fluor & purpura familiariſſime in fœminas incidant, & illis etiam locis jam regnare cęperint, quæ ante aliquot luſtra plane ab hiſce affectionibus fuere immunia, idque frequenti ſacchari uſui in potu Coffee, Thee adſcribendum eſſe puto, præſertim, ſi ſimul utantur cereviſiis triticeis.

§. XXVI.

Neque adverſus vitia, quæ ex intemperatis, dulcibus & viſcidis alimentis prodeunt, efficacius novi præſidium, quam ut iis omnibus abſtineant, corpus probe exerceant, & aquas puras & ſimplices, balſamica herba temperatas, calidiſſime bibant, & cereviſias præſtantiſſimo lupulo Bohemico bene coctas hauriant, quod conſilium vidi ſæpe ſalutare.

CAP. IV.

De noxa potus ſpirituoſi vel nimis pauci.

§. I.

Ex potulentis valetudini infenſiſſimis & naturæ humanæ plane incongruis maxime eminent ſpirituoſa, quæ largiori & continuato uſu & ſolidis & fluidis corporis humani partibus gravem noxam inferunt.

Scholion.

Per potum ſpirituoſum præcipue intelligimus ſpiritus inflammabiles, ex fermentatione paratos, aquas ſic dictas ardentes & vina valde potentia, omnes liquores ac cereviſias, quæ facile inebriant. Quorum noxa eo gravior, quo uſus eſt liberalior, & frequentior.

§. II.

Obſervatione frequenti & certa comperimus, eos, qui paulo liberalius aquarum ardentium potationi indulgent, morbis maxime chronicis, quæ ſunt ſanationis difficilioris, implicari, ut ſunt hydrops, atrophia, icterus, phthiſis, anorexia, univerſi corporis languor, hectica febris. Nonnulli in fatales capitis morbos, ut apoplexiam, paralyſin, affectus ſoporoſos, vel dolores, incidunt.

Scholion.

Experientiam hac de re ſatis evidentem auctoritatibus etiam quibuſdam præſtantiſſimorum medicorum ſtabilire nobis viſum eſt. Et hos inter eminet *Caſp. Hoffmannus*, qui in *Præfat. de medicamentis officinalibus* aquarum ardentium abuſum admodum increpat, cum ait: *jam etiam & mulieribus innotuit, aquas ſtillatitias propter empyreuma, quod plerumque omnes habent, ventriculis quibuſdam ſenſibilibus adeo eſſe adverſas, ut per uſum earum manifeſtam perceperint læſionem vel ventriculi ſolius & appenſorum inteſtinorum, vel hepatis, lienis, renum: olea ſtillatitia, quæ fere eſſentias vocant, tam aperte inimica ſunt, ventriculo quidem membranaceo, abſumendo humidum illius radicale, hepati autem aliiſque viſceribus ſanguineis inflammando, aut, ut diſtinctius loquar, phlogoſin excitando, ut quidam ſitim perpetuam ſibi acceſſiverint, quidam cachexiam bilioſam, quidam hydropem calidum. Ne longe abeam, ſpiritus vini noſtras, ſeu ex fecibus factus, ſeu ex tritico ſpeltave, ſeu ex baccis juniperi, tam eſt infectus hepati, ut duorum triumve menſium ſpatio colliquatione introducta hydropem fecerit, qui omnibus funeſtus fuit.* Ejuſdem quoque ſententiæ eſt *Sylvius*, qui *Libr. I. Prax. Cap.* 10. ab uſu ſpiritus vini frequentiſſime morbum regium & hydropem aſcitem

Digitized by Google

tem obſervavit; et *Cap.* 7. §. 30. plenariam appetitus proſtrationem et abolitam ciborum digeſtionem a ſpiritus vini crebriori uſu oriri adſerit. *Lyſterus in Exercitat. de hydrope* eum Londino popularem abuſui ſpiritus vini et cereviſiæ adſcribit: *hinc fundi*, inquit, *noſtri calamitas; hinc illæ lachrymæ*. *VVedelius in Pathologia* ab eodem ſpiritu largius hauſto ſæpius phthiſin et frequentiſſime hydropem oriri obſervavit. *Vidimus*, pergit, *talia frequentiſſime, adeo ut ſi offeratur æger alias orthoſtadios, qui citra aliam aliquam cauſam manifeſtam conqueratur de inappetentia ciborum & laſſitudine membrorum, ſolenne ſit nobis quærere, an ſpiritu vini utatur, an fumo tabaci*.

§. III.

Omnis generis liquida ſpirituoſa copioſius ſumpta partibus ſulphureis inflammabilibus non modo inteſtinam calidam & expanſivam in ſanguine commotionem efficiunt, ſed & ſyſtolen cordis & omnium impellentium vaſorum augendo fluidorum progreſſum per univerſum corpus accelerat, unde pulſus fortior, celerior, & ſitis horum uſum ordinario ſequi ſolet.

§. IV.

Auctiori ſic facto ſanguinis circulo & increſcente æſtu humida & ſubtilior ſanguinis portio, quæ ſecundum naturam triplo major, quam ſolidi eſſe debet, plus juſto conſumitur, nutritio hinc perditur, partes elangueſcunt, & ſanguis intemperatus, imo ad coagulum valde pronus evadit.

§. V.

Spiritus vini, phlegmate ſuo privatus, mixtioni & conſiſtentiæ ſanguinis, lactis, chyli & ſucci gelatinoſi plane adverſus eſt, quia hiſce rebus adfuſus unionem & vinculum illud partium fluidarum & ſolidarum, in quo earum genuina craſis conſiſtit, plane deſtruit, partes ſolidas a fluidis ſeparando. Et quia rectificatiſſimus ſpiritus, ſanguini humano infuſus, illi forte & ſtabile coagulum infert, non datur eo præſentius ad ſanguinis fluxum cohibendum auxilii genus.

§. VI.

Propter vim, quam ſpirituoſa obtinent, animantium ſuccos coagulandi, ad morbos, qui ex vaſorum obſtructionibus, viſcerum indurationibus, polypoſis concretionibus, ſcirrheſcentiis naſci ſolent, valde diſponunt.

Scholion.

Et hujus generis morbi utique ſunt hydrops, cachexia, contumax febris, phthiſis, atrophia: nam hi ipſi morbi, teſtante ſectione corporum iis mortuorum, in hepatis indurationibus, pulmonum tuberculis, pancreatis, glandularum meſeraicarum ſchirreſcentia, lienis infarctu et corruptione ſedem ſuam et radicem fixam habent. *Riedlinus in Lin. Med.* refert, quendam continuo vini ſpiritus uſu neglectis carnibus aliiſque eduliis mortuum et diſſecto corpore ventriculum, inteſtina, omnia rugoſa et contracta, hepatis tubulos concretos, bilem in totum corpus ſuccedentem, pancreas aridiſſimum, membranam aliquam corrugatam et concretam referens, totum vero corpus exuccum repertum fuiſſe. Nota mihi aliquot ſunt exempla hominum immoderatius ſpiritum vini et cereviſiam bibentium, qui ex hydrope, phthiſi, hæmoptyſi mortui fuerunt, ubi in apertione corporum non modo hepatis et pulmonis indurationes et exulcerationes, ſed et polypoſæ concretiones in vas repertæ fuerunt.

§. VII.

Liberaliores aquarum ardentium & aliorum ſpirituoſorum potatores tandem penitus ciborum appetentiam amittere & anorexia laborare, indubitatæ experientiæ fide conſtat, & hinc

hinc tabe & viribus conſumpti tandem pereunt.

Scholion.

Spirituoſi liquores ventriculo & annexis inteſtinis eorumque functionibus valde inimici ſunt, & quidem plurimis ex cauſis. Primo enim minimas illas in tunicis inſidentes glandulas, ex quibus fermentalis & ſolvens liquor ſtillat, quæ innumeræ ſunt, ſpirituoſa rigidas efficiunt atque indurant, ut lympham illam ſtomachicam, ad appetentiam & digeſtionem ciborum valde utilem, amplius plorare nequeant. Deinde appetitus & ciborum digeſtio ſecundum naturam quæ a liquamine illo acidulo fermentativo a coctione in plicis ventriculi relicto fit, plane deſtruitur, quoniam ſpirituoſa vim lymphæ gaſtricæ valde enervant. Notum enim eſt, ſumme corroſivos liquores adſociatione valde rectificati ſpiritus penitus edulcorari poſſe, & omni fermentationi ſpirituoſa admodum reſiſtere. Tum etiam totum digeſtionis in primis viis negotium maxime a temperato calore ſanguinis æque ac a temperata ſuccorum lymphaticorum ſalivalium & ſolventium natura & craſi fovetur, utriuſque vero temperiem ſpirituoſa plane deſtruere, apud omnes in confeſſo eſt.

§. VIII.

Spirituoſi potus lædunt maxime omnium caput, unde in capitis & nervorum morbis nocentiſſimi ſunt, quippe quos etiam vel excitant vel exaſperant.

Scholion.

Id quoque intelligendum eſt de vino fortiori & potente, nam ſpiritus vini veteribus erat incognitus. De vino vero *Galenus lib. 3. de temperamentis & lib. 2. de ſymptomatum cauſis* hæc prodidit: *tremore corripiuntur, qui ſe vino meraco amplius impleverunt, & vinum immodice hauſtum morbum attonitum, epilepſiam, laeſiones motus ſenſuſque facit. Rolfinccius ord. & method. medend. Comment. ſect. 3. cap. 89.* mentionem facit quartanarii cujuſdam, qui pro recuperanda ſanitate ſpiritum vini ad ebrietatem uſque ingurgitavit brevi inſequente convulſione & inſperata morte. *Hechſtadterus Dec. 10. cap. 6.* ſcribit: *quidam de aqua vitæ Matthioli cipieſus bibit & is paralyticus factus eſt: alter ſimili vitio laborans, apoplecticus; tertius, qui cacochymicus fuit ac podagricus, totius corporis pruritum ſentiebat ac laſſitudinem, cui icterus, dyſpnœa ac tandem mors ſupervenit. Platerus* a ſpiritu vini immoderate ſumto homines attonitos obſervavit & ſtupidos, ac ſi opium bibiſſent. Et puer apud *Wepferum in Tr. de cicuta aquatica* profundo ſomno obrutus ſemimortuus cum extremorum frigore redditus eſt. Meretur quoque huc elegans locus adduci ex *Hollerio in Comment ſect. 5. aph. 5. ſæpe accidit noſtris, ut per ebrietatem fiant phreneticis ſimiles & delirent. At ſi obmuteſcant, ſtatim moriuntur perinde ac apoplectici, & hoc fit ratione vinorum vinoſorum, craſſorum, qualia ſunt Cretica.* Quod vere capiti tam infenſa ſint ſpirituoſa inebriativa, ejus rei ratio non una videtur. Primo enim ſulphure admodum volatili, vaporoſo, cerebri & nervorum mæandros replent, unde non aliter ac narcotica puriſſimam nervorum lympham inquinando ſtuporem, torporem, ſomnolentiam, imo brevem inſaniam, ſenſuumque ac motus impotentiam inferunt, quæ ſymptomata tamdiu durant, dum ſulphur illud volatile exhalaverit; nam ob vim narcoticam ſpiritus venenum eſt felibus, cum cochleare ori immiſſum eas brevi convulſionibus necat, ſicuti omnia narcotica & ob id etiam nuces vomicæ id efficiunt. Deinde a ſpirituoſis motu inteſtino ſanguis valde rareſit & expanditur, unde arteriæ carotides & vaſa plexus choroidæi tenuiſſima hinc nimium dilatata in ſyſtole & contractione impediuntur, & ſanguinis tranſitus per caput tardior fit, unde venæ ab eo infarciuntur, ſerum ſecedit & ſic graves capitis morbi ingenerãtur.

§. IX.

Tametſi vinum longe temperatius ſit ſpiritu vini, tamen ex ejus immoderato uſu plurimæ etiam noxæ in corpus humanum redundant.

Scholion.

Quamvis præcipue vinorum potentia & virtus in ejus ſpiritu reſideat, tamen, quia ille admixtione partium aquearum & acidulo tartarearum temperatus eſt

quæ

Digitized by Google

quæ quaſi freno ejus ſubtilitatem coercent, ne nimis præceps ſit in commovendo, hinc vinum innocentius eſt ejus ſpiritu, qui totum corpus penetrat, inque membranas ventriculi maxime & cerebri magna potentia graſſatur. Et in eo quoque conſentientem habemus *Pechlinium*, qui *li. 3. obſ. 38.* ita judicat: *qui vino ſe quotidie ingurgitant, non adeo periclitantur, quam qui ſpiritu ejus, & in hiſce pauci ſeram ætatem attingunt. A vini quidem conſuetudine, ſi eo natura contendat, arthritidis periculum, ſed a vini ſpiritu tabes, hydrops atque iſtevus membrorumque omnium ac ſenſuum palpitatio.*

§. X.

Vina ex acido tartareo & ſpiritu temperata, ut ſunt Germana, præſertim Rhenana, quotidie immoderatius hauſta, & jejuno imprimis ſtomacho & ante cibum aſſumpta ad calculum, ad arthritidem, ad podagram, ad catarrhos, ad phthiſin etiam diſponunt, & nocent quoque iis, qui capite & ventriculo infirmo, ubi cibi facile coaceſcunt, laborant.

Scholion.

Vinum purum, antiquum, Rhenanum convenienti uſu ſumma eſt medicina ſtomachum confortans & omnes vires reficiens, quod mentem exhilarat, quod circulationem ſanguinis promovet & digeſtionem quoque juvat; nihilominus immoderatiori uſu corpora diſponit ad morbos jam dictos: & quidem propter ſpirituoſum elementum ſanguinem nimis expandit, capiti nocet, & propter acidum, quod fovet, abundantiſſimum non modo ad morbos tartareos diſponit, ſed & eos præſentes exacerbat. Valde vero infenſa hæc vina ſunt hypochondriacis, quia augent acidum & difficilius per alvum & alia excretoria ſecedunt. Novi plurimos hiſce morbis obnoxios, poſt multa fruſtra tentata, ſola abſtinentia vini, ad ſanitatem perductos fuiſſe. At vero major eſt noxa a vinis metuenda, ſi vaporoſa ſpirituoſa ſubſtantia imbuta ſunt, ſi vilioris conditionis, ſi diu in ſanguine morantur, nec bene tranſeunt excretoria. Ea enim eſt ſalubrium & meliorum vinorum nota, ſi urinam cient, alvum movent & bene tranſpirant, nec torporem, ſed potius alacritatem & levitatem quandam in capite relinquunt.

§. XI.

Nocet vero quam maxime vinum ante cibum copioſius ſumptum, ſi caput infirmum eſt, ſi dolet; nocet quoque infantibus & ſenibus in majori copia datum.

Scholion.

Recte *Hippocrates de veteri medicina: vinum merum potum hominem quadam imbecillitate afficit; & li. de flatibus: aucto derepente ſanguine per ebrietatem animi functiones ejuſque intellectus concidunt. Et li. de diæta in acutis* §. 30. *in ejuſmodi morbis, ubi vehementem capitis gravitatem aut mentis læſionem metueris, vino omnino abſtinendum & tum aqua utendum eſt. Calius Aurelianus* nunquam vinum concedit in morbis capitis, in doloribus, vel acutis paſſionibus, niſi morbo declinante vel finito. Ita etiam *Celſus li. 6. cap. 2.* in dolore capitis vinum rejicit & aquam bibendam ſuadet. Si vero excuſſus ex toto dolor eſt, etiam ad vinum reverti poſſe ſcribit. Idem auctor in dentium dolore vinum ex toto circumcidendum eſſe ſuadet, *li. 6. cap. 9. pag. 406.* Pueris vero *Plato in ſecundo de Legibus* præcepit, ne uſque ad duodevigeſimum annum vinum guſtarent, quia nutritionem impedit propter nimium calorem, & aliam adhuc adjicit rationem *Galenus li. 1. de tuenda ſanitate*, quia eos ad iram & libidinem præcipites facit, & partem animi rationalem hebetem turbidamque reddit. Præclare hinc olim *Eobanus* cecinit:

Immodici ſenſus perturbat copia Bacchi,
Inde quis enumeret, quot mala proveniant?
Corporis exhaurit ſuccos, animique vigorem
Opprimit, ingenium ſtrangulat atque necat.

§. XII.

Quęcunque de vinis craſſioribus & vaporoſis dicta ſunt, ea etiam intelligenda ſunt de cereviſiis valde ine-

briativis, quæ plus certe nocent ſanitati, quam vina.

Scholion.

Dici vix poteſt, quantum ſanitatis detrimentum patiantur ii homines, qui pro ordinario potu cereviſiis craſſis inebriativis utuntur; multo vero magis periclitantur, ſi immoderatius eas adſumant, utpote quæ longe diutius manent in ſanguine, nec tam facile excretoria ſubeunt. Nec vero tantum cerebro & nervis, ſed & viſceribus vim inferunt, dum illa obſtruendo morbos dant chronicos incurabiles. Non poſſum autem non peſſimum illum medentium quorundam morem hoc loco reprehendere, qui morbis tam chronicis, quam acutis laborantibus ejuſmodi craſſas cereviſias concedunt, quas vix ſani homines, multo minus ægroti, ferre poſſunt. Ego omnibus ægrotantibus ſuadeo, ut decoctum hordei, vel chinæ & ſcorzoneræ cum paſſulis, quantum velint, bibant, ſanis autem & valentibus vinum cum aqua pura & levi dilutum quotidie bibendum commendo, ubi pro ratione temperamentorum plus vel minus aquæ addendum eſt; nam vina certe lymphata omnibus cereviſiis et potibus præſtant.

§. XIII.

Quam nocivi vero ſunt potus intemperati vel nimis copioſe hauſti, tam perniciale etiam eſt, quę conſuetudo maxime fęminarum eſt, nimis parum liquidi aſſumere, ſiquidem hoc ipſo paſſionum chronicarum fundamenta ſępiſſime ſternuntur.

Scholion.

Nam ſanguis bonus et ſanitati commodus minimum tres partes liquidi aquei, & unam ſolidi continere debet, quo ſatis fluxilis minimos tubulos libere et ſine impedimento permeare et excrementitias ſalino-viſcidas ſordes per emunctoria evehere poſſit. Si itaque ex defectu liquidi humores nimia ſpiſſitudine et craſſitie laborant quid aliud contingere poteſt, quam ut hinc inde in minimis vaſis reſtagnent, et viſcera ad obſtructiones atque indurationes diſponant, et relictis excrementitiis partibus impuri ſucci reddantur, præſertim ſi corpora motu et exercitatione careant, atque intemperatis, acidis et viſcidis utantur. Videmus itaque, præter experientiam, etiam ipſam rationem pro valetudine integra ſervanda non modo motum, ſed et potum liberaliorem, modo is ſit congruus, ſuadere. Videmus etiam eos, qui nimium potu ſe ingurgitant, non tam frequentibus morbis eſſe obnoxios, quam qui nimium voracitati dediti ſunt et gulæ indulgent.

CAP. V.

De excretionum defectu Præcipuo morborum fundamento.

§. I.

Ad firmam valetudinem & corpus ſanum ſervandum non tantum ingeſta, ſed maxime omnium etiam excreta ſpectari debent, ſiquidem & nimia ingeſtorum copia & mala eorum materia non facile offendit corpus, ſi modo bene per excretoria tranſeat & foras ejiciatur. Nam illud ſaltim, quod in vitio eſt, ſi in corpore retinetur, ſi motus expers eſt, ſi ſubſiſtit, & partes exquiſitioris ſenſus & motus laceſſit, morborum parere & motuum œconomiam ſalutarem pervertere ſolet.

§. II.

Ingens eſt copia, quę homo adultus laboribus & exercitationi deditus, quotidie adſumere debet, ſed ejus corporis tamen pondus ſubducto calculo non increſcit; ergo ſequitur, ut & ingeſtorum & egeſtorum eadem eſſe debeat menſura.

§. III.

Non modo optimo rerum magiſtro, uſu atque experientia docemur, ſed & pręſtantiſſimę illę a *Sanctorio* propoſitę diętetica ex ſtaticis leges confirmant, hominem & bene valere & ad omnes

omnes actiones tum animi, tum corporis obeundas eſſe promptiſſimum, ſi corpus abſoluta digeſtione non ponderoſius fiat, & excreta ingeſtis per omne tempus bene reſpondeant.

Scholion.

Si ullus ex veteribus medicis ſcriptor, qui utilia propoſuit, laudem meretur, certe eſt *Sanctorius*, qui elegantiſſimum illum de medicina ſtatica maximi uſus libellum compoſuit, in quo docet, ſi corpus ponderoſius ob excretiones, præſertim tranſpirationem, imminutas evadat, paratiſſimam eſſe ad morbos viam, qui etiam, niſi evacuationes reſtituantur, certiſſime ſequuntur.

§. IV.

Maximi igitur momenti eſt, ad morborum generationem probe intelligendam, & ingeſtorum & excretorum naturam, modum & rationem recte examinare atque perpendere.

Scholion.

Ampliſſimæ hujus veritatis veſtigia jam apud antiquiſſimum artis medicinalis auctorem *Hippocratem* reperire licet, cum *li. 4. de morbis* §. 16. hunc in modum diſſerit: *quomodo & cur homo ſanus degat, referam. Poſtquam comedit ac bibit & humor ad corpus pervenit, admiſcetur ei, qui in corpore jam eſt, & ea die, qua acceſſit, in corpore manet, poſtridie alius humor ad ipſum accedit atque duo ſunt dies & duo in corpore humores, & alteri quidem humori duo dies ſunt, alteri unus, qui poſtridie acceſſit, manet in corpore, alter autem coctus a caliditate diffunditur & tennis factus poſtera die a recenti expellitur. Si vero permanſerit, graveolens fit, tertia vero die una cum ſtercore & urina exit copia ipſe ſibi æqualis & conſimilis & æquilibris, & cibi quidem ſemper poſtridie per alvum ſecedunt, humor autem ad tertiam diem. Et hoc modo ſanitas contingere ſolet.* Deinceps addit: *ſi humor pluribus diebus, quam tribus in corpore permaneat, aut alius implens accedat, majus aut minus malum homini accedere,* Et hic totius paragraphi ſenſus eſt.

§. V.

Sapientiſſimum, quod in ſtructura microcoſmicę machinę apparet, artificium maxime in eo poſitum eſſe video, ut innumera organa velut officinę ſint, quarum beneficio per continuum tritum, motum, elaterium ingeſta ſubiguntur, attenuantur & inter ſe invicem probe miſcentur; poſtea innumera quoque organa colatoria & emunctoria exſtant, per quę materia ſupervacua, inutilis & mixturę animali ac vitę aliena, corpore ejicitur.

Scholion.

Quum ventriculus & longus ille inteſtinorum canalis & pulmones omniaque viſcera & cor cum magno arterioſo canali motu elaſtico & contractorio perpetuo exerceantur, tritorii quaſi vicem gerunt, quo alimenta interventu liquidi ſubtiliſſimi ſolvuntur inque minutiſſimas partes dividuntur, exquiſite miſcentur ac uniuntur, ut inde puri fovendiſque viribus & alendis partibus idonei ſucci progenerentur. Cum vero ex alimentis plures ſupervacaneæ & inutiles relinquantur feculentiæ, & boni quoque ac laudabiles humores per continuum illum attritum atque inteſtinum motum paulatim benignam ſuam naturam exuant, inque materiam alienam, quæ excerni debet, tandem faceſſant, eaque non ſit unius ejuſdemque, ſed plane diſſidentis indolis, ecce providentiſſima natura multiplicia fabricavit organa, evehendis hiſce varii generis ſordibus apta. Hæc inter eminet cutis, quę quaſi univerſale totius corporis emunctorium eſt, innumeris poris ac tubulis pervium, ex quo innumerabilis vaporum copia continuo exhalat. Neque exigua eſt ſulphurei illius ſalſi ſeri, quod urinæ nomine venit & per tubuloſa renum colatoria interrupte tranſit, copia. Per glanduloſas quoque arteriæ aſperæ, faucium, oris & narium tunicas multum vitioſi ſeri quotidie exhalat atque emittitur. Tum craſſioris naturæ feculentiæ, quæ ab extractis alimentis remanent, & plures alieni, ſalſo ſulphurei, bilioſi & lym-

& lymphatici humores, qui ex glanduloſis inteſtinorum tunicis quotidie ſeparantur, alvo excludi ſolent. Ex quo maxime diſci poteſt, mirabile illud conſervationis vitalis myſterium in excretionibus motibuſque excretoriis & organis, per quæ ſecretiones fieri debent, apertis ac ſalvis potiſſimum conſiſtere.

§. VI.

Vigentibus itaque excretionibus viget univerſum corpus ejuſque functiones ſalvæ & integræ ſunt, eo quod alienum & noxium, & quod vim ſanitati minatur, perpetuo ſeparetur, ut puri ac incorrupti vitales permaneant humores.

Scholion.

Viſum eſt mihi hanc veritatem auctoritate *Hippocratis* confirmare, qui *Li. 4. de Morbis* §. 15. ita diſſerit: *ubi humor aliquis adfligens copioſior factus fuerit, ſi his locis, nempe per nares, os, podicem, urinæ meatum, homo depurgetur, nullus ab ipſo morbus hominem premit*. Nam certe materiam pro morbis non aliunde quærendam eſſe puto, quam in retentis, quæ ejicienda eſſent, purgamentis, quod & ipſa ratio & experientia quoque adfirmat. Quid enim eſt, quod majorem perniciem partibus corporis ſolidis & fluidis inferre & motuum vitalium æquilibrium magis interturbare & tantum non evertere poſſit, ac ſi humores & quantitate & mixtione atque effectu plane inſenſi in interioribus corporis partibus conſiſtant fixamque ibi habeant ſedem, & continenter partes, quæ ſenſu & motu vividæ ſunt, laceſſant.

§. VII.

Non præſentius ergo ad firmandam valetudinem & ſaluberrimum corpus ſervandum atque ad omnes morborum origines præſcindendas datur conſilium, quam adhibere operam, ut excretiones, inque primis perſpiratio & inteſtinalis excretio, per omne tempus non labaſcant, ſed recte ſe habeant & ſufficientes ſunt.

Scholion.

Præcipuas inter excretiones eſt perſpiratio, quam reliquas omnes ſuperare conſeſſa & firma medicorum ſententia eſt, poſtquam vacuatio, quæ alvo fit, ſequitur: illa materiam tenuiſſimæ adeoque & nocentiſſimæ indolis, hæc craſſiorem & rudiorem feculentiam excludit ac removet. Videndum itaque, ut ſi homo ſecurus a morbo vivere velit, præter ſalvam tranſpirationem etiam venter quotidie bis ſemelve pro conſuetudine eat & ſatis plenæ dejectiones fiant. Vera enim, quæ ſcribit *Fuchſius in inſtitutionibus Li. 2. ſect. 5.* reperi: *venter ſi naturæ beneficio laxus fuerit, id in magnam felicitatis partem eſt numerandum. Quippe qui alvum natura apertam habent, haud facile morbis corripiuntur, qui contra adſtricta ſunt alvo, ii perpetuo cum morbis conflictantur.* Siquidem alvo diutius compreſſa multa incidunt mala, præcordia moleſte inflantur, dolores in abdomine ſunt tenſivi, corporis eſt gravitas, caput dolet vel etiam grave eſt, ad ſuperiora tendunt flatus, & cruditates in ructus ſolvuntur, in quibuſdam fiunt phlogoſes. Cohibita paulo diutius vel imminuta perſpiratione ſalſi & tenues humores feruntur ad caput & pectus, & alias quoque corporis partes infeſtant, & liberiorem motum ac circuitum minuendo languorem & laſſitudinem, capitis gravitatem, mentis torporem, coryzam, gravedinem, tuſſim, inquietas noctes, lentum calorem cum extremorum refrigeratione & urina acri concitant. In quibuſdam ventris tormina cum crebrioribus dejectionibus oriuntur. Equidem in corporibus alias ſanis & robuſtis hæc frequentius incidere, præſertim autumno, ubi mutatio & varietas cœli maxima eſt, videmus. Si autem corpora mali habitus ſunt, graviora inde mala naſcuntur, quæ non tam ſubito tranſeunt, quemadmodum infra id fuſius proponere volumus.

§. VIII.

Neque tantum pro ſanitate noxii & excrementitii varii humores utiliter foras ejiciuntur, ſed & puri & lau-

laudabilis mixtionis, ſi nimium adfluunt & corpori incommodant, maximo ſanitatis emolumento excernuntur, quemadmodum in fœminis ſanguinem per uteri extrema vaſa, vel etiam in viris per hæmorrhoides, in quibuſdam per nares ferri in propatulo eſt.

Scholion.

Plurima hominum pars plus adſumit alimenti, quam neceſſarium eſt & natura ferre & digerere poteſt, unde non poſſunt non & alias utiles ſucci ſola copia & mole offendere, eo quod liberiori ſanguinis per corpus progreſſui, dum ſolidorum elaterio & conſtrictivæ potentiæ reſiſtunt, obicem atque impedimentum injiciunt. Et hac ratione fœcunda illa morborum mater, plethora Græcis dicta, numquam bona, producitur. Quæ ne in præceps deducat periculum corpus, protinus removenda eſt, idque opportune fit, ſi vel ſanguinis ſinceri quod eſt ſuperfluum, per exteriores & ultimos fines vaſorum in naribus, ano vel utero ejiciatur.

§. IX.

Maximam itaque partem ſanitatis apud fœminas in juſta menſium vacuatione atque in viris ſpongioſi & repleti corporis in conſueta ſanguinis & juſta per ſedis venas proruptione conſiſtere experimur.

§. X.

Quum omnes vacuationes, quæ fiunt ſecundum naturam, corpori egregium commodum atque ſalutem adferant, ſic, ut hæ diminutæ vel deficientes nunquam non valde pernicioſæ & noxiæ ſint, in promptu erit colligere, ſi non una, ſed ſimul plures non reſpondeant, ſed vitio laborent, rectiſſima via eas ad morbos deducere.

Scholion.

Sæpe accidit, ut labeſcente vel minuta una vacuatione, altera ſalva maneat vel etiam augeatur, & tum noxa non tam facilis & parata eſt corpori. Quid enim frequentius eſt, quam ſi alvi per ſe crebrior dejectio fit, vel illa medicamento ſolvitur, cutem conſtringi & perſpirationem tantiſper minui, contra alvo compreſſa eam augeri. Sub cœlo frigido impeditior perſpiratio urinam largius profluentem & alvum facit laxiorem. Humor ſi quando tuſſi copioſius rejicitur, alvus ſegneſcit. Atque adeo quod uni excretioni ſubtrahitur, alteri ſæpius non ſine commodo adjicitur, horumque ratio ex motibus eorumque legibus corporis noſtri hydraulicis commodiſſime peti poteſt. Illud vero ſalutare in uſum practicum inde trahi poterit, quod una vacuatione aucta altera ſupprimi, & deficiens per aliam imminutam augeri poſſit. Nam ſi conſilium eſt, alvi fluxum coercere, opportune id fieri poteſt perſpiratione auctiori reddita, ſique vacuationem per cutim moliri ex re erit, alvus comprimenda eſt.

§. XI.

Quod ſi a mala diæta vel animi adfectu præcedente plures ex nobilioribus vacuationes ſimul deficiant, metus eſt futuri morbi. Nam nulla febris, ſive ſit intermittens ſive continua, neque ullus alius adfligens corpus morbus facile naſcitur, niſi aliquot dies ante alvus muneris ſui obliviſcatur, & cauſæ prægreſſæ fuerint, quæ liberum tranſpiratum vel alias adhuc vacuationes prohibeant.

Scholion.

Profecto ſi quis probe morborum initia, quod præcipuum in medendo momentum eſt, ſcrutari velit, reperiet, ea tam ex pravis ingeſtis, quam ex deficientibus & ſuppreſſis pluribus ſimul vacuationibus, maximeque alvo & tranſpiratione duci. Nam hiſce labeſcentibus ingens excrementitiarum varii generis ſordium tam in inteſtinali canale, quam in aliis receptaculis & vaſis fit cumulus, quæ mixtura pejores redditæ nerveas & motrices corporis partes laceſſendo febres, rheumatiſmos, fluxiones, dolores, ſpaſmos concitant. Deterioris vero notæ morbus naſcitur, ſi corpus jam tum repletum, ſi impurum

eſt,

Digitized by Google

eſt, vel alias conſuetæ ſanguinis vacuationes deficiunt. Tum enim major adhuc variæ excrementitiæ materiæ invicem mixtæ congeries & cumulus fit.

§. XII.

Non raro ex defectu excretionum ſecundum naturam nimia humorum copia & impuritas collecta vigore naturæ, ſive motuum in ſolidis partibus robore, vacuationibus extraordinarie auctis, ſaluberrime excluditur. Igitur intelligentis eſt medici, ejuſmodi excretiones nullo prorſus modo cohibere, ſed potius, prout res exigit, eas prudenter moderari.

Scholion.

Ita ſæpius ex digeſtionis & motus inteſtinorum vitiis non recte reſpondente alvo multus & corruptus humor primam occupat regionem, qui ſaluberrime ſæpius naturali facta purgatione ejicitur; utiliſſima hinc *Celſi* obſervatio eſt *lib. 5. cap. 12. uno die fluere alvum pro valetudine eſt atque etiam pluribus, dum febris abſit & intra ſeptimum diem conquieſcat, purgatur etiam corpus & quod intus læſurum erat, utiliter effunditur*. Simili modo ſeri impurioris abundantia per urinæ largiorem fluxum ſubinde magno valetudinis commodo ſolvitur. Neque enim de nihilo eſt *Sanctorii*, quam *ſect. 1. §. 68. loc. cit.* proponit, obſervatio, quod corpora virorum ſano & moderato victu utentium ſingulis menſibus fiant ſolito ponderoſiora unius ſcilicet duarumque librarum pondere, & redeant ad conſuetum pondus circa finem menſis ad inſtar mulierum, ſed facta criſi per urinam paulo copioſiorem vel turbidiorem. Quo pertinet etiam ſaluberrima ſupra modum affluentis ſanguinis in ſexu femininino ſingulis per uterum menſibus & in quibuſdam viris per ani venas ſtatis plerumque temporibus, & maxime circa æquinoctia, evacuatio. Vel etiam natura alia via, nempe motibus reſolutoriis et excretoriis auctis, qui in febre conſpiciuntur, nimiam humorum copiam minuere tentat, quemadmodum id feliciſſime ſæpius per intermittentes, et quæ rheumatibus jungi ſolent, perficitur.

§. XIII.

Quicumque igitur cito obſtructiones ſolvere atque excretiones inter morbi initia vel ante ejus acceſſionem reſtituere ſcit, is certe & plurimis malis & vitæ periculo opportune occurrere poteſt.

Scholion.

Præcipuum in arte noſtra eſt, et quod etiam in poteſtate medici poſitum, morborum principiis reſiſtere, antequam incrementa ſumant, ita vel ſtatim ſub herba quaſi jugulantur, vel longe mitiori incedunt habitu. Aureum eſt illud *Hippocratis* monitum *ſect. 2. aph. 29. incipientibus morbis, ſi quid movendum, move; vigentibus vero quietem agere melius eſt*: mox enim in principio, ſi res poſtulat, ſanguinem mittere, alvum ſolvere aut ducere, ventriculum vomitu deplere aut perſpirationem movere oportet. Ita enim commode vis morbi præſcinditur. Nam ſi hæc ipſa jam jam nervorum ſyſtema occupaverit, quieſcere, quam agere vel movere conſultius eſt.

§. XIV.

Neque vero tam facile eſt, deficientes vel ſuppreſſas vacuationes ſive ſudoris ſive ſanguinis menſtrui vel hæmorrhoidalis in ordinem reſtituere, quia cauſa non tam in materiæ vitio, quam in motus perverſitate poſita eſt.

Scholion.

Falluntur, qui in reducendis vacuationibus tantummodo ad materiæ vitia, et ad obſtructiones reſpiciunt, non advertentes, motum potius eſſe in culpa, qui fibras conſtringit et a minoribus et exterioribus tubulis humorum curſum verſus interiora dirigit. Ita compreſſis a ſpaſmo inteſtinis craſſis, cui ea valde obnoxia ſunt, nihil prorſus tranſmittitur, ne flatus quidem, ſed omnia ad ſuperiora tendunt et regurgitant. Simili modo conſtrictis, ſive a frigore ſive a terrore vel alia cauſa, ſubcutaneis tubulis ſeri ſubtilis ſalſi, difflari ſoliti, motus intro convertitur atque vel ad glandulas inteſtinorum vel ad eas, quæ in bronchiis pulmonum, ore et naribus ſunt, dirigitur.

Digitized by Google

tur; Maligna in variolis, morbillis, purpura materia ex ſumma cute repreſſa nervoſas intus partes occupat, nec tam facile artificio quodam revocatur. Conſtricti, qui bilem vehunt, ductus ira vel alia ex cauſa mox ejus motum ad lymphæ & ſanguinis maſſam convertunt. Hos omnes motus inverſos atque excretionibus adverſos in ordinem & verſus exteriora reducere non tam facile & expeditum eſt. Neque res incidentibus & vehementioribus commoventibus, ſed potius blandis demulcentibus, relaxantibus, antiſpaſmodicis & leniter moventibus tractanda erit.

§. XV.

Illos etiam & difficiles & longos morbos, qui immodicas humorum & ſanguinis profuſiones ſequuntur, a depreſſis & imbecillibus excretionibus originem ſuam ducere obſervamus.

Scholion.

Poſt effrenes ſanguinis vel humorum profuſiones, quacunque ex cauſa ortas, non modo virium ſubſtantiam exhauriri, ſed & paulo poſt longos & periculoſos morbos, cachexiam, hydropem, tabem, hecticam initia ſumere, frequenti cognitum eſt experientia. Neque tamen illæ nimiæ inanitiones proximæ horum morborum cauſæ ſtatuendæ ſunt, ſed quia ſupra modum conſumtæ ſunt vires atque humores exinaniti, ideo fit, ut quæ cibo & potu adſumuntur, nec recte ſubigi, ſuperari, nec rurſus ejici poſſint, ſed intus remaneant, ſtagnent, corrumpantur, & fertiles ſic morborum cauſas præbeant: nam a nimium exhauſto ſanguine concidunt vires, quæ ſolida regunt, concidunt quoque & clauduntur vaſa minima in ſecretoriis & excretoriis, quæ ſecundum naturam ab humorum copia aperta ſervari debebant.

§. XVI.

Quum diminutæ excretiones veræ & adæquatæ morborum cauſæ ſint nullus hinc vel ſponte a natura vel arte ſanatur morbus, niſi illis reſtitutis,

Scholion.

Illuſtre hujus rei documentum præbent omnis generis febres, quæ nec ex toto deſinunt, nec intermittunt aut miteſcunt, niſi prægreſſis vel per alvum vel per ſudorem evacuationibus, quibus etiam circa convenientia tempora, quæ critica vocari ſolent, accedentibus, febris declinat vel finitur. Nam hæ ipſæ in integrum reſtitutæ ſpaſmum, qui in febre univerſum vaſorum & membranarum genus occupat, & vehementer motus ſecundum naturam concitat, jam reſolutum & morbum victum denuntiant. Accedit & hoc, quod ob meatus jam apertos & ob ſanguinis circulum ad excretoria reſtitutum omnes ſordes, etiam ſub ipſo motu morboſo contractæ, cum certa ſpe ſecundæ valetudinis feliciſſime removeantur. Utilis vero hac in re eſt illa obſervatio, quod macilentiores, ſi febre inflammatoria laborant, magis per ſudorem, repleti vero & qui ſpongioſi ſunt corporis habitus, in febribus putridis plus per alvinas dejectiones criſi facta ad ſanitatem perducantur. Ex quo ſalutare illud monitum fluit, medicum naturæ ductum in hoc etiam ſequi, minime vero eum prævertere, & pervertere debere. Qui vero ex chronicis graviter decumbunt, ſi ex plethora orti ſunt, menſium & hæmorrhoidum fluxu vel ex toto liberantur, vel mitiorem morbum experiuntur; ſi vero ingens impuritas, quæ a vitio & deficientia excretionum originem trahit, morbum fert chronicum, tum nec ſpecifica alterantia, nec depurantia hic uſum quendam conferunt: ſed omne medentis conſilium eo dirigi debet, ut meatus aperiantur & excretiones per alvum, per tranſpirationem, per hepatis ductus biliarios per renum urinoſos, in ordinem redigantur. Ita enim ex ſanguine impuro, interpoſito quodam tempore, mox purus & benignus fieri poteſt.

§. XVII.

Quum totus valetudinis ſecundæ ſtatus in ſalvis excretionibus & adverſæ in earum defectu conſiſtat, neque aliter ægrotans ad ſanitatem perducatur, niſi per evacuationes in integrum reſtitutas, cuivis facile appa-

rere

rere arbitror, illa remediorum genera, quæ aptam excretioni materiam morbidam reddunt, quæ meatus occluſos aperiunt & motus humorum ad excretoria dirigunt, omnes in medendo ferre punctum.

Scholion.

Quibus præcognitis jam apparet ratio, quare inter tot remediorum claſſes palmam ferant ea, quæ vacuationi ſerviunt, quo in numero ſunt venarum ſectiones, cucurbitulæ, hirudines, atque etiam quæ vomitum cient, alvum ſolvunt, urinam movent, ſalivæ fluxum augent & perſpirationem ac ſudorem promovent. Quo pertinent etiam balnea, membrorum fricationes, item omnia alia corporis exercitia, vox clara, labor, ambulatio, vectura, equitatio, item fames, abſtinentia, quæ omnia ejus ſunt facultatis, ut materiam demant, & minuant. Hujus generis etiam ſunt liberalior potio, & uſus thermarum, acidularum & fontium aliorum ſalubrium, puræ aquæ frigidæ vel calidæ, herbæ cuidam infuſæ, ex lignis decoctæ, potus ſeri lactis. Nam eorum omnium operatio nulla alia eſt, quam ut craſſos humores diſſolvant, obſtructos meatus reſerent, emunctoria ſtimulent, & motus deficientes excretorios reſtituant. Equidem anodyna & ſedativa, item adſtringentia videntur vacuationibus adverſa, ſed tamen, niſi ab eorum uſu damnum velimus exſpectare, illa ipſa etiam excretiones adjuvare debent. Nam illa, dum ſpaſmos & dolores demulcent & ſiſtunt, clauſos meatus aperiunt & hac ratione ſudorem non raro reſtituunt. Et quia roborantia & ſubadſtringentia tonum & motum partibus & fibris nimium reſolutis & laxatis reddere ſolent, eorum uſus aperitivus, & qui excre-elificatur, etiam manifeſtus eſt; nam [illegible]ere hic velim notari, nec opiata, nec alia, quæ dolorem levant & ſomnum inferunt; nec adſtringentia unquam ſalutarem effectum præſtare, niſi a prudentia medici eorum uſus ad ſubmovendas obſtructiones & promovendas excretiones dirigatur. Sique ſpes eſſet inveniendi talem medicinam, quæ omnibus morbis & avertendis & ſanandis cum effectu accommodata ſit, ejus certe operatio ita deberet eſſe comparata, ut pulſum roborando liberum ſanguinis circulum, ſublatis ubique ſpaſmis, ſine acri calore promoveret, adeoque & omnium ſaluberrimam tranſpirationem & alias excretiones augeret ac reſtitueret. Et quoniam huc uſque tale quid in nullo tantopere jactato & pretioſe venditato remedio vidi vel reperi, motum corporis & aquam puram tamdiu pro medicina univerſali habeo & commendo, dum melior & efficacior, quæ hos effectus præſtet, inveniatur.

CAPUT VI.

De perniciali earum rerum, quæ excretiones cobibent, indole atque effectu.

§. I.

Quum excretiones, quæ fiunt per cutem, alvum, urinam & per uteri aut ani venas, diminutæ vel deficientes graves & varii generis morbos certiſſime procreent eædemque reſtitutæ eos finiant ac profligent, quid evidentius eſt, quam quod omnia ea, quæ conſtrictivæ ſunt indolis, quæ excretorios tubulos occludunt, quæ excernenda retinent, inter humanæ naturæ infenſiſſima numeranda ſint.

§. II.

Non ſunt unius ejuſdemque indolis, quæ ſaluberrimas illas excretiones, quibus noxia & corruptibilia corpore excluduntur, cohibent vel penitus ſiſtunt. Alia enim ad alimentorum, alia ad medicamentorum claſſem pertinent, aliaque ſunt interna, alia externa, quædam valentioris, quædam mitioris naturæ; nonnulla etiam ad res naturales & præternaturales ſpectant: quædam alvum adſtringunt, quædam tranſpirationem reprimunt:

run-

Digitized by Google

ruſus quædam excretiones ſanguinis impediunt aliaſque fluxiones cohibent.

§. III.

Ad alimenta, quæ alvum adſtringunt, referenda ſunt omnia dura, macra, auſtera, acida, aſpera toſta & in eadem carne aſſa potius, quam elixa, panis bis coctus, toſtus, ſpiræ, pulticulæ ex oryza, ex milio, ex piſis, dura ova & omnia opera piſtoria, caſeus, caſtaneæ, nuces, amygdalæ, mala cotonea, pira immatura, fructus acaciæ, meſpili, ribes, berberes, acetum, vina rubra & adſtringentia, item paucior cibus, corporis quies & aquilonia aeris conſtitutio.

§. IV.

Inter medicamentum, quæ alvum & omnis generis excretiones cohibent, eminent omnia ex alumine, marte, plumbo & vitriolo parata, inque primis tinctura hæmatitis, ſulphuris vitrioli, liquor martialis ex capite mortuo florum ſalis ammoniaci cum hæmatite confectus, omnes terræ ſigillatæ, boli, terrea marina; ex vegetabilium familia radix tormentillæ, biſtortæ, plantaginis, quinquefolii, cortex chinæ, fraxini, granatorum, terra ſic dicta catechu: quo pertinent etiam omnia, quæ dolores levant, ſomnum inferunt & quæ papaver aut opium ingreditur.

§. V.

Ex iis, quæ omnium ſaluberrimam perſpirationem cohibent & materiam morbificam, ſalutari ſæpe & critico motu ad ſummam cutem effuſam, reprimunt, ſunt præter externum frigus, ſive ſiccum, ſive humidum, terror & linimenta ex ſulphure, ex mercurio vel ſaturninis parata, item balnea frigida, adſtringentia, & linimenta pinguia, oleoſa & emplaſtra adſtringentia; quo pertinent etiam lintea recentia.

§. VI.

Omnes ſpaſmi & dolores acerbiores, neque minus purgatio per alvum, per vomitum fortior nimiæque ſanguinis miſſiones, id habent incommodi, ut modo materiam a corporis habitu ad interiora revocent ac divertant, modo etiam ſpaſticis ſtricturis ſubcutaneos occludant.

Scholion.

Omnium dolorum, quacumque in parte corporis conſiſtant, indoles tam pernicioſa eſt, ut & alvum & ſummam cutem & vias urinarias conſtringant, ut parcius & urina & alvus & ſudor fluant, idque videmus non modo in dolore capitis, inteſtinorum, ventriculi, dentium, ſed etiam in eo, qui in ano ex hæmorroidibus cæcis fit, vel ex calculo in uretheribus hærente oritur. Quam noxium & inconſultum eſt tali in caſu commoventia & ſtimulantia adhibere, tam proficuum eſt, quæ ſomnum concilient, & dolores levant, in uſum vocare. Nam eorum uſum ſubinde mox & ſudoris & urinæ fluxus ſequitur, & alvus mollior evadit. Deinde validiores, quæ fiunt per vomitum, aut per ſalivationem, per purgationem, vel per copioſum ex pectore ſputum, vacuationes & alvum comprimunt & cutis corticem conſtringendo tranſpiratum valde imminuunt, partim quod vel nimiis excretionibus plerumque ſint ſpaſmi juncti, partim etiam, quod materia aliorſum divertatur.

§. VII.

Sanguinis nimias effuſiones atque ejus per artem factas emiſſiones & tranſpirationem & alias utiliſſimas excretiones diminuere & imbecilles reddere obſervamus.

Scholion.

Cujus rei rationem non difficile eſt invenire; nam ſublata nimia ſanguinis mole demitur vis & robur ſolidarum partium, demitur etiam is humor, qui extremos illos excretorios cutis tubulos

los apertos ſervare & tranſpirationem juvare debebat. Igitur quam pernicioſum ſit, validas ſanguinis & humorum vacuationes, ubi jam tranſpiratio languida eſt, moliri, & quemadmodum longi morbi per eas & foveantur & procreentur, haud ſatis dici poteſt.

§. VIII.

Diuturna corporis quies & ceſſatio motuum, ſomnus longior, ingens cura, angor, mentiſque agitatio ſunt quoque ex his quæ robur & vigorem ſolidis auferendo & tranſpirationem & alias excretiones, etiam illas criticas, ſolennes ſanguinis minuunt atque retardant. Quare non mirum eſt, hiſce diu affligentibus & pravas & longas ægritudines cooriri.

§. IX.

Poſitive adſtringentia, quæ eminentioris ſunt virtutis, & auſtero ac fixiori elemento agunt, naturæ humanæ inimiciſſima ſunt; quin imo veneni cujuſdam naturam in eo æmulantur, quod graviſſimam noxam valetudini inferunt.

Scholion.

Ex anatomicis & mechanicis compertum eſt, machinam noſtri corporis mere eſſe hydraulicam, & ex innumeris tubulis majoribus atque minoribus conſtructam, per quos jugi & non interrupto motu varii generis humores perfluere, influere, refluere & effluere debent: in quo motu progreſſivo ſicuti vitæ & ſanitatis conſervatio præcipue poſita eſt; ita ab hoc impedito, intercepto vel deficiente & morborum & mortis origo repetenda eſt.

§. X.

Nihil tam valide fluida corporis noſtri inſpiſſat, coagulat & hoſtili criſpatura ac contractione liberam ſolidorum expanſionem & ſyſtolen impedit, & tonum ac motum periſtalticum inteſtinorum deſtruit, quam forte adſtringens, iteratis vicibus datum.

§ XI.

Mirabile eſt, forte adſtringens adſumptum mox & celerrime in diſſitas etiam partes operari, eaſque conſtringendo nimias excretiones cohibere. Ita vidimus in hæmoptyſi, vel immodico menſium profluvio, ab uſu tincturæ ſulphuris vitrioli vel hæmatitis brevi poſt ſanguinis eruptionem conquieviſſe.

Scholion:

Hujus ſingularis adfectus atque phœnomeni ratio ita mihi explicanda videtur. Animadvertimus, a dato veneno, vel fortiori emetico, aut purgante, vel mercuriali medicina univerſum mox membranarum & nervorum genus in conſenſum trahi, & ſtricturis affici, eam ob rationem, quoniam omnes fibræ & membranæ, quibus vaſorum compages conſtat, ſunt elaſticæ, id eſt, a vi externa facile conſtringuntur et explicantur. Nam in omnibus corporibus elaſticis id eſt perpetuum, ut, ſi qua eorum pars aut explicatior, aut contractior fiat, ceteræ omnes, etiam in extremo loco poſitæ, in illum ſtatum declinent, id quod experimento chordæ vel funis clarum fit. Si itaque tunicæ inteſtinorum partem quamdam vehementius contrahi contingit, non mirum eſt, totum membranarum ſyſtema inde affici, quia propter contiguitatem et propagationem ſimilemque naturam plane inter ſe conſentiunt. Jam vero quis non videt, idem fieri poſſe ab adſtringentibus? Nam hæc quoque eſt cauſa, quod ad uſum adſtringentium, v. g. martialium, cito pulſus immutetur, iſque antea languidus durior et fortior evadat; ſiquidem ipſos etiam arterioſos tubos ex membranis nerveis et muſculoſis conflatos eſſe, ad quas vis medicamenti activa ex inteſtinis derivatur, ex anatomicis cognitum eſt.

§. XII.

Si quæ alia remedia noxam humano corpori inferre poſſunt, atque ideo ſumma cum cautione uſurpari debent, certe ſunt ea, quæ adſtrictivam

Digitized by Google

vam facultatem habent, utpote ſæpius per inopportunam vaſorum conſtrictionem inæqualitatem ſanguinis circuitus, ut verbis utamur *Hippocratis Lib. de flatib.* efficiunt, ut in alia loca parcior, in alia juſto copioſior ſanguis feratur, ex quo ſtaſes & ſtagnationes, in partibus imbecillioribus productæ, graves & multas inducunt ægritudines.

Scholion.

Placuit mihi maxime ex veteribus eximium de adſtringentibus monitum *Aetii* quod *Lib. 16. Cap. 66. Animadverſ.* ita proponit: *Communis error & mulierculurum & barbitonſorum, quin & indoctorum medicorum omnino eſt fugiendus adhibentium adſtringentia, quæ nullo tempore vel occaſione unquam in uſum venire poſſunt. Adſtrictis enim locis aut nobiliora membra invadunt moleſta excrementa, aut retenta in malum habitum aut hydropem laborantes ducunt.*

§. XIII.

Omnis generis adſtringentia, ſive in claſſe medicamentorum, ſive alimentorum ſint, ventriculi & inteſtinorum partibus nervoſis motuque gaudentibus facile vim & noxam inferunt, nec ſine periculo in alvi nimiis profuſionibus aut vomitionibus dantur, quia nimium ſtringendo liberum illum motum periſtalticum, a quo alvina excretio & plurima alia circa digeſtionis negotium bona pendent, facile intercipiunt.

Scholion.

Nihil familiarius eſt, quam ab alimentis auſteris et acidis, item duris et ſicciotibus, ſecundum *Hippocratem Lib. 2. de diæta* copioſius datis, alvum tenſam et duram per aliquot dies reddi, idque multo magis fit, ſi diuturnior eſt aquilonia aeris conſtitutio et corpus nimio labore exercetur, qui ſiccat alvumque ſiſtit. Curato quoque alvi profluvio medicamentis nimium adſtringentibus, ita ſæpe adſtringuntur et ſiccantur inteſtina, ut æger ad duos aut tres dies nequeat excernere quæ *Hollerii Comment. In aph. 20. Sect. 2.* obſervatio eſt; compreſſa vero diutius alvo inteſtina potius ſurſum, quam deorſum moventur, regurgitant flatus ad ventriculum inque ructus ſolvuntur, id quod etiam jamdudum ab *Hippocrate* notatum fuit, qui *Libr. de Loc. in Homine* §. 50. *reſiſtante*, inquit, *alvo propter vehementem ſtabilitatem corpus intumeſcit, & Libr. de flatibus: obſtructo inferiori ventre in univerſum corpus flatus diſcurrunt.*

§. XIV.

Nulli vero parti tam incommoda eſt alvus conſtricta, quam capiti, quod ſemper exinde male habet morbique ibi conſiſtentes ingraveſcunt; ſicut contra ab alvo liquida, vel ſi obſtructa fuerit, per clyſterem ſubducta mox ſuperiores partes, ut ſcribit *Celſus Lib. 4. C. 3.* reſolvuntur.

§. XV.

Per multiplicem in certo habemus experientiam, alvi fluxu temere adſtringentibus ſuppreſſo, ita tonum viſcerum & inteſtinorum læſum fuiſſe, ut in imbecillioribus & repletis ſæviſſimum illud & chronicum hypochondriacum malum ſuam inde originem traxerit. Vel etiam febres lentas, meſentericas, aut decubitu facto ad viſcera abdominis cachexiam, tumorem pedum œdematoſum, ad thoracem pleuritides, ad caput apoplexias, ophthalmias, ad articulos arthritides inde coortas obſervatum fuit.

§. XVI.

Majori adhuc periculo dyſentericus fluxus adſtringentibus ſiſtitur; acris enim & maligna materia intus retenta pejora mala procreat, ut ſunt cardialgia, ſingultus, ſumma anxietas & inquietudo, vel funeſta inteſtinorum inflammatio, vel etiam cruentæ in albam & incruentam, quæ pejoris eſt naturæ, converſio.

Digitized by Google

Scholion.

Certe nihil magis eſt peſtiferum, quam adverſus dyſenteriam ſtatim ſiſtentibus pugnare; corrigere potius cauſticam materiam temperantibus & delinientibus convenit, eamque ſive ſtatim inter initia per vomitum, ſive etiam per laxantia leniora educere iisque balſamica & roborantia externe pariter & interne interponere.

§. XVII.

Nulla inſecurior & perniciosior immodicas ſanguinis profuſiones compeſcendi ratio eſt, quam validioribus conſtringentibus uti, eo quod graviſſima mala nunquam non fere inſequantur.

§. XVIII.

Neque hujus rei cauſam in obſcuro poſitam eſſe illi intelligunt, qui ſciunt, hæmorrhagias ab internarum partium ſpaſmis & inde facto ſanguinis ad partes majori appulſu nunquam non proficiſci. Quum vero adſtringentia ſpaſmos non ſiſtant, ſed potius mirifice augeant, ex eo ſequitur, ut vel ipſæ eruptiones ſanguinis augeantur, quod non ſemel, ſed ſæpius iterumque obſervavimus, vel ſanguis ad alias & inſolitas vias cum impetu feratur, ubi ſi non exitum habet, gravia molitur mala.

§. XIX.

Menſium fluxus repente adſtringentibus cohibitus ingentes & ſuffocatorias quaſi anguſtias itemque cordis palpitationes parere, vel etiam in capite dolores immanes & hemicranias, in artubus convulſiones & diſtenſiones movere ſolet. Converſio vero ad ambitum corporis ſanguine eryſipelata, rheumatiſmi, arthritides, tumores oriuntur; quædam inde totalem menſium ſuppreſſionem & ſterilitatem vel etiam hydropem uteri ſibi contrahunt.

§. XX.

Lochiorum immoderata profuſio repente cohibita peſtifera eſt, ſiquidem quamfacile inflammationem in utero & febrem acutam movet, vel coarctatis nimium uterinis vaſis varices ibi fiunt, in quibus concretiones polypoſæ, quas fœminæ molas dicunt, naſcuntur, vel intercepto ſanguinis per uteri vaſa circulo abortiones, vel continua ſanguinis ſtillicidia, vel inordinatæ menſium effuſiones proveniunt.

§. XXI.

Nullus fluxus tam cito & tam periculoſe ab adſtringentibus & opiatis reprimitur, quam qui per ani venas fieri ſolet: conſtrictis enim inteſtinalibus inque primis coli, ceu plenioris & majoribus vaſis turgidi, tunicis ac vaſis ſanguis ſe convertit & regurgitat ad reliqua inteſtina, ubi ſubſiſtens immanes dolores, ſpaſmos & convulſivas ſtricturas efficit, quas plura mala inſequuntur, ſæpe etiam lethalia, præſertim, ſi ad caput nimia ſanguinis fiat congeſtio & ſtaſis. Vidimus enim hac ratione & deliria & lethales convulſiones ſecutas. In ventriculo ejus inflationes vel etiam ſpaſmos, præcordiorum anxietates, vomitiones, ſingultus & extremorum frigora parit. Adhæc longa etiam vitia in quibuſdam producit; infarctis enim ſanguine abdominis viſceribus ad cachexiam, ad hydropem, ad lentas & meſentericas febres via panditur expeditiſſima.

Scholion.

Quam facile & expeditum eſt, & menſium & hæmorrhoidum fluxum ſiſtere, tam arduum & difficile erit, eundem revocare inque ordinem redigere; & quidem eam ob rationem, quia conſtrictis extremis vaſis & partibus, per quas fluxio fit, & vaſorum & nervoſarum partium

Digitized by Google

tium motûs ſtatim invertitur & verſus interiora & ſuperiora declinatur, qui motus a natura alieniſſimus ſi diu durat, quaſi in habitum abit & ægerrime emendatur. Hinc fluit ratio, cur mala illa ſpaſmodica a retento vel intempeſtive cohibito menſium & hæmorrhoidum fluxu tam pertinacia ac fere inſanabilia ſunt, niſi mox inter initia convenientibus remediis iis occurramus.

§. XXII.

Æque peſtiferus eſt adſtringentium uſus, ſi ruptis pulmonum vaſis cruor copioſiſſime effunditur; nam repentina conſtrictione ſanguis congeſtus ſpirandi auget difficultatem, vaſorum minimorum pulmonalium obſtructiones, indurationes, in majoribus vero polypoſas concretiones progignit, ut deinde facile recurrat hæmoptyſis, vel phthiſis & hectica febris ex pulmonum corruptela enaſcantur. Conſuetæ narium hæmorrhagiæ, ſi repente variis artificiis cohibeantur, in adultis facile in dolores capitis gravativos, vertiginem, auditus difficultatem, vel etiam in apoplexiam abeunt; in junioribus inde pectoris oppreſſiones, hæmoptyſis, difficilis reſpiratio vel etiam phthiſis ſequuntur.

§. XXIII.

Neque cruenta vomitio hanc perverſam medendi methodum ſuſtinere commode poteſt, inſequentibus eam anxietatibus, cardialgiis ſyncopticis animique deliquiis vel atrocibus circa hypochondria ſpaſmis.

§. XXIV.

Quam pernicioſæ ſunt ſanguinis repentinæ compreſſiones, tam noxium quoq; eſt, ſi impurioris ſeri profluvium intempeſtive coerceatur. Hujus rei exemplum dat fluor albus, quo ſuppreſſo nihil frequentius accidit, quam ut converſa ad habitum corporis corrupta materia purpura chronica diu & pertinaciter affligens enaſcatur, quæ etiam exquiſitiſſimis remediis non facile cedit, niſi hic fluxus reſuſcitetur. Fiunt quoque a fluore albo vi quadam cohibito ventris intumeſcentiæ, lumborum dolores lentæque febres cum artuum torpore & ingenti corporis laſſitudine.

§. XXV.

Pejoris indolis eſt virulenta ex impuro coitu gonorrhœa, ſi inconſulte adſtringentibus tractetur; repulſa enim ad vaſa lymphatica corrupta materia inſtar fermenti totam lymphæ maſſam inquinat, eamque ita corrumpit, ut tenax, viſcida & acris cauſtica evadat, quæ poſtea in parte vel glanduloſa, vel in ſumma cute, aut membranis ſtagnans atroces dolores, noctu maxime urgentes, in facie puſtulas, in aliis partibus pravas exulcerationes, in glandulis inguinalibus bubones, inque univerſo corpore ingentem languorem & laſſitudinem procreat.

Scholion.

Hanc univerſæ lymphæ corruptionem non licet tam facile radicitus tollere, ſed validioribus & ſæpe mercurialibus opus eſt bene præparatis, ut glandularum & partium nerveo-fibroſarum fortiori ſtrictura totus lymphaticus latex in validiorem motum abripiatur, & vel per ſalivales fontes, vel per inteſtinales glandulas aut ſubcutaneos tubulos, vel per omnia hæc excretoria ſimul, quod præſtat, materia malignæ impuritatis evacuetur.

§. XXVI.

In aliis ſeri impuri vitiis ad ſummam cutem parteſque externas delati, quæ inter eminent eryſipelata, arthritides, achores vel tineæ capitis, gutta roſacea, ſcabies, purpura & variæ puſtularum & macularum ſpecies, nihil inconſultius eſt, quam corruptam materiam, quæ exitum per tranſpirationem affectat, variis lini-

mentis ex mercurio, ſulphure, vel etiam balneis conſtringentibus & intro ſumptis purgantibus, aut intempeſtivis ſanguinis miſſionibus reprimere, ſiquidem tubulis cutaneis hoc modo conſtrictis ſæviſſima ſubinde mala oriuntur.

Scholion.

Prout enim materia maligna, & quæ veneni vim induit, alia atque alia petit loca membranoſo-nervea, varia oriuntur mala; quandoquidem in capite non raro inde hemicraniæ, guttæ ſerenæ, vertigines, epilepſiæ, phrenitides, in faucibus anginæ, in pectore aſthmata & pleuritides, in ventriculo cardialgicæ anxietates & inflammationes, vomitus, ſingultus, in inteſtinis atrocia tormina, alvi ſtricturæ, in univerſo corpore febres lentæ vel etiam acutæ generantur.

§. XXVII.

Eryſipelata vel etiam arthriticos dolores male tractatos per ſaturnina exterius applicata, & medicamenta intro ſumpta, quæ impetum ſanguinis a cute divertunt, ut ſunt purgantia, præſertim in impuris corporibus, in lethalem ſphacelum degeneraſſe, plurimis experimentis cognitum habemus.

§. XXVIII.

Quum itaque in plurimis morbis adſtringentium & interne datorum & extrinſecus adplicatorum abuſus ſit maximus & plerumque exitialis, multo conſultius videtur ab iis prorſus abſtinere, ſed potius rationali methodo fluxionum, ſi immodicæ fuerint, curam aggredi; quod fit, ſi ſpaſmi idoneis remediis coerceantur, materia irritans temperetur, & impetus motuum ad alias vias opportune divertatur.

CAPUT VII.

De morborum maxime epidemiorum origine ex aeris vitio & tranſpiratione impedita.

§. I.

Experientia certa & indubia conſtat, nihil in rerum natura eſſe, quod, præter adfectus animi & venena, tam ſubitam mutationem motibus & functionibus corporis animati inferat, quam aer mutatus, adeo, ut etiam animi vigor exinde varie affiiciatur.

Scholion.

Aer, teſte Hippocrate, lib. de flatibus §. 4. & 6. maximus eſt in omnibus, quæ corpori accidunt, & vitæ & morborum autor & dominus. Nam major in hoc eſt vis ad immutandum & ſolidorum & fluidorum ſtatum, quam in ullo alio: hinc aeris mutationes varii ſequuntur morbi.

§. II.

Videmus ſub cœlo ſereno, puro & temperato, ventis flantibus orientalibus, vel iis cum meridionalibus aut ſeptentrionalibus junctis, item ſi vere temperatus & æqualis aer eſt, inſigne robur & corpori & animo accedere, hominemque ad actiones corporis & ingenii præſtandas tunc longe eſſe alacriorem, ſaniorem & ad procreandam ſobolem etiam aptiorem. Contra aere exiſtente nubilo, turbido, pluvioſo & regnantibus diu ventis humidis & levibus, quales ſunt, qui ex occidentali plaga veniunt, non modo corpus in languorem & pigritiam incidere, ſed & ingenium hebetari, animumque triſtitia ſine cauſa ſæpius infeſtari, & appetentiam perire obſervamus.

Cor-

Digitized by Google

§. III.

Corpora & robuſtiora & alacriora fieri, ſomnum etiam & ciborum appetentiam melius ſe habere, hominemque invalidum & ægrotantem citius ſub aere ſereno, puro, frigidiuſculo, ſique argentum vivum in barometro altiora petit convaleſcere, quin imo & morborum curationes & medicamentorum operationes tunc felicius cedere, notavimus. Hiſce contrarias vires habere cœlum turbidum, nebuloſum, pluvium, & ubi mercurius in deſcenſu eſt, attenta experientia etiam compertum eſt.

Scholion.

Ego ſæpius apud ægrotantes obſervavi, ubi morbus in declinatione fuit, eos non potuiſſe placidum ſomnum, appetentiam et vigorem in animo et corpore recuperare ſub argenti vivi humiliori ſtatu in barometro; cum primum vero loca altiora petiit mercurius, mox languor deceſſit, et vires increſcere cœperunt.

§. IV.

Quatuor illis anni temporibus variiſque aëris conſtitutionibus, neque minus locis, prout ea varium ſitum habent ventiſque expoſita ſunt, quaſdam familiares & proprias quaſi eſſe ægritudines, non dubitandum eſt.

Scholion.

Nemo ex veteribus rectius et dignius hanc utiliſſimam materiam ipſo *Hippocrate* perſecutus eſt, qui non modo in *ſect.* 3. *aph.* morbos, qui per certa anni tempora et tempeſtatum aeriſque et ventorum mutationes naſci ſolent, proponit, ſed et ex temporum conſtitutione præſentes et futuros morbos cognoſcendos et dijudicandos exponit.

§. V.

Duplex ſtatuendus eſt aer, ad vitam & ſanitatem incolumem & integram ſervandam neceſſarius; unus nempe eſt internus, qui in ſuccis corporis, imo in univerſo corpore continetur; alter eſt externus, qui corpora ambit, iiſque circumfuſus eſt. Ille elatere ſuo & expanſiva virtute maxime in ſolida & fluida agit, hic vero gravitate & preſſura magis nimiam elaterii interni expanſionem impedit atque in æquilibrio ſervat.

§. VI.

In omnibus animantium ſuccis, in ſanguine, lympha, lacte, bile, in ovis, urina, multum aeris continetur, qui etiam beneficio antliæ extrahi ex variis experimentis demonſtrari poteſt. Ab hoc incluſo ſanguis & humores intra vaſa non ſecus ac liquidum in thermometro ſe expandunt majuſque ſpatium acquirunt, a frigore vero condenſantur, inque arctius ſe conferunt.

§. VII.

Cum aeris fluidum alimentis liquidis & ſolidis intime mixtum ſit, inque ipſa aqua magna ejus abundantia detur, non dubitandum amplius eſt, quomodo aer ad ſanguinem intra corpus venire poſſit.

Scholion.

Non modo ex aqua, ſed et omnibus liquidis aer ope antliæ expellitur in forma bullularum, et tantam vim habet, ut mercurium etiam in alto tenere poſſit: quidni etiam in ipſum chylum et ſanguinem aer tranſeat? Conſpeximus ſæpius corporibus diſſectis majora vaſa ſanguine vacua et aere repleta. Porro quod tanta vaporum copia e corpore vivo quotidie exhalet, id certe expanſivæ et calidæ aeriarum partium in ſanguine exiſtentium expanſioni adſcribendum videtur. Neque hoc ignotum fuit ipſi *Hippocrati*, qui *lib.* de *Flatibus* §. 9. ita diſſerit: *ciborum ingeſtione neceſſe eſt & multum ſpiritum ingredi, omnia enim, quæ eduntur & bibuntur, ſpiritus in corpus inferunt, id quod manifeſtum eſt per eructationes erumpente aere incluſo.* Plurimum itaque refert cibum ſumere ſub liquido, puro et ſereno aere, qualis enim aer externus, talis cum cibo et potu irrepit in corpus et miſcetur ejus ſuccis,

Digitized by Google

Per quam curioſa eſt obſervatio, pro mutatione aeris & ventorum vinum in doliis multum claritate differre: quidni etiam ſanguinem & cetera corporis liquida ab aere externo in craſi ſua mutationem ſubire poſſe arbitremur.

§. VIII.

Utut reſpiratione aer ipſe per veſiculas pulmonales non admiſceatur ſanguini, tamen non modo per inſpirationem, ſed etiam per poros univerſi corporis materiam ejus calidam æthéream ad ſanguinem tranſire, nihil dubii eſſe arbitror, eo quod a calore aeris creſcit calor corporis, & quia calor aeris per ipſos thermometri poros liquorem expandit; multo magis id fiet in animantium corporibus, quæ non tam compacta ſunt & dura, quam vitra.

§. IX.

Agit aer & æther duplici modo: nam primo qui ſubtiliſſimis ſuccis immixtus eſt, expanſiva ſua vi robur maxime, tonum & conſtrictionem fibris elaſticis præſtat; qui vero in craſſioribus fluidis & ſanguine eſt, vaſorum expanſionem adjuvat. Et calidus quoque expanſivus aer vitales ſuccos intime miſcet, agitat, nec non tranſpirationem promovet. Qui vero ambit, gravitate ſua internum aerem quaſi in æquilibrio ſervat, ne nimia fiat vaſorum expanſio, humorumque rarefactio & evaporatio.

§. X.

Igitur in conſervatione æquilibrii iſtius & proportione aeris interni cum externo vitalis ille & moderatior fluidorum circuitus & tranſpiratio potiſſimum conſiſtit.

Scholion.

Nam in aere nimis calido & rarefacto ſi verſantur homines, validiſſima fit tranſpiratio ob nimiam & præcalidam humorum expanſionem. Quin imo ſi exceſſiva ſit, uti videmus in balneis nimis calidis; ob nimiam auricularum cordis expanſionem ſiſtitur ſyſtole, ut animi interdum oriatur deliquium. Eadem eſt ratio, quare animantia ſub vacuo moriantur; nam ſubtracto aere atmoſphærico graviori aer ſanguinis tam fortiter expandit cor & vaſa, ut ad debitam contractionem redire nequeant, unde ſanguinis motus prorſus intercipitur & vita perit.

§. XI.

Cum totum corpus noſtrum innumeris tubulis & poris pervium atque vaſculoſum ſit, per quod continuo & perenni motu æſtuantes humores circumferuntur, non mirum eſt, ingentem copiam tenuiſſimorum corpuſculorum aqueo-aereorum & ſulphureo-ſalinorum modo ſub forma vaporum, modo humoris, per illud evehi.

Scholion.

Totum corpus humanum & exſpirabile & inſpirabile eſſe, apud omnes in confeſſo eſt: *Galenus Comment. in aph. 15.* inquit, *nemo eſt, qui non conſentiat, diffluri animalium corpora, idque fit per ſenſui occulta foramina.* Deinde per nares, os ex pulmonum bronchiis maxima halituum copia, quæ etiam ſub frigido aere *in ſenſum* currit, exſpirat.

§. XII.

Tanta eſt exhalationum, quæ perſpirant, copia, ut ſecundum *Sanctorii* calculum excretiones per alia emunctoria omnes exuperet, & ratione humoris, qui alvo egeritur, proportio ſit, ut 1. ad 4. ita, ut ſi cutis 24. uncias ejiciat, ſex tantum ex inteſtinis profluant.

Scholion.

Etiam id *Jacobus Sylvius* adfirmat copioſiorem ſemper materiam a corpore noſtro excerni per tranſpirationem inſenſibilem, quam per urinam & ſeceſſum, ita ut ex octo alimentorum libris, quas quotidie quis uſurpavit, quinque earum per poros avolent. At vero id non eſſe perpetuum, propter ingens climatum diſcrimen, ſciendum eſt; in aere enim calidio-

Digitized by Google

lidiore major utique eſt perſpiratio, quam in noſtro climate ſeptentrioni propinquo. Mirum videri poteſt, quod neque apud *Hippocratem*, neque apud *Celſum*, quantum ego ſcio, ad ſudores eliciendos ulla commendetur medicina, cum ſudor tantummodo ut præſagii nota adducatur, procul omni dubio, quia in præcalida Græciæ regione jam tum nimia humorum per ſudores difflatio eſt, alvus vero ibi conſtrictior.

§. XIII.

Perſpiratio, qua ingens quotidie copia humoris e tubuloſa & poris pervia cute effunditur, a duplici fit cauſa: altera eſt continuus ille beneficio ſyſtoles & vaſorum cordis ſanguinis ad tubulos cutis excretorios appulſus; altera eſt internus calor, qui expanſiva, qua præditus eſt, virtute, & quæ ſatis in thermometro conſpicitur, ſuccos expandit, poros aperit, & humidum in tenuiſſimos vapores reſolvit.

§. XIV.

Quo validior itaque eſt fluidorum a ſolidis ad habitum corporis impulſus auctiorque circulus, eo plus humoris, niſi conſtrictus cutis cortex ſit, exhalat: quodcumque itaque curſum & circulum ſanguinis promovet, id quoque perſpirationem augere certiſſimum eſt.

Scholion.

Ideoque videmus, laborem & exercitationem corporis pulſum, calorem & tranſpirationem augere. Obſervamus quoque, ea, quæ ſudorem eliciunt, fortiorem pulſum efficiendo id præſtare. Et quia ſub aere puro & ſereno vividior eſt omnium fibrarum motio & liquidorum propulſio; eo tempore tranſpirationem melius vigere nihil dubii eſt.

§. XV.

Perſpirationis duplex videtur ratio: una, quæ cum nimio interno æſtu & cutis ariditate juncta eſt, qualis in impetu febrium ſub ſtrictura atque anguſtiis tubulorum cutis ſit, quæ minus naturæ amica eſt, quia per nimiam ſanguinis & inteſtinam & progreſſivam motionem ejus temperata craſis non modo deſtruitur, ſed & conſumitur atque tandem ſubſtantia virium exhauritur; altera, quæ ſub moderato calore & dilatatis ſubcutaneis tubulis fit, eſt magis humido vaporoſa, cutemque mollem ac turgidam reddit, & hæc valde eſt ſalubris, quoniam ſuperfluum & effœtum humorem conſumit, in juſta vero temperie, proportione & craſi vitales ſuccos conſervat. Illa ſicca & præcalida tranſpiratio in ſtatu, qui fit præter naturam, hæc moderata & vaporoſa in ſano contingit.

§. XVI.

Quotidiana cognitum eſt experientia, difflationem eſſe majorem ac ſudorem largiorem per corpus fluere, quo major in aere eſt æſtus, rarefactio atque tenuitas, unde æſtivis menſibus & ſub ſole ferventiſſimo ſudore diffluunt corpora, quod etiam fit, ſi deſcendimus in balnea calida & vaporoſa.

Scholion.

Æſtate corpora minoris ponderis, quam hieme eſſe, recte judicavit *Sanctorius cap. de Aere aph.* 23. tenuiſſima eſt enim ætheris, qui calorem efficit, materia, quæ per omnia ſpatia diffunditur & mirifice ſe expandit, & fortiori inteſtina partium agitatione humidum in vapores disjicit.

§. XVII.

Maximum eſt illud commodum, quod liberior perſpiratio, quæ æquabili & vegetiori ſanguinis curſu fit, ad integram valetudinem ſervandam præſtat, quoniam a multis ſuperfluis, impuris & corruptioni inferendæ aptis tum aqueis tum ſalino-ſulphureis agilioribus partibus vitales ſuccos vindicat, ut vires & nutritionem corporis

& fovere & tutari rectius poſſint; quare ſub liberiori perſpiratione corpus & mens ad obeundas functiones majori ſemper alacritate fruuntur.

§. XVIII.

Liberior perſpiratio corpus a plurimis morbis vindicat, & ad eos quoq; expugnandos permultum confert magnamque vim habet.

Scholion.

Superiori capite jam clarius deductum eſt, ex deficientibus vacuationibus & remanentibus excrementis morbos natales potiſſimum ſuos trahere; jam vero, ſi certum eſt, majori copia peſſimæ indolis excrementa per cutem tranſmitti, quam per reliqua omnia emunctoria ſequitur, ea diminuta morbos pullulare complures. Præclara ſunt, quæ habet *Primeroſius lib. 3. de erroribus vulgi c.2. Vix fieri poteſt, ut ille, cui corpus optime tranſpirat, liberum ac patens eſt, in morbos graviores atque periculoſiores incurrat*, & rectiſſime *Hippocrates li. de Alimentis* eos ſalubriores prompteque ad ſanitatem reſtitui pronunciat, qui corpus habent bene tranſpirans, difficilius vero reſtitui, ſi illud male tranſpirat. Obſervatur quoque, æſtivis menſibus, ubi tranſpiratio eſt maxima, homines & parum ægrotare & paucos mori. Spaſmi qui hypochondriacos, dolores, qui podagricos alias torquere ſolent, tunc fere ſilent & conquieſcunt. Senes imbecilli, perpetuis moleſtiis obnoxii, nulla anni parte melius degunt, quam æſtate: contumaciſſima quartana & alii, qui longo tempore fatigarunt, morbi, ab infarctu maxime viſcerum oriundi, æſtate vel minuuntur, vel penitus exſpirant. Quid porro notius eſt, quam quod in integrum reſtituta maxime tranſpiratione periculoſiſſimi morbi ſolvantur, & ob faciliorem tranſpirationem macilentiores præ ſpongioſis & repletis facilius ad ſanitatem perducantur.

§. XIX.

Magna & periculi pleniſſima ſunt mala, quæ perſpiratio diu cohibita corpori infert; ſuccos enim impuros auget atque ad corruptionem & putredinem diſponit, & hinc morbos univerſales, ut febres & cachexiam, producit, iiſque malignam quandam vim ingenerat.

Scholion.

Habemus in eo conſentientem & veterum & recentiorum experientiam. *Hippocrates, li. 2. de diæta* ita diſſerit, *quicquid ab excretione (puta cuticulari) intus remanſerit, nec ſolum corpori laborem exhibet, ſed etiam ei parti, quæ humiditatem ſuſcepit, non enim commoda eſt corpori, ſed infeſta, circuitum enim non habens materia quieſcens calefit tum ipſa, tum quæ allabuntur, & inde totum concaleſcit corpus, & febris fertis inducitur.* Et *Galenus* quoque paſſim in ſuis ſcriptis prodit, *a libero tranſpirato impedito & febres fieri & ſuccos corrumpi. Sanctorius ſect.1 aph.10. in Medicina ſtatica* prodidit; *ſi ex ſtatico deprehenditur, impeditam eſſe perſpirationem, diebus ſequentibus vel ſuccedet plenior perſpiratio, vel aliqua ſenſibilis evacuatio, vel cachexia, vel febris. Et aph. 43. Conſuetum perſpirabile retentum, ſi non in lotium, vel ſudorem ceſſit, indicat futuram putredinem.* Hæc mala vero & citius & gravius pullulant, labaſcentibus ſimul & diminutis aliis ſolennibus & ſalutaribus, quæ fiunt per alvum, per urinam, per menſes, per hæmorrhoides, vacuationibus.

§. XX.

Omnes illas, quas tempora anni ferunt, ægritudines a prohibita tranſpiratione generari, veriſimillimum eſt; experientia enim & *Hippocrates Sect. III. aph.20. & Celſus lib.II. cap. I* teſtantur, vere inſanias, hæmorrhagias, epilepſias, anginas, arthritides, gravedines, tuſſes, lippitudines, abſceſſus, puſtulas, rheumatiſmos, variolas, morbillos, catarrhales febres, item ſynochas facile oriri.

Scholion.

Ratio generationis morborum tempore verno hæc videtur: hieme ob copioſiorem & duriorem victum, aeremque aſperiorem & vitam quietiorem ſanguinis

Digitized by Google

copia & craſſities major gignitur: inchoante vere atmoſphæra valde inæqualis & mutabilis eſt, modo humida, modo calida, modo frigida & ventoſa, ut non raro per diem ter vel quater, argentum vivum in barometro ſitum ſuum mutet, idque maxime fit Martio, qui ob plurimos morbos & mortes, quas infert, fere infamis eſt. Hiſce accedit, quod aere ferventiore facto, quæ hieme diu ſtagnarunt in terra, humiditates in putridas, corruptibiles exhalationes diſſolvi incipiant, quare peregrinari & diu verſari in ejuſmodi aere, præſertim, ſi corpus imbecillum eſt, periculo non vacat; ſiquidem potentia illa fibrarum elaſtica, quæ in cordis vaſis & muſculis eſt, cujus beneficio fluida reguntur, neque minus tonus & elater cutis a frigore, humiditate & calore ſic variante mirifice labefactantur, ut ſanguinis circulus & excluſio ſordium per halitus valde diminuta & plethoram & impuritatem, quæ proxima morborum & motuum morboſorum eſt cauſa, ingignat.

§. XXI.

Morbi æſtate familiares, qui juxta recenſionem *Hippocratis Sect.III.aph.*21. ſunt maxime febres ardentes, bilioſæ, cholericæ, tertianæ continuæ & intermittentes, non tam ſiccitati & æſtui primario & directe habentur, ſed potius aeri frigidiori & humidiori, qualis tunc nocte & mane eſſe ſolet, qui cutem occludit & præcalidas bilioſo-ſulphureas ſcorias intus retinet, adſcribi debet.

Scholion.

Æſtas alias ob liberiorem perſpirationem valde ſalubris eſt, ſi vero morbos profert, hi, ut accuratæ teſtantur obſervationes, gignuntur, ſi corpora æſtu nimis calefacta aeri frigidiori veſpertino, qui frigido-humidus eſt, diutius committuntur, qui in locis humilioribus, declivibus & paludibus cinctis gravior & hinc majorem noxam infert. Et ſolet ejuſmodi aer, ut ego ſæpius vidi, non tantum tranſpirationem, ſed & alvum conſtringere, ſique ex prava diæta cruditates in primis viis accedant, in promptu febres ſunt, magno calore hoc tempore plerumque ſtipatæ.

§. XXII.

Autumnus & experientiæ & omnium peritiorum Medicorum conſenſu morboſiſſimus eſt, certe non ob aliam rationem, quam quod ob inæqualitatem & crebram mutationem cœli, modo frigidi, modo humidi, modo calidi, multis & diverſæ indolis vaporibus ſtipati, virtus elaſtica, quę in fibris eſt, imminuatur, adeoque & libera & vivida ſanguinis circulatio & ſordium tranſpiratio imminuatur, earumque retentio in corpore augeatur.

Scholion.

Optime de hiſce egit *Celſus li.* 1. *cap.* 4. qui noſtram ſententiam confirmat, dum ſcribit: ***ob autumni varietatem periculum maximum eſt, itaque neque ſine veſte, neque ſine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidioribus, neque ſub divo nocte dormire, aut certe bene operiri;*** *& li.* 2 *1.* hæc adjicit; ***autumnale tempus & diutinis malis fatigatos, & ab æſtate etiam proxima preſſos interimit, & alios novis morbis conficit, & quoſdam longiſſimis implicat, maximeque quartanis, quæ per hiemem quoque exerceant.*** Cæterum morbos autumnales *Hippocrates ſect.* 3. *aph.* 21. enarrat.

§. XXIII.

Hiems quos excitat morbos, ii certe intenſo frigori, tam ſicco, quam humido, omnino debentur, utroque tranſpirationem impediente; inde enim pleuritides & peripneumonię, item rheumatiſmi & defluxiones, arthritides, acuti dolores, & qui caput eo tempore impetunt morbi, & ab *Hippocrate loco citato aph.* 23. deſcribuntur, quoque gignuntur: nam acriori frigore, cujus virtus valde eſt conſtrictiva, non tantum tranſpiratio impeditur, ſed & humorum impetus & copia ad pectus, ad caput, vel etiam ad artus & partes extremas dirigitur, unde rebelles

fiunt

Digitized by Google

fiunt humorum ſtagnationes & periculoſæ tenuiſſimorum vaſorum ab impactis humoribus oppilationes.

Scholion.

Frigoris effectus in cute ad oculum patet, dum illa arida, dura, aſpera, & conſtricta inde evadit, eaque ante mollior in monticulos quaſi attollitur, vaſa diſparent, & quia ea frigoris eſt natura, ut humida incraſſet, condenſet, & omnia ſolida induret, hinc eundem effectum quoque ab exceſſivo frigore corpora noſtra pati rectiſſime colligitur.

§. XXIV.

Duplicis generis frigus eſt, vel ſiccum, vel humidum: cujuſque peculiaris natura, vis atque etiam efficacia eſt in corpus humanum. Illud, aquilonare maxime, aerem valde compreſſum & conſtrictum continet, qui calore expanditur. Humidum vero oritur maxime hieme, auſtris & zephiris flantibus. Siccum & conſtrictum frigus argentum vivum in tubo Torricelliano in ſublime tollit ob elaſticam fortem preſſuram: humidum vero illud dimittet ob elaterem imminutum.

§. XXV.

Frigus ſiccum, purum, ſerenum, humido vacans, corpora mobiliora atque expeditiora reddit, quia elaterem fibrarum, quo fluida impelluntur, roborat, inde, modo corpus veſtibus probe tectum ſit, ſanum hominem non offendit, ut potius tonum & robur partibus ſolidis adjiciat.

Scholion.

Ex quo jam apparet ratio, quare, qui ſeptentrionales regiones incolunt, ſana, robuſta & quadrata habeant corpora, quæ non facile offenduntur, & vitam quoque agunt longiorem; item cur hyeme, ſi frigus eſt ſerenum & æquale, & mentis, & corporis vigor alacrior ſit, & homo tum plus alimenti appetat & concoquat, ut *Hippocrates* etiam ventres calidiores hieme putet. Aer enim ſerenus & frigidus fluidis admixtus intra corpus calore ſe ſe eximie expandit, & hac ratione & ſolidorum & fluidorum motum ac progreſſum auget.

§. XXVI.

Nocet frigus ſiccum boreale, ubi partes nerveæ & membranoſæ rigidæ ſunt, ſpaſmo & dolore affectæ, quare omnes morbos a ſpaſmo exaſperat, & quietos facile reſuſcitat; nocet quoque iis, qui macra & extenuata habent corpora, qui imbecilles ſunt, & qui non diu a morbo convaluerunt.

Scholion.

In ſpaſmis enim & doloribus nimiam eſſe nervoſarum partium ſtricturam ac tenſionem, non ignotum eſt. Frigus vero, quia ſolidas partes magis conſtringit, indurat easque rigidas efficit, non mirum eſt, omnes dolores, convulſiones, diſtenſiones & rigores inde augeri. Frigus omnibus partibus nervoſis & morbis, qui ex nervis fiunt, ab *Hippocrate ſect. 5. aph. 17. & 18. it. 20.* hoſtile habetur. Animadvertimus quoque, ut bene notavit *Celſus lib. 2. cap. 1. aquilonem tuſſim movere, fauces exaſperare, ventrem adſtringere, urinam ſupprimere, horrores excitare, item dolorem lateris & pectoris; ſanum tamen corpus ſpiſſare, & mobilius atque expeditius reddere.* Pathemata, quæ hypochondriacos tam graviter exercere ſolent, forti frigore invaleſcunt: quia a ſpaſmodica partium nervoſarum ſtrictura proveniunt. Calculum in renibus quietum nihil tam ſubito movere, præter acre frigus, lumbis improvide admiſſum, aptum eſt: neque quicquam tam facile recidivas febrium & dolorum, quam frigus aquilonare, parere ac reducere ſolet & ventus borealis; atque etiam anguſtiam ſpirandi in aſthmate a ſincero frigore creſcere, ab humido & leviori vero decreſcere obſervatione non indignum eſt.

§. XXVII.

Vehemens frigus id habet incommodi, ut fortiori fibrarum & vaſorum ſtrictura & compreſſione humorum motum ab ambitu cor-

poris

poris magis ad interiora urgeat & convertat, & æqualem atque per vaſa minima exteriora liberum ſanguinis & humorum circuitum impediendo, graves & periculoſos in partibus præſertim debilioribus infarctus, vaſorum repletiones & morbiferas ſemper ſtaſes & ſtagnationes efficiat.

§. XXVIII.

Quo magis itaque vaſa ſanguine vel puro vel impuro ſunt repleta, eo plus frigus improvide admiſſum officit.

Scholion.

Nocet quam maxime plethoricis, cachecticis, cacochymicis, item obeſis & habitioribus corporibus. Neque enim tantum in iis liberiorem tranſpiratum intercipit, ſed etiam ad interiora non ſine periculo reprimit & urget ſuccos, unde ex obſervationibus ſcimus, omne frigus, ſive ſit humidum, ſive frigidum ſub ejuſmodi ſtatu in capite facile cephalalgias, vertigines, affectus ſoporoſos, apoplexiam, paralyſin, aurium tinnitum, auditus difficultatem, oculorum obfuſcationem, lippitudines, prompte & expedite concitare. Neque aliud tam facile coryzas, gravedines, raucedines, tuſſes, pleuritides & peripneumonias, item aſthma humidum, præter frigus acre pectori admiſſum, ſuſcitat, inque artubus dolores tractorios, lancinantes & rheumatiſmos producit.

§. XXIX.

Frigus humidum plus valetudini corporis infenſum videtur, quam ſiccum, quia non modo valde inſpiſſat humores, & minimos meatus obſtruit, ſed & humiditate tonum fibrarum relaxando univerſum humorum curſum retardat, & ſic tranſpiratione diminuta & copiam & impuritatem ſuccis adjicit; quare ad morborum generationem atmoſphæra humida & ſimul frigida & diu perſtans plurimum confert, cum aer ſiccus & frigidus eo magis moveat atque in actum deducat.

§. XXX.

Corporis conſervationi nihil tam adverſum & hoſtile videtur, quam nimium humidum, ſive frigidum, ſive calidum ſit, quia relaxando fibras earum elaterem, tonum & robur imminuit, unde tardior fit humorum progreſſio, qua creſcente nimia humorum abundantia atque impuritas ingraveſcunt.

Scholion.

Caveant igitur ſibi quam maxime ab humiditate frigida omnes imbecilles, & ubi eſt ſanguinis tardior progreſſio & intercepta tranſpiratio, atque corpora nimis ſpongioſa & laxa ſunt, infantes, fœminæ, ſenes, & qui intemperantiæ vacant, multum comedunt & acida ſupra modum aſſumunt, qui corpus non exercent, & ſomno nimium dediti ſunt, qui gravi mœrore anguntur; multo magis vero ceu venenum illud effugiant cachectici, hydropici, & qui œdema in pedibus habent, aſthmatici, & fœminæ circa menſium fluxum, & quando gravidæ vel in puerperio conſtitutæ ſunt.

§. XXXI.

Certa ac firma conſtat obſervatione, diu regnantem in quacumque etiam anni parte humidam aeris conſtitutionem admodum eſſe morboſam, & loca declivia & humidiora paludibus cincta & continuis nebulis obſita ad parandas febres & putredines eſſe aptiſſima.

§. XXXII.

Ad morbos ingenerandos varii generis epidemios nihil plus confert majoremque vim habet, quam tempeſtas diu humida, pluvia, nebuloſa, ventis vacans, ſi poſtea repente flante aquilone acria frigora, vel etiam dies præcalidi ſequantur. Quod ſi vere & autumno fit, tanto certior horum morborum proventus eſt.

Scho-

Digitized by Google

Scholion.

Attenta & diligenti obſervatione conſtat, hiemem tepidam & pluvioſam ſi ver excipit in principio aquilonare, item ſi vernum tempus potiſſimum humidum, nebuloſum & pluvium, ventis vacans, ſubito frigidi dies ſequuntur, ſique autumno nimis humido frigus hibernum ſupervenit, morbos graſſantes certo expectandos eſſe. Idem quoque accidit, ſi æſtatem nimis ferventem, vel etiam dies valde calidos, humidum frigus excipiat. Et quid notius eſt, quam quod ex loco ſi quis concedat valde calido in valde frigidum. vel ex frigido in calidum, corpus grave fiat & diſtillationes oriantur. In genere enim ſciendum eſt, æquabili cutis tono, ſub quo maxime viget libera perſpiratio, nihil magis eſſe adverſum eumque deſtruere, quam repentinam mutationem aeris calidi in frigidum, vel humidi in nimis alidum. Nam ſicut alvina excretio a tono et motu inteſtinorum periſtaltico æquabili et integro; ita cuticularis illa, quæ ſanitati maxime patrocinatur, excretio ab eutonia cutis ejuſque tubulorum, ut nec nimis laxi, nec nimis conſtricti ſint, dependet. Deinde certum eſt, atmoſphæram diu et nimis humidam ac levem intime penetrare et univerſum fibrarum et membranarum corporis ſyſtema ita afficere, ut ſolutum et a tono ſuo dejectum ſanguinis et humorum impulſum et progreſſum et tranſpirationem nunquam non languidiorem et imbecilliorem reddat. Si vero atmoſphæra valde frigida eſt, ita fibræ et membranæ conſtringuntur et rigidæ redduntur, ut fortior quidem fiat liquidorum impulſus, ſed extrema vaſorum ora, præſertim ea, quæ ſunt in cute, claudantur vel anguſtentur. Utroque modo vitiatur tranſpiratio et ſolidorum motus ac circulus ſanguinis turbatur, et hinc non tantum materia ad morbos præparatur, ſed et ea in motum et actum morboſum maxime per frigus ſuperveniens deducitur.

§. XXXIII.

Morbi, qui certis temporibus ac locis plures ſimul infeſtare ſolent, non ſunt unius ejuſdemque generis, ſed pro diverſa conditione præcedentium & præſentium tempeſtatum, item pro varia hominum natura ingens diſcrimen recipiunt; modo enim totum corpus, ut ſunt febres, modo certam tantum partem occupant, ut ſunt dolores & fluxiones, modo placide procedunt & bene morati ſunt, modo peſſimis ſymptomatibus ſtipati multos perimunt.

Scholion.

Morbi utique epidemii ſunt ex eorum numero, qui mortales et frequentius infeſtant et in vigore ſæpius ætatis tollunt ſinguliſque fere annis diverſam ferunt naturam atque indolem. Et quoniam a cauſis plane manifeſtis mechanico phyſicis maximeque aeris conſtitutione et victu ac vivendi ratione cuivis loco propria ac familiari dependent, optandum vehementer foret, ut medici majorem operam, meditationem et ſtudium in iis indagandis et ex præcedenti et præſenti temporum conſtitutione iiſdem prædicendis et poſtea recte tractandis conferrent, quam hucuſque in uſu fuit. Altum plerumque in pathologiis de hac ampliſſimi uſus doctrina eſt ſilentium, forſan quia non accommodata eſt omnium hypotheſibus. Antiquiſſimum et optimum medicinæ ſcriptorem *Hippocratem*, et qui fere primus ejus veſtigia ſecutus eſt, *Sydenhamium*, poſtea *Ramazzinum* laudare, et commendare debemus, qui facem nobis prætulerunt et bono exemplo, quod ſequi debemus, ad excolendam et illuſtrandam hanc doctrinam, præiverunt. Quare omnes et ſingulos medicorum cordatiores, quibus curæ cordique ſalus hominum eſt, rogatos etiam atque etiam volo, ut in annotandis morborum hiſtoriis, ſi epidemii morbi graſſantur, et diligentiſſimi et accuratiſſimi ſint, et quiſque in ſuo loco temporum et tempeſtatum præcedentium et præſentium conſtitutionem et mutationem, nec non ventorum conditionem, item in barometro mercurii motum, ac gradum caloris ex thermometro ſimul adjiciant, integraſque et plenas hiſtorias cum methodo curandi et eventu exhibeant.

Digitized by Google

CAP. VIII.

De morborum generatione ex nimia ſanguinis abundantia & humorum impuritate.

§. I.

VEteres potiſſimum medici duplicem morborum materiam & cauſam ſtatuebant; alteram nimiam ſanguinis abundantiam, quam dixerunt plethoram, alteram ejus aliorumque humorum magnam impuritatem, quam cacochymiam vocarunt. Illam maxime a ciborum, qui bonos præbent ſuccos, hanc, qui malos & intemperatos dant, copia derivabant. Nos non tantum ex ingeſtorum, ſed maxime excretionum vitio & defectu horum cauſam ducendam eſſe exiſtimamus.

§. II.

Non omnis abundans & copioſus ſanguis ſtatim officit & plethora dici meretur, ſed is tantum, qui lædit & vitiat actionem ſecundum naturam, maximeque, qui vegetiorem & liberiorem ſanguinis circulum impedit.

Scholion.

Nam videmus homines ſanos, vegetos & nulli adverſæ valetudini obnoxios, qui ingentem ſanguinis in corpore quadrato continent copiam. Contra deprehendimus quoſdam, qui ne dimidiam quidem ſanguinis continent quantitatem, a qua tamen male ſe habent & laborant.

§. III.

Veteres duplicem ſtatuebant plethoram, unam ad vaſa, alteram ad vires. Illam dixerunt, quando ſucci ſupra juſtam menſuram accumulati venas ſupra modum plenas & diſtentas & totam corporis molem tumidam efficiunt. Quando vero vaſa & corporis ſubſtantia nec tument, nec copia ſanguinis diſtenduntur, plus tamen ſanguinis continetur, quam a viribus imbecillis regi ac moveri poſſit, hanc plenitudinem ad vires nominabant.

Scholion.

Quamvis hanc diſtinctionem plures recentiorum repudient, neque aliam, quam ad vaſa plethoram admittant, tamen hanc ipſam non parum momenti & attentionis in praxi habere fatendum eſt. Nam uti ciborum copia & ſatietas duplici modo conſiderari poteſt, quatenus ab eorum nimia ingeſtione ſupra modum ventriculus diſtenditur, vel quatenus minor eorum quantitas a minus firmo ſtomacho ſubigi & concoqui non poteſt. Simili ratione id quoque adplicandum eſt ad ſanguinem ejuſque vaſa eorumque robur.

§. IV.

Igitur illa tantum ſanguinis abundantia, ſive ad vires, ſive ad vaſa æſtimetur, plethora morbida dicenda eſt, quæ ſanguinis liberum progreſſum ac circuitum retardat, vel impedit; nam ſanguis etiam valde affluens, modo prompte & expedite iter ſuum per vaſa abſolvat, robur magis & vigorem corpori dat, tantum abeſt, ut illud imbecille reddat: ſimulac vero incipit a vigore motus deflectere, tum demum noxius eſt & morbos minatur.

Scholion.

Nimia ſuccorum & ſanguinis copia congeſta vaſorum demum latera nimis diſtendit eaque ad ſolito majorem diametrum urget, hinc ſua reſiſtentia cordis & vaſorum potentiam elaſticam frangit atque diminuit, quare ſegnior ſtatim fit ſanguinis impulſus; nam fibras, quæ ſunt elaſticæ naturæ, nimia extenſione debiliores reddi, ipſa experientia abunde teſtatur. Et hæc eſt geneſis plethoræ ad vaſa. Ubi vero jam ſolidorum tonus ac vis elaſtica a præce-

den-

Digitized by Google

dente morbo vel alia de cauſa fracta & debilitata eſt, tum non adeo magna humorum quantitas & reſiſtentia ad eorum vim contractivam & impulſum diminutum requiritur, ut tardior ſanguinis & humorum circulus fiat, perpetuo vitæ ac ſanitati infenſus.

§. V.

Plethora ad vires æque frequens ac familiaris eſt, quam illa ad vaſa. Nam illam, qui ſunt rari, laxi, & ſpongioſi corporis, vaſis copioſis & tenuibus donati, maxime ſuſtinent: deinde, qui ex præcedente morbo, inedia, nimia ſanguinis profuſione, aut vehementi & diuturno animi motu vires amiſerunt, facile in eam incidunt. Qui vero ſunt corpore denſo, fibroſo, ſtricto, & vaſa ampliora habent, valdeque voraces ſunt & quieti, plethoram ad vaſa magis experiuntur.

Scholion.

In genere illud notari velim, ea corpora magis patere morbis, qui a tardiori ſanguinis progreſſu proveniunt, quæ imbecilliora ſunt, quæ habitus ſunt laxi, turgidi & ſpongioſi, item quæ ſunt obſeſſa & repleta, quam quæ vaſa habent ampliora & corporis ſunt gracilioris & ſtrictioris: quandoquidem expeditiorem ſanguinis circulum eſſe in vaſis capacioribus, quam in anguſtioribus, & ubi fibræ ſunt tenſæ & retinentes, quam ſolutæ & laxæ, per ſe clarum ac liquidum eſſe puto. Accedit, quod ſecundum obſervationem noſtram & forſan primam cor cum vaſis corporis ſemper æqualem habeat proportionem, ita ut ampliora vaſa de magno corde, parva & exilia de parvo teſtimonium exhibeant. Parvum vero cor ob inopiam fibrarum elaſticarum non tantam reſiſtentiam ſanguinis ſuperare poſſe, quam magnum, ubi major fibrarum elaſticarum eſt apparatus credibile eſt.

§. VI.

Sanguis non quatenus abundat, ſed quatenus vires premit & tardius progreditur, actiones corporis pervertit & morbum infert: & quia non tantum ex nimia ſanguinis quantitate, ſed etiam ex imbecillitate virium tardior fit circulus, hinc apparet ratio & explicatio illa vera veterum, qui ignorarunt ſanguinis circulum, diſtinctionis inter plethoram ad vires & vaſa.

§. VII.

Statum plethoræ ad vaſa plura indicant ſigna. In macilentis mire expanſa ſunt vaſa, ſpongioſi corpus habent repletum & turgidum, faciem coloratam & inflatam. Utrique ad exercitationem ſunt inepti, nam facile delaſſantur, ſique ſuperiora petunt, ægre ſpirant & ab inconſulto motu dolorem quendam contuſivum in omnibus artubus experiuntur, profundo quoque gaudent ſomno, plerumque inſomniis pleno, & ab adſumptis calidis, ſpirituoſis moleſtas turgeſcentias & exæſtuationes patiuntur, ſique multum ingerunt & parum laborant.

§. VIII.

Nihil eſt, ſi forſan venena & animi affectus exceperis, quod tantam ruinam ac perniciem corpori minetur, atque illud tam gravibus morbis obnoxium reddat, quam nimia ſuccorum abundantia, quia vires premit & motibus impulſoriis reſiſtit, unde tardior fit ſanguinis progreſſus, ſegniores etiam excretiones, a quibus tamen ſalvis præcipuæ ſanitatis functiones dependent.

Scholion.

Nemo ſane rectius ex veteribus præter *Hippocratem* morborum originem ex nimia repletione explicuit, uti planiſſime apparet ex *Lib. 3. de diæta* §. 13. *&* *Lib. 2. de Morbis* inque primis §. 10. *Et* *Lib. 1. aph. 3.* diſerte ſcribit: *in exercitationibus boni habitus ad ſummum progreſſi perículoſi ſunt*. Clarius adhuc *Celſus Lib. 2. Cap. 2.* ſe explicat: *ſi plenior aliquis & ſpecioſior & coloratior factus eſt,*

Digitized by Google

eſt, ſuſpecta habere bona ſua debet. Et Lib. 1. Cap. 1. ea corpora, quæ more athletarum repleta ſunt, celerrime & ſeneſcunt & ægrotant.

§. IX.

Sublato ſolidorum in fluida a nimia humorum copia æquilibrio, totus eorum progreſſus retardatur ac minuitur, hinc quoque attritus ac diviſio ſanguinis in minimas partes & ſolidi cum fluido intima mixtio minor ſanguinem ſpiſſum, immobiliorem & ad ſecretiones atque excretiones ſubeundas ineptum reddit.

§. X.

Plura & gravia ſunt illa vitia ac mala, quæ a tardiori ſanguinis circulo proveniunt.

Scholion.

Sanguinem ex triplici & valde diſſimili ſubſtantia compoſitum eſſe, obſervatione non indigna experimenta demonſtrant. Prima eſt tenuis & fluida, aquea, cujus tres partes in ſanguine ſano ſunt ad unam partem ſolidi, quod leni facta evaporatione innoteſcit. Hæc quarta pars ſolidi duplicem rurſus diverſæ indolis ſubſtantiam continet, unam ſolubilem in aqua & rubicundam, alteram tenacem, fuſci coloris, quæ aqua non diſſolvitur, & hæc fere dimidii cum illa ponderis eſt. Hæc duplicis generis & naturæ in ſolidiore ſanguinis parte conſiſtens ſubſtantia deprehenditur etiam, ſi ſanguis miſſus & ſecta vena profluens dimittitur in aquam tepidam, tum brevi tempore aqua ſupernatans valde fit colorata, in fundo vero hærent albi, ſpongioſi flocci, & interdum, ubi plethora urget, tam firma coagula, quaſi ex fibris & membranis retis in modum compacta, ut nulla aqua ſolvi poſſint, reperiuntur. Ecquis dubitet, illa ipſa ex ſegniori ſanguinis progreſſu, & diminuta ejus diviſione eſſe prognata, & fertilem infarctum, obſtructionum & concretorum, quæ polyporum formam habent & vaſa periculoſiſſime occludunt, materiam & cauſam ſubminiſtrare.

§. XI.

Cum nimia ſanguinis redundantia in univerſo vaſorum ſyſtemate tardiorem faciat progreſſum, liquido apparet, cum adhuc fieri impeditiorem in iis partibus ac locis, per quæ ordinario & ſecundum naturam paulo tardius ſanguis fertur, quod maxime fit in viſceribus abdominis, præſertim in inteſtino colo ac recto.

Scholion.

Quo remotiores ſunt partes a validiſſima potentia cordis motrice, eo minorem eſſe ſanguinis per has velocitatem, clarum per ſe eſt. Deinde, quia adſcenſus liquidorum ad perpendiculum valde eſt difficilis, facile poterit peti ratio, cur pedes facilius intumeſcant, quam aliæ partes & cur in inteſtino recto & collo facile ſtagnet ſanguis & difficulter moveatur, item quare in vaſis meſeraicis, inque omnibus abdominis viſceribus, ex quibus ſanguis in venam portæ atque hepar infunditur, faciles ſanguinis ſtagnationes locum habeant. Perſpectum enim ex anatomicis eſt, ſanguinem, qui ex ventriculo & toto inteſtinorum volumine, meſenterio, omento, pancreate, liene reducitur, per venam portæ, quæ pulſu & ſyſtole caret, & per innumera hepatis vaſa trajici debere. Cum autem id ſegniter præſtetur, facile intelligitur, tardiorem utique etiam ſecundum naturam ſanguinis per hæc viſcera eſſe progreſſum.

§. XII.

Mala quæ ex nocente ſanguinis tardiori motu ac ſtagnatione intra abdomen proveniunt, modo a ſpaſmodicis partium membranoſarum ſtricturis, modo ab atonia viſcerumque infarctu & obſtructione proficiſcuntur.

§. XIII.

Ubicumque ſanguis intra membranas nerveas ſubſiſtit, ſtagnat, easque valde diſtendit, ibi dolor & ſpaſmus gignitur, qui tanto vehementior eſt aliaſque nerveas ſimul partes in conſenſum abripit, liberumque & æquabilem ſanguinis circuitum præpedit, quanto ſtagnatio

& re-

& repletio vaſorum major eſt, & quo exquiſitioris membranæ ſenſationis ſunt ac validiorem potentiam motricem habent.

Scholion.

Recte a repletione ſpaſmum oriri *Hippocrates ſect. 6. aph. 39.* pronuntiavit. Sed tamen non ubique vaſorum a ſanguine repletio, uti videmus in hepate, in liene, in utero, in meſenterio, ſpaſmum & dolorem cauſatur, ſed tantum in iis partibus, quæ ex membranis nerveo-muſculoſis, quæ genuinum omnis motus & ſenſus organon ſunt, conſtant.

§. XIV.

Si intra membrana inteſtini coli & recti validas & robuſtas, nerveo-muſculoſas, multus ſanguis in vaſis ſatis capacibus firmiter hæret ac ſtagnat, ob difficilem ad venam ſplenicam valde remotam adſcenſum, multi graves oriuntur dolores & ſpaſmi, gravium pathematum, præſertim in hypochondriacis, auctores.

Scholion.

Fortiſſimam colon, præſertim ejus partem, quæ in ſiniſtro latere ſita varias flexuras habet, ſtricturam pati, aliquoties reperi in iis, qui ex pathematibus ſpaſmodicis mortui diſſecti fuerunt, ubi alias ſatis amplum & capax colon ita conſtrictum fuit inventum, ut funem medii digiti craſſitie vix æquaverit. Et non raro tanta in hypochondriacis vel etiam hyſtericis eſt recti & coli ſtrictura, ut nec clyſterem admittat vel flatum tranſmittat. Incipiente itaque in hoc inteſtino ſtrictura ſtatim motus periſtaltici in toto inteſtinorum canale fit læſio atque inverſio, ut flatus & feces non recte deſcendant, ſed potius ad ſuperiora regurgitent, unde ventriculi & duodeni moleſtiſſima fit inflatio, propter tenſionem nervorum moleſtiſſima mala poſt ſe trahens. Ex quo jam rationem apparere claram exiſtimo, cur hæmorrhoides fluentes horum malorum ſævitiam non parum minuant, & quare illæ ſuppreſſæ aut temere cohibitæ acerbiſſima pathemata in toto ſyſtemate nervorum producant, item quare opportuna ſanguinis per hirudines ex venis ani extractio, vel ejus in pedibus miſſio plus auxilii, quam ullum aliud remedii genus, ſimili in caſu adferre ſoleat, & quare clyſteres ex puris oleis confecti, qui ſtricturas relaxant, perfectiſſimam opem quoque præſtent.

§. XV.

A vehementibus inteſtinorum, præſertim coli, ſpaſmi fiunt non raro graves ſanguinis in his vel illis partibus congeſtiones, periculoſæ ſtaſes, vel etiam enormes ſanguinis per hæmorrhoides, vel per cruentum vomitum, apertis brevibus vaſis, vel dehiſcentibus venis, quæ ad *ileon* pertinent, nigræ & fœtidiſſimæ dejectiones.

Scholion.

Equidem non negari poteſt, ſanguinis per venas ſedis fluxum ſpaſmos hypochondriacorum egregie mitigare; neutiquam tamen ex eo concludendum eſt, omnem affectum hypochondriacum ſemper & unice ab intercepto fluxu hæmorrhoidali provenire. Nam ex compluribus malo hoc ægrotantium hiſtoriis certum habemus, ſanos antea homines, & ubi nullum hujus fluxus fuit indicium, ætate adhuc juvenes, per male curatas febres, dyſenterias, per frigidum potum; calefacto corpori immiſſum, vel poſt gravem terrorem, vehementes purgationes, malum hoc ſibi contraxiſſe, & ab eo tempore ſtatim diſpoſitionem ad hunc fluxum ſubnatam fuiſſe. Plures enim adhuc cauſæ habitualem quaſi ſpaſmum vel etiam flatulentiam partibus his nervoſis inducere poſſunt. Notum vero eſt, per ſpaſmos valde comprimi vaſa, ut libero ſanguinis circuitu præpedito ille impetuoſe ad alias partes urgeatur, unde vaſorum nimiæ diſtenſiones & apertiones fiunt. Quare etiam non mirum eſt, in vomitu cruento & ſic dicto morbo *Hippocratis* nigro, ruptis vaſis brevibus et ilei, quæ ambo tenuiſſimis membranis tecta ſunt, in ventriculi et inteſtinorum cavitatem cruorem effundi, quod tanto facilius fit, quanto obſtructio et infarctus in liene et dolor lateris ſiniſtri tenſivus,

qui

qui non tam lieni, ſpaſmi & doloris experti, quam potius colo adſcribi debet, familiarius hiſce malis jungi ſolent.

§. XVI.

Quando ſanguis copioſior in fœminis ſingulis menſibus per uteri vaſa non recte depletur, nimia ejus in corpore fit accumulatio atque vaſorum, quæ membranas inveſtiunt, etiam inteſtinorum, ventriculi, ſpinalis medullæ, imo cerebri a ſtagnante ſanguine diſtenſio & fibrarum nervearum preſſio, unde vehementes in hiſce partibus fiunt ſpaſmi, dolores, convulſiones, nervorum diſtenſiones & graviſſima alia pathemata, hyſtericis perquam familiaria.

Scholion.

Si enim ob vaſa uterina nimis tenuia et anguſta, vel etiam illa obſtructa aut infarcta, aut ſpaſmo conſtricta, menſtrualis deficit aut minuitur purgatio, ſanguis ad interiora regurgitat, et vel in viſceribus abdominis nimios parit infarctus, vel membranoſas et nerveas partes ad vehementes ſpaſmos concitat, qui totam demum œconomiam motuum ſanguiniſque liberum circulum atque ſaluberrimas excretiones nunquam non turbant atque pervertunt, unde plura et graviſſima mala a menſium retentione fieri compertiſſimũ eſt.

§. XVII.

A tardiori ſanguinis ex plethora per univerſum corpus & maxime per abdominis viſcera progreſſu longæ & difficiles ægritudines, ut ſcorbutus, cachexia & variæ hydropis ſpecies naſci ſolent, idque fit maxime ab hepate, liene, pancreate, & meſenterii atque omenti vaſis ac glandulis infarctis, obſtructis, induratis, ut inciſiones corporum poſt mortem teſtantur, unde læſo harum partium officio ſanguis nec bene miſcetur, nec bene depuratur, ſed potius craſſus, impurus & corruptus evadit.

Scholion.

Nullæ infimi ventris partes ex tam innumerabili vaſorum copia conſtructæ ſunt, quàm hepar et lien. Et quia non ſatis validis motricibus et nerveis fibris inſtructæ ſunt, non mirum eſt, eas ſæpius a nimio ſanguine mirifice inque ampliſſimam molem diſtendi, obſtrui et indurari. Et quia totum pancreas glanduloſum eſt, et exiliſſima in omnibus glandulis, quarum ingens copia in meſenterio eſt, ſunt vaſa, quæ ob ſtupendam parvitatem facile poſſunt obſtrui, eas itaque tardiori ſanguinis progreſſu facile indurari et ſchirrhoſas fieri poſſe, non mirum eſt. Jam quum liberior lymphæ circuitus unice a ſanguinis circuitu dependeat, iſque valde imminutus et præpeditus ſit in ampliſſimo hepatis viſcere, non difficulter concipi poteſt, quomodo ex tam lento in hoc aliiſque imi ventris viſceribus ſanguinis progreſſu et ſtagnatione lympha ſeparetur et copioſius in lymphatica vaſa ingrediens tandem illa nimium diſtendat ac rumpat. Quod vero pedes tam frequenter obnoxii ſint tumoribus oedematoſis, id maxime propter hanc cauſam fit, quia tardior ſanguinis per has partes extremas et remotas a corde eſt curſus et recurſus per venas, ob ſitum perpendicularem et erectum, admodum difficilis, unde ex ſubſiſtente ſanguine ſerum facillime ſecernitur omneſque poros ac tubulos ibi implet atque occupat.

§. XVIII.

Ob nimiam quoque redundantiam ſegnior ſanguinis progreſſus & inde facta major ejus craſſities non modo in parvis vaſis ea obſtruendo morborum dat fovetque cauſas, ſed in ipſa quoque cordis cavitate ejuſque vaſis majoribus non raro mirabiles quaſdam coagulationes, ex meris fere membranis ac fibris coalitas, duras, indiſſolubiles, ſæpius ingentis molis, quæ vulgo polypi nominari ſolent, ingenerat, quæ pernitiales longarum & inſanabilium non tam infrequenter ægritudinum cauſæ & comites exiſtunt.

§. XIX.

In iis, qui ſublata morte extin-

guuntur, aut apoplexia, ſuffocativo catarrho, aut aſthmate convulſivo cum pectoris hydrope vitam finiunt, quandoque etiam, qui ex hæmoptyſi, pleuritide, aſthmate hydropico extinguuntur, inſignis magnitudinis polypi, cor vel pulmonalia vaſa occupantes, reperiuntur.

Scholion.

Vel unicum id illuſtre exemplum polyporum abunde nos edocere poteſt, inſpectionem cadaverum, morbis difficilibus præſertim chronicis mortuorum, medicinalem artem & maxime doctrinam de morbis, eorumque cauſis & ſedibus inſigniter promovere & maximam lucem illi adferre poſſe. In veterum monumentis nulla polyporum mentio reperitur, quia parcior vel plane nulla poſt mortem facta fuit corporum inciſio & inſpectio, cum tamen teſtantibus, quæ noſtris temporibus fiunt, ſectionibus in omni fere difficili & gravi morbo non tantum in corde & annexis venis atque arteriis, ſed & ultra in cerebri finibus, in uteri aut iliacis vaſis, quandoque ejuſmodi concrementa & coagula membranacea reperiantur.

§. XX.

Experientia compertum habemus, polypos maxime generari in corporibus ſpongioſis, ſanguine copioſo turgidis, vitæ ſedentariæ addictis, & qui vino vel vini ſpiritu ſupra modum ſe ingurgitant, ceterum parcius bibunt, nec potus facile tenues vel aquam adſumunt. Novi quoque eos ſubito productos in iis, qui valde frigidam & largiorem potionem in corpus calidum adſumpſerunt, item in fœminis ex menſium retentione, ſi lacticiniis & acidis nimium delectatæ fuerunt.

Scholion.

In ſanguine humano plures dari glutinoſas, terreas & limoſas non ſolubiles partes, jam ſupra oſtenſum eſt, idque ad oculum patet, ſi exſiccatus aquæ calidiſſimæ infunditur, tunc ſolvitur quidem ſubtilior ejus terrea, ſulphurea, ſallina portio, ſed remanet fuſca & glutinoſa; quæ omnem reſpuit ſolutionem. Si quando igitur hæc limoſior ſanguinis pars vel propter tardiorem progreſſum ac quietem, vel ob admixtum acidum, ſpirituoſum, aut valde frigidum, a reliquo ſanguine ſecedit ac ſeparatur, & fortiori facto vaſorum appulſu atque compreſſione partium arctiſſime compingitur, dura ejuſmodi corpora emergunt, quæ vaſa obſtruendo inæqualem ſanguinis motum efficiunt, vel vaſa majora claudendo univerſi ſanguinis curſum ac circulum penitus ſiſtunt. Haud fallacia vero præſentis polypi indicia ſunt ingens circa præcordia anguſtia cum magna difficultate ſpirandi, vehemens cordis palpitatio, pulſuum inæqualitas, vel etiam intermiſſio, & frequentior lipothymia: quæ ſymptomata maxime a motu ſanguinis, quacunque ex cauſa aucto, exaſperari ſolent.

§. XXI.

Plethora quoque & ex hac tardior factus ſanguinis circuitus primum quaſi ad impuritatem & cacochymiam ponit fundamentum. Recte enim *Hippocrates Libr. de ſanitate tuenda ad Mæcenatem: ſanguis, cum abundat, valetudinem vitiat, quia bilis acida & amara & pituita, imo ſanies naſcitur.* Nam quo lentior eſt ſanguinis curſus, eo minus ille in tenuiſſimas partes dividitur atque diſcerpitur, eoque ſpiſſior & tenacior evadit. Quo vero tenacior eſt, eo plus infarcit & obſtruit vaſa & excretoria, quæ ſanguinis impuritatibus ſecernendis inſerviunt. Quo major vero horum obſtructio, eo copioſior impuritatum in ſanguine emergit proventus.

§. XXII.

Impuri & non bene mixti ſanguinis indicium eſt, ſi is e vena extractus nimis aquoſus eſt, qualis in hypochondriacis, lienoſis & cachecticis apparere conſuevit, item ſi nigricans & pici liquidæ ſimilis, uti in melancholicis, vel ſi in ſuperficie ſpiſſam

Digitized by Google

inſtar glutinis vel corii cruſtam habet, uti in ſcorbuticis, & qui inflammatione interna laborant, vel ad eam diſpoſiti ſunt, item ſi ſerum nimis flavum ac bilioſum eſt, uti in ictericis.

§. XXIII.

Duplicis vero generis cacochymiam in vaſis eſſe ſtatuendam, non adeo mihi videtur improbabile. Altera quidem ſubito fit, & facilius quoque tranſit ac diſcutitur, atque ex alvi & tranſpirationis neglectu ducenda eſt, & ad febres, morbos acutos & epidemice graſſantes facillime diſponit inque iis locum habet. Prodeunt porro ex hac rheumatiſmi, catarrhi, febres catarrhales, tuſſes, diarrhœæ, eryſipelata & multiplicis formæ aliæ febres. Altera pertinacior firmiores radices in viſceribus ex excretoriis obſtructis habet, & a tardiori ſanguinis & lymphæ motu pullulat, neque tam facile removetur, & chronicarum maxime paſſionum parens eſt.

Scholion.

Obſtructo vel infarcto hepatis viſcere ſanguis a ſulphureis & ſalinis aduſtis particulis, quæ bilem conſtituunt, non probe depuratur. Si vero renes ſui muneris obliviſcuntur, ſerum multis ſalibus excrementitiis fixioribus tartareis imbuitur. Per lienem mere vaſculoſum, ſi ſanguis minus libere ob infarctum vel obſtructionem tranſit, craſſitiem & viſciditatem contrahit, qua fit, ut ſecretoriorum & excretoriorum vaſculorum ſtupendæ parvitatis meatus, qui ſunt in glandulis, pertranſire amplius nequeat. Obſtructis vero hac ratione glandulis, vel plane induratis, & liberiori lymphæ circulo impedito, ipſa ſtagnationem, aceſcentiam & vappiditatem in vaſis concipit.

§. XXIV.

Alia adhuc datur cacochymiæ, ſive magnæ in ſanguine impuritatis quæ ſubito gignitur, ratio, quæ a validiori ejus per cordis & arteriarum motum auctiorem impulſu, attritu & commotione oritur, quemadmodum id clare apparet in omni febre, in qua temperatus & bene mixtus ſanguis ſolo motu, tam progreſſivo, quam inteſtino auctiori, interpoſito aliquot dierum ſpatio, tam impurus reddi poteſt, ut compluribus ſalſis, ſulphureis, viſcidis partibus refertus ad nutritionem & omnes actiones ſecundum naturam præſtandas penitus ſit ineptus.

Scholion.

Motus ſolidorum in fluida vehementior, qualis eſt febrilis, blandam & gelatinoſam ſanguinis craſin & conſiſtentiam valde reſolvit, adeo, ut e vena emiſſus ſæpe coccineus & flammeus inſtar coloris floris cardinalis appareat, adeoque nec frigefactus in gelatinam abeat, nec in aquam calidam infuſus bombyciformes floccos deponat. Eſt itaque febrilis motus medela quidem ſanguinis tam copioſi, quam craſſi ac tenacis optima, ſed tamen valde impurum eum reddit, adeo, ut præcipua ejus pars in excrementa colliqueſcat. Unde non tantum corpus & vires conſumuntur, ſed & urinæ ingentem quantitatem viſcidæ, mucidæ, ſalſo-ſulphureæ materiæ, quæ fundum petere ſolet, evehunt; ſudores glutinoſi, pingues, acidum ſpirantes prodeunt; ex alvo copioſa bilioſa & fœtida, licet parum cibi aſſumtum fuerit, quotidie ejiciuntur. Quæ excrementa ſi non ſecedunt, ſed intus cohibentur, certum novi morbi prodituri indicium eſt. Opera itaque danda eſt, ut ſemper, ſi febris impetus ceſſat, vel ſi ex toto quieſcit, impuritates illæ, a febre intus productæ, per emunctoria probe eliminentur, quæ præcipua medicorum in convaleſcentibus a febre debet eſſe cura.

§. XXV.

Nihil vero tam prompte impuritatem & corruptionem ſanguini inducit, quam tardior humorum circuitus & progreſſio, ſi ſanguis præ-

Digitized by Google

ſertim circa viſcera abdominis ſtagnat, vel lympha ob glandulas obſtructas in vaſis lymphaticis moram trahit & ſubſiſtit.

§. XXVI.

Quodſi ſanguis & humores ſtagnationem ſubierunt, inteſtino calore agitati in corruptionem proclives fieri incipiunt, idque maxime fit, ſi vaſis uteri obſtructis menſes non feruntur, & ſanguis diutius illis inhæret, item ſi ipſi conſuetus per venas hæmorrhoidales exitus præcluditur.

Scholion.

Sola quiete & calore externo aquam ſimplicem, brevi interjecto tempore, fœtidiſſimam contrahere poſſe putredinem, inter alia ſatis vulgatum, notum ac domeſticum documentum exhibet aqua illa, quæ in deſtillatione ſpirituum vel aquarum ex veſica refrigerationis fine in vaſe ligneo, per quod canalis ſtanneus pertranſit, aliquot dies continetur, tunc ob calorem non ſolum inſigniter turbida fit, ſed & peſtilentem fœtorem contrahit. Hinc mirum non videtur, ſincerum ſanguinem ſtagnatione diutina in vaſis inclinare in corruptionem, cumque ſola quiete in fœtidiſſimam putrilaginem diſſolvi, id quod apparet maxime in ſphacelo. Quapropter haud temere pronuntiamus, ſanguinem & humores, qui ex valde corruptibili & aliena, ſibique diſſimili materia conſtant, eo magis ad corruptionem tendere, quo tardior eorundem per vaſa corporis humani motus atque progreſſio eſt.

§. XXVII.

Datur itaque impuritas humorum putrida, quæ omnium teterrima eſt, & peſſimi genii morbos excludit, eoſque malignos tam acutos, quam chronicos reddit, quos inter merito ſcorbutus eminentioris gradus referri debet.

Scholion.

Scorbutus eſt maxime malum endemium, ex ingenti ſanguinis & humorum corruptione enatum, ortumque ſuum maxime debet pravis ingeſtis, duris nempe, acidis & ſalſis cibis, aeri humido & vappido, item vacuationibus præſertim ſanguinis per menſes & hæmorrhoides varias ob cauſas imminutis, unde propter tardiorem ſanguinis progreſſum & retentionem excrementitiarum ſordium humores tum ſalinam, tum viſcidam & putridam dyſcraſiam induunt, quæ deinceps variis exulcerationibus, maculis, puſtulis, atrocibus doloribus & depravata nutritione ſeſe prodit, & necem interna viſcerum corruptione vel ſphacelatione externarum partium infert; quare ſcorbuticorum ſanguis plerumque plumbeus & viridis ac fere putridus deprehenditur, teſte *Eugaleno de ſcorbuto pag. 70.* id quod vel ipſo plebis judicio ſubinde confirmatur, cum ſanguis hiſce coloribus tinctus ex ſectis venis prodit. E ſcorbuticorum gingivis ſanguinem fœtentem profluere, vulgatum itidem eſt & nemini ignotum.

§. XXVIII.

Non ſolum ſanguis, ſed & lympha vel propter virulentum miaſma admixtum, vel ob glandulas & vias obſtructas motus progreſſivi expers; ſummam internam contrahit putredinem, quæ graviſſimorum morborum, cujuſmodi ſunt lues venerea, lepra, elephantiaſis, herpes, ſcabies maligna, fœcunda mater eſt, & ſerpentibus ac malignis exulcerationibus variis æque ac vitiata nutritione viriumque plenaria dejectione abunde ſe manifeſtat.

Scholion.

Maximam ineſſe iſtis morbis humorum corruptionem, inter alia clare teſtatur eorum ſanguis e vena miſſus, qui in lue venerea, teſte *Foreſto Lib. 6. pag. 72.* corruptus, viſcoſus, fibris deſtitutus deprehenditur, inque lepra grumoſus, aduſtus feculentus, lenticuloſus, imo arenoſus, vel etiam verminoſus obſervatur. Qua de re legi poteſt *Camerarius in Sylloges Memorabilium Cent. 19. 36.* item *Kircherus in Mund. Subterran. Lib. XII. Sect. 1. Cap. 10. & Sect. 2. Cap. 7.*

Digitized by Google

§. XXIX.

In cutis vitiis, quæ a ſuccorum impuritate & acrimonia oriuntur, frequenter obſervavimus glandularum tumores, inſtar globulorum ſub cute, vel etiam inter muſculorum interſtitia in artubus hærentes, quibus prius non diſpulſis morbus nullo fere artificio expugnari poteſt.

Scholion.

Ejuſmodi tumores inſtar majoris piſi duros & glanduloſos non modo circa collum in tinea capitis, in lippitudine & acri defluxione oculorum, ſed & in pedibus & manibus in maligna, et ſæpius recidivante ſcabie, in purpura quoque chronica atque in pedibus, ubi malleolos occupabant ulcera, ſæpius vidimus et tactu cognovimus, neque umquam ad ſanitatem perduci poterant hi morbi, niſi prius his tumoribus diſcuſſis et diſparentibus; ſiquidem glandulæ, quæ e conglobatarum numero ſunt, lymphæ motum fibrarum nervearum ſtrictura promovere debent, adeoque ſi intumeſcunt, ſatis clare denuntiatur, progreſſum lymphæ in his locis eſſe interceptum, unde illa in corruptionem et acrimoniam abit, atque eroſionem et defœdationem ulceroſam cutis cauſatur.

§. XXX.

Purpura, noſtris temporibus admodum familiaris, rubra & alba, chronica & acuta, maligna & benigna, lymphæ a naturali craſi deflectentis, vel inſigniter corruptæ ſoboles mihi identidem videtur, neque ſi acutis vel ſtatim in principio accedit, vel in declinatione ſupervenit, periculo vacat.

Scholion.

Purpura chronica, ſcorbuticis, hypochondriacis et iis feminis, quæ menſium defectu et alvo adſtricta laborant, admodum familiaris, raro perfecte curatur, quin potius curata ſæpius regeneratur et revertitur. Vidi ſæpenumero, eam reſuſcitatam fuiſſe diuturno mœrore, vel alio gravi animi affectu. Et certe radicitus auferre hunc morbum non exgui operis res eſt, neque mediocrem exigit prudentiam atque obſervationem; difficulter enim glandularum obſtructiones reſerantur et lymphæ circulus reſtituitur. Pejoris vero naturæ eſt ea purpura, quæ puerperarum morbis, vel acuta febre decumbentibus ſupervenit, quoniam tunc majoris impuritatis ſoboles eſt, quæ in puerperis numquam non eſt manifeſta, et plerumque in ſtatu graviditatis contrahitur. Quæ tandem purpura demum febribus acutis ſupervenit, ea partim ab excrementis, ob alvum adſtrictam diutius retentis, billioſis et ſalivalibus, partim etiam ab humoribus effœtis, balſamica ſua vi a nimio febrili æſtu orbatis, et circa viſcera abdominis ſtagnantibus et computreſcentibus, incunabula ſua trahere mihi videtur.

§. XXXI.

Humores quoque lymphatici diuturniori mora & ſtagnatione ſummam ſæpius acrimoniam cauſticam contrahunt, quæ in ſcorbuticis maxime deprehenditur, ubi moleſtiſſima procreat ſymptomata.

Scholion.

Ab hac acrimonia dolores artuum vagi, fixi, defluxiones acres, ſalſæ, erodentes, ſitis inexhauſta, cholera, diarrhœa, eroſiones ventriculi et inteſtinorum et peſſimæ exulcerationis ſpecies, febres quoque cholericæ bilioſæ derivari poſſunt. Mirabile exemplum corroſivi ſanguinis redditi, ut ab una guttula veſica in cute excitata fuerit, refert *D. Lebenwald in Miſcell. Natur. Curioſ. Dec. 2. Ann. 2. Obſerv. 107. Sennertus de Conſenſu & Diſſenſu Lib. 1. Cap. 16.* refert, ſcorbuticum fuiſſe, cujus ſanguis naribus emiſſus tam acris fuerit, ut linteamina, quibus exceptus fuerit, corroderet. *Bonetus in Medic. Septentrion. Part. 2. Libr. 2. Sect. 22. Obſerv. 2.* urinam ſcorbutici lintea corrodentem annotavit. Lac corroſivum vidit *Wolfius in Miſcell. Naturæ Curioſorum Dec. 2. Ann. 8. Obſerv. 72.* Plura allegata loca vide in *Diſſert. noſtra de generatione ſalium morboſorum.* Eſt enim tota ſcorbu-

Digitized by Google

ricorum natura ſalſifica; nam ſi excrementa biliosa ſulphureæ alcalinæ indolis, quæ per alvum excludi debent, ſi ſalina tartarea fixioris naturæ, quæ urina evehuntur, ſi ſubtiliora, quæ per cutem tranſeunt, maxima ex parte remanent in ſuccis, & poſtea ſalia ex alimentis ſalſa, acida & diverſi generis alia admiſcentur, non mirum eſt, pro varia horum unione intimaque combinatione eorumque inteſtina inter ſe agitatione diverſi generis & naturæ ſalia ſumma acria et cauſtica quoque ingenerari.

§. XXXII.

Quum origo impuritatum, ſive ſalinæ, ſive ſulphureæ ſint, primo ad tardiorem ſanguinis & lymphæ progreſſum, deinde ad obſtructiones, ſeu pravum emunctoriorum ſtatum vel defectum excretionum referenda ſit, liquidiſſime conſtare arbitror, ea remediorum genera depurando ſanguini eſſe accommodatiſſima, quæ circulum ſanguinis promovent, quæ excretiones per univerſum corpus liberas & expeditas efficiunt, & quæ materiam evacuationi idoneam reddunt.

Scholion.

Non ignotum eſt, quanta in materia medica remediorum ſilva ad ſanguinem purificandum proponatur, dum quædam ſal acidum, acre, ſalſum, vel tartareum invertere & præcipitare, quædam ſulphur peregrinum figere, cauſticam materiam demulcere, involvere, vel viſcidum incidere dicuntur, quum tamen nihil quicquam fere hujus habeant facultatis, neque etiam hariolari liceat, quomodo tam exigua medicamenti quantitas univerſum ſanguinem aggredi atque immediato contactu, quidquid vitioſi ipſi inhæret, corrigere vel emendare poſſit. Sed potius cenſemus, ipſa ſuffragante experientia, a peſſimæ indolis impuritatibus ibi collectis maſſam ſanguinis & humorum non rectius, quam per alvinas purgationes & per diaphoreſin moventia, interpoſitis vicibus ac diutius uſurpata liberari.

§. XXXIII.

Obſervationes practicæ docent, fœminas, ſi menſium defectu laborant, & viros, quibus hæmorrhoides conſuetæ non bene fluunt, inter alia plura vitia in partibus externis varias exulcerationes, quæ cutim defœdant, puſtulas, eroſiones & tumores mali moris pati, quæ omnia, niſi in ordinem ſanguinis fluxiones redactæ fuerint, ægre aliis remediis tolluntur.

Scholion.

Hippocrates lib. 6. Epid. Comment. 3. & ad finem *lib. de Humorib.* utilitatem hæmorrhoidum plenius recenſet, ubi dicit, hæmorrhoides non ſolum ſolvere melancholicos affectus, ſed & tubercula, puſtulas, furunculos, vitiligines, denique omnia, quæ habent melancholicum humorem, aliis humoribus permixtum. Nam certe vero eſt valde ſimile, ſanguinem, ſi vel in uteri pampiniformibus & intortis vaſis, vel in meſeraicis quaſi incarceratus & immotus diu perſiſtit, a naturali ſua dulci & gelatinoſa indole deflectere, & ſalſam putridam naturam induere, unde ſenſim paulatimque univerſa ſanguinis & humorum maſſa a corruptione inficitur. Et tum, ſi quis, ut bene monet *Hippocrates lib. 6. Epid. ſect. 7.* impurgatus labori ſe dederit, ulcera erumpunt, quod etiam fieri ſolet poſt omnem validiorem ſanguinis, etiam per medicamenta, commotionem. Ita enim ſordes ſalinæ ad partes externas feruntur, quæ aqueis partibus per auctam tranſpirationem diſſipatis acriores redditæ cauſticam & cathæreticam naturam exerunt. Ex quo patet, quam ſalutiferum in omnibus gravioribus cutis vitiis ſit, ſolennes ſanguinis vacuationes in ordinem redigere.

§. XXXIV.

Peſſima igitur ſtatus corporis plethorico-cacochymici eſt conditio, quippe non modo omnibus morbis tam acutis, quam chronicis patet, ſed eos etiam deteriores reddit atque effe-

Digitized by Google

effectum remediorum & ſpem medentium plerumque eludit.

Scholion.

Si quando morbus epidemius, etiam per ſe non adeo exitioſus, in corpus impurum & repletum incidit, certe non careret periculo. Vehemens animi commotio, ut terror, ira, mœſtitia, lethalem ſæpius in ejuſmodi corpore producit effectum. Frigus paulo acrius admiſſum mirifice officit, & omne, quod valide commovet, remedium, ſive ſit purgans, ſive emeticum, aut mercuriale, vel fortiter ſudorem movens, ſive balneum præcalidum, in plethorico cachochymicis graviſſima concitare mala ſolet, maxime vero iis infenſa ſunt medicamenta, quæ adſtrictivæ ſunt facultatis, quæque opium recipiunt. Atrox dolor & ſpaſmus, ſi ejuſmodi detinet corpora, producit ſæpe alias ægritudines, quæ funeſtum habent eventum. Felicem itaque eum habeo medicum, cui cura ejuſmodi corporum non adeo frequenter committitur, parum enim arte ſua proficere poterit.

CAPUT IX.

De genuinis corpora a morbis præſervandi præſidiis.

§. I.

PRæcognitis ſic atque recluſis veris morborum, qui homines infeſtant & vitam præmature tollunt, fontibus atque originibus, in facili nunc atque proclivi erit, rationem atque remedia opportuna invenire, quibus primis morborum initiis eorumque generationi occurrere poſſimus, quod præcipuum & deſideratiſſimum omnium fere hominum votum eſt.

Scholion.

Profecto nulla pars artis noſtræ tam claris & evidentibus nititur principiis & fundamentis, neque ulla ita in medici poteſtate eſt, quam ea, quæ conſtantem & meliorem valetudinem ac certam longæ vitæ ſpem promittit, utpote, ſi animi vim & motum exceperis, morborum initia ex levibus, manifeſtis, externis & mere phyſicis cauſis paulatim pullulant, increſcunt & vim acquirunt. Quicunque itaque tum ex obſervatione atque experientia diligenti & accurata, tum ex vera & clara theoria omnium earum rerum, quibus homo uti ſolet, ſalubrem & inſalubrem vim, naturam ac poteſtatem accurate novit, & quomodo plures cauſæ invicem junctæ ad producendum quendam morbum concurſent, intelligit, is certe magno ſtudio atque cura eo eniti poterit, ut apta remedia inveniat, quibus graviſſimas ægritudines & dolorem & moleſtias triſtiſſimam mortem minantes, feliciſſime ſub divina gratia avertere poſſit. Nam ſicuti omnium rerum difficilium principiis ſemper facilius obſiſtere licet, quam ea, quæ læſa ac vulnerata ſunt, redintegrare; ita multo certius & expeditius eſt, morbis in principio occurrere, quam ſi corpus jam a morbis infeſtatum vel victum jacet. Tunc profecto difficile, vel prorſus extra poteſtatem medici eſt, remedia morborum cauſis removendis apta invenire.

§. II.

Supra jam ſatis evictum & demonſtratum eſt, ſub eutonia partium ſolidarum & moderato ac libero humorum circulo ac ſufficientibus excretionibus & vitam & ſanitatem atque integritatem corporis & animi ſalvam perſtare atque incolumem, omniſque generis ægritudines in perverſo ſolidorum motu fundari, & ex male ingeſtis & excretis oriri: Ex quo utique clarum fit ac perſpicuum, omnem præſervandi rationem maxime in eo poſitam eſſe, ut ea conquiramus remedia, quæ motum ſolidorum & fluidorum æquabilem & liberum, omneſque excretiones integras & illæſas conſervant.

§. III.

Superioribus ſatis abundeque oſten-

Digitized by Google

ſtenſum eſt, tardiorem ſanguinis progreſſum per univerſum corpus & maxime per viſcera abdominis, corpus multis & valde impuris humoribus replere, & retardatas tam ſolennes ſanguinis, quam eas, quæ fiunt per tranſpirationem & alvum, evacuationes morborum epidemiorum, acutorum & chronicorum, matres eſſe fœcundiſſimas. Opera igitur danda eſt, ut omnibus modis evitemus ea, & maxime, quæ ad ingeſta & aeris uſum pertinent, quæ ullo modo humores augere, eos intemperatos reddere, tardiorem ſanguinis progreſſum facere & excretiones impedire poſſunt.

§. IV.

Quum libero ſanguinis progreſſui & ab eo pendentibus ſalutaribus excretionibus nihil magis adverſum ſit, quam ſanguinis & humorum copia ac craſſities, ideo ea inquirere & ſibi quam maxime ab iis cavere non modo ſanus, ſed maxime etiam natura imbecillis debet.

§. V.

Immodicus & intemperatus cibus uti morbis amplam materiam & occaſionem præbet: ita modicus ac temperatus & vires & ſanitatem optime tuetur, & ſecuriſſima via eſt ad vitam ſanam & longam perveniendi.

Scholion.

Ad alimenta intemperata & noxia, præſertim copioſius ſi ſumantur, omnia dulcia, dura, pinguia, acida, acerba, viſcida, & quæ ægre coquuntur & diſſolvuntur, item nimis acria, aromatica, calida & ſpirituoſa pertinent. Quæ bonos vero & naturæ amicos ſuccos probent, ſunt omnis panis & carnium, præſertim juniorum animantium, genera, & maxime omnium ova ſorbilia. Quæ cuncta & bonum chylum & bonum præbent ſanguinem, ac nunquam, niſi nimia quantitate, in ſano ſtatu nocent.

§. VI.

Homo ordinarie, ſive robuſtus, ſive imbecillis ſit, plus adſumere ſolet alimenti & plus etiam ſanguinis generat, quam ipſi ad motum vegetum & nutritionem neceſſarium eſt, & quam natura ferre, ſubigere & regere poteſt. Et quia in ejuſmodi nimia ſuccorum redundantia primum deſtructæ valetudinis fundamentum ſitum eſt, hinc nimiam ſanguinis & ſuccorum in venis repletionem & probe indagare & inter initia ſtatim removere oportet.

§. VII.

Si quis itaque a nimio adſumpto potu & cibo & imminuto labore ac motu corpus grave & laſſum, ad motum ineptum, & venas ſimul turgidas atque inflatas ſentit, præſtat ſtatim variis remediorum generibus huic plenitudini occurrere, eaque adhibere, quæ eam demant ac minuant.

Scholion.

Hoc in numero eſt primamque laudem meretur abſtinentia, ubi parum, vel nihil adſumit homo in cœna, vel per totum diem; nam nihil æque corpus a morbis vindicat, quam tempeſtiva abſtinentia. Deinde victus quædam mutatio eſt inſtituenda, & plenus ac lautus in tenuem vertendus, ideoque ad tempus a carnibus, & quæ ex genere ac familia animantium ſunt, abſtinendum eſt, & potius cibi ex vegetantibus ſumendi, modo ventriculus eos ferre poſſit, & aqua vel ſola, vel dulcis vini & ſpirituoſi miſcela bibenda, tum etiam motum & exercitationem vel laborem corporis augere oportet. Nam motus prudenter & cum debita obſervatione adhibitus omnia alia remedia præſervatoria longiſſime ſuperat, quia non modo circulum ſanguinis augendo minuit humores & tranſpirationem reſtituit, ſed & craſſum ſanguinem reſolvit & vires adjicit. Debet autem motio fieri non poſt, ſed ante cibum & ſemper peracta concoctione.

Si

Digitized by Google

§. VIII.

Si quis ejuſmodi remediis, quæ minuunt humorum copiam, uti detrectet, & nimia vaſorum plenitudo tardiorque ſanguinis circuitus præſentia mala minetur, tunc præſtat, quantocyus fieri poteſt, plethoram ſolvere, idque optime fit ſanguinis miſſione, quæ ſtatim ejus motum liberiorem reſtituere incipit, adeo, ut etiam excretiones, ſanguine ſuperfluo detracto, melius, quam antea, ſuccedere, obſervatum fuerit.

Scholion.

Non ſemel, ſed iterum & aliquoties obſervavi in corporibus ſanguine valde repletis ſegniorem alvum, cutem aridam, urinæ fluxum parciorem, & imminutum quoque menſium fluxum, ubi mox a ſanguine emiſſo alvus fluidior factus eſt, fecibus valde bilioſis prodeuntibus, ob liberiorem jam bilis in hepate ſeparationem & adfluxum ad inteſtina factum; urina quoque fluxit coloratior & copioſior, ſomnus contigit placidior & corpus poſt motum liberius ſudavit. Neque obſcurum eſt, ſed ſatis etiam vulgo compertum, ſecta ante tempus menſium vena liberiorem eorum fluxum fieri. Magna itaque ſunt illa beneficia, quæ ex venarum inciſione prudenter adminiſtrata in valetudinem hominis redundant. Optimi vero ſucceſſus indicium ex pulſuum magnitudine & robore a ſecta vena aucto deſumendum eſt, eo quod magnitudo pulſuum ſanguinis progreſſum & circulum auctiorem factum ſignificet.

§. IX.

Quam egregium vero adverſus multos morbos avertendos præſidium eſt in venæ ſectione opportune inſtituta, tam magnam quoque vim nocendi habet eadem, improvide ac inconſiderate adminiſtrata. Plures ſæpe noxas ſanguinis detractionem excipientes animadverti, dum quidam in magnam corporis laſſitudinem & gravitatem inciderunt, ſomno facto inquieto, atque a ſumpto cibo male ſe & anxie habuerunt, alii in gravedines cum febricula quadam inciderunt. Quidam rheumatiſmos, ſive acerbos & pertinaces dolores in artubus paſſi ſunt, quidam lentas febres inde ſibi contraxerunt, quod maxime obtinet in corporibus ſpongioſi habitus, quæ venis tenuibus & anguſtis referta ſunt, & ubi non tam ex nimia ſanguinis plenitudine, quam ex defectu virium in partibus ſolidis humorum tardior eſt progreſſio. Deinde ſi autumno vel vere cœlum diu humidum & frigidum regnat, idque poſt venam ſectam incidit, vel etiam ſi cibi non concoctu faciles adſumuntur. Cohibita enim hac ratione tranſpiratio longe pejorem ſtatum corpori, quam antea fuit, infert, & facilis fit ad febres vel etiam defluxiones diſpoſitio.

§. X.

Tutiſſime venæ ſectio inſtituitur circa exitum Februarii & medio Septembris, ſi tempeſtas eſt conſtans, non adeo mutabilis, ſique tempus ſerenum & venti orientales dominantur. Deinde, ſi corpus probe ab aere frigido & humido defenditur, & cibi concoctu faciles, & alimenta, quæ tranſpirationem juvant, adſumuntur. Tertio, ſi minor ſemper quantitas e corpore ſpongioſo, quam e macilento, vaſis copioſioribus inſtructo, extrahitur.

Scholion.

Duo utique mittendi ſanguinis præcipua capita veluti ſcopi ſunt, vaſorum magnitudo & turgeſcentia viriumque robur. Nam ubi hæc adſunt, confidenter ſanguinem detrahere licet. Neque hic ætas ſenilis obſtat; nam firmis ſenibus ſanguis tam præſervandi, quam curandi fine utiliter & bono ſucceſſu mittitur. Ubi vero vires ſunt ſubinfirmæ, licet ætas ſit juvenilis, appetentia & concoctio minuta, præſtat tam in cura, quam in præſervatione a venæ ſectione abſtinere,

præ-

præſertim in molli & raro corpore. Et ſanguinis quoque emittendi quantitas ex plenitudine vaſorum viriumque conſtantia a medico, ſine cujus conſilio nunquam magnum illud auxilii genus tentandum erit. Medicus enim ſi unquam, certe hic conſulendus eſt, ut vires & habitum ægri ſpectet, & ſecundum horum proportionem mittendi ſanguinis quantitatem determinet; nam certe, quam expeditum venæ ſectionis remedium eſt ad juvandum, tam promtum quoque eſt ad nocendum, ſi quis eo non recte utatur.

§. XI.

Conſultius eſt, ubi corpus molle & rarum ſanguine ac ſuccis turget ac rubicundum eſt, non adeo magnam vaſorum inanitionem per ſanguinis miſſionem moliri, ſed partem ejus & uncias aliquot ſaltem extrahere, & reliquum, quod eſt in vaſis ſuperfluum, abſtinentia, frictione, motu, vacuatione per alvum, balneis, maxime omnium vero aquarum ſalubrium uſum conſumere & diſcutere.

Scholion.

Nunquam ſalutarem reperi nimiam vaſorum depletionem in corpore ſpongioſo & raro; tranſpiratio enim facile læditur & creſcit humorum impuritas. Tutiſſimum vero eſt, præſertim ſi plethora cum cacochymia urget, portionem ſaltem ſanguinis detrahere, unde ab onere quaſi levata natura, corporis rectrix, facilius poſtea, quod reliquum eſt materiæ vitioſæ, vincere, concoquere, & quod alienum eſt, excernere poteſt, tum etiam remediorum operationes ſemper felicius ſuccedunt & maxime aquæ ſalubres facilius per emunctoria tranſeunt.

§. XII.

Cum ſupra clarius demonſtratum ſit, morborum plurimorum, & maxime febrium, cauſas & fomites primis in viis, hoc eſt, in canale inteſtinorum, & præcipue in duodeno, vel etiam coli flexuris, ſtabulari, maxime omnium videndum eſt, ſi ab hiſce morbis nobis cavere velimus, ut hæc regio pura maneat, & nunquam colluvie ac ſentina vitioſorum humorum repleatur, quod fit, ſi intemperatos & nimios cibos fugiamus, & alvum ſatis fluidam ac mollem conſervemus, eaque maxime evitemus, quæ tonum ventriculi & inteſtinorum deſtruunt alvumque adſtringunt; maximum enim præſidium adverſus morbos a corpore arcendos in excretione inteſtinali recte ſe habente latitat. Præſtat vero ſemper alvum ſervare apertam alimentis, quam medicamentis purgantibus & acrioribus ſtimulantibus, quæ nunquam non vim inferunt ſubtiliſſimæ & valde ſenſibili texturæ inteſtinalium tunicarum.

Scholion.

Cavendum maximopere eſt a purgantibus, neque ad laxantia facile ſennata, rhabarbarina, mannata tranſeundum, ſi alimentis id fieri poteſt. Præterea in ſalibus neutris, ſi quis iis recte uti ſciat, magna latitat virtus ad promovendas excretiones alvinas; ſine omni virium *vel* digeſtionis detrimento, uti id clariſſime apparet ex thermarum & acidularum ſalubri uſu, qui nonniſi ſalibus neutris inibi contentis & inſigni aquarum ponderi ac copiæ adſcribendus eſt. Ejuſmodi quoque ſalibus neutris, quæ multum conveniunt cum iis, quæ aquis medicinalibus inſunt, utimur optimo fructu & ſucceſſu, ſi alvus muneris ſui obliviſcitur.

§. XIII.

Cibi nimis duri, acidi, adſtringentis facultatis, item lacticinia, opera piſtoria, ex potulentis cereviſiæ feculentæ, valde frigidæ potiones, ex medicamentis omnia adſtringentia, opiata, purgantia, inteſtinorum motum & tonum naturalem mirifice pervertunt ac turbant; igitur omni opera, ſtudio & cu-

Digitized by Google

& cura; ſi integram ſervare velimus valetudinem, iis abſtinere convenit.

§. XIV.

Et quia ad cruditates peſſimæ indolis acidas ingenerandas primæ viæ admodum accomodatæ ſunt, omneſque fere cibi diutius iis inhærentes coaceſcere incipiunt, illæ vero & ſolidis & fluidis partibus & excretionibus valde inimicæ; prudenter, ne cruditates acidæ invaleſcant, providendum eſt.

Scholion.

Non modo in melancholicis & hypochondriacis & in feminis, ubi menſes deficiunt, ubi alvus durior & ſtrictior eſt, ubi vita ſine motu agitur; acidorum ſuccorum ſaburra in ventriculo ac primis inteſtinis ſtabulatur, ſed etiam in ſenibus, & ubi ventriculus eſt infirmus, & ob alimenta, quæ multum acidi in receſſu habent, illa colligitur. Magnum itaque ſanitatis conſervandæ monumentum in eo ſitum eſſe quiſque ſibi perſuadeat, ut a nimia quantitate eſculentorum & potulentorum, quæ acidum fovent, ut ſunt fere omnis generis vina, exceptis Hungaricis, fructus horæi, qui eminentis ſaporis acidi, ſibi temperare diſcat. Vinum magis inter alimenta medicamentoſa, quam nutrientia locum invenire, adeoque niſi cum aqua temperetur, ordinario plus nocere, quam prodeſſe, firmiter credendum eſt. Deinde quoque vinorum eſt ingens differentia. Quædam citius per alvum, per urinam & alia excretoria tranſmittuntur, nec diu morantur in ventriculo & venis & horum liberalior etiam potio non tam nociva eſt, quam ubi diutius in ventriculo vel venis retinentur, & quæ vel nimiam ſanguinis & humorum turgeſcentiam, vel acidos corrodentes humores in primis viis producunt. Magna itaque cum cautione vino utendum eſt, ne plus detrimenti, quam emolumenti valetudini inferamus. Si indicium eſt ingentis acidorum ſuccorum abundantiæ in ventriculo, ſubtiliora alcalina, ut ſunt maxime cancrorum lapides, cum oleo tartari per deliquium imbibiti, addita una vel altera guttula aniſi vel olei de cedro, egregium faciunt officium. Ceterum pilulæ amaræ balſamicæ, ſecundum Becheri & methodum noſtram paratæ, & ſingulis menſibus bis vel ter uſurpatæ, ſalibus aperitivis altero mane interpoſitis, primam regionem a copioſis ſordibus, præſertim acidis, egregie deplent & liberant.

§. XV.

Retentas in ſanguine & humoribus ob prohibitam tranſpirationem excrementitias ſalino-ſulphureas feculentias graves, maxime acutas & periculi plenas paſſiones, imo populariter graſſantes ingenerare, nihil certius eſt. Ut itaque corpus ab iis liberum maneat, maxime id agendum eſt, ut per cutem perſpiratio libera, integra ac ſalva maneat. Quem in finem probe illud ab omni frigore humido ventiſque ejus naturæ cuſtodire oportet, & nunquam illud fortiter calefactum, ſive ab aeris æſtu, ſive a morbo, animi affectu, aut a vehementiori motu, vel potu ſpirituoſo, frigidiori & humidiori atmoſphæræ mane ante ſolis ortum, vel veſperi poſt ejus occaſum objicere. Vitandæ quoque ſunt habitationes in locis humilioribus, quæ venti non perſpirant, & ubi aer concluſus & vappidus eſt, multo minus vero in his ſomnus capiendus eſt, fugienda quoque eſt ignavia, laboris intermiſſio & nimius ſomnus, item terror & mœſtitia, quæ omnia tranſpirationem mirifice retardant & fomites morboſos ingenerant.

Scholion.

Ad corporis per liberum tranſpiratum purgationem nihil præſtantius eſt convenienti motu, & exercitatione corporis, quæ omnia alia antidota & remedia adverſus morbos præſervatoria longiſſime exuperant. Veriſſima enim

ſunt,

Digitized by Google

ſunt, quæ ſcribit *Celſus lib. 1. Ignavia corpus hebetat, labor firmat, illa maturam ſenectutem, hic vero longam adoleſcentiam reddit*. Motus vero remedium etiam caute eſt adhibendum, ſiquidem corpore cibis repleto & alvo adſtricta plus nocet, quam prodeſt; concoctione vero abſoluta, mane poſt ſufficientem ſomnum, vel quinque aut ſex horis a prandio, motio inſtituenda & primo lenis ac temperata, poſtea fortior, ut corpus calidum & madidum fiat, idque in aere temperato & ſereno & poſt potionem aquæ calidæ, in qua balſamica herba infuſa fuit, ita enim majorem utilitatem adferet.

§. XVI.

Quia vero ob mutationem aeris & tempeſtatum multi morbi infeſtare conſueſcunt, prudentis medici eſt, eos per convenientia auxilia & conſilia avertere. Quare in re nos cum *Celſo Lib. 1. cap.* 10. hæc præcipimus: *Tum vitare debet homo fatigationem, cruditatem, frigus, calorem, libidinem multoque magis ſe continere. Si qua gravitas eſt in corpore, tum neque mane ſurgendum, neque pedibus nudis ambulandum eſt, neque movenda alvus, atque etiam, ſi per ſe mota eſt, comprimenda eſt.*

Scholion.

Eorum ſi rationem, quæ *Celſus* gravibus anni temporibus in præſenti loco prohibet, intueamur, vix alia occurrit, quam quod hæc omnia, quæ vires & robur corpori ſuffurantur, ut eſt fatigatio, cruditas, libido, vigilia immoderata, & quæ tranſpirationem impediendo ſordes excrementitias accumulant, ut frigus, ambulatio pedibus nudis, vomitus, purgatio, omni ſtudio & cura evitari debeant. Commendat vero abſtinentiam, & cibum ſemel de die adſumendum & modo aqua, modo vinum bibendum, quia hoc modo evitantur cruditates & tranſpiratio oppertune promovetur.

§. XVII.

Cum indubiæ ſit experientiæ, fœminarum ſanitatem a ſanguinis per uterum ſingulis menſibus fluxu & plurimorum virorum valetudinem a fluxus hæmorrhoïdalis ratione & modo decente dependere, iiſque inordinatis utrumque ſexum graviter luere; omni cura ac ſtudio maxime providendum eſt, ut hi fluxus ſalvi ſint & ordinem ac tempus ſervent, neque deficiant vel impediantur.

§. XVIII.

Ut ſolennes & ſalutares ſanguinis vacuationes in ordine conſerventur, opus eſt, ut accuratam diætam ſervent homines, præſertim circa imminens fluxionis tempus. Quare maxime iis abſtineant, quæ motum hunc naturæ ad excretiones tendentem turbare poſſunt.

Scholion.

Caveans ſibi maxime hæmorrhoidarii & feminæ circa tempus hoc ab omni acri & humido admiſſo frigore, ab omnibus induratis, concoctu difficilioribus, acidis, fructibus horæi, fermenteſcibilibus, inflantibus cibis, lacticiniis, potu frigido, ab omni gravi animi commotione, præſertim terrore & mœſtitia. Nocet etiam nimia quies corporis & ſomnus longior. Officiunt quoque ſanguinis derivatoriæ evacuationes, v. g. in brachio inſtitutæ, & omnes validæ medicinæ, item nimis ſpirituoſæ, ſed præſtat alvum blande balſamicis pilulis aperire, corpus moderate movere, & potu magis calido, quam frigido uti, pedes vero & extremas partes a frigore bene defendere, & ſanguinis curſum liberiorem pediluviis efficere.

§. XIX.

Cum in motibus vitalibus, qui corporis noſtri conſervationi velificantur, integris & ſalvis ſervandis juſta portio virium, in quibus vis rectrix & motrix totius naturæ conſiſtit, omnes fere partes impleat, viriumque imbecillitas omnibus morbis & periculis obnoxia ſit, connitendum utique omni opera ac ſtudio eſt, ut illæ foveantur & firmæ permaneant, quia non modo ſecundæ, ſed & adverſæ

vale-

valetudinis præſidia a *Celſo Lib. I. Cap.* I. rectiſſime dicuntur.

Scholion.

Si vires conſtant, & firmæ ſunt, ventriculus bene appetit, digerit & egerit, circuitus ſanguinis liber eſt, nullæ fiunt obſtructiones, nullæ motus ſanguinis retardationes, vel humorum ſtagnationes, ſed excretiones recte ſe habent, & tunc infenſa ſemper plethora & cacochymia minime gignitur.

§. XX.

Quemadmodum vires corporis, animus hilaris & deſideriis ac affectibus vacuus, uſus aeris puri, ſereni & temperati, cibus modicus & concoctu facilis, & motus proportionatus egregie tuentur, erigunt ac reſuſcitant: ita nihil eſt, quod virium ſubſtantiam magis exhauriat & corpus imbecillum funeſtis morbis objiciat, quam intemperantia affectuum, angor, mœſtitia, nimia animi intentio & fatigatio, frequentiſſima venus, aer humidus & vappidus, crebra cœli mutatio, fames, incongruus cibus, aſſidua vigilia, dolor, morbus, & nimius labor.

§. XXI.

Ad vires debiles erigendas, præſertim in imbecillibus & ſenibus, præter jam dicta & vinum optimæ notæ, ſuccurrendum etiam eſt interdum medicamentis roborantibus, quæ fibrarum languidos motus reſuſcitant; quo in numero ſunt ea, quæ blando, balſamico, ſuavi oleo & reſina pollent, & quæ ambra, ſuccinum, balſamum Peruvianum vel olea vera deſtillata aromatica ingrediuntur. Ex compoſitis vero ego ſemper optimo ſucceſſu ſal volatile oleoſum, ad mentem Sylvii compoſitum, balſamum noſtrum liquidum ſic dictum vitale, elixir noſtrum balſamicum, commendare ſoleo, ut roborandi cauſa bis vel ter in ſeptimana, mane in potu calido, vel veſperi in frigido, ſumantur. In quibus certe remediorum generibus, ſi dextre ſint præparata & etiam cum adplicentur, magna præſidia valetudinis, & ut quis ſe diu a morbis immunem præſtet, deliteſcunt.

IN-

Digitized by Google

INDEX.

A*Bortus* a terrore procreatus 95
Abſceſſus uteri unde, 40. a fortioribus emeticis coorti, 47. ex morbillis & variolis 43
Abſorbentium efficacia in avertendis morbis chronicis 209
Acacia fructus adſtringunt alvum 223
Acetum antidotis annumeratur, 112. alvum adſtringit, 223. vini optimum alexipharmacum, 118. polyſarkia laborantibus commendatur 206
Acicula deglutita quæ mala genuerit 178
Acida arcendis miaſmatibus aptiſſima 118. cur inimica corpori humano 82. 90. quibus noceant & cur. 68
Acidulæ non ſemper curant malum hypochondriacum 20. fœminis commendantur 191
Aconitum venenatæ eſt naturæ 129
Adoleſcentia quibus morbis expoſita 78
Adſtringentia interna retropellendi pollent facultate, 123. eorum indoles & effectus in genere, 222. quatenus adjuvent excretiones, ibid. fortiora appetita naturæ inimiciſſima 224. adeoque caute adhibenda. 225
Aer magna pollet vi ad immutandum corporis habitum, 25. duplex neceſſarius ad vitam & ſanitatem 229. multa continet corpori humano infenſa, 124. nocivis exhalationibus quandoque ſcatet, 154. in omnibus animantium ſuccis reperitur, 229. per quas vias ſe corpori humano inſinuet, 132. quomodo in ſanguinem venire poſſit, 229. valde frigidus & humidus cur noxius, 90. veſpertinus & nocturnus nocet, 130. univerſale menſtruum 129
Aeris natura, 162. naturam & vires noſſe debet medicus, 29. cur tanta ad vitam animantiũ conſervandam ſit neceſſitas, 25 repentina mutatio corporis inimica, 82. 236. vis in corpus humanum 29. 228
Æſtas quos proferat morbos 233
Affectus animi ſunt cauſæ morborum proximæ, 60. æque nocent, ac venena, & cur, 91. 103. cur eos gravia ſymptomata comitentur, 30. retropellendi facultate pollent. 123
Allium remedium contra dyſenteriam, 169. ex lacte coctum remedium contra vermes. 176
Alimenta, cur homini tantopere neceſſaria 196
Alimentorum naturam noſſe debet medicus, 29. ſufficiens quantitas, cur requiritur, 196. vitia quos generent morbos 195
Alephanginarum pillul. inſignis uſus 140
Aloes virtutes 138
Alvi adſtrictio a dolore dentium, 50. ex difficili dentitione, 177. a potu frigido, 172. a terrore oriunda, 95. incommoda capiti, 225. dejectio cur turbetur a diuturnis meditationibus, 30. fluxus a vermibus, 175. temere ſuppreſſus quæ pariat incommoda, 225. juſta ſucceſſio multum confert ad tuendam valetudinem, 28. ſuppreſſio plurium morborum matrix 116
Amygdala amaræ volucribus & canibus venenata 106
Amygdalarum dulcium oleum certiſſimum contra venena auxilium 113
Anaſarca a potione frigida 172
Anatomes peritia medico neceſſaria 13
Anima perperam a veteribus omnium motuum cauſa venditata, 14. 24. rationis & conſilii particeps non eſt, conſtituendum principium medicinæ, 19. ſed eſt commentum. 17
Animalia viva diſciſſa imponenda morſis a cane rabido 69
Anodina, vide *ſoporifera* & ſtupefactiva: mitiora 141
Anorexia ex nimia aquarum ardentium potatione 212. 213
Anthelminthica num tantum circa novilunium porrigi debeant. 177
Antidotum univerſale veterum 112
Antimonii vitri vis mortifera 106
Anni humidi & pluvioſi valde inſalubres, 126. tempora peculiares gignunt morbos 66
Anniverſarii morbi 77
Aphonia unde. 85. a vermibus genita 175
Apoplexia cur non adeo frequens, 82. pueris rarior, 82. a terrore oriunda, 95. cur præſentiſſimæ mortis cauſſa, 35. ex copioſius ſumpta aqua Matthioli, 214. ex pathematibus animi, 75. nonnunquam hæreditaria, 77. quandoque mercurialium progenies, 147. ſanguinea & ſpaſmodica unde, 45. ab ira vehementiori pro-

Digitized by Google

producta, 34. ſenum unde 188. 225
Apoſtematum generatio 45
Appetitus dejectio periculoſa 197
Aqua medicina univerſalis 210
Aqua ſtagnantes & putreſcentes noxia evibrant effluvia, 124. cur acrimoniam ingenerant plantis, 129. paludinoſæ leviſſimæ, 128. ardentium abuſus quam noxius 212
Arcana adverſus morbos ſpecifica non dantur 20
Argentum vivum olim annumeratum venenis, 105. nullam exerit in corpus operationem, niſi ſolutum, 144. ex quo veri veneni naturam induit, 145. ut ex communibus veneni notis patet, 146. glandulas faucium afficit & ſalivalem laticem copioſe ex iis ducit, ibid. cur tam vehementem producat in corpore humano effectum 148
Arſenica veteribus incognita, 105. ipſorum patria ibid.
Arſenicalis aqua infamatum venenum 107
Arſenicum album venenum fortiſſimum, 105. cum butyro capiti illitum funeſta peperit ſymptomata, 109
Arthritidis cauſſæ & incunabula 61. 70. 225. ab acidis 208. haud repente reprimenda 227
Arthritis benigna quomodo fiat maligna, 74. quandoque anniverſaria 76
Aſcitis ortus 49
Aſthmatum ſpaſmodicorum ſedes 16. ex potione frigida, 171. ſpaſmodicum cur rarius 82
Aſthmatum incunabula, 45. 49. 83
Atonia quid 42. quotuplex ibid. multorum morborum cauſa, ibid. glandularum, quos edat effectus, 49. ſolidorum turbat functiones 48. quæ ſpaſmos excipit plurium phænomenorum cauſa 51
Auditus gravitas apud ſenes unde 188
Auripigmentum veteribus arſenicum dictum 105. ſed peſſime pro veneno venditatur, ibid. non confundendum cum arſenico citrino ibid.
ex *Auro* parata remedia corroſiva non omni vacant noxa 160
Aurum fulminans cur tutius in pilularum, quam pulveris, forma exhibeatur, 160. ſalibus ſolutum veneni naturam induit, 159. infantibus quando pernicioſum 160
Autocratia naturæ non nimis extendenda in medendo 21
Autumnus cur adeo morboſus 233
Balnea commendantur veneno tactis. 112
in morbis contagioſis, præſertim chronicis 120. calculo laborantibus 177. frigida perſpirationem cohibent 223
Balſamica arcendis contagiis inſerviunt, 133
Balſamicorum bene temperatorum utilitas 65
Bezoardicus pulvis in principio peſtis commendatur 118
Bilis quibus corrigatur remediis, 93. atra unde ortum trahat 206
Biſtorta radix alvum adſtringit 223
Boli alvum adſtringunt. ibid.
Braſſica criſpa, Braunkohl, cur nonnunquam inficiat 170
Bruta cur minus frequenter ægrotent, quam homines 71
Bubones venerei retrogradi 85
Cachectici ſibi caveant a frigore 235
Cachexia unde 225. apud ſenes 188. & vetulas, 191. ex inſano amore 100. ex potione frigida 172. non juvatur natura, ſed ſola arte curatur, 27. cur ſenibus magis familiaris quam juvenibus, 53 ſcorbutica ubi inſanabilis, 79. ubi reſideat 48
Cacochymiæ generatio 42. 65
Cacochymici ſibi caveant a frigore, 235. pluribus morbis patent 90
Caffee infuſi uſus frequentior feminis diſſuadetur 110
Calcis vivæ vapor quænam accerſat ſymptomata 163
Calculi moventur a frigore 234. naſcuntur ab acidis 208. Helvetiis & Batavis familiares, ibid.
Calculi dolor cur vomitiones pariat, 10. in cyſtide generantur ab ira 93. ob invadentem mœſtitiam ſæviſſima concitant ſymptomata 99. quibus remedis ejiciendi 176
Calculoſa concretiones unde 48
Calculus renum facile recurrit 199. inveteratus inſanabilis 79. primæ ſenectæ familiaris 78. veſicæ in ſenibus provectioribus inſanabilis, ibid. cur rarior 82
Calidiora morbum benignum in malignum convertere poſſunt 124
Cancer exulceratus cur tam facile perimat, 68. eſt inſanabilis 79
Candelæ ſebaceæ extinctæ exhalatio quam gravis 165
Canes Bononienſes, qui minimæ ſtaturæ permanent, 206
Cantharidum natura & indoles venenoſa 156

Capi-

Digitized by Google

Capitis dolores infantili ætati familiares 186
Carbones foſſiles aerem purgant 132
Carbonum exhalationes maxime noxiæ, 163. lethiferos producunt effectus 164. præſertim coarctatæ, ibid.
Cardialgiæ generatio 61. 83. ſedes 61. 69. 70
Cardialgia a frigida potione 171. a vermibus 175. ab acidis 207
Carnes animalium ex morbo mortuorum aliquid virulenti continent 168
Camphora alexipharmacis accenſetur 120
Caſtoreum non ſemper eſt antihyſtericum 20
Caſtrenſium morborum cauſæ 130
Cataplaſmata externa retropellendi pollent facultate 124
Catarrhales febres unde 59. nonnunquam anniverſariæ, 77. cur maxime generentur tempore verno 212
Catarrhi unde, 45. a terrore 95. cur frequentiores 81. ſuffocativi unde 85. ætati infantili familiares, 187. vetularum unde 191
Cauſarum metaphyſicarum uſus nullus in pathologia, 55. morbificarum ordines non confundendi. 59
Cephalalgiæ ortus 61. adoleſcentibus familiares, 78. cur frequentiores, 81. periodicæ unde 83. procreatio a vermibus 175
Cerebri cum reliquis corporis partibus mira eſt conſenſio, 30. tunicis quænam infeſta 155
Cerevíſia inebriativa inſalubris, 216. triticea noxia infirmis 206
Cerevíſiæ tenuis liberalior potus commendatur mulieribus 191
Ceruſſa venenatæ eſt naturæ 162
Charlottenburgum febribus obnoxium 126
Chinæ cortex cur ſit efficax antipyreticum 52. non tamen infallibile 20. 21. alvum adſtringit 223
Cholerici in quos morbos facile incidant, 190. cur doloribus acerbioribus magis ſint expoſiti 71
Chronici morbi non juvantur natura, 21. quomodo curandi, 221
Chronicarum paſſionum fundamentum, 28. 42. 61
Chyli natura 179
Cibi abſtinentia in dolore graviori utiliſſima 180. corrupti & alieni cur noxii, 105. ſumendi in aere puro ſereno, 229
Ciborum nimietas ſanitati inimica 197. non tamen æque nocet robuſtis ac imbecillibus, 198
Cibus non aſſumendus in locis contagio infectis, 117. paucior alvum adſtringit, 223
Cicuta exterius incaute uſurpata perniciaſia concitat ſymptomata, 109. quo pacto vim ſuam funeſtam exerceat, 107 terreſtris cocta furorem parit, 111. ejus natura venenoſa, 106
Circulus ſanguinis inæqualis in quo conſiſtat, 44
Citri ſuccus optimum alexipharmacon, 117
Clyſteres emollientes commendantur calculo laborantibus, 177
Cobalti nativi vis venenoſa, 104
Cocculi piſcibus mortiferi, 106
Cogitationes profundæ corpori nocent, 100
Coitus poſt gravem affectum non celebrandus 104
Cholchicum venenatæ eſt naturæ, 129
Cholica unde 41. ejus ſedes primaria 42. a frigida potione, 171. flatulenta primæ ſenectæ familiaris 78. ſpaſmodica interdum ex tertiana intermittente oritur, 43 ſenum unde dependeat, 188
Colocynthiacorum virtus, 138
Colocynthis cocta vim purgativam perdit, 137
Cor piſcis in aqua calida motu privatum frigidæ injectum reviviſcit, 24
Cordis læſio cur lethalis, 34. palpitatio ex polypo inſanabilis, 79. tremorum & palpitationum ſedes, 69
Corpora cur æſtate minoris ponderis quam hieme, 231. imbecilliora gravius a cauſis nocentibus afficiuntur. 67
Corporis humani natura ſalium genitrix, 147. mirabilis œconomia, 195. habitus laxus & ſpongioſus multum facit ad morbos, 189
Corporum naturæ medico debent eſſe cognitæ, 194. differentia, 183. maximi momenti in arte medica, 184. virilium criſis, 220
Coryzæ cur frequentiores, 81. adoleſcentibus & infantibus familiares, 78. unde dependeant apud ſenes, 188
Crinonum generatio unde derivandi, 133
Crocus metallorum veneni naturam æmulatur, 134
Crurum inflatio & tumor in gravidis unde, 49
Cruſta lactea unde dependeat, 78. 187. ætati infantili familiaris, retrograda, 68
Curæ anxiæ cur turbent egeſtionem alvinam, 187. ſenibus noxiæ, 53

Digitized by Google

Cutis vitia unde ortum habeant, 49. univerſi corporis emunctorium, 217
Cynogloſſæ pill. caute adhibendæ, 153
Daturæ Indicæ ſemen cujus indolis, 57. 106. quæ gignat ſymptomata, 110
Dejectio nigra, fœtida, per alvum unde proveniat, 48
Deliria cur ex læſione nervi oriantur, 169
Delirium a vermibus excitatum, 175. ex dentium dolore, 177. ex acicula deglutita, 178
Dentes cur nigredinem contrahant a dulcibus, 211
Dentitio difficilis, quæ pariat ſymptomata 177. cur epilepſiam quandoque excitet. 45. ſpuria, remedia contra eam, 177
Dentium dolor etiam adultioribus gravia parit mala, 177. quo pacto omnium facillime ſiſtatur, ibid.
Diarrhææ incunabula 49. 63. 70. 85. 187. nonnunquam anniverſariæ, 76
Diaphoretica fixiora porrigenda in morbis incognitis 86. morbos contagioſos in prima herba tollunt, 120
Digeſtio prava quos morbos generet, 81
Diſſectionum utilitas, 64
Dolores atroces gravium morborum cauſæ, 177. gravativi unde, 45. alvum & vias ordinarias conſtringunt, 223
Doloris ſiſtendi ſcopi, 156
Dolorum effectus veneni effectibus non abſimiles, 178
Dubitatio medico præcipue commendanda, 22
Dulcia cum acidis ſumpta fiunt noxia, 207. multum nutriunt, 211. lympham corrumpunt, ibid. ſtomacho infirmo aliena, 210. jejuno ventriculo haud ſumenda, ibid. cur morbos exaſperent, 211
Duodenum plurimorum morborum ſedes, ejus flexura febrium fons & origo, ibid.
Dyſenteriæ incunabula, ibid.
Dyſenteria maligna quo pacto facillime juguletur, 118. cur contagioſæ ſit naturæ, 119. epidemia proles roris corroſivi, 131. non indiſtincte curaturi pecacuanha, 20. non ſine periculo adſtringentibus ſiſtitur, 225. quo pacto caute curanda, 226
Eclegmatum uſus nimius nocivus, 211
Egeſtiones reſpondere debent ingeſtionibus 197. 216
Elaterii virtutes 138
Elaterium coctum vim purgativam amittit, 137
Electuarii de ovo efficacia in peſte 159
Elephantiaſis origo, 115
Ellebori virtutes 138
Ellychnii extincti fumus quam noxius 165
Emetica veneni naturam imitantur, 134. perperam e foro medico eliminantur, 21. contra venena ſtupefactiva remedia, 115 locum non habent in affectibus periodicis, 85. & retrogradis, ibid. in principio peſtis commendantur, 118. ubi vitanda, 135. in affectionibus ab ira productis 92
Emplaſtra conſtringentia retropellendi facultate pollent 124
Empyemata pulmonum ex pleuritide quandoque oriuntur 41
Endemii morbi quinam, 74. unde oriuntur, 127. quo pacto avertendi ab urbibus 132
Equiſetum paluſtre venenatæ naturæ 129
Epilepſiæ incunabula; 70. ſubjectum, 69. cur non adeo frequentes in brutis 71
Epilepſiæ ex animi pathematibus oriuntur 81
Epidemiorum morborum cauſæ, 124. 235. diverſiſſimus habitus unde, 129. hiſtoriæ accuratius annotandæ medicis 236
Epilepſia a calculis, 176. a dolore dentium, 177. a terrore oriunda, 95. a vermibus, 175. infantili ætati familiaris, 187. ſymptomatica & idiopathica, 75. cur ex nervi læſione oriatur, 29. cur facile recurrat, 193. non indiſtincte curatur lumbricis terreſtribus; 20. nonnunquam mercurialium progenies, 147. in adultioribus periculoſior quam infantibus, 78. nonnunquam hæreditaria, 77. quæ incurabilis, 192. ſenibus rarior, 82. cur maxime generetur tempore verno 232
Erdentopf cum pane comeſtum quænam producat ſymptomata 166
Eructationes ab acidis 207
Eryſipelas intro verſum lethale, 85. iram quandoque ſubſequitur, 93. haud repente reprimendum 227
Eryſipelata retrograda, 85. ſalutariter per iram excitata, 92. gradatum unde deducenda, 190. periodica capitis unde 83
Eſculenta veneni naturam induentia, 166. venenoſa 165
Eſula cocta vim purgativam perdit 137
Exanthemata unde, 61. repulſa a terrore 95
Excrementa non evacuata fiunt venena 122
Excretiones æquales debent eſſe ingeſtionibus, 27. cur ſine iis homo vivere non poſſit, ibid. diminutæ ante omnia reſtituendæ, 221. quomodo ciendæ in corpori-

ibus tum macilentioribus, tum ſpongioſis, ibid. prudenter moderandæ a medico, 220. ſuppreſſæ plurium morborum cauſæ, 64 rite peractæ non unica vitæ ac ſanitatis cauſſa ſunt, 18. iis vigentibus totum viget corpus

Exhalationes ex aquis ſtagnantibus venenoſæ ſunt 124

Exhalationum copia e corpore humano 230

Exulcerationum fœdarum ortus 49

Exulcerationes pulmonum fiſtuloſæ inſanabiles 79

Faciei color vivus unde mutetur 46

Fames ingens a vermibus 175

Faſtidium ciborum gravidis unde 191

Febres ex acicula deglutita, 178. ex dentitione difficili, 177. a dolore dentium, 50. ex lacte ſtagnante, ibid. a vermibus ortæ, 175. ardentes ex animi pathematibus oriuntur, 81. cur ex læſione nervorum oriantur, 29. intermittentes cur frequentiores, 81. benignæ quomodo fiant malignæ, 74. lentæ & meſentericæ unde generentur, 48. peſtilentiales & petechiales cur malignæ, 36. quando ſalutares, 54. quare facile patiantur recidivam, 52. quare non adeo frequentes in brutis, 71. quo pacto faciliime accendæ, 221. quo pacto fiant juxta Hippocratem, 47. rheumaticæ cur frequentiores, 81. tertianæ incongruæ pertinaciores 78

Fœminæ cur morbis plus expoſitæ quam viri, 190. earum morbi unde potiſſimum deducendi, ibid. quo pacto præcavendi 191

Fermentum morbificum falſo pro omnium morborum cauſa venditatur 17

Fibræ motrices cauſarum morbificarum ſubjectum 15

Fibrarum ſtructura multum tribuit ad æquabilem ſanguinis motum 25

Fibræ in ſenibus nimis duræ & ſolidæ fiunt, 37. denſiores & laxiores non tam acerbis doloribus ſunt expoſitæ, quam tenoriores 71

ex *fibris* quo pacto robur aut imbecillitas corporis metienda 185

Flammula Jovis venenatæ eſt naturæ, 129. vitalis terminus nihil ſignificans 60

Fluida non niſi motus expertia morbum faciunt ibid.

Fluidum cur in ſanguine prævalere debeat ſolido 26

Fluor albus unde, 189. ſuppreſſus quæ mala pariat 227

Fluviorum inundationes morborum epidemiorum cauſæ 126

Fœtor in violenta morte peremptis haud deprehenditur 35

Fonticuli in morbis contagioſis commendantur 120

Frigida potio cur adeo nociva, 68. quatenus noxia, quatenus ſalubris 171. copioſius in calefactum corpus ingeſta deliquium parit, ibid. vitam tollit, ibid. adverſa maxime ventriculi & inteſtinorum texturæ, ibid. febrili æſtu correptis exitium infert, 172. cur corporis excretiones ſiſtat, 173. imprimis peſtifera, ubi ventriculi imminet quædam inflammatio, ibid. maxime infenſa ſenibus 174

Frigoris & ſicci & humidi natura atque efficacia 234

Frigus corpori inimicum, 82. humidum plus valetudini infenſum quam ſiccum, 235. ſiccum boreale ubi & quibus noceat, 234. ſeq. externum perſpirationem cohibet 223

Fungi facultate pollent deleteria 167. quænam excitent ſymptomata, 169. unde veniant triſtia illa ſymptomata ibid.

Gangræna indicia obſervata in ruſtico, canis rabidi morſu extincto 111

Gialappæ reſinæ virtutes 138

Giffimehl 195

Glaties deglutita dyſenterias parit 172

Glandularum colli tumores ætati infantili familiares, 186. unde dependeant 187

Glandularum laxitas & ἀτονία quid cauſentur, 49. quid earum obſtructio & tumefactio ibid. tumores unde 78

Gonagra unde, 41. ſenibus familiaris 78

Gonorrhœa unde 49. cur contagioſæ ſit naturæ 119. inveterata inſanabilis 79. virulenta quo pacto in prima herba tollenda, 120. in conſulte adſtringentibus tractata quæ mala pariat 227

Grammanni tinctura antiphthiſica periculoſa 162

Gravedines infantibus & adoleſcentibus maxime familiares, 186. cur frequentiores 108. cur maxime generentur tempore verno, 232

Gravedines ſenum unde dependeant, 187. cauſa generalis 49

Griebel-Kranckheit ejus cauſa 166

Gutta roſacea haud repente reprimenda 226

Gutta ſerena unde 85

Hæmatitis tinctura alvum adſtringit 223

Hæmorrhagia unde 45. ex animi pathematibus

bus 81. narium menſtruæ 83. repente cohibitæ, 97. cur maxime generentur tempore verno 232
Hæmorrhoidalis dolor unde 141
Hæmorrhoidarii abſtinere debent ab emeticis, 135. cur tam atroces ſentiant dolores 26
Hæmorrhoides primæ ſenectæ familiares, 78. cur ſenibus magis familiares, juvenibus, 53
Hæmorrhoidum fluxus, 28. curat vel lenit morbos chronicos, 221. repreſſus difficulter revocatur, 226. ſtagnatio quas pariat ærumnas, 62. ſuppreſſio quos morbos generet, 82. ex animi pathematibus oritur, 81. a terrore, 95. turbatio morbos gignit 28
Hæmoptyſes unde, 47. ex animi pathematibus 81. a terrore ortæ 95. menſtruæ, 83. nonnunquam hæreditariæ, 77. pueris & & ſenibus rariores. 82
Hameth confectionis vis purgativa 137
Hectica ex nimia aquarum ardentium potatione, 212. quare inſanabilis 79
Hellebori albi ſuccus, telis illitus, necat 108
Helleborus coctus vim purgativam perdit 137
Hepar cur omnium difficillime ſanguinem tranſmittat, 48. unde augeatur, 159. ſcirrhoſum fit ab ira 93
Hernia inteſtinalis ex fortiori emetico 135
Herpetis ortus. 49
Hirudines unum ex præcipuis morborum remediis 222
Hippocratis morbus niger unde 45
Hiſtoria morborum præcipuum pathologiæ & therapiæ fundamentum 10. quid ad integram morbi hiſtoriam requiratur ibid.
Homo cur crebrioribus & gravioribus morbis expoſitus, quam bruta, 71. cur tamen diutius iis vivat ibid.
Horripilatio unde, 46. omnibus doloribus atrocioribus juncta 47
Horroris vis in corpus 101
Humidum cur corporis conſervationi adeo inimicum 235
Hydrophobia ex morſu canis rabidi naſcitur, 110. quo pacto ſananda, 112
Hydropici ſibi caveant ab humiditate frigida 237
Hydropis ortus, 46. 48. 49. 62. 191. 212. ſedes 48
Hydrops aſcites inſanabilis, 79. cur facile recurrat, 193. cur rarior, 82. cur meſſis tempore homines afficiat, 172. cur ſenibus magis familiaris, quam juvenibus 53. nonnunquam comitatur quartanam 43. pectoris inſanabilis, 79. pericardii cur ſemper jungatur aſthmati ſpaſmodico, 46. quandoque congenitus 77
Hyems quos producat morbos 233
Hyoſcyamus venenis annumeratur, 110. facile mentem alienat 152
Hypnotica ubi tentanda, 156. vide *ſoporifera*.
Hypochondriaca paſſio ex pluribus cauſis enaſcitur, 66. quandoque ex tertiana intermittente 43. quandoque hæreditaria, 77. non indiſtincte curatur acidulis ac martialibus 20
Hypochondriaci cur phantaſia corrupta laborent, 111. abſtinere debent ab emeticis, 136. & anodynis, 154. caveant ſibi ab iracundia, 15. cur adeo voraces, 200. ad omnem cibum male ſe habeant, 207. ſpaſmi cur æſtate conquieſcant, 232
Hypotheſes medicæ non omnes quidem rejiciendæ, 15. quia tamen diſcordiarum ſunt progenitrices, ex iis emergere ſtudeat philiater, 21. earum tria genera, 16.
Hyſterica abſtinere debent ab emeticis, 134. paſſiones periodicæ, 84. non indiſtincte curantur caſtoreo, 20. earum cauſæ internæ atque externæ, 59. ſedes primaria, 42
Hyſterica ſymptomata ex terrore, 95
Icterus cur ex ira progignatur, 93. ex nimia aquarum ardentium potatione, 212. cur facile recurrat, 193. niger cur rarior, 82. primæ ſenectæ familiaris, 78. unde, 62. periodicus unde. 83
Jejunium cur tolerabilius ſenibus, 198
Ignavia cur debilitet vires, 194
Ignes pollent medica peſtilentiæ vi, 133
Iliaca paſſio a frigida potione, 171
Imaginationis vis in corpus, 100
Imbecillitas corporum morbis obnoxia, 67. 185. quotuplex, 187
Imbecilles cur parum alimenti deſiderent, 108. quinam ſint, ibid. caveant ſibi ab humiditate frigida, 235
Indurationes unde, 42
Infantia quibus morbis afficiatur, 78
Infantum morbi unde dependeant, 186. quomodo præcavendi, 187
Infuſorum uſus liberalior ad arcenda contagia commendatur. 133
Ingeſtorum natura, modus & ratio probe exa-

examinanda, 217
Inquietudo ſenum unde, 187
Inſalubrium rerum indoles, 81. ſcientia medico maxime neceſſaria, 89
Inſaniæ ſubjectum, 69. cur maxime tempore verno generentur, 232
Inſecta quomodo venenoſam naturam induant, 102
Inſectorum ingens copia Romæ, 131. in locis calidis venenoſior, 102. morbos malignos præſagit, 128
Inſomnia terrifica & dœmoniaca unde, 45
Ipecacuanha non ſemper eſt antidyſentericum, 20. ejus radix in principio peſtis commendatur, 110
[illegible] agit in ventriculum & inteſtina, 93. ubi inflammationes periculoſas producit, ibid. ſuccos veneno imbuit, 103. quibus ſit remedio, 92
Iſchiadicum malum quandoque anniverſarium, 76. ſenibus familiare; 78
Intemperantia corpori inimica, 82
Intermittentium phænomena explicata, 51
Inteſtina quare tam gravibus ſtricturis ſpaſticis ſint obnoxia, 42
Inventus quibus morbis afficiatur, 78
Rorn. Mutter quænam producat ſymptomata, 166
Labor ſanitati conducit, 27
Lac copioſe hauſtum veneni & purgantium vim frangit, 137. cur promptiſſimum contra venena remedium, 113. non ſemper eſt antiphthiſicum vel antipodagricum, 20. qui convertatur in venenum, 207
Lacte nutricum graviſſima mala in infantes transferuntur, 91
Lacticinia corpori inimica, 82
Lactis copia infantibus noxia, 199
Lamiarum unguentum unde conficiatur, 110
Lapis in veſica non fit poſt annum XCII. 78
Laxantia initio peſtis commendantur, 168
Lepra unde, 115. cur rarior, 82. retrograda perniciosa, 122
Lethargus unde, 85
Lienis fabrica cur ferme tota ex canaliculis minimis conſtructa, 26
Lintea recentia perſpirationem cohibent, 223
Lipothymia ex fortiori emetico, 135. a terrore, 95. cur ex nervi læſione oriatur, 29
Lippitudines unde, 78. cur maxime generentur tempore verno, 232
Lithargyrii indol. 57. fumus torquet figulos, 162. perperam olim pro veneno habitum, 104
Lochiorum ſufflamminatio unde; 50. profuſio repente cohibita, quæ mala pariat, 226
Locorum proprietates noſſe debet medicus, 15
Locuſtarum multitudo morbos malignos præſagit, 128
Lolium avenaceum tumulentum quænam excitet ſymptomata, 165
Lues venerea non ſemper curatur mercurialib. 20. non juvatur natura, 21. quo pacto in prima herba ſuffocanda, 72. retropulſa cur adeo periculoſa, 46. 122
Lumborum dolor unde, 85
Lumbrici terreſtres non ſemper ſunt antepilepticum, 20. lumbrici ex dulcibus, 211 ſenibus cur rariores, 82
Lymphæ circulus a ſtricturis ſpaſticis impeditur. 46
Macilentiores cur facilius convaleſcant, ac ſpongioſi habitus homines, 37
Malo-Cotonea adſtringunt alvum, 223
Mammæ terrore afficiuntur in gravidis, 95
Mania ex triſtitia, 65. inveterata inſanabilis, 79. non indiſtincte curatur ſanguine aſinino 20
Maniacus incuſſo terrore ſanat, 97
Maraſmus ſenibus familiaris, 78. unde dependeat, 188. eſt inſanabilis, 84
Martialia non ſemper ſunt antihypochondriaca, 20. alvum adſtringunt, 223
Martius-Korn quænam producat ſymptomata, 166
Mechanica artis ſcientia artis medicæ alterum fundamentum, 14
Medicamenta certis morbis ſpecifice accommodata non dantur, 20. metallica venenis annumerantur, 158. præcipua quænam, 222. veneni vim habentia, 133
Medicina ab opinionibus & hypotheſibus ſit immunis, 16. univerſalis num detur, 19. & quomodo debeat eſſe comparata, 222
Medici officium, 35
Medicinæ partium nexus, 9. certitudo unde pateſcat, ibid.
Medicus imitari debet aſtronomos, 10. beatus quis, 194
Mehlthau ejus natura venenata, 170
Melancholici quinam, 199. in quos morbos facile incidant, ibid. cur adeo voraces, 200

Melli-

Digitized by Google

Mellita ſtomacho infirmo aliena, 210
Melonum inſalubritas quomodo coerceatur, 211
Membranæ nimis duræ ac ſolidæ fiunt in ſenibus, 37
Membranoſæ partes plurimorum morborum ſedem conſtituunt. 69
Menſium femineorum fundamentum, 28. fluxus curat vel lenit morbos chronicos, 226. repente cohibitus, quæ mala pariat, ibid. difficulter revoc. ibid. juſta vacuatio magna pars ſanitatis, 218. ſuppreſſio unde generetur, 49. a terrore, 95
Menſtruæ evacuationes in ſenili ætate periculoſæ, 77. haud rite factæ, quæ pariant mala, 240
Mercurialia cur tam vehementem producant effectum, 148. minime conveniunt, ubi ſuccorum eſt magna dyſcraſia ſalino-ſulphurea, ibid. in horum uſu & individui & morbi & regiminis ratio habenda, 150. cur inſenſiſſima infantibus tenellis, 149. cur magnam efficiant ſeri profuſionem, 47. inſtar venenorum ſuas perficiunt operationes, 146. non ſemper curant luem Gallicam, 20. perſpirationem cohibent. 223
Mercurialis aqua uſurpata in ſcabie lipothymiam excitat, 109. inunctio magis noxia, quam remedium mercuriale intro ſumtum 132
Mercurialium indoles 57. noxa, 144
Mercurii corroſivi natura, 107
Mercurius cum aqua coctus vermes necat, 107. diaphoreticus alexipharmacis annumeratur, 120. dulcis expellendis vermibus aptus, 176. vivus omnis virulentiæ expers, 104. ſolutus veneni veri naturam induit & æmulatur, 105. vide *Argentum vivum*.
Metallurgia morbifica. 162
Miaſmata maxime per ſalivam hauriuntur, 115. non per cutis ſpiracula, ibid. veri veneni naturam æmulantur, 116. quo pacto facillime pellantur, 117
Miaſmatum virulentorum natura, 114
Mictionum cruentarum cauſa. 45
Miſſio ſanguinis ad præcavendos mulierum morbos commendatur, 241. cur mollioribus corporibus noxia, vide *venæ ſectio*. 62
Mœſtitia ſenibus noxia, 53
Mola fœminarum unde, 208
Morbilli cur frequentiores, 81. cur maxime generentur tempore verno, 232. retropulſi cur tam periculoſi, 46. ſunt retrogradi, 85
Morbi definitio nominalis 38. realis, ibid. materiales, 60. acuti & longi, 77. ſq. benigni & maligni, 73. epidemici ſporadici, 74. epidemii & pandemii, ibid. contagioſi & chronici, 75. ſimplices & compoſiti, ibid. idiopathici, ibid. genuini & corrupti, ibid. recidivantes, 76. recentes & antiqui ſive habituales, ibid. hæreditarii & adventitii, 77. congrui & incongrui, ibid. ætatum 78. ubi habeant ſuum fundamentum, ibid. ſanabiles & inſanabiles 79. ſalutares & exitiales, 80. frequentiores & rariores ibid. certis locis peculiares, 81. rariores, 82. hujus differentiæ uſus in therapia, ibid. periodici & ſimplices, ibid. retrogradi, 84. manifeſti & occulti, 85. epidemii Θεῖόν τι habent, 86. acuti non tranſeunt in liberos, 192. cauſa ut fiat activa quid requiratur, 67. continui periculoſiores intermittentibus, 73. cur non ſint multo frequentiores, 66. ſq. ex inæquali ingeſtionum & excretionum proportione gignuntur, 27. genus genium & cauſas indagare debet medicus, 11. hæreditarii unde, 26. non eodem ſemper modo curantur, 20. quo pacto ut plurimum ſolvantur. 79. ſalutares longe frequentiores quam exitiales, 82. temperamentorum unde deducendi, 190. vis ac vehementia unde dijudicanda, 53
Morbifica cauſa quæ, 57
Morborum cauſa efficiens non eſt anima, 59. cauſæ naturales non ſunt ſaltem occaſionales, 18. plures quandoque concurrunt, 58. cauſa proxima, 40. procatarcticæ, 65. ſpuriæ, 17. effectus differentes unde petendi, 72. differentia exquiſita ſcitu neceſſaria medenti, ibid. cauſæ virulentæ certis tantum partibus infenſæ, 57. malignitas unde æſtimanda, 36. materia ubi quærenda, 218. origo quandoque repetenda ex ingeſtis, 18. aut nimia repletione, 238. periodicorum fundamentum ubi 83. recurſus 199. remiſſiones & exacerbationes unde, 51. vis quo pacto commode præſcindatur, 220
Morbus niger cur tam ſubito necet, 121
Morbilli incongrui periculoſiores, 78
Mordmittel quæ, 139
Moriendi neceſſitas in animantibus unde, 38
Morſus animantium quando virulentus red-

animantis rabioſi cur aliquando interjecto demum tempore in actum deducatur, 104. hominis iracundi lethalis, 103

Morſu animantium tacti quo pacto curandi, 111

Mortis cauſæ in diſſecto cadavere reperiuntur, 36. non confundendæ cum cauſis morbi, ibid. certi indices 34. cauſæ proximæ & violentæ 35. definitiones, 34

Motus adſuefacti facile revocantur, 85. ab iis vita, ſanitas & morbi pendent, 49. epilepticus quis ibid. febrilis quis, & unde cognoſcatur, ibid. fluidorum introrſum vergentes cur κατ' ἐξοχὴν morboſi, ibid. periſtalticus ibid. ſalutares probe diſcernendi a pernicialibus, 80. ſyſtalticus glandularum conglobatarum, 41

Motuum febrilium indoles 47. inteſtinorum duæ ſpecies, 23. microcoſmicorum leges 51. eas noſſe debet medicus 44. morboſorum indoles ibid morbificorum tres claſſes, 98. ſcientia medico maxime neceſſaria & utiliſſima, 13

Mucilaginoſa copioſe hauſta veneni & purgantium vim frangunt, 137

Murorum recentium exhalationes gravia gignunt ſymptomata, 165

Muſtum ſtomacho infirmo alienum, 210

Mutus ira loquens. 92

Napelli vis virulenta 107

Narcotica qui tam cito necent, 68. quo pacto operentur, 108. 151. volatilis & penetrantis ſunt indolis 151

Naturæ vox πολύσημος 20. obſcuriſſima 38. autocratia non nimis in medico extendenda 20. natura prudens morbos ſtudio inſtituens eſt commentum & terminus nihil ſignificans, 18. robuſta & imbecillis unde æſtimanda 184

Nephritis non indiſtincte curatur alcmella vel bareira, 20

Nervoſum ſyſtema probe cognitum eſſe debet medico 71

Nervoſarum partium cum univerſo corpore mira conſenſio 29

Nervoſo membranaceæ partes motuum morboſorum ſubjectum, 68. paulo vehementius agitatæ motus animi & corporis inſigniter turbant, ibid.

Nili exundatio peſtem gignit, 125

Nimium naturæ inimicum 197

Nutritio cur pereat in ſenibus 37

Nuces alvum adſtringunt, 223

Nuces vomicæ duplicis generis 158. non ſine periculo in uſum promiſcuum vocandæ 158. in quibus morbis auxilium ferant, ibid. felibus & canibus mortiferæ. 107

Nyctalopia excitata ab uſu panis loliacei, 107

Obeſi ſibi caveant a frigore 235

Obſervationes præcipuum pathologiæ fundamentum 10

Obſervationum medicarum tenor, 11

Odontalgiæ periodicæ unde, 85

Odorum ingens in nervoſas partes potentia, 68

Oedematum ortus, 48. cur ad interiora repellantur, 46

Oleoſa ad arcenda contagia commendantur, 133

Ollæ carbonibus repletæ non ſine noxa mulierum pedibus ſubjiciuntur, 164

Opiata locum non habent in affectibus periodicis, 85. alvum adſtringunt 223. vid. *anodyna* & *ſtupefactiva*; retropellendi pollent facultate, 18

Opii indoles ac virtutes, 57

Organa ad edendum motum per ſe non ſunt idonea, 24. excretoria & emunctoria cur tam copioſe ſunt conſtituta 26. ſenſoria & motoria quare in ſenibus amittant robur ſuum, 37

Palpitationes cordis unde 49. ex animi pathematibus, 81

Paluſtria loca inſectorum ſeminarium 128 valde inſalubria, 126. ideo circa ea non indormiendum, 131. eorum exſiccatio facit ad averſionem morborum epidemicorum, 132

Paralyſis unde, 45. a terrore oriunda, 95. ex triſtitia 98. ex nimia aquarum ardentium potatione, 212. inveterata inſanabilis 79. incendii terrore ceſſat, 97. iræ beneficio ſanata, 92

Parotides unde 78

Paroxyſmi cur tam facile revertantur, 51. cur redeant ſtatis temporibus, 52. intermittentium unde, 83

Pathemata animi cauſæ morborum proximæ, 12. & quidem plurimorum, 79. maxime infeſtant corpora infirma 101

Pathologiæ objectum 9. definitio ibid. veræ & fictitiæ diſcrimen ibid. veræ fundamenta, 10. progreſſum quid hactenus impediverit, 15. veritates fundamentales ex phyſiologia repetendæ, 22. pathologia veterum cur tam manca fuerit, 39

Pectoralium uſus nimius ventriculo alienus, 216

Pectoris convulſiones a potu frigido, 172

Pedes cur facilius intumeſcant quam aliæ par-

Digitized by Google

partes 239
Pedum refrigeratio cur ventris dolores excitet, 50
Peripneumonia unde 49. ex potione frigida, 172. juvenibus familiaris 78. & Weſtphalis 81. non fit ante pubertatem 78
Periſtalticus motus multum confert ad tuendam valetudinem. 28
Perſpirationis cauſa & ratio duplex, 231 æquabilis commodum, ibid. 232. cohib. quæ mala gignat ibid.
Perſpiratio liberior quibus adjuvetur 204
Peſte laborantes facilius alios afficiunt, quam qui ea occubuere 125
Peſtis ſigna pathognomonica 62
Philtra unde parentur 104
Phlebotomia infelix 178
Phlegmatici quinam, 189. in quos morbos facile incidant, 190. cur non adeo acerbis doloribus expoſiti ac cholerici 71
Phlogoſis unde 46
Phrenitis ortus, 45. ex affectu iracundiæ, 93. ſymptomatica lethalis 75
Phthiſis cur meſſis tempore corpora afficiat, 172. juvenibus familiaris, 78. nonnunquam congenita, 77. ideoque incurabilis, 192. non indiſtincte curatur lacte, 20. quandoque gignitur ex hæmoptyſi, 43. vel ex nimia aquarum ardentium potatione, 212. quare magis vexet juvenes quam ſenes, 52. ſenibus cur rarior 82
Phyſices peritia medico maxime neceſſaria 14
Pinguia copioſe hauſta veneni & purgantium vim frangunt, 137. acidis mixta quæ ſymptomata excitent 207
Pira immatura alvum adſtringunt 223
Piſa alvum adſtringunt ibid.
Piſces morbidi vel mortui corpori perniciem creant 169
Placentæ inſalubres 211
Plantaginis radix alvum adſtring. 223
Plantæ in ſtagnis natę virulentæ ſunt naturæ 129
Plethoræ generatio, 42. effectus, 18. ejus nomine quid veniat 237
Plethora plurimorum morborum cauſa, 90. non tamen omnium, 21. morbida quæ, 237. cacochymiæ fundamentum 242
Pleuris unde, 44. 225. ab ira progenita 93
Plethorici ſibi caveant a frigore 235
Podagræ incunabula 41
Podagra fixa ſenibus familiaris, 78. hæreditaria inſanabilis, 79. iræ beneficio ſanata, 92. introverſa exitialis, 122. non indiſtincte curatur lacte, 20. non venit ante pubertatem, 77. ob ingentem triſtitiam ſæviſſima concitat ſymptomata, 99. quandoque anniverſ. 66
Podagrici tumores retrogradi. 84
Polypi cordis ex nimia ſanguinis abundantia, 89. inveniuntur plerumque in ſubita morte extinctis, 241. in quibus corporibus maxime generentur ibid.
Polyporum generatio, 49. a potu frigido, 172. ex triſtitia, 98. effectus, 27. indicia 242
Potus liberalior commendatus 216
Potulenta veneni naturam induentia, 170 valetudini infenſa 212
La poudre de ſucceſſion ſaturninæ fertur eſſe indolis 161
Præcordiorum anxietates periodicæ unde 50
Prognoſis medica quo pacto acquiratur 12
Pulmonum fabrica cur ferme tota ex canaliculis minimis conſtructa, 27. tubercula unde, 49. vomicæ juvenibus familiares 78
Purgantia fortiora quænam, 136. alvinam excretionem turbant, 141. atque hinc tenellos & lactentes infantes graviter lædunt, 142. maxime vero nocent, ubi ventriculi inflammatio imminet, ibid. & ubi dolores ſunt ſanguiniſque profuſiones metuendæ, 143. vel vires jam ſunt fractæ, 144. draſtica importunius data quæ mala gignant, 137. mortem inferunt, 138. non ſunt propinanda poſt iracundiam, 93. venenis cauſticis annumerantur, 136. eorum vis quo pacto deſtruatur, ibid. improvide ſumpta quid cauſentur, 50. locum non habent in affectibus periodicis, 85. ſingula propriam habent virtutem, 138. retropellendi facultate pollent, 123. ſemper reformidata a ſanioribus medicis, 139. & niſi in difficilioribus morbis & magna cum cautione adhibita, 140. lenientia ibid.
Purpura retrograda, 85. cur adeo periculoſa, 46. rubra vel alba in morbis acutis unde, 43. ſalutaris ira excitata 92
Puſtularum generatio, 61. ex potione frigida, 173. haud repente reprimendæ 227
Putredo unde proveniat, 34. præſertim mortifera, 37. non eſt ratio formalis mortis, 34. corpori tamen humano maxime adverſa, 68. viſceris interna 36
Quartana familiaris primæ ſenectæ. 78. & Weſtphalis, 81. iræ beneficio ſanata, 92. contumax cur æſtate minuatur vel penitus

Digitized by Google

tus expiret, 232. ea laborantes cur tam voraces 200
Quietis conveniens uſus commendatus 28
Quies corporis nimia cur noxia 224
Quinquefolii radix alvum adſtringit 223
Raucedines ſenum unde dependeant 187
Recidivantes morbi, 76. quo pacto differant a periodicis, 82. cur eaſdem partes rurſus affligant 51
Remediorum vires ſunt tantum occaſionales & relativæ 19
Remittentes morbi non confundendi cum periodicis 82
Reſpirationis difficilis ortus, 49. oppreſſio unde 46
Rhabarbarina in principio peſtis commendantur 109
Rhabarbarum coctum vim purgativam perdit 137
Rheumatiſmi unde. 41. 45. 61. 65. cur maxime generentur tempore verno 232
Roborantia cur ſint efficacia remedia contra febres, 52. eorum uſus aperitivus 222
Robur vitale in quo conſiſtat 189
Robuſti non egent medicina 164
Roris vitioſus effectus 130
Saburra ventriculi quomodo exoneranda, 202
Sal univerſale aereum 130
Salia volatilia ad arcenda contagia commẽdantur, 133. vitioſa multorum morborum cauſæ, 210. quo pacto facillime corrigantur, 210, eorum uſus intemp. noxius 209
Saliva iracundorum venenatam induit naturam, 103. non deglutienda in locis contagio infectis, 118. per eam graviſſima mala transferri poſſunt 91
Salivæ profuſiones unde, 49. profluvium a mercurialibus 145
Salivatio noxia ſumme hypochondriacis, 148. alvum comprimit 223
Salium intemperies non univerſalis morborum cauſa 17
Sanguinei quinam? 189. in quos morbos facile incidant 190
Sanguineis circulatio retardata morborum cauſa, 42. circulus liber & æquabilis quis, 23. curſus immoderatus & impeditus cur morbum formet, 39. effuſiones conſuetæ, interceptæ multa gravia creant ſymptomata, 192. ex plethora tardior progreſſus quas gignat ægritudines, 221. graves congeſtiones & periculoſæ ſtaſes ex inteſtinorum ſpaſmis, 220. elementa prima, 26. infarctus & congeſtio quos effectus producat in vaſis abdominis. 45. fluxus quo pacto præſentiſſime cohibendus, 213. profuſio excretionem diminuit, 221. male fortioribus conſtringentibus compeſcitur, 226. impetus varius ratione ætatis & indolis, 52. impuri indicium, 242. magna inopia quas pariat ærumnas, 62. miſſiones fugiendæ in affectibus retrogradis, 85. motus interceptus gravia parit ſymptomata, 45. nimia redundantia non univerſalis eſt morborum cauſa, 17. triplex ſubſtantia 239
Sanguis calefactus potu frigido denſatur, 172. cur debeat eſſe temperatus & depuratus, 36. ſtagnans inclinat ad corruptionem, 244. cur facile ſtagnet in inteſtino recto & colo, 239. quatenus mortem inferat 238
Satietas morborum genitrix 202
Saturnina medicamenta triſtibus exemplis infamata. 161. alvum adſtringunt, 225. inimiciſſima præſertim inteſtinis, 161. quæ producant ſymptomata, ibid. cur veteribus annumerata venenis, 152. ab iis abſtinendum. ibid.
Scabies unde 115. haud repente reprimenda 227
Scabies ſicca apud ſenes unde dependeat, 188. humida contagioſæ eſt naturæ. 119. introverſa pernicioſa, 122. maligna quo pacto in prima herba ſuffocanda, 120. retropulſa cur adeo periculoſa 46
Scammonii virtutes 138
Secale corruptum nigrum quænam producat ſymptomata, 166. ſale ſcatet ſubtili venenato 167
Scorbutus unde, 62. cur jam rarius conſpiciatur Halæ, 210. maris incolis familiaris, 81. & ſenibus, 46. retropulſus cur adeo periculoſus, ibid. ſenum unde, 188 ſola arte curatur 21
Sectionis cadaverum utilitas, 12. medicinam apprime illuſtrant 242
Sedentaria vita corpori inimica 134
Senectus cur ipſa morbus 37. quibus morbis adficiatur 78
Senes nimis laute viventes quibus morbis conflictentur, 188. ſibi caveant ab humiditate frigida 235
Senium immedicabile 192
Senum morbi unde, 187. morbis quo pacto iis obviam eundum, 188. quibus medicamentis alantur. 180
Senſibilitas imbecillitatis corporum index 185
Septentrionis incolæ cur ſana, robuſta & qua-

Digitized by Google

quadrata habeant corpora 234
Seri viſcidi albi fluxus quo pacto concitetur, 48. colluvies cur in abdomine veneno interemptorum reperiatur, 45. profuſio cur gignatur a mercurialibus 47
Serum viſcidum ſtagnans quæ producat ſymptomata 63
Serpentes noſtri cur innoxii 102
Seſſio perquam noxia in morbis acutis 37
Sevi hircini exhalatio quam gravia excitet ſymptomata 165
Singultus unde 85. enormior iræ beneficio curatus, 92. item terrore ſubitaneo 97
Sitis cum ariditate linguæ unde 83
Soda ab acidis 207
Solanum verum cur audiat furioſum, 110. qui tam cito necet 68
Solidorum motus duplex 23
Somno convenienter utendum, 29. *Somnus* longior cur noxius, 223. ciborum corruptela interturbatur, 202. malæ concoctionis vitia diſpellit 203
Somnolentia a vermibus procreata 175
Soporifera quænam, 150. venenis annumerantur, ibid. cur naturæ tam infenſa, 151. ubi tentanda, 156. vide anodyna & ſtupefactiva.
Soporoſi affectus unde 45
Sordes ſubtilioris naturæ æmulantur venena 60
Spaſmi febriles unde, 63. ex repletione, 239 fortioris vis, 46. hypochondriaci cur ſenibus rariores, 82. naturæ & vitæ humanæ infenſiſſimi, 52. partibus inducunt habitudinem ac debilitatem, 46. 51. continuatio per totum genus nervoſum 50
Spaſmus quid & quotuplex, 41. quandoque in epilepſiam tranſit, ibid. univerſalis quos morbos gignat 47
Sphacelatio frequentior, 36. præſertim in partibus internis, 81. in plurimis morbis acutis & chronicis deprehenditur, 121. mortiferum corporis venenum. ibid.
Sphacelus unde proveniat, 52. 121. a cauſa interna inſanabilis, 79. cur tam cito perimat 68
Spirandi anguſtia ac difficultas unde 46
Spiritnoſa cur & quando noceant 68
Sporadici morbi quinam 74
Stagnationes ſanguinis morborum cauſæ, 60. minus periculoſæ, quam ejus ſtaſes, ibid. ſeri & aliorum humorum quænam gignant incommoda, 63. ſpaſmorum ſunt genitrices, 61. earum cauſæ antecedentes 64
Staſes ſanguinis magis periculoſæ, quam ejus ſtagnationes 60
Sterilitas unde 191
Stomachicorum uſus perverſus in infirmis 199
Stramonium qui tam cito necet 68
Strangulatio cur tam celeriter necet hominem 34
Stupefactiva annumerantur venenis, 150. operatione tamen differunt a venenis cauſticis, 151. quando ab ipſis abſtinendum ſit, 154. cur antiquis fuerint ſuſpecta. 152. cur infantibus & ſenibus exitioſa, 155. ut & debilibus, ibid. nunquam utilia in morbis chronicis & cacochymicis, 155. quatenus adjuvent excretiones 222
Succorum abundantia morbis exponit corpus, 238. temperies vires conſervat, 194 etiam utilium copia offendit, 219
Surditas unde, 45. antiqua inſanabilis, 70
Sudores critici cohibiti fiunt venenoſi, 123
Sudoris utilitas in morbis contagioſis, 122
Sulphur artificiale, 130. auratum veneni naturam æmulatur, 134. narcoticum cur tam celeriter necet hominem, 35
Symptomata haud confundenda cum morbis, 42. quotuplicia, ibid.
Tabes cur meſſis tempore homines maxime afficiat, 172. ſenum unde, 188. ex nimia aquarum ardentium potatione, 213
Tarantularum ictus quæ producat ſymptomata, 57
Tartari emetici natura, 134
Temperamentorum ratio in quo conſiſtat, 30. cognitio medico neceſſaria, 90
Temperantia præſtantiſſimum in contagioſis morbis præſidium, 119
Terror cur in ſudorem & calorem corporis terminetur, 47. partes externas conſtringit, 94. & perſpirationem cohibet, 223 evacuationes retardat ac penitus ſiſtit, 95. fluxum ſanguinis quandoque ſuſcitat, ibid. gravia excitat ſymptomata, ibid. in corporibus præſertim imbecillibus, 96. ſenibus maxime infenſus, ibid. quin & ſubitæ mortis cauſam præbet, ib. in certis tamen morbis eſt remedio, ibid. quo pacto ſalutariter ſolvatur, 97. & ſymptomata ab ipſo excitata avertantur, ibid. retropellendi pollet facultate, 122. ſuccos veneno imbuit, 103

The-

Therapiæ cardo in quo verſetur, 54. veræ fundamentum, 13. objectum, 3
Theriacalia medicamenta ſpaſmos vomitorios coercent, 136
Thermarum uſus feminis conducit, 191. eſt aperitivum, 222
Tinea capitis unde, 49. infantili ætati familiaris, 190. retropulſa cur tam periculoſa, 46
Timor qui corpora ad contagium recipiendum diſponat, 117
Tormentillæ radix alvum adſtringit, 223
Tormina ventris atrocia unde, 85. ex dentitione difficili, 177. inteſtinalia unde, 61
Tranſpirationis imminutio a terrore, 95. ſemper debet eſſe ſalva in corpore, 218. vid. *Perſpiratio*.
Triſtitia ſolvit vires corporis, 98. obſtructiones gignit, ibid. ideoque graves producit morbos, ibid. morbos alios benignos facit lethales, 99. quo pacto hujuſmodi morbi ſint præcavendi, ibid. ejus vis in ventriculum & inteſtina, 53
Tſæmer morbus Ungaricus, 201
Tuſſes unde, 46. a vermibus, 175. cur maxime generentur tempore verno, 232. convulſivæ periodicæ unde, 82. unde ferinæ, 85. humidæ cur frequentiores, 89. ſenum unde dependeant, 188. ſiccæ juvenibus familiares. 78
Vacuatio una aucta ſupprimi alterum 167
Vacuationes plures prohibitæ morborum initium, 219. non ita facile in ordinem reſtituuntur. 220
Vacuum cur necet animantia, 230
Valetudinis ſervandæ optimum conſilium, 218
Variolæ cur frequentiores, 81. cur non in omnibus æque benignæ procedant, 58. incongruæ periculoſiores, 77. in Turcia per impoſitionem producuntur, 120. retrogradæ 85. retropulſæ cur tam periculoſæ, 46. ſalutariter per iram excitatæ, 92. ſenibus rariores, 82. cur maxime generentur tempore verno, 232
Vaſa corporis cum corde æqualem habent proportionem, 188
Venæſectio ad vitam longam præſidium, 189. & unum ex præcipuis remediis, 222. quid in ea reſpiciendum, 136. temere reformidatur, 21. cur præſente convulſione aut ſpaſmo ſit noxia, 62. intempeſtiva retropellendi pollet facultate, 123
Venena quid, 101. eorum tres notæ eſſentiales, 102. variant juxta regna naturæ, ibid. cauſtica cur celeriter perimant hominem, 35. certis tantum animantibus noxia, 106. corporis humani, 113. in aere contenta, 124. ex regno animali, 102. ex minerali, 104. in quas partes corporis vim ſuam funeſtam exerceant, 107. cur intra cutim admiſſa plus noceant, quam majori doſi intus ſumta, 108. mineralia vera veteribus incognita, 104. ſumma partium tenuitate ſuas præſtant operationes 11
Venenorum claſſis late patet, 60. corroſivorum ac draſticorum remedia, 112. operatio quomodo rectiſſime explicetur, 174. aliarum cauſarum morbidarum indolem declarat, 57. vis quo pacto externe coercenda, 113. coctione deſtruitur, 137. vis multiplicativa in quibus corporibus ſe ſe maxime exſerat, 117
Venerea medicamina virulentam habent naturam, 161. ideo ab iis cavendum in corporibus infirmis, ibid. quem uſum habeant circumſpecte uſurpata ibid.
Venter natura apertus magna ſanitatis pars 218
Venti orientales & ſeptentrionales egregie purgant aerem, 123. ſalubres & inſalubres, 228
Ventriculi inflammatio exitialis, 81. cum partibus nervoſis maxime conſenſio, 29. inflammationes ructuoſæ unde, 81
Ventriculus cur plurimorum morborum officina, 69. cur tam gravibus ſtricturis ſpaſticis ſit obnoxius, 42. robuſtus plus ferre poteſt nutrimenti, 197
Ventris dolor a vermibus, 175. roſionum ſedes, 69
Vermes non ſemper purgantibus expelluntur, 176. quos morbos procreent, 175. & quæ ſymptomata excitent, ibid.
Vermiculorum in aere copia morborum malignorum cauſa & præſagium, 128
Vertiginum incunabula, 70
Veſpæ punctio gangrænam parit, 202
Veterum lectio quatenus commendanda 15
Vini ſpiritus rectificatus felibus venenoſus 215
Vinum calidum veneno infectis commendatus, 112. fortius lædit caput, ibid. lymphatum præſtat cereviſia, 216. ſtomacho laborantibus mane bibendum, 204. potens & generoſum morbis epidemiis avertendis aptum 132 Rhenanum optimum alexipharmacum 118. immoderatius hauſtum quæ mala generet, 215.

Digitized by Google

Vires agendi in corporibus omnes ſunt conditionatæ & relativæ 11. corporis quibus rebus debilitentur. 194
Virium naturalium defectus unde æſtimandus 184
Viſus amiſſio ex dentium dolore, 177. hebetudo apud ſenes unde 156
Vitæ definitio, 33. pathologiæ præcipuum fundamentum. 22
Ungues nigri cur mortis indicium. 14
Unguium reſectio infelix 178
Uredo nocet & animantibus & frugibus. 131
Urinæ immodicæ unde, 49. incontinentia a vermibus, 175. retentio cur noxia, 50. ſuppreſſio a calculis, 176
Vomitus a vermibus 175. cruentus pueris rarior, 82. periodici unde 73. ſymptomaticus & idiopathicus 75
Voracitas corpori inimica, 82. imbecillibus familiaris, 195. ſed noxia, 199
Vox clara craſſos humores diſſolvit 221
Urinæ largior fluxus ſalutaris, 220. unde fiant coloratiores. 210
Uterus copioſis conſtat vaſis, 48. prolapſus terrore ſanatus. 97
Uvæ cur bonum præbeant alimentum. 206

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

39 947425

Digitized by Google

Digitized by Google